ISSN 2074-8922

82

Стратегія і методологія освіти
Проблеми розвитку освіти
на сучасному етапі
Управління освітою
Історія освіти
Зміст освіти
Сучасні освітні технології
Експериментальні дослідження
в освіті
Становлення особистості
Освіта за кордоном
Інформація

●

Strategy and methodology
of education
Problems of educational development
at the present stage
Education Management
History of education
Contents of education
Modern educational technologies
Experimental studies in education
Formation of personality
Education abroad
Information

Міністерство освіти і науки
України
Українська інженерно-педагогічна
академія

Проблеми інженерно-педагогічної освіти

Problems of engineering pedagogic education

Збірник наукових праць

Видається 1 раз на квартал

Видається з квітня 2001р.

2024
Харків

Редакційна колегія:
Головний редактор
Коваленко Денис Володимирович,
доктор педагогічних наук, професор, Україна

Члени редколегії:
Коваленко Олена Едуардівна,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Лазарєва Тетяна Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Лунячек Вадим Едуардович,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Купріянов Олександр Володимирович,
доктор технічних наук, Україна
Нечуйвітер Олеся Петрівна,
доктор фізико-математичних наук, Україна
Гриньова Валентина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Іонова Олена Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Калашник Любов Сергіївна,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Кушнір Наталія Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Пелех Юрій Володимирович,
доктор педагогічних наук, професор, Україна
Axel Zafoschnig,
HR Mag. Dr. Ing. Paed. IGIP., Австрія
Vladimir Briller, Ed.D. Assoc. Prof., США
Istvan Simonics, PhD, Assoc. Prof., Угорщина
Raycho Ilarionov, D.SC., Prof., Болгарія
Roman Hrmo,
PhD, Assoc. Prof., Pead Doc. Ing., Словаччина
Tiia Rüütmann, PhD., Assoc. Prof., Естонія

Редакція:
Відповідальний редактор
Ковальська В.С., к.пед.н., доц.
Редактор
Ротова Н.В.
Випусковий редактор
Максименко О.М.
Дизайн
Жубр В. А.

Проблеми інженерно-педагогічної освіти
2024, № 82

Збірник наукових праць

Засновник
Українська інженерно-педагогічна академія (УІПА)
Видається з квітня 2001р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 4688 від 21.11.00.
ISSN 2074-8922
DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82

Мови видання:
Українська, англійська

Друкується за рішенням Вченої ради УІПА, протокол № 11 від 12.06.2024р.

При використанні матеріалів збірника посилання на збірник – обов'язкове.

Журнал відображено у базах даних:
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – http://www.irbis-nbuv.gov.ua
Google Scholar – http://scholar.google.com.ua/
Ulrich's Periodicals Directory – http://ulrichsweb.serialssolutions.com/login
Index Copernicus – http://www.indexcopernicus.com/

Адреса редакції:
Україна, 61003, м. Харків, вул. Університетська, 16
Українська інженерно-педагогічна академія
Тел. (057)731-28-62, (057)733-79-85,
Факс (057)731-32-36
E-mail: rektor@uipa.edu.ua
Address of editorial office:
16 Universitetska vul., Kharkiv,61003, Ukraine
Ukrainian EngineeringPedagogics Academy
Tel. (057)731-28-62, 733-79-85
Fax (057)731-32-36
E-mail: rektor@uipa.edu.ua

© Українська інженерно-педагогічна академія (УІПА), Харків, 2024р.

Стратегія і методологія освіти 7
Литвин О.В.
Проєктування освітнього середовища закладу вищої освіти на засадах педагогічного дизайну 7

Проблеми розвитку освіти на сучасному етапі 14
Божко Н. В.
Планування професійного розвитку педагога професійного навчання 14
Дурдас К.Г.
Педагогічна діяльність у контексті сучасної освітньої політики 24
Красильникова Г.В., Маріуш Снядковський, Красильников С.Р.
Гостьові лекції в освітньому процесі підготовки педагогів професійного навчання 33
Литвин С.В.
Формування іміджу освітнього закладу – вимоги сьогодення 42
Шемигон Н.Ю., Князєва В.М.
Проблеми формування ключових професійних навичок при підготовці інженерів-педагогів 52

Управління освітою 60
Шалімова І.М., Бурбига В.А.
Управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я 60

Зміст освіти 68
Амецинський Д.В.
Структура й сутність професійної компетентності викладача будівельних дисциплін: актуальні підходи до визначення та формування 68
Бендес В.В.
Аналіз фахових педагогічних компетентностей інженерів-педагогів 76
Bryntseva O., Podorozhna A.
Communicative coaching as a means of developing future engineers' foreign language communicative competence 85
Бурбига В.А., Грінченко Г.С., Петренко І.П.
Розвиток та саморефлексія куратора академічної групи для ефективної роботи зі здобувачами освіти на віддаленому навчанні 93
Габрук О.О.
Готовність педагога професійного навчання до професійного саморозвитку: основні дефініції та компонентний склад 102
Кашаба О.Ю., Щербина І.В.
Роль інформаційно-комп`ютерних технологій у викладанні дисципліни «Історичне краєзнавство» для практичної підготовки здобувачів опп «Краєзнавчо-туристична робота» 110
Ковальська В.С., Огризько О.Г.
Управлінська компетентність як детермінанта професійної підготовки магістрів педагогічної освіти ... 117
Лєдок М. В.
Стан дослідження проблеми формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів інформатики в теорії та практиці педагогічної науки 124
Чуєшкова О.В.
Теоретичні та практичні аспекти формування риторичної компетентності майбутніх істориків-екскурсоводів 130

Сучасні освітні технології 139
Іодковський П.Ю.
Сучасні освітні траєкторії: дуальна та проєктна освіта (особливості, переваги й недоліки).....139
Tupchenko V. Pasichnyk M.
Innovative technologies in teaching english for specific purposes to applicants for higher vocational education 147
Сирова Ю. В., Колосова С. В., Яковенко В. В.
Технології формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку в інклюзивних групах закладу дошкільної освіти 154

Пономарьова Г.Ф. Бєляєв С.Б.
Сучасна технологія дистанційного навчання в системі професійної підготовки в умовах воєнної агресії 161
Храпач Д.М.
Сучасні технології навчання як інструментарій формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» 169

Експериментальні дослідження в освіті 179
Бакатанова В.Б., Слоньова Л.В.
Експертне оцінювання якості дуальної системи професійної освіти майбутніх газозварювальників засобом кваліметричного моделювання 179
Ярославцева М. І, Бакуменко Т. К.
Критеріальна характеристика готовності здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією 187

Становлення особистості 196
Акімова О.М. Бережна А.В.
Сучасні методи організації національно-патріотичного виховання вчителів початкових класів 196
Bachiyeva L.
Professional hardiness of specialists in the works of domestic researchers 203
Васильєва М.П., Білаш Я.В., Нестеренко Р.О.
Роль центру розвитку кар'єри у роботі з молоддю 211
Довгаль Р.Г.
Сучасні підходи до формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів професійного навчання 221
Златіна К. Л Степанець І. О.
Патріотизм як історичне і соціальне явище 230
Rohanova M., Shaparenko C., Vasylenko O.
Nurturing an aesthetic attitude towards nature in preschool children in the context of the activities of the research laboratory "Spiritual foundations of preschool childhood" 237
Чаговець А. І., Пивоваренко М. С.
Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку в культурно-освітньому просторі сучасного закладу дошкільної освіти 245
Чорний С. С.
Формування здоров'язбережувального стилю поведінки особистості як складова професійної підготовки 253
Юрченко В.В.
Зміст і структурні компоненти етико-правової культури майбутніх психологів 261

Освіта за кордоном 269
Belmaz Y., Otroshko T.
The role of peer observation and peer review in the professional formation and development of American and British higher education teachers 269

До уваги авторів 275

Strategy and methodology of education 7
Lytvyn O.
Designing the educational environment of a higher educational institution on the basis of pedagogical design 7

Problems of educational development at the present stage 14
Bozhko N.
Planning the professional development of the vocational training teacher 14
Durdas K.
Pedagogical activity in the context of modern educational policy 24
Krasylnykova H., Sniadkowski M., Krasylnykov S.
Guest lectures in the educational process of training vocational teachers 33
Lytvyn S.
Forming the image of an educational institution - the requirements of today 42
Shemyhon N., Kniazieva V.
Problems of forming key professional skills in the training of engineer-pedagogues 52

Education Management 60
Shalimova I., Burbyha V.
Management of innovative activities of the health care institution 60

Contents of education 68
Ametsynsky D.
Structure and essence of professional competence of the teacher of construction disciplines: relevant approaches to definition and formation 68
Bendes V.
Analysis of professional pedagogical competencies of engineers-pedagogues 76
Bryntseva O., Podorozhna A.
Communicative coaching as a means of developing future engineers' foreign language communicative competence 85
Burbyga V., Hrynchenko H., Petrenko I.
Development and Self-Reflection of the Tutor for Effective Work with Students in Distance Learning 93
Gabruk O.
Readiness of a vocational teacher for professional self-development: basic definitions and components 102
Kashaba O., Shcherbyna I.
The role of information and computer technologies in teaching the discipline "Historical local history" for the practical training of applicants for the program "Local history and tourism work" 110
Kovalskaya V., Ohryzko O.
Management competence as a determinant of professional training of pedagogical education masters 117
Liedok M.
The state of study of the problem on forming emotional and ethical competence of future computer science teachers in the theory and practice of pedagogical science 124
Chuieshkova O.
Theoretical and Practical Aspects of Forming the Rhetorical Competence of Future Historians-Guides 130

Modern educational technologies 139
Iodkovsky P.
Modern educational trajectories: dual and design education (features, advantages and shortcomings) 139
Tupchenko V. Pasichnyk M.
Innovative technologies in teaching english for specific purposes to applicants for higher vocational education 147
Syrova Yu. , Kolosova S., Yakovenko V.
Technologies of forming speech competence of preschool children in inclusive groups of preschool education institution 154

H. Ponomarova, S. Bieliaiev
Modern technology of distance learning in the system of professional training in the conditions of military aggression 161
Khrapach D.
Modern teaching technologies as a tool for the forming the technical and technological competence of bachelors of vocational education majoring in "Transport" 169

Experimental studies in education 179
Bakatanova V., Slonyova L.
Expert estimation of quality of dual system of professional education of future gas welders by means of qualimetrical modeling 179
Yaroslavtseva M., Bakumenko T.
Criterial characteristics of the readiness of pedagogical profile educators for organizing the constructive activities of preschool children using LEGO-technology 187

Formation of personality 196
Akimova O., Berezhna A.
Modern methods of organizing national-patriotic education for future primary school teachers 196
Bachiyeva L.
Professional hardiness of specialists in the works of domestic researchers 203
Vasylieva M., Bilash Ya., Nesterenko R.
The role of a career development center in working with young people 211
Dovgal R.
Modern approaches to the formation of healthy lifestyle values in future vocational teachers 221
Zlatina K., Stepanets I.
Patriotism as a Historical and Social Phenomenon 230
Rohanova M., Shaparenko C., Vasylenko O.
Nurturing an aesthetic attitude towards nature in preschool children in the context of the activities of the research laboratory “Spiritual foundations of preschool childhood” 237
Chagovets A. , Pyvovarenko M.
Spiritual and moral education of preschool children in the cultural and educational space of a modern preschool education institution 245
Chornyi S.
Formation of a health-saving style of personal behavior as a component of professional training 253
Yurchenko V.
Content and structural components of ethical and legal culture of future psychologists 261

Education abroad 269
Belmaz Y., Otroshko T.
The role of peer observation and peer review in the professional formation and development of American and British higher education teachers 269

До уваги авторів 275

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-7-13
УДК 378.018.43:004.9

ПРОЄКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИЗАЙНУ

© Литвин О.В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Литвин Ольга Василівна: ORCID: 0000-0002-2435-3201, Litvinov@uipa.edu.ua; асистент; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті проаналізовано принципи та особливості проєктування освітнього середовища закладу вищої освіти на засадах педагогічного дизайну, визначено сучасні тенденції підготовки майбутніх викладачів професійного навчання. Метою статті є визначення, обґрунтування та аналіз особливостей проєктування освітнього середовища закладу вищої освіти на засадах педагогічного дизайну в сучасних умовах підготовки майбутніх викладачів професійного навчання. Було виявлено та проаналізовано стадії проєктування педагогічного дизайну освітнього середовища закладу вищої освіти в сучасних умовах. Проаналізована модель проєктування педагогічного дизайну. Визначено, що знання основ педагогічного дизайну є актуальним як для викладачів, що працюють в сучасних умовах (дистанційна освіта, модернізації вищої освіти), так і для здобувачів вищої освіти – майбутніх викладачів професійного навчання, що навчаються дистанційно і деколи вирішують завдання декомпозиції пропонованої системної моделі ресурсного забезпечення дисципліни в режимі самостійної роботи. Сьогодні педагогічний дизайн - це комплексна міждисциплінарна проєктно-художня діяльність, що інтегрує природничі, технічні, гуманітарні знання, інженерне і художнє мислення, що на промисловій основі прагне до створення предметного світу в надзвичайно великій «зоні контакту» його з людиною в усіх без винятку сферах. Центральною проблемою педагогічного дизайну є створення культурно- та антропоподібного предметного світу, що естетично оцінюється як гармонійний та цілісний. Звідси особливо важливе використання поряд з інженерно-технічними та природничими знаннями засобів гуманітарних дисциплін – філософії, культурології, соціології, психології. Таким чином, педагогічний дизайн може розглядатися як одна з найважливіших складових підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, а також технологією самоактуалізації здобувачів освіти, що реалізується в сучасних умовах.

Ключові слова: Педагогічний дизайн, освітнє середовище, освітні потреби, проєктна діяльність.

O. Lytvyn "Designing the educational environment of a higher educational institution on the basis of pedagogical design.*"*

The article analyzes the principles and features of designing the educational environment of higher education based on pedagogical design, and identifies current trends in the training of future vocational education teachers. The purpose of the article is to identify, substantiate and analyze the features of designing an educational environment of higher education based on pedagogical design in modern conditions for training future vocational teachers. The stages of designing the pedagogical design of the educational environment of higher education in modern conditions were identified and analyzed. The instructional design design model is analyzed. It has been determined that knowledge of the fundamentals of pedagogical design is very important both for teachers working in modern conditions (distance education, modernization of higher education), and for applicants for higher education - studying remotely and sometimes solving the problem of decomposing the proposed system model of future teachers of vocational training. resource provision of the discipline in the mode of independent work Today, pedagogical design is a complex interdisciplinary design and artistic activity that integrates natural, technical, humanitarian knowledge, engineering and artistic thinking, striving on an industrial basis to create a subject world in an extremely large “contact zone” of it with a person in all areas without exception. The central problem of pedagogical design is the creation of a culturally and anthropologically similar objective world, aesthetically assessed as harmonious and holistic. Hence, it is especially important to use, along with engineering, technical and natural knowledge, the means of the humanities - philosophy, cultural studies, sociology, psychology. Thus, pedagogical design can be considered as one of the most important components of the training and retraining of teaching staff, as well as a technology for self-actualization of education seekers implemented in modern conditions.

Key words: Pedagogical design, educational environment, educational needs, project activity.

© О.В. Литвин, 2024

Актуальність. Пошук ефективних технологій навчання, що дозволяють підготувати спеціаліста, який задовольняє запитам суспільства, є однією з актуальних проблем сучасної педагогіки.

Активний розвиток інформаційних та цифрових технологій, а також проникнення їх у всі сфери життя людини зумовлює необхідність занурення системи освіти у нове інформаційне середовище. Навчити здобувача освіти жити і працювати в такому середовищі, що швидко змінюється, – найважливіше завдання закладу освіти. Сучасний викладач має бути готовим здійснювати навчання, виховання та розвиток з урахуванням соціальних, вікових, психофізичних та індивідуальних особливостей, зокрема особливих освітніх потреб здобувачів освіти. Заклад вищої освіти як середовище професійного навчання має готувати спеціалістів, викладачів, готових розробляти та реалізовувати індивідуальні освітні маршрути, індивідуальні програми розвитку та індивідуально-орієнтовані освітні програми з урахуванням особистісних та вікових особливостей здобувачів освіти.

Нові цільові установки освіти ґрунтуються на пріоритеті людської особистості, розвиток якої має стати головною цінністю та найважливішим результатом освіти. В останні десятиліття освітнє середовище стало об'єктом психологічних та педагогічних досліджень. Актуальність цієї тематики визначається сучасними викликами та трендами, що тягне за собою потребу в пошуку інструментів, технологій, опису умов, що сприяють розвитку мотивації здобувачів освіти, досягненню високої якості їх освітніх результатів. Освітнє середовище можна розглядати як невід'ємну частину соціокультурного середовища конкретного співтовариства і навіть як систему педагогічних умов розвитку особистості, які керуються певною метою.

Мета. Визначення, обґрунтування та аналіз особливостей проєктування освітнього середовища закладу вищої освіти на засадах педагогічного дизайну в сучасних умовах підготовки майбутніх викладачів професійного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до феномену «освітнє середовище» історично пов'язані з теорією і практикою особистісно-орієнтованої освіти, у створенні якого велике значення мають дослідження Джона Дьюї та Карла Роджерса. Свого часу Дж. Дьюї розглядав заклад освіти як штучно створене освітнє середовище, яке має бути максимально наближене до природного та соціального середовища життя дитини. У новій предметній галузі формується особлива форма проєктної продуктивної діяльності педагога, яка спрямована на створення дидактичного забезпечення технологій навчання нового покоління, що спирається на антропологічні, естетичні та технологічні основи. Стрижнем нової предметної галузі став компетентнісний підхід до формування змісту освіти.

Сьогодні однією з основних є проблема підготовки здобувачів освіти, здатних максимально ефективно використовувати інформаційні освітні ресурси та можливості різноманітних комп'ютерних програм для вирішення проблем професійного характеру: від розробки окремого завдання в цифровому форматі до створення комплексних електронних посібників, які інтегрують предмет у цілісну освітню галузь. Поняття "освітнє середовище" перетинається з поняттям "освітній простір". Вперше це поняття використав П'єр Бурдьє, коли досліджував соціальний простір. У 1990-ті роки було запроваджено поняття освітнього простору у вітчизняну педагогіку.

В умовах оновлення системи вищої освіти педагогічний дизайн освітнього середовища набуває великого значення. На жаль, сьогодні деякі освітні установи, нечітко уявляють, що таке «педагогічний дизайн», немає однозначного тлумачення змісту цього поняття.

У зарубіжній теорії та практиці канонічним визначенням педагогічного дизайну можна назвати визначення, дане М. Мерріллом, Л. Дрейком, М. Лейсі та Дж. Праттом: «Педагогічний дизайн – це наукова дисципліна, яка займається розробкою найефективніших, раціональних та комфортних способів, методів та систем навчання, які можуть бути використані у сфері професійної педагогічної практики» [5]. Залежно від позицій дослідника педагогічний дизайн може трактуватися як: а) комплексний процес аналізу цілей навчання та особливостей підготовки здобувачів освіти, проєктування освітнього процесу, розробки оптимальних педагогічних рішень, що сприяють підвищенню якості навчання, їх подальшого застосування та оцінки; б) систематичний та рефлексивний процес перекладу принципів навчання та викладання у планування навчальних матеріалів, видів діяльності, інформаційних ресурсів та оцінку їх

© О.В. Литвин, 2024

ефективності (Л. Бріггс, У. Вегер, Р. М. Ганьє та ін.); в) галузь знань про ефективні стратегії програм навчання, тобто певний комплекс знань, що охоплює психологію, ідеї пізнього біхевіоризму, таксономію Б. Блума, кібернетику, ергономію, психологію поведінки, когнітивистику та ін.; г) реальність – безперервний та нелінійний процес, де планування та розробка відбуваються в результаті серії послідовних наближень з урахуванням контексту та зворотного зв'язку до отримання необхідного результату (ітеративний чи рекурсивний підхід) (У. Дік, Л. Кері та Дж. Кері, С. Рейгулут, Т. Реган та П. Сміт).

Постановка завдання. У сучасних умовах розвитку педагогічної теорії та практики дедалі частіше звучить поняття «дизайн освіти». Дизайн освіти, спрямований на створення комфортного середовища перебування, навчання та виховання людини, її комфортної соціалізації, так само як і дизайн художньо-промисловий, потребує знань психофізіологічних, функціональних і, що дуже важливо, культурно-антропологічних особливостей людини. Але, якщо першими та другими «керує» класична педагогіка, то третю групу особливостей (культуротворення) сучасна теорія та практика педагогіки практично не стосується. Саме дизайн освіти може стати містком між гуманітарним початком життя людини та світом технологій та проєктування, які здатні спроєктувати входження в культуру так, щоб одразу ставало зрозуміло, «що це таке?», «як цим користуватися?» і «який у цьому сенс?». Це дає нам змогу кваліфікувати дизайн освіти як прикладну педагогічну культурологію.

Термін «педагогічний дизайн» запозичений з іноземної педагогічної літератури кінця XX ст. Витоки педагогічної дизайну лежать у США. Засновниками цього наукового напрямку є Роберт Ганье, Леслі Брідж, Джон Фланаган, Роберт А. Райзер.

Основою для формування терміну «педагогічний дизайн» послужив його аналог у зарубіжній практиці – термін «instructional design». Згідно зі словником, слово instructional перекладається як освітній, виховний, навчальний. Слово design перекладається як: 1) задум, план; 2) ціль, намір; 3) задум, план, проєкт; 4) креслення, ескіз, конструкція, малюнок, візерунок; 5) твори мистецтва. У вітчизняній теорії та практиці цей термін часто зустрічається у наступних визначеннях «Педагогічний дизайн як наука – створення детальних специфікацій для розробки, реалізації, оцінки та збереження ситуацій, що полегшують процес вивчення як великих, так і малих предметних блоків усіх рівнів складності» [5, 6, 11]. Педагогічний дизайн як реальність може починатися будь-якої миті процесу дизайну. Часто робота починається з появи початкової ідеї, яка згодом закладає основи педагогічної ситуації. На час завершення всього процесу дизайнер проводить аналіз та перевіряє, чи дійсно всі компоненти «науки» були враховані. Потім дається опис усього процесу, ніби він стався систематичним чином [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічний дизайн загалом сприяє розвитку творчого потенціалу здобувача освіти, оскільки створення комфортних умов стимулює сприйняття та процеси переробки інформації та спонукає до творчої діяльності. Основна мета педагогічного дизайну - створювати і підтримувати середовище, в якому, на основі найбільш раціонального уявлення, взаємозв'язку і поєднання різних типів освітніх ресурсів, забезпечується психологічно комфортний і педагогічно обґрунтований розвиток суб'єктів освіти. Роль педагогічного дизайну у створенні освітнього простору важлива і передбачає синтез кількох наук: ергономіки, дизайну, психології і педагогіки. Науковий зміст ергономіки та дизайну, з одного боку, базується на досягненнях психофізіології, наприклад, кольору (ергономіка колірного сприйняття та досягнення технічної естетики в галузі проєктування колірного середовища). З іншого боку, сучасні досягнення фізики та, зокрема, розробка ідеї торсіонних полів, пов'язана з формами об'єктів. Усе це поєднує у собі – психологічний дизайн. Також психологічний дизайн ґрунтується на даних загальної психології (психологічні впливи в системі «людина-середовище», архетипічна зумовленість психологічного сприйняття), соціальної психології (дизайн як канал медіа-систем), етнопсихології, етнографії, соціології (підхід з точки зору глобалізації дизайну), філософії, культурології, синергетики (універсальність взаємозв'язків усіх систем реальності). Психологічний дизайн асимілює дані всіх способів пізнання дійсності – науки, мистецтва, релігії тощо, а також емпірично накопичених знань нетрадиційних навчань (національні прикладні мистецтва, міфологія).

Багата кількість інтерпретацій поняття «педагогічний дизайн» пов'язана з багатогранністю та інтердисциплінарністю ключової лексеми «дизайн», а також з опорою на сукупність теорій пізнання, кожна з яких проявляється більшою чи меншою мірою залежно від позиції дослідника: біхевіоризм (навчання як реакція середовища); когнітівістика (навчання як реорганізація досвіду з метою осмислити зовнішній стимул; спіралеподібний процес навчання; облік інтересів та потреб здобувачів освіти з метою навчання); коннективізм (навчання як створення мережі та процес прийняття рішень; безперервність процесу навчання; сучасність та оновлюваність знань; онлайн-навчання); позитивізм (навчання через суб'єктивні переживання та відчуття; емпіричне дослідження); конструктивізм (аутопоезис; світ як система конструктів, що генерується самим індивідуумом; пізнавальний процес як конструювання дійсності та досвіду суб'єкта; практика рефлексії; формування знань через спільну творчість; створення умов для самоврядного активного пізнання; «м'яке управління» з боку педагога; створення навчальних груп).

Проєктна культура (дизайн) спрямована на усвідомлене формування навколо людини штучного середовища, так чи інакше включає цінності життя, середовища або культури; зв'язки проєктної культури із соціальної і візуальної культурою, що охоплюють широке коло зоровозначимих цінностей, образів, творів тощо [14].

Сьогодні всюди активно ведуться дискусії щодо модернізації освіти взагалі та модернізації професійної освіти зокрема.

Модернізація освіти – це комплексне, всебічне оновлення всіх ланок освітньої системи та всіх сфер освітньої діяльності відповідно до вимог сучасного життя, та збереження та множення кращих традицій європейської освіти. Це масштабні зміни у змісті, технології та організації самої освітньої діяльності [13]. Розвиток глобальних процесів інформатизації суспільства веде до формування інформаційного простору та нового, інформаційного способу життя та професійної діяльності. Історично склалося так, що саме освіта є однією з перших областей інформатизації соціуму, покликана формувати нову інформаційну культуру людини – особистості, яка вміє працювати за умов запровадження інформаційних технологій, інформатизації всіх сфер діяльності.

Технологія педагогічного дизайну ефективна для вирішення широкого кола завдань модернізації загальної та професійної освіти: суттєвим вдосконалення підготовчої діяльності здобувачів освіти шляхом заміщення експериментального пошуку нових педагогічних рішень (в рамках передового педагогічного досвіду); проєктуванням більш ефективного дидактичного забезпечення освітнього процесу, підвищення педагогічної компетентності викладачів професійної освіти, які не мають змоги отримати в повному обсязі другу додаткову педагогічну освіту, оскільки проєктування та моделювання підвищують якість результатів професійної діяльності.

Під інформаційно-освітнім простором розуміється, як правило, єдиний простір [5], побудований за допомогою інтеграції інформаційних освітніх ресурсів (об'єктів педагогічного дизайну): інформації на традиційних та електронних носіях, комп'ютерно - телекомунікаційних технологій взаємодії, що включають віртуальні бібліотеки, розподілені бази даних, навчально-методичні комплекси та розширене дидактичне забезпечення.

Педагогічний дизайн - це особливий вид творчої діяльності, він не є галуззю соціального проєктування. На відміну від педагогічного проєктування, педагогічний дизайн як художнє конструювання предметного середовища ґрунтується на закономірностях естетики – розділу філософії, що вивчає художню діяльність людей. Технології педагогічного дизайну є потужним інструментарієм для підвищення ефективності занять, проте без грамотного методичного підкріплення їх використання може не тільки не мати потрібних результатів у засвоєнні матеріалу, що навчається, але й ускладнити весь освітній процес. Використання найсучасніших мультимедійних ресурсів з широкими можливостями графіки, анімації та відео, різних платформ для онлайн-тестування, опитувальників, соціальних закладок та будь-яких інших онлайн-сервісів, а також будь-якого програмного забезпечення не дає гарантії в досягненні поставленої мети у навчанні. Більш важливим є те, що сам зміст матеріалу має бути якісним і ретельно продуманим, а його подача чітко вибудувана та підпорядкована вирішенню конкретного освітнього завдання.

У зв'язку з цим зростає роль засобів педагогічного дизайну в процесі формування технологічної готовності викладачів до індивідуалізації навчання здобувачів освіти, яка має спільні властивості готовності майбутнього викладача до педагогічної діяльності, але їй властиві особливості, що

© О.В. Литвин, 2024

дають підставу розглядати її як специфічний вид професійної готовності педагога.

Теоретик педагогічного дизайну Девід Меррілл ще в 1990-х роках стверджував, що сама по собі інформація не є навчанням як таким. На його думку, існують різні типи знань та навичок, що вимагають окремих навчальних стратегій та умов для оволодіння ними. І, якщо стратегія навчання не має на увазі узгодження подачі матеріалу, практики та консультування здобувачів освіти відповідно до конкретного виду знання чи навички, дана стратегія навчати не зможе [10].

Окрім зазначеного, освітній простір також постає як певна потенційність, можливість соціокультурної середовища. Освітнє середовище створюється людьми з конкретною метою в певному просторі. Відомо, що значну роль у навчанні здобувачів освіти мають архітектура будівлі закладу освіти, ступінь відкритості-закритості конструкцій дизайну, кольору інтер'єру, розмір та просторова структура навчальних аудиторій та інших приміщень, наявність коворкінг-простору, можливість та широта просторових переміщень. Інакше кажучи, освітнє середовище включає просторово-матеріальні чинники. До «людських факторів» середовища в закладі освіти відносять: уміння та готовність членів навчальної спільноти працювати у співпраці; особистісні особливості здобувачів освіти та викладачів, зміна персонального та міжособистісного простору залежно від умов конкретної освітньої організації, ієрархія статусів та ролей, етнонаціональні особливості всіх членів спільноти тощо [12].

На практиці модель проєктування педагогічного дизайну освітнього середовища закладу вищої освіти в сучасних умовах реалізується через такі стадії [11]. Розглянемо кожну з них.

1. Оцінка потреби в навчанні – перша стадія педагогічного дизайну. Потрібно визначити, чи є потреба в методиці, яку викладач має намір запропонувати. Крім того, залежно від дидактичної мети та змісту курсу, слід розмежовувати, що здобувачі освіти знають до вивчення курсу і що вони повинні знати після. Аналіз особистостей здобувачів освіти є доцільним для досягнення найбільшого результату навчання. Ефективність моделі педагогічної діяльності підвищується, якщо вона розробляється з урахуванням конкретної аудиторії здобувачів освіти. У зв'язку з цим викладачі повинні мати необхідну інформацію про своїх здобувачів освіти. Однак фактор часу не завжди дозволяє повністю реалізувати цей етап.

2. Характеристики здобувачів освіти – виявлення та облік пізнавальних, психосоціологічних, фізіологічних характеристик здобувачів освіти допомагає викладачеві при розробці курсу та відборі навчального матеріалу.

3. Вибір педагогічної стратегії – педагогічна діяльність викладача з визначення її етапів, побудована на функціональній залежності від характеру суб'єктів освіти і що виражається у наступних етапах: мотивації, вибору навчальної стратегії, постановки мети та подання змісту.

4. Розробка дидактичного матеріалу – формування дидактичного пакету, який зазвичай складається з комплексу завдань та вправ, самостійних, лабораторних та контрольних робіт, комп'ютерних навчальних програм, аудіо-, відео-.

5. Оцінювання – процедура, з допомогою якої можна переконатися, що розроблена методика ефективна. Безумовно, здобувачів освіти – це найкраща випробувальна аудиторія; однак є й інший спосіб: попросити колег по предмету оцінити розробку з метою виявити її недоліки та недоліки до того, як вона застосовуватиметься у педагогічній діяльності.

Таким чином, педагогічний дизайн є складним явищем, яке сприймається неоднозначно: як процес, як дисципліна, як наука, як реальність і може одночасно виступати як модель навчання. Тому знайомство майбутніх педагогів із цим явищем дозволить їм краще визначити методи навчання, необхідні реалізації поставленої мети. Але було б неправильно стверджувати, що педагогічний дизайн є нововведенням у сфері педагогічної освіти, яке вирішить усі існуючі проблеми. З одного боку, можна говорити, що педагогічний дизайн може бути засобом організації освітнього процесу, що він може слугувати провідником модернізації освіти і тому майбутніх викладачів професійної освіти необхідно знайомити з педагогічним дизайном як засобом навчання. Однак, з іншого боку, не можна допускати, щоб педагогіка, дидактика, методика склали конкуренцію педагогічному дизайну у процесі підготовки майбутніх викладачів професійної освіти. Сутність педагогічного дизайну полягає, передусім, у створенні та її реалізації педагогічних стратегій у процесі навчання, тобто педагогічний дизайн,

є процес, через який педагог визначає кращі методи навчання, переслідуючи поставлену мету. Таким чином, педагогічний дизайн, включений у процес підготовки майбутніх фахівців, жодною мірою не буде дублювати базові для педагогів науки, а реалізує розвиток умінь продуктивного характеру, розвиток професійно значимої мотивації та творчих здібностей у навчальній діяльності, сформує особистий досвід щодо реалізації зазначених цілей навчання. Одним із принципів дизайну виступає зручність та комфорт. По суті, дизайн освіти також спрямований на усередненого споживача. Він не може позиціонувати себе як основа роботи з «особливими» дітьми, чи то генії, чи діти з особливими розумовими вадами. Він спрямований на проєктування таких систем, програм, закладів освіти, які допускають жорстку стандартизацію та можливість широкого тиражування. Помилка в дизайні освіти, продубльована тисячними тиражами, стане непробачно дорогою. Тому розробка тієї чи іншої, наприклад, освітньої програми потребує особливої відповідальності. Так само, як промисловий дизайн озброївся спеціальними знаннями, науковими та проєктними методами, так і дизайн освіти має озброїтися своєю теорією та інструментами її практичного втілення. Однак у дизайні, як відомо, не може бути дрібниць, особливо якщо це стосується людини, тобто дизайну освіти. Він потребує розробки нових методик моніторингу проєктів взаємовідносин між усіма суб'єктами освіти, яких сьогодні, в умовах інформаційного суспільства, стає дедалі більше. Педагогічний дизайн реалізує закономірності та сучасні принципи навчання, що визначаються загальнонауковими тенденціями, запитами освіти, вимогами освітніх стандартів.

Р.М. Бранч і Д. Меррілл [10] виявили деякі характеристики, які повинні мати будь-яку модель педагогічного дизайну. На їх думку, педагогічний дизайн:

- є особистісно-орієнтованим: у центрі знаходиться навчальна діяльність;
- орієнтований на чітко сформульовану ціль;
- націлений на діяльність в реальному світі: повинен допомогти здобувачам освіти виконати завдання і слідувати тим моделям поведінки, які будуть очікувати від них у житті;
- фокусується на результатах, які можна оцінити за допомогою надійного і точного способу педагогічного виміру.
- має емпіричну природу: достовірні дані – центральний елемент освітнього процесу;
- як правило, командна робота.

Висновки. Проєктування ціннісно-цільового компонента цифрового освітнього середовища необхідно реалізовувати з урахуванням трьох основних факторів - вимог до професійних якостей, які відображені в освітніх стандартах, ціннісних орієнтирів та установок здобувачів освіти, а також можливостей та цінностей самого освітнього середовища. Саме в цій галузі «перетину» цілей і цінностей можна реалізувати продуктивну діяльність з усвідомлення, освоєння, перегляду вже наявних у здобувачів освіти уявлень про освітнє середовище та ціннісні відносини до неї.

Засоби педагогічного дизайну відіграють особливу роль у створенні такого простору взаємодії, що впливає на «ціннісні орієнтації, ідеали, установки, що обумовлено активним впливом предметного середовища на людську свідомість» [13]. Маючи уявлення про психологічні особливості сприйняття, систему психічних структур та духовних цінностей здобувачів освіти у процесі розробки засобів педагогічного дизайну можна запрограмувати їх емоційно-психічний та моральний вплив на ефективність освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Briggs L. J. Instructional design: Principles and applications / L. J. Briggs. - Educational Technology Publications, 1977. - 532 p.

2. Cukurbasi B. Instructional design and instructional effectiveness in virtual classrooms: Research trends and challenges / B. Cukurbasi, M. Kiyici // Australasian Journal of Educational Technology. - 2021. - Vol. 37, no. 6. - Pp. 156-174. DOI: https://doi.org/10.14742/ajet.6882.

3. Dick W. The Systematic Design of Instruction / Dick W., Carey L., Carey J. O. - 5th ed. Boston, MA : Allyn & Bacon, 2000. - 448 p.

4. Designing instruction for complex learning: 4C/ID in higher education / Frerejean J., Kirschner J. J., Roex P. A., Aertgeerts A. [et al.] // European Journal of Education. - 2019. - Vol. 54(4). - Pp. 513-524. DOI: https://doi.org/10.1111/ejed.12363.

5. Gabriel J. Guidelines for Twenty-First Century Instructional Design and Technology Use: Technologies' Influence on the Brain / J. Gabriel. – URL : https://stars.library.ucf.edu/ etd/4075 (Last accessed 05.05.2024).

6. Gagné R. M. Principles of Instructional Design / Gagné R. M., Briggs L. J., Wager W. W. – NY : Harcourt Brace Jovanovich College, 1992. - 365 p.

© О.В. Литвин, 2024

7. Gustafson K. L. What is instructional design / K. L. Gustafson, R. M. Branch // Trends and issues in instructional design and technology. – 2002. – P. 16–25.

8. Kumar V. 101 design methods: A structured approach for driving innovation in your organization / V. Kumar. – Great Britain : John Wiley & Sons, 2012. – 338 p.

9. McLellan H. Staging Experiences: A Proposed Framework for Designing Learning Experiences / H. McLellan // Educational Technology. - 2002. - Vol. 42, no 6. - P. 30—37.

10. Merrill M. David. Instructional Strategies that Teach / Merrill M. David // CBT Solutions. – URL : http://mdavidmerrill.com/Papers/ InstructionalStrategiesThatTeach.pdf (Last accessed 02.05.2024).

11. Principles of instructional design / R. Gagne, W. Wager, K. Golas, J. Keller, J. Russell // Performance Improvement. - 2007. - № 2. - P. 44–46. DOI/10.1002/pfi.4140440211

12. Денисенко С. Н. Педагогічний дизайн у сучасному освітньому просторі / С. Н. Денисенко // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2015. - Вип. 3. - С. 79–83.

13. Сиротюк Н. М. Педагогічний дизайн як чинник розвитку навчальної мотивації студентів дистанційної форми навчання / Н. М. Сиротюк, С. І. Гайдай // Академічні студії. Серія «педагогіка». – 2022. - № 1. - С. 51-55. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.8

14. Тягур В. М. Впровадження елементів дизайн-освіти у навчання майбутніх учителів початкових класів як засіб підвищення компетентностей у технологіях / В. М. Тягур // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2022. - Iss 263. - Pp. 61-66.

References:

1. Briggs, LJ 1977, *Instructional design: Principles and applications*, Educational Technology Publications.

2. Cukurbasi, B & Kiyici, M 2021, 'Instructional design and instructional effectiveness in virtual classrooms: Research trends and challenges' *Australasian Journal of Educational Technology*, Vol. 37, no. 6, Pp. 156-174, DOI: https://doi.org/10.14742/ajet.6882.

3. Dick, W, Carey, L & Carey, JO 2000, *The Systematic Design of Instruction*, Allyn & Bacon, Boston, MA.

4. Frerejean, J, Kirschner, JJ, Roex, PA, Aertgeerts, A [et al.] 2019, 'Designing instruction for complex learning: 4C/ID in higher education', *European Journal of Education*, Vol. 54(4), Pp. 513-524. DOI: https://doi.org/10.1111/ejed.12363.

5. Gabriel, J n.d., *Guidelines for Twenty-First Century Instructional Design and Technology Use: Technologies Influence on the Brain*, viewed 05.05.2024 <https://stars.library.ucf.edu/etd/4075>

6. Gagné, RM, Briggs, LJ & Wager, WW 1992, *Principles of Instructional Design*, Harcourt Brace Jovanovich College, NY.

7. Gustafson, KL & Branch, RM 2002, 'What is instructional design', *Trends and issues in instructional design and technology*, Pp. 16–25.

8. Kumar, V 2012, *101 design methods: A structured approach for driving innovation in your organization*, John Wiley & Sons, Great Britain.

9. McLellan, H 2002, 'Staging Experiences: A Proposed Framework for Designing Learning', *Experiences Educational Technology*, Vol. 42, no 6, P. 30—37.

10. Merrill, MD n.d., 'Instructional Strategies that Teach', *CBT Solutions*. viewed 02.05.2024 <http://mdavidmerrill.com/ Papers/InstructionalStrategiesThatTeach.pdf>

11. Gagne, R, Wager, W, Golas, K, Keller, J & Russell, J 2007, 'Principles of instructional design', *Performance Improvement*, no 2, P. 44–46. DOI/10.1002/pfi.4140440211

12. Denysenko, SN 2015, 'Pedahohichnyi dyzain u suchasnomu osvitnomu prostori' *[Pedagogical design in the modern educational space], Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky*, iss 3, Pp. 79–83.

13. Syrotiuk, NM & Haidai, SI 2022, 'Pedahohichnyi dyzain yak chynnyk rozvytku navchalnoi motyvatsii studentiv dystantsiinoi formy navchannia' *[Pedagogical design as a factor in the learning motivation development of distance learning students], Akademichni studii. Seriia «pedahohika»*, no 1, Pp. 51-55. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.8

14. Tiahur, VM 2022, 'Vprovadzhennia elementiv dyzain-osvity u navchannia maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv yak zasib pidvyshchennia kompetentnostei u tekhnolohiiakh' *[Implementation of design education elements in the future primary school teachers' training as a means of improving competencies in technologies], Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, Iss 263, Pp. 61-66.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2024 р.

© О.В. Литвин, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-14-23
УДК 378.046.4

ПЛАНУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

© Божко Н. В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Божко Наталія Василівна: ORCID: 0000-0003-0685-5037; natvb@ukr.net, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри «Педагогіки, методики та менеджменту освіти», Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Стаття присвячена плануванню професійного розвитку педагога професійного навчання. У статті акцентується увага на важливості відповідності педагогів професійного навчання, що займаються підготовкою кваліфікованих кадрів для економіки України, вимогам сьогодення. Зазначено, що забезпечити відповідність вимогам сьогодення можливо завдяки постійному розвитку педагогів професійного навчання.

Визначено, що актуальність професійного розвитку педагога професійного навчання визначається швидкими змінами у сфері освіти та технологій, постійним розвитком нових методик навчання, використанням сучасних технологій навчання.

Окреслені питання навчання та професійного розвитку педагога професійного навчання згідно з професійним стандартом «Педагог професійного навчання» та «Порядком підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників» .

Охарактеризовані визначення поняття «професійний розвиток» та його вплив на траєкторію професійного розвитку та побудову кар'єри педагогом професійного навчання.

Запропоновано Щоденник професійного розвитку педагога професійного навчання, як документ, що дозволяє планувати свій професійний розвиток та окреслювати план дій. В основу розробки Щоденника покладено трудові функції та професійні компетентності визначені професійним стандартом «Педагог професійного навчання». Основна мета Щоденника професійного розвитку педагога професійного навчання полягає в систематизації та відстеженні основних аспектів професійного зростання. У статті розглядаються основні аспекти планування такого розвитку, зокрема визначення цілей, вибір методів та засобів, а також подолання можливих перешкод. Розглядаються практичні поради щодо визначення пріоритетів у професійному розвитку, використання ресурсів та залучення до підтримки.

Підкреслено, що Щоденник професійного розвитку є інструментом, який допомагає педагогу визначити свої цілі, планувати дії для їх досягнення, рефлексувати над власним професійним розвитком, а також аналізувати та вдосконалювати свою педагогічну практику.

Стаття закликає педагогів професійного навчання до постійного самовдосконалення та використання можливостей для підвищення своєї кваліфікації.

Ключові слова: педагог професійного навчання, професійний розвиток, траєкторія професійного розвитку, щоденник професійного розвитку, професійний стандарт, професійні компетентності.

N.Bozhko *"*Planning the professional development of the vocational training teacher*"*.

The article is devoted to planning the professional development of a teacher of vocational training. The article focuses attention on the importance of compliance of teachers of professional training, engaged in training qualified personnel for the economy of Ukraine, to the requirements of today. It is noted that it is possible to ensure compliance with today's requirements thanks to the constant development of teachers of professional training.

It was determined that the relevance of the professional development of a vocational training teacher is determined by rapid changes in the field of education and technology, the constant development of new training methods, and the use of modern training technologies.

The issues of training and professional development of a teacher of vocational training are outlined in accordance with the professional standard "Teacher of vocational training" and "Procedure for improving the qualifications of pedagogical and scientific-pedagogical workers".

The definition of the concept of "professional development" and its influence on the trajectory of professional development and career building by a vocational education teacher are characterized.

 © Н.В. Божко, 2024

The Diary of professional development of a teacher of vocational training is proposed as a document that allows you to plan your professional development and outline a plan of action. The work functions and professional competences defined by the professional standard "Vocational Education Teacher" are the basis for the development of the Diary. The main purpose of the Vocational Teacher's Professional Development Diary is to systematize and track the main aspects of professional growth. The article considers the main aspects of planning such development, in particular, defining goals, choosing methods and means, as well as overcoming possible obstacles. Practical tips on prioritizing professional development, using resources, and engaging in support are discussed.

It is emphasized that the Diary of professional development is a tool that helps the teacher to define his goals, plan actions to achieve them, reflect on his own professional development, as well as analyze and improve his pedagogical practice.

The article calls on teachers of vocational training to constantly improve themselves and use opportunities to improve their qualifications.

Key words: professional training teacher, professional development, professional development trajectory, professional development diary, professional standard, professional competencies.

Постановка проблеми. Професійна освіта сьогодення покликана забезпечити підготовку робітничих кадрів нової генерації, які володіють професійними компетентностями, необхідними професійними та особистісними якостями, для яких характерна професійна мобільність, саморозвиток, висока громадянська активність та здатність будувати продуктивні стосунки в суспільстві. Відповідальність за підготовку таких фахівців покладена на педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти – педагогів професійного навчання до яких пред'являються підвищені вимоги виходячи із завдань, які вони повинні виконувати у відповідності з Концепцією реформи «Сучасна професійно-технічна освіта» [11].

Педагоги професійного навчання повинні забезпечувати обов'язковий професійний супровід здобувачів освіти, здобуття ними професії, набуття ними навичок підприємництва та побудови кар'єри; оновлювати зміст професійної освіти з конкретних професій з огляду на найкращі міжнародні стандарти та практики, поточні та майбутні потреби ринку праці, нові технології, методи та прийоми навчання, освітні реформи, проводити рефлексивний аналіз власних досягнень тощо [4].

Відповідність педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти вимогам сьогодення можливо забезпечити шляхом підготовки нового покоління педагогів у закладах вищої освіти за оновленими освітніми програмами та підходами до навчання, а також шляхом їх постійного професійного розвитку в процесі здійснення професійної діяльності.

Професійний розвиток для педагога професійного навчання має величезне значення з кількох причин:

- підвищення якості навчання: педагог, який постійно вдосконалює свої навички та знання, може забезпечити більш якісне навчання для своїх учнів, він володіє новітніми методиками та педагогічними підходами, що дозволяє ефективніше працювати зі здобувачами освіти;

- стеження за трендами: сфера професійного навчання постійно змінюється і вдосконалюється. Педагог, який активно розвивається професійно, може бути в курсі останніх трендів та інновацій, що дозволяє йому адаптувати зміст навчання до потреб сучасного ринку праці;

- розвиток кар'єри: професійний розвиток відкриває педагогу нові можливості для росту в професійній сфері. Він може отримати підвищення посади, заробляти більше або навіть перейти на нову цікаву роботу;

- збереження мотивації: постійний професійний розвиток допомагає педагогу залишатися мотивованим та зацікавленим у своїй роботі. Нові знання та навички дозволяють відчувати себе компетентним та досягати нових вершин у своїй кар'єрі.

Отже, професійний розвиток для педагога професійного навчання є ключовим елементом успішної та ефективної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В законодавстві України у сфері освіти прийнято ряд нормативних документів, що регламентують діяльність педагогічних працівників. Зокрема стандарт професійної освіти «Педагог професійного навчання» (наказ МОНУ від 29.12.2022р. №38-ОД) [9], який має пріоритет над кваліфікаційною характеристикою та дозволяє уявити його професійну діяльність, вимоги до освітньої та професійної кваліфікації, врахувати це все при розробці освітніх програм для підготовки

майбутніх фахівців в закладах вищої освіти, а також підвищення кваліфікації.

Навчання та професійний розвиток педагога професійного навчання згідно з професійним стандартом полягає в такому [9]:

- підготовка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) або за спеціальностями інших галузей знань на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти з присвоєнням професійної кваліфікації педагогічного працівника;
- підготовка за відповідною робітничою професією, що підтверджено документом про професійну (професійно-технічну) освіту (при цьому рівень професійної кваліфікації повинен бути вище на один розряд (клас, категорію) встановленого освітньою програмою для випускників закладу професійної (професійно-технічної) освіти) або здобуття освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр на рівні фахової передвищої освіти;
- психолого-педагогічна підготовка та атестація у порядку, визначеному законодавством (для осіб, які мають освіту за спеціальністю інших галузей знань та не мають професійної кваліфікації педагогічного працівника, але яких було призначено на посаду педагога професійного навчання строком на один рік);
- підготовка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), іншими спеціальностями галузі знань 01 Освіта/Педагогіка на другому (магістерському) рівні вищої освіти;
- підвищення кваліфікації у порядку, визначеному законодавством;
- присвоєння (підтвердження) кваліфікаційної категорії, педагогічного звання в порядку, визначеному законодавством.

З огляду на вище зазначене, можна зробити висновок, що педагог професійного навчання повинен мати як професійно-технічну, так і вищу освіту, які забезпечують його комплексне навчання і підготовку до професійної педагогічної діяльності, і передусім допомагають отримати необхідні теоретичні знання та практичні навички у відповідній промисловій галузі (що допомагає їм краще розуміти предметну галузь знань) та психолого-педагогічній (що допомагає розробляти педагогічні технології і освітні програми, які відповідають потребам здобувачів освіти і вимогам ринку праці, розуміти психологічні особливості навчання та розвитку здобувачів освіти, планувати та організовувати навчальну діяльність тощо).

Педагог професійного навчання має відповідати певним вимогам для успішного виконання своєї професійної діяльності. Ці вимоги визначені професійним стандартом, стисла характеристика яких представлена в таблиці 1. Ключовим елементом забезпечення якісної та ефективної освіти в сучасному світі є постійне підвищення професійного рівня, педагогічної та фахової майстерності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тобто їх професійний розвиток. Професійний розвиток є постійним процесом, оскільки сучасні умови праці вимагають від фахівців постійного вдосконалення, адаптації до нових вимог та технологій.

Професійний розвиток педагогічних працівників передбачено «Порядком підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників» затвердженому Постановою КабМіну України від 21.09.2019р. №800 [7], який полягає в:

- удосконаленні раніше набутих та/або набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань з урахуванням вимог відповідного професійного стандарту;
- набутті особою досвіду виконання додаткових завдань та обов’язків у межах спеціальності та/або професії, та/або займаної посади;
- формуванні та розвитку цифрової, управлінської, комунікаційної, медійної, інклюзивної, мовленнєвої компетентностей тощо.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розгляді важливості постійного самовдосконалення для педагога професійного навчання з метою підвищення якості навчання та розвитку кар'єри в сучасному освітньому середовищі, розкритті основних аспектів професійного розвитку, методів та засобів його здійснення, а також перешкод, які можуть виникнути на цьому шляху.

Виклад основного матеріалу. Педагог професійного навчання, як і будь-який педагогічний працівник, не повинен зупинятися в своєму професійному розвитку отримавши диплом про вищу освіту. Зміни в різних сферах, які відбуваються навколо нас, впливають на наше особисте та професійне життя, на наш розвиток та вдосконалення.

Наведемо декілька визначень поняття «професійний розвиток».

© Н.В. Божко, 2024

Таблиця 1

Вимоги до педагога професійного навчання (у відповідності до професійного стандарту [9])

Мета діяльності: організація і здійснення педагогічної діяльності, зокрема професійно-практичної підготовки здобувачів освіти, в закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інших суб'єктах освітньої діяльності	
Трудові функції	**Професійні компетентності**
Планування освітнього процесу	Здатність вивчати, аналізувати та застосовувати навчальну, наукову, правову та іншу інформацію щодо планування освітнього процесу
	Здатність планувати заняття з професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки
	Здатність планувати різні форми та види організації професійної підготовки і виховної роботи
	Здатність добирати методи, засоби, технології навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти
	Здатність планувати освітній процес в умовах інклюзивного середовища
	Здатність планувати освітній процес у нестандартних умовах
	Здатність планувати взаємодію із різними суб'єктами освітньої діяльності
Здійснення освітнього процесу	Здатність формувати зміст освітніх компонентів відповідно до вимог освітніх стандартів/програм
	Здатність здійснювати освітній процес з використанням різних форм, видів, методів, засобів та технологій навчання
	Здатність здійснювати контроль та оцінювання результатів навчання здобувачів освіти
	Здатність здійснювати освітній процес в інклюзивному середовищі
	Здатність здійснювати освітній процес в нестандартних умовах
	Здатність створювати безпечне освітнє середовище на основі дотримання правил безпеки життєдіяльності, охорони праці та цивільного захисту
Здійснення самоосвітньої діяльності	Здатність оволодівати перспективним педагогічним досвідом та застосовувати його у професійній діяльності
	Здатність до професійного розвитку шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти
Здійснення методичної роботи	Здатність здійснювати методичну роботу
	Здатність проводити методичні заходи відповідно до планів роботи методичних структурних підрозділів закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності
Здійснення експериментальної роботи	Здатність здійснювати експериментальну роботу
Здійснення проєктної діяльності	Здатність до проєктної діяльності у сфері освіти
	Здатність реалізовувати національні та міжнародні проєкти у сфері освіти та партнерства
Проведення профорієнтаційної роботи	Здатність організовувати профорієнтаційну роботу з учнівською молоддю
	Здатність здійснювати моніторинг затребуваних на ринку праці професійних кваліфікацій
Консультування з кар'єрного розвитку здобувачів освіти	Здатність консультувати здобувачів освіти з кар'єрного розвитку
	Здатність підтримувати зв'язки з підприємствами, організаціями щодо планування кар'єрного розвитку здобувачів освіти

Професійний розвиток - це стратегія успіху, яка дозволяє працівникам досягати своїх цілей, розвиватися у своїй кар'єрі та відчувати себе задоволеними від своєї роботи [8].

Професійний розвиток включає в себе підвищення кваліфікації та адаптацію до змін у робочому оточенні, що дозволяє працівнику ефективно працювати в сучасних умовах [12].

Професійний розвиток - це процес систематичного набуття та удосконалення знань, навичок, компетентностей та інших професійних якостей, необхідних для успішної

діяльності в конкретній професійній галузі. Цей процес спрямований на підвищення рівня кваліфікації та ефективності працівника, його адаптацію до змін у професійному середовищі, а також на досягнення кар'єрних цілей та особистого розвитку [3].

Планувати свій професійний розвиток доречно маючи окреслений план дій. Допомогти в цьому може професійний стандарт «Педагога професійного навчання» та розроблений нами на його підставі Щоденник професійного розвитку педагога професійного навчання, який дозволить спланувати траєкторію професійного розвитку та побудувати свою кар’єру. За основу розробки Щоденника професійного розвитку педагога професійного навчання було взято Щоденник професійного розвитку вчителів школи, що створений в рамках Проєкту фінської підтримки реформи української школи «Навчаємось разом» [10].

Вище було згадано, що Щоденник дозволить спланувати траєкторію професійного розвитку та побудувати свою кар’єру, тому вважаємо за потрібне розкрити і ці поняття.

Траєкторія професійного розвитку - це шлях, по якому працівник рухається у процесі свого професійного зростання. Це концепція, що відображає послідовність етапів, досягнення цілей та отримання нових навичок і компетентностей у професійній сфері. Траєкторія професійного розвитку може бути різноманітною для кожного працівника і залежати від його цілей, інтересів, особистих рис і можливостей. Вона може включати такі етапи, як навчання, стажування, отримання досвіду роботи на різних посадах, проходження спеціалізованих курсів і тренінгів, отримання сертифікатів та інші заходи з розбудови потенціалу та розвитку у професійній сфері [2].

Кар'єра - це швидке й успішне просування в державній, громадській, науковій чи іншій діяльності, досягнення престижу, прибутку тощо [1].

Кар'єра - це шлях до професійного успіху, досягнення соціального статусу і становища [6].

Будувати кар’єру для педагога професійного навчання означає планувати і розвивати свою професійну діяльність у цій сфері з метою досягнення успіху, визначеного як особистим, так і професійним зростанням. Планування кар'єрного росту включає можливість зміни посади, отримання більш відповідальних завдань і відносно вищої заробітної плати.

Щоденник професійного розвитку педагога професійного навчання розроблений нами з метою розуміння, які компетентності та на якому рівні у вас сформовані, які ви ще хочете продовжити розвивати та вдосконалювати; структурування плану ваших дій, аналізу результатів професійного зростання. Щоденник професійного розвитку передбачений для самостійної роботи з ним педагогом професійного навчання. Це може бути як окреме друковане видання, в якому вам слід заповнювати відповідні сторінки, а може бути і самостійно створений вами у звичайному зошиті з урахуванням наших рекомендацій. Щоденник – це ваш робочий інструмент, тому в ньому можна робити помітки, креслити, малювати.

Планування професійного зростання ми пропонуємо робити, орієнтуючись на конкретну професійну компетентність (перелік вказаний в таблиці 1). Для кожної професійної компетентності зазначаються знання та вміння (беруться з професійного стандарту педагога професійного навчання), які повинні бути сформовані в педагога професійного навчання (приклад наведено в таблиці 2).

Ваш рівень володіння вказаними знаннями та вміннями пропонується вказати на відповідних діаграмах (шаблони діаграм представлені рис.1). На діаграмі для визначення рівня володіння знаннями по горизонталі слід вказати умовні позначення тих знань, які відносяться до конкретної компетентності (наприклад, для професійної компетентності А1, зазначеної в таблиці 2, це такі умовні позначення як А1.З1, А1.З2, А1.З3, А1.З4), а на діаграмі для визначення рівня володіння відповідними вміннями – по горизонталі слід вказати умовні позначення тих вмінь, які відносяться до конкретної компетентності (наприклад, для професійної компетентності А1, зазначеної в таблиці 2, це такі умовні позначення як А1.У1, А1.У2, А1.У3, А1.У4). Кількість умовних позначень знань та вмінь визначається конкретною компетентністю. Значення по вертикальній вісі для визначення вашого рівня знань та вмінь вже конкретизовані. Заповнення діаграм надасть змогу самостійно визначити, яких знань бракує та, які вміння треба вдосконалити.

Такі діаграми (рис. 1) можна складати для всіх професійних компетентностей визначених професійним стандартом. Можна відразу здійснити комплексну оцінку сформованості у вас всіх професійних компетентностей передбачених професійним стандартом, а можна це робити поступово (по мірі необхідності).

© Н.В. Божко, 2024

Таблиця 2

Приклад професійної компетентності педагога професійного навчання, а також знання та вміння, наявність яких забезпечує її формування (у відповідності до професійного стандарту [9])

Професійна компетентність А1. Здатність вивчати, аналізувати та застосовувати навчальну, наукову, правову та іншу інформацію щодо планування освітнього процесу	
Знаю	**Вмію**
А1.З1.Сучасні наукові підходи та тенденції до організації освітнього процесу	А1.У1.Аналізувати актуальні тенденції в галузі професійної освіти
А1.З2. Нормативно-правове забезпечення освітнього процесу	А1.У2. Застосовувати нормативно-правові документи у плануванні освітнього процесу
А1.З3. Джерела та способи пошуку наукової, навчально-методичної інформації	А1.У3. Здійснювати пошук необхідної навчально-методичної та фахової літератури
А1.З4. Внутрішню систему забезпечення якості освіти	А1.У4. Дотримуватись вимог системи забезпечення якості освіти

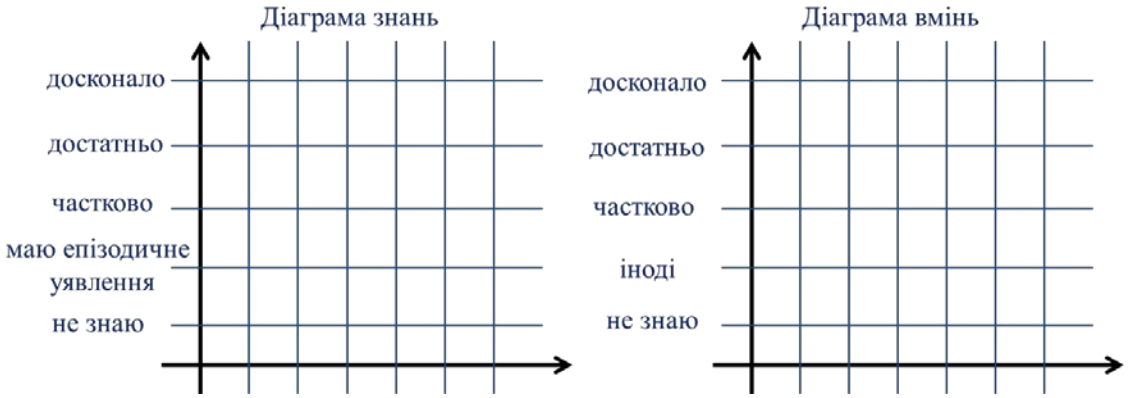

Рис.1. Шаблони діаграм для визначення рівня володіння знаннями та вміннями, які відносяться до конкретної компетентності

Після визначення свого поточного рівня знань та вмінь з конкретної професійної компетентності (або компетентностей) слід визначити топ 3 цілі та план їх досягнення з конкретизацією у часі.

Для цього слід скористатися концепцією формулювання цілей – SMART.

SMART-цілі - це концепція формулювання цілей, яка допомагає зробити їх більш конкретними, вимірюваними, досяжними, реалістичними та часово обмеженими. Акронім SMART складається з таких складових [14]:

- Specific (конкретність): ціль повинна бути чітко визначеною та специфічною, щоб уникнути двозначності та неоднозначності (наприклад, замість «покращити професійні навички», ви можете написати «закінчити онлайн-курс (вказати його конкретну назву)»);

- Measurable (вимірюваність): ціль повинна бути вимірюваною, щоб мати можливість об'єктивно визначити, чи досягнута вона (наприклад, «проводити оцінку знань та вмінь після кожного завершеного модулю курсу»);

- Achievable (досяжність): ціль повинна бути реалістичною та досяжною, враховуючи ваші ресурси та обставини;

- Relevant (відповідність): ціль повинна бути відповідною вашим потребам та цінностям, а також співвідноситися з вашим контекстом та поточними завданнями;

- Time-bound (часове обмеження): ціль повинна мати чіткий термін досягнення, щоб стимулювати дії та визначити конкретний проміжок часу для досягнення результату (наприклад, «закінчити онлайн-курс (вказати його конкретну назву) до (вказати конкретний термін)). Встановлення конкретного терміну допоможе вам стежити за своїм прогресом та дотримуватися графіку.

Для візуалізації визначених вами цілей можна скористатися таблицею (таблиця 3).

Для досягнення поставлених цілей слід визначити ресурси, які вам в цьому допоможуть. Професійний розвиток педагога

Таблиця 3

Постановка цілей та план їх досягнення

Топ 3-цілі			
Ціль 1			
Ціль 2			
Ціль 3			
Мої цілі	**Що робитиму**	**Від**	**До**
Ціль 1			
Ціль 2			
Ціль 3			

професійного навчання може відбуватися за допомогою різноманітних методів та засобів.

1. Участь у курсах та тренінгах. Відвідування спеціалізованих курсів, тренінгів та семінарів з питань педагогіки, методики викладання та інновацій у професійній освіті.

2. Самостійне вивчення. Читання спеціалізованої літератури, перегляд відео та відвідування вебінарів з відповідних тем.

3. Наставництво та менторство. Робота з досвідченим колегою або наставником, який може допомогти у вирішенні педагогічних завдань та поділитися досвідом.

4. Підвищення кваліфікації. Отримання додаткової освіти, наприклад, викладання певних предметів або використання нових методик навчання.

5. Участь у професійних спілках та організаціях. Долучення до об'єднань педагогів, участь у роботі конференцій, колективних проєктах та обмін досвідом з колегами.

6. Використання інтерактивних технологій. Опанування новими методиками навчання, заснованими на використанні сучасних технологій, таких як віртуальна реальність та онлайн-платформи.

7. Проведення досліджень та публікації. Залучення до науково-дослідницької діяльності, проведення педагогічних досліджень та публікація отриманих результатів.

Ці методи та інструменти можна використовувати окремо або в поєднанні один з одним для ефективного професійного розвитку педагогів професійного навчання. Усі люди різні і надають перевагу різним форматам навчання. Поміркуйте, які види та форми професійного розвитку підходять саме вам. Водночас не бійтеся експериментувати. Лише так можна дізнатися, чи буде корисним для вас той чи інший ресурс. Ресурси саме і допоможуть визначитися вам, що ви будете робити для досягнення визначених вами цілей (таблиця 3).

Після досягнення поставлених вами цілей зафіксуйте показники вашого успіху. Це можна зробити шляхом відображення змін показників на діаграмах знань та вмінь, які ви заповнювали на початку планування свого професійного розвитку (приклад на рис.2). Приклад наведено для умовної компетентності X, а також знань (Z) та вмінь (Y), що забезпечують її формування.

Ваші досягнення можна фіксувати на діаграмах, просто записувати в Щоденник, відсвятковувати ваші перемоги, а також окреслювати плани на майбутнє.

Шлях професійного розвитку педагога професійного навчання може бути ускладненим різними перешкодами. Деякі з найбільш поширених перешкод включають:

- відсутність часу - педагоги професійного навчання часто мають велику навантаженість, що може ускладнювати відвідування курсів або проведення додаткових досліджень;

- фінансові обмеження - участь у курсах, тренінгах та інших формах професійного розвитку може бути дорогим, що ставить педагогів у складну фінансову ситуацію; - відсутність підтримки адміністрації - не завжди адміністрація закладу освіти підтримує ініціативи з професійного розвитку педагогів, що може ускладнювати їх реалізацію;

- технологічні перешкоди - недостатня доступність та навички використання сучасних технологій можуть ускладнювати здійснення професійного розвитку через онлайн-ресурси та курси;

- відсутність мотивації - деякі педагоги можуть втратити мотивацію до професійного розвитку через різні фактори, такі як рутинна робота або відчуття втоми;

- недостатня підтримка колег - брак підтримки та спілкування з колегами може ускладнювати процес професійного розвитку, який часто відбувається у колективі.

© Н.В. Божко, 2024

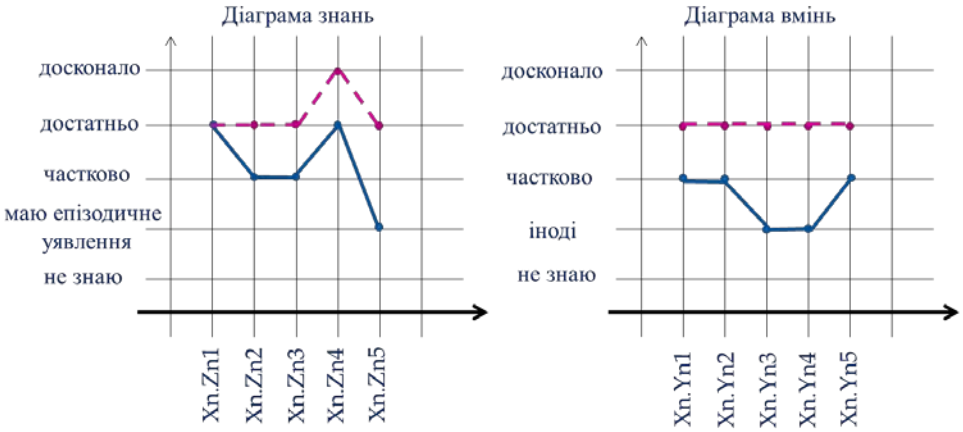

Рис.2. Приклад відображення змін показників на діаграмах знань та вмінь

Для подолання зазначених вище перешкод на шляху професійного розвитку педагога професійного навчання пропонуємо скористатися наступними порадами:

- планування часу - спробуйте визначити пріоритети та розподілити час так, щоб знайти можливість для професійного розвитку, навіть короткі перерви можуть бути використані для вивчення нового матеріалу чи виконання завдань;

- використання ресурсів - вивчайте доступні онлайн курси, ресурси та матеріали, які можуть допомогти у вашому професійному розвитку, вони можуть бути безкоштовними або доступними за помірну плату;

- залучення до підтримки - обговоріть свої професійні цілі з адміністрацією, колегами або наставниками. Вони можуть надати поради, підтримку або ресурси для допомоги вам у професійному розвитку;

- створення плану дій - сформулюйте чіткий план дій для досягнення своїх професійних цілей. Включіть конкретні кроки, терміни та ресурси, які вам потрібні;

- розвиток мотивації - знайдіть джерела мотивації, які допоможуть вам витримати труднощі на шляху досягнення цілей. Це може бути внутрішня мотивація або підтримка ззовні;

- користування можливостями - використовуйте можливості для професійного розвитку, які надаються вашим закладом освіти, професійними організаціями або іншими освітніми установами;

- постійне самовдосконалення - розвивайте у собі бажання навчатися та розвиватися, навіть у ситуаціях, коли це може бути важким.

Рівень професійного розвитку педагога професійного навчання може впливати на різні аспекти його професійної діяльності та на загальну якість навчання, а саме:

- якість викладання (чим вищий рівень професійного розвитку, тим більше знань та навичок має педагог для ефективного викладання матеріалу та розвитку здобувачів освіти);

- використання сучасних методів навчання (високий рівень професійного розвитку може сприяти використанню сучасних методів та технологій навчання, що покращує якість освіти);

- мотивацію здобувачів освіти (досвідчений та добре підготовлений педагог може бути більш мотивуючим для тих, хто навчається, що сприяє підвищенню їхнього навчального успіху);

- інновації та розвиток закладу освіти (педагог з високим рівнем професійного розвитку може сприяти впровадженню інноваційних підходів та розвитку навчального закладу);

- професійну репутацію (педагог з високим рівнем професійного розвитку може мати відмінну репутацію серед колег та здобувачів освіти, що впливає на його авторитет та вплив у навчальному закладі);

- кар'єрні можливості (рівень професійного розвитку може впливати на кар'єрні можливості педагога, включаючи можливість отримання вищих посад та більш високу заробітну плату).

Як зазначалося вище, професійний розвиток педагогічних працівників передбачає розвиток раніше набутих компетентностей або набуття нових компетентностей у їхній професійній діяльності чи галузях знань з урахуванням вимог відповідних професійних стандартів. Ми розглянули приклад

професійного розвитку педагога професійного навчання на підставі аналізу сформованості в нього професійних компетентностей визначених професійним стандартом. Але світ змінюється дуже швидко, і може статися так, що професійних компетентностей, що містяться у професійному стандарті, буде недостатньо для якісного здійснення професійної діяльності. Тому важливо не зупинятися на досягнутому, а постійно розвиватися. Здійснити діяльність з опанування нової компетентності можна за таким саме принципом, який описаний у нашій статті, використовуючи для цього Щоденник професійного розвитку педагога професійного навчання, наповнюючи його новим змістом у відповідності до власних потреб.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійний розвиток і прагнення до самовдосконалення є важливою складовою професійної діяльності педагогічного працівника, оскільки підвищує його знання та вміння, покращує якість навчання та сприяє особистому й професійному зростанню. Враховуючи можливості сьогодення, професійний розвиток може бути різноманітним: від участі в курсах та тренінгах до самостійного вивчення літератури та спілкування з колегами. При цьому слід пам'ятати, що професійний розвиток педагога професійного навчання має велике значення для професійного розвитку інших людей. Тому ніколи не слід зупиняйтеся на досягнутому, а йти вперед у своєму самовдосконаленні. Правильне планування професійного зростання можливо здійснити за допомогою Щоденника професійного розвитку, принцип роботи з яким було надано в цій публікації. Перспективами подальшого дослідження вбачаємо розробку рекомендацій із різних напрямів професійної діяльності педагогів професійного навчання.

Список використаних джерел:

1. Добровольська О. Навички для успішної кар'єри : [курс для здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти] / О. Добровольська, М. Саприкіна, Т. Деркач. – Київ : Центр «Розвиток КСВ», 2020. - 300 с.

2. Ієвлєв О. М. Професійно-педагогічна мобільність викладача : навч. посібник / О. М. Ієвлєв. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. – 136 с.

3. Мукан Н. Професійний розвиток педагогів: теорії, концепції, підходи / Н. Мукан, І. Грогодза // Порівняльні педагогічні студії. - 2013. - № 4(18). - С.154-160.

4. Педагог професійної школи : метод. посібник / Нестерова Л. В., Лузан П. Г., Манько В. М., Герлянд Т. М., Петрова М. Я., Романенко Л. В., Слатвінська О. А., Шевчук Л. І., Шиманоський М. М. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 200 с.

5. Педагогічна майстерність : підручник для вищих пед. навч. закладів / І. А. Зязюн [та інші] ; ред. І. А. Зязюн. – Київ : Вища шк., 2004. – 424 с.

6. Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика : монографія / [Алєксєєва С. В., Закатнов Д. О., Орлов В.Ф. та ін.] ; за наук. ред. Д. О. Закатнова. – Київ : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. – 196 с.

7. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників : Постанова Каб. М-в України від 21.09.2019 р. № 800. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text (дата звернення 01.05.2024р.).

8. Посібник з підвищення кваліфікації в сфері дидактики вищої школи: у рамках співробітництва з Акад. наук. підвищення кваліфікації при Пед. ін-ті м. Гейдельберга / [авт., тренери : Ф. Еглаіл, Т. Леонгард, З. Шанне та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ : Фенікс, 2012. – 216 с.

9. Про затвердження професійного стандарту «Педагог професійного навчання» : наказ Ін-ту проф. освіти Нац. акад. пед. наук України від 29.12.2022 р. № 38-ОД. – Режим доступу : https://register.nqa.gov.ua/profstandart/pedagog-profesijnogo-navcanna-2 (дата звернення 01.05.2024р.).

10. Про реалізацію проєкту «Фінська підтримка реформи української школи» : угода Каб. М-в України від 05.03.2018 р. № 246-001-18. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246_001-18#Text (дата звернення 01.05.2024р.).

11. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти "Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта" на період до 2027 року : розпорядження Каб. М-в України від 12.06.2019 р. №419-р. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text (дата звернення 01.05.2024р.).

12. Сидоренко В. В. Безперервний професійний розвиток педагога Нової української школи в умовах формальної і неформальної освіти / Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти : зб. матеріалів 3-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю), 25 трав. 2018 р., м. Київ. – Київ : ЦІППО ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2018. – С. 34-41.

13. Сорочан Т. М. Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня (за матеріалами Луганського обласного

© Н.В. Божко, 2024

інституту післядипломної педагогічної освіти) / Т. М. Сорочан, А. О. Данильєв, Б. А. Дьяченко, О. М. Рудіна. – Луганськ : СПД Рєзніков В.С., 2013. – 524 с.

14. Ціль! Як визначати і досягати. 12 найважливіших книжок про те, як втілювати мрії у життя / уклад. ООО «Смарт Ридинг». – Харків : Моноліт Бізз, 2021. – 232 с.

References

1. Dobrovolska, O, Saprykina, M & Derkach, T 2020, *Navychky dlia uspishnoi kariery [Skills for a successful career]*, Tsentr «Rozvytok KSV», Kyiv.

2. Iievliev, OM 2020, *Profesiino-pedahohichna mobilnist vykladacha* [*Professional and pedagogical mobility of the teacher]*, Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, Lviv.

3. Mukan, N & Hrohodza, I 2013, 'Profesiinyi rozvytok pedahohiv: teorii, kontseptsii, pidkhody' *[Professional development of teachers: theories, concepts, approaches]*, *Porivnialni pedahohichni studii*, no 4, Pp. 154-160.

4. Nesterova, LV, Luzan, PH, Manko, VM, Herliand, TM, Petrova, MI, Romanenko, LV, Slatvinska, OA, Shevchuk, LI & Shymanoskyi, MM 2012, *Pedahoh profesiinoi shkoly [Vocational school teacher]*, Pedahohichna dumka, Kyiv.

5. Ziaziun. IA (ed) 2004, *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]*, Vyshcha shkola, Kyiv.

6. Zakatnova, DO (ed) 2014, *Pidhotovka uchniv PTNZ do planuvannia y realizatsii profesiinoi kariery: teoriia i praktyka [Training of vocational training students to plan and implement a professional career: theory and practice]*, TOV «NVP Polihrafservis», Kyiv.

7. Kabinet Ministriv Ukrainy 2019, Poriadok pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh ta naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv *[The procedure for improving the qualifications of pedagogical and research-pedagogical workers]*, Postanova vid 21.09.2019r. №800, viewed 01 May 2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.

8. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Ehlail, F et al 2012, *Posibnyk z pidvyshchennia kvalifikatsii v sferi dydaktyky vyshchoi shkoly: u ramkakh spivrobitnytstva z Akad. nauk. pidvyshchennia kvalifikatsii pry Ped. in-ti m. Heidelberha [A manual for advanced training in the field of higher education didactics: in cooperation with the Academy of Advanced Training at the Pedagogical Institute of Heidelberg]*, Feniks, Kyiv.

9. Instytut profesiinoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy 2022, Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Pedahoh profesiinoho navchannia» *[About the approval of the professional standard "Vocational Education Teacher"]*, viewed 01 May 2024 <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/pedagog-profesijnogo-navcanna-2>.

10. Kabinet Ministriv Ukrainy 2018, Pro realizatsiiu proiektu «Finska pidtrymka reformy ukrainskoi shkoly» *[About the implementation of the project "Finnish support for Ukrainian school reform"]*, viewed 01 May 2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246_001-18#Text >.

11. Kabinet Ministriv Ukrainy 2019, Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity "Suchasna profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita" na period do 2027 roku *[On the approval of the Concept of implementation of state policy in the field of professional (professional and technical) education "Modern professional (professional and technical) education" for the period until 2027]*, viewed01 May 2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>.

12. Sydorenko, VV 2018, 'Bezperervnyi profesiinyi rozvytok pedahoha Novoi ukrainskoi shkoly v umovakh formalnoi i neformalnoi osvity' *[Continuous professional development of the teacher of the New Ukrainian School in the conditions of formal and informal education]*, *Psykholoho-pedahohichnyi suprovid profesiinoi pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv v umovakh transformatsii osvity*, 25 travnia 2018 roku, m. Kyiv, TsIPPO DVNZ «Universytet menedzhmentu osvity», Kyiv.

13. Sorochan, TM, Danyliev, AO, Diachenko, BA & Rudina, OM 2013, *Profesiinyi rozvytok kerivnykiv i pedahohichnykh pratsivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u pisliadyplomnii pedahohichnii osviti rehionalnoho rivnia [Professional development of managers and teaching staff of general educational institutions in postgraduate pedagogical education at the regional level]*, SPD Rieznikov V.S., Luhansk.

14. OOO «Smart Rydynh» 2021, Tsil! *Yak vyznachaty i dosiahaty. 12 naivazhlyvishykh knyzhok pro te, yak vtiliuvaty mrii u zhyttia [Goal! How to define and achieve. 12 most important books on how to make dreams come true]*, Monolit Bizz, Kharkiv.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024 р.

© Н. В. Божко, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-24-32
УДК 37.01

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

© Дурдас К. Г.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Дурдас Кирил Григорович: ORCID: 0009-0007-6254-2007; Durdaskirill@gmail.com, аспірант, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Стаття присвячена аналізу педагогічної діяльності в контексті сучасної освітньої політики. Автор висвітлює ключові аспекти взаємодії педагогічного процесу з освітньою політикою, враховуючи сучасні тенденції та стратегії в галузі освіти. У статті розглядаються основні принципи та завдання освітньої політики, вплив яких визначає розвиток педагогічної діяльності. Окрема увага приділяється викликам, які стоять перед педагогічними працівниками у зв'язку зі змінами в освітній системі та суспільстві в цілому.

Зроблено аналіз поняття «педагогічна діяльність», що міститься в законі України «Про освіту». Визначені сучасні освітні стратегії та програми, спрямовані на підвищення якості освіти, розвиток суб'єктів освітнього процесу і розв'язання проблем сучасного суспільства. Охарактеризовано вплив сучасних освітніх стратегій та програм на педагогічну діяльність, які показують необхідність постійного професійного зростання та адаптації педагогів до сучасних вимог у сфері освіти. Визначено деякі зі шляхів адаптації педагогічної діяльності до сучасних вимог та тенденцій у сфері освіти.

Охарактеризовано взаємозв'язок між освітньою політикою та педагогічною діяльністю, вплив освітньої політики та педагогічну діяльність і навпаки. Визначено проблеми, з якими стикаються педагоги в своїй діяльності в умовах сучасної освітньої політики, та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Акцентовано увагу на важливості готовності майбутніх педагогічних працівників ще під час їх навчання у вищих навчальних закладах до успішної реалізації завдань освітньої політики, що можливо за умови відповідності програм підготовки сучасним вимогам освітньої політики, включення вивчення сучасних педагогічних технологій та методик, забезпечення постійного підвищення кваліфікації і ознайомлення з новими тенденціями в освіті, можливості стажування, участі в наукових дослідженнях та конференціях, сприяння інтеграції знань та розвитку міжпредметних зв'язків. Такий підхід сприятиме покращенню якості освіти та відповідності педагогічної діяльності вимогам освітньої політики.

Ключові слова: педагогічна діяльність, освітня політика, освітні стратегії та програми, адаптація педагогічної діяльності, напрямки розвитку освіти, адаптація системи освіти.

K. Durdas ″Pedagogical activity in the context of modern educational policy″.

The article is devoted to the analysis of pedagogical activity in the context of modern educational policy. The author highlights the key aspects of the interaction between the pedagogical process and educational policy, taking into account current trends and strategies in the field of education. The article discusses the basic principles and objectives of educational policy, the impact of which determines the development of pedagogical activity. Particular attention is paid to the challenges faced by pedagogical staff in connection with changes in the educational system and society as a whole.

The author analyzes the concept of “pedagogical activity” contained in the Law of Ukraine “On Education”.

The author identifies modern educational strategies and programs aimed at improving the quality of education, developing the subjects of the educational process and solving the problems of modern society. The influence of modern educational strategies and programs on pedagogical activity is characterized, which shows the need for continuous professional growth and adaptation of teachers to modern requirements in the field of education. Some of the ways of adapting pedagogical activity to modern requirements and trends in the field of education are identified.

The relationship between educational policy and pedagogical activity, the impact of educational policy and pedagogical activity and vice versa is characterized. The problems faced by teachers in their activities in the context of modern educational policy are identified and possible ways to solve them are proposed.

 © К.Г. Дурдас, 2024

Attention is focused on the importance of the readiness of future teachers during their studies in higher education institutions for the successful implementation of educational policy tasks, which is possible provided that the training programs meet the modern requirements of educational policy, include the study of modern pedagogical technologies and methods, ensure continuous professional development and familiarization with new trends in education, internship opportunities, participation in research and conferences, promote the integration of knowledge and development of interdisciplinary work. This approach will help to improve the quality of education and the compliance of teaching activities with the requirements of educational policy.

Key words: pedagogical activity, educational policy, educational strategies and programs, adaptation of pedagogical activity, directions of education development, adaptation of the education system.

Постановка проблеми. У сучасному світі освітній процес є одним із ключових факторів розвитку суспільства та формування його майбутнього. Освітня політика визначає напрями розвитку системи освіти, спрямовані на забезпечення якості та доступності освіти для всіх громадян. У цьому контексті педагогічна діяльність відіграє важливу роль, оскільки від неї залежить ефективність навчального процесу та формування особистості здобувача освіти.

У зв'язку зі стрімкими змінами в освітній сфері, що відбуваються у сучасному світі, педагоги стикаються з великими викликами та необхідністю адаптації до нових умов. Сучасна освітня політика вимагає від педагогів не лише високої кваліфікації та професіоналізму, але й глибокого розуміння її основних принципів та напрямків.

Однією з ключових проблем, яка виникає в контексті сучасної освітньої політики, є необхідність постійного професійного зростання педагогічних працівників та їх адаптація до нових вимог інноваційної освіти. В умовах швидкої технологічної трансформації та глобалізації освіти педагогам необхідно володіти новими компетентностями та уміннями, щоб успішно впроваджувати інноваційні підходи у навчання та виховання.

Крім того, важливою проблемою є питання взаємодії педагогів з іншими учасниками освітнього процесу та вплив освітньої політики на педагогічну діяльність. Співпраця з батьками, учнями, адміністрацією закладу освіти та громадськістю вимагає від педагогів не лише професіоналізму, але й уміння враховувати різноманітні потреби та інтереси всіх учасників освітнього процесу.

У зв'язку з цим дослідження педагогічної діяльності в контексті сучасної освітньої політики має велике значення. Воно дозволяє визначити ефективні методи та підходи до навчання, виявити проблеми та їх вирішення, а також сприяє підвищенню якості освіти в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема «Педагогічна діяльність у контексті сучасної освітньої політики» є надзвичайно актуальною через потребу адаптації педагогічної діяльності до сучасних вимог та тенденцій у сфері освіти. У сучасний період спостерігаються значні зміни в освітній політиці, які впливають на умови праці педагогічних працівників, вимоги до якості навчання та виховання, а також на організацію навчального процесу. Сучасна освітня політика спрямована на впровадження інноваційних підходів у навчання та виховання, що вимагає від педагогів постійного професійного зростання та адаптації до нових вимог. Освіта зараз є глобальним явищем, що вимагає від педагогів розуміння та використання міжнародних стандартів, методик та підходів у своїй роботі. Швидкі темпи цифрової трансформації суспільства ставлять перед педагогами завдання засвоєння цифрових компетентностей та використання цифрових технологій у навчальному процесі. Сучасні соціокультурні виклики, такі як міжкультурна та міжрелігійна взаємодія, потребують від педагогів розвитку нових підходів до виховання та співпраці з різними групами населення. Зміни в освітній політиці спрямовані на підвищення якості освіти та підготовку конкурентоздатних фахівців, що потребує від педагогів нових підходів до навчання та виховання [4].

Сучасна освітня політика може змінюватися в залежності від багатьох факторів, таких як політична ситуація, соціально-економічний розвиток країни, наукові та технологічні досягнення, потреби суспільства та інші. Зміни в освітній політиці можуть відбуватися як планово, у зв'язку з розробкою нових стратегій та програм, так і спонтанно, у зв'язку з непередбачуваними обставинами.

Зміни в освітній політиці можуть бути системними, що охоплюють широкий спектр

© К.Г. Дурдас, 2024

аспектів освіти, від змін у змісті навчальних програм до реформування системи фінансування освіти. Вони також можуть бути спрямовані на вирішення конкретних проблем або відповідати вимогам часу, наприклад, зміни у зв'язку з впровадженням нових технологій у навчання.

Частота змін у сучасній освітній політиці може варіюватися від країни до країни і залежить від конкретних умов і потреб кожної країни. У деяких країнах зміни в освітній політиці можуть відбуватися досить часто, в інших - менш часто. Однак, в цілому, можна сказати, що сучасна освітня політика тенденційно зазнає змін у відповідь на виклики і потреби сучасного суспільства.

Сучасний світ стоїть перед безпрецедентними викликами, які безпосередньо впливають на систему освіти та вимагають постійного її розвитку. Основними напрямками розвитку освіти в сучасному є [6]:

1) *технологічна трансформація:* завдяки швидкому розвитку технологій освіта стає більш доступною та інтерактивною. Впровадження інноваційних технологій, таких як штучний інтелект, віртуальна реальність та адаптивне навчання, перетворює навчальний процес та робить його більш ефективним та цікавим;

2) *глобалізація:* світова глобалізація призвела до зростання міжнародної мобільності студентів та педагогічних кадрів, а також до потреби адаптації освітніх програм до міжнародних стандартів;

3) *активне навчання:* замість традиційної лекційної моделі навчання відбувається перехід до більш активних методів, які сприяють розвитку критичного мислення, проблемного та колективного навчання;

4) *lifelong learning (освіта протягом життя):* в умовах постійних змін в суспільстві та технологіях, навчання стає процесом, який триває все життя. З цієї причини освітні установи враховують необхідність надання навчальних можливостей протягом усього життя людини;

5) *розвиток креативності та інновацій:* сучасна освіта спрямована на розвиток творчого мислення та здатності до інновацій, що є ключовими компетентностями у сучасному світі;

6) *увага до різноманітності:* освіта стає все більш уважною до індивідуальних потреб та можливостей кожного учня, зокрема до врахування різних культурних, соціальних та інтелектуальних контекстів;

7) *зростання цифрової грамотності:* у сучасному світі важливою стає не лише освіта у звичайних дисциплінах, але й вміння користуватися цифровими технологіями та критично оцінювати інформацію, що з ними пов'язана.

Ці напрями розвитку освіти в сучасному світі свідчать про постійну адаптацію системи освіти до вимог сучасності та підтримку розвитку суспільства у цілому.

Ключові завдання освітньої політики, які зосереджені в нормативних документах, що регламентують діяльність в системі освіти на різних рівнях, можна визначити так [3]:

- забезпечення доступності та рівності - освітня політика повинна забезпечити доступність якісної освіти для всіх груп населення незалежно від їхнього соціального стану, етнічної приналежності чи місця проживання;

- підвищення якості освіти - одним із головних завдань є підвищення якості навчання та виховання на всіх рівнях освітньої системи. Це включає в себе покращення умов праці педагогічних працівників, розвиток інноваційних методик навчання та використання сучасних технологій;

- адаптація до потреб сучасного суспільства - освітня політика повинна враховувати потреби сучасного суспільства та ринку праці, сприяти формуванню ключових компетентностей здобувачів освіти, необхідних для успішного життя та кар'єри;

- глобалізація та міжнародна співпраця - у зв'язку з глобалізацією, освітня політика має сприяти міжнародній співпраці та обміну досвідом, зокрема у сфері навчання та наукових досліджень;

- розвиток інклюзивної освіти - одним з важливих завдань є створення умов для навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у звичайних, а не спеціалізованих, закладах освіти;

- стимулювання самонавчання - освітня політика повинна сприяти розвитку культури та навичок самонавчання, що стає все важливішим у сучасному швидкозмінному світі;

- ефективне управління освітнім процесом - важливо створити ефективну систему управління освітнім процесом, яка б дозволила враховувати потреби різних учасників системи та забезпечувала його стале вдосконалення.

Роль педагогічної діяльності у втіленні освітньої політики є визначальною, оскільки педагоги є ключовими посередниками між освітньою політикою держави та освітнім процесом у навчальних закладах. Наведемо

© К.Г. Дурдас, 2024

аспекти, які характеризують роль педагогічної діяльності в цьому контексті [10]:

- виконання цілей освітньої політики - педагогічна діяльність спрямована на виконання стратегічних цілей та завдань, визначених освітньою політикою; педагоги мають за завдання забезпечити якісну освіту, формування у здобувачів освіти необхідних знань, вмінь та навичок;

- впровадження інновацій - педагоги є важливими агентами впровадження інновацій у навчальний процес відповідно до стратегії освітньої політики; вони розробляють та впроваджують нові методи навчання, використовують сучасні педагогічні технології;

- формування цінностей та громадянської позиції - педагоги мають великий вплив на формування цінностей, світогляду та громадянської позиції здобувачів освіти; вони відповідають за розвиток особистості кожного учня, його виховання у дусі демократії та толерантності;

- співпраця з батьками та громадськістю - педагоги співпрацюють з батьками учнів, громадськістю та іншими учасниками освітнього процесу для впровадження та підтримки освітніх ініціатив та програм, визначених освітньою політикою;

- виховання особистості - педагоги сприяють гармонійному розвитку особистості кожного учня, формуванню його індивідуальних здібностей та вмінь, що є однією з головних цілей освітньої політики.

Таким чином, можна зазначити, що педагогічна діяльність відіграє ключову роль у втіленні освітньої політики, забезпечуючи її ефективність та сприяючи розвитку сучасної освітньої системи.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розгляді взаємозв'язку між педагогічною діяльністю та освітньою політикою, аналізі впливу освітньої політики на педагогічну діяльність та педагогічної діяльності на реалізацію освітньої політики.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність - це складний процес спілкування та взаємодії педагога зі здобувачами освіти, спрямований на досягнення освітніх цілей. Вона включає в себе широкий спектр дій, спрямованих на навчання, виховання та розвиток особистості здобувачів освіти. Педагогічна діяльність включає в себе організацію навчального процесу, викладання, виховну роботу, стимулювання розвитку здобувачів освіти, оцінювання результатів їх навчання та співпрацю з батьками.

Закон України «Про освіту» трактує це поняття в такому контексті: *педагогічна діяльність* - інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей [8].

Оскільки у визначенні поняття «педагогічна діяльність» зустрілися такі складові, як інтелектуальна та творча діяльність, спробуємо охарактеризувати, що вони с представляють стосовно педагога.

Поняття *«інтелектуальна педагогічна діяльність»* означає високий рівень професійної діяльності педагога, який ґрунтується на глибоких знаннях у галузі педагогіки, психології, методики навчання, а також на інтелектуальних інноваціях та творчому підході до розв'язання навчально-виховних завдань [1].

Основні характеристики інтелектуальної педагогічної діяльності включають [1]*:*

- глибокі знання - педагог повинен мати глибокі теоретичні знання у галузі педагогіки та психології, розуміння закономірностей навчання та розвитку особистості;

- творчий підхід - педагог повинен володіти творчим мисленням і здатністю до пошуку нових, нестандартних рішень у процесі навчання та виховання;

- інноваційність - педагог повинен активно впроваджувати інноваційні методики та технології навчання, бути здатним адаптуватися до змін у суспільстві та освітніх технологіях;

- критичне мислення - педагог повинен бути здатним критично оцінювати інформацію та використовувати критичне мислення для аналізу та вибору найкращих методів навчання;

- професіоналізм - інтелектуальна педагогічна діяльність повинна ґрунтуватися на високому рівні професіоналізму, включаючи етику, відповідальність та прагнення до постійного самовдосконалення.

Творча педагогічна діяльність - це процес, в якому педагог використовує свою творчість та інноваційні підходи для досягнення навчальних та виховних цілей. Вона передбачає застосування нестандартних методик, технологій та прийомів, спрямованих на розвиток учнівської творчості, критичного мислення та

самостійності. Така діяльність ґрунтується на пошуку нових шляхів впливу на навчальний процес, а також на відкритості до інновацій та готовності до експериментів. Творча педагогічна діяльність сприяє підвищенню ефективності навчання, розвитку учнівської активності та зацікавленості у навчанні [11].

Сучасні освітні стратегії та програми спрямовані на підвищення якості освіти, розвиток здобувачів освіти та відповідь на виклики сучасного суспільства. Найбільш поширеними стратегіями та програмами на сьогодні є наступні [9].

Стратегія STEM-освіти: зорієнтована на підготовку здобувачів освіти у галузях науки, техніки, інженерії та математики для розвитку технологій та інновацій.

Інклюзивна освіта: спрямована на створення середовища, де всі здобувачі освіти, незалежно від їхніх особливостей, можуть навчатися разом.

Освіта для сталого розвитку: включає в себе освітні програми, що навчають здобувачів освіти жити та діяти в гармонії з природою та іншими людьми.

Цифрова освіта: стратегії та програми, спрямовані на використання сучасних технологій у навчанні та розвитку цифрових навичок.

Гуманітарна освіта: зорієнтована на розвиток критичного мислення, культурної компетентності та соціальної відповідальності здобувачів освіти.

Професійна орієнтація та кар'єрне навчання: спрямована на допомогу здобувачам освіти у виборі професії та підготовці до вступу на ринок праці.

Сучасні освітні стратегії та програми здійснюють безпосередній вплив на педагогічну діяльність у багатьох аспектах, які представлені в таблиці 1 [7].

Таблиця 1

Вплив на педагогічну діяльність сучасних освітніх стратегій та програм [7]

Аспекти впливу	Характеристика
Зміна змісту навчання	Освітні програми можуть включати нові теми, підходи та методики навчання, що вимагає від педагогів змінювати свої підходи та адаптуватися до нових вимог.
Розвиток ключових компетентностей	Сучасні стратегії освіти підкреслюють важливість розвитку ключових компетентностей здобувачів освіти, таких як критичне мислення, комунікація та творчість. Це вимагає від педагогів використання методик, що сприяють цим навичкам.
Інтеграція технологій	Сучасні програми часто включають в себе використання інформаційних технологій в навчальному процесі. Педагоги повинні бути готові використовувати ці технології в своїй роботі.
Інклюзивна освіта	Зростаюча увага до інклюзивної освіти вимагає від педагогів розвитку нових методик та стратегій роботи з учнями з різними потребами та здібностями.
Формування цінностей	Освітні програми можуть включати в себе елементи формування цінностей, таких як здоров'я, толерантність та сталість. Педагоги мають впливати на формування цих цінностей здобувачів освіти.
Адаптація до змін	Швидкі темпи змін у суспільстві та технологіях вимагають від педагогів постійної адаптації до нових вимог та стратегій навчання.

Перелічені в таблиці 1 аспекти впливу сучасних освітніх стратегій та програм на педагогічну діяльність показують необхідність постійного професійного зростання та адаптації педагогів до сучасних вимог у сфері освіти. В свою чергу, адаптація педагогічної діяльності до сучасних вимог та тенденцій у сфері освіти вимагає системного підходу та постійного самовдосконалення, використання нових підходів у своїй педагогічній практиці (табл. 2) [12].

На підставі вищевикладеного, можна зазначити, що освітня політика та педагогічна діяльність є взаємопов'язаними і впливають одне на одне, сприяючи досягненню цілей освітньої системи. Розглянемо цей вплив в обидва боки [5]:

1. Вплив освітньої політики на педагогічну діяльність:

- стандартизація навчальних програм: освітня політика встановлює стандарти навчання та виховання, які впливають на зміст та організацію навчального процесу;
- фінансування освіти: політика фінансування визначає ресурси, які доступні для закладів освіти, що впливає на умови праці педагогів та доступність освітніх послуг;
- реформи в освіті: зміни в освітній політиці, такі як впровадження нових методик

© К.Г. Дурдас, 2024

навчання або реформування системи оцінювання, можуть вимагати від педагогів зміни підходів у своїй діяльності.

2. Вплив педагогічної діяльності на реалізацію освітньої політики:

- якість навчання та виховання: ефективність педагогічної діяльності безпосередньо впливає на якість навчання та виховання здобувачів освіти, що є ключовим аспектом освітньої політики;

- розвиток ключових компетентностей: педагогічна діяльність спрямована на розвиток ключових компетенцій здобувачів освіти, що відповідає стратегіям освітньої політики щодо підготовки конкурентоздатних фахівців;

- адаптація до змін: педагогічна діяльність дозволяє швидко адаптуватися до змін в освітній політиці та впроваджувати нові підходи та методики навчання.

Педагоги в свої діяльності в умовах сучасної освітньої політики стикаються з рядом проблем, які можна класифікувати на кілька категорій (таблиця 3) [2].

Таблиця 2

Шляхи адаптації педагогічної діяльності до сучасних вимог та тенденцій у сфері освіти [12]

Шляхи адаптації	Їх реалізація
Стеження за нововведеннями	Важливо бути в курсі останніх тенденцій у галузі освіти. Це включає в себе читання спеціалізованої літератури, участь у професійних тренінгах та семінарах, а також вивчення передового досвіду колег.
Використання інноваційних методик	Застосування сучасних методик навчання та виховання, таких як інтерактивне навчання, проблемне навчання, проєктне навчання тощо, що сприяють активізації навчального процесу та розвитку критичного мислення здобувачів освіти.
Використання технологій	Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі для підвищення його ефективності та доступності.
Індивідуалізація навчання	Врахування індивідуальних особливостей та потреб кожного здобувача освіти для максимально ефективного навчання та розвитку.
Розвиток власної професійної компетентності	Постійне самовдосконалення, участь у професійних курсах та тренінгах, науково-педагогічні конференції, що дозволить вдосконалити власні методи та підходи до навчання.
Партнерство та співпраця	Співпраця з колегами, батьками, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами для досягнення спільних цілей у навчанні та вихованні.

Таблиця 3

Проблеми, з якими стикаються педагоги в умовах сучасної освітньої політики [2]

Категорія проблеми	Її сутність
Низька оплата та визнання	Багато педагогів отримують недостатню оплату за свою працю порівняно з іншими професіями з вищою освітою. Також не завжди відбувається відповідне визнання та оцінка їхнього внеску в суспільство.
Перевантаження та стрес	Завдання педагогів у сучасних умовах можуть бути дуже великими, що спричиняє перевантаження та стрес. Це може негативно впливати на їхнє фізичне та психічне здоров'я.
Нестабільність умов праці	Умови праці педагогів можуть бути нестабільними через зміни в освітній політиці, програмах навчання та вимогах до учнів.
Недостатня підтримка від управління та батьків	Педагоги можуть відчувати відсутність підтримки з боку адміністрації закладу освіти та батьків у вирішенні проблем, з якими вони зіштовхуються.
Вимоги до професійного розвитку	Умови сучасної освіти вимагають від педагогів постійного професійного зростання та адаптації до нових вимог та технологій.

Аналіз цих проблем допомагає розуміти складнощі, з якими стикаються педагоги, і знаходити шляхи вирішення цих проблем для покращення якості освіти та умов праці педагогів. Шляхи вирішення проблем можуть бути різноманітними і включати в себе такі аспекти [13]:

- підвищення оплати праці - забезпечення адекватної оплати праці для педагогів, що відповідає їхньому професійному внеску та рівню відповідальності;

- підтримка з боку управління - забезпечення ефективної підтримки з боку

управління закладами освіти у вирішенні проблем та викликів, з якими вони стикаються;

- професійний розвиток - забезпечення можливостей для постійного професійного розвитку та навчання для педагогів для адаптації до змін в освітній системі;

- удосконалення умов праці - створення комфортних та стабільних умов праці для педагогів, що включає в себе забезпечення необхідними ресурсами та устаткуванням;

- підтримка батьківської спільноти - забезпечення ефективної співпраці з батьками у процесі навчання та виховання для досягнення спільних цілей;

- розвиток педагогічних навичок - забезпечення можливостей для розвитку та вдосконалення педагогічних навичок та методик роботи з учнями;

- підтримка здоров'я та добробуту - забезпечення можливостей для підтримки фізичного та психологічного здоров'я педагогів у процесі їхньої професійної діяльності.

Вирішення проблем, з якими стикаються педагоги в умовах сучасної освітньої політики, може призвести до наступних позитивних наслідків та сприяти покращенню якості освіти:

- підвищення якості освіти: розв'язання проблем, таких як недостатнє фінансування або відсутність доступу до новітніх технологій, може покращити якість навчання та виховання;

- покращення умов праці: розв'язання проблем зі зниженням заробітної плати або її нестабільністю може створити комфортніші умови праці для педагогів;

- збільшення мотивації: вирішення проблем, пов'язаних з недооцінкою ролі педагогів або невизнанням їхніх досягнень, може збільшити мотивацію працювати ефективніше;

- розвиток професійних навичок: вирішення проблем, пов'язаних з відсталістю у підходах до навчання або недостатньою підтримкою для професійного розвитку, може допомогти педагогам розвивати свої професійні навички;

- підвищення авторитету: вирішення проблем, які виникають через відсутність визнання та підтримки від громадськості, може підвищити авторитет педагогічної спільноти;

- сприяння розвитку особистості: забезпечення педагогам підтримки та розвитку може сприяти їхньому власному розвитку та зростанню як фахівців.

До реалізації завдань освітньої політики майбутніх педагогічних працівників слід готувати ще в процесі їх навчання у закладах вищої освіти. З цією метою [10]:

- програми підготовки педагогічних кадрів повинні відповідати сучасним вимогам освітньої політики, включати в себе вивчення сучасних педагогічних технологій, інноваційних методик та підходів;

- заклади вищої освіти повинні забезпечувати можливості для постійного підвищення кваліфікації педагогічних працівників, ознайомлення з новими тенденціями та методиками навчання;

- важливо забезпечити можливість стажування та практичних занять для студентів та викладачів у реальних умовах освітнього процесу;

- сприяти участі педагогічних працівників у наукових дослідженнях, конференціях та проєктах, що стосуються сучасних освітніх тенденцій;

- сприяти впровадженню та розвитку інноваційних підходів у навчальний процес, що дозволить майбутнім педагогам краще відповідати вимогам освітньої політики;

- підготовка педагогічних кадрів повинна сприяти розвитку міжпредметних зв'язків та інтеграції знань для більш ефективної реалізації освітніх стратегій та програм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У змінному та динамічному світі сучасної освітньої політики педагогічна діяльність відіграє ключову роль у досягненні стратегічних цілей суспільства. Вона є не лише процесом передачі знань та виховання, а й механізмом формування цінностей, розвитку особистості та підготовки до життя у сучасному світі. Освітня політика впливає на умови та можливості педагогічної діяльності, визначає її стратегічні напрямки та цілі. У цьому контексті педагоги мають адаптуватися до нових вимог та тенденцій у сфері освіти, використовувати інноваційні методи навчання та виховання, сприяти розвитку учнів у всіх аспектах їхньої особистості.

Однак педагоги також стикаються з низкою проблем, таких як недостатня фінансова підтримка, недостатність ресурсів, виклики глобалізації та цифрової трансформації, які ускладнюють їхню роботу. Для вирішення цих проблем та досягнення успіху в педагогічній діяльності важливо забезпечити підтримку від управління та

© К.Г. Дурдас, 2024

суспільства, постійно підвищувати свій професійний рівень, використовувати новітні методи та технології, сприяти розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів. Таким чином, педагогічна діяльність у контексті сучасної освітньої політики має велике значення для суспільства та вимагає від педагогів постійного розвитку та адаптації до змін, що відбуваються в освіті та суспільстві. Перспективами подальшого дослідження є вивчення процесу формування основ педагогічної діяльності у студентів економічних спеціальностей (майбутніх педагогів) закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Білан Л. Професійна педагогічна діяльність / Л. Білан // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки». - 2013. - № 1. - С. 8-11.

2. Гусак І. В. Аналіз державної кадрової політики в галузі освіти / І. В. Гусак // Ефективність державного управління. - 2013. - № 36. - С.294-304.

3. Ісаєва О. Вектор реформування вищої освіти в умовах глобалізації / О. Ісаєва // Молодь і ринок. - 2021. - № 78. - С. 29-32.

4. Корсак К. Освіта, суспільство, людина в XXI столітті: інтегрально-філософський аналіз : монографія / К. Корсак. - Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. - 224 с.

5. Мусієнко І. І. Освітня політика як орієнтир людського розвитку України [Електронний ресурс] / І. І. Мусієнко // Держ. управління: удосконалення та розвиток. - 2010. - № 2. - Режим доступу : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=336 (дата звернення 17.04.2024р.)

6. Ольшанська О. В. Сучасні вектори розвитку освітніх процесів у закладах вищої освіти / О. В. Ольшанська, В. М. Павленко // Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації : матеріали 3-ї Міжнар. наук.-прак. конф., 8 жовт. 2021 р. – Київ : КНУТД, 2021. - С. 62-64.

7. Осмоловська А. О. Сучасні тенденції та виклики щодо формування освітньої політики України / А. О. Осмоловська // Політичне життя. - 2017. - № 4. - С.70-74.

8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. - Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2017. - № 38-39. - С. 380.

9. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [Електронний ресурс] : Розпорядження Каб. М-в України від 23.02.22 р. № 286-р. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text (дата звернення 17.04.2024р.)

10. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. - Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. - 564 с.

11. Семенець С. П. Педагогічна діяльність у розвивальній професійно-педагогічній освіті / С. П. Семенець // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. - 2013. - Вип. 1. - С. 36-39.

12. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. М. Хатунцева ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. - Харків, 2005. – 204 с.

13. Чернов М. М. Педагогічна вища освіта України 2022-2026 рр.: вектори розвитку [Електронний ресурс] / М. М. Чернов, Л. М. Конопляник, Ю. Ю. Прищупа // Академічні Візії. - 2023. - №15. - Режим доступу : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/110 (дата звернення 17.04.2024р.)

References

1. Bilan, L 2013, ‘Profesiina pedahohichna diialnist’ *[Professional pedagogical activity], Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Seriia «Psykholoho-pedahohichni nauky»*, no 1, Pp. 8-11.

2. Husak, IV 2013, ‘Analiz derzhavnoi kadrovoi polityky v haluzi osvity’ *[Analysis of the state personnel policy in the field of education], Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, no 36, Pp. 294-304.

3. Isaieva, O 2021, ‘Vektor reformuvannia vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii’ *[The vector of higher education reform in the context of globalization], Molod i rynok*, no 7-8, P. 29-32.

4. Korsak, K 2004, *Osvita, suspilstvo, liudyna v XXI stolitti: intehralno-filosofskyi analiz [Education, Society, and Individual in the 21st Century: An Integral Philosophical Analysis]*, Vyd-vo NDPU im. M. Hoholia, Nizhyn.

5. Musiienko, II 2010, ‘Osvitnia polityka yak oriientyr liudskoho rozvytku Ukrainy’ *[Education policy as a guideline for human development in Ukraine], Derzh. upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no 2,

6. Olshanska, OV & Pavlenko, VM 2021, ‘Suchasni vektory rozvytku osvitnikh protsesiv u zakladakh vyshchoi osvity’ *[Modern vectors of development of educational processes in higher education institutions], Problemy intehratsii osvity, nauky ta biznesu v umovakh hlobalizatsii: Materialy III Mizhnar. nauk.-prak. konf., 8 zhovtnia 2021 r*, KNUTD, Kyiv.

7. Osmolovska, AO 2017, ‘Suchasni tendentsii ta vyklyky shchodo formuvannia osvitnoi polityky Ukrainy’ *[Current Trends and Challenges in the Formation of Educational Policy in Ukraine], Politychne zhyttia*, no 4, Pp. 70-74.

8. Prezydent Ukrainy 2017, Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 05.09.2017 No 2145-VIII,*[On education:*

Law of Ukraine of 05.09.2017 No 2145-VIII] viewed 10.04.2024 <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>.

9. Kabinet Ministriv Ukrainy 2022, Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky *[On approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032]* Rozporiadzhennia vid 23.02.22 № 286-r. viewed 17.04.2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text >.

10. Dubaseniuk, OA (ed) 2009, *Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii ta metodyky [Professional Teacher Education: Innovative Technologies and Methods]*, Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr.

11. Semenets, SP 2013, 'Pedahohichna diialnist u rozvyvalnii profesiino-pedahohichnii osviti' *[Pedagogical Activity in Developmental Professional and Pedagogical Education], Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, iss 1, Pp. 36-39.

12. Khatuntseva, SM 2005, 'Pedahohichni umovy adaptatsii vykladacha-pochatkivtsia do profesiino- pedahohichnoi diialnosti u vyshchomu navchalnomu zakladi' *[Pedagogical Conditions of Beginning Teacher's Adaptation to Professional and Pedagogical Activity in Higher Education Institution*], kand. ped. n. thesis, Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H.S.Skovorody, Kharkiv.

13. Chernov, MM, Konoplianyk, LM & Pryshupa, YuIu 2023, 'Pedahohichna vyshcha osvita Ukrainy 2022-2026 rr.: vektory rozvytku' *[Pedagogical Higher Education in Ukraine 2022-2026: Vectors of Development], Akademichni Vizii.* no 15.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2024 р.

© К.Г. Дурдас, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-33-41
УДК 378.147.091.32-051

ГОСТЬОВІ ЛЕКЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

© Красильникова Г.В.[1], Маріуш Снядковський[2], Красильников С.Р.[1]
Хмельницький національний університет[1]
Люблінська Політехніка (Польща)[2]

Інформація про авторів

Красильникова Ганна Володимирівна[1]: ORCID ID 0000-0002-4846-722X; krasylnykovah@khmnu.edu.ua; доктор педагогічних наук, професор кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва; Хмельницький національний університет; вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, Україна.

Mariusz Śniadkowski[2]: ORCID 0000-0001-7561-4224; m.sniadkowski@pollub.pl; dr hab. nauk społecznych w zakresie pedagogiki; profesor Politechniki Lubelskiej; ul. Nadbystrzycka 38 D, 20-618 Lublin, Polska.

Красильников Сергій Романович[1]: ORCID ID 0000-0003-0221-0813; krasylnykovs@khmnu.edu.ua; кандидат технічних наук, доцент кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва; Хмельницький національний університет; вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, Україна.

Стаття присвячена проблемі збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою, яку держава планує вирішити шляхом залучення роботодавців як до розроблення і оцінювання освітніх програм, так й до навчального процесу в закладах освіти. Висвітлений механізм оцінювання освітніх програм за критерієм залучення професіоналів-практиків, експертів галузі, представників роботодавців до організації та реалізації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Розглянуто кращий європейський досвід підготовки осіб з числа зовнішніх стейкхолдерів до ролі гостьових лекторів. На допомогу кандидатам на роль гостьових лекторів заклади вищої освіти створюють спеціальні довідники. Наголошено на необхідності унормування процесу залучення гостьових лекторів на інституційному рівні. Схарактеризовані етапи залучення гостьових лекторів до освітнього процесу у вітчизняних закладах вищої освіти: планування гостьової лекції, проведення гостьової лекції, оцінювання гостьової лекції та поширення її контенту. Виокремлені проблеми організації гостьових лекцій, пов'язані з пошуком компетентних гостьових лекторів, розробленням актуальної тематики гостьових лекцій, цікавих для студентів, координацією дій учасників освітнього процесу та технічним супроводом гостьових лекцій тощо.

Доведено, що дотримання вимог, процедур та послідовності реалізації програм «гостьовий лектор» закладами вищої освіти дозволяє покращити якість підготовки фахівців за рахунок підвищення мотивації здобувачів вищої освіти до навчання та кар'єрного зростання, отримати студентами практико-орієнтованих знань з різних галузей від представників роботодавців, підвищити мотивацію викладачів курсів до забезпечення якості навчання, збалансувати ринок праці фахівців з вищою освітою та сприяти підбору потенційними роботодавцями конкурентоспроможного персоналу з числа студентів тощо. Окреслена перспектива розширення кола гостьових лекторів на основі опитування здобувачів вищої освіти за результатами проходження ними різних видів практик на виробництві, в організаціях та закладах освіти.

Ключові слова: стейкхолдери, гостьова лекція, запрошений спікер, педагоги професійного навчання.

H. Krasylnykova, M. Sniadkowski, S. Krasylnykov ″Guest lectures in the educational process of training vocational teachers″

The article is devoted to the problem of balancing the labor market of specialists with higher education, which the state plans to solve by involving employers in the development and evaluation of study programs and in the educational process in universities. The mechanism of evaluation of study programs by the criterion of involvement of practitioners, industry experts, and employers' representatives in the organization and implementation of the educational process in universities is highlighted. The best European experience of training external stakeholders for the role of guest lecturers is considered. To help candidates for the role of guest lecturers, universities create special reference books. The necessity of normalizing the process of attracting guest lecturers at the institutional level is emphasized. The stages of involving guest

lecturers in the educational process in universities are characterized: planning a guest lecture, conducting a guest lecture, evaluating a guest lecture and disseminating its content. The article highlights the problems of organizing guest lectures related to the search for competent guest lecturers, development of relevant topics for guest lectures that are interesting for students, coordination of the actions of participants in the educational process and technical support of guest lectures, etc.

It is proved that compliance with the requirements, procedures and sequence of implementation of the "guest lecturer" programs by universities can improve the quality of learning by increasing the motivation of higher education students to study and career development, provide students with practice-oriented knowledge in various fields from employers, increase the motivation of professors to ensure the quality of education, balance the labor market for specialists with higher education and facilitate the selection of competitive personnel by potential employers. The prospect of expanding the range of guest lecturers based on a survey of higher education students based on the results of their various types of internships at production facilities, in organizations and educational institutions is outlined.

Keywords: stakeholders, guest lecture, invited speaker, vocational teachers.

Постановка проблеми. Розбудова національної системи освіти в сучасних умовах з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів XXI століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епосі [1, с. 4]. Серед проблем, ідентифікованих у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки, зазначений розрив між системою вищої освіти та ринком праці, а саме, невідповідність змісту освіти вимогам роботодавців, а навичок випускників закладів вищої освіти (ЗВО) – потребам ринку праці; нестача у здобувачів вищої освіти практичних професійних навичок; відірваність їх теоретичних знань від практики; непідготовленість до роботи в реальному бізнесі; а також недостатня участь зацікавлених сторін у створенні та удосконаленні переліку компетентностей, освітніх програм тощо [2]. Відтак, для забезпечення збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою експертами сформована низка оперативних цілей та завдань, які сприятимуть створенню механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці шляхом залучення роботодавців не тільки до розроблення і оцінювання освітніх програм, але й до навчального процесу.

На сьогоднішній день залучення зовнішніх стейкхолдерів до навчального процесу у вітчизняному освітньому просторі не унормовано. Водночас, під час акредитації освітніх програм членами експертних груп Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти здійснюється моніторинг залучення представників роботодавців до організації та реалізації освітнього процесу. В межах підкритеріїв 6.3 та 6.4 Критерію 6 «Людські ресурси» Відомостей про самооцінювання освітньої програми (ОП) висвітлюється практика залучення ЗВО роботодавців, які мають авторитет у відповідній галузі або регіоні та є лідерами ринку (сфери послуг, робіт, товарів, продукції), професіоналів-практиків, експертів галузі для проведення аудиторних (теоретичних і практичних) занять на відповідних освітніх програмах [3].

Аналіз досліджень та публікацій.

Дослідження проблеми провадження гостьових лекцій в освітній процес підготовки фахівців в Україні поодинокі. Переважно роботи присвячені узагальненню досвіду окремих ЗВО щодо реалізації програм «гостьового лектора» та оцінювання якості гостьових лекцій учасниками освітнього процесу (Батечко Н. Г., Беседа Н. А., Білан Н. І., Бобрицька В. І., Нетреба М. М., Спіцин Ю. С. та ін.). Зарубіжні праці висвітлюють інструменти підтримки адміністрацією університетів гостьових лекторіїв як обов'язкового компоненту успішних освітніх програм (Р. А. Алебайкан (Саудівська Аравія), V. Dalacas (США), B. R. Krogstie, J. Krogstie (Норвегія)).

Постановка завдання: висвітлення досвіду планування та проведення гостьових лекцій як форми взаємодії ЗВО та зовнішніх стейкхолдерів під час реалізації освітніх програм.

Виклад основного матеріалу. Запрошені лектори не є новим явищем у вищій освіті України. В радянський період розвитку вищої освіти лекторів, які мали значний науковий авторитет, залучали до роботи в гостьовому ЗВО на тимчасовій основі (від декількох місяців до року і більше). До основних сфер діяльності запрошених лекторів належали: проведення лекцій, семінарів за

 © Г.В. Красильникова, Маріуш Снядковський, С.Р. Красильников, 2024

тематикою власних наукових досліджень; організація сумісних наукових досліджень; керівництво аспірантами та докторантами щодо підготовки дисертаційних робіт; участь в обговоренні результатів науково-дослідної діяльності співробітників ЗВО; передача наукового досвіду тощо.

В наш час залучення до освітнього процесу осіб, що не є викладачами, не обов'язково повинне мати формальний характер трудових відносин. Згідно з [3], вимога залучення до освітнього процесу представників роботодавців не є жорсткою, а ЗВО достатньо продемонструвати, що в аудиторних зайняттях беруть участь «зовнішні» професіонали. Гостьові заняття можуть бути спрямовані як на розширення теоретичних знань здобувачів освіти так і знайомство з практичним досвідом професійної діяльності представників роботодавців. При цьому форми проведення занять можуть бути найрізноманітніші: виїзні заняття, екскурсії, майстер-класи, воркшопи, тренінги, гостьові лекції тощо.

Термін «гостьовий лектор» почав використовуватися у вітчизняному освітянському обігу нещодавно, він походить від синонімів в англійській мові: guest speaker – invited speaker – keynote speaker – visiting lecturer – guest lecturer – guest professor – lecturer – invited professor, англ. – гостьовий або запрошений лектор/ професор, візит-професор. Отже, гостьовий лектор – особа, як правило, відомий вчений, який володіє високим рівнем знань у конкретній предметній галузі та уміє їх представити в актуальній тематиці.

Зарубіжний досвід щодо залучення гостьових лекторів до читання курсу (серії лекцій) або окремої лекції досить різноманітний. Зазвичай заклади освіти запрошують гостьових лекторів з метою доповнення навчальної програми перспективами, окресленими професіоналами з відповідних галузей, новими ідеями та концепціями, що виходять за межі програми навчання. Гостьовий лектор може провести заняття разово або співпрацювати з закладом освіти на довготривалій основі та читати тематичні лекції щосеместру. До переваг такої взаємодії сфери праці та вищої школи можна віднести: доступ студентів до актуальних матеріалів, спрямованих на кар'єру майбутніх фахівців; налагодження зв'язків та наставництво (networking and mentoring) між здобувачами вищої освіти і професіоналами та ін. [4].

За результатами досліджень педагогів Норвезького університету природничих наук (Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet, NTNU) щодо чинників успішного проведення гостьової лекції, учасники освітнього процесу, які брали участь в опитуванні (студенти та науково-педагогічні працівники), відносять: вибір актуальної для майбутньої професійної діяльності здобувачів вищої освіти теми лекції; наявність у викладача курсу професійних зв'язків серед викладачів ЗВО з певної предметної спеціальності та/або фахівців певної професійної сфери як запорука вибору компетентного гостьового лектора; наявність простої процедури для відшкодування витрат на проїзд для запрошених лекторів тощо [5].

Традиційно запрошений лектор є відомою особа для приймаючої сторони. Водночас, у системі вищої освіти європейських країн поширена практика пошуку та підготовки спікерів для проведення гостьових лекцій або інших заходів, яка реалізується окремим університетським підрозділом забезпечення підтримки та залучення зовнішніх стейкхолдерів до реалізації ОП. Для тих осіб, які бажають стати гостьовими лекторами, створюються спеціальні довідники [6], що містять поради з підготовки до ролі гостьового лектора (визначення сфери, у якій особа має значні успіхи та переваги, вибір тематики майбутніх лекцій (лекції), вибір оптимальної форми представлення матеріалу теми, набуття навиків публічного виступу, знайомство з сучасними методами та технологіями навчання, пошук контактів з закладами освіти на предмет їх зацікавленості тематикою лекцій, підготовка рекламних матеріалів, удосконалення педагогічних навичок тощо), а також характеристику складників педагогічної діяльності лектора під час проведення заняття (презентація контенту навчального матеріалу в доступній формі, повідомлення теоретичних знань та передача власного досвіду роботи в певній галузі шляхом використання активних методів та технологій навчання, налагодження конструктивної взаємодії зі здобувачами освіти, забезпечення зв'язку теоретичного матеріалу з практикою, відповіді на питання аудиторії, надання доступу до ресурсів для вивчення здобувачами освіти контенту самостійно, наставництво та ін.).

В Україні вітчизняні ЗВО активно залучають гостьових лекторів до підготовки фахівців різних спеціальностей. Наприклад, в Українському католицькому університеті за

підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх» запроваджений повний цикл підготовки бакалаврів права за інноваційною освітньою програмою. Інноваційна освітня програма передбачає викладання обов'язкових та вибіркових освітніх компонентів англійською мовою і проведення юристами-практиками, в якості гостьових лекторів, сертифікатних програм, майстер-класів тощо. Сильною стороною інноваційної освітньої програми є запрошення до співвикладання представників експертного середовища [7].

Переважно портфоліо запрошених лекторів розміщується на сайті закладу вищої освіти або його підрозділу в розрізі навчальних років, напрямів підготовки або освітніх програм підготовки фахівців. Однак, нормативні документи та методичні поради щодо участі зовнішніх стейкхолдерів в освітньому процесі на інституційному рівні зазвичай відсутні. Відтак, кожний ЗВО накопичує власний досвід співпраці з гостьовими лекторами. Наприклад, з метою унормування порядку приймання висококваліфікованих фахівців з метою провадження освітньої діяльності за інноваційними напрямами науки, технологій та розвитку суспільства в Національному університеті «Львівська Політехніка» розроблено Положення про реалізацію програми «Візит-професор»/ «Гостьовий лектор» [8]. Згідно з документом, гостьовий лектор Львівської Політехніки проводить заняття без працевлаштування на безоплатній основі та добровільних засадах, його лекційне навантаження становить не менше 10 годин протягом семестру. Лекції гостьового лектора проводяться поза межами навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти (факультативні курси для здобувачів різних рівнів вищої освіти) або для слухачів курсів підвищення кваліфікації. Гостьовими лекторами можуть бути й іноземні громадяни. До претендентів на участь у програмі «Візит-професор»/ «Гостьовий лектор» висувається низка вимог, зокрема, наявності відповідного наукового ступеня (вченого звання) або вагомих досягнень у певній професійній сфері.

Слід зазначити, що останнім часом з'являються поодинокі дослідження українських педагогів щодо ролі гостьових лекторів в удосконаленні освітніх програм та освітнього процесу. Зокрема, творчим колективом [9] проведено дослідження щодо впливу гостьових лекції на реалізацію освітніх програм в межах чотирьох спеціальностей (освітня політика, професійна освіта, охорона здоров'я та технології). Автори дослідження доводять, що відвідування здобувачами вищої освіти гостьових лекцій змінює та покращує університетські навчальні програми, позитивно впливає на дослідницьку активність студентів, їх професійний саморозвиток, навички самостійного навчання та самоосвіти, професійну соціалізацію, а також позитивно сприймаються як студентами так і викладачами, закладом вищої освіти загалом. Крім цього, така співпраця вигідна потенційним роботодавцям, оскільки вони залучаються до освітнього процесу ще на стадії розроблення та оновлення освітніх програм, що дозволяє їм впливати на зміст підготовки та отримувати більш компетентний персонал для найму. Отже, на думку авторів статті, така модель навчання може принести користь усім зацікавленим сторонам у сфері освіти завдяки розширенню можливостей працевлаштування випускників. Аналіз літературних джерел [4-6, 8, 9] дозволив виявити складники залучення гостьових лекторів до освітнього процесу, представлені на рис.1.

Як видно з рис. 1, усі складники процесу залучення гостьових лекторів до освітнього процесу можна представити такими групами: зовнішні стейкхолдери, форми проведення гостьових занять, переваги гостьових лекцій, виклики та проблеми. Щодо зовнішніх стейкхолдерів слід відзначити – до їх складу відносяться професіонали-практики, експерти галузі, представники роботодавців, які представляють різноманітні компанії та організації у певній сфері бізнесу, державні установи та неприбуткові організації, громадські організації та урядові структури, асоціації та професійні спілки тощо. Окремо слід наголосити на залученні до читання лекцій викладачів вітчизняних закладів освіти та зарубіжних університетів і коледжів.

Форма залучення гостьових лекторів може бути разова або на постійній основі. Зазвичай гостьова лекція суголосна з певною навчальною дисципліною, тема лекції має відповідати змісту та навчальним цілям курсу, а основною аудиторією є студенти, що вивчають цю дисципліну (хоча може бути запрошена й ширша аудиторія, наприклад, студенти інших курсів та/або викладачі).

Цінними для здобувачів вищої освіти є лекції, побудовані на міждисциплінарній основі, що дозволяє студентам усвідомити зв'язки освітніх компонентів ОП. Іноді лекція

 © Г.В. Красильникова, Маріуш Снядковський, С.Р. Красильников, 2024

Рис.1 Складники залучення гостьових лекторів до освітнього процесу
Примітка: доробок автора на основі аналізу [4-6, 8, 9].

може бути організована для окремої групи осіб (наприклад, для всіх магістрів і викладачів певного наукової напряму, кафедри, факультету). При цьому основними видами занять можуть бути: очні лекції, що проходять в режимі реального часу і забезпечують безпосередню взаємодію лектора з аудиторією; вебінари та онлайн-лекції, що організовуються за допомогою дистанційних технологій навчання і забезпечують доступ до експертів з усього світу; відеоконференції – лекції в режимі відео зв'язку, що дозволяють взаємодіяти з гостьовим лектором з будь-якої країни; майстер-класи, тренінги, воркшопи та практичні заняття – інтерактивні заняття, під час яких студенти можуть отримати практичні навички та досвід.

До переваг гостьових лекцій експерти відносять можливість отримати різноманітні та актуальні знання, дізнатися про нові ідеї та актуальну інформацію з різних галузей від їх авторів або безпосередніх реалізаторів; підвищення мотивація студентів до навчання шляхом зустрічей з професіоналами, які можуть надихати студентів на подальше навчання та кар'єрне зростання; можливості для нетворкінгу (networking) – налагодження контактів здобувачів освіти з фахівцями, що може допомогти у майбутньому працевлаштуванні; підвищення престижу закладу освіти, оскільки залучення відомих експертів та професіоналів може підвищити репутацію закладу вищої освіти в певних колах.

Крім цього, не слід забувати про труднощі та проблеми при організації гостьових лекцій, а саме, організаційні труднощі (пошук та координація гостьових лекторів), залучення студентів до занять, які можуть бути не зацікавлені у тематиці гостьових лекцій; технічні проблеми під час онлайн-лекцій (стабільність інтернет-зв'язку, кібербезпека тощо). Згадані перешкоди в організації гостьових лекцій можуть бути вирішені шляхом впровадження гнучких та адаптивних методів організації, використання сучасних технологій та регулярного зворотного зв'язку від студентів для покращення якості лекцій.

У Хмельницькому національному університеті впродовж тривалого часу існує практика залучення гостьових лекторів до освітнього процесу підготовки фахівців різних спеціальностей, у т.ч. спец. 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Як правило, випускова кафедра висвітлює галерею гостьових лекторів, тематику їх виступів та стислу характеристику професійної діяльності лекторів на спеціально відведеному сайті [10]. Однак, єдиних підходів до організації гостьових лекцій на інституційному рівні не існує, відтак, кожен викладач, який запрошує на свій курс гостьового лектора, самостійно планує цей захід та організовує його. Накопичений авторами статті досвід організації та проведення гостьових лекцій впродовж 2020-2024 років дає можливість виокремити такі основні етапи (рис.2):

- підготовчий,
- реалізації,
- оцінювання якості лекції та поширення її контенту.

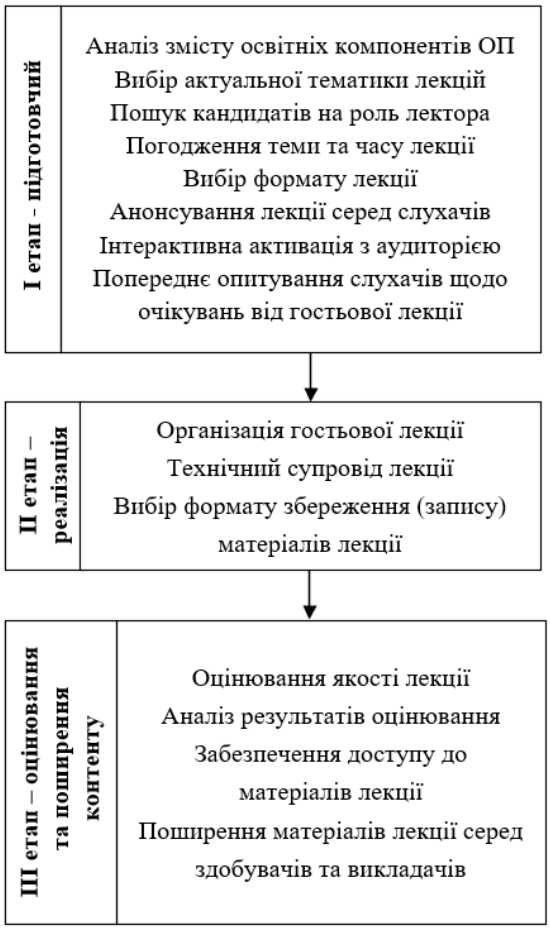

Рис. 2 – Етапи планування та проведення гостьової лекції в освітньому процесі підготовки педагогів професійного навчання
Примітка: доробок автора

Розглянемо детальніше кожний з етапів залучення гостьових лекторів до освітнього процесу в ЗВО. Підготовчий етап починається з аналізу викладачем курсу змісту навчального матеріалу освітнього компонента (ОК) на предмет виявлення актуальної тематики, яка може бути ширше розкрита зовнішніми стейкхолдерами – представниками роботодавців, викладачами інших ЗВО тощо. Планування включення лекції до програми курсу може відбуватися заздалегідь до початку семестру або під час нього. Тематика гостьових лекцій має бути нагальною для слухачів, вирізнятися новими ідеями та концепціями у певній галузі знань або бути практико-орієнтованою.

Не менш важливим завданням є пошук кандидата та роль гостьового лектора. Галузеві мережі серед викладачів ЗВО з певної предметної спеціальності, як правило, є особистими, що полегшує пошук зовнішніх спікерів через коло професійних зв'язків. Водночас, для молодих викладачів ОК, які ще не вибудували такі зв'язки, пошук гостьового лектора може бути утрудненим. Як правило, пошук кандидатів на роль гостьових лекторів відбувається серед колег зі спільної наукової діяльності та учасників проєктів, різноманітних конференцій тощо; працівників підприємств та організацій певної галузі; випускників, які завершили навчання за освітньою програмою та мають досвід успішної практичної роботи та ін.

Для підвищення якості гостьових лекцій викладач курсу заохочує студентів до активної підготовки до майбутнього заняття, а саме, формулювання запитань до гостьового лектора. Перелік питань може бути переданий гостьовому лектору заздалегідь, а може бути озвучений під час зустрічі з ним. Інколи запрошені лектори надсилають форму анкети, за допомогою якої викладач курсу опитує студентів на предмет їх інтересів та очікувань щодо майбутньої гостьової лекції. Проведення попереднього опитування здобувачів вищої освіти не завжди вдається реалізувати, особливо якщо коло слухачів гостьової лекції буде складатися зі студентів, які навчаються за різними освітніми програмами, на різних курсах тощо.

Погодження теми та часу проведення гостьової лекції може відбуватися шляхом дотримання розкладу проведення занять з обраного ОК в семестрі для певного курсу (групи) здобувачів вищої освіти або призначення додаткового часу лекції, зручного для спікера та /або слухачів лекції. При цьому важливо вибрати оптимальний формат гостьової лекції, форму її організації (очна лекція в закладі освіти, виїзна лекція за межами закладу освіти, он-лайн лекція на базі використання дистанційних технологій навчання, змішана форма проведення заняття тощо). З метою вчасного повідомлення потенційних слухачів про тематику та час проведення гостьової лекції викладач курсу

© Г.В. Красильникова, Маріуш Снядковський, С.Р. Красильников, 2024

поширює її анонс за допомогою месенджерів (Viber, Telegram, WhatsApp), інформаційної системи ЗВО або в соціальних мережах.

З метою підготовки гостьового лектора до умов проведення заняття в ЗВО викладач курсу організовує з ним попередню зустріч-консультацію та обговорює існуючі особливості освітнього процесу. Важливість методичної підтримки гостьового лектора важко переоцінити, оскільки часто представники роботодавців стикаються з утрудненнями при використанні веб-сервісів Google Classroom, сервісів Big Blue Button, Zoom Video Communications тощо, поширених в закладах освіти у зв'язку з організацією освітнього процесу за дистанційними технологіями навчання. Запрошені лектори з інших закладів освіти теж можуть бути необізнаними щодо інструментарію сервісу, на базі якого реалізується освітній процес в онлайн режимі у гостьовому закладі. Крім цього, слід отримати згоду запрошеного лектора на запис зустрічі та подальше поширення дидактичних та відеоматеріалів серед учасників освітнього процесу.

Етап проведення гостьової лекції вимагає координації дій викладача курсу, як модератора заняття, та гостьового лектора. На початку лекції відбувається представлення особи гостьового лектора викладачем курсу, обумовлюються організаційні моменти зустрічі, її тривалість, спосіб спілкування з лектором, наприклад, коли слухачі можуть задавати питання, як буде організована дискусія та ін. Виступи іноземних гостьових лекторів потребують синхронного перекладу змісту матеріалу лекції якщо слухачі не володіють мовою, якою викладає лектор.

Супровід гостьової лекції полягає у забезпеченні лектора сучасними технічними та програмними засобами навчання (комп'ютерна техніка, відеоінструменти, освітні платформи, онлайн-сервіси тощо). Під час лекції викладач курсу постійно знаходиться на зв'язку з гостьовим лектором і виявляє готовність допомогти йому за необхідності. За попередньою домовленістю з лектором, викладач курсу організовує запис гостьової лекції, а по завершенню заняття – обирає оптимальний формат збереження запису та його зберігання.

Організація зворотного зв'язку зі спікером шляхом додаткових або уточнюючих питань може пожвавити виклад матеріалу, надати лекції ознаки проблемності та дискусійності. Така методична підтримка гостьового лектора особливо важлива, якщо спікер не має достатнього досвіду публічного виступу та не володіє прийомами педагогічної майстерності щодо роботи з аудиторією. Можливість налагодження контактів здобувачів освіти з фахівцями – гостьовими лекторами може допомогти у майбутньому працевлаштуванні випускників ЗВО. Відтак, під час лекції спікер може надати поради студентам щодо перспектив побудови їх професійної кар'єри, отримати контактну інформацію від здобувачів освіти для підтримки подальших зв'язків з питань працевлаштування, для допомоги складання резюме, для проведення інформаційних співбесід тощо.

На заключному етапі проведення гостьової лекції відбувається оцінювання якості її проведення та розповсюдження контенту лекції серед здобувачів вищої освіти, викладачів тощо. Неформальне анкетування здобувачів вищої освіти з питання якості проведення гостьової лекції, як правило, здійснюється анонімно. Результати опитування узагальнюються викладачем курсу, аналізуються на предмет подальшого удосконалення організації гостьових лекцій та актуальності тематики занять. Спікер надсилає викладачеві курсу слайди презентації, роздаткові та інші матеріали, що використовувалися під час лекції, посилання на додаткові джерела інформації тощо з метою їх поширення серед студентів. Усі матеріали гостьової лекції розміщуються на освітніх платформах ЗВО, є у відкритому доступі для можливості самостійного вивчення здобувачами вищої освіти після заняття. Дотримання основних процедур та вимог на етапах залучення гостьових лекторів до освітнього процесу, на нашу думку, забезпечить якість підготовки фахівців різних спеціальностей в вітчизняних ЗВО та сприятиме вирішенню проблеми збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою.

Висновки. Отже, успішна інтеграція гостьових лекцій в освітню програму підготовки фахівців залежить від багатьох чинників, а саме, проведення попереднього аналізу ОП на предмет актуальної тематики лекцій для зовнішніх спікерів, вибору компетентних зовнішніх стейкхолдерів в якості гостьових лекторів, підготовки до гостьових лекцій та їх постійний супровід модератором (викладачем курсу), дотримання чіткої процедури залучення гостьових лекторів

до освітнього процесу, унормування залучення гостьових лекторів на інституційному рівні, вирішення питання фінансового заохочення гостьових лекторів тощо. Дотриманні вимог, процедур та послідовності реалізації програм «гостьовий лектор» ЗВО дозволяє покращити якість підготовки фахівців за рахунок підвищення мотивації здобувачів вищої освіти до навчання та кар'єрного зростання, отримати студентами практико-орієнтованих знань з різних галузей від представників роботодавців, підвищити мотивацію викладачів курсів до забезпечення якості навчання, збалансувати ринок праці фахівців з вищою освітою та сприяти підбору потенційними роботодавцями конкурентоспроможного персоналу з числа студентів тощо. Створення мережі галузевих контактів – потенційних запрошених лекторів – важливий процес, що триває впродовж кар'єри викладачів ЗВО, водночас, полегшує підготовку до проведення гостьових лекцій. На інституційному рівні виникає гостра потреба у формуванні депозитаріїв потенційних гостьових лекторів, чіткій процедурі організації гостьових лекцій, підготовці здобувачів вищої освіти до проведення гостьових лекцій шляхом їх участі в опитувань перед початком та після проведення занять зовнішніми спікерами.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні нетрадиційних способів залучення гостьових лекторів за допомогою здобувачів вищої освіти. Перспективним, на нашу, думку є шлях розширення кола гостьових лекторів на основі опитування здобувачів вищої освіти за результатами проходження ними різних видів практик на виробництві, в організаціях, закладах освіти тощо. Студенти, які завершили практичну підготовку, можуть порекомендувати особу зовнішнього стейкхолдера (керівника практики від підприємства, керівника структурного підрозділу бази практики тощо) на роль гостьового лектора, який, на їх думку, є компетентним у певній галузі знань та/ або має великий практичний досвід роботи у певній професійній сфері. Розподіл відповідальності за прийняте рішення щодо залучення гостьового лектора до освітнього процесу, на нашу думку, умотивує студентів на тісну співпрацю з викладачами курсів, сприятиме розвитку критичного мислення студентів під час пошуку потенційних кандидатів у спікери, дозволить усвідомити здобувачами освіти складові професійної компетентності фахівців, на яких базується успішна професійна діяльність у певній галузі.

Список використаних джерел:

1. Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку освіти в Україні : монографія / за ред. М. П. Денисенка, І. П. Мігус. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2014. – 242 с.

2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядження Каб. М-в України від 23.02.2022 №286-р. – Режим доступу : http://surl.li/dtmdf (дата звернення 1.06.2024).

3. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми : рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти : Протокол від 29 серпня 2019 р. № 9. – Режим доступу : http://surl.li/uoaqe (дата звернення 1.06.2024).

4. Білан Н. І. Guest lectures as forms of interaction between a higher education institution and employers infromation of future specialist's professional competences / Н. І. Білан, М. М. Нетреба. – Режим доступу : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38348/ (дата звернення 1.06.2024).

5. Birgit R. Krogstie and John Krogstie. Guest Lectures in IT Education – Recommendations Based on an Empirical Study. Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet / Birgit R. - URL: https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2579400 (accessed: 1.06.2024).

6. How To Become A Guest Lecturer : A Complete Guide. – URL : https://www.naukri.com/career-advice/how-to-become-guest-lecturer-caid (accessed: 1.06.2024).

7. USAID сприяє впровадженню світових стандартів викладання права в університетах України. – – Режим доступу : http://surl.li/ipigrl (дата звернення 1.06.2024).

8. Положення про реалізацію програми «Візит-професор»/ «Гостьовий лектор» у Національному університеті «Львівська Політехніка». – Режим доступу : nakaz-779-1-10-vid-22122021-1.pdf (lpnu.ua) (дата звернення 1.06.2024).

9. Reshaping the university curriculum through the visiting lectureship . Bobrytska V.I. Krasylnykova H. V., Batechko N. G., Beseda N. A., Spitsyn Y. S. // International Journal of Learning, Teaching and Education Research. – 2020. – Vol. 19, no. 12. – Pp. 70-85.

10. Гостьові лекції та майстер-класи / Кафедра технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету. – Режим доступу : https://tpodm.khmnu.edu.ua/gostovi-lektsiyi/ (дата звернення 1.06.2024).

© Г.В. Красильникова, Маріуш Снядковський, С.Р. Красильников, 2024

References:

1. Denysenko, MP & Mihus, IP (eds) 2014, *Problemy ta perspektyvy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku osvity v Ukraini* [Problems and Prospects of Socio-Economic Development of Education in Ukraine], Cherkasy.

2. Kabinet Ministriv Ukrainu 2022, Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky : Rozporiadzhennia KMU vid 23.02.2022 №286-r [On approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23.02.2022 No. 286-p], viewed 1 Jun. 2024 <http://surl.li/dtmdf >.

3. Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity 2019, *Metodychni rekomendatsii dlia ekspertiv Natsionalnoho ahentstva shchodo zastosuvannia kryteriiv otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy : rishenniam Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. Protokol vid 29 serpnia 2019 r. № 9* [Methodological recommendations for experts of the National Agency on the application of criteria for assessing the quality of educational programs: decision of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education. Protocol of August 29, 2019 № 9], viewed 1 Jun. 2024 <http://surl.li/uoaqe>.

4. Bilan, NI & Netreba, MM 2021, *Guest lectures as forms of interaction between a higher education institution and employers infromation of future specialist's professional competences*, viewed 1 Jun. 2024 <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38348/>.

5. Birgit, R n. d., *Krogstie and John Krogstie. Guest Lectures in IT Education – Recommendations Based on an Empirical Study. Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet*, viewed 1 Jun. 2024 <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2579400>.

6. How To Become A Guest Lecturer: A Complete Guide, viewed 1 Jun. 2024 <https://www.naukri.com/career-advice/how-to-become-guest-lecturer-caid>.

7. USAID spryiaie vprovadzhenniu svitovykh standartiv vykladannia prava v universytetakh Ukrainy [promotes the implementation of international standards of law teaching in Ukrainian universities.], viewed 1 Jun. 2024 <http://surl.li/ipigrl>.

8. Natsionalniy universytet «Lvivska Politekhnika» n. d., *Polozhennia pro realizatsiiu prohramy «Vizyt-profesor»/ «Hostovyi lektor» u Natsionalnomu universyteti «Lvivska Politekhnika»* [Regulations on the Implementation of the Visiting Professor / Guest Lecturer Program at Lviv Polytechnic National University], viewed 1 Jun. 2024 <http://surl.li/ykzkez>.

9. Bobrytska, VI, Krasylnykova, HV, Batechko, NG, Beseda, NA & Spitsyn, YS 2020, 'Reshaping the university curriculum through the visiting lectureship', *International Journal of Learning, Teaching and Education Research*, Vol. 19, no. 12, Pp. 70-85.

10. Kafedra tekhnolohichnoi ta profesiinoi osvity i dekoratyvnoho mystetstva Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu n. d., *Hostovi lektsii ta maister-klasy* [Guest lectures and master classes], viewed 1 Jun. 2024 <https://tpodm.khmnu.edu.ua/gostovi-lektsiyi/>.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2024 р.

© Г.В. Красильникова, Маріуш Снядковський, С.Р. Красильников, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-42-51
УДК 378:17.022.1]:659.4](477) (045)

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ – ВИМОГИ СЬОГОДЕННЯ

© Литвин С.В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Литвин Світлана Василівна: ORCID: 0000-0003-2025-4705, Litvinsv@uipa.edu.ua; асистент; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті проаналізовано принципи та особливості формування іміджу освітнього закладу в сучасних умовах. Зміни, які сьогодні здійснюються в освітній сфері за допомогою державних програм, дозволяють говорити про те, що розвиток освіти в нашій країні є пріоритетним. Перед кожним закладом освіти ставиться завдання підвищення освітнього потенціалу та збереження його автономії за допомогою сучасних підходів до управління. Ключовий фактор, який впливає на формування цільової аудиторії, - імідж освітнього закладу. Під іміджем освітньої установи розуміють емоційно забарвлений образ, який має цілеспрямовано задані характеристики і покликаний надавати психологічний вплив на конкретні групи споживачів. За позитивного іміджу заклад освіти здатний успішно конкурувати над ринку освітніх послуг, з'являється можливість залучення додаткової кількості висококваліфікованого персоналу, абітурієнтів. Метою статті є визначення, обґрунтування та аналіз особливостей формування іміджу закладу освіти, структури іміджу закладу освіти, тенденції трансформації освітньої сфери у сферу соціально-культурної діяльності, систему соціалізації, комунікації та систему культурно-освітніх послуг у контексті підготовки майбутнього фахівця з високим соціально-культурним потенціалом як вимоги до створення яскравого, гармонійного соціально-культурного іміджу освітньої організації та її популяризації на ринку освітніх послуг. Було виявлено та проаналізовано слабкі та сильні позиції формування позитивного іміджу на сучасному ринку освітніх послуг. Визначено проблему побудови іміджу закладу освіти, який у сучасних умовах змушений конкурувати на профільних ринках (ринках абітурієнтів, праці, репутацій тощо) у глобальному контексті. Розглянуто підходи, що склалися, до тлумачення категорії «імідж закладу освіти» в сучасних умовах.

Ключові слова: імідж, іміджелогія, заклади освіти, престиж, реклама, бренд.

S. Lytvyn *"*Forming the image of an educational institution - the requirements of today*"*

The article analyzes the principles and features of image formation of an educational institution in modern conditions. At the moment, the changes implemented in the educational sphere with the help of state programs allow us to say that the development of education in our country is a priority. Each educational institution is faced with the task of increasing educational potential and preserving its autonomy with the help of modern management approaches. The key factor influencing the formation of the target audience is the image of the educational institution. The image of an educational institution is understood as an emotionally colored image that has purposefully defined characteristics and is designed to exert a psychological influence on specific groups of consumers. With a positive image, an educational institution is able to successfully compete on the market of educational services, there is an opportunity to attract an additional number of highly qualified personnel, entrants. The purpose of the article is to define, substantiate and analyze the features of the formation of the image of an educational institution, the structure of the image of an educational institution, the trends of the transformation of the educational sphere into the sphere of socio-cultural activity, the system of socialization, communication and the system of cultural and educational services in the context of training a future specialist with a high socio-cultural potential as a requirement for creating a bright, harmonious socio-cultural image of an educational organization and its popularization on the market of educational services. The weak and strong positions of forming a positive image in the modern market of educational services were identified and analyzed. The problem of building the image of an educational institution, which in modern conditions is forced to compete on specialized markets (markets of applicants, labor, reputations, etc.) in a global context, is defined. The developed approaches to the interpretation of the category "image of the educational institution" in modern conditions are considered.

Keywords: image, imageology, educational institutions, prestige, advertising, brand.

 © С.В. Литвин, 2024

Актуальність. Сучасні технології формування іміджу закладу освіти ґрунтуються на застосуванні загальноприйнятих інструментів формування іміджу організації. Проте імідж закладу освіти – багатокомпонентне явище та ефективність заходів щодо його формування залежить від системного підходу до цього процесу.

Імідж – це найскладніший і різнобічний аспект корпоративної ідентифікації, це повільний процес, і зміни будуть ефективними з того часу, коли імідж закріпиться у свідомості цільової аудиторії. З огляду на те, що в найзагальнішому вигляді імідж організації складається із сукупності окремих параметрів, що несуть у своїй основі як якісні (інформаційні), так і кількісні показники, що забезпечують безпосередній зв'язок між самою організацією та її споживачами, то на сучасному рівні розвитку на передній план висуваються питання формування іміджу організації з використанням середовища Інтернет. Вирішення поставленого завдання для закладів освіти сьогодні стає найактуальнішим, оскільки зрештою імідж закладу освіти визначає той контингент здобувачів освіти, який навчатиметься в конкретному закладі освіти за наявності конкуренції, а також затребуваність роботодавцями молодих спеціалістів, підготовлених у його стінах.

Мета. Визначення, обґрунтування та аналіз особливостей формування іміджу закладу освіти, структури іміджу закладу освіти, тенденції трансформації освітньої сфери у сферу соціально-культурної діяльності, систему соціалізації, комунікації та систему культурно-освітніх послуг у контексті підготовки майбутнього фахівця з високим соціально-культурним потенціалом як вимоги до створення яскравого, гармонійного соціально-культурного іміджу освітньої організації та її популяризації на ринку освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сутності та формування педагогічного іміджу присвячено низку робіт (Druteikiene, 2011, McPherson and Schapiro, 1998, Treadwell and Harrison, 1994, Helgesen and Nesset, 2007, Polat, 2011, Brown & Mazzarol, 2009). Стосовно викладачів і персоналу імідж закладу освіти є основоположним, оскільки він створює емоційні зв’язки, створює реакцію, а також позитивну продуктивність, створює більшу відданість, залученість і згуртованість персоналу (Геррбах і Міньйонак, 2004, Траверсо, 2005, Тредвелл і Гаррісон, 1994).

Для оцінки іміджу організації в літературі визначено різні інструменти вимірювання; вони використовуються для вимірювання іміджу шкіл і закладів освіти кількох країн (Gioia and Thomas, 1996, Magierski and Kassouf, 2003, Бейкер і Браун, 2007, Хельгесен і Нессет, 2007).

Певні дослідження феномену іміджування та іміджу закладів освіти наявні в роботах таких науковців, як В. Королько, І. Пантелейчук, Д. Анкера, С. Анхольт, Ф. Котлер, М. Ліндстом та деяких інших.

Деякі вчені вважають, що поняття «імідж» походить від латинського слова «imago», тобто зовнішність, яка асоціюється з іншим – «імітарі», тобто наслідувати. Інші дослідники схильні трактувати термін «імідж» від англійського слова «image», що буквально означає «картина». В основному розроблено великий теоретичний і практичний матеріал із проблеми іміджу західними вченими, такими як (К. Болдінг, П. Берд, Л. Браун, Ф. Девіс, А. Мехрабіан та ін.).

Поняття «імідж» вперше було використано в рекламній практиці в Америці в 50-х роках, потім в 60-х роках цей термін розширюється.

У сфері підприємництва імідж вважається основним інструментом психологічного впливу на споживача. Поняття «імідж» було введено в науковий обіг лише на початку 60-х років XX ст. К.Болдінгом, який вперше виділяє цю проблему в окрему галузь, назвавши її наукою про зображення. Трохи пізніше імідж став основним елементом теорії і практики зв’язків із громадськістю, міцно увійшовши в політичне та суспільне життя. Витоки сучасного розуміння про імідж мають соціологічне підґрунтя і сходять до праць видатних мислителів Дж. Келлі, Д. Міда, В. Томаса.

Зарубіжні автори соціально-психологічних концепцій розуміли поняття іміджу на основі ідей біхевіоризму, психоаналізу, когнітивності (Л. Адлер, Е. Берн, У. Джеймс, Дж. Капрара, А. Маслоу, К. Юнг та ін.).

Дослідження у сфері стратегій формування іміджу ведуться різними засобами й у різних напрямах. Проте соціально-комунікативні стратегії функціонування іміджу нині вивчені недостатньо, оскільки

складаються у концептуальне бачення різних науковців і практиків. Наприклад, соціологи зосереджені на стереотипах масової свідомості, фахівці у сфері соціальної психології - на ролі несвідомого у продукуванні та сприйнятті іміджформуючого повідомлення, комунікативістики - на різних аспектах рольової поведінки; стилісти та дизайнери - на речовому сенсі; представники комунікаційного менеджменту вважають, що змістові поля репутаційного менеджменту, соціальної відповідальності і є опис сутності іміджу та ін. Таким чином, межі та перспективи міждисциплінарного синтезу у вивченні іміджу та його структурних елементів зараз залишаються розмитими [5].

Аналогічна проблема складається і щодо вивчення іміджу освіти, дослідження якого мають відносно молодий характер (з початку 2000-х рр.). Аналіз робіт різних авторів демонструє, що як об'єкт дослідження найчастіше пропонуються безпосередньо освітня установа, педагог чи вчитель, адміністрація закладу освіти, імідж яких формується на основі оціночних даних взаємодіючих суб'єктів – здобувачів освіти, наукових співробітників, батьків та роботодавців, єдиного системного підходу до розгляду іміджу не спостерігається.

Постановка завдання. Десять – п'ятнадцять років тому батьки, обираючи освітню установу для своєї дитини, орієнтувалися переважно на такий критерій, як близькість розташування від місця проживання, і лише деякі батьки – на якість освіти. Освітні установи мало чим відрізнялися одна від одної. Упродовж років почали з'являтися різного спрямування освітні установи. І в батьків, абітурієнтів з'явилося право вибору, як і в освітньої установи — право відбору здобувачів освіти. В освітніх закладах почали з'являтися нові дисципліни додатково до базового стандарту, різноманітні курси, факультативи, спецкурси та секції. Педагоги почали використовувати різні програми, підручники, інноваційні та цифрові технології навчання. І в батьків виникали питання: який освітній заклад «краще вчить», у якому – престижніший диплом.

Ще дуже важливий чинник сьогодення - освітнім установам надають фінансову самостійність. А освітня установа — це відкрита, взаємодіюча з багатьма соціальними інститутами соціально-педагогічна система, яку дедалі частіше уявляють як сферу послуг, використовуючи такі поняття, як конкурентоспроможність, сегмент ринку, освітня послуга, реклама. Враховуючи всі перелічені вище та інші факти, стає зрозумілим, що кожному освітньому закладу необхідний свій імідж - образ - узагальнене мистецтво, відображення дійсності у формі конкретного індивідуального явища.

Визначень поняття «імідж» досить багато. Деякі з них: «Імідж — це цілеспрямовано формований образ, покликаний надавати емоційно-психологічний вплив», або: «Імідж - штучний образ, що формується в суспільній свідомості засобами масової комунікації, створюється з метою формування певного ставлення до об'єкта. Може поєднувати як реальні властивості об'єкта, і неіснуючі, приписувані».

Багато вчених в останні десятиліття розглядають теоретичні та прикладні основи формування та трансляції іміджу, а також суміжних категорій – «бренда» та «репутації» стосовно товару/послуги, організації, країни/території/міста, особистості [4, 6, 7].

Щоб споживач зміг віддати перевагу на користь образу закладу освіти і прийняти необхідне рішення, необхідно сформувати в нього переконаність у правильності вибору.

При цьому потрібно мати на увазі: щоб у цілих груп осіб склалася цілеспрямовано сформована переконаність, необхідна спеціальна форма впливу на адресата суб'єктів формування іміджу (ректора, проректорів, деканів, співробітників прес-служби та інших учасників), переконання чи «переконливий вплив». Йдеться про вплив на реципієнта, який відображається в його свідомості у вигляді думок, спонукань, проявів волі і, що для нас важливо, у вигляді прагнень, які стають «ідеальними» рушійними силами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація сучасної молоді відбувається під впливом різноспрямованих чинників: політичних та економічних змін у країні, трансформації ціннісно-моральної системи, нової соціальної диференціації у суспільстві, зміни шкали престижності професій. Як основний фактор оновлення професійної освіти виступають запити розвитку економіки та соціальної сфери, науки, техніки, технологій державних та регіональних ринків праці, а також перспективи їх розвитку, не останню ролі відіграє безпека розміщення закладу освіти у зв’язку з повномасштабним вторгненням окупантів у нашу державу.

© С.В. Литвин, 2024

Для успішного ведення освітнього процесу заклади освіти мають своєчасно та адекватно реагувати на вимоги часу. Це може виявлятися в змінах змісту освіти, у пропозиціях будь-яких додаткових послуг, курсів, в оновленні матеріально-технічної бази відповідно до сучасних умов, формуванні нових, більш конструктивних взаємин із потенційними роботодавцями, створення регіональних центрів, високим рівнем кваліфікації педагогічних працівників, грамотним управлінням освітньою установою, наявністю укриттів та ін. Від цього багато в чому залежить імідж освітнього закладу та його майбутнє.

Потреби цільової аудиторії сучасного закладу освіти є однією з основних проблем освітньої галузі. Причина цьому у великій кількості закладів освіти, що надають подібні освітні послуги. Важливим чинником формування позитивного іміджу є ефективність освітньої послуги.

Будівництво соціально-культурного іміджу сучасного закладу освіти в умовах жорсткої конкуренції на ринку освіти можна реалізувати через складний, проєктований та педагогічно керований процес, який потребує готовності органів управління закладом освіти, прес-служби (маркетингового відділу) до здійснення цієї діяльності на основі необхідних компетенцій. Ігнорування компетентного підходу, як показує аналіз практики функціонування низки закладів освіти, призводить до того, що системне та комплексне, сплановане управління процесом створення іміджу адміністрацією часом підмінюється епізодичним піаром або механічним перенесенням західних методик PR-діяльності на вітчизняний ґрунт без урахування специфіки теперішнього часу в Україні. Це призводить до короткочасних результатів, але не забезпечує розробку та реалізацію стратегічної програми ефективного функціонування закладу освіти в умовах модернізації на основі концептуального осмислення її положень.

Поряд із такими актуальними технологіями, як реклама та просування товарів та послуг, останнім часом у маркетинговій діяльності компаній все більшої популярності набувають PR-заходи, націлені на управління репутацією організації, створення місії та філософії, формування корпоративної культури.

Головними ж цілями корпоративних заходів у сфері зв'язків із громадськістю є створення духу єдиної та згуртованої команди професіоналів, об'єднаних корпоративною ідеєю; зміцнення кадрового складу, пошук та виявлення талановитих співробітників; запобігання витоку кадрів та нейтралізація конфліктних ситуацій у колективі; розвиток у співробітників почуття корпоративної гордості за заклад освіти, подальший розвиток корпоративної культури; підвищення якісних та кількісних показників роботи персоналу за рахунок створення та використання додаткових (нематеріальних) можливостей для стимулювання співробітників.

Результати дослідження в галузі іміджелогії дозволяють розкрити багато аспектів взаємодії особистості та суспільства, формування особистості та громадської думки, а також процеси соціальної комунікації у різних видах діяльності. Розробка стратегій формування іміджу може бути корисною для різних сфер суспільного життя. Дослідження в галузі загальної іміджелогії ініціюють дослідження і в такій науковій сфері, як педагогічна іміджелогія, яку ми розуміємо як галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності, тенденції, технології формування іміджу педагога, освітньої організації та особливості їх сприйняття в соціальному та професійному середовищі [6, 8].

У сучасній соціально-економічній ситуації не лише зміст, а й форми, технології, підвищення якості освіти, її доступності, ефективності, безперервний та інноваційний характер, зростання соціальної мобільності навчання важливі для створення позитивної орієнтації молоді на здобуття професійної освіти у конкретному закладі освіти.

Численні дослідження різних типів іміджу, а також оформлення наукової та прикладної галузі – іміджелогії не зняли проблему неоднозначності трактувань поняття «імідж». Поняття «імідж» часто наділяється спрощеним, поверховим розумінням, технології формування іміджу нерідко зводяться до «косметичних» рішень [7].

Ф. Котлер у своїх класичних творах під іміджем розуміє "сприйняття компанії або її товарів суспільством" [8].

Нерідко імідж трактується як «образ», «репутація», «думка широкої публіки, споживачів та клієнтів про престиж підприємства, його товари та послуги» [9, с. 29].

Психологи акцентують увагу на розгляді іміджу як цілісної несуперечливої структури, системи. Для його побудови потрібно

працювати зі стереотипами масової свідомості [10]. У багатьох наукових роботах [12, 13, 14] імідж розглядається як маніпулятивний, привабливий психологічний образ, який завжди орієнтований на сприйняття, в основі якого лежать комунікативні установки, очікування та вимоги, притаманні колективній свідомості.

Створення позитивного іміджу - це складна та кропітка робота, всі частини якої взаємопов'язані та взаємозалежні [1].

Необхідність формування іміджу закладів освіти визначається [8]:

- демографічною ситуацією країни;
- складністю професійного самовизначення учнів загальноосвітніх шкіл;
- відсутністю розуміння цілей, змісту, педагогічних інновацій з боку батьків;
- становлення та розвитку різних типів та видів освітніх установ,
- соціально-економічним замовленням.

Найбільш важливі принципи формування позитивного іміджу освітньої установи [14, 15]:

- імідж освітньої установи має відповідати стратегії розвитку установи;
- імідж освітньої установи має відповідати етапам розвитку установи;
- внутрішній імідж освітнього закладу має відповідати зовнішньому іміджу закладу;
- імідж освітнього закладу має відповідати сучасному етапу розвитку суспільства, у якому існує установа.

Для формування позитивного іміджу на сучасному ринку освітніх послуг у закладі освіти необхідно виявити слабкі та сильні позиції для чіткого визначення пріоритетів та стратегії подальшої роботи.

Безперечно, сильними позиціями є:

- мобільний професійний кадровий склад, що має відповідні категорії, здатний до інноваційного розвитку;
- наявність згуртованого педагогічного колективу та адміністративної команди управління освітньою установою;
- гарне матеріально-технічне оснащення;
- інтеграція освіти та науково-практичної діяльності;
- інтеграція із роботодавцями;
- комфортне соціальне середовище;
- добре поставлена виховна робота;
- наявність освітньої траєкторії безперервної освіти.

Об'єктивна картина дозволяє виробити план послідовних, найбільш значущих заходів щодо вирівнювання знижених позицій.

Стратегія формування іміджу закладу освіти має бути орієнтована на внутрішній потенціал розвитку та інноваційні технології управління та навчання.

Сформований позитивний імідж освітньої установи дозволяє в кінцевому підсумку вирішити ряд завдань:

- підвищення привабливості закладу освіти як для учнів, їхніх батьків, так і для педагогічного колективу;
- розширення спектру освітніх послуг;
- підвищення рівня організаційної та управлінської культури;
- розширення сфери взаємодії з потенційними роботодавцями;
- підвищення якості освітніх послуг;
- поліпшення соціально-психологічного мікроклімату в колективі і в самому закладі освіти.

В умовах жорсткої конкуренції на ринку освітніх послуг серед закладів освіти, а також у зв'язку з посиленням присутності закладів освіти в інформаційному просторі, виникає необхідність у контролі та цілеспрямованому формуванні позитивного іміджу закладу освіти. Імідж являє собою цілісний образ про персону, організацію, явище, що відображає значущі для користувача фізичні, психологічні чи соціальні властивості, що проявляються в поширеному стійкому представлені про якості та носії іміджу.

У будь-якої, зокрема й освітньої, організації створюється імідж незалежно від того, хто над ним працює і чи взагалі працюють над ним. Він може сформуватися в зацікавлених сторін стихійно, і немає жодної гарантії в тому, що він буде адекватним та сприятливим. Як справедливо зазначають деякі автори, формування сприятливого іміджу для будь-якої організації — процес більш вигідний і менш трудомісткий, ніж виправлення негативного образу, що стихійно сформувався.

Поняття «імідж» нерідко визначають через такі поняття, як «репутація», «престиж», «авторитет». Під репутацією розуміємо комплекс оціночної інформації, загальна думка про якості, переваги та недоліки будь-якого об'єкта [10]. Під репутацією розглядається «суспільна оцінка, одна з основних іміджевих характеристик, заснована на створенні думки про переваги і недоліки чогось або когось» [14]. У маркетингу під престижем розуміється особлива цінність товарів чи послуг, що вказує на високий соціальний статус їх споживачів, співвідносний з «фірмовоністю придбаних ними продуктів» [8]. Щодо закладу освіти

© С.В. Литвин, 2024

репутацію найчастіше розуміють синонімічно поняттю імідж: «стійка думка про заклад освіти у групи людей на основі сформованого у них образу певної організації, що виникає внаслідок або прямого контакту з закладом освіти, або на основі інформації, отриманої про заклад освіти з інших джерел» [5].

Імідж для освітньої організації є вкрай важливим невловимим елементом нематеріального капіталу, який необхідно всіляко підтримувати, розвивати та контролювати. Ця складова закладу освіти потребує неослабної уваги керівництва, оскільки від характерних доданків іміджу залежить виживання освітньої установи, обумовлена чисельністю абітурієнтів.

В умовах несприятливої ситуації актуальною стає робота закладу освіти з удосконалення свого іміджу. Адже привабливий імідж може відіграти вирішальну роль під час вирішення питання щодо вибору місця подальшого навчання серед конкурентів. Як зазначають дослідники, на внутрішньому ринку навіть «…провідні університети країни у зв'язку з несприятливими демографічними процесами перебувають у стані найжорстокішої конкуренції за талановитих абітурієнтів та позабюджетного студента» [8]. В ідеальному варіанті отримати позитивні емоції потенційний абітурієнт може в ході реалізації таких заходів для школярів, як Дні відкритих дверей, олімпіади, оглядові екскурсії, семінари, ділові ігри тощо. Але активна робота має йти з цілою сукупністю різних цільових груп: батьки абітурієнтів, потенційні партнери, інвестори, ЗМІ тощо, для яких також потрібний план продуманих комунікацій, рекламні та PR-заходи. Тільки в цьому випадку освітня установа в перспективі має можливість придбати позитивний імідж, який може розглядатися як «свідчення визнання сталої якості діяльності освітньої установи, як показник довіри місцевій громадськості» [6]. Для діяльності з удосконалення іміджу закладу освіти характерна концептуальність, планомірність, систематичність, комплексність та чіткість орієнтирів.

Зокрема, думка про освітню установу формується на основі таких факторів [6]:

• компетенція, досвід роботи, рівень професіоналізму професорсько-викладацького складу;

• оціночні судження здобувачів освіти щодо рівня організації освітнього процесу та викладацької діяльності;

• територіальний аспект;

• популяризація освітньої установи у засобах масової інформації;

• оформлення та оснащення закладу вищої освіти;

• прозорість та відкритість закладу вищої освіти;

• репутація керівника організації; професіоналізм керівництва;

• перспективи професійного розвитку закладу вищої освіти;

• затребуваність випускників на ринку праці, рівень їхньої зарплати та кар'єрного просування;

• ставлення співробітників організації до здобувачів освіти.

Соціально-психологічна модель структури іміджу організації багатьма науковцями у сфері іміджу [7] може бути основою для такої роботи. Ця модель включає вісім компонентів: зовнішня атрибутика (назва організації, фірмовий стиль, місце розташування і т.д.); історія організації, її традиції; фінансове положення; імідж продукції; імідж керівника та його команди; імідж персоналу; ділові комунікації та рекламна популярність. Перш ніж приступити до розробки планів щодо вдосконалення іміджу, слід провести аналіз і оцінку компонентів за даною моделлю, щоб мати уявлення про образ заклад освіти, що вже склався. А також організувати дослідження цільових аудиторій для визначення основних характеристик іміджу, що склалися на поточний момент. Це важливо для того, щоб виявити слабкі місця та масштаб додаткової роботи. Обов'язки щодо виконання всього обсягу робіт із формування іміджу освітньої установи зазвичай делегуються окремому підрозділу, у розпорядженні якого є необхідні ресурси. Позитивний імідж організації – показник планомірної поетапної роботи з його управління.

Науковці у сфері побудови іміджу пропонують схему управління іміджем організації, розглянемо її. На першому етапі необхідно провести ідентифікацію якісних характеристик закладу освіти порівняно з конкурентами за допомогою SWOT-аналізу. На другому етапі виявляються та аналізуються потреби цільових груп. Це здобувачі освіти, батьки, адміністрація, професорсько-викладацький склад, співробітники (методисти, бібліотекарі, технічний персонал), стейкхолдери, конкуренти; посередницькі структури (служби зайнятості, біржі праці,

асоціації освітніх установ); регулюючі органи (Міністерство освіти і науки України).

Організаційний імідж є важливою проблемою для багатьох закладів вищої освіти через занурення в конкурентне середовище, яке вимагає вищої якості освітніх послуг.

Слід зазначити, що імідж будь-якої організації − багатокомпонентна структура. Найбільш ефективно розглядати його як емерджентну сукупність трьох складових [5, 6]:

1. Реальний імідж - сприйняття закладу вищої освіти цільовою аудиторією, що склалося після комплексу рекламних та інших впливів (включаючи досвід безпосереднього звернення до послуг компанії та ін.). У реальному іміджі можуть відбито узагальнені норми функціонування групи родинних компаній («всі заклади вищої освіти»); культурні, історичні та соціальні стереотипи; цілі, цінності та філософія закладу вищої освіти; узагальнені характеристики запиту на пропоновані послуги та уявлення про особливості конкретного закладу вищої освіти.

2. Бажаний імідж – продукт сприйняття, образ, уявлення про себе, яке компанія хотіла б сформувати у своєї цільової аудиторії та яке, на думку керівництва закладу вищої освіти, підвищує ефективність досягнення ключових результатів.

3. Необхідний імідж – сприйняття закладу вищої освіти його споживачем (уявлення про нього), що дійсно підвищує ефективність досягнення ключових результатів.

Формування іміджу закладу вищої освіти, як і будь-якої іншої організації, починається з визначення комплексу маркетингових комунікацій, який будується на основі результатів дослідження.

На основі отриманих даних складається система очікувань цільових аудиторій та можливостей закладу вищої освіти, що дозволяє визначити проблемні моменти, що потребують опрацювання, а також дає ресурси для формування іміджу закладу вищої освіти для окремої цільової групи.

Виділяючи цільові групи, необхідно вивчити основні стереотипи щодо вищої освіти. Виходячи з цього, визначається, яка інформація доноситиме тій чи іншій цільовій аудиторії вибір методів реалізації.

Загальні завдання дослідження включають зондування основних очікувань, вимірювання реальних думок, виявлення потенційних проблемних моментів до того, як вони з'являться.

Процес планування складається з наступних етапів [13]:

1. Оцінка поточної ситуації;
2. Постановка цілей;
3. Вибір цільових аудиторій;
4. Вибір методів реалізації;
5. Калькуляція витрат;
6. Оцінка результатів.

Перш ніж перейти до визначення пріоритетів заповнення інформаційних повідомлень для різних сегментів, необхідно дати визначення існуючих категорій комунікативних стратегій.

Як показує практика, кожної з цих життєвих фаз освітньої послуги цільові сегменти будуть різні, отже, і пріоритети наповнення інформаційних повідомлень їм еволюціонуватимуть, якщо першому етапі життєвого циклу освітньої послуги акцент повинен робитися на унікальності відмінностей запропонованої послуги, то на другому і третьому етапах ці пріоритети відіграватимуть другорядну роль, окреме місце займуть соціальний внесок, відповідність стандартам, експертиза у галузі тощо [13].

На етапі формування іміджевої концепції закладу вищої освіти необхідно чітко дотримуватись принципів відповідності та рівноваги. Як було зазначено вище, наповнення іміджевої концепції обов'язково має відповідати етапу розвитку закладу освіти. Крім того, необхідно враховувати відповідність іміджу, що формується, сучасному етапу розвитку суспільства, в якому існує заклад, і рівновага зі стратегією розвитку самого закладу освіти. Якщо у поняття «зовнішній імідж» вкладається поняття «суспільна думка», то під внутрішнім іміджем слід розуміти атмосферу всередині закладу освіти, позитивне та негативне ставлення співробітників до керівників та політики закладу освіти, яке виражається, насамперед, у ступені відданості працівників своєї діяльності. Імідж закладу освіти в очах його співробітників - частина формули ділового іміджу, що найбільш недооцінюється.

Системний підхід до формування іміджу освітньої установи дозволяє організувати захід, який відповідає просуванню кожного з компонентів іміджу. Цей підхід необхідно застосовувати в разі просування іміджу всього закладу освіти загалом. Однак, якщо просувається лише одна з освітніх послуг, залишається можливість часткового

© С.В. Литвин, 2024

використання інструментів системного формування іміджу без втрати ефективності.

Імідж повинен відображати всі напрямки роботи в закладі освіти та перспективи його розвитку.

Ефективність діяльності освітньої установи на ринку визначається наявністю чітко сформульованої та правильно обраної стратегією розвитку. Для вирішення стратегічних завдань у Європі освітні установи вже давно активно використовують брендинг як ефективний механізм формування та підвищення конкурентоспроможності, створення міцної репутації, яка посилює довіра співробітників та споживачів. Стівен Кумбер визначає стратегію брендингу як «довгостроковий план використання бренду в рамках маркетингової стратегії підприємства» [1]. Пол Темпорал писав про те, що «стратегія брендингу визначає фокус та напрям управління брендами та надає платформу, яка дає менеджерам можливість забезпечувати послідовність всіх видів діяльності, пов'язаних із маркою» [4].

Простіше кажучи, під стратегією брендингу слід розуміти комплекс стратегічних рішень щодо управління торговими марками, у цьому випадку марка освітнього закладу. Оцінка ефективності бренду. Про успішність бренду можна судити з динаміки основних показників, що характеризують розвиток бренду. Враховуючи специфіку сфери, що розглядається (освітні послуги), можна виділити такі критерії ефективності:

- успішність та професіоналізм випускників;
- популярність працюючого професорського складу;
- високий конкурс на бюджетне та платне навчання;
- сталість контингенту здобувачів освіти;
-залучення закладу до різних заходів (наукові виставки, конференції, участь у тендерах та патентах) тощо.

Створення іміджу закладу вищої освіти є складним багаторівневим процесом. Для досягнення мети необхідно застосовувати різні маркетингові та PR-технології.

При формуванні позитивного іміджу важливо правильно визначити його тип, який буде розроблятися. Для цього потрібно зрозуміти, з яких структурних елементів складається імідж і визначити його структуру. Зазвичай виділяють у структурі іміджу вісім груп [2]:

1. Імідж освітньої послуги - уявлення споживачів про унікальні характеристики, якими володіє послуга.

2. Імідж споживачів освітніх послуг - інформація про соціальний статус, спосіб життя та деякі психологічні характеристики споживачів.

3. Внутрішній імідж організації - це уявлення самих співробітників та здобувачів освіти про заклад вищої освіти.

4. Імідж ректора закладу вищої освіти - уявлення про наміри, здібності, ціннісні орієнтації та психологічні характеристики керівника, які можуть бути сформовані через спостереження за такими характеристиками, як зовнішність, особливості поведінки, хобі, прояв особистих якостей.

5. Імідж персоналу - збірний образ викладацького складу, найхарактерніші йому риси.

6. Соціальний імідж організації - уявлення суспільства про соціальні цілі та роль закладу вищої освіти в різних сферах життя суспільства.

7. Візуальний імідж організації - образ закладу вищої освіти, що ґрунтується на зорових відчуттях, що фіксують інтер'єр корпусів та навчальних аудиторій, фірмову символіку закладу вищої освіти.

8. Бізнес-імідж організації - уявлення про вуз як суб'єкт ділової активності.

Також можна виділити види іміджу за напрямом його впливу: регіональний, національний та міжнародний [9]. Для формування позитивного іміджу закладу вищої освіти необхідне використання PR-технологій — послідовність дій, спрямованих на найбільш оптимальну та ефективну реалізацію цілей та завдань суб'єкта [15]:

1) взаємодія зі ЗМІ;

2) створення інтернет-сайту;

3) проведення спеціальних заходів (подій).

Спеціальні заходи стали нещодавно використовуватися як PR-технологія. Спеціальні заходи є ефективним засобом для формування позитивного іміджу закладу освіти, але вимагають гарної підготовки та якісного проведення, оскільки тільки після проведення заходу у споживача складеться враження про заклад освіти і він зможе поділитися враженнями з оточуючими. Безперечною перевагою даної PR-технології є те, що в момент проведення спеціального заходу споживачі знайомляться із внутрішнім

середовищем закладу освіти: традиціями, звичаями, культурою, адміністрацією закладу вищої освіти, викладацьким складом, активним студентським середовищем. При цьому не завжди мета спеціального заходу — справити враження, іноді це може бути зняття стереотипів та формування нових установок.

Усі види спеціальних заходів можна поділити на інформаційні, культурні, наукові, освітні, благодійні, святкові. Можна поєднувати ці групи заходів (наприклад, науково-освітні заходи).

Крім вищеописаних PR-технологій, застосовуються:

• SMM – взаємодія з цільовими аудиторіями за допомогою соціальних мереж;

• використання єдиного фірмового стилю - контроль за застосуванням фірмового стилю, робота з керівництвом закладу вищої освіти щодо його використання;

• партнерська взаємодія з лідерами громадської думки – комунікація з особами, які представляють у своїй особі владу та громадськість;

• формування корпоративної культури – наявність чи створення традицій закладу вищої освіти.

Організація спеціального заходу та його проведення є складною системою, яка задіює безліч ресурсів. Для установ вищої освіти необхідно насамперед створити ефективний діалог із соціумом. У заклада вищої освіти може бути не одна цільова аудиторія (абітурієнти, батьки, партнери і т. д.), і для позитивної комунікації з ними необхідно використовувати нові креативні ідеї, нові форми взаємодії. Спеціальні заходи є не лише однією з таких форм, а й сприяють зростанню «символічного капіталу» (імідж, репутація, впізнаваність), що є потужною основою ефективної діяльності закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг.

Висновки. У сучасних умовах заклади освіти змушені вести конкурентну боротьбу за споживачів освітніх послуг, що пропонуються, а також за залучення додаткового фінансування з різних джерел. Все більшої актуальності для академічного середовища набуває думка, що заклади освіти багато в чому конкурують на рівні іміджів. При цьому в умовах глобалізації доречно говорити про конкуренцію іміджів на різних рівнях: регіональному, національному, міжнародному. Сприятливий імідж є основним джерелом конкурентної привабливості та популярності закладів вищої освіти в очах потенційних абітурієнтів. Необхідність конкурувати на глобальному ринку освітніх послуг ставить на порядок денний завдання формування іміджу закладу освіти, що розглядається як конкурентна перевага перед конкурентами як в Україні, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Coomber S. Introduction to Branding / S. Coomber. - John Wiley & Sons Australia, Limited, 2007. - 136 p.

2. Studinska G. Five secrets of success of branding economy : monographiya / G. Studinska. - 2019. – 149 p.

3. Sushchenko L. O. Educational Dialogue as a Factor of Efficient Humanistically-oriented Teacher-student Interaction / Sushchenko L. O., Hrybanova O. E., Khodakovska A. V. // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. - Запоріжжя : КПУ, 2020. – Т. 2, вип. 73. - С. 214–217.

4. Temporal P. Effective brand management / P. Temporal. - OLMA Media Group, 2003.

5. Барна Н. В. Естетика іміджмейкінгу : монографія / Н. В. Барна, С. І. Уланова. – Київ : Слово, 2012. – 176 с.

6. Барна Н. В. Іміджелогія : навч. посіб. для дистанційного навчання / Н. В. Барна. - Київ : Університет «Україна», 2008. - 217 с.

7. Бобровський Т. А. Концептуалізація понять "імідж" та "іміджування" у сучасному політичному дискурсі / Т. А. Бобровський // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. - 2013. - Т. 21, вип. 23(3). - С. 9-14.

8. Долгальова О. В. Формування іміджу ЗВО як фактор конкурентоспроможності та шляхи його удосконалення (на прикладі Донбаської національної академії будівництва і архітектури) / Олена Вячеславівна Долгальова, Катерина Олександрівна Бутко // Галицький економічний вісник. – 2021. – Т. 73, № 6. – С. 55–63. DOI: / https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-5

9. Єргідзей К. В. Феномен іміджу: історія виникнення та сьогодення / Єргідзей К. В., Єргідзей О. О., Зборчий А. С. // Інноваційна педагогика. – 2019. – Вип. 11, т. 1. – С. 185–189.

10. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача : навч. посібник / Л. Г. Кайдалова. – Харків : Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.

11. Королько В. Г. Паблік рілейшнз: наукові основи, методика, практика : підручник / В. Г. Королько. – Київ : Скарби, 2001. – 400 с.

12. Палеха Ю. І. Іміджологія : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Ю. І. Палеха. – Київ : Видавництво Європейського університету, 2004. – 323 с.

13. Пантелейчук І. В. Національний інтерес як механізм формування геополітичного іміджу / І.

© С.В. Литвин, 2024

В. Пантелейчук // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 2. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_6 (дата звернення 01.05.2024р.)

14. Lokhonya M. The higher educational institution image as a pedagogical problem / Lokhonya M. // Physical and Mathematical Education. – 2021. – Iss 1(27). – P. 13-17. DOI 10.31110/2413-1571-2021-027-1-002

15. Сущенко Л. О. Діловий імідж менеджера закладу освіти : навч. посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта» освітньо-професійних програм «Дошкільна освіта», «Початкова освіта» / Л. О. Сущенко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2021. – 155 с.

16. Хомуленко Т. Б. Теоретичні та практичні аспекти дослідження іміджу : монографія / Т. Б. Хомуленко, Ю. Г. Падафет, О. В. Скориніна. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 272 с.

References

1. Coomber. S 2007, *Introduction to Branding*. John Wiley & Sons Australia, Limited.

2. Studinska. G 2019, *Five secrets of success of branding economy*.

3. Sushchenko, LO, Hrybanova, OE & Khodakovska, AV 2020, 'Educational Dialogue as a Factor of Efficient Humanistically-oriented Teacher-student Interaction', *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, Vol. 2, iss 73, Pp. 214–217.

4. Temporal, P 2003, *Effective brand management*, OLMA Media Group.

5. Barna, NV & Ulanova, SI 2012, *Estetyka imidzhmeikinhu [Image-making aesthetics]*, Slovo, Kyiv.

6. Barna. NV 2008, *Imidzhelohiia [Imageology: a manual for distance learning]*, Universytet «Ukraina», Kyiv.

7. Bobrovskyi, TA 2013, 'Kontseptualizatsiia poniat "imidzh" ta "imidzhuvannia" u suchasnomu politychnomu dyskursi' *[Conceptualization of the concepts of "image" and "image-making" in contemporary political discourse]*, *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia: Filosofiia. Sotsiolohiia. Politolohiia*, Vol. 21, iss 23(3), Pp. 9-14.

8. Dolhalova, OV & Butko, KO 2021, 'Formuvannia imidzhu ZVO yak faktor konkurentospromozhnosti ta shliakhy yoho udoskonalennia (na prykladi Donbaskoi natsionalnoi akademii budivnytstva i arkhitektury)' *[Formation of the HEI image as a factor of competitiveness and ways to improve it (on the example of Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture)]*, *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, Vol. 73 no 6, Pp. 55–63. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-5

9. Ierhidzei, KV, Yerhidzei, OO & Zborchyi, AS 2019, 'Fenomen imidzhu: istoriia vynyknennia ta sohodennia' *[The phenomenon of image: history and present]*, Innovatsiina pedahohyka, Vol. 1, iss 11, Pp. 185–189.

10. Kaidalova, LH 2009, *Pedahohichna maisternist vykladacha [Pedagogical skills of the teacher]*, Vyd-vo NFaU, Kharkiv.

11. Korolko, VH 2001, *Pablik rileishnz: naukovi osnovy, metodyka, praktyka [Public relations: scientific foundations, methods, practice]*, Skarby, Kyiv.

12. Palekha, YuI 2004, *Imidzholohiia [Imageology: a textbook for students of higher educational institutions]*, Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu, Kyiv.

13. Panteleichuk, IV 2012, 'Natsionalnyi interes yak mekhanizm formuvannia heopolitychnoho imidzhu' *[National interest as a mechanism for shaping geopolitical image]*, *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, *no* 2, viewed 01 May 2024 <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_6>

14. Lokhonya, M 2021, 'The higher educational institution image as a pedagogical problem', *Physical and Mathematical Education*, Issue 1(27), Pp. 13-17. DOI 10.31110/2413-1571-2021-027-1-002

15. Sushchenko, LO 2021, *Dilovyi imidzh menedzhera zakladu osvity : navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv stupenia vyshchoi osvity mahistra spetsialnostei «Doshkilna osvita», «Pochatkova osvita» osvitno-profesiinykh prohram «Doshkilna osvita», «Pochatkova osvita» [Business Image of the Manager of an Educational Institution: a study guide for applicants for a master's degree in "Preschool Education", "Primary Education" of the educational and professional programs "Preschool Education", "Primary Education"]*, Zaporizhzhia.

16. Khomulenko, TB, Padafet, YuH & Skorynina, OV 2005, *Teoretychni ta praktychni aspekty doslidzhennia imidzhu [Theoretical and practical aspects of image research]*, VD «INZhEK», Kharkiv.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024 р.

© С.В. Литвин, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-52-59
УДК 378.1

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК ПРИ ПІДГОТОВЦІ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

© Шемигон Н. Ю., Князєва В.М.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Шемигон Наталя Юріївна: ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6439-1245; natalishemigon78@gmail.com, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту професійної освіти, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.
Князєва Вікторія Миколаївна: ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3106-4897; vitok911@ukr.net; кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматизації, метрології та енергоефективних технологій; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

В Україні, як і в усьому світі, відбуваються швидкі технологічні зміни, що призводять до збільшень розриву між попитом на навички на професійному ринку та наявністю цих навичок серед кваліфікованих кадрів. Наявність подібного розриву може свідчити про те, що вища освіта не встигає реагувати на ці зміни. Метою дослідження було визначення напрямків покращення формування необхідних навичок системою вищої освіти та дослідження рівня усвідомленості ключових професійних навичок здобувачами освіти.

Аналізуючи наукову літературу з цього питання, ми виявили, що сьогодні не існує єдиної класифікації та ієрархії навичок, однак, попри різні класифікації, визначень та методологічних підходів, аналіз джерел свідчить, що сучасний фахівець для довготривалого успіху на ринку праці має володіти певним комплексом навичок. Аналізуючи різні класифікації професійних навичок, що будуть актуальними в найближче десятиліття, виявлено, що в кожній із них залишається майже однаковий набір компонентів, що їх складають, змінюються лише їхні місця. Дослідники пропонують різні шляхи розвитку необхідних навичок. Увага частини науковців зосереджена на зовнішніх параметрах освіти, а саме: змінах освітніх програм, освітньої політики держави. Іншим напрямком, що сприятиме покращенню формуванню ключових навичок, на думку дослідників, має стати впровадження нових форм, методів та технологій навчання в закладах освіти.

Проведене дослідження рівня усвідомленості ключових навичок здобувачами освіти показало розрив між оптимальним набором навичок та уявленням щодо них у здобувачів освіти. Спостерігаємо зміщення вподобань здобувачів освіти в бік технологічних навичок та одночасно недостатнє усвідомлення важливості так званих м’яких навичок. Що в сукупності складає сферу навичок необхідних для досягнення професійного та життєвого успіху і є показником людського капіталу. Результати підтверджують необхідність цілеспрямованого розвитку в процесі професійної підготовки в здобувачів освіти ключових навичок, яких сьогодні потребують працівники з метою покращення відповідності освіти та навчання вимогам професійного ринку.

Ключові слова: навички, когнітивні навички, соціоемоційні навички, технічні навички, система вищої освіти, здобувачі освіти.

N. Shemyhon, V. Kniazieva "Problems of forming key professional skills in the training of engineer-pedagogues".

Ukraine, like the rest of the world, is experiencing rapid technological change, which is leading to a widening gap between the demand for skills in the professional market and the availability of these skills among qualified personnel. The existence of such a gap may indicate that higher education is not keeping up with these changes. The purpose of the study was to identify ways to improve the formation of the necessary skills by the higher education system and to study the level of awareness of key professional skills among students.

Using the analysis of scientific literature on this issue, it was found that today there is no single classification and hierarchy of skills, but despite the differences in classifications, definitions and methodological approaches, the analysis of sources shows that a modern specialist must have a certain set of skills to be successful in the labor market. Analyzing different classifications of professional skills that will be relevant in the next decade, it was found that each of them has almost the same set of components that make up them, only their places change. Researchers propose different ways to develop the necessary skills. Some

 © Н.Ю. Шемигон, В.М. Князєва, 2024

scholars focus on the external parameters of education, namely, changes in educational programs and state educational policy. Another area that will help improve the development of key skills, according to researchers, should be the introduction of new forms, methods, and technologies of teaching in educational institutions.

A study of the level of awareness of key skills by students was conducted, which showed a gap between the optimal set of skills and the perception of them by students. We can observe a shift in the preferences of students towards technological skills, and at the same time a lack of awareness of the importance of so-called soft skills. Taken together, these are the skills needed to achieve professional and life success and are an indicator of human capital. The results confirm the need for targeted development of the key skills required by workers today in the process of vocational training in order to improve the relevance of education and training to the requirements of the professional market.

Key words: skills, cognitive skills, socio-emotional skills, technical skills, higher education system, students.

Постановка проблеми. Згідно з дослідженнями [1,2], серед сучасних випускників збільшується відсоток безробітних. Це явище викликане не тільки війною, яка точиться в Україні, але й в першу чергу є наслідком швидкої структурної трансформації ринку зайнятості під впливом інновацій. Протягом наступного десятиліття значна частка новостворених робочих місць припадатиме на абсолютно нові професії, ті, що існують зараз, зазнають значних змін із погляду на їхній зміст та вимоги до навичок. Швидкі технологічні зміни призводять до збільшення розриву між попитом на навички на професійному ринку та наявністю цих навичок серед кваліфікованих кадрів. Відповідно, наявність подібного розриву може свідчити про те що, вища освіта не встигає реагувати на ці зміни. Дослідники зазначають, що більшість освітніх систем, що існують сьогодні, були створені під впливом Другої промислової революції, а отже, не встигають за тією швидкістю, з якою цифрова епоха створює нові сценарії та нові вимоги до навичок. Швидкість технологічних змін викликає не тільки розрив між попитом та пропозицією навичок, а, як свідчать звіти Форуму в Давосі[3], веде до розширення цього розриву. Як зазначає Ayala, Juan Manzano[1], під час минулих промислових революцій суспільству знадобилися десятиліття, щоб розбудувати системи навчання та інституції, необхідні для розвитку нових навичок у великих масштабах, і, таким чином, компенсувати наслідки втрат робочих місць. Заклади вищої та професійної освіти несуть відповідальність щодо формування ключових навичок, які дають можливість майбутньому кваліфікованому фахівцю бути продуктивним та конкурентоспроможним за будь-яких трансформацій на ринку праці.

Аналіз публікацій та досліджень. У дослідженні професійних навичок існують два ґрунтовних питання, які потребують відповіді: це сутність поняття «професійна навичка» та класифікація навичок. Попри те, що навички досліджується не один десяток років, визначення сутності цього терміну ще не отримало єдиного формулювання. Існує два підходи до визначення сутності поняття навичка. Одні автори розглядають навички як складові компетентності. Компетентність на думку вчених [4,5], охоплюють дві групи навичок - soft і hard skills, тобто соціально-комунікативні та професійні навички. Інші дослідники розглядають компетентності як складову навичок. Одне з визначень поняття «навичка» − це гнучка здатність людини виконувати поставлені завдання та реагувати на ситуації[6]. Дослідники Дель Карпіо Х., Купець О., Мюллер Н., Олефір А. виходять із концепції, що, навпаки, навички включають компетенції, установки, переконання та поведінку, які здатні змінюватися в процесі розвитку індивіда та піддаються вдосконаленню в рамках спеціальних програм і політик, та поділяють навички на три великі категорії: когнітивні, соціоемоційні та технічні.

Важливим також є питання співвідношення soft та hard skills. Деякі дослідження доводять перевагу soft та hard skills[навичики для України]. Стверджується, що саме soft skills є запорукою адаптивності, особистості, вміння налагоджувати стосунки з оточенням, здатності враховувати контекст при спілкуванні з іншими. Тобто soft і hard skills розглядаються як наднавички. Бахмат Н.[7] визначає soft skills як низку неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які не прив'язані до конкретної сфери та відповідають за її реалізацію та успішність у будь-якій професійній сфері.

Термінами soft і hard skills дослідники часто описують споріднені поняття: трактуються як гнучкі навички, життєві навички (life skills), суміжні або наскрізні

навички (transversal skills, cross competencies), загальні компетенції (Generic competences), ключові компетенції для успішного життя та доброго функціонування суспільства (key competencies for a successful life and a well-functioning society), ключові компетентності для навчання протягом усього життя (key competences for lifelong learning), навички XXI століття (21st century skills), навички, що передаються (transferable skills), навички для майбутньої роботи (future work skills), навички для обдарованості (so skills for talent), навички для соціального прогресу (skills for social progress), навички, що забезпечують працевлаштування (employability skills), ядерні навички (core skills), необхідні навички (necessary skills), навички ноу-хау на робочому місці (workplace know-how), істотні навички (essential skills) [8].

Інші автори Miller, Biggart, & Newton [9] об'єднують всі класифікації та вводять термін – навички придатності до працевлаштування - це ті якості, які роботодавці шукають у випускників коледжів і від яких залежить професійне зростання та постійне навчання. Колектив авторів Дель Карпіо Х., Купець О., Мюллер Н., Олефір А. синтезували різноманітність поглядів на сутність поняття навичка та визначають її, як гнучку здатність людини виконувати поставлені завдання та реагувати на ситуації [6].

Попри існуючи наукові дослідження, що стосуються питань класифікації навичок, організації та методів навчання сучасним навичкам, малодослідженим залишається питання визначення стратегій, які сприятимуть формуванню навичок та дослідження рівня усвідомленості навичок здобувачами вищої освіти.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення напрямків покращення формування необхідних навичок системою вищої освіти та дослідження рівня усвідомленості ключових професійних навичок здобувачами освіти.

Виклад основного матеріалу. У різноманітних підходах до формування навичок існує консенсус, щоб мати успіх та реалізуватися на ринку праці зараз представник будь-якої професії має володіти ключовими технологічними та соціоемоційними навичками. Відповідно, науковці шукають шляхів формування навичок у майбутніх працівників, оскільки невідповідність навичок є серйозним викликом для системи вищої освіти.

Сьогодні не існує єдиної класифікації та ієрархії навичок, однак, незважаючи на відмінності класифікацій, визначень та методологічних підходів аналіз джерел свідчить, що сучасний фахівець для довготривалого успіху на ринку праці має володіти певним комплексом навичок. Аналізуючи різні класифікації професійних навичок, що будуть актуальними в найближче десятиліття[3,4,6], виявлено, що в кожній із них залишається майже однаковий набір компонентів, що їх складають, змінюються лише їхні місця. Одні дослідники на перші позиції ставлять технологічні навички, інші когнітивні навички, треті як основні розглядають ті навички, які інші вважають складниками тієї або іншої навички. Таким чином, класифікація складається з одного й того ж набору компетентностей, але в різній їх модифікації.

У питанні ієрархії навичок важливою є думка роботодавців, які наголошують, що сучасні робітники потребують певних ключових навичок [3]. Ключовими є ті навички, які дозволяють вирішувати завдання незалежно від професійного спрямування. Професійні стандарти, які розроблено в країнах з високим рівнем доходів, показують, що в професійних категоріях (високого, середнього та низького рівнів) є загальні навички, наявності яких роботодавці вимагають від працівників, щоб добре виконувати роботу[6]. Наприклад, когнітивні навички можуть відрізнятися в залежності від напрямку промисловості, але роботодавці очікують, що робітники, які володітимуть цими навичками зможуть щонайменше розробити основні концепції процесу виробництва, а також керувати проєктами.

У Звіті про майбутнє робочих місць 2023 у Давосі визначено топ 10 основних навичок, які мають бути в сучасних працівників і які будуть актуальними в найближче десятиліття. Навички з даного переліку класифіковані за специфікою: когнітивні навички, навички самоефекивності, технологічні навички та навички роботи з іншими. Найвищу позицію в переліку посідають когнітивні навички: це аналітичне мислення та креативність, у топ 10 вони посідають першу та другу позиції. Навички самоефективності: стійкість та гнучкість – посідає третю позицію, мотивація досягнень та навчання впродовж життя відповідно п'яту та шосту позиції, така навичка самоефективності, як надійність та увага до деталей, посідає сьому позицію у

© Н.Ю. Шемигон, В.М. Князєва, 2024

переліку. Технологічні навички в рейтингу представлені навичкою технологічної грамотності, яка посідає шосту позицію. Завершують перелік навички роботи з іншими: восьму позицію посідає емпатія та активне слухання, дев'яте – лідерство та соціальний вплив. Десяте місце посідає навичка контролю якості, яка належать до управлінських навичок. Десяте місце посідає навичка контролю якості, яка належать до управлінських навичок.

В аналізі, проведеному світовим економічним банком у 2017 р. «Навички для України», також було проаналізовано попит роботодавців щодо навичок на вітчизняному ринку праці[6]. Хоча дослідження проводилося до пандемії та військових дій на території нашої країни, і відповідно, не враховувало вплив цих факторів, водночас навички, що були актуальні на вітчизняному ринку праці, корелюються з сучасними вимогами до необхідних якостей працівників [7,8]. У дослідженні виокремлені три групи навичок - когнітивні, соціоемоційні та технічні. У нашому дослідженні серед когнітивних навичок, визначених найбільш цінними на професійному ринку України, є: розв’язання проблем, комунікабельність, креативне та критичне мислення, здатність до навчання, організація робочого часу. Серед соціоемоцйних навичок найбільш важливими вітчизняні роботодавці вважають самоорганізацію, стресостійкість, етика, командна робота, мотивація досягнень. Якщо об’єднати ці навички за звичною характеристикою, то вони відносяться до двох груп м’яких та твердих навичок.

Аналізуючи вказані навички можна зробити висновок, що вони мають широке застосування та не обмежуються вузькими рамками однієї професії, і, таким чином, працюють на віддалену перспективу. Володіння навичками з указаного переліку формує таку узагальнену характеристику, як гнучкість, можливість знаходити себе в суміжних професіях, перекваліфіковуватися, адаптуватися до нових вимог та викликів, які несуть із собою сучасні технологічні зміни. Головна характеристика більшості навичок – це можливість опанувати ними протягом життя. Водночас підґрунтя для такої здатності особистості формується саме системою освіти.

Дослідники пропонують різні шляхи розвитку необхідних навичок. Увага частини науковців зосереджена на зовнішніх параметрах освіти, а саме: змінах освітніх програм, освітньої політики держави. У межах цього напрямку [6] пропонуються зміни освітніх програм, регулярний їх перегляд, залучення роботодавців до розробки та перегляду освітніх програм має сприяти розв’язанню питання невідповідності навичок. Розповсюджена останнім часом взаємодія університетів зі стейкхолдерами саме спрямована на покращення освітніх програм, за якими навчаються здобувачі освіти.

Важливим напрямком здобуття необхідних навичок також є навчання протягом життя, з одного боку, це важлива навичка, яку має сформувати система освіти, а з іншого, це різні напрями неформальної освіти, яка надає можливості підвищувати свою кваліфікацію та покращувати навички в будь-який час. Як зазначають дослідники, неформальна освіта пропонує альтернативні форми навчання та новий зміст, завдяки більш швидкому реагуванню на потреби професійного ринку. Відмічається, що неформальна освіта не має вікових, професійних чи інтелектуальних обмежень для учасників, часто не обмежена часовими рамками. У цьому секторі найчастіше використовуються інноваційні підходи, інноваційні методики та технології навчання. Таким чином, неформальна освіта стає все більш популярною серед різних вікових категорій [10]. Водночас в Україні теперішня система освіти неефективно усуває перешкоди до безперервного навчання та не забезпечує визнання навичок, здобутих неформальною освітою [6].

Іншим напрямком, що сприятиме покращенню формуванню ключових навичок, на думку дослідників, має стати впровадження нових форм, методів та технологій навчання в закладах освіти. Безумовно, потрібен комплексний підхід поєднання зовнішніх та внутрішніх змін у підходах до формування необхідних навичок. Також не менш важливим є осмислення самими здобувачами освіти сучасних навичок, розуміння їх важливості та актуальності на сучасному ринку праці. Це не менш важливий компонент у сфері формування навичок – усвідомлення їх студентами. Щоб отримати дані про рівень усвідомленості актуальних професійних навичок для майбутнього працевлаштування у здобувачів освіти, в якості орієнтиру обрано навички, виокремлені на Форумі в Давосі. Треба враховувати, що вказаний топ 10 навичок є релевантними саме для тих секторів економіки, для яких відбувається професійна підготовка в УПА, хоча перелік необхідних навичок є

відносно однаковим в різних секторах економіки, все ж таки існують певні відмінності. В індустрії медіарозваг та спорту емпатія, активне слухання, надійність та увага до деталей цінуються вдвічі більше, ніж в інших галузях [3].

Визначення рівня усвідомлення студентами важливості ключових навичок для майбутньої реалізації себе на професійному ринку здійснювалося за допомогою спеціальної анкети, яку було складено в такий спосіб. Як еталон, як зазначалося вище, було прийнято топ 10 навичок, що були виокремлені на форумі в Давосі. Виходили з припущення, що підприємці, які були опитані для визначення ключових навичок, є стейкхолдерами, що зацікавлені в наявності цих навичок у випускників закладів вищої освіти і, таким чином, безпосередньо впливають на процес освіти, тому їх ранжування навичок є більш релевантним, ніж у студентів. Це дає підстави прийняти рангові послідовності, побудовані за результатами опитування роботодавців, як оптимальні. Відповідно до рангових показників роботодавців було складено таблицю оптимального рангового розподілу визначених навичок, яку й було представлено у вигляді анкети студентам.

Для перевірки достовірності досліджень спиралися на рекомендації стосовно соціологічних досліджень [9], змінювали порядок варіантів відповідей у кожній частині анкети та проводили повторне опитування через декілька тижнів після проведення попереднього. Потім порівнювали кількість збігів за отриманими вперше та вдруге даними. Достовірність досліджень кожної з частин опитувальника знаходилася в межах від 79% до 83%. Така достовірність відповідає вимогам подібних досліджень.

Вибірку дослідження склали 130 студентів Української інженерно-педагогічної академії, що навчаються на третьому та четвертому курсах. Виходячи з мети дослідження, обиралися студенти, що навчаються на старших курсах, оскільки на третьому та четвертому курсі студенти мають більше сформованих професійних компетенцій і, відповідно, краще сформовані уявлення про власну професію. Додатковим фактором, який сприяв відбору саме такої вікової вибірки для опитування є також те, що значний відсоток студентів старших курсів вже має досвід працевлаштування і, таким чином, має певне розуміння запитів від роботодавців. Середній вік опитаних здобувачів освіти становив 19,49 років. Збір даних відбувався через Googl форми. Після першого опитування студентів отримали результати, що представлені в таблиці 1 та на рисунку 1.

Результати опитування представлені в порівнянні з «оптимальним розподілом». Відображаючи „оптимальний розподіл” в такому порядку розміщення цінностей, на графіках утворюються прямі, відносно яких наочно представлено розбіжність та напрям відхилень від оптимальних значень, що було отримано під час дослідження відповідей респондентів.

Аналізуючи отримані результати опитування здобувачів освіти, наочно бачимо рангові уподобання, за якими можна спостерігати найбільші відхилення в розумінні студентами місця сучасних професійних навичок на момент опитування.

Результати ранжування свідчать, що здобувачі освіти розуміють важливість аналітичного мислення як ключової професійної навички, що впливає на їх конкурентоспроможність. Цій навичці студенти присвоїли 1-й ранг. Цей результат свідчить про те, що, в цілому, професійна освіта формує розуміння важливості та необхідності розвитку власних аналітичних навичок як одного з факторів досягнення успіху та здатності комплексного вирішення різноманітних завдань та проблем на робочому місці.

Іншій важливій когнітивній навичці «творче мислення (або ж креативність)» студенти присвоїли лише 3 місце, що є результатом недооцінки, з одного боку, вищою освітою важливості такої навичок, і, як наслідок, відсутність розуміння важливості цієї навички студентами. Творче мислення, або ж креативність, постійно входить до топу 10 навичок, займаючи верхні позиції рейтингу, та є ключовою для різних галузей промисловості, що трансформується під впливом нових наукових винаходів та нових технологій. Креативність розглядається не тільки як спеціальна здатність впроваджувати та розробляти сучасні техніки та технології, самостійно знаходити рішення під час розв’язання професійних задач, а й як спроможність до творчої праці, зокрема до створення нових об’єктів техніки та технологій[3], ця навичка є однією з тих, що прямо впливає на здатність у майбутньому адаптуватися до змін на робочих місцях.

Навичкам самоефективності, таким як стійкість, гнучкість і мобільність, мотивація і самосвідомість, допитливість та навчання впродовж життя, надійність та увага до деталей студенти надали 4, 6, 5 та 7 місця

© Н.Ю. Шемигон, В.М. Князєва, 2024

Таблиця 1

Результати ранжування студентами топ навичок

Топ 10 навичок	Ранг	
	Оптимальне значення	Значення надане студентами
Аналітичне мислення	1	1
Творче мислення (або ж креативність)	2	3
Стійкість, гнучкість і мобільність	3	4
Мотивація і самоусвідомлення	4	6
Допитливість та навчання впродовж життя	5	5
Технологічна грамотність	6	2
Надійність та увага до деталей	7	7
Емпатія та активне слухання	8	10
Лідерство та соціальний вплив	9	9
Контроль якості	10	8

Рис.1. Ранжування професійних навичок здобувачами освіти по відношенню до оптимального значення

відповідно. Показово, що всі навички самоефективності, крім мотивації та самосвідомості, отримали однакові з оптимальним або близькі до оптимального показники. Навчання впродовж життя здобувачі освіти надали однакової з оптимальним показником, що пояснюються практичним досвідом студентів. Як відзначалося вище, більшість респондентів на старших курсах мають деякий професійний досвід виконання певних функціональних обов'язків на робочих місцях, що вимагало від них швидко адаптуватися до нових професійних умов, освоювати нові технології, вдосконалювати власні знання та вміння; швидко змінювати вид праці, можливо навіть переключаючись на інший вид діяльності. Це позитивна тенденція з огляду на те, що роботодавці підкреслюють, важливість того, щоб працівники сприймали культуру навчання впродовж усього життя, оскільки життєвий цикл їхніх навичок скорочується [5].

Така навичка самоефективності, як «надійність та увага до деталей», за розподілом здобувачів освіти отримала 7 позицію і відповідає оптимальному розподілу, респонденти розуміють запити роботодавців на якісне та кваліфіковане виконання своїх робочих обов'язків. Це стосується і такої навички, як «стійкість, гнучкість та

мобільність», яка теж отримала близький до оптимального показник можна констатувати, що здобувачі освіти розуміють вплив цієї навички на здатність пристосовуватися, як до вимог робочого місця, так і до швидких трансформацій професійного ринку.

Разом із тим, здобувачі освіти недооцінюють таку навичку, як «мотивація та самоусвідомлення», що свідчить про низку проблем, які вимагають корекції від системи професійної освіти. Цій навичці, яка посідає четверту позицію за оптимальним рейтингом, студенти віддали 6 місце, розбіжність з оптимальним значенням посідає два пункти. Ефективність виконання професійних завдань тісно пов'язана саме з умотивованістю, що відмічають роботодавці. Наявність фактору мотивації дає можливість перетворювати знання, уміння та навички на засоби особистісного й професійного зростання. Отже, важливою виявляється необхідність сформувати розуміння взаємозв'язку між такими навичками самоефективності, як «гнучкість та мобільність», «мотивація та самоусвідомлення», «допитливість та навчання впродовж життя протягом навчання у вищому навчальному закладі.

Запропонованій професійній навичці «емпатія та активне слухання» респонденти надали 8 місце. Ця навичка належить до навичок роботи з іншими. Різниця відносно оптимального значення на 2 пункти свідчить про недооцінку студентами навичок роботи з іншими, що є базовими для емоційного інтелекту та комунікативних компетентностей. Указана навичка має значення і в інших сферах, бо визначає напрям та спосіб дії не тільки в конкретній професії, а також впливає на шляхи вирішення кар'єрних і життєвих ситуацій, здатності до співпраці з іншими. У сучасному професійному середовищі ці навички є важливими як здатність налагоджувати комунікацію з іншими та пояснювати їм завдання. Тобто існує певна прогалина між попитом на цю навичку у роботодавців та розумінням важливості цієї навички здобувачами освіти. Водночас іншу навичку взаємодії з іншими «лідерство та соціальний вплив» здобувачі освіти розподілили згідно з оптимальним значенням. Отже, за результатами видно, що під час формування професійно-ціннісних орієнтацій необхідно закріпити у свідомості студентів розуміння важливості навичок роботи з іншими як таких, що можуть впливати не лише на працевлаштування й успіх окремих осіб, але й на діяльність компаній загалом. Разом із тим, це непросте завдання для системи вищої освіти, оскільки розвиток цих навичок відбувається повільніше і більше залежить від індивідуальних особливостей особистості, ніж розвиток технічних навичок [6].

Одночасно студенти дещо переоцінюють важливість технологічних навичок, як ми спостерігаємо в зміщеннях оцінок. Здобувачі освіти надали цій цінності другу позицію на відміну від оптимального значення. У міру того, як бізнес впроваджує передові технології, такі завдання, як обробка інформації та даних, стають дедалі більш автоматизованими, що призводить до переформатування ринків праці та зміни навичок, необхідних для роботи [11]. Відповідно, технічні навички хоча й входять до переліку десяти найважливіших, але, на думку роботодавців, значно поступаються когнітивним навичкам та навичкам самоефективності і в оптимальному розподілі посідають шосту позицію.

Висновки. Отже, перед вищою освітою стоїть завдання забезпечити формування ключових навичок у здобувачів освіти, які б відповідали сучасним потребам професійного ринку, що швидко трансформується. Для досягнення цієї мети необхідно дослідити питання усвідомлення здобувачами освіти сучасних професійних навичок, які представлені ключовими навичками, виокремленими на Форумі в Давосі у 2023 р. Проведене опитування здобувачів освіти з метою виявлення розуміння важливості вказаних навичок показало розрив між оптимальним набором навичок та уявленням щодо них у здобувачів освіти. Спостерігаємо зміщення вподобань здобувачів освіти в бік технологічних навичок та одночасно недостатнє усвідомлення важливості так званих м'яких навичок. Що в сукупності складає сферу навичок, необхідних для досягнення професійного та життєвого успіху, і є показником людського капіталу. Результати підтверджують необхідність цілеспрямованого розвитку в процесі професійної підготовки в здобувачів освіти ключових навичок, яких сьогодні потребують працівники з метою покращення відповідності освіти та навчання вимогам професійного ринку.

Подальшого дослідження потребують питання щодо стратегій розвитку сучасних професійних навичок системою освіти, шляхів зміцнення зв'язку між системою освіти й ринком праці.

© Н.Ю. Шемигон, В.М. Князєва, 2024

Список використаних джерел:

1. Juan Carlos Ayala Calvo. The influence of psychological capital on graduates' perception of employability: the mediating role of employability skills / Juan Carlos Ayala Calvo & Guadalupe Manzano García // Higher Education Research and Development. – 2020. - Vol. 40. – URL : https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1738350 (Last accessed 05.05.2024)

2. Colenci Trevelin Ana Teresa. Work Disruptions and Skill Shifts: Insights on the Characterization, Importance and Development of Soft Skills / Colenci Trevelin, Ana Teresa, Neto, Alfredo Censoni, Paulo. – URL : https://www.ej-develop.org/index.php/ejdevelop/article/view/275 (Last accessed 01.05.2024)

3. Future of Jobs Report 2023. May 2023. – URL : https://www.weforum.org/reports. (Last accessed 01.05.2024)

4. Salman M. The concept of competence: a thematic review and discussion / Salman M., Ganie S., Saleem I. // European Journal of Training and Development. – 2020. – Vol. 44. – Pp. 717–742.

5. Clark D. Artificial Intelligence for Learning / D. Clark. – London : Kogan, 2020. – 320 p.

6. Навички для сучасної України. Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Дель Карпіо Х., Купець О., Мюллер Н., Олефір А. - 2017. - С. 20-21.

7. Бахмат Н. Розвиток Soft skills здобувачів початкової освіти в умовах інклюзії / Н. Бахмат // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. – 2022. – № 1. – С. 144–152. doi: 10.31651/2524-2660-2022-1-144-152.

8. Богдан Ж. Теоретичне обґрунтування моделі гнучких навичок особистості сучасного фахівця / Ж. Богдан // Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки». – 2023. – № 1. – С. 21-30.

9. Miller L. Basic and employability skills / Miller L., Biggart A., Newton, B. // International Journal of Training and Development. – 2013. – № 17(3). – С. 173–175. doi:10.1111/ijtd.12007

10. Романишин Ю. Л. Неформальна та інформальна освіта дорослих в Україні / Ю. Л. Романишин, Є. О. Бохонько, А. М. Мостович // Інноваційна Педагогіка. – 2023. – Вип. 63, Т. 2. – Режим доступу : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/63/ (дата звернення 10.05.2024р.)

11. Краснощок І. Практичні аспекти розвитку soft skills в освітніх закладах України: використання інноваційних методик та технологій / І. Краснощок, О. Демченко, Т. Кравцова // Перспективи та інновації науки. – 2023. – № 10. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10(28)-246-256

References:

1. Juan Carlos Ayala Calvo & Guadalupe Manzano García 2020, 'The influence of psychological capital on graduates' perception of employability: the mediating role of employability skills', *Higher Education Research & Development*, Vol. 40, viewed 05.05.2024 <https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1738350>

2. Colenci Trevelin, Ana Teresa, Neto, Alfredo Censoni, Paulo nd, Work Disruptions and Skill Shifts: Insights on the Characterization, Importance and Development of Soft Skills, viewed 01.05.2024 <https://www.ej-develop.org/index.php/ejdevelop/article/view/275>

3. Future of Jobs Report 2023, viewed 01.05.2024 <https://www.weforum.org/reports>.

4. Salman, M, Ganie, S & Saleem, I 2020, 'The concept of competence: a thematic review and discussion', *European Journal of Training and Development*, Vol. 44, Pp. 717–742.

5. Clark, D 2020, *Artificial Intelligence for Learning*, Kogan Page, London.

6. Del Carpio, Ximena, Olga Kupets, Noël Muller & Anna Olefir 2017, *Navychky dlia suchasnoi Ukrainy [Skills for a Modern Ukraine]*, Overview booklet. World Bank, Washington.

7. Bakhmat, N 2022, 'Rozvytok Soft skills zdobuvachiv pochatkovoi osvity v umovakh inkliuzii' *[Development of soft skills of primary school students in the context of inclusion]*, *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia: «Pedahohichni nauky»*, no. 1, Pp. 144-152. doi: 10.31651/2524-2660-2022-1-144-152.

8. Bohdan, Zh 2023, 'Teoretychne obgruntuvannia modeli hnuchkykh navychok osobystosti suchasnoho fakhivtsia' *[Theoretical substantiation of the model of flexible personality skills of a modern specialist]*, *Naukovyi visnyk KhDU Seriia Psykholohichni nauky*, no. 1, Pp. 21-30.

9. Miller, L, Biggart, A & Newton, B 2013, 'Basic and employability skills' *International Journal of Training and Development*, no 17(3), Pp. 173–175. doi:10.1111/ijtd.12007

10. Romanyshyn, YuL, Bokhonko, YeO & Mostovych, AM 2023, 'Neformalna ta informalna osvita doroslykh v Ukrainy' *[Non-formal and informal adult education in Ukraine]*, *Innovatsiina Pedahohika*, no 63, vol. 2, viewed 10.05.2024 <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/63/>

11. Krasnoshchok, I, Demchenko, O & Kravtsova, T 2023, 'Praktychni aspekty rozvytku soft skills v osvitnikh zakladakh Ukrainy: vykorystannia innovatsiinykh metodyk ta tekhnolohii' *[Practical Aspects of Soft Skills Development in Ukrainian Educational Institutions: Using Innovative Methods and Technologies]*, *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia «Pedahohika»*, no 10, Pp. 23-35.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.

© Н.Ю. Шемигон, В.М. Князєва, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-60-67
УДК 334.438

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

© Шалімова І. М., Бурбига В. А.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про авторів:
Шалімова Ірина Миколаївна: ORCID 0000-0001-5537-4286; ishalimova2010@ gmail.com; кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.
Бурбига Валентина Анатоліївна, ORCID: 0000-0002-2837-144X, marsof2020@gmail.com, кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно - педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У ході теоретичного аналізу наукової літератури з'ясовано, що сучасні умови господарювання спонукають працівників до формування інноваційної діяльності, а саме до постійного пошуку та вдосконалення механізмів формування та продукування ефективних рішень. Це стосується і закладів охорони здоров'я зокрема, тому що вихід України на новий рівень суспільно-економічних відносин не тільки з європейськими державами, а й з усіма країнами світу потребує нових перетворень. Для підвищення рівня надання медичних послуг необхідно займатися питаннями формування інноваційної діяльності закладів охорони здоров'я, що підвищить рівень конкурентоспроможності країни на світовій арені та сприятиме залученню додаткових інвестицій.

У статті визначено, що основними причинами виникнення проблем під час упровадження інноваційного управління розвитком закладу охорони здоров'я є: суперечність цілей, мотивів діяльності, інтересів учасників інноваційного процесу; опір персоналу новому; виникнення бюрократичних бар'єрів під час упровадження нововведень; розподіл окремих стадій інноваційного процесу між різними учасниками; незадовільна робота розробників нововведення і спеціалістів, які організовують його впровадження.

У статті встановлено, що створення, розроблення та застосування інноваційного управління розвитком закладу охорони здоров'я може стати основою його успіху. Інноваційне управління розвитком є суттєвим інструментом для підвищення конкурентоспроможності в сучасних умовах господарювання з урахуванням внутрішнього та зовнішнього впливу.

У статті наведено детальний процес стратегічного управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я, який передбачає реалізацію таких основних етапів: стратегічний аналіз діяльності, здійснення стратегічного вибору, формування стратегії та її подальша реалізація. Запропоновано стратегічно-орієнтовану модель управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я, яка дозволить підвищити рівень розвитку інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, заклади охорони здоров'я, управління; розвиток; стратегічно-орієнтована модель управління інноваційною діяльністю.

I. Shalimova, V. Burbyha"Management of innovative activities of the health care institution".

In the course of the theoretical analysis of the scientific literature, it was found that modern business conditions encourage employees to form innovative activities, namely, to constantly search for and improve the mechanisms for the formation and production of effective solutions. This applies to all economic entities and health care institutions in particular , because the transition of Ukraine to a new level of socio-economic relations not only with European states, but also with all the countries of the world requires new transformations. In order to increase the level of provision of medical services, it is necessary to deal with the issues of forming innovative activities of health care institutions, which will increase the level of the country's competitiveness on the world stage and contribute to the attraction of additional investments.

The article determined that the main causes of problems during the implementation of innovative management of the development of a health care institution are: contradiction of goals, motives of activity, interests of participants of the innovation process; staff resistance to the new; emergence of bureaucratic barriers during the introduction of innovations; distribution of individual stages of the innovation process between different participants; unsatisfactory work of innovation developers and specialists who organize its implementation.

 © І.М. Шалімова, В.А. Бурбига, 2024

The article establishes that the creation, development and application of innovative management of the development of a health care institution can become the basis of its success. Innovative development management is an essential tool for increasing competitiveness in modern economic conditions, taking into account internal and external influences.

The article provides a detailed process of strategic management of innovative activities of a health care institution, which involves the implementation of the following main stages: strategic analysis of activities, making a strategic choice, forming a strategy and its further implementation. A strategic-oriented model of management of innovative activity of a health care institution is proposed, which will allow to increase the level of development of innovative activity.

Key words: innovations, innovative activity, health care institutions, management; development; strategic-oriented model of management of innovative activity.

Постановка проблеми. У сучасній умовах розробка та впровадження інноваційного управління розвитком вітчизняних підприємств є актуальною проблемою, тому що інтенсивний світовий розвиток вимагає постійного вдосконалення функціонування підприємств, установ, організацій із метою завоювання нових ринків, підвищення конкурентоспроможності, збільшення прибутку та задоволення попиту споживачів. Інноваційна діяльність має сприйматися керівниками організації як дієвий спосіб реагування на виклики ринку в умовах динамічних змін ринкового середовища.

Основною з причин низької конкурентоспроможності більшості суб'єктів господарювання є недостатньо ефективно організована діяльність в умовах постійно зростаючих вимог внутрішніх і зовнішніх ринків до вартості та якості продукції та послуг.

Як один із елементів системи управління, інноваційне управління розвитком організації сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності, виявляючи проблеми та визначаючи напрямки їх вирішення, використовуючи потенційні умови та ресурси. Інноваційне управління розвитком має враховувати фактори впливу як внутрішнього, так і зовнішнього оточення й розробляти та впроваджувати такі сценарії розвитку, які, за потреби, корегуються й адаптуються до змін, що відбуваються в економіці та суспільстві. Від того, наскільки правильно впроваджується система інноваційного управління (визначені та структуровані стратегічні завдання, упроваджені послідовні заплановані заходи), залежить успішний розвиток організації.

У сучасних умовах теорія і практика управління потребують постійних радикальних змін у зв'язку з розвитком високих інформаційних технологій та проблемами, що виникають безпосередньо в системі управління.

Для вирішення цих проблем необхідно продукувати ефективні управлінські рішення із застосуванням інноваційних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан діяльності суб'єктів господарювання свідчить, що для подальшого їх розвитку, підвищення іміджу, покращення якості продукції та послуг, необхідно шукати способи вирішення цих проблем. Одним із найбільш актуальних напрямів розвитку суб'єктів господарювання є розробка та впровадження інноваційної діяльності.

Дослідженню проблематики інноваційного розвитку організації присвячено наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: Р. Акоффа, П. Анохіна, В. Афанасьєва, Л. Барталанфі, І. Блауберга, О. Богданова, В. Волкової, Ю. Ворони, Д. Гвішіані, Р. Джонсона, Д. Діксона, С. Никанорова, В. Садовського, Р. Саймона, Ф. Темникова, В. Тюхтіна, А. Уємова, Ю. Черняк, Ю. Урманцева, Е. Юдіна і багатьох інших.

Проблема розвитку суб'єктів господарювання розглянуто в працях О. Борисової, О. Головко, Г. Круль, М. Мальської, І. Мініч, Л. Нечаюк, Н. П'ятницької, О. Шаповалової. У них досліджено основи організації та розвитку суб'єктів господарювання, проаналізовано чинники, що впливають на розвиток різноманітних організацій та закладів охорони здоров'я України в тому числі. Однак для організації ефективної інноваційної діяльності закладів охорони здоров'я необхідно провести додаткові дослідження для виявлення впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на їх діяльність.

Проте, незважаючи на вагомий внесок науковців, проблема вимагає подальшого, більш глибокого дослідження з огляду на те, що формування системи інноваційної діяльності суб'єктів господарювання потребує нових, адаптивних методологічних наукових

© І.М. Шалімова, В.А. Бурбига, 2024

напрацювань із цього напряму.Таким чином, обрана тема дослідження є актуальною.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу теоретичних положень та практичної реалізації управління інноваційною діяльністю у закладах охорони здоров'я Харківщини та вдосконалення її.

Виклад основного матеріалу.Головним у системі розвитку людства завжди було нововведення (інновації). Тому в сучасних умовах, в еру генерування технологій, все більше уваги слід приділяти інноваційній діяльності суб'єктів господарювання.

Незважаючи на існування численних досліджень, проблеми інноваційної діяльності суб'єктів господарювання [3; 7; 10;11], єдиної універсальної теорії поки що не створено, однією з причин чого є фундаментальні, позитивістські погляди вчених, які віддають перевагу емпіричним дослідженням і недооцінюють роль та цінність філософських поглядів.

Динамічна теорія розвитку, на думку Й. Шумпетера, ґрунтується на постійних «коливаннях» кон'юнктури ринку, які він пов'язує зі «здійсненням нових комбінацій» чинників виробництва, що викликаються до життя «динамічним підприємцем».

Шумпетер розрізняє п'ять характерних випадків нових комбінацій [1]:

1. Виготовлення нового продукту або відомого продукту з новими властивостями.
2. Упровадження нового, ще невідомого в даній цій галузі методу виробництва.
3. Освоєння нового ринку збуту.
4. Отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів.
5. Проведення реорганізації (організаційна перебудова), включаючи створення монополії або її підрив у конкурентів.

Саме інновацію Шумпетер уважав головним критерієм у визначенні нововведення. Він дав визначення інновацій як економічної категорії і першим серед економістів зробив спробу дослідити можливості здійснення нововведень.

Соціально-психологічна концепція теорії інновацій пов'язана з пріоритетом людських відносин в інноваційній діяльності суб'єктів господарювання. Основними елементами в ній є проблеми ролі особистості, поведінки, мотивації, рівень освіти, аналіз соціально-психологічних і організаційно-соціологічних чинників. Для цієї теорії головними є виділення певної групи людей як особливих носіїв інновацій [2].

Розвиток наукових знань про інновації відбувався за певними етапами:

Етап I (1910-1930 рр.)-обгрунтована фундаментальна роль науково-технічних знань у розвитку економічних і соціальних систем;

Етап II (1940- сер.1970рр.)-прорив фундаментальної науки в різних галузях знань;

Етап III (сер.1970-1990 рр.)-технологічний прорив у галузі інформаційних технологій. Інновації- основа для виходу з різних криз.

Етап IV (з 1990 р. по теперішній час)

У сучасних умовах жорсткого середовища інновації відіграють найважливішу роль у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Інновації мають такі властивості [6; 8]:

- науково-технічна;
- технологічна;
- управлінська новизна;
- практична застосовність;
- відповідність ринковому попиту;
- потенційна прибутковість.

Узагальнивши дослідження численних науковців, можна сформулювати таке визначення: інновації – це результат діяльності, орієнтований на здійснення нового або вдосконаленого виду бізнесу чи послуг, що дасть економічну вигоду та забезпечить підвищення конкурентоспроможності [6].

Динаміка розвитку науково-технічного прогресу, постійне висування нових вимог до ефективного функціонування, реальні процеси перетворення ринкової інфраструктури ставлять перед сучасними закладів охорони здоров'я все більш завдань, у тому числі й тих, що для розв'язання потребують інноваційних підходів. Їх ефективне вирішення багато в чому залежить від здатності закладів охорони здоров'я своєчасно формувати, мобілізувати потенціал та результативно використовувати ресурси. Така здатність значною мірою визначається стратегічною орієнтацією закладів охорони здоров'я на послідовне розширення і поглиблення використання ресурсів інноваційного управління, активізацію вдосконалення і прогнозування його розвитку.

Для суб'єктів господарювання, передусім закладів охорони здоров'я, важливим є надання основних та додаткових послуг максимально високої якості. Головною проблемою закладів охорони здоров'я є недостатність фінансування на усіх етапах. У цьому випадку тільки поліпшення якості обслуговування і пропонування широкого спектру послуг закладів охорони здоров'я можуть урятувати становище [4; 5].

© І.М. Шалімова, В.А. Бурбига, 2024

Інноваційна діяльність закладів охорони здоров'я передбачає застосування креативних, оригінальних методів управління, що не використовувалися раніше.

До основних чинників, що стримують упровадження інновацій, необхідно віднести такі: низький інноваційний та науковий потенціал; неінформативність щодо інноваційних технологій, обмеженість співпраці з іншими суб'єктами господарювання. Усі зазначені негативні чинники є результатом неузгодженості виробничих, економічних та інформаційних зв'язків, що є наслідком адміністративної економіки.

У сучасних мінливих умовах формування та впровадження інноваційної діяльності суб'єктів господарювання має бути орієнтовано на вдосконалення сукупності методів одержання та обробки інформації щодо вдосконалення технологічних процесів, інструкцій, правил, вимог, карт, перспективних графіків тощо та обов'язковий контроль за їх виконанням.

На рис. 1.1. наведено чинники, що сприяють та перешкоджають проведенню інноваційної діяльності [7].

Метою процесу інновації може бути або виробництво, або надання інноваційних

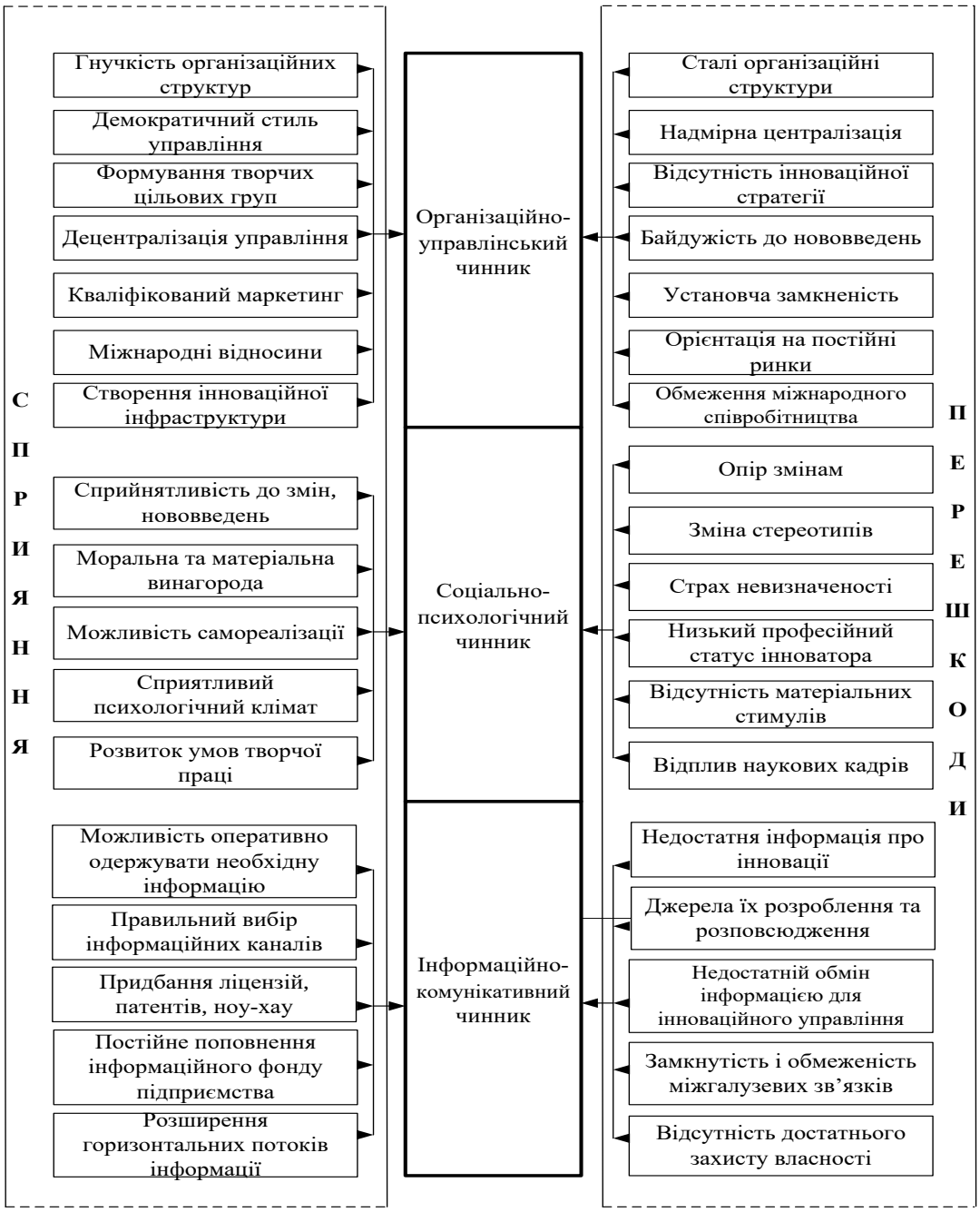

Рис. 1.1. Чинники, що сприяють та перешкоджають проведенню інноваційної діяльності

послуг, або поліпшення виробництва, або постачання наявних послуг, які було б неможливо зробити, використовуючи наявні засоби [9]. Саме в площині організаційних, управлінських та технологічних інновацій перебуває зміст поняття «інноваційні технології», і вони можуть визначатися як:

1) нові концепції;

2) нові ідеї щодо розвитку та впровадження їх у роботу;

3) нові канали пошуку та зв'язку для вдосконалення роботи з постачальниками, споживачами, працівниками;

4) нові рішення в управлінні.

Більшість інноваційних стратегій базуються на унікальному застосуванні на ринку наявного комплексного набору технологій, а не на необхідності технологічного прориву [9].

Етапи інноваційного процесу розвитку суб'єктів господарювання наведені на рис. 1.2.

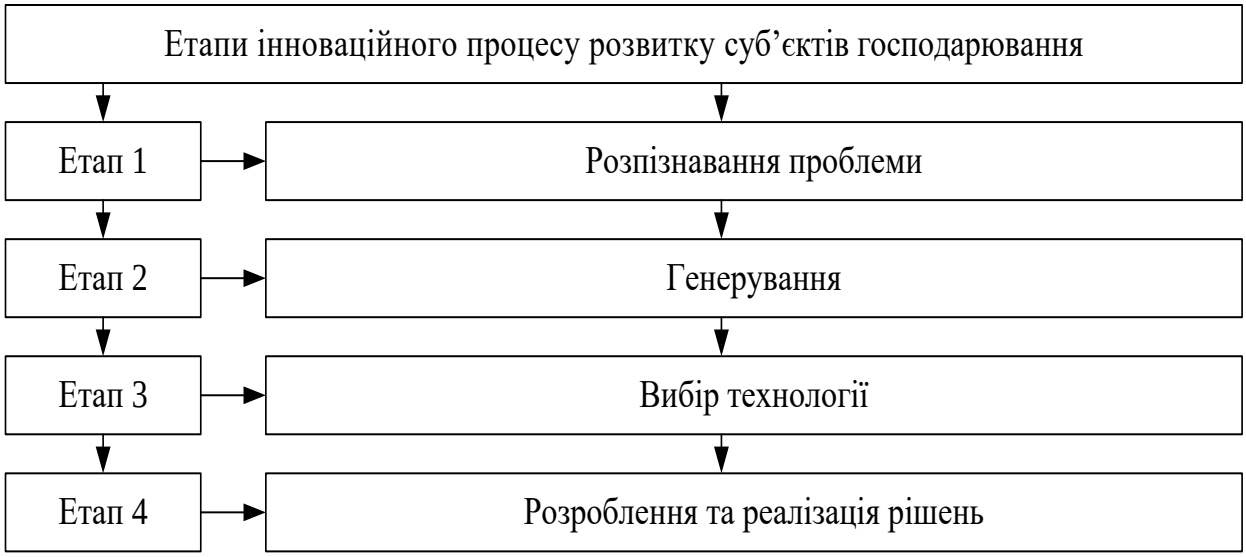

Рис. 1.2. Етапи інноваційного процесу розвитку суб'єктів господарювання

Використання інноваційних технологій приводить до:

- підвищення продуктивності та гнучкості;
- скорочення тривалості циклу та/або підвищення швидкості надання послуг;
- поліпшення якості послуг, що надаються;
- розширення присутності на ринку.

Отже, за результатами дослідження можна стверджувати, що інноваційна діяльність суб'єктів господарювання (у нашому випадку закладів охорони здоров'я) включає в себе декілька аспектів, а саме:

- техніко-економічний, що відображає рівень конкретного виробництва, особливості виробничих умов, техніки і технології, які в ньому використовуються, та ін.;
- організаційно-економічний, що вирішує питання, пов'язані з плануванням чисельності та складу персоналу, моральним і матеріальним стимулюванням, використанням робочого часу та ін.

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що протягом усього розглянутого періоду виникнення криз і продукування видатними науковцями економічних теорій для виходу з них постійно мали місце розробка та впровадження інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, що є рушійною силою в досягненні нових горизонтів, завоюванні лідируючих позицій, ефективному використанні ресурсів тощо.

На нашу думку, основними причинами виникнення проблем під час упровадження інноваційної діяльності суб'єктів господарювання є:

- суперечність цілей, мотивів діяльності, інтересів учасників інноваційного процесу;
- опір персоналу новому; виникнення бюрократичних бар'єрів під час упровадження нововведень;
- дезінтеграція інноваційного процесу, його розірваність, розподіл окремих стадій між різними учасниками;
- незадовільна робота розробників нововведення і спеціалістів, які організовують його впровадження.

Формування стратегії управління інноваційною діяльністю закладу охорони

© І.М. Шалімова, В.А. Бурбига, 2024

здоров'я значною мірою залежить від організаційного рівня розробки самої стратегії.

Різниця між сильною та слабкою стратегією управління інноваційною діяльністю закладу охорони полягає в умінні розробляти заходи і підходи, здатні забезпечити конкурентні переваги. Чим більше таких переваг отримує заклад охорони здоров'я, тим більший його рівень дотаційних можливостей. Без такої переваги заклад охорони здоров'я ризикує поступитися більш сильним конкурентам і зайняти другорядні позиції.

Стратегічна єдність та координація дій різних напрямів функціональної сфери діяльності підсилюють стратегію управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я.

Роль стратегії управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я полягає в підтримці загальної ділової стратегії та їх конкурентоспроможності.

Крім цього, значення стратегії управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я полягає в створенні управлінських орієнтирів для досягнення намічених функціональних цілей.

Таким чином, стратегія управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я являє собою план надання високоякісних медичних послуг, який містить необхідні заходи для підтримки.

Головна відповідальність за формування стратегії управління інноваційною діяльністю будь-якого підприємства, установи чи організації, у тому числі закладів охорони здоров'я звичайно покладається на керівників.

Під час виконання стратегії управління інноваційною діяльністю закладу охорони керівник працює в тісному контакті зі своїми заступниками і найчастіше обговорює основні питання з експертами та фахівцями цієї галузі.

Нами модифікована запропонована Чобіток В.І. [12] стратегічно-орієнтована модель управління інноваційною діяльністю організації відповідно до особливостей закладів охорони здоров'я (рис. 1.3), яка базується на:

- аналізі стратегічних факторів інноваційного управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я та впливу на них внутрішніх і зовнішніх факторів;
- формуванні цілей управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я**;**
- обґрунтуванні вибору стратегії, оцінці та контролю стратегії, виборі й обґрунтуванні системи стратегічного управління, формуванні критеріїв оцінок, на які впливають стратегічні несподіванки та проблеми гнучкості й синергізму розвитку, на отримання результатів від впровадження стратегічних змін інноваційної діяльності.

Таким чином, результати проведених досліджень доводять, що науковці розкривають сутність стратегії з різних ракурсів, серед яких модель дій, прийняття рішень, впровадження управлінського плану та вибір напряму розвитку закладу охорони здоров'я. Загалом, стратегію можна охарактеризувати, як концепцію розвитку закладу охорони здоров'я, що включає детальний всебічний комплексний план, у якому визначаються перспективні напрями розвитку закладу охорони здоров'я для виконання власної місії.

Наведено детальний процес стратегічного управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я Інституту загальної та невідкладної хірургії імені В. Т. Зайцева НАМН України, який передбачає реалізацію таких основних етапів: стратегічний аналіз

У нестабільних умовах неефективна діяльність закладів охорони здоров'я вимагає якісних змін. Такими змінами є формування системи управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я. При цьому перед керівництвом закладів охорони здоров'я стоїть питання вибору таких тактичних та стратегічних напрямів управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я, які будуть максимально ефективними та матимуть довгостроковий позитивний ефект.

Отже, за умови формування управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я як системами можна отримати ефективні результати діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі вирішення завдань дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Згідно з результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що протягом усього розглянутого періоду виникнення криз для виходу з них постійно мали місце розробка та впровадження теорій інноваційного управління розвитком, що є рушійною силою в завоюванні лідерських позицій, ефективному використанні ресурсів тощо.

2. У результаті проведеного дослідження встановлено, що створення, розроблення та застосування інноваційного управління розвитком підприємства, установи організації може стати основою їхуспіху.

3. З'ясовано, що інноваційне управління розвитком закладу охорони здоров'я є суттєвим інструментом для підвищення конкурентоспроможності в сучасних умовах господарювання з урахуванням внутрішнього та зовнішнього впливу.

4. Наведено детальний процес стратегічного управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я, який передбачає реалізацію таких основних етапів: стратегічний аналіз діяльності, здійснення стратегічного вибору, формування стратегії та її подальша реалізація.

5. Запропоновано вдосконалену стратегічно-орієнтовану модель управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я, яка дозволить підвищити рівень розвитку інноваційної діяльності.

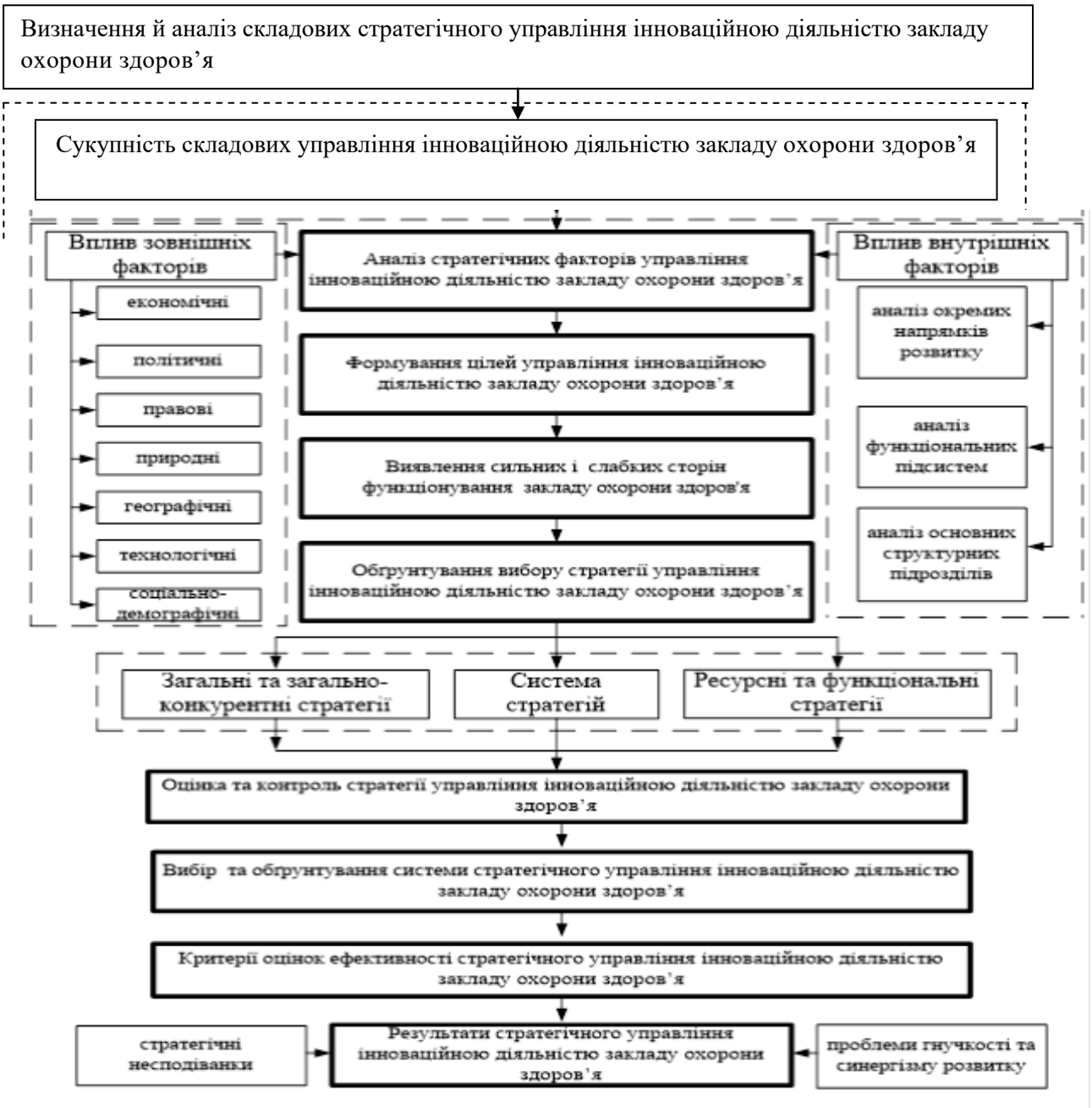

Рис. 1.3. Стратегічно-орієнтована модель управління інноваційною діяльністю закладу охорони здоров'я Інституту загальної та невідкладної хірургії імені В. Т. Зайцева НАМН України

© І.М. Шалімова, В.А. Бурбига, 2024

Список використаних джерел

1. Дикань В. Л. Діагностика фінансового стану підприємства : навч. посіб. / В. Л. Дикань, А. С. Козинець, В. Є. Чупир. – Харків : Українська державна академія залізничного транспорту, 2007. – 150 с.

2. Дудукало Г. О. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / Г. О. Дудукало. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua /index.php?operation=1&iid=1031 (дата звернення 15.04.2024)

3. Економічна енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний та ін. – Київ : Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.

4. Економіка України: Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами Харківської області за 2013 рік // Експрес випуск. – 2014. – № 59. Режим доступу : http://www.kh.ukrstat.gov.ua/index.php/sots-ekon-stan-2014 (дата звернення 15.04.2024)

5. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення : монографія / В. П. Мікловда та ін. – Полтава : Полтавський університет економіки та торгівлі, 2013. – 231 с.

6. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія / В. В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397 с.

7. Кузьмін О. Є. Економічна діагностика : навч. посібник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – Київ : Знання, 2012. – 318 с.

8. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Основи менеджменту : підручник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – Київ : Академвидав, 2003. – 416 с.

9. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання : навч. посібник / Н. І. Машина. – Київ : ЦУЛ, 2003. – 188 с.

10. Мелень О. В. Інноваційний розвиток та конкурентоспроможність машинобудівних підприємств / О. В. Мелень // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет». – 2013. – № 20 (993). – С. 18–21.

11.Савицька Н. Л. Концептуальні засади контролю маркетингової діяльності в системі адаптаційного управління підприємством / Н. Л. Савицька, О. В. Жегус, М. В. Михайлова // Економічний простір. – 2015. – С. 146–160.

12. Чобіток В. І., Прохорова В.В. Управління потенціалом конкурентоспроможності підприємств на засадах контролінгу : монографія / В. І. Чобіток, В. В. Прохорова ; Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2012. – 278 с.

References

1. Dykan, VL, Kozynets, AS & Chupyr, VE 2007, *Diahnostyka finansovoho stanu pidpryiemstva [Diagnostics of the financial state of the enterprise]*, Kharkiv.

2. Dudukalo, GO *n.d, Analiz metodiv otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia diialnistiu pidpryiemstva [Analysis of methods for evaluating the effectiveness of enterprise management]*, viewed 10.04.2024 <http://www.economy .nayka.com.ua /index.php?operation=1&iid=1031>

3. Mocherny, SV (ed) 2002, *Ekonomichna entsyklopediia. T. 3* [*Economic encyclopedia. Vol 3]*, Akademiia, Kyiv.

4. Ekonomika Ukrainy: Heohrafichna struktura zovnishnoi torhivli tovaramy Kharkivskoi oblasti za 2013 rik 2014, *[Economy of Ukraine: Geographical structure of foreign trade in goods of the Kharkiv region for 2013]*, viewed 10.04.2024 <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/ index.php/sots-ekon-stan-2014>.

5. Miklovda, VP et al, 2013, *Efektyvnist stratehichnoho upravlinnia pidpryiemstvamy: suchasni problemy ta perspektyvy yikh vyrishennia [Effectiveness of strategic management of enterprises: modern problems and prospects for their solution]*, Poltava.

6. Zyanko, VV 2008, *Innovatsiine pidpryiemnytstvo: sutnist, mekhanizmy i formy rozvytku [Innovative entrepreneurship: essence, mechanisms and forms of development]*, UNIVERSUM-Vinnytsia, Vinnytsia.

7. Kuzmin, OYe & Melnyk, OG 2012, *Ekonomichna diahnostyka [Economic diagnostics]*, Znannia, Kyiv.

8. Kuzmin, OYe & Melnyk, OG 2003, *Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of management]*, Akademvydav, Kyiv.

9. Mashina, NI 2003, *Ekonomichnyi ryzyk i metody yoho vymiriuvannia [Economic risk and methods of its measurement]*, TsUL, Kyiv.

10. Melen, OV 2013, 'Innovatsiinyi rozvytok ta konkurentospromozhnist mashynobudivnykh pidpryiemstv' [*Innovative development and competitiveness of machine-building enterprises], Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic University*, No 20, Pp. 18–21.

11. Savytska, NL, Zhegus, OV & Mykhailova, MV 2015, 'Kontseptualni zasady kontroliu marketynhovoi diialnosti v systemi adaptatsiinoho upravlinnia pidpryiemstvom' *[Conceptual principles of control of marketing activity in the system of adaptation management of the enterprise], Ekonomichnyi prostir*, Pp. 146–160.

12. Chobitok, VI & Prokhorova, VV 2012, *Upravlinnia potentsialom konkurentospromozhnosti pidpryiemstv na zasadakh kontrolinhu [Management of the potential of competitiveness of enterprises on the basis of controlling]*, Kharkiv.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

© І.М. Шалімова, В.А. Бурбига, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-68-75
УДК 378.147

СТРУКТУРА Й СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА БУДІВЕЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН: АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ

© Амецинський Д. В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Амецинський Дмитро Вадимович, ORCID: 0009-0000-4731-2915, -amec300191@gmail.com; аспірант кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті розглядається спосіб вирішення проблеми що полягає в існуванні новітніх вимог до компетентності викладацького складу тих, хто готує майбутніх будівельників на різних щаблях системи професійної освіти, з одного боку, і відсутністю сучасного, оновленого уявлення про таку компетентність, з іншого. Вирішити загалом цю проблему і завдання, що випливають з неї, дозволяє виявлення актуальних підходів до визначення й формування структури та сутності професійної компетентності викладача будівельних дисциплін. Проте, це досі ще не стало провідним напрямом педагогічних досліджень. Згідно з поставленою метою у статті було розглянуто методологічні підходи щодо підготовки фахівців будівельного профілю, виявлено критерії сформованості професійної компетентності фахівців будівельного профілю, розроблено структуру професійної компетентності викладача будівельних дисциплін. Проведені дослідження надали можливість виділити певні критерії сформованості професійної компетентності фахівців будівельного профілю: мотиваційно-ціннісний; когнітивний; діяльнісний. Також були визначити рівні сформованості професійної компетентності будівельників: репродуктивний, реконструктивний, продуктивний, творчий і відповідні їм рівні професійної майстерності: елементарний, базовий, високий, творчий. Автором зроблено обґрунтований висновок, що структура професійної компетентності викладача будівельних дисциплін, згідно з якою усі компетентності розподілену на дві групи, має такі складові в кожній групі: 1) у будівельній (предметній) галузі – спеціально-професійна, загально-технічна, інформаційна, дослідницька, правова, екологічна, естетична; 2) у галузі педагогіки, психології й методики: психологічна, педагогічна, методична, загальнокультурна, управлінська, комунікативна, мовна.

Перспективними напрямками подальших досліджень автор вважає розробку мотиваційних технологій для викладачів будівельних дисциплін та виявлення педагогічних умов формування компетентності викладача будівельних дисциплін в процесі його підготовки.

Ключові слова: викладач будівельних дисциплін, складові та структура професійної компетентності, критерії та рівні сформованості професійної компетентності.

D. Ametsynsky ″Structure and essence of professional competence of the teacher of construction disciplines: relevant approaches to definition and formation″

In article the way of a solution which consists in existence of the latest requirements to competence of teachers of those who train future builders at different steps of system of professional education, on the one hand, and lack of the modern, updated idea of such competence, with another is considered. Identification of relevant approaches to definition and formation of structure and essence of professional competence of the teacher of construction disciplines allows to solve in general this problem and problems which follow from it. However, it still did not become the leading direction of pedagogical researches yet. According to a goal in article the methodological approaches concerning training of specialists of a construction profile were considered criteria of formation of professional competence of experts of a construction profile are revealed, the structure of professional competence of the teacher of construction disciplines is developed. The conducted researches gave the chance to mark out the following criteria of formation of professional competence of experts of a construction profile: motivational and valuable; cognitive; activity. Also were to determine levels of formation of professional competence of builders: reproductive, reconstructive, productive, creative and the levels of professional skill corresponding to them: elementary, basic, high, creative. The author drew a valid conclusion that structure of professional competence of the teacher of

 © Д. В. Амецинський, 2023

construction disciplines according to which all of competence distributed on two groups, has such components in each group: 1) in construction (subject) area – special and professional, all-technical, information, research, legal, ecological, esthetic; 2) in the field of pedagogics, psychology and a technique: psychological, pedagogical, methodical, common cultural, administrative, communicative, language.

The author considers the perspective directions of further researches development of motivational technologies for teachers of construction disciplines and identification of pedagogical conditions of formation of competence of the teacher of construction disciplines in the course of his preparation.

Keywords: teacher of construction disciplines, components and structure of professional competence, criteria and level of formation of professional competence.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Система підготовки висококваліфікованих фахівців будівельного профілю зазнає наразі серйозних змін. Формування професіонала невід'ємно пов'язане зі становленням його як цілісної, гуманної, всебічно розвиненої особистості, а також з його рівнем професійної підготовки, здійснюваної в системі професійної (професійно-технічної) та вищої освіти.

Будівництво – це вид людської діяльності, спрямований на створення нових будинків, інженерних споруджень: мостів, залізничних та автомобільних шляхів, аеродромів тощо. Окрім цього виникає нагальна потреба у будівництві таких супутніх об'єктів як інженерні мережі, малі архітектурних форми і т.п. Все робить будівництво однією з провідних галузей народного господарства, без якої неможливо уявити собі науково-технічний прогрес, розвиток нових технологій, розвиток промисловості, сільського господарства, транспорту, соціальної сфери.

Враховуючи бурхливий розвиток будівельної індустрії, тенденція до зменшення матеріалоємності будівельної продукції, забезпеченню умов енергозбереження, підвищенню якості будівельних робіт, надійності й довговічності конструкцій, виявляють потребу у висококваліфікованих фахівцях будівельного профілю, котрі добре розуміються у сучасних технологіях будівництва. Професійна діяльність у будівництві сьогодні пов'язана зі збором, реєстрацією й використанням різноманітної інформації. Виробничим завданням будівельної галузі сьогодні притаманне зростання частки розумової праці, безперервне пророоблення інформації, а також створення й використання нових ідей. Все це накладає певні вимоги до компетентності фахівців-будівельників.

Професійну компетентність будівельників сьогодні неможливо представити без навичок використання засобів електронному зв'язку, професійно орієнтованого програмного забезпечення, банків даних нормативної, технологічної, прогностичної й економічної інформації. Здобуття будівельної професії як професії наукомісткої й високотехнологічної вимагає постійних змін змісту навчання та адаптації його до вимог і потреб будівельної індустрії. Високотехнологічне, оснащене сучасною технікою й матеріалами будівельне виробництво з високим рівнем управління насьогодні має дуже гостру потребу у компетентних фахівцях – висококваліфікованих робітниках, спеціалістах різного профілю, інженерних кадрах, які мають готувати відповідні викладачі у професійних (професійно-технічних) закладах освіти, коледжах та університетах будівельного профілю. Проте, можна констатувати, що проблема змісту, структури, способів формування та розвитку професійної компетентності майбутнього викладача будівельних дисциплін ще досліджена недостатньо. Без уваги дослідників залишилося обґрунтування змісту фундаментальної складової професійної компетентності фахівця будівельного профілю, недостатньо досліджені механізми інтеграційної взаємодії навчальних закладів і педагогічні аспекти формування компетентності здобувачів освтіи на різних її етапах. Також недостатньо уваги приділене впровадженню інноваційних технологій у підготовку викладача будівельних дисциплін. Таким чином, ми маємо констатувати наявність проблеми, котра полягає в існуванні новітніх вимог до компетентності викладацького складу тих, хто готує майбутніх будівельників на різних щаблях системи професійної освіти, з одного боку, і відсутністю сучасного, оновленого уявлення про таку компетентність, з іншого.

Аналіз досліджень та публікацій. Загальна та часткова феноменологія професійної компетентності знайшла розкриття в дослідженнях українських науковців Н. Бібік [1], І. Васильєва [2], О. Гури [3], Л. Журавської

© Д. В. Амецинський, 2023

[4], І. Каньковського [5], О. Онопрієнко [6], В. Саюк [7], Я. Сікора [8] та ін.

Питання підготовки фахівців будівельного профілю на базі компетентнісного підходу досліджували Г. Гребенюк [9], О. Гулай [10], Т. Картель [11], С. Коваленко [12], А. Корнілова [13] й ін.

Як видно з наведеного переліку, дослідження компетентності (втому числі і педагогів професійного навчання) взагалі, та компетентності майбутніх будівельників, зокрема, досліджувалися поокремо. Проте, професійна компетентність викладача будівельних дисциплін, як цілісне явище, ще досліджена недостатньо. Зокрема не визначено чітко її структуру, складові, зміст кожної складової тощо.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення актуальних підходів до визначення та формування структури й сутності професійної компетентності викладача будівельних дисциплін. Задля її досягнення необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати методологічні підходи щодо підготовки фахівців будівельного профілю; виявити критерії сформованості професійної компетентності фахівців будівельного профілю; розробити структуру професійної компетентності викладача будівельних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх будівельників є ефективною за умов впровадження цілеспрямованого формування професійної компетентності засобами природничо-наукових, загальнотехнічних та професійних дисциплін. Сформованість компетентності поліпшується застосуванням ступеневої системи професійної освіти. Комплексний характер проблеми навчання фахівців будівельного профілю зумовлює науковий пошук на методологічному, теоретичному й практичному рівнях.

Методологічний рівень, як відомо, визначає практичну реалізацію базових положень теорії професійної освіти й основних методологічних підходів: системного, компетентнісного, діяльнісного, синергетичного, особистісно орієнтованого.

Системний підхід застосовується для аналізу професійної підготовки будівельників у контексті взаємозв'язку всіх її елементів: парадигми й змісту будівельної освіти, цілей навчальної діяльності, побудови індивідуальних траєкторій навчання здобувачів освіти й ін.

Компетентнісний підхід визначає цілі, зміст і методологію будівельної освіти. Професійна компетентність будівельників розглядається як цілісна характеристика особистості, комбінація знань, умінь, навичок, що формують загальний професійний інтелект, професійної позиції й індивідуальні психічні особливості фахівця.

Діяльнісний підхід обумовлює комплексне використання інноваційних технологій навчання, перенос акцентів на інтенсивні, інтерактивні форми й методи навчання.

З позицій акмеології майбутні фахівці будівельних спеціальностей розглядаються як суб'єкти, здатні до саморозвитку, творчості, креативного мислення, самоорганізації свого життя й високопродуктивної професійної діяльності.

Особистісно орієнтований підхід реалізується для організації навчального процесу, спрямованого на формування особистості фахівця, його творчих здібностей, загальної й професійної культури, розглядаючи їх як умову якісної освіти й успішної професійної діяльності будівельників.

Теоретичний рівень припускає визначення провідних понять дослідження (будівельна професійна підготовка, професійна компетентність); теоретичне обґрунтування підготовки фахівців будівельного профілю на різних щаблях системи професійної освіти; обґрунтування інтеграційного перетворення змісту навчального процесу, встановлення взаємозв'язків і узгодження програм викладання дисциплін різних щаблів професійної освіти будівельного профілю.

Практичний рівень полягає у прикладній реалізації всіх складових системи професійної підготовки фахівців будівельного профілю на різних щаблях системи професійної освіти й дослідження її ефективності.

Застосування зазначених концептуальних підходів дозволяє розглядати професійну підготовку фахівців будівельного профілю як систему науково обґрунтованих заходів і педагогічних впливів, побудованих на основі специфіки організації навчально-пізнавальної діяльності фахівців будівельного профілю, загальних педагогічних закономірностей, підходів і принципів. Таким чином, формування професійної компетентності фахівців будівельного профілю має розглядатися як багатомірний феномен, у якому інваріантно обирається гуманітарна й соціально-економічна підготовка.

© Д. В. Амецинський, 2023

Аналіз літератури, опитування викладачів будівельних дисциплін, досвід навчання та педагогічної діяльності в будівельному університеті дали можливість виділити певні критерії сформованості професійної компетентності фахівців будівельного профілю:

– мотиваційно-ціннісний, що характеризує особисте ставлення слухача до обраної професії, навчання й майбутньої професійної діяльності;

– когнітивний, котрий відбиває рівень засвоєння майбутніми фахівцями будівельного профілю знань з конкретної дисципліни професійної підготовки;

– діяльнісний – характеризує наявність у слухачів уміння застосовувати отримані знання для розв'язання пізнавальних і практичних завдань.

Мотиваційно-ціннісний критерій дає змогу оцінювали сформовану професійну компетентність за особистісними показниками засобами опитування, тестування, анкетування. Когнітивний критерій – за результативними показниками шляхом тестування на констатуючому етапі експерименту, вступний контроль знань, результати модульних контролів і екзаменаційних сесій протягом формувального етапу експерименту. Діяльнісний критерій дозволяє оцінювати за процесуальними показниками: виконання лабораторних і практичних робіт, індивідуальні розрахункові й дослідницькі завдання, захист проектів будівельного напрямку й т.п.

Дидактичні основи компетентнісного підходу в будівельній освіті обумовлені проектуванням інформаційно-освітнього середовища для професійно-орієнтованої проектної роботи в рамках спеціальних дисциплін з позицій реалізації в таких проектах міжпредметних зв'язків.

На основі позначених критеріїв визначені рівні сформованості професійної компетентності будівельників: репродуктивний, реконструктивний, продуктивний, творчий і відповідні їм рівні професійної майстерності: елементарний, базовий, зроблений, творчий. Перехід з рівня на рівень може відбуватися в площині конкретної дисципліни; у межах певного освітньо-кваліфікаційного рівня; у процесі практичної професійної діяльності. Результатом впровадження педагогічної системи професійної підготовки може бути позитивна динаміка сформованості професійної компетентності фахівців будівельного профілю.

Наразі в педагогічній науці використовується поняття ключових компетентностей фахівця. Різні автори надають різні визначення поняття «компетентність» та виділяють різні її складові: інформаційну, соціально-комунікативну, професійну, педагогічну, інтелектуальну, емоційну й інші типи компетентностей [1-4; 6-8]. Тому надалі, ми будемо під компетентністю розуміти загальну здатність і готовність фахівця до діяльності, засновану на знаннях і усьому попередньому досвіді, котрі здобуті ним завдяки навчанню, орієнтовані на самостійну участь й успішне включення у трудову діяльність.

Для фахівців будівельних спеціальностей з вищою освітою готовність до професійної діяльності, взагалі, на наш погляд, має включати готовності до таких видів діяльності, зокрема:

– проектно-конструкторської;
– організаційно-управлінської;
– виробничо-технологічної;
– науково-дослідної.

До вимог, що входять до компетентності інженера-будівельника можна також віднести всі знання уміння, котрими йому необхідно володіти в професійній діяльності, сфера якої досить широка. Професійні обов'язки інженерів будівельних спеціальностей безпосередньо пов'язані не тільки із проектною, але й з конструкторською, науково-дослідною діяльністю, прогнозуванням, виробничою й адміністративною роботою. Участь у виробничих і наукових дискусіях вимагає наявності широкої ерудиції в галузі науково-технічних проблем і перспектив розвитку будівельної науки, будівництва й суміжних галузей техніки. Також інженери будівельних спеціальностей беруть участь у проведенні теоретичних і експериментальних досліджень із використанням сучасного устаткування й засобів обчислювальної техніки. Їх професійна компетентність припускає володіння високими комп'ютерними технологіями, включаючи навички роботи з базами даних, розрахунковими програмами, різними редакторами. До цього слід додати, що компетентність фахівця інженерно-будівельного профілю припускає володіння не тільки професійними знаннями, уміннями й навичками, але й здатність у невизначеній ситуації застосувати базові знання для

вирішення комплексних творчих завдань спільно з фахівцями інших профілів. Відомо, що випускник, який має глибокі знання у своїй професійній сфері, але, який не вміє вирішувати комплексні завдання, що не володіє навичками роботи в команді, не може вважатися досить компетентним фахівцем. Тому для формування високого професійного рівня випускника необхідно вже під час здобуття освіти будівельного профілю створювати такі умови, щоб молоді люди могли опанувати навички системного бачення будь-якої виробничої проблеми для забезпечення успішної проектної діяльності.

Таким чином, у нас є певне розуміння щодо складових компетентності інженера будівельного профілю. Проте, відповідно до мети та завдань статті, ми маємо визначити сутність та структуру професійної компетентності не просто фахівця будівельного профілю, а саме викладача будівельних дисциплін. Безумовно, компетентність фахівця будівельного профілю є базою, без володіння якою викладання просто неможливе. Однак, щоб здійснювати викладацьку діяльність будівельного профілю фахівець-будівельник має володіти ще й компетентністю у галузі викладання: психологічною, педагогічною, методичною тощо.

Професійні компетентності викладача будівельних дисциплін залежать від видів здійснюваної діяльності в закладі професійної освіти: педагогічної, методичної, виховної, організаційно-управлінської, науково-дослідної, проектно-конструкторської, виробничо-технологічної, інноваційної тощо. При цьому, майстрові виробничого навчання й викладачеві для здійснення педагогічної й методичної діяльності з підготовки фахівців будівельного профілю необхідно володіти компетентностями проектно-конструкторською та виробничо-технологічною, тобто компетентностями щодо діяльності, яку здійснює інженер-будівельник.

Таким чином, перед системою інженерно-педагогічної освіти постає завдання щодо здійснення освітнього процесу за такими освітніми траєкторіям як майстри виробничого навчання та викладача, що потребує формування особливої, відмінної від інших спеціальностей професійну компетентність – виробничо-педагогічну.

Формування виробничо-педагогічної компетентності здійснюється за рахунок таких факторів:

– міждисциплінарної інтеграції змісту дисциплін, що викладаються;

– варіативності, що передбачає підготовку одночасно й до теоретичного, і до виробничого навчання, і не по одній дисципліні, а в цілому з певного спрямування відповідної спеціальності та по циклах загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін певної галузі виробництва;

– гнучкості, обумовленою залежністю змісту освітнього процесу від потреб ринку праці у фахівцях певних професій і рівнів кваліфікації;

– поліфункціональності, що полягає в тому, що підготовка педагога професійного навчання спрямована не тільки на педагогічну, але й на проектно-конструкторську виробничо-технологічну діяльність;

– наступності й безперервності, що дозволяють випускникам професійних (професійно-технічних) і коледжів продовжити професійну освіту в закладах вищої освіти.

Виробничо-педагогічна компетентність виступає як інтегруюча професійна компетентність, що дозволяє випускникам ефективно здійснювати професійну діяльність у системі професійної (професійно-технічної) й вищої освіти на усіх її щаблях.

Вивчення думок різних науковців дозволило нам розробити власну структуру професійної компетентності викладача будівельних дисциплін, до якої мають входити такі компетентності, розподілені на дві групи:

1) у будівельній (предметній) галузі:

- спеціально-професійна;
- загально-технічна;
- інформаційна;
- дослідницька;
- правова;
- екологічна;
- естетична;

2) у галузі педагогіки, психології й методики:

- психологічна;
- педагогічна;
- методична;
- загальнокультурна;
- управлінська;
- комунікативна;
- мовна.

Розглядаючи першу групу компетентностей, слід зазначити, що інженери будівельних спеціальностей беруть участь у проведенні теоретичних і експериментальних досліджень із використанням сучасного устаткування й засобів обчислювальної техніки. Їх професійна компетентність вимагає

© Д. В. Амецинський, 2023

володіння високими комп'ютерними технологіями, включаючи навички роботи з базами даних, розрахунковими програмами, різними редакторами. До цього слід додати, що будь-яка професійна діяльність сучасної людини спирається на володіння інформаційними технологіями й, у широкому сенсі, являє собою процес збору й обробки інформації, прийняття на її основі певних рішень, їх реалізацію. Інформаційне суспільство характеризується лавиноподібним ростом обсягу інформації, стрімким прискоренням інформаційних потоків. Відповідно, випускник професійного закладу освіти повинен мати високу інформаційну компетентність. Так, майбутній фахівець будівельного профілю, на наш погляд, повинен опанувати, як мінімум, такі елементи інформаційних технологій:

– текстовий редактор, як засіб грамотної підготовки, складання й ведення документації;

– технології для підготовки комп'ютерних презентацій, що виступають засобом візуалізації доповідей на семінарах і нарадах, демонстрації продукції будівельних фірм тощо;

– роботу з інформаційно-пошуковими системами, як засобом пошуку науково-виробничої інформації;

– електронну пошту й Інтернет, як засіб організації комунікацій;

– роботу з електронними таблицями, як засіб здійснення обчислень, виконання аналізу й оптимізації даних, вирішення економічних завдань;

– системи керування базами даних, як засіб систематизації, зберігання інформації та організації запитів до баз даних;

– системи комп'ютерної графіки сімейства CAD, необхідні для читання й побудови архітектурно-будівельних креслень.

Слід також зазначити, що необхідною умовою становлення професійно компетентного фахівця є не стільки наявність комп'ютерної й інформаційної грамотності, скільки потенціалу до його саморозвитку у цьому напрямку, готовності вдосконалювати й поглиблювати наявні знання й навички.

Формування інформаційної компетентності здобувачів освіти може відбуватися стосовно до різних предметних галузей знань. Використання інформаційних технологій при вивченні практично усіх дисциплін за принципом безперервності й наступності підвищить їх якість підготовки. При цьому майбутні випускники здобувають навички самостійної навчальної роботи, відбувається актуалізація здобуття нових знань. Володіння навичками роботи з мережевими технологіями, робота з гіпертекстовими електронними посібниками, допоможе в подальшій практичній діяльності при розробці систем швидкого пошуку необхідної інформації, буде сприяти засвоєнню основних принципів і методів роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями.

Як свідчить досвід практичної роботи, активізувати дослідницьку діяльність здобувачів освіти можна за допомогою проектних методів навчання. Роботи такого типу дозволяють значно підвищити їх пізнавальну активність та зацікавити роботодавців своєю нестандартністю, ступенем новизни, підтверджують володіння випускника інформаційно-технічними методами й засобами, що підвищує конкурентоспроможність молодого фахівця на ринку праці. Таким чином, наявність сформованої в стінах професійного закладу освіти інформаційної компетентності, безсумнівно, виявиться в молодого фахівця у творчому підході й ініціативності в виробничій діяльності, прагненні до професійного розвитку, дослідницької роботи й самоосвіти.

Не можна не відзначити, що кожна група компетентностей викладача будівельних дисциплін, як у будівельній (предметній) галузі, так и галузі педагогіки, психології та методики має свої складові. Так, наприклад, методична компетентність складається: з відбору змісту уроків теоретичного й виробничого навчання, вибору засобів, форм і методів проведення занять; вибору способів реалізації принципів навчання, вибору засобів, форм і методів проведення позакласних – виховних заходів; визначення способів реалізації принципів виховання. Здобувачі професійно-педагогічної освіти не випадково ставлять на перше місце методичні компетентності, тому що в процесі проходження педагогічної практики вони проводять по кілька уроків як теоретичного, так і виробничого навчання, а також позакласні заходи: класні часи, диспути, конкурси, ігри й інші. Проведення занять і позаурочних заходів дозволяє визначити ступінь важливості цієї компетентності в їх професійній діяльності. Слід відзначити, що з методичною компетентністю щільно пов'язані технологічні компетентності, представлені володінням контрольно-оцінними технологіями, технологіями навчання й виховання.

© Д. В. Амецинський, 2023

Навчальний процес неможливо представити без володіння майбутнім педагогом професійного навчання психолого-педагогічними компетентностями, що включають такі складові: здійснення діагностики розвитку здобувачів освіти, систему стимулювання мотивації навчання, визначення критеріїв компетентності, рефлексію на теоретичних заняттях і при проведенні виховних заходів.

Звичайно, навчальна діяльність неможлива без формування організаційно-управлінських компетентностей, а саме, без володіння організацією навчального процесу, що включає: підготовку матеріально-технічної бази, виявлення міжпредметних зв'язків, вивчення робочого плану підготовки фахівця, планування навчальної дисципліни або виховного заходу тощо.

Висновки. 1. Проблема підготовки фахівців будівельного профілю зумовила науковий пошук на методологічному, теоретичному й практичному рівнях. У свою чергу, методологічний рівень, як відомо, визначає практичну реалізацію базових положень теорії професійної освіти й основних методологічних підходів: системного, компетентнісного, діяльнісного, синергетичного, особистісно орієнтованого. Теоретичний рівень вимагає: визначення провідних понять дослідження; теоретичне обґрунтування підготовки фахівців будівельного профілю на різних щаблях системи професійної освіти; встановлення взаємозв'язків і узгодження програм викладання дисциплін різних щаблів професійної освіти будівельного профілю. Практичний рівень полягає у прикладній реалізації всіх складових системи професійної підготовки й дослідження її ефективності.

2. Вивчення літератури, опитування викладачів будівельних дисциплін, досвід навчання та педагогічної діяльності в будівельному університеті дали можливість виділити певні критерії сформованості професійної компетентності фахівців будівельного профілю: мотиваційно-ціннісний; когнітивний; діяльнісний. Виділені критерії дозволили визначити рівні сформованості професійної компетентності будівельників: репродуктивний, реконструктивний, продуктивний, творчий і відповідні їм рівні професійної майстерності: елементарний, базовий, зроблений, творчий.

3. Проведене дослідження дозволило розробити структуру професійної компетентності викладача будівельних дисциплін, згідно з якою усі компетентності розподілену на дві групи з відповідними складовими в кожній групі: 1) у будівельній (предметній) галузі – спеціально-професійна, загально-технічна, інформаційна, дослідницька, правова, екологічна, естетична; 2) у галузі педагогіки, психології й методики: психологічна, педагогічна, методична, загальнокультурна, управлінська, комунікативна, мовна.

Таким чином, можна констатувати, що мета статті досягнута, а завдання – виконані.

Перспективами подальших досліджень вважаємо розробку мотиваційних технологій для викладачів будівельних дисциплін та виявлення педагогічних умов формування компетентності викладача будівельних дисциплін в процесі його підготовки.

Список використаних джерел:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : монографія / Н. М. Бібік. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.

2. Васильєв І. Б. Теоретичні та методичні основи підготовки педагогів професійного навчання : монографія / І. Б. Васильєв. – Харків : Смугаста типографія, 2014. – 448 с.

3. Гура О. І. Теоретико-методологічні засади формування педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. І. Гура. – Запоріжжя, 2008 – 752 с.

4. Журавська Л. М. Компетенції викладача в управлінні самостійної роботою студентів / Л. М. Журавська // Вісник «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009 – № 3. – С. 127–131.

5. Каньковський І. Є. Система професійної підготовки інженерів-педагогів автотранспортного профілю : монографія / Ігор Євгенійович Каньковський ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2014. – 562 с.

6. Онопрієнко О. В. Формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. .. канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Онопрієнко. – Черкаси, 2009 – 299 с.

7. Саюк В. І. Професійна компетентність як основа розвитку сучасного викладача в системі післядипломної педагогічної освіти / В. І. Саюк // Нова педагогічна думка. – 2012. – № 3 (71). – С. 57–61.

8. Сікора Я. Б. Формування професійної компетентності вчителя інформатики засобами моделювання : автореф. дис … канд. пед. наук: 13.00.04 / Я. Б. Сікора ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2010 – 22 с.

9. Гребенюк Г. Є. Теоретичні і методичні основи безперевно-професійної освіти будівельно-архітектурного профілю : автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04 / Г. Є. Гребенюк. – Київ, 1997. – 41 с.

© Д. В. Амецинський, 2023

10. Гулай О. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю в умовах неперервної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. І. Гудай. – Вінниця, 2016. – 40 с.

11. Картель Т. М. Основи професійного становлення майбутніх інженерів-бдівельників : навч.-метод. посіб. / Т. М. Картель. – Одеса : ВМВ, 2008. – 48 с.

12. Коваленко С. Графічна підготовка майбутніх інженерів-будівельників у логіці компетентнісного підходу / С. Коваленко // Молодь і ринок. – 2010. – № 11 (70). – С. 127-132.

13. Корнілова А. Інженер-будівельник Німеччини у мінливому світі праці: кваліфікаційні вимоги та попит / А. Корнілова // Вища освіта України. – 2004. – № 2. – С. 116-118.

References

1. Bibik, NM 2004, *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy* [*Competence-based approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects*], K.I.C., Kyiv.

2. Vasyliev, IB 2014, *Teoretychni ta metodychnizasady pidhotovky pedahohiv profesiinoho navchannia* [*Theoretical and methodological bases of vocational teacher training: a monograph*], Smuhasta typohrafiia, Kharkiv.

3. Hura, OI 2008, 'Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh mahistratury' [*Teoretiko-metodologichesky bases of formation of pedagogical competence of the teacher of a higher educational institution in the conditions of a magistracy*], Doct. ped. n. thesis, Zaporizhzhia.

4. Zhuravska, LM 2009, 'Kompetentsii vykladacha v upravlinni samostiinoi robotoiu studentiv' [*Competences of the teacher of management of independent work of students*], *Visnyk «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika*, no 3, Pp. 127-131.

5. Kankovskyi, IYe 2014, Systema profesiinoi pidhotovky inzheneriv-pedahohiv avtotransportnoho profiliu [*System of vocational training of engineers-teachers of a motor transportation profile*], FOP Tsiupak AA, Khmelnytskyi.

6. Onopriienko, OV 2009, 'Formuvannia bazovykh profesiinykh kompetentnostei maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin' [Formation of basic professional kompetentnost of future teacher of physical culture in the course of studying of professional disciplines], Kand. ped. n. thesis, Cherkasy.

7. Saiuk, VI 2012, 'Profesiina kompetentnist yak osnova rozvytku suchasnoho vykladacha v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity' [Professional competence as basis of development of the modern teacher of the system of postdegree pedagogical education], Nova pedahohichna dumka, no 3(71), Pp. 57-61.

8. Sikora, YaB 2010, 'Formuvannia profesiinoi kompetentnosti vchytelia informatyky zasobamy modeliuvannia' [Formation of professional competence of the teacher of informatics simulars], Kand. ped. n. abstract, Zhytomyr.

9. Hrebeniuk, HyE 1997, 'Teoretychni i metodychni osnovy bezperevno-profesiinoi osvity budivelno-arkhitekturnoho profiliu' [Theoretical and methodical bases of continuous professional education of a construction and architectural profile], Doct. ped. n. thesis, Kyiv.

10. Hulai, OI 2016, 'Teoretyko-metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv budivelnoho profiliu v umovakh neperervnoi osvity' [Teoretiko-metodichesky bases of vocational training of future experts of a construction profile in the conditions of continuous education], Doct. ped. n. abstract, Vinnytsia.

11. Kartel, TM 2008, Osnovy profesiinoho stanovlennia maibutnikh inzheneriv-bdivelnykiv [Bases of professional formation of future civil engineers], VMV, Odesa.

12. Kovalenko, S 2010, 'Hrafichna pidhotovka maibutnikh inzheneriv-budivelnykiv u lohitsi kompetentnisnoho pidkhodu' [Graphic training of future civil engineers in logic of competence-based approach], Molod i rynok, no11, Pp. 127-132.

13. Kornilova, A 2004, 'Inzhener-budivelnyk Nimechchyny u minlyvomu sviti pratsi: kvalifikatsiini vymohy ta popyt' [The engineer the builder of Germany in a changeable professional life: qualification requirements and demand], Vyshcha osvita Ukrainy, no 2, Pp. 116-118.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2024 р.

© Д. В. Амецинський, 2023

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-76-84
УДК 378.1

АНАЛІЗ ФАХОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

© Бендес В. В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Бендес Владислав В'ячеславович: ORCID:0009-0006-3073-1594; benitovlad@gmail.com; аспірант, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Стаття розглядає актуальну проблему формування педагогічних компетентностей у інженерів-педагогів, оскільки саме ці компетентності забезпечують успішне виконання їхніх професійних обов'язків пов'язаних з організацією та здійсненням освітнього процесу в закладах професійної освіти та підготовкою нового покоління кваліфікованих фахівців.

Автором охарактеризовані нормативні вимоги до компетентностей інженерів-педагогів, що містяться в Стандарті вищої освіти України за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Зроблено огляд наукових досліджень, які присвячені становленню наукового знання щодо сутності професійної компетентності інженера-педагога та її структури, її ролі в процесі становлення інженера-педагога, а також формуванню окремих професійних компетентностей інженерів-педагогів. Акцентовано увагу на дослідженнях науковців, які обґрунтовують необхідність виділення педагогічного компонента в структурі професійної компетентності інженера-педагога та визначають концептуальні положення проєктування системи педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

Охарактеризовано поняття «педагогічна компетентність» та ключові аспекти, що докладно розкривають її значення. Проведено аналіз переліку спеціальних (фахових) компетентностей, визначених Стандартом вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» та виділено з нього ті, що є педагогічними. Акцентовано увагу на аспектах, що докладно розкривають зміст кожної педагогічної компетентності.

Доведено, що процес формування педагогічних компетентностей інженера-педагога відбувається через спеціалізоване навчання, практичний досвід, безперервне професійне розвиток і підтримку професійного середовища. Наведено фактори, що перешкоджають ефективному формуванню фахових педагогічних компетентностей інженера-педагога та зроблено припущення щодо використання сучасних інтерактивних технологій в підготовці інженерів-педагогів, що дозволить подолати ці перешкоди, вдосконалити освітні програми та підвищити мотивацію здобувачів освіти.

Ключові слова: інженер-педагог, педагогічні компетентності, професійна освіта, стандарт вищої освіти, формування педагогічних компетентностей.

V.Bendes ″Analysis of professional pedagogical competencies of engineers-pedagogues″

The article deals with the topical issue of forming pedagogical competencies in engineers-pedagogues, since these competencies ensure the successful fulfillment of their professional duties related to the organization and implementation of the educational process in vocational education institutions and the training of a new generation of qualified specialists.

The author characterizes the regulatory requirements for the competencies of engineer-pedagogues contained in the Standard of Higher Education of Ukraine in the specialty 015 "Vocational Education (by Specialization)". A review of scientific research on the formation of scientific knowledge about the essence of the professional competence of an engineer-pedagogue and its structure, its role in the process of becoming an engineer-pedagogue, as well as the formation of individual professional competencies of engineers-pedagogues is made. Attention is focused on the research of scientists who substantiate the need to allocate a pedagogical component in the structure of the professional competence of an engineer-pedagogue and define the conceptual provisions for designing a system of pedagogical training of future engineers-pedagogues.

The concept of "pedagogical competence" and key aspects that reveal its meaning in detail are characterized. The list of special (professional) competencies defined by the Standard of Higher Education of Ukraine in the specialty 015 "Vocational Education (by Specialization)" is analyzed and those that are

© В.В. Бендес, 2024

pedagogical are highlighted. Attention is focused on the aspects that reveal in detail the content of each pedagogical competence.

It is proved that the process of forming the pedagogical competencies of an engineer-teacher takes place through specialized training, practical experience, continuous professional development and support of the professional environment. The factors that impede the effective formation of professional pedagogical competencies of an engineer-pedagogue are presented and assumptions are made about the use of modern interactive technologies in the training of engineers-pedagogues, which will overcome these obstacles, improve educational programs and increase the motivation of students.

Keywords: engineer-pedagogue, pedagogical competencies, professional education, higher education standard, formation of pedagogical competencies.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким розвитком технологій, що потребує підготовки висококваліфікованих кадрів, здатних працювати в умовах нових технічних викликів. Інженери-педагоги відіграють ключову роль у підготовці таких кадрів, поєднуючи технічні знання з педагогічною майстерністю. Однак, незважаючи на важливість їхньої ролі, проблема формування фахових педагогічних компетентностей інженерів-педагогів залишається недостатньо дослідженою.

З одного боку, інженери-педагоги повинні володіти глибокими технічними знаннями, що дозволяють їм викладати складні технічні дисципліни. З іншого боку, вони мають бути ефективними педагогами, здатними застосовувати сучасні освітні технології, методики та підходи, щоб забезпечити якісне навчання та розвиток здобувачів освіти. Це вимагає від них володіння широким спектром педагогічних компетентностей, які забезпечують успішне виконання їхніх професійних обов'язків.

Наразі існує потреба в детальному аналізі рівня сформованості педагогічних компетентностей у інженерів-педагогів, а також у виявленні основних проблем та викликів, що перешкоджають їх ефективному формуванню. Особливо актуальним є вивчення впливу інтерактивних технологій на процес формування цих компетентностей, оскільки сучасні освітні технології мають потенціал значно покращити якість підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз фахових педагогічних компетентностей регламентованих Стандартом вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» та вивчення ефективності використання інтерактивних технологій для їх формування дозволить розробити рекомендації щодо вдосконалення підготовки інженерів-педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стандартом вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» першого (бакалаврського) рівня (на підставі якого відбувається підготовка інженерів-педагогів) у майбутніх фахівців передбачено формування низки компетентностей: інтегральної, загальних та спеціальних (фахових, предметних) [11].

Стандарти вищої освіти України з будь-якої спеціальності трактують *компетентність* як динамічну комбінацію знань, вмінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [12].

Інтегральна компетентність представляє собою узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності [12].

При формулюванні змісту інтегральної компетентності за основу береться опис відповідного кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій (НРК). Для бакалаврів інтегральна компетентність представляє собою здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності – універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку [12].

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності залежать від предметної галузі і є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [12].

© В.В. Бендес, 2024

Перелік загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей корелюється з описом відповідного кваліфікаційного рівня НРК.

Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти рекомендують робити вибір загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей з переліків проєкту TUNING. Проєкт TUNING реалізується європейськими університетами з 2000 року за ініціативи Європейської Комісії «Налаштування освітніх структур в Європі» та сфери праці. Його діяльність спрямована на розробку загальної методології для порівняння та забезпечення сумісності рівнів і змісту освітніх програм у різних предметних галузях вищої освіти. Він охоплює більшість країн, які підписали Болонську декларацію, включаючи Україну. Проєктом визначено загальні та предметно-специфічні (фахові) компетентності для окремих освітніх галузей. Перелік цих компетентностей не є вичерпним і може бути доповнений іншими відповідно до професійної галузі [3].

Фахові компетентності були предметом дослідження багатьох науковців ще до появи стандарту вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» першого (бакалаврського) рівня у 2019 році. Так Масич В.В. займався вивченням загальних підходів у психолого-педагогічній літературі до визначення поняття «професійна компетентність майбутнього інженера-педагога» [10], Скібіна О.В. розглянула сутність та структуру професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів [14], Каньковський І.Є. визначив ієрархію компетентностей інженера-педагога та за допомогою графометричного методу показав роль і місце кожної із компетентностей в процесі підготовки інженера-педагога [7], зміст і структурні компоненти професійної компетентності інженера-педагога опинились в полі наукового зору Тархан Л.З. [15], Богославець Л.П. розглянула професійну компетентність та її значення для становлення майбутнього інженера-педагога [1], формування професійної компетентності у майбутніх інженерів-педагогів також є предметом дослідження Давидюк .Л.В. [5], також досліджують сутність професійних компетентностей майбутніх інженерів-педагогів конкретного профілю Малихін В.А., Горбатюк Р.М. (комп'ютерного профілю), Лазарчук Г.В. (економічного профілю), Волкова Н.В. (харчового профілю), Іванова А.В. (транспортного профілю) та інші.

Формуванню окремих професійних компетентностей інженерів-педагогів присвячені дослідження: Ярощук К.І. (професійно-етична компетентність), Маркової В.М., Богославець Л.П. (професійно-комунікативна компетентність), Божко Н.В. (методична компетентність), Білик В.В. (проєктувальна компетентність), Тархан Л.З. (дидактична компетентність), Коваленка Д.В. (професійно-правова компетентність), Штефан Л.В. (інноваційна компетентність), Масич В.В. (продуктивно-творча компетентність) та інші.

Підготовка інженерів-педагогів представляє собою інтегрований процес формування в них професійних знань та вмінь, а також особистісних якостей з метою застосування в галузі інженерної та педагогічної діяльності. Мета інженерної діяльності інженера-педагога полягає в розробці та впровадженні технічних рішень, оптимізації існуючих процесів для підвищення продуктивності та якості, впровадженні інновацій, забезпеченні безпеки працівників та зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище через розробку екологічно безпечних технологій. Мета педагогічної діяльності інженера-педагога полягає у формуванні в здобувачів освіти знань, вмінь, навичок та компетентностей для їхньої успішної професійної діяльності, розвитку здатності до самостійного мислення і творчого підходу, забезпеченні гармонійного поєднання теорії та практики, вихованні моральних цінностей, відповідальності та лідерських якостей, а також упровадженні сучасних освітніх технологій та інтерактивних методів навчання.

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що науковці приділяють значну увагу обґрунтуванню необхідності виділення педагогічного компонента в структурі професійної компетентності інженера-педагога та визначають концептуальні положення проєктування системи педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів (Брюханова Н.О.) [2], досліджують професійно-педагогічну спрямованість професійного становлення майбутнього інженера-педагога (Максименко І.Г.) [9], педагогічні аспекти підготовки майбутніх інженерів-педагогів (Ткачук С.І.) [16], розвиток професійно-педагогічної компетентності (Демченко С.О. [6], Ляска О.П. [8]), теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності (Гура О.І.) [4], засоби розвитку

© В.В. Бендес, 2024

педагогічної компетентності студентів інженерно-педагогічних спеціальностей (Сердюкова О.Я.) [13] тощо.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі фахових компетентностей регламентованих Стандартом вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» та виявленні в цьому переліку саме педагогічних компетентностей, а також визначенні шляхів їх формування в освітньому процесі та причин, що можуть перешкоджати цьому процесу.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна компетентність інженера-педагога – це сукупність знань, умінь та навичок, які дозволяють йому ефективно викладати технічні дисципліни, застосовуючи сучасні освітні технології, методики та підходи, а також виховувати здобувачів освіти [2]. Вона охоплює кілька ключових аспектів:

1) знання педагогічних теорій і методів: інженер-педагог повинен володіти знаннями в галузі педагогіки, психології, методики викладання, щоб ефективно планувати, організовувати і проводити навчальний процес;

2) навички викладання: це включає вміння розробляти навчальні програми, створювати дидактичні матеріали, використовувати різноманітні методи і технології навчання, включаючи інтерактивні методи, для забезпечення активного залучення здобувачів освіти у навчальний процес;

3) комунікативні навички: інженер-педагог повинен мати розвинені комунікативні навички для ефективного спілкування зі здобувачами освіти, колегами та адміністрацією, а також вміння передавати складну технічну інформацію доступною і зрозумілою мовою;

4) організаційні навички: це вміння планувати і організовувати навчальний процес, управління часом, забезпечення дисципліни під час занять, а також вміння координувати і керувати навчальною діяльністю здобувачів освіти;

5) навички оцінювання і зворотного зв’язку: інженер-педагог повинен вміти розробляти і використовувати ефективні методи оцінювання знань і навичок здобувачів освіти, а також надавати конструктивний зворотний зв’язок для підтримки і покращення їхнього навчання;

6) мотиваційні навички: важливо вміти мотивувати здобувачів освіти до навчання, викликати інтерес до предмета, підтримувати їхню зацікавленість і активність в навчальному процесі;

7) професійний розвиток: інженер-педагог повинен постійно вдосконалювати свої знання і навички, бути в курсі новітніх досягнень у своїй технічній галузі та педагогіці, брати участь у професійних тренінгах і конференціях;

8) етичні та особистісні якості: це включає відповідальність, терпіння, емпатію, справедливість, а також вміння вирішувати конфлікти і створювати позитивну навчальну атмосферу.

Таким чином, педагогічна компетентність для інженера-педагога є багатогранною і включає не лише технічні знання, але й широкий спектр педагогічних умінь та особистісних якостей, необхідних для ефективної педагогічної діяльності.

Стандартом вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» передбачено формування 15 спеціальних (фахових) компетентностей (К12-К26), компетентності К1-К11 є загальними і не є предметом нашого дослідження, тому нами не розглядаються. Ми не будемо наводити перелік всіх спеціальних компетентностей, щоб не дублювати зміст Стандарту, а виділим в ньому ті, які на нашу думку є педагогічними та охарактеризуємо їх (таблиця 1). Буквено цифрове позначення компетентностей ми залишимо таке, як в Стандарті [11].

Інші компетентності з переліку спеціальних (фахових) більше стосуються технічних, організаційних та спеціалізованих аспектів діяльності, які не завжди напряму пов'язані з педагогічною діяльністю.

Формування педагогічних компетентностей інженера-педагога є складним і багатогранним процесом, що включає кілька основних етапів і підходів. Це відбувається через спеціалізоване навчання, практичний досвід, безперервне професійне розвиток і підтримку професійного середовища. Основні аспекти цього процесу включають наступне:

1. Спеціалізоване навчання:

- *теоретична підготовка:* вивчення основ педагогіки, психології, методики викладання, дидактики та інших дисциплін, що формують базові знання і уявлення про процес навчання;

- *фахова підготовка:* здобуття глибоких знань у своїй інженерній спеціалізації, що забезпечує високий рівень професійної компетентності;

© В.В. Бендес, 2024

Таблиця 1

Педагогічні компетентності інженера-педагога (з переліку спеціальних компетентностей Стандарту вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»)

Педагогічна компетентність	Її ключові аспекти
1	2
К 12. Здатність застосовувати освітні теорії та методології у педагогічній діяльності	Розуміння освітніх теорій, що дозволяє адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб і можливостей здобувачів освіти. Застосування різних методологій дозволяє створювати різноманітні та ефективні навчальні ситуації, що сприяють глибокому засвоєнню матеріалу. Адаптація навчальних матеріалів і методів викладання до конкретної аудиторії, враховуючи її рівень підготовки, інтереси, мотивацію та індивідуальні особливості. Забезпечення гармонійного поєднання теоретичних знань з практичними навичками через лабораторні роботи, практичні заняття, проекти та інші форми діяльності. Використання сучасних освітніх технологій допомагають зробити навчальний процес більш інтерактивним і доступним. Оцінювання ефективності застосування освітніх теорій та методологій. Постійне професійне зростання і вдосконалення, що дає можливість застосовувати освітні теорії та методології у педагогічній діяльності.
К 13. Здатність забезпечити формування у здобувачів освіти цінностей громадянськості і демократії	Розуміння основ демократії і громадянськості. Моделювання демократичної поведінки. Використання інтерактивних методів навчання. Інтеграція тем громадянськості і демократії в навчальні програми. Розвиток навичок критичного мислення. Стимулювання громадянської активності, заохочення до участі у громадянських ініціативах, волонтерських проєктах, самоврядуванні. Формування емоційного і соціального інтелекту. Створення сприятливого навчального середовища.
К 14. Здатність керувати навчальними/розвивальними проєктами	Планування проєктів. Організація проєктів. Виконання проєктів. Оцінка результатів. Розвиток проєктних компетенцій у здобувачів освіти. Інноваційність і креативність. Професійна етика і відповідальність.
К 15. Здатність спрямовувати здобувачів освіти на прогрес і досягнення	Мотивація студентів. Підтримка і наставництво. Стимулювання саморозвитку. Використання інноваційних методів навчання. Розвиток критичного мислення. Розвиток навичок вирішення проблем. Оцінка і рефлексія. Професійна етика і відповідальність.
К 16. Здатність використовувати сучасні інформаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення та інтегрувати їх в освітнє середовище	Знання та вміння працювати із сучасними інформаційними технологіями. Використання спеціалізованого програмного забезпечення. Інтеграція технологій у навчальний процес. Підтримка дистанційного навчання. Розвиток цифрової грамотності здобувачів освіти. Підтримка та технічне обслуговування. Оцінка ефективності технологій. Постійне вдосконалення.
К 17. Здатність реалізовувати навчальні стратегії, засновані на конкретних критеріях для оцінювання навчальних досягнень	Розробка чітких критеріїв оцінювання. Вибір і реалізація навчальних стратегій. Формувальне оцінювання. Підсумкове оцінювання. Використання різних інструментів оцінювання. Надання зворотного зв'язку. Врахування індивідуальних потреб здобувачів освіти. Аналіз і рефлексія. Використання сучасних технологій для оцінювання.

© В.В. Бендес, 2024

Продовження табл. 1

К 20. Здатність здійснювати професійну діяльність з дотриманням вимог законодавства, стандартів освіти та внутрішніх нормативних документів закладу освіти	Знання законодавства та нормативної бази. Дотримання освітніх стандартів. Виконання внутрішніх нормативних документів. Організація навчального процесу. Професійна етика. Правова відповідальність. Безперервне навчання і професійний розвиток. Комунікація і співпраця
К 24. Здатність управляти комплексними діями/проєктами, відповідати за прийняття рішень у непередбачуваних умовах та професійний розвиток здобувачів освіти і підлеглих	Управління комплексними проєктами. Прийняття рішень у непередбачуваних умовах. Управління ресурсами. Професійний розвиток здобувачів освіти. Професійний розвиток підлеглих. Лідерство і мотивація. Інновації і творчий підхід. Комунікація і співпраця. Оцінка і рефлексія. Етичні стандарти і відповідальність.
К 26. Здатність забезпечити якість освіти і управління діяльністю закладу освіти, відповідно до спеціалізації	Забезпечення якості освіти. Управління навчальним процесом. Управління ресурсами закладу освіти. Стратегічне управління. Підтримка освітнього середовища. Взаємодія з зацікавленими сторонами. Використання сучасних технологій. Інноваційний розвиток. Ефективне управління командою. Дотримання нормативних вимог.

2. Практичний досвід:

- *педагогічна практика:* впровадження набутих знань під час педагогічної практики, що дозволяє студентам здобути реальний досвід викладання під керівництвом досвідчених педагогів;

- *проєктна діяльність:* участь у навчальних і наукових проєктах, що дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці і розвивати навички роботи в команді;

3. Використання сучасних технологій:

- *інформаційно-комунікаційні технології:* навчання використанню сучасних ІКТ у викладанні, створення електронних освітніх ресурсів і платформ для дистанційного навчання;

- *інноваційні методи навчання:* впровадження новітніх методів і технологій навчання, таких як змішане навчання, гейміфікація, використання віртуальної та доповненої реальності;

4. Безперервне професійне навчання:

- *підвищення кваліфікації:* регулярне відвідування курсів підвищення кваліфікації, семінарів, тренінгів, конференцій, що дозволяє бути в курсі новітніх досягнень у педагогіці та інженерній галузі;

- *самоосвіта:* постійне самостійне вдосконалення знань через читання спеціалізованої літератури, перегляд наукових публікацій, участь у вебінарах та онлайн-курсах;

5. Підтримка професійного середовища:

- *наставництво і коучинг:* отримання підтримки і порад від досвідчених колег і наставників, що сприяє професійному зростанню і розвитку;

- *професійні спільноти:* участь у професійних спільнотах, асоціаціях та мережах, що сприяє обміну досвідом і кращими практиками;

6. Рефлексія і саморефлексія:

- *аналіз власної діяльності:* постійний аналіз і оцінка своєї педагогічної діяльності, виявлення сильних і слабких сторін, внесення необхідних коректив;

- *зворотний зв'язок:* отримання зворотного зв'язку від студентів, колег, наставників і керівництва, що дозволяє покращити якість викладання і професійної діяльності;

7. Інтеграція теорії і практики:

- *методичні розробки:* розробка і впровадження методичних матеріалів, програм, планів занять, що забезпечують інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок;

- *дослідницька діяльність:* участь у науково-дослідних проєктах, проведення досліджень у сфері педагогіки та інженерної освіти, публікація наукових статей;

8. Лідерство і управлінські навички:

- *організація навчального процесу:* навички планування, організації та контролю навчального процесу, що включають управління часом, розподіл ресурсів, комунікацію з учасниками освітнього процесу;

- *мотивація і натхнення:* вміння мотивувати і надихати студентів на досягнення високих результатів, стимулювання їх до активного навчання і саморозвитку;

© В.В. Бендес, 2024

9. Соціально-психологічні аспекти:

- *розуміння індивідуальних особливостей здобувачів освіти:* навички розуміння і врахування індивідуальних особливостей, потреб і можливостей студентів у процесі навчання;

- *підтримка позитивного психологічного клімату:* створення і підтримка позитивного психологічного клімату в навчальному колективі, що сприяє ефективному навчанню і розвитку студентів;

10. Інтернаціоналізація освіти:

- *міжнародні проєкти і програми:* участь у міжнародних освітніх проєктах і програмах, що дозволяє здобути досвід роботи в міжнародному контексті і розширити свої професійні горизонти;

- *крос-культурна комунікація:* розвиток навичок крос-культурної комунікації і взаємодії, що є важливим у глобалізованому освітньому середовищі.

Ефективному формуванню фахових педагогічних компетентностей інженера-педагога можуть перешкоджати такі фактори:

- недостатня інтеграція педагогічних знань у технічну освіту: іноді освітні програми зосереджені на технічних аспектах, не приділяючи достатньої уваги педагогічним дисциплінам, що ускладнює формування педагогічних компетентностей у здобувачів освіти;

- недостатнє використання інтерактивних технологій: відсутність або недостатнє використання сучасних інтерактивних методів навчання може зменшити ефективність засвоєння педагогічних знань і навичок;

- обмежені можливості для практичної підготовки: недостатня кількість практичних занять, стажувань і реальних педагогічних практик може негативно впливати на розвиток педагогічних умінь;

- невідповідність навчальних програм сучасним вимогам: застарілі навчальні програми, які не враховують сучасні педагогічні підходи і технології, можуть перешкоджати ефективному формуванню компетентностей;

- низький рівень мотивації здобувачів освіти: відсутність зацікавленості студентів у педагогічній діяльності може знижувати ефективність навчального процесу;

- невідповідна підготовка викладачів: відсутність кваліфікованих викладачів, які мають як технічні, так і педагогічні компетентності, може ускладнювати передачу знань студентам;

- обмежені ресурси навчальних закладів: відсутність сучасного обладнання, програмного забезпечення та інших ресурсів, необхідних для ефективного навчання, може бути серйозною перешкодою;

- відсутність міждисциплінарного підходу: неврахування взаємозв'язку між технічними та педагогічними дисциплінами може обмежувати формування компетентностей у майбутніх інженерів-педагогів.

Для подолання цих перешкод важливо вдосконалювати навчальні програми, використовувати сучасні інтерактивні технології, забезпечувати практичну підготовку та підвищувати мотивацію студентів. Інтерактивні технології значно впливають на формування педагогічних компетентностей майбутніх інженерів-педагогів. Вони сприяють активізації навчального процесу, активному залученню студентів та розвитку критичного мислення. Використання інтерактивних методів, таких як групові проєкти, дискусії та рольові ігри, допомагає розвивати комунікативні навички, що важливо для чіткого і зрозумілого передавання знань. Вони дозволяють індивідуалізувати навчання, адаптуючи процес до потреб кожного студента, і забезпечують миттєвий зворотний зв'язок. Інтерактивні платформи розвивають навички самостійного пошуку інформації та самонавчання, що є важливим для постійного вдосконалення знань та вмінь. Таким чином, інтерактивні технології відіграють ключову роль у підготовці майбутніх інженерів-педагогів, забезпечуючи їх необхідними навичками та компетентностями для ефективного викладання і професійного розвитку. Але це питання потребує більш детального дослідження і стане предметом нашої уваги в наступних публікаціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, чітке розуміння та відокремлення педагогічних компетентностей з числа спеціальних (фахових), що неведені в Стандарті вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», дозволяє ефективніше організовувати та здійснювати процес підготовки майбутніх інженерів-педагогів у закладах вищої освіти та забезпечувати якість освіти. Аналіз педагогічних компетентностей інженерів-педагогів показав, що успішне їх

© В.В. Бендес, 2024

формування вимагає інтегрованого підходу, який поєднує технічні знання з педагогічною майстерністю. Важливим аспектом у цьому випадку є здатність інженера-педагога володіти широким спектром педагогічних теорій і методів, навичками викладання, комунікативними та організаційними здібностями, а також професійними та етичними якостями. Застосування сучасних освітніх технологій, зокрема інтерактивних методів навчання, має потенціал значно підвищити ефективність підготовки майбутніх фахівців. Інтерактивні технології можуть сприяти більш активному залученню здобувачів освіти в навчальний процес, покращенню якості засвоєння матеріалу та розвитку критичного мислення. Перспективи подальшої діяльності полягають у дослідженні ефективності різних інтерактивних методів, які можуть бути використані в підготовці інженерів-педагогів, створенні методик для оцінювання рівня сформованості педагогічних компетентностей у майбутніх інженерів-педагогів.

Список використаних джерел:

1. Богославець Л. П. Професійна компетентність та її роль у формуванні майбутнього інженера-педагога / Л. П. Богославець // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні та історичні науки». – 2013. – Вип. 111. – С. 18-23.

2. Брюханова Н. О. Концептуальні положення проектування системи педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів / Н. О. Брюханова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2012. – Вип. 34–35. – С. 8-13.

3. Вступне слово до проекту Тьюнінг – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес [Електронний ресурс] / Європейська комісія: Дирекція з освіти і культури, – 2008. – 108 с. – Режим доступу : http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/ documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf (дата звернення 01.04.2024р.)

4. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04 / Олександр Іванович Гура. – Запоріжжя, 2008. – 358 с.

5. Давидюк Л. В. Формування професійної компетентності у майбутніх інженерів-педагогів / Л. В. Давидюк // Комп'ютерно інтегровані технології: освіта, наука, виробництво : зб.наук. пр. – Луцьк, 2011. – Вип. 5. – С. 74.

6. Демченко С. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти : автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / С. О. Демченко. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. університет, 2005. – 20 с.

7. Каньковський І. Є. Ієрархія компетенцій як основа визначення наступності змісту підготовки інженера-педагога / І. Є. Каньковський // Нова педагогічна думка. – 2013. – № 1. – С. 86-90.

8. Ляска О. П. Професійно-педагогічна компетентність інженера-педагога: теоретичний аспект / О. П. Ляска // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон, 2011. – Вип. 57. – С.307-312.

9. Максименко І. Г. Професійно-педагогічна спрямованість як детермінанта професійного становлення майбутнього інженера-педагога / І. Г. Максименко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2014. – Вип. 40. – С. 70-75.

10. Масич В. В. Загальні підходи до розгляду поняття «професійна компетентність майбутнього інженера-педагога» у психолого-педагогічній літературі / В. В. Масич // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2017. – Вип. 52. – С. 206-213.

11. Про затвердження Стандарту вищої освіти України зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» : наказ М-ва освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1460 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzheni-standarti-vishchoi-osviti (дата звернення 05.04.2024р.)

12. Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 01.06.2016 р. № 600 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0600729-16#Text (дата звернення 05.04.2024р.)

13. Сердюкова О. Я. Засоби розвитку педагогічної компетентності магістрантів інженерно-педагогічних спеціальностей / О. Я. Сердюкова // Теорія та методика навчання та виховання. – 2013. – Вип. 33. – С. 187-194.

14. Скібіна О. В. Сутність та структура професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів / О. В. Скібіна // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2012. – № 1. – С. 150–156.

15. Тархан Л. З. Зміст і структурні компоненти професійної компетентності інженера-педагога / Л. З. Тархан // Педагогічні науки. – 2007. – № 45. – С. 353-360.

16. Ткачук С. І. Педагогічні аспекти підготовки майбутніх інженерів-педагогів харчових технологій у педагогічних вищих навчальних закладах / С. І. Ткачук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Тернопіль : ТНПУ, 2016. – № 2. – С. 181–186.

© В.В. Бендес, 2024

References

1. Bohoslavets, LP 2013, 'Profesiina kompetentnist ta yii rol u formuvanni maibutnoho inzhenera-pedahoha' *[Professional competence and its role in the formation of a future engineer-pedagogue], Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Seriia «Pedahohichni ta istorychni nauky»,* iss. 111, Pp.18-23.

2. Briukhanova, NO 2012, 'Kontseptualni polozhennia proektuvannia systemy pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv' *[Conceptual provisions of designing a system of pedagogical training of future engineers-pedagogues], Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity,* iss. 34–35, Pp. 8-13.

3. Yevropeiska komisiia: Dyrektsiia z osvity i kultury 2006, *Vstupne slovo do proiektu Tiuninh – harmonizatsiia osvitnikh struktur u Yevropi. Vnesok universytetiv u Bolonskyi protses [Introduction to the TUNING project - harmonization of educational structures in Europe. Universities' contribution to the Bologna Process],* Socrates –Tempus

4. Hura, OI 2008, 'Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh mahistratury' *[Theoretical and methodological bases for forming psychological and pedagogical competence of a university teacher in a master's program],* Dokt.ped.n. thesis, Zaporizhzhia.

5. Davydiuk, LV 2011, 'Formuvannia profesiinoi kompetentnosti u maibutnikh inzheneriv-pedahohiv' *[Formation of professional competence of future engineers-pedagogues], Kompiuterno intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo,* iss. 5, Pp. 74.

6. Demchenko, SO 2005, 'Rozvytok profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti vykladachiv spetsialnykh dystsyplin vyshchykh tekhnichnykh zakladiv osvity' *[Development of Professional and Pedagogical Competence of Teachers of Specialized Disciplines in Higher Technical Educational Institutions],* Kand.ped.n. abstract, Kirovohradskyi derzh. ped. universytet, Kirovohrad.

7. Kankovskyi, II 2013, 'Iierarkhiia kompetentsii yak osnova vyznachennia nastupnosti zmistu pidhotovky inzhenera-pedahoha' *[The hierarchy of competencies as a basis for determining the continuity of the content of training an engineer-pedagogue], Nova pedahohichna dumka.* no 1, Pp. 86-90.

8. Liaska, OP 2011, 'Profesiino-pedahohichna kompetentnist inzhenera-pedahoha: teoretychnyi aspekt' *[Professional and Pedagogical Competence of an Engineer-Pedagogue: Theoretical Aspect], Pedahohichni nauky: zb. nauk. Prats,* iss. LVII, Pp. 307-312.

9. Maksymenko, IH 2014, 'Profesiino-pedahohichna spriamovanist yak determinanta profesiinoho stanovlennia maibutnoho inzhenera-pedahoha' *[Professional and Pedagogical Orientation as a Determinant of the Professional Development of Future Engineer-Pedagogue], Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly,* iss. 40, Pp. 70-75.

10. Masych, VV 2017, 'Zahalni pidkhody do rozghliadu poniattia «profesiina kompetentnist maibutnoho inzhenera-pedahoha» u psykholoho-pedahohichnii literature' *[General approaches to the concept of "professional competence of a future engineer-pedagogue" in psychological and pedagogical literature], Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh,* iss. 52, Pp. 206-213.

11. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy 2019, Pro zatverdzhennia Standartu vyshchoi osvity Ukrainy zi spetsialnosti 015 «Profesiina osvita (za spetsializatsiiamy)»: nakaz M-va osvity i nauky Ukrainy vid 21.11.2019 r. № 1460 *[On Approval of the Standard of Higher Education of Ukraine in Specialty 015 "Professional Education (by Specialization)"],* viewed 05.04.2024 <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzheni-standarti-vishchoi-osviti>

12. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy 2016, Pro zatverdzhennia ta vvedennia v diiu Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity : nakaz M-va osvity i nauky Ukrainy vid 01.06.2016 r. № 600 *[On approval and implementation of the Methodological Recommendations for the development of higher education standards: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of June 01, 2016, No. 600],* viewed 05.04.2024 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0600729-16#Text>

13. Serdiukova, OYa 2013, 'Zasoby rozvytku pedahohichnoi kompetentnosti mahistrantiv inzhenerno-pedahohichnykh spetsialnostei' *[Means of developing pedagogical competence of master students of engineering and pedagogical specialties], Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia,* iss. 33, Pp. 187-194.

14. Skibina, OV 2012, 'Sutnist ta struktura profesiinoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv' [*Essence and Structure of Professional Competence of Future Engineers-Pedagogues], Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka,* no 1, Pp. 150–156.

15. Tarkhan, LZ 2007, 'Zmist i strukturni komponenty profesiinoi kompetentnosti inzhenera-pedahoha' *[Content and structural components of professional competence of an engineer-pedagogue*], *Pedahohichni nauky,* no 45, Pp. 353-360.

16. Tkachuk, SI 2016, 'Pedahohichni aspekty pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kharchovykh tekhnolohii u pedahohichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh' *[Pedagogical aspects of training future engineers-teachers of food technology in pedagogical higher education institutions], Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Pedahohika,* no 2, Pp. 181–186.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024 р.

© В.В. Бендес, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-85-92
УДК 378.147:811

COMMUNICATIVE COACHING AS A MEANS OF DEVELOPING FUTURE ENGINEERS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

© O. Bryntseva, A. Podorozhna
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Information about author:
Olena Bryntseva: ORCID: 0000-0002-2354-7901; elenabrynceva2@gmail.com; Senior lecturer of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, 16 Universitetska st., Kharkiv, 61003, Ukraine
Alina Podorozhna: ORCID: 0000-0001-5248-7699; podorozhnik79@gmail.com; Senior lecturer of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, 16 Universitetska st., Kharkiv, 61003, Ukraine

In the context of economic and business globalization, the expansion of opportunities to enhance professional competencies is crucial. One of the key factors contributing to this is the internationalization of modern engineering education. The article emphasizes the importance of social and humanitarian skills, including foreign language communicative competence. These competencies are reflected in the quality criteria of engineering education, established by international councils and organizations that accredit educational programs of engineering universities and certify the level of training of their graduates. Incorporating communicative coaching into engineering education not only enables students to enhance their technical skills, but also empowers them to effectively communicate across cultural and linguistic boundaries. This approach empowers future engineering specialists to not only excel in their technical fields but also navigate the intricacies of a globalized workforce. The authors argue that communicative coaching is an effective method for developing foreign language communicative competence in future engineering specialists.

The authors thoroughly analyze this coaching method from the standpoint of modern and innovative educational tools, which seamlessly incorporate the principles of contextual learning into a professionally focused educational setting. Training technologies are developed based on key principles of game modeling, which include the use of effective exercises, creating associations, encouraging communication, and achieving desired outcomes. This approach strikes a balance by incorporating both traditional and innovative simulation teaching methods. Taking into account the specifics of engineering activity and the list of professionally important qualities necessary for the future engineer to ensure effective professional interaction and develop the culture of professional communication, the authors conclude in the article that it is advisable to combine and use elements of communicative training, socio-psychological and practical-professional training for this purpose. The application of professional-communicative coaching in universities, which provides the development of professionally important qualities and the implementation of integrative content in the professional training of future engineers, is aimed at the formation of future specialists' volitional qualities, communicative tolerance, empathy, communicative and organizational aptitudes, self-regulation and communicative control. Through the integration of communicative training, socio-psychological training, and practical-professional training, professional-communicative coaching in universities fosters the development of crucial qualities in future engineers. These qualities encompass volition, communicative tolerance, empathy, as well as communicative and organizational aptitudes, resulting in enhanced self-regulation and communicative control for aspiring specialists. Ultimately, the objective is to shape a profound culture of professional communication and promote effective professional interaction among future engineers.

Keywords: future engineer, communicative coaching, professionally important qualities, teaching technology, interactive teaching methods.

О. Бринцева, А. Подорожна. «Комунікативний тренінг як засіб розвитку іншомовної комунікативної компетенції майбутніх інженерів».

В умовах глобалізації економіки та бізнесу розширення можливостей для підвищення професійних компетенцій має вирішальне значення. Одним із ключових факторів, що сприяє цьому, є інтернаціоналізація сучасної інженерної освіти. У статті підкреслюється важливість соціально-гуманітарних навичок, зокрема іншомовної комунікативної компетентності. Ці компетенції відображені в критеріях якості інженерної освіти, встановлених міжнародними радами та

організаціями, які акредитують освітні програми інженерних університетів та засвідчують рівень підготовки їх випускників. Впровадження комунікативного тренінгу в інженерну освіту дозволяє студентам не лише вдосконалити свої технічні навички, але й навчитись ефективно спілкуватись, незважаючи на культурні та мовні бар'єри. Такий підхід дає змогу майбутнім інженерам не лише досягати успіху у своїх технічних галузях , але й орієнтуватися в тонкощах глобалізованої робочої сили. Автори стверджують, що комунікативний коучинг є ефективним методом розвитку іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців інженерних спеціальностей.

Автори ґрунтовно аналізують метод коучингу з точки зору сучасних інноваційних освітніх інструментів, які органічно включають принципи контекстного навчання у професійно-орієнтоване освітнє середовище. Тренінгові технології розроблені на основі ключових принципів ігрового моделювання, які включають використання ефективних вправ, створення асоціацій, заохочення комунікації та досягнення бажаних результатів. Такий підхід забезпечує баланс між традиційними та інноваційними стимуляційними методами навчання. Враховуючи специфіку інженерної діяльності та перелік важливих професійних якостей, необхідних майбутньому інженеру для забезпечення ефективної професійної взаємодії та розвитку культури професійного спілкування, автори статті доходять висновку, що з цією метою доцільно поєднувати та використовувати елементи комунікативного тренінгу, соціально-психологічної та практично-професійної підготовки. Застосування професійно-комунікативного коучингу у ЗВО, який забезпечує розвиток професійно-важливих якостей та реалізацію інтегрованого змісту у професійній підготовці майбутніх інженерів, спрямоване на формування у майбутніх фахівців воьових якостей, комунікативної толерантності, емпатії, комунікативних та організаторських здібностей, саморегуляції та комунікативного контролю. Завдяки інтеграції комунікативного тренінгу, соціально-психологічного тренінгу та практично-професійної підготовки, професійно-комуніуативний коучинг у ЗВО сприяє розвитку у майбутніх інженерів важливих якостей. Ці якості охоплюють волю, комунікативну толерантність, емпатію, а також комунікативні та організаторські здібності, що сприяють підвищенню саморегуляції та комунікативного контролю у майбутніх фахівців. Зрештою, метою є формування глибокої культури професійного спілкування та сприяння ефективній професійній взаємодії майбутніх інженерів.

Ключові слова: майбутній інженер, комунікативний тренінг, професійно важливі якості, технологія навчання, інтерактивні методи навчання.

Problem Statement. The higher professional education system in Ukraine is currently facing several significant challenges, including the need to accommodate an increasing number of students, higher quality standards for education and research, the transition to flexible competence-oriented programs, the emergence of new educational formats, changing educational technologies, and the internationalization of higher professional education.

In the current global economy and business environment, the internationalization of modern engineering education plays a crucial role in expanding opportunities to enhance professional competencies. In the context of economic and business globalization, the internationalization of modern engineering education plays a crucial role in expanding opportunities to enhance professional competencies. To achieve these objectives, engineering universities need to implement various strategies and initiatives. This can involve establishing partnerships and collaborations with international institutions, promoting student and faculty exchanges, organizing international conferences and workshops, and integrating global perspectives into the curriculum. By embracing internationalization, engineering universities can foster a diverse and inclusive learning environment that prepares students to excel in a globalized world. This approach also fosters innovation and encourages research collaboration on an international scale.

One of the key tasks for an engineering university aiming to become a world-class institution is to actively participate in international activities. By doing so, the university can achieve a multitude of results, including the following: enhancing the university's position in global rankings, thereby gaining international recognition for its excellence; establishing a solid reputation for the university's scientific research and advancements on an international level;immerse the university in a modern technological environment, ensuring access to the latest knowledge and advancements in scientific research; cultivating adaptability among students and faculty, enabling them to thrive in diverse cultural and environmental conditions;expanding horizons and fostering the emergence of new

© O. Bryntseva, A. Podorozhna, 2024

scientific and personal objectives, while developing a global perspective;facilitating participation in international teams and projects, fostering collaboration and innovation on a global scale;increasing the number of publications in foreign languages, thereby disseminating research findings to a wider international audience;promoting participation in academic mobility programs, allowing students to gain valuable international experiences and perspectives.

By actively pursuing international activities, an engineering university can position itself as a truly world-class institution that not only excels in academic excellence but also contributes to the global scientific community.

The internationalization of a higher educational institution is unattainable without taking the first crucial step: ensuring that employees and students have a high level of proficiency in foreign languages. The indissoluble link between the demand for future engineers and knowledge of a foreign language establishes the primary objective of higher education institutions regarding the teaching of foreign languages. Improving the language skills of future specialists and university staff is crucial for developing competitive human resources capable of tackling complex information tasks, accessing professional knowledge in a foreign language, and communicating effectively with professionals from other countries. This is essential for facilitating foreign language instruction and enabling seamless interaction with international counterparts in the field. The focus on language proficiency is crucial to our main objective of developing graduates who can compete on a global scale and creating an environment conducive to cultural exchange within the institution. Equipping students and faculty with the necessary linguistic tools allows higher education institutions to bridge the gap between diverse cultures and promote a more interconnected and collaborative educational environment.

Purpose of the article - to analyze the professionally important qualities of future engineers and to consider communication training as a means of developing these qualities during their studies at a higher educational institution.

Analysis of recent research and publications. A number of scholars [1, 2] in the field of pedagogy have thoroughly studied the problem of forming the professionalism of future specialists. In particular, L.B. Shcherbatiuk [2], based on the acmeological approach, reveals the professionalism of the future mechanical engineer "as a special system that unfolds its essence through the unity of two interrelated subsystems: professionalism of activity high professional qualification and competence, a variety of professional skills; and professionalism of personality...: engineering style of thinking and culture, professionally important and personal and business qualities, level of claims, motivational sphere, value orientations" [2].

By applying certain conditions (differentiation of training, use of information technologies, intensification of independent research work), the scientist forms such components of the future engineer's professionalism as professional competence, engineering style of thinking, professional culture, attitude to the chosen profession.

Presentation of the basic material. To cultivate an elite technical specialist who can thrive in the global labor market, basic language skills alone are no longer sufficient. Along with them, it is necessary to pay special attention to professional communication in a foreign language, namely:

-fluency in industry-specific negotiation techniques;

-critical analysis and interpretation of specialized literature;

- proficiency in written technical communication, etc.;

-extraction and processing of information from specialized literature;

-mastery of written technical communication skills, etc.

The proficiency and willingness to engage in professional activities, including in a foreign language, is what ultimately defines the foreign language communicative competence of a university graduate.

The importance of socio-humanitarian competences, the category of which includes foreign language communicative competence, is reflected in the quality criteria of engineering education formulated by international councils and organizations accrediting educational programs of engineering universities and certifying the level of training of their graduates.

The acquisition of foreign language communication competence by students and staff of the engineering university provides an opportunity to solve one of the main tasks currently facing Ukrainian science - a qualitative entry of Ukrainian scientists into the international arena, which will allow solving the following (global) problems

© O. Bryntseva, A. Podorozhna, 2024

-participation in academic mobility programs, professional development abroad;

-participation in long-term research projects funded by international funds and programs;

-presentation of research results at the international level;

-effective professional communication, etc.

Coaching is considered to be an effective means of forming foreign language communicative competence. Coaching originated in the nineteenth century and was used in medicine as a method of psychotherapeutic work. In the 20th century, it became widely used in vocational education as a training method and in practical psychology as an effective technology for personal development. The development of coaching and the emergence of its various forms as a distinct training method can be attributed to K. Levin. He established specialized training groups with the goal of enhancing communication skills. It has been observed that when individuals act and learn in a group, significant changes in attitudes occur, leading to a more objective analysis of personality traits and behavior.

Coaching is a carefully designed and structured process aimed at changing attitudes, knowledge, or behavioral skills of an individual through the acquisition of learning experiences. This is done in order to effectively implement these changes in a specific activity or field [3, p. 124]. This will not only benefit the individuals themselves but also contribute to the overall development and advancement of Ukrainian science. It can help bridge the gap between localized research and global scientific discourse, fostering collaboration and innovation.

In pedagogical science, there are concepts of "training coaching" and "pedagogical coaching". Pedagogical coaching is a form of educational activity aimed at acquiring knowledge, developing skills and abilities and forming attitudes in order to increase competence in a particular area of student's life. In the process of forming professionally important qualities of future engineers, it is advisable to use coaching, which we will consider as "active learning activities of students, during which future engineers perform training exercises adapted to future professional activities under the guidance of a teacher-trainer on the basis of specially prepared instructional and methodological materials that meet modern requirements for professional activity" [3]. Coaching is a pedagogical teaching technology because it has a clear algorithm of use and guarantees the achievement of the planned result.

Coaching technologies should be considered in the context of activity-based learning, as they are based on the key principles of game modeling (effect, various exercises, associations, communication, achievement of expected results, etc.), and are balanced due to the use of traditional and innovative simulation methods of teaching.

The coaching is based on interactive learning methods - practical tasks or exercises (individual and group), games (role-playing and business), modeling of certain situations in which participants are forced to analyze their behavior; the presence of conflict and uncomfortable conditions; the need to make unusual and non-standard decisions and improvise; the dependence of the situation on the behavior of the training participants, cases, discussions, etc. - aimed at new behavioral models. The choice of methods depends on a number of factors (time, content, purpose, level of readiness and specifics of participants' training, etc.)

Coaching allows students to develop knowledge and skills in a short time that cannot be developed using traditional forms. Game moments in the classroom, emphasis on practical tasks allow mobilizing the capabilities and abilities of all coaching participants.

In psychological and pedagogical theory and practice, the following main types of social-psychological coaching are distinguished: communicative coaching (enhancing communicative competence - developing the ability to establish and maintain effective psychological contact during communication, increasing awareness and overcoming internal barriers that hinder effective communication, fostering the ability to predict another person's behavior, etc.); sensitivity coaching (fostering interpersonal sensitivity - including the ability for self-analysis and understanding others, anticipating a person's attitudes, feelings, and states under specific conditions, etc.); personal growth coaching (facilitating overall personal development among participants, including the formation of a balanced self-image, correction of maladaptive personal attitudes, resolution of intra-personal conflicts and tensions, etc.); coaching for self-awareness development (correcting and advancing self-perception, fostering self-analysis and reflection skills, increasing awareness and overcoming interpretative limitations imposed by stereotyped fragments of consciousness, etc.) [3].

The following areas of *socio-psychological coaching* are considered to be auxiliary:

- Formation of mental processes - creative thinking and mobility of thinking are developed.

© O. Bryntseva, A. Podorozhna, 2024

- Improving subjective well-being and strengthening mental health - emotional and behavioral self-regulation abilities are developed and improved, and relaxation skills are mastered.

- Ensuring optimal functioning of groups and participants - team cohesion, conflict resolution in the group, relieving psycho-emotional stress, learning social and professional roles, etc.).

Taking into account the specifics of the activity of an engineering specialist and the list of professionally important qualities necessary for him/her to ensure effective professional interaction and development of a culture of professional communication, we consider it expedient to combine and use for this purpose elements of communication coaching, socio-psychological and practical professional coaching [4].

Foreign language communication coaching primarily involves: familiarization with the stages and types of communication, establishing contact, focusing on understanding the problem, mastering the technique of active listening, non-verbal communication (transferring information, conveying emotions, using gestures), finding a common solution, using arguments, making a decision, and leaving contact. The purpose of the foreign language communication coaching is to form and develop the foreign language communication skills of the future engineer (increasing self-confidence, openness, overcoming subjective limitations in communication, developing internal and external observation, empathy, communicative intuition) and communicative skills (establishing contact with the interlocutor, receiving and transmitting non-verbal information, asking questions, conducting a dialogue, small talk, perceiving and understanding the emotional state, effective behavior in different communication situations, etc.).

Improving the effectiveness of foreign language communication in a broad sense is impossible without changing the complex of personal qualities of a person, his or her social attitudes and general attitude to the social world and to oneself.

Socio-psychological coaching is considered as a form of specially organized communication, its psychological impact is based on active methods of group activity. Some authors propose to consider the single term "socio-psychological coaching" as a practice of psychological influence based on active methods of group activity and highlights the possibility of using trainings in the process of training future professionals. They emphasize that "coaching is a system of exercises aimed at forming the abilities of the individual and acquiring certain professionally important skills".

The purpose of such coaching is to develop foreign language communication skills and interpersonal relationships, to form the ability to establish and develop various types of relationships between people. In the process of training future engineers, it can perform a dual function, namely, it is seen as a training "training ground" to practice the acquired practical skills in conditions close to the real engineering environment , and also provides an opportunity for personal development and correction, solving individual and group psychological problems.

Practical and professional coaching focuses on mastering the methods of professional activity in group work through the use of problem situations, a system of differentiated multi-level educational tasks, situational tasks, structural and logical diagrams, business and simulation games that model future professional situations, and reveal the importance of professional knowledge for professional activity. Problem situations can be created and implemented in different ways: the problem situation is created by the teacher and solved by him/her; the problem is only outlined by the teacher and solved by the efforts of the future specialists of engineering profiles with his/her help; the problem is independently formulated and solved by the cadets in small study groups. Problem situations can be local (their solution requires the application of knowledge elements within one topic or section) and extended (requiring interdisciplinary integration of knowledge elements).

The complex of coaching exercises (individual and group), games (role-playing and business), modeling of professional situations, which should be used for the formation and development of professionally important qualities of the future engineers in the framework of our study will be considered professional and communicative training, which is a system of conceptually, logically, thematically and structurally related classes that use active learning methods, the main result of which is the formation and improvement of skills and abilities of professional communication.

The key training procedures highlighted are as follows: identifying and evaluating the proposed problem situation, simulating a similar situation, and then repeating the desired behavior. This behavioral therapy method is effective when group members need to master new behaviors or strengthen insufficiently expressed ones.

© O. Bryntseva, A. Podorozhna, 2024

Moreover, providing instructions that include interventions where the teacher offers prompts, hints, or advice to cadets when they encounter difficult problems, and reinforcement, conveyed through positive assessments from the teacher or other group members, serve as effective methods for increasing the likelihood of reproducing necessary actions.

In order to intensify students' participation in coaching, optimize group interaction, and develop personal and communication skills, it is important to adhere to the following principles: each participant should take an active part in the coaching; there should be reasoned, informative, personalized, imaginative feedback; there should be a trusting and open communication process based on humanism, goodwill, and willingness to interact; there should be confidentiality as a guarantee of preserving the content of communication in a separate group; and there should be a clear definition of the purpose of the coaching.

Coaching sessions should include separate practical sessions, a clearly defined coaching goal, objectives, a list and sequence of exercises, and a task to reflect on one's own communication actions.

Foreign language communicative coaching as a learning technology involves a certain sequence of actions:

1. Finding the basis for dividing the content into parts involves selecting the principle that will structure the training material. Formulating training objectives ensures a focused presentation of the material included in the course or session program. The objectives presented herein are rooted in the initial phase of identifying training needs, yet they are custom-tailored to closely align with the unique preferences and necessities of the intended audience. In accordance with the objectives, exercises (auxiliary, main) and their sequence, including gradual complication, are selected. A crucial principle in training technologies is the consistent progression from simple to complex in the development of knowledge and skills, which is in turn reflected in the training methods. The first stage is group work methods, such as case studies, role-playing games, etc., aimed at developing specific communication skills. The next stage is learning games based on deep reflection. They are extensive in content and time, and their goal is to develop the communicative competence of future engineers.

2. Determine the number and nature of the "stages" and their orientation in relation to the learning content space. The number of "stages" in training technologies is determined on the basis of diagnostic "stages". "This feature allows you to tailor the formats and approaches of the entire training methodology, following the principle of 'from simple to complex.'" It helps build confidence in verbal interaction before progressing into "mastering" professional collaboration.

3. Determine an acceptable means of transmitting training information at each "stage" of progression. In this case, a high degree of cadet activity is expected during the training process, which does not depend on the form and method of training (whether it is an active mini-lecture, discussion, game or simulator training, etc.

4. The stage of selecting feedback tools is a "didactic password" to move to the next "stage". The training includes reflection and debriefing, which are considered to be the most effective feedback tools in this technology.

5. Creating a control system based on comparing the result with the standard. This involves teacher control based on feedback from the students, but to a greater extent intensification of self-control.

Foreign language communication coaching is carried out through the use of certain training methods and tools. Using a variety of methods is crucial for preserving group engagement and enhancing performance. Additionally, it enables the introduction of real-life communication scenarios, making the learning experience more practical and impactful. The most popular methods used in training sessions are: mini-lecture, role-playing, case method (problem situations), brainstorming, discussion. When selecting a teaching method, instructors should consider more than just cadets' knowledge level on a topic. They should also evaluate which teaching tools can best support the material and consider the group size, as interactive forms are more effective with a limited number of participants. Additionally, they should take into account resources, as dividing into small groups requires more time and space than working as a whole group. Furthermore, the conditions of the training room should be considered; fixed workstation layouts can hinder movement and configuration changes.

It is advisable to implement communication training in stages, namely -Presentation (explanation of the purpose, content, giving examples of what to do and how to do it).

-Demonstration of situations (using a video or role-playing game to show how to do it);

-Practice (the ability to independently reproduce the relevant activity, performing exercises).

-Feedback (analysis of what was done well and what could have been done better);

© O. Bryntseva, A. Podorozhna, 2024

-Small group discussion (exchange of opinions).

-Planning further actions (forecasting the benefits of the acquired practical skills).

To guarantee the utmost effectiveness of foreign language communication coaching in developing crucial qualities that future engineers need for professional success, such as responsibility, initiative, determination, independence, perseverance, energy, and attentiveness, as well as communicative tolerance, empathy, communicative and organizational skills, self-regulation, and communicative control, it is highly recommended to consider the distinctive learning styles of the specific audience. Additionally, make use of professionally-oriented, practically-relevant information to enhance the training experience. For this purpose, it is advisable to use specially selected training exercises, role-playing games, problematic professional situations and techniques that will contribute to the development of these qualities of a future engineer and require the use of integrated professional training content. The aforementioned factors have a positive impact on fostering an atmosphere of harmony and cooperation, cultivating a good mood, and enabling a sense of satisfaction derived from foreign language communication and cognition. The utilization of diverse learning tasks in training, aided by instructional technology, encourages profound transformations in students, manifesting in varying degrees. By catering to different learning styles and integrating practical, job-relevant information, communication training can effectively cultivate the essential qualities required for success in the field of engineering. The use of tailored exercises, role-playing games, and real-life scenarios contributes to the development of these qualities, promoting a harmonious and cooperative atmosphere while fostering satisfaction in foreign language communication. Through the application of diverse learning tasks and instructional technology, students undergo meaningful transformations that extend to different levels of proficiency.

Conclusions. Thus, in order to meet the modern international requirements for a high-class professional (technical elite), every competitive specialist must know at least one foreign language to promote their ideas and present their scientific results on a global scale. In turn, universities need to work continuously to develop the professional and language skills of their students and staff, as well as to find opportunities for their active use in international cooperation.

The use of professional and foreign language communicative coaching in universities, which ensures the development of professionally important qualities and the implementation of integrative content in the professional training of future specialists of engineering profile, is aimed at forming the future engineers' volitional qualities, communicative tolerance, empathy, communicative and organizational aptitudes, self-regulation and communicative control.

Список використаних джерел

1. Супрун М. В. Формування основ професіоналізму майбутнього викладача вищої школи в процесі магістерської підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М. В. Супрун ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2012. 20 с.

2. Щербатюк Л. Б. Формування професіоналізму майбутніх інженерів-механіків у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Б. Щербатюк ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.

3. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. / Н. П. Волкова ; Університет імені Альфреда Нобеля. – Дніпро, 2018. 360 с.

4. Кравченко Е. В. К вопросу о психограмме личности инженера-педагога / Е. В. Кравченко // Наукова молодь : досягнення та перспективи : зб. наук. праць II Міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ : Поліграфресурс, 2007. С. 32-36.

5. Branner P. Authority and Participation in Industry / P. Branner. London : Bastford, 1983. 378 p.

6. Prais S. L. How Europe could see the new British initiative for standardizing vocational qualifications / S. L. Prais // National Institute Economic Review. ¬ 1989. № 2. P. 52–54.

7. Katz S. M. The Entry-Level Engineer: Problems in Transition from Student to Professional / S. M. Katz // Journal of Engineering Education. – 1993. – Vol. 82, issue 3. – P. 171–174.

References.

1. Suprun, MV 2012, ‘Formuvannia osnov profesionalizmu maibutnoho vykladacha vyshchoi shkoly v protsesi mahisterskoi pidhotovky’ [Developing the bases of professionalism of a future higher education teacher in the process of master's training], kand. ped. nauk abstract, Vinnyts.derzh. ped. un-t im. M. Kotsiubynskoho, Vinnytsia.

2. Shcherbatiuk, LB 2007, ‘Formuvannia profesionalizmu maibutnikh inzheneriv-mekhanikiv u protsesi fakhovoi pidhotovky’ [Development of future mechanical engineers' professionalism in the process

of vocational training], kand. ped. nauk abstract, Pivdennoukr. derzh. ped. un-t im. K.D. Ushynskoho, Odesa.

3. Volkova, NP 2018, Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli [Interactive learning technologies in higher education], Dnipro.

4. Кравченко, EV 2007, 'K voprosu o psihogramme lichnosti inzhenera-pedagoga' [On the question of the psychogram of the engineer-teacher's personality], Naukova molod, Pp. 32-36.

5. Branner, P 1983, Authority and Participation in Industry, Bastford, London.

6. Prais, SL 1989, 'How Europe could see the new British initiative for standardizing vocational qualifications', National Institute Economic Review, no 2, Pp. 52–54.

7. Katz, SM 1993, 'The Entry-Level Engineer: Problems in Transition from Student to Professional' Journal of Engineering Education, Vol. 82, iss 3, Pp. 171–174.

The article was received 30 April 2024

© O. Bryntseva, A. Podorozhna, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-93-101
УДК: 378.1

РОЗВИТОК ТА САМОРЕФЛЕКСІЯ КУРАТОРА АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ НА ВІДДАЛЕНОМУ НАВЧАННІ

© Бурбига В.А.[1], Грінченко Г.С.[1], Петренко І.П.[2]
Українська інженерно-педагогічна академія[1]
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна[2]

Інформація про авторів:
Бурбига Валентина Анатоліївна[1]: ORCID: 0000-0002-2837-144X, marsof2020@gmail.com, кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно - педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.
Грінченко Ганна Сергіївна[1]: ORCID: 0000-0002-6498-6142; hrinchenko@uipa.edu.ua кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри автоматизації, метрології та енергоефективних технологій, Українська інженерно-педагогічна академія, вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.
Петренко Ігор Петрович[2]: ORCID: 0000-0002-2930-6877; ocenka36@gmail.com; старший викладач кафедри мовної та профільної підготовки; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; майдан Свободи,4, м. Харків, 61022, Україна

Стаття присвячена розгляду ролі куратора академічної групи в сучасному віддаленому навчанні та важливості його професійного розвитку й саморефлексії для ефективної взаємодії зі здобувачами освіти. У дослідженні підкреслюється актуальність кураторської підтримки в умовах дистанційної освіти та виклики, з якими стикаються куратори в цьому процесі.

Автори проводять ґрунтовний аналіз наукової літератури, виявляючи необхідність подальших досліджень щодо впливу кураторської діяльності на академічну успішність здобувачів освіти, а також потребу в індивідуалізованому підході до кожного студента. Головна мета дослідження полягає у висвітленні ролі куратора академічної групи у віртуальному освітньому середовищі, зосереджуючись на його розвитку та саморефлексії як ключових факторах ефективної роботи.

У роботі докладно розглядається роль куратора як посередника, ментора та організатора у віртуальному просторі, що забезпечує здобувачам необхідну підтримку, мотивацію та сприятливу атмосферу для навчання. Особлива увага приділяється важливості саморефлексії куратора, включаючи методи ведення рефлексійних журналів, аналіз емоцій та реакцій, систематичний аналіз прийнятих рішень, використання рефлексійних запитань та отримання зворотного зв'язку від здобувачів.

Автори наголошують на необхідності постійного професійного розвитку куратора шляхом прослуховування онлайн-курсів, участі у професійних спільнотах, ведення блогів, відвідування семінарів та конференцій. Окрім того, у статті розглядаються ключові компетенції та навички, необхідні для успішної роботи куратора в онлайн освітньому середовищі, такі як цифрова грамотність, організаційні здібності, ефективна комунікація, адаптивність, аналітичне мислення та педагогічна експертиза.

У висновках підкреслюється важливість ролі куратора у віддаленому навчанні та необхідність саморефлексії для вдосконалення його діяльності. Автори пропонують майбутні напрямки досліджень, включаючи вплив кураторської підтримки на академічну успішність, оцінку ефективності методів саморефлексії та розробку нових навчальних технологій для кращого супроводу здобувачів освіти у віртуальному освітньому середовищі.

Ключові слова: аналітичне мислення, віддалене навчання, дистанційна освіта, ефективна комунікація, зворотний зв'язок, куратор, навички, онлайн-навчання, організаційні здібності, освіта, педагогічна експертиза, підтримка здобувачів, професійний розвиток, саморефлексія, цифрова грамотність.

V. Burbyga, H. Hrynchenko, I. Petrenko "Development and Self-Reflection of the Tutor for Effective Work with Students in Distance Learning "

The article is devoted to the role of the tutor in modern distance learning and the importance of their professional development and self-reflection for effective interaction with students. The study emphasizes the relevance of curatorial support in the context of distance education and the challenges faced by curators in this process.

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

The authors conduct a thorough analysis of the scientific literature, identifying the need for further research on the impact of tutoring on academic performance and student satisfaction, as well as the need for an individualized approach to each student. The main purpose of the study is to highlight the role of the tutor in the virtual educational environment, focusing on his/her development and self-reflection as key factors of effective work.

The paper examines in detail the role of the tutor as a mediator, mentor and organizer in the virtual space, providing students with the necessary support, motivation and a favorable atmosphere for learning. Particular attention is paid to the importance of tutor self-reflection, including methods of keeping reflective journals, analyzing emotions and reactions, systematic analysis of decisions, using reflective questions, and receiving feedback from students.

The authors emphasize the need for continuous professional development of the tutor through the use of online courses, participation in professional communities, blogging, attending seminars and conferences, and developing soft skills. In addition, the article discusses the key competencies and skills necessary for the successful work of a curator in an online educational environment, such as digital literacy, organizational skills, effective communication, adaptability, analytical thinking, and pedagogical expertise.

The conclusions emphasize the importance of the tutor's role in distance learning and the need for self-reflection to improve their performance. The authors propose future research directions, including the impact of tutoring support on academic performance, evaluation of the effectiveness of self-reflection methods, and development of new learning technologies to better support students in a virtual educational environment.

Keywords: analytical thinking, distance learning, distance education, effective communication, feedback, tutor, skills, online learning, organizational skills, education, pedagogical expertise, student support, professional development, self-reflection, digital literacy.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому ландшафті ситуація швидко змінюється. Пандемія COVID-19 вимусила перейти до дистанційного навчання, яке стало новою нормою для освітнього середовища, а військова агресія росії та введення військового стану в Україні актуалізували необхідність вдосконалення не тільки системи дистанційного навчання, а й організаційної та виховної роботи в закладах освіти. Звичайні класичні аудиторії трансформувалися у віртуальні простори для набуття знань. Цифрові технології відіграють ключову роль у забезпеченні безперервності освітнього процесу, даючи змогу здобувачам та викладачам взаємодіяти на відстані. Водночас ця трансформація вимагає адаптації з боку всіх учасників освітнього процесу та пошуку нових ефективних методів навчання, організаційної діяльності та виховання в онлайн-форматі.

У цій новій реальності роль куратора академічної групи закладу вищої освіти набуває надзвичайної актуальності та значущості. Куратор стає тим елементом, що забезпечує студентам необхідну підтримку, орієнтацію та менторство у віртуальному освітньому просторі. Він виступає зв'язковою ланкою між здобувачами вищої освіти та викладачами, сприяючи вирішенню найрізноманітніших питань – від технічних до організаційних.

Основною актуальністю ролі куратора в дистанційному навчанні є забезпечення якості та ефективності освітнього процесу. Куратор відіграє ключову роль у формуванні мотивації здобувачів, допомагає вирішувати конфліктні ситуації та сприяє розвитку важливих навичок самоконтролю та саморегуляції.

Таким чином, актуальність ролі куратора академічної групи закладу вищої освіти в дистанційному навчанні є невід'ємною золотою серединою сучасної освітньої системи. Він стає опорою для студентів, дозволяючи їм відчувати себе частиною навчального процесу, його стрижнем навіть у віртуальному просторі.

Однак разом із цим виникає низка викликів, які куратор академічної групи закладу вищої освіти повинен здолати, щоб забезпечити ефективну роботу зі своїми підопічними.

Перший серйозний виклик - це забезпечення зв'язку та взаємодії між куратором та здобувачами в онлайн-середовищі. У своїх наукових розвідках такі вчені, як І. Авдєєва, І. Мельникова [1] наголошують на необхідності використання куратором інноваційно-комунікативних технологій фасилітаційної взаємодії з академічними групами для поліпшення процесу соціальної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього процесу. Фізична відсутність в аудиторії потребує нових стратегій та інструментів для підтримки навчального процесу. Куратор повинен бути ефективним комунікатором, володіти навичками віртуального спілкування та використання сучасних засобів технологічної комунікації.

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

Другий не менш важливий виклик - забезпечення мотивації та самодисципліни здобувачів вищої освіти. Віддалене навчання передбачає велику автономію, і куратор повинен бути здатний стимулювати самостійність та відповідальність у навчанні. Це вимагає вміння підтримувати мотивацію, надавати конструктивну критику та впливати на процес саморегуляції студентів. Згадана проблема підтверджується дослідженням Гарань Н. С. [2], де розглядається організаційно-виховна робота куратора академічної групи закладу вищої освіти.

Також важливим аспектом є психологічна підтримка здобувачів. У ситуаціях віддаленого навчання, коли студенти можуть відчувати відчуженість та соціальну ізоляцію, роль куратора як ментора та психолога набуває особливого значення. О. Ковтун відзначає, що ефективність процесу навчання з використанням комп'ютерних технологій можлива лише за наявності необхідних умов, одна з яких – «готовність куратора виявляти розуміння, бути готовим слухати та надавати необхідну підтримку студентам. Мета цієї готовності полягає у створенні сприятливого психологічного клімату під час дистанційного навчання та у допомозі студентам у виробленні індивідуального стилю, орієнтованого на ефективне засвоєння знань при віртуальному навчанні» [3].

Таким чином, визначення основних викликів, що стоять перед куратором академічної групи закладу вищої освіти в контексті віддаленого навчання, є критичним завданням. Від його успішного вирішення залежить ефективність навчання та успішність здобувачів вищої освіти в цих нових умовах.

Аналіз останніх досліджень. Останні дослідження в галузі дистанційного навчання виявляють зростаючий інтерес до ролі куратора академічної групи вишу як ключового фактору успішності здобувачів освіти у віртуальному навчальному середовищі. Особливу увагу привертає досвід вивчення проблеми, що розглядається зарубіжними колегами.

Багато публікацій зосереджені на визначенні функцій та обов'язків куратора у віддаленому навчанні. Так, у статті "Роль онлайн-викладача" авторів Ванесси П. Деннен та Мелісси К. Джонс наголошується що роль куратора може бути представлена чотирма взаємопов'язаними аспектами: педагогічним, управлінським, соціальним та технологічним. Автори статті розглядають кожен із цих аспектів та їхнє відношення до онлайн-навчання. [4]

У статті «Викладання медіації за допомогою онлайн-платформи» розглядається, як куратор може бути ефективним медіатором між здобувачами вищої освіти та викладачами, сприяючи вирішенню технічних проблем та стимулюючи активну участь студентів [5].

Однак існують прогалини в деяких аспектах дослідження проблем ролі куратора в процесі дистанційного навчання, які вимагають подальшого вивчення. Зокрема, необхідний більш глибокий аналіз впливу кураторської підтримки на академічну успішність та мотивацію здобувачів у віддаленому навчанні. Наукова праця "Оцінка впливу ефективності та переваг онлайн-навчання на управління знаннями, передумови стратегій та мотивації онлайн-навчання: Емпіричне дослідження" вказує на потребу у подальших наукових розвідках для конкретизації цього впливу [6].

Також важливо врахувати аспекти взаємодії куратора з різними типами здобувачів, включаючи тих, що потребують додаткової підтримки, або мають різні рівні мотивації. Робота К. Вестермарка "Вирішення проблем онлайн-студентів" наголошує на необхідності індивідуалізованого підходу куратора академічної групи закладу вищої освіти до кожного здобувача [7].

Загалом, останні дослідження вказують на важливість ролі куратора в контексті дистанційного навчання, та підкреслюють необхідність подальшого вивчення проблеми для більш глибокого розуміння впливу кураторської діяльності на успішність та задоволення навчальних, виховних та організаційних потреб здобувачів у віртуальному навчальному середовищі.

Мета статті полягає в докладному аналізі та висвітленні ролі куратора академічної групи закладу вищої освіти у віртуальному освітньому середовищі, зосереджуючись на його розвитку та потребі в саморефлексії для забезпечення ефективної взаємодії зі здобувачами під час дистанційного навчання.

Проведення дослідження сприятиме виявленню конкретних методів та стратегій, які можуть покращити роботу куратора в умовах дистанційного навчання. Автори припускають, що ефективне використання цих підходів дозволить куратору підвищити якість його виховної та організаційної роботи з академічною групою та вплине на формування

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

більш високого рівня позитивного ставлення здобувачів до навчального процесу. Крім того, можливе виявлення нових аспектів ролі куратора в онлайн-освіті, які можуть бути важливими для майбутнього розвитку освітніх практик.

Виклад основного матеріалу. У віртуальному навчальному просторі, де здобувачі освіти вступають у відносини знань через екрани своїх комп'ютерів та гаджетів, роль куратора академічної групи вищого навчального закладу набуває надзвичайної важливості. Віддаленість у часі та просторі створює унікальні виклики та можливості, і куратор стає надійним провідником для студентів у цьому електронному лабіринті знань.

Відігравати роль посередника, ментора та організатора віртуально – це бути душею та допоміжною рукою, що допомагає здобувачам вирішувати складні завдання, які вони можуть зустріти на своєму навчальному шляху. Куратор академічної групи закладу вищої освіти стає тим, хто допомагає осмислити інформацію, надає конструктивну критику та стимулює до саморозвитку. Він є важливою ланкою, що забезпечує студентам підтримку та орієнтацію в складному світі віртуального навчання. [8]

Здатність куратора розуміти особливості віртуального навчання та вміло впливати на академічні досягнення та розвиток кожного здобувача, враховуючи їхні унікальні потреби та потенціал, набуває принципового значення. Він стає не тільки особою, яка надає важливу інформацію та викладає матеріал, але й довіреною опорою в електронному світі, де самостійність та адаптація грають визначальну роль. [9]

Таким чином, роль куратора у віртуальному навчальному середовищі є ключовою для забезпечення успіху у досягненні результатів навчання та задоволення здобувачів вищої освіти від навчального процесу. Вона перетворюється з простої організаційної функції до високоінтелектуального посередництва, що дає можливість кожному студенту розкрити свій потенціал та досягти вагомих успіхів.

У віртуальному навчанні, взаємодія куратора та здобувачів отримує цілком нові риси. Це вимагає від куратора неабиякої гнучкості та високого рівня комунікативних навичок.

Куратор академічної групи, у першу чергу, виступає не просто як викладач чи навчальний керівник, а як партнер у навчанні, що надає консультації та допомагає здобувачам вищої освіти осмислити навчальний матеріал. Він стає каталізатором для розвитку саморефлексії у студентів, стимулює їх до самостійного аналізу та критичного мислення. Ця взаємодія базується на відкритості, взаємній повазі та відповідальності за процес навчання.

Крім того, куратор повинен мати глибоке розуміння технологічних аспектів віртуального навчання, щоб ефективно використовувати онлайн-інструменти для навчальних цілей. Від нього вимагається вміння працювати з платформами дистанційного навчання, використовувати відкриті освітні ресурси та електронні бібліотеки [10].

Ця взаємодія також дозволяє куратору академічної групи краще розуміти індивідуальні потреби та особливості кожного здобувача вищої освіти. Віддалене навчання надає можливість більш глибокого аналізу та адаптації навчального процесу до конкретних вимог кожного студента.

Отже, у віртуальному навчанні роль куратора набуває нової сутності та значення. Куратор академічної групи вишу є не просто навчальним керівником, а справжнім наставником та співпрацівником у навчанні здобувачів. Його вплив та підтримка стають ключовими факторами для успішного вивчення та розвитку студентів у цьому віртуальному освітньому просторі.

Саморефлексія, у контексті ролі куратора, є важливим поняттям, що визначає його професійний розвиток та здатність вдосконалювати свою роботу. Вона включає в себе систематичний аналіз та оцінку власної діяльності з метою підвищення ефективності та якості кураторського супроводу.

Для куратора, саморефлексія означає глибоке осмислення власних дій, методів та підходів до взаємодії зі здобувачами вищої освіти. Це включає в себе визначення сильних сторін та слабкостей у власній роботі, а також виявлення можливостей для подальшого росту та розвитку. Як зазначає Т.С.Фарел, «саморефлексія - це форма професійно орієнтованого навчання, яка дозволяє педагогам критично та рефлексивно аналізувати власну діяльність з метою визначення можливих напрямів удосконалення та професійного розвитку» [11].

Важливим аспектом саморефлексії є вміння об’єктивно оцінювати ситуації та події,

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

що виникають у процесі кураторської діяльності. Це дозволяє уникати упередженостей та підвищує об’єктивність в прийнятті рішень. Крім того, саморефлексія стимулює пошук нових та ефективних підходів до роботи зі здобувачами вищої освіти.

Саморефлексія включає в себе і вміння відкрито приймати конструктивну критику та використовувати її для власного зростання. Куратор, який відчуває відповідальність за якість навчання своїх підопічних, завжди відкритий до покращень та вдосконалень.

Самосвідомість, яка розкривається через саморефлексію, дозволяє кураторам краще розуміти свої сильні та слабкі сторони, цінності та особисті упередження. Ідентифікуючи свої тенденції та обмеження, куратори можуть приймати більш обґрунтовані рішення та адаптувати свій підхід для кращої підтримки навчального процесу здобувачів вищої освіти.

Постійне навчання, що стає результатом саморефлексії, дозволяє кураторам виявляти області для саморозвитку та встановлювати цілі для свого професійного зростання. Регулярний розгляд своєї практики та отримання зворотного зв'язку від інших людей дозволяють кураторам покращити свої знання та навички, що сприяє кращому співробітництву зі здобувачами.

Емпатія, яка розкриваються завдяки саморефлексії, допомагає куратору академічної групи розвивати глибоку чуйність та розуміння потреб, інтересів, викликів та амбіцій здобувачів вищої освіти. Ця підвищена свідомість зміцнює взаємини між куратором та студентами, створюючи сприятливе навчальне середовище.

Саморефлексія, яка відіграє ключову роль у розвитку куратора, потребує систематичного підходу та використання конкретних методів та прийомів. У віртуальному навчальному середовищі це набуває особливого значення, оскільки відсутність прямого контакту зі здобувачами може створити додаткові виклики для оцінки та аналізу кураторської роботи. Розглянемо ключові методи та прийоми саморефлексії, які допомагають кураторам академічних груп підвищити ефективність своєї діяльності у віртуальному навчальному середовищі.

1. Журнали саморефлексії та рефлексійні записи.

Один із найефективніших методів саморефлексії - це ведення журналу, в якому куратор академічної групи реєструє свої думки, спостереження та аналіз ситуацій, що виникають у процесі роботи зі здобувачами вищої освіти. "За допомогою рефлексії викладачі можуть зрозуміти власні припущення та переконання, розвинути більшу самосвідомість щодо педагогічної практики і виявити аспекти, які потребують удосконалення", - зазначає Ж.Лофран [12]. У віртуальному навчальному просторі це набуває особливого значення, оскільки відсутність фізичного контакту може робити деякі аспекти роботи куратора з академічною групою важчими для аналізу.

Наведемо приклад рефлексійного запису.

Дата: 15 січня 2024 року.

Ситуація: Сьогодні відбулася онлайн-зустріч зі здобувачами групи 101. Розглядали план роботи групи на навчальний семестр та важливі дати цього періоду.

Спостереження:

- Зауважила, що під час презентації деякі студенти виглядали втомленими та менш активно спілкувалися. Ймовірно, багато з них мають інші навантаження.

- Власний голос трохи тремтить під час виступу. Це може бути пов'язане зі станом здоров'я, і варто взяти це до уваги у подальших зустрічах.

Емоції та реакції:

- Відчуваю легкий стрес через труднощі з віртуальним форматом. Можливо, варто розглянути додаткові методи підтримки для студентів у цьому середовищі.

Що пішло добре:

- Інформація була структурованою та зрозумілою для більшості здобувачів.

- Вдалося виявити певні проблеми та питання, які студенти відкрито обговорили.

Напрямки покращення:

- Розглянути можливість надання більш детальної пам'ятки щодо важливих дат та завдань для кожного здобувача.

- Підготувати короткий опитувальник для студентів, щоб отримати їхні пропозиції щодо покращення взаємодії в онлайн-форматі.

Такі записи дозволяють куратору академічної групи об'єктивно оцінити події, власні емоції та реакції, а також виявити можливості для покращення у подальшій роботі. Регулярне ведення рефлексійних записів дозволяє куратору виявляти та аналізувати найважливіші моменти, а також визначати області для подальшого вдосконалення.

2. Спостереження за власними реакціями та емоціями

У віртуальному навчальному просторі куратору часто не вистачає можливості сприймати невербальні сигнали студентів, тому особливо важливо бути уважним до власних емоцій та реакцій. Спостереження за власними емоціями під час взаємодії зі здобувачами дозволяє куратору зрозуміти, як його почуття та реакції можуть впливати на якість супроводу.

3. Систематичний аналіз власних дій та прийнятих рішень.

Куратор повинен регулярно аналізувати власні дії та прийняті рішення, оцінювати їх ефективність та адекватність у конкретних ситуаціях. Цей аналіз допомагає виявляти сильні та слабкі сторони своєї кураторської практики та визначати напрямки подальшого вдосконалення.

4. Використання технік рефлексійного питання.

Задавання собі конкретних питань щодо власної діяльності та взаємодії зі здобувачами є ефективним способом спрямувати увагу на важливі аспекти та аналізувати їх. Ось кілька прикладів рефлексійних питань, які можуть допомогти куратору у власному саморефлексійному процесі:

1. "Які сильні сторони моєї взаємодії зі здобувачами виявилися сьогодні?"

2. "Чи вдалося мені ефективно сприяти вирішенню проблем чи запитань здобувачів?"

3. "Чи змогла я ефективно адаптувати свій підхід до потреб та особливостей кожного здобувача?"

4. "Які моменти сьогоднішнього спілкування дозволили мені краще зрозуміти потреби групи?"

5. "Чи виявилися якісь труднощі або конфліктні ситуації у взаємодії, які варто розглянути?"

6. "Як я відповіла на несподівані запитання чи ситуації, які виникли під час спілкування?"

7. "Чи було щось, що я б хотіла зробити по-іншому, у майбутньому?"

8. "Які нові методи чи підходи я випробувала сьогодні, і як вони себе зарекомендували?"

9. "Чи вдалося мені підтримати відкриту та довірливу атмосферу під час спілкування?"

10. "Які важливі висновки я можу зробити з сьогоднішньої взаємодії зі здобувачами?"

Такого виду питання допоможуть куратору ставити конструктивні оцінки власної діяльності та знаходити шляхи для подальшого вдосконалення.

5. Зворотний зв'язок від здобувачів.

Важливим елементом саморефлексії є отримання зворотного зв'язку від здобувачів. Регулярні анкети, відгуки та обговорення зі студентами дозволяють куратору отримати нові погляди та врахувати їх у своїй кураторській практиці.

Ці методи та прийоми надають кураторам необхідні інструменти для ефективної саморефлексії в віртуальному навчальному середовищі. Вони сприяють покращенню якості кураторської роботи та підвищенню ефективності супроводу здобувачів у цифровому освітньому просторі.

Важливо враховувати, що сучасні технології надають безліч можливостей для отримання нових знань необхідних для підвищення ефективності роботи куратора академічної групи вишу. Куратор повинен бути відкритим до впровадження цих методів у свою практику. Перерахуємо деякі стратегії навчання та самонавчання, які спрямовані на підвищення ефективності роботи куратора в умовах віддаленого навчання:

Стратегія 1: використання онлайн-курсів та відкритих лекцій

Один із найефективніших шляхів для професійного зростання куратора - вивчення нових підходів та методів через онлайн-курси та відкриті лекції. Платформи, такі як Coursera, edX та платформи університетів надають доступ до величезного обсягу якісних навчальних ресурсів. Куратор може обирати курси, які відповідають його професійним потребам та специфіці роботи.

Стратегія 2: активна участь у професійних спільнотах та форумах

Змішане навчання та обмін досвідом у професійних спільнотах та на спеціалізованих форумах є важливим компонентом розвитку куратора. Саме тут він може отримати відповіді на актуальні питання, поділитися своїми досягненнями та навчитися від інших фахівців.

Стратегія 3: ведення рефлексійних щоденників та блогів.

Важливим елементом професійного зростання є вміння самокритично оцінювати свою роботу. Ведення рефлексійних щоденників та блогів допомагає кураторам краще розуміти свій професійний шлях, виділяти сильні та слабкі сторони та виявляти області для подальшого розвитку.

Стратегія 4: участь у семінарах та конференціях.

Семінари та конференції надають можливість вивчати нові тенденції, слухати

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

виступи відомих експертів та спілкуватися з колегами. Вони дозволяють куратору залишатися в курсі останніх розробок у сфері освіти.

Стратегія 5: використання електронних ресурсів та бібліотек.

Використання спеціалізованих платформ та баз даних дозволяє кураторам швидко знаходити актуальні наукові публікації та матеріали з педагогіки та кураторства. Це допомагає підтримувати високий рівень професійної компетентності.

Стратегія 6: розвиток навичок які необхідні для роботи куратора.

Окрім професійних компетенцій, кураторам важливо розвивати навички, такі як комунікабельність, емпатія та ефективність взаємодії зі студентами. Це особливо актуально в умовах віддаленого навчання, де важливий аспект взаємодії зі студентом може втратити свою фізичну форму.

Таким чином, розвиток кураторських навичок у віртуальному навчальному просторі вимагає поєднання різноманітних стратегій навчання та самонавчання, що буде запорукою успішного професійного розвитку куратора в умовах сучасного освітнього простору. "Професійний розвиток онлайн-викладачів має зосереджуватися на формуванні спільноти, організації дискусій, наданні зворотного зв'язку та застосуванні онлайн-стратегій навчання", - як наголошують Н.Д. Воган та його співавтори [13, p. 22].

Щоб бути результативною та успішною роль куратора в онлайн-освітньому середовищі вимагає особливого набору компетенцій та навичок. Онлайн навчання вимагає від куратора бути гнучким, технологічно компетентним та здатним до адаптації до вимог що постійно змінюються. Розглянемо ключові компетенції та навички, які є важливими для успішної роботи куратора в онлайн освітньому середовищі.

Ключова компетенція 1: цифрова грамотність.

Найважливішою компетенцією для куратора в онлайн-освітньому середовищі є цифрова грамотність. Це включає в себе вміння ефективно використовувати різноманітні платформи для навчання, володіння основами віддаленого спілкування та використання онлайн інструментів для відстеження та оцінювання навчальних досягнень (Google Classroom, Moodle, Edmodo, Microsoft Teams тощо).

Ключова компетенція 2: організаційні здібності.

У віртуальному навчальному середовищі, організація відіграє критичну роль. Куратор повинен вміти створювати чіткі розклади, розробляти структуровані виховні та навчальні матеріали, ефективно керувати часом, щоб забезпечити успіх навчання здобувачів.

Ключова компетенція 3: ефективна комунікація.

Здатність до ефективної комунікації є фундаментальною для куратора в онлайн-освітньому середовищі. Це включає в себе як письмову, так і візуальну комунікацію, а також вміння слухати та сприймати фідбек.

Ключова компетенція 4: адаптабельність та гнучкість.

Онлайн освіта є динамічною галуззю з постійними змінами та оновленнями. Куратор повинен бути готовим до адаптації до нових технологій, методів навчання та нормативних вимог.

Ключова компетенція 5: аналітичне мислення.

Аналітичне мислення дозволяє куратору ефективно оцінювати навчальні потреби здобувачів, виявляти та вирішувати проблеми в навчальному процесі та розробляти стратегії для покращення результатів.

Ключова компетенція 6: педагогічна експертиза.

Поглиблене розуміння педагогічних принципів та методик навчання є важливим компонентом роботи куратора. Це дозволяє краще відповідати на потреби здобувачів та ефективно вдосконалювати навчальні програми.

Ключова компетенція 7: спроможність реагувати на виклики.

Онлайн-освіта може ставити перед куратором академічної групи закладу вищої освіти низку викликів, таких як технічні проблеми, надмірна завантаженість тощо. Важливо мати спроможність ефективно реагувати на ці виклики та забезпечити найвищу якість навчання.

Куратор у онлайн освітньому середовищі повинен мати широкий спектр компетенцій та навичок, щоб успішно супроводжувати студентів у навчальному процесі. Цифрова грамотність, організаційні здібності, ефективна комунікація та педагогічна експертиза є лише кількома з ключових компонентів успішної роботи куратора в цьому середовищі. "Ефективні онлайн-викладачі повинні володіти навичками цифрової грамотності, мати розвинені комунікативні здібності та вміти організовувати навчальний процес для студентів", - про це зокрема пишуть Мартін Ф.,

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

Ванг С. та Садаф А [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

У нашому дослідженні було розглянуто важливу роль куратора в системі віддаленого навчання. Аналіз показав, що куратор відіграє ключову роль у підтримці та супроводі здобувачів у віртуальному навчальному середовищі. Його завдання включають не лише організацію навчального процесу, а й виховну роботу, психологічну підтримку студентів, формування мотивації до навчання та створення комфортної атмосфери для засвоєння знань.

Основним результатом дослідження є визначення ролі саморефлексії в професійному розвитку куратора. Саморефлексія виявилася важливим інструментом для вдосконалення його роботи та адаптації до особливостей віддаленого навчання. Засвоєння методів саморефлексії дозволяє кураторам усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, а також вчасно коригувати свою діяльність.

Крім того, дослідження виявило необхідність постійного професійного розвитку куратора для ефективної роботи на віддаленому навчанні. Враховуючи швидкі зміни у сфері освіти та технологій, куратор повинен бути готовим до впровадження нових методів та підходів.

Незважаючи на висновки нашого дослідження, варто відзначити, що це лише початок аналізу ролі куратора у віддаленому навчанні. Майбутні дослідження можуть включати такі аспекти:

1. Вплив кураторської підтримки на академічну успішність студентів. Додатковий аналіз може допомогти у визначенні конкретних елементів супроводу, які найбільше впливають на навчання.

2. Оцінка ефективності методів саморефлексії. Дослідження можуть включати більший обсяг практичних прикладів та досвіду використання саморефлексії кураторами.

3. Розробка та впровадження нових навчальних технологій. Дослідження можуть бути спрямовані на вивчення та апробацію нових технологій для кращого супроводу здобувачів у віддаленому режимі.

Усі ці напрямки можуть сприяти подальшому розвитку ролі куратора в покращенні якості навчання у віртуальному навчальному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Авдєєва І. М., Мельникова І. М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи : навч. посіб. / І. М. Авдєєва, І. М. Мельникова. – Київ : Професіонал, 2007. – 304 с.

2. Гарань Н. С. Організаційно-виховна робота куратора академічної групи вищого навчального закладу / Н. С. Гарань // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2015. – Вип. 45. – С. 3–7.

3. Ковтун О. П. Психологічний вплив дистанційного навчання на здобувачів освіти / О. П. Ковтун // Дистанційна освіта в Україні: від теорії до практики : матеріали І Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Ірпінь, 2021. – 142 с.

4. Dennen V. P. The Role of the Online Instructor / Dennen V. P., Jones M. K. // Handbook of Open, Distance and Digital Education / eds. O. Zawacki-Richter, I. Jung. – Singapore : Springer, 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-19-2080-6_62.

5. Grmelová N. Teaching Mediation by Means of an Online Platform / N. Grmelová // 3rd International Scientific Conference – EMAN 2019 – Economics and Management: How to Cope With Disrupted Times. – Ljubljana, 2019. DOI: https://doi.org/10.31410/EMAN.2019.129.

6. Assessing the Impact of Online-Learning Effectiveness and Benefits in Knowledge Management, the Antecedent of Online-Learning Strategies and Motivations: An Empirical Study / Hongsuchon T., Emary I. M. M. E., Hariguna T., Qhal E. M. A. // Sustainability. – 2022. – Vol. 14, no. 5. – P. 2570. DOI: https://doi.org/10.3390/su14052570.

7. Vestermark K. Addressing The Needs Of The Online Learner / K. Vestermark. – 2020. – URL : https://elearningindustry.com/addressing-needs-of-online-learner-students. (Last accessed 10.05.2024).

8. The Role of e-Tutor Competencies in Postgraduate e-Learning Courses: Spotlight on Emotion Management / Bustos-Contell E., Porcuna-Enguix L., Serrano-Madrid J., Labatut-Serer G. // Sustainability. – 2021. – Vol. 13, no. 17. – P. 9716. DOI: https://doi.org/10.3390/su13179716.

9. Blázquez Entonado F. Funciones del profesor de e-learning. Pixel-Bit / Blázquez Entonado F., Alonso Díaz L. // Revista de Medios y Educación. – 2009. – No. 34. – P. 205–215.

10. Організація самостійної діяльності як фактор ефективності навчання в дистанційних курсах / Кравець В. О., Кухаренко В. М., Твердохлєбова Н. Є., Рибалко О. В. – Режим доступу : https://core.ac.uk/download/pdf/162894599.pdf. (дата звернення 10.05.2024р.)

11. Farrell T. S. The practices of encouraging TESOL teachers to engage in reflective practice : An appraisal. Reflective Practice / T. S. Farrell // Language Teaching Research. – 2016. – Vol. 20, no. 2. – P. 179–189. DOI: https://doi.org/10.1177/1362168815617335.

12. Loughran J. Effective reflective practice: In search of meaning in learning about teaching / J. Loughran // Journal of Teacher Education. – 2020. – Vol. 53, no. 1. – P. 33–43. DOI: https://doi.org/10.1177/0022487102053001004.

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

13. Vaughan N. D. Teaching in blended learning environments: Creating and sustaining communities of inquiry / Vaughan N. D., Cleveland-Innes M., Garrison D. R. – Edmonton : AU Press, 2013.

14. Martin F. Student perception of helpfulness of facilitation strategies that enhance instructor presence, connectedness, and learning in online courses / Martin F., Wang C., Sadaf A. // The Internet and Higher Education. – 2019. – Vol. 42. – P. 52–65. DOI: https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2018.12.003.

References

1. Avdieieva, IM & Melnykova, IM 2007, *Innovatsiini komunikatyvni tekhnolohii v roboti kuratora akademhrupy [Innovative communication technologies in the work of an academic group curator]*, Profesional, Kyiv.

2. Haran, NS 2015, 'Orhanizatsiino-vykhovna robota kuratora akademichnoi hrupy vyshchoho navchalnoho zakladu' *[Organizational and educational work of the curator of an academic group in a higher educational institution]*, *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*, iss. 45, Pp. 3–7.

3. Kovtun, OP 2021, 'Psykholohichnyi vplyv dystantsiinoho navchannia na zdobuvachiv osvity' *[Psychological impact of distance learning on students]*, *Dystantsiina osvita v Ukraini: vid teorii do praktyky*, Irpin.

4. Dennen, VP & Jones, MK 2023, 'The Role of the Online Instructor', in Zawacki-Richter, O & Jung, I (eds), *Handbook of Open, Distance and Digital Education*, Springer, Singapore. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-19-2080-6_62.

5. Grmelová, N 2019, 'Teaching Mediation by Means of an Online Platform', *3rd International Scientific Conference – EMAN 2019 – Economics and Management: How to Cope With Disrupted Times*, Ljubljana. DOI: https://doi.org/10.31410/EMAN.2019.129.

6. Hongsuchon, T, Emary, IMME, Hariguna, T & Qhal, EMA 2022, 'Assessing the Impact of Online-Learning Effectiveness and Benefits in Knowledge Management, the Antecedent of Online-Learning Strategies and Motivations: An Empirical Study', *Sustainability*, Vol. 14, no. 5, P. 2570. DOI: https://doi.org/10.3390/su14052570.

7. Vestermark, K 2020, *Addressing The Needs Of The Online Learner*, viewed 10.05.2024 <https://elearningindustry.com/addressing-needs-of-online-learner-students>.

8. Bustos-Contell, E, Porcuna-Enguix, L, Serrano-Madrid, J & Labatut-Serer, G 2021, 'The Role of e-Tutor Competencies in Postgraduate e-Learning Courses: Spotlight on Emotion Management', *Sustainability*, Vol. 13, no. 17, P. 9716. DOI: https://doi.org/10.3390/su13179716.

9. Blázquez Entonado, F & Alonso Díaz, L 2009, 'Funciones del profesor de e-learning. Pixel-Bit', *Revista de Medios y Educación*, No. 34, P. 205–215.

10. Kravets, VO, Kukharenko, VM, Tverdokhliebova, NYe & Rybalko, OV nd, 'Orhanizatsiia samostiinoi diialnosti yak faktor efektyvnosti navchannia v dystantsiinykh kursakh', viewed 10.05.2024 <https://core.ac.uk/download/pdf/162894599.pdf>

11. Farrell, TS 2016, 'The practices of encouraging TESOL teachers to engage in reflective practice : An appraisal. Reflective Practice', *Language Teaching Research*, Vol. 20, no. 2, P. 179–189. DOI: https://doi.org/10.1177/1362168815617335

12. Loughran, J 2020, 'Effective reflective practice: In search of meaning in learning about teaching', *Journal of Teacher Education*, Vol. 53, No. 1, P. 33–43. DOI: https://doi.org/10.1177/0022487102053001004.

13. Vaughan, ND, Cleveland-Innes, M & Garrison, DR 2013, *Teaching in blended learning environments: Creating and sustaining communities of inquiry*, AU Press, Edmonton.

14. Martin, F, Wang, C & Sadaf, A 2019, 'Student perception of helpfulness of facilitation strategies that enhance instructor presence, connectedness, and learning in online courses', *The Internet and Higher Education*, Vol. 42, P. 52–65. DOI: https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2018.12.003.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024 р.

© В.А. Бурбига, Г.С. Грінченко, І.П. Петренко, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-102-109
УДК 37.011.31

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ: ОСНОВНІ ДЕФІНІЦІЇ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД

© Габрук О.О.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Габрук Олег Олегович, ORCID:0009-0005-9861-9462, gabruk@tutamail.com; аспірант кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті проаналізовано сучасні дослідження з проблеми професійного саморозвитку особистості. Докладний аналіз наукових праць і практики професійної (професійно-технічної) освіти дозволив констатувати відсутність системного теоретико-методичного забезпечення підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до професійного саморозвитку, що сприяє виникненню певної низки протиріч.

Згідно з поставленою метою, у статті було надано визначення професійного саморозвитку педагога професійного навчання, відповідно до якого це – цілеспрямований процес самореалізації його особистості шляхом формування й подальшого вдосконалення знань, умінь, навичок, а також професійно особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності з організації, проєктування й реалізації освітнього процесу в установах професійної (професійно-технічної) освіти та виробничо-технологічного процесу на підприємствах і в організаціях. Автором зроблено обґрунтований висновок, що структура готовності до професійного саморозвитку педагога професійного навчання має містити 5 компонентів: 1) самовизначення; 2) самооцінка; 3) самоорганізація; 4) самокерування; 5) самовдосконалення. Для кожного з цих компонентів було визначено сукупність критеріїв, за якими можна визначити рівень сформованість кожного компонента зазначеної готовності. Результати аналізу психолого-педагогічної літератури дали змогу дійти висновку, що готовність майбутнього педагога професійного навчання до професійного саморозвитку є багатоаспектним особистісним утворенням, а його функціонування можна трактувати як єдність пов'язаних між собою певних функціональних компонентів: 1) мотиваційно-ціннісного; 2) когнітивно-діяльнісного; 3) рефлексивно-оцінного.

Визначено, що перспективним напрямом подальших досліджень цієї проблематики є вивчення інформаційно-освітнього середовища та умов, за яких здійснюється професійний саморозвиток педагога професійного навчання, як під час здобуття професійно-педагогічної освіти, так і під час самостійної професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: педагог професійного навчання, професійний саморозвиток, структура готовності до професійного саморозвитку, функціональні компоненти, професійно-педагогічна освіта.

O. Gabruk ″Readiness of a vocational teacher for professional self-development: basic definitions and components″

In article modern researches on problems of professional self-development of the personality are analysed. The detailed analysis of scientific works and practice of professional education allowed to state lack of system teoretiko-methodical ensuring training of future teachers of vocational education for professional self-development that promoted emergence of a certain number of contradictions. It agrees the object set in article definition of professional self-development of the teacher of vocational education according to which it is purposeful process of self-realization of his personality by formation and further improvement of knowledge, abilities, skills the and also professional and personal qualities necessary for successful activities for the organization, design and realization of educational process in institutions of professional (professional) education and production and technological process at the enterprises and in the organizations was given. The author drew a valid conclusion that the structure of readiness for professional self-development of the teacher of vocational education has to contain 5 components: 1) self-determination; 2) self-assessment; 3) self-organization; 4) self-government; 5) self-improvement. For each of these components the set of criteria by which it is possible to determine level formation of each component of the specified readiness was defined. Results of the analysis of psychology and pedagogical literature, gave the

 © О.О. Габрук, 2024

chance to come to a conclusion that readiness of future teacher of vocational education for professional self-development is multidimensional personal education, and its functioning can be treated as unity of the certain functional components connected among themselves: 1) motivational and valuable; 2) cognitive and activity; 3) reflexive and estimated. It is defined, shcho the perspective direction of further researches of this perspective is studying information and education the environment and conditions under which professional self-development of the teacher of vocational education is carried out, both during receiving professional pedagogical education, and during independent professional and pedagogical activity.

Keywords: teacher of vocational education, professional self-development, structure of readiness for professional self-development, functional component, professional pedagogical education.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. На сучасному етапі перебудови системи освіти в Україні в руслі сучасних загальноєвропейських тенденцій установи професійної (професійно-технічної) освіти мають нагальну потребу в професійно-педагогічних кадрах із високим рівнем професійної компетентності, які здатні оперативно реагувати на зміни освітнього й виробничого середовища, мають прагнення до неперервної самоосвіти й самовдосконалення та націлені на підвищення ефективності професійної діяльності. Значущість професійного саморозвитку педагогів професійного навчання визначена стратегічними орієнтирами, відображеними в нормативних документах, що визначають розвиток української освіти взагалі, та професійної (професійно-технічної) освіти зокрема. За роки незалежності України було прийнято закони України «Про освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту» з останніми змінами, внесеними згідно із Законами № 2940-IX від 23.02.2023 та № 3025-IX від 10.04.2023, «Про зайнятість населення», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про охорону праці» тощо. Є Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Наказ МОН України від 12.12.2019 № 1551 «Про затвердження «Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти», Середньостроковий план пріоритетних дій уряду на період 2017-2020 рр., розділ III «Розвиток людського капіталу», підрозділ 8: «Модернізація професійно-технічної освіти». До цього можна додати ще й «Концепцію державної системи професійної орієнтації населення», «Декларацію про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» та ряд інших документів, прийнятих на державному рівні. Так, у «Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні» актуалізоване завдання з модернізації системи підготовки й підвищення кваліфікації професійно-педагогічних кадрів, що висуває на передній план необхідність відновлення професійного саморозвитку й самовдосконалення педагогів професійного навчання з урахуванням потреб ринку праці, інноваційного розвитку галузей економіки й досягнень науково-технічного прогресу. Проте на науковому та методичному рівнях ця проблема ще вивчена недостатньо. Все це дає змогу констатувати наявність *проблеми*, що полягає в необхідності формувати готовність педагога професійного навчання до професійного саморозвитку ще під час здобуття базової професійно-педагогічної освіти, з одного боку, та відсутності чіткого, науково обґрунтованого уявлення про її сутність та компонентний склад, з іншого.

Аналіз досліджень та публікацій. Професійній діяльності педагогів професійного навчання та їхній підготовці присвячені дослідження: С.Ф. Артюха, В.Б. Бакатанової, Н.О. Брюханової, І.Б. Васильєва, Р.С. Гуревича, С.О. Гури, І.Є. Каньковського, О.М. Кириченко, Д.В. Коваленко, О.Е. Коваленко, В.В. Олейника, В.О. Радкевич та ін.

Сьогодні в педагогічній науці й практиці накопичено певний досвід розв’язання проблеми професійного саморозвитку особистості. Так, феномен «професійний саморозвиток» розглядався в роботах В.В. Рибалки (наголошує, що центральний стрижень професійного саморозвитку особистості - це її власна активність) [1], Г.О. Балла (що протягом життя можливі переходи від однієї провідної сфери професійної діяльності до іншої) [2], О.Р. Малхазова (розгляд основних детермінантів професійних дисрукцій у процесі професійного саморозвитку) [3], О.М. Кокуна (розвиток особистості професіонала йде шляхом покрокового подолання і навіть ненавмисного створення нею певних ускладнень, які реально долаються) [4] тощо.

Докладний аналіз наукових праць і практики професійної (професійно-технічної) освіти дозволив констатувати відсутність системного теоретико-методичного забезпечення підготовки майбутніх педагогів професійного

© О.О. Габрук, 2024

навчання до професійного саморозвитку, що сприяє виникненню певної низки *протиріч* між:

- потребою суспільства у висококваліфікованих фахівцях, що прагнуть до професійного саморозвитку в професійно-педагогічній діяльності, і реальним станом підготовки майбутніх педагогів професійного навчання, яка недостатньою мірою враховує необхідність формування в здобувачів освіти готовності до професійного саморозвитку;
- необхідністю теоретико-методологічного й методичного забезпечення формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх педагогів професійного навчання й недостатньою розробкою зазначених аспектів;
- необхідністю підвищення рівня готовності до професійного саморозвитку майбутніх педагогів професійного навчання й використанням переважно традиційних форм і методів організації освітньої процесу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні сутності й структури готовності майбутнього педагога професійного навчання до професійного саморозвитку. Задля її досягнення необхідно вирішити такі завдання: уточнити визначення понять «професійний саморозвиток» та «професійний саморозвиток педагога професійного навчання», а також визначити компонентний склад готовності майбутнього педагога професійного навчання до професійного саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Проведений теоретичний аналіз сучасних досліджень з проблеми професійного саморозвитку особистості дозволяє констатувати, що вчені розглядають професійний саморозвиток педагога як взаємозв'язок певних компонентів у структурі його особистості.

Зокрема, О.Д. Колодницька в структурі професійного саморозвитку майбутнього вчителя визначає такі компоненти:

–самосвідомість, спрямована на формування цілісного уявлення про себе як про фахівця;

– самооцінка, обумовлена як усвідомлення й зіставлення своїх професійних якостей і з якостями інших педагогів;

–самоорганізація, розглянута як регуляція власної освітньо-практичної діяльності;

–самокерування, що розуміється як прогнозування й рефлексія власної освітньо-практичної діяльності відповідно до певних професійних норм і вимогами [5, с. 28].

С.У. Гончаренко надає більш широкий перелік внутрішніх психічних складових, що забезпечують саморозвиток особистості, а саме: «самосвідомість, самовизначення, самоактуалізація, самореалізація, самодіяльність, саморегуляція, самобудівництвя, самоідентифікація, самооцінка» [6, с. 297].

Безумовно, така структура повинна розглядатися через призму конкретної професійної діяльності. Так, О.Е. Коваленко відзначає, що «в структурі діяльності інженера-педагога можна виділити дві складові: педагогічну (організація навчання й виховання) і виробничо-технологічну (забезпечення виробничого процесу в навчальних майстерень, розробка виробничо-технічної документації, обслуговування матеріально-технічної бази лабораторій і кабінетів, освоєння нових технологічних процесів і техніки)» [7, с. 18]. Отже, результатом діяльності педагогів професійного навчання можуть бути як конкретні товари, роботи й послуги, готові для реалізації населенню, так і компетентний, гармонійно розвитий кваліфікований робітник, службовець, фахівець середньої ланки. Інакше кажучи, у діяльності педагога професійного навчання інтегруються психолого-педагогічний, методичний і виробничо-технологічний компоненти, що й зумовлює основну відмінність професійно-педагогічної діяльності від змісту праці викладачів-предметників.

Вітчизняна дослідниця В.А. Фрицюк на підставі аналізу філософських, психологічних, педагогічних, акмеологічних досліджень із проблеми особистості зазначає, що проведена робота дозволяє визначити «розвиток особистості як зміни, які з часом відбуваються в будові тіла, мисленні чи поведінці людини в результаті біологічних процесів в організмі та впливу оточуючого середовища, а саморозвиток особистості як цілеспрямовану, систематичну, високоорганізовану» [8, с. 106]. Щодо безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів, то вона дає таке визначення: «це постійний динамічний процес, спрямований на самоорганізацію прогресивних змін у сфері внутрішнього світу особистості студента на шляху досягнення вищих рівнів професіоналізму в педагогічній діяльності» [8, с. 107].

А.І. Смолюк відзначає такі складові готовності студентів до професійного саморозвитку: 1) позитивне ставлення до професії педагога та реалізації педагогічної діяльності; 2) професійно важливі якості та

© О.О. Габрук, 2024

мотиви професійної діяльності, а також внутрішнє прагнення студента до професійного саморозвитку; 3) знання, вміння, навички професійного саморозвитку, які виступають засобами саморозвитку [9, с. 49].

Вітчизняний дослідник І.Б. Васильєв, визначаючи критерії готовності випускника професійно-педагогічного вищого закладу освіти до трудової діяльності в установах професійної освіти, виділив і так визначив готовність до самовдосконалення: «1) відповідність якостей і властивостей особистості вимогам стандарту професійно-педагогічного утвору; 2) володіння технологіями самопізнання й підвищення аутопсихологічної компетентності; 3) володіння раціональними способами підвищення професійно-педагогічної компетентності (ППК); 4) знання можливих варіантів способу життя сучасного педагога професійного навчання; 5) володіння технологіями виходу зі стресових станів в умовах реального педагогічного процесу» [10, с. 138]. Це надає змогу до перелічених у табл.1 компонентів саморозвитку додати ще й такий компонент як готовність до самовдосконалення з зазначеними відповідними критеріями.

На підставі проведеного аналізу певної сукупності наукових джерел із теми професійного саморозвитку особистості педагога та здійснення низки аналітико-синтетичних процедур нами було визначено 5 ключових компонентів готовності до професійного саморозвитку педагога професійного навчання, що визначають його структуру: 1) самовизначення; 2) самооцінка; 3) самоорганізація; 4) самокерування; 5) самовдосконалення. Для кожного з цих компонентів нами було визначено сукупність критеріїв, за якими можна визначити сформованість кожного компонента структури готовності до професійного саморозвитку педагога професійного навчання. Результати цієї роботи подано у табл. 1.

Узагальнюючи зміст виділених нами компонентів, під професійним саморозвитком педагога професійного навчання ми будемо розуміти цілеспрямований процес самореалізації його особистості шляхом формування й подальшого вдосконалювання знань, умінь, навичок, а також професійно особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності з організації, проєктування й реалізації освітнього процесу в установах професійної (професійно-технічної) освіти та виробничо-технологічного процесу на підприємствах і в організаціях.

До цього слід додати, що надалі будемо вважати, що компоненти професійного саморозвитку майбутнього педагога професійного навчання є елементом структури його особистості, котрі відбивають досвід його навчально-пізнавальної діяльності, який за час навчання в закладі вищої освіти повинен трансформуватися спочатку в досвід навчально-професійної, а потім і професійно-педагогічної діяльності, формуючи поступово готовність педагога професійного навчання до професійно-особистісного саморозвитку. Надалі розглянемо поняття «готовність» стосовно діяльності, взагалі, та професійної діяльнсоті зокрема.

Так, український науковець А.Є. Книш, досліджуючи різні підходи до визначення поняття готовності до професійної діяльності в роботах вітчизняних та зарубіжних учених зазначає, що «Вітчизняна система поглядів базується на діяльнісному підході та описує готовність як стійку характеристику особистості, що ґрунтується на наявності у людини професійно значущих якостей, знань, умінь та навичок, цілей, мотивів та цінностей. Важливою рисою саме вітчизняної школи є те, що готовність не ототожнюється з компетентністю» [11, с. 43]. І.П.Варава констатує, що «На думку вчених, це поняття варто розглядати як цілісну систему або багатосторонній, багатофакторний, соціально детермінований та психологічно орієнтований багаторівневий процес, де на основі певних перманентних суперечностей здійснюється становлення особистості, формується її пізнавальна, моральна, творчонадситуативна активність» [12, с. 108]. Т.А. Гармаш уточнює, що «готовність є істотною передумовою ефективності діяльності. Вищий рівень її допомагає молодому фахівцеві високоякісно виконувати свої професійні обов'язки, обґрунтовано застосовувати знання, використовувати досвід, перебудовувати професійні дії відповідно до складних ситуацій» [13, с. 7].

Виходячи з вищесказаного, під готовністю майбутніх педагогів професійного навчання до професійного саморозвитку розуміємо інтегративний особистісний конструкт, котрий є потенціалом для формування знань, умінь і навичок, а також професійно-особистісних якостей, необхідних для цілеспрямованої регуляції й оцінки власної діяльності зі здійснення професійної освіти кваліфікованих кадрів та забезпечення завдань навчально-виробничої діяльності.

Таблиця 1

Структура готовності майбутнього педагога професійного навчання до професійного саморозвитку

Компоненти професійного саморозвитку	Критерії
I. Самовизначення	– позитивне ставлення до професійно-педагогічної діяльності; – сприйняття себе як майбутнього педагога професійного навчання із прийняттям норм і критеріїв професіоналізму в освітній і виробничо-технологічної діяльності; – визначення перспектив самореалізації в професійно-педагогічній діяльності, – наявність потреб, цілей, планів і мотивів професійного зростання; – усвідомлення особливостей процесу саморозвитку педагога професійного навчання;
II. Самооцінка	– здатність до самоспостереження, критичного оцінювання й аналізу результатів своєї психолого-педагогічної, методичної й виробничо-технологічної діяльності; – здатність до оцінки власних професійних можливостей з вдосконалюванню освітнього й виробничо-технологічного процесів на основі останніх досягнень науки, у тому числі педагогічної, культури й техніки, завдань модернізації системи професійної (професійно-технічної) освіти, галузей виробництва й економіки; – здатність до осмислення й оцінки власних можливостей, у тому числі й креативних, з подолання утруднень, проблем професійно-педагогічної діяльності; – здатність правильно оцінювати й визнавати досягнення інших педагогів професійного навчання, виділяючи й ухвалюючи позитивний досвід їхньої освітньої й виробничо-технологічної діяльності; – здатність до визнання помилок і корекції власної педагогічної й виробничо-технологічної діяльності;
III. Самоорганізація	– здатність до організації власного часу, власних інтелектуальних і емоційно-вольових ресурсів для підвищення ефективності діяльності з проєктування, розробки, організації, оптимізації й забезпечення освітнього й виробничо-технологічного процесів; – уміння цілеспрямоване використовувати прийоми з вдосконалювання власної психолого-педагогічної, методичної й виробничо-технологічної діяльності; – здатність прогнозувати результати власної психолого-педагогічної, методичної й виробничо-технологічної діяльності; – здатність проявляти креативність, творчість, ініціативу в досягненні успіху в психолого-педагогічній, методичній і виробничо-технологічній діяльності
IV. Самокерування	– здатність самостійно визначити мету, завдання й етапи власного професійного саморозвитку з урахуванням концептуальних напрямків розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти й галузей економіки, досягнень науки (у тому числі педагогічної), культури й техніки; – здатність визначати засоби саморозвитку й застосовувати навички самоосвітньої діяльності; – здатність до генерування й застосування в психолого-педагогічній, методичній і виробничо-технологічній діяльності власних ідей з метою вдосконалювання підвищення їх результативності
V. Самовдосконалення	– відповідність якостей і властивостей особистості вимогам стандарту професійно-педагогічного утвору; – володіння технологіями самопізнання й підвищення аутопсихологічної компетентності; – володіння раціональними способами підвищення професійно-педагогічної компетентності (ППК); – знання можливих варіантів способу життя сучасного педагога професійного навчання; – володіння технологіями виходу зі стресових станів в умовах реального педагогічного процесу.

© О.О. Габрук, 2024

Узагальнюючи результати аналізу психолого-педагогічної літератури, ми дійшли висновку, що готовність майбутнього педагога професійного навчання до професійного саморозвитку є багатоаспектним особистісним утворенням, а його функціонування можна трактувати як єдність пов'язаних між собою таких функціональних компонентів: 1) мотиваційно-ціннісного; 2) когнітивно-діяльнісного; 3) рефлексивно-оцінного. Розглянемо кожний з цих компонентів.

Серед згаданих вище функціональних компонентів безумовну провідну роль відіграє мотиваційно-ціннісний компонент, який визначає мотиваційні установки майбутнього педагога професійного навчання на професійне самовизначення й подальше самовдосконалення. Цей компонент відбиває розуміння й прийняття цінностей професійного розвитку, усвідомлення особистісної значимості й змісту здобуття професії педагога професійного навчання, потребу в професійно-творчої самореалізації, потребу й особистісну установку на професійний саморозвиток, спрямованість на професійні цінності, наявність мотивів для досягнення мети професійного зростання.

Когнітивно-діяльнісний компонент у структурі готовності до професійного саморозвитку майбутнього педагога професійного навчання визначає:

– професійні знання, уміння й навички галузі розробки основних і додаткових освітніх програм, технологічних процесів;

– організацію, оптимізацію й забезпечення освітнього процесу в установах професійної освіти й виробничо-технологічного процесу на підприємствах і в організаціях;

– проєктування й застосування сучасних професійно-педагогічних і виробничих технологій (у тому числі креативних і інноваційних), траєкторій і технологій професійно-кар'єрного розвитку;

– здатності до самоорганізації й самокерування педагогічною і виробничо-технологічною діяльністю;

– навички самостійної пізнавальної діяльності.

Рефлексивно-оцінний компонент готовності до професійного саморозвитку майбутнього педагога професійного навчання відбиває:

здатність здійснювати рефлексію власного життєвого й професійного шляху, самооцінку професійної діяльності й індивідуально-психологічних особливостей (креативності, логічного й критичного мислення), об'єктивне оцінювання чужих досягнень;

визначення перспектив, напрямків, механізмів і інструментів професійного саморозвитку.

Професійна рефлексія педагога професійного навчання, у свою чергу, спрямована на усвідомлення себе як професіонала в галузі як освітньої, так і виробничо-технологічної детальності; критичну оцінку своїх дій, поведінки, іміджу з визначенням вимог і засобів професійного саморозвитку; моделювання наслідків і прогнозування дій із саморозвитку.

Висновки. 1. Завдання модернізації системи підготовки й підвищення кваліфікації професійно-педагогічних кадрів з урахуванням потреб ринку праці, інноваційного розвитку галузей економіки й досягнень науково-технічного прогресу визначають необхідність формування в майбутніх педагогів професійного навчання готовності до професійного саморозвитку. Це, у свою чергу, робить актуальними дослідження проблем готовності до такого саморозвитку як під час здобуття професійно-педагогічної освіти майбутніми педагогами професійного навчання, так і вже під час їх самостійної професійної діяльності.

2. Проведений аналіз наукових досліджень із проблеми дослідження дозволив дати таки визначення щодо професійного саморозвитку педагога професійного навчання. Професійний саморозвиток педагога професійного навчання – це цілеспрямований процес самореалізації його особистості шляхом формування й подальшого вдосконалювання знань, умінь, навичок, а також професійно особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності з організації, проєктування й реалізації освітнього процесу в установах професійної (професійно-технічної) освіти та виробничо-технологічного процесу на підприємствах і в організаціях.

3. Із психологічної точки зору готовність майбутніх педагогів професійного навчання до професійного саморозвитку є інтегративним особистісним конструктом, який є потенціалом для формування знань, умінь і навичок, а також професійно-особистісних якостей, необхідних для цілеспрямованої регуляції й оцінки власної діяльності зі здійснення професійної освіти кваліфікованих кадрів та забезпечення завдань навчально-виробничої діяльності.

4. Узагальнюючи результати аналізу психолого-педагогічної літератури, було зроблено висновок, що готовність майбутнього педагога професійного навчання до професійного саморозвитку є багатоаспектним особистісним утворенням, а його функціонування можна трактувати як єдність пов'язаних між собою певних функціональних компонентів: 1) мотиваційно-ціннісного; 2) когнітивно-діяльнісного; 3) рефлексивно-оцінного.

5. Проведений аналіз наукових джерел із проблеми професійного саморозвитку особистості педагога та здійснення певних аналітико-синтетичних процедур дало змогу визначити 5 ключових компонентів структури готовності до професійного саморозвитку педагога професійного навчання: 1) самовизначення; 2) самооцінка; 3) самоорганізація; 4) самокерування; 5) самовдосконалення. Для кожного з цих компонентів було визначено сукупність критеріїв, за якими можна визначити рівень сформованість кожного компонента зазначеної готовності.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом подальших досліджень цієї проблематики є вивчення інформаційно-освітнього середовища та умов, за яких здійснюється професійний саморозвиток педагога професійного навчання, як під час здобуття професійно-педагогічної освіти, так і під час самостійної професійно-педагогічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Рибалка В. В. Психологія праці особистості : навч.-метод. посіб. / В. В. Рибалка. – Київ ; Кременчук : ПП Щербатих, 2006. – 76 с.

2. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти / Г. О. Балл // Освіта і управління. – 1997. – № 2. – С. 21–36.

3. Малхазов О. Р. Психологія праці : навч. посіб. / О. Р. Малхазов. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 208 с.

4. Кокун О. М. Психологія професійного тановлення сучасного фахівця : монографія / О. М. Кокун. – Київ : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с.

5. Колодницька О. Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій : дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Д. Колодницька ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2012. – 200 с.

6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 375 с.

7. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання : підручник для студентів вищ. навч. закладів / О. Е. Коваленко. – Харків : Вид-во НУА, 2005. – 359 с.

8. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. А. Фрицюк. – Вінниця, 2017. – 532 с.

9. Смолюк А. І. Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу : дис. … канд. пед..наук : 13.00.04 / А. І. Смолюк. – Київ, 2017. – 233 с.

10. Васильєв І. Б. Теоретичні та методичні основи підготовки педагогів професійного навчання : монографія / І. Б. Васильєв. – Харків : Смугаста типографія, 2014. – 448 с.

11. Книш А. Є. Поняття готовності до професійної діяльності в роботах вітчизняних та зарубіжних учених / А. Є. Книш // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. – № 2. – С. 37-45.

12. Варава І. П. Аналіз дефініції «готовність» у контексті у контексті професійної підготовки майбутніх техніків-програмістів / І. П. Варава // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. –2018. – Вип.37. – С. 104-109.

13. Гармаш Т. А. Готовність до професійної діяльності як передумова ефективності управлінської діяльності майбутнього фахівця з логістики / Т. А. Гармаш // Науковий огляд. – 2017. – № 4(36). – С. 1-10.

References

1. Rybalka, VV 2006, *Psykholohiia pratsi osobystosti [Psychology of personality work]*, PP Shcherbatykh, Kyiv ; Kremenchuk.

2. Ball, HO 1997, 'Psykholoho-pedahohichni zasady humanizatsii osvity' *[Psychology and pedagogical principles of humanization of education]*, *Osvita i upravlinnia*, no 2, Pp. 21-36.

3. Malkhazov, OR 2010, *Psykholohiia pratsi [Psychology of work]*, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv.

4. Kokun, OM 2012, *Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia [Psychology of professional formation of the modern professional]*, Inform.-analit. ahenstvo, Kyiv.

5. Kolodnytska, OD 2012, 'Stymuliuvannia profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia humanitarnoho profiliu zasobamy proektnykh tekhnolohii' [*Stimulation of professional self-development of future teacher of a humanitarian profile means of design technologies]*, Kand. ped. nauk abstract, Khmelnytskyi.

6. Honcharenko, SU 1997, 'Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk' *[Ukrainian pedagogical dictionary]*, Lybid, Kyiv.

© О.О. Габрук, 2024

7. Kovalenko, OE 2005, *Metodyka profesiinoho navchannia [Methods of professional training: a textbook for students of higher educational institutions]*, Vyd-vo NUA, Kharkiv.

8. Frytsiuk, VA 2017, ‘Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnikh pedahohiv do bezperervnoho profesiinoho samorozvytku’ *[Theoretical and methodical principles of training of future teachers for continuous professional self-development]*, Doct. ped.n. abstract, Vinnytsia.

9. Smoliuk, AI 2017, ‘Profesiinyi samorozvytok maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly v osvitnomu seredovyshchi pedahohichnoho koledzhu’ *[Professional self-development of future elementary school teachers in the educational environment of teacher training college]*, Kand. ped. nauk abstract, Kyiv.

10. Vasyliev, IB 2014, *Teoretychni ta metodychnizasady pidhotovky pedahohiv profesiinoho navchannia [Theoretical and methodological bases of vocational teacher training: a monograph]*, Smuhasta typohrafiia, Kharkiv.

11. Knysh, AYe 2015, ‘Poniattia hotovnosti do profesiinoi diialnosti v robotakh vitchyznianykh ta zarubizhnykh uchenykh’ *[Concept of readiness for professional activity of robots of domestic and foreign scientists]*, *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*, no 2, Pp. 37-45.

12. Varava, IP 2018, ‘Analiz definitsii «hotovnist» u konteksti u konteksti profesiinoi pidhotovky maibutnikh tekhnikiv-prohramistiv’ *[The analysis of a definition "readiness" in a context in the context of vocational training of future technicians-programmers]*, *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*, iss. 37, Pp. 104-109.

13. Harmash, TA 2017, ‘Hotovnist do profesiinoi diialnosti yak peredumova efektyvnosti upravlinskoi diialnosti maibutnoho fakhivtsia z lohistyky’ *[Readiness for professional activity as a prerequisite of efficiency of administrative activity of future expert on logistics]*, *Naukovyi ohliad*, no 4(36), Pp. 1-10.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2024 р.

© О.О. Габрук, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-110-116
УДК 930(477.54)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП`ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО» ДЛЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОПП «КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНА РОБОТА»

© Кашаба О.Ю., Щербина І.В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про авторів

Кашаба Ольга Юріївна: ORCID: 0000-002-0616-145X, olga.kashaba@ukr.net; кандидат історичних наук, доцент кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна;

Щербина Ірина Володимирівна: ORCID:0000-003-3007-2446, shcheririna63@gmail.com; кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті розглядається роль інноваційних технологій у викладанні дисципліни «Історичне краєзнавство». Автори проаналізували останні дослідження з цієї тематики і дійшли висновку, що інформаційно-комп`ютерні технології є невід`ємною частиною сучасного освітнього процесу. Їх роль особливо посилилась останнім часом, коли виклики сьогодення змусили активно застосовувати дистанційну форму навчання. Сьогодні дистанційне навчання – це не тільки глобальний виклик освіті, але й світовий тренд. Все це спонукає освітянську спільноту використовувати новітні методики, оригінальні підходи та різноманітні форми. Серед них як дуже змістовну та результативну можна визначити практику проведення віртуальних екскурсій.

У статті сформульовано зміст поняття «віртуальна екскурсія», розглянуто основні підходи до класифікації віртуальних екскурсій, їх цільове призначення, особливості проведення. Детально подано аналіз практики впровадження віртуальних екскурсій на Освітньо-професійній програмі «Краєзнавчо-туристична робота», зокрема під час викладання освітнього компоненту «Історичне краєзнавство». Наведено перелік історико-краєзнавчих комптентностей, які повинні бути сформовані у здобувачів освіти спеціальності 032 Історія та археологія. Зазначено, що віртуальні екскурсії не можуть замінити присутність здобувачів освіти в реальному часі на краєзнавчому маршруті, але дають змогу отримати певне уявлення про вибраний об’єкт історико-краєзнавчого дослідження. У статті аналізуються позитивні і негативні моменти двох шляхів планування та створення віртуальних екскурсій, а також описані методичні прийоми, що можуть використовуватися при здійсненні віртуальної екскурсії на історико-краєзнавчу тематику. У дослідженні наголошується на перевагах використання в освітньому процесі сучасних цифрових засобів та технологій у порівнянні з традиційними. Автори виділили низку недоліків, що мають місце під час підготовки та проведення віртуальної екскурсії і надали методичні поради для їх усунення.

Використання віртуальних екскурсій у викладанні дисципліни «Історичне краєзнавство» і практичне застосування набутих знань про рідний край надають широкі можливості для підвищення інтересу студентів-істориків до культурно-історичної спадщини українського народу, активізації творчого потенціалу, формування світогляду і національної пам’яті.

Ключові слова: історичне краєзнавство, освітня програма, краєзнавчо-туристична робота, віртуальна екскурсія, інновації, інформаційно-комп`ютерні технології.

O. Kashaba, I. Shcherbyna "The role of information and computer technologies in teaching the discipline "Historical local history" for the practical training of applicants for the program "Local history and tourism work"

The article examines the role of innovative technologies in the teaching of the discipline «Historical Regional Studies». The authors analyzed the latest research on this topic and came to the conclusion that information and computer technologies are an integral part of the modern educational process. Their role has especially strengthened recently, when today's challenges forced the active use of distance education. Today, distance learning is not only a global challenge to education, but also a global trend. All this encourages the educational community to use the latest methods, original approaches and various forms. Among them, the practice of conducting virtual tours can be defined as very meaningful and effective.

 © О.Ю. Кашаба, І.В. Щербина, 2024

The article formulates the meaning of the concept of «virtual excursion», considers the main approaches to the classification of virtual excursions, their purpose, peculiarities of conducting. A detailed analysis of the practice of implementing virtual tours in the Educational and Professional Program "Local History and Tourism Work", namely during the teaching of the educational component «Historical Regional Studies» is provided. The list of historical and local knowledge competences, which must be formed by students of the specialty 032 History and archeology, is given. It is noted that virtual tours cannot replace the presence of education seekers in real time on the local history route, but allow to get a certain idea about the selected object of historical and local history research. The article analyzes the positive and negative points of two ways of planning and creating virtual excursions, as well as describes methodological techniques that can be used when conducting a virtual excursion on historical and local history topics. The study emphasizes the advantages of using modern digital tools and technologies in the educational process compared to traditional ones. The authors identified a number of shortcomings that occur during the preparation and conduct of a virtual excursion and provided methodical advice for their elimination.

The use of virtual excursions in the teaching of the discipline «Historical Regional Studies» and the practical application of acquired knowledge about the native land provide ample opportunities for increasing the interest of historian students in the cultural and historical heritage of the Ukrainian people, activating creative potential, forming a worldview and national memory.

Key words: local history, educational program, local history and tourism work, virtual excursion, innovations, information and computer technologies.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Виклики сьогодення підвищують залежність від інформаційних технологій. Мільйони людей не уявляють свого існування без використання комп'ютерної техніки, яка перетворилася на звичайний атрибут повсякденного життя й ефективно використовується в усіх сферах діяльності. Крім того, для сучасних здобувачів вищої освіти, народжених після 2000-го року в цифровому світі, гаджети є невід'ємною і буденною річчю. Сучасна молодь швидко опановує навички користування технологіями, використання можливостей штучного інтелекту в організації навчання і дозвілля. У той же час розвиток України та її місце у світовій спільноті визначальною мірою залежить від успішного впровадження в освітній процес інновацій. Освіта повинна орієнтуватися на майбутнє і реагувати на виклики сьогодення. Отже, її завдання полягає в тому, щоб створити відповідні умови для становлення громадянина інформаційного суспільства і створення необмежених можливостей для самостійної і творчої діяльності всіх учасників освітнього процесу. Сучасне інформаційне суспільство ставить перед вищою освітою завдання підготовки фахівців, здатних адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій, критично мислити, грамотно працювати з інформацією, вдосконалювати свої навички і компетентності. Водночас інформатизація суспільства невід'ємно пов'язана з інформатизацією освіти, що змушує використовувати інноваційні технології для інтенсивності навчального процесу, адже дозволяє вирішити питання ефективності і модернізації навчання. Гуманітарна освіта, зокрема історична, не може стояти осторонь цих процесів. Саме тому ми спостерігаємо активне впровадження інноваційних технологій для викладання історичних дисциплін і всебічної підготовки історика для подальшої фахової діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання впровадження інформаційних технологій у навчальний процес неодноразово піднімалися в науковому дискурсі. Наприклад, проблеми і перспективи ІКТ у навчанні досліджували Д.В. Алфімов, Б.С. Гершунський, В.Р. Захарова [3]. Використання інновацій в історичній освіті розглядали у свої розвідках С.С. Кравцов [6], Д.Л. Десятов [1], Т. Ладиченко [7], О.П. Мокрогуз [8] та інші. Змісту краєзнавчої освіти у вищій школі свої дослідження присвятили Л.І. Єпик [2], О. Костлярук [4,5], О. Удод [10, 11], Н. Яковенко [12] тощо.

Попри згадані вище наукові доробки відкритими залишаються питання узагальнення досвіду впровадження інноваційних технологій у викладанні дисципліни «Історичне краєзнавство» у вищій школі.

Постановка завдання. Виходячи з вищевикладеного, метою статті є аналіз можливостей застосування інформаційно-комп'ютерних технологій при викладанні дисципліни «Історичне краєзнавство» для практичної підготовки істориків-краєзнавців.

© О.Ю. Кашаба, І.В. Щербина, 2024

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі підготовка історика-краєзнавця вимагає розширення тематики краєзнавчих досліджень, упровадження нових методик, використання цифрових засобів і технологій, переосмислення можливостей історико-краєзнавчого туризму, екскурсійної діяльності тощо. Ці та інші чинники диктують істотні зміни в практичній підготовці істориків-краєзнавців у вищій школі, що сприяє осучасненню процесу викладання курсу «Історичне краєзнавство».

Інноваційні технології сприяли змінам освітніх цілей у навчальному процесі. Акцент змістився із «засвоєння знань» на формування «компетентностей». Це, відповідно, створило умови для використання особистісно-орієнтованого підходу. Отже, головним завданням навчання стає не передача певного обсягу знань, а вміння здобувати й обробляти інформацію, аналізувати її, синтезувати та оцінювати.

Згідно з вимогами ОПП «Краєзнавчо-туристична робота» підготовки бакалавра зі спеціальності 032 Історія та археологія, у результаті вивчення дисципліни «Історичне краєзнавство» здобувач вищої освіти повинен набути таких фахових комптентностей, як:

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи;

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.);

СК 9. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень [9].

Для формування зазначених компетентностей у навчальному процесі використовуються різноманітні як традиційні форми і методи роботи, так і інформаційні технології. Використання останніх надає здобувачам освіти можливість контролювати час, місце та темп власного навчання. Ці технології створюють умови для поєднання теоретичної та практичної підготовки, закладають підґрунтя для подальшої професійній діяльності історика-краєзнавця. Тому вважаємо за доцільне використовувати під час занять з дисципліни «Історичне краєзнавство» віртуальні екскурсії. Зазначимо, що екскурсійна робота на ОПП носить системний, плановий характер і має тісний зв'язок із освітніми компонентами ОПП, а саме – «Історичне краєзнавство», «Туристичне краєзнавство», «Історія Слобідської України», «Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи в закладах освіти», «Історія туризму», «Організація туристично-екскурсійної діяльності», а також передбачається під час проходження практик здобувачами освіти.

Для більш повного розуміння проблематики нашого дослідження необхідно уточнити поняття «віртуальна екскурсія». Термін «віртуальний» походить від англійського слова virtual – схожий, невідмітний. Термін «екскурсія» (від латинського excursio – поїздка, вилазка) – відвідини визначних чим-небудь об’єктів. Отже, віртуальну екскурсію можемо розглядати як форму організації процесу навчання, що передбачає використання цифрових технологій для наочної демонстрації віртуального відображення реально існуючих об’єктів (парків, музеїв, галерей, курортів, виробничих або природних об’єктів, історичних пам’яток), з метою ознайомлення, спостереження, вивчення, дослідження цих об’єктів, збору необхідної візуальної інформації для реалізації науково-пізнавальних, навчальних потреб або для використання з дозвільно-розважальною метою. Вони оптимально «вписуються» в дистанційний формат навчання. Ми розуміємо, що така екскурсія не може в повній мірі замінити присутність людини, але дає змогу отримати достатнє уявлення про вибраний об’єкт дослідження. Крім того, такі екскурсії мають певні переваги, а саме – доступність і можливість повторного перегляду, наочність, наявність інтерактивних завдань тощо. Такий вид екскурсі можна застосовувати на різних заняттях, їх можна використовувати фрагментарно для візуалізації навчального матеріалу, а можна подавати як серію занять із певної тематики.

Усі віртуальні екскурсії зазвичай класифікують за змістовим компонентом. Саме тому виділяють: оглядові екскурсії, які поєднані загальною тематикою; екскурсії на певний об’єкт, яким можуть виступати музеї, галереї, пам’ятки архітектури, природні об’єкти тощо; тематичні екскурсії, присвячені певній тематиці або окремим її аспектам;

© О.Ю. Кашаба, І.В. Щербина, 2024

біографічні екскурсії, які створюються для вивчення конкретної історичної особистості або групи людей; природничі та технічні екскурсії, які досліджують об'єкти, явища, процеси, закони живої та неживої природи тощо; краєзнавчі екскурсії, метою яких є вивчення історії рідного краю; історико-культурні екскурсії, які присвячені історичним місцям, національним і культурним пам`яткам у розрізі історичного розвитку.

Будь-яка віртуальна екскурсія як форма організації освітнього процесу має спиратися на власну методику проведення, тобто на вміння показати об'єкт, описати його властивості та зв'язки, подати в необхідному розрізі інформацію про нього та пов'язані з ним події, особистості тощо. Саме тому віртуальна екскурсія містить в собі низку методичних прийомів та технік проведення, завдання яких полягає в тому, щоб забезпечити найбільшу ефективність такої екскурсії як форми організації освітнього процесу.

Віртуальна екскурсія з історичного краєзнавства – це відео- або фотоматеріал, який допомагає познайомитися з недоступним об'єктом. Зазвичай така екскурсія супроводжується текстом, коментарем, презентацією, 3Dмоделюванням, створенням панорамних композицій тощо. Цей матеріал подається безпосередньо під час відео конференції, запланованої на платформі Zoom, Google Meet, Kahoot тощо.

Віртуальні екскурсії, які застосовуються під час занять з дисципліни «Історичне краєзнавство» можуть поділятися за змістом:

- оглядові, де зібрані елементи декількох екскурсій, об'єднаних спільною історико-краєзнавчою тематикою;
- тематичні, тобто екскурсії, що розглядають окремі теми стосовно краєзнавчої проблематики.

Розробка віртуальної екскурсії містить кілька етапів: підготовка екскурсії, її перегляд та засвоєння нових знань, обробка матеріалів екскурсії та підбиття підсумків тощо.

Для створення віртуальних екскурсій можна використовувати вже існуючий відео- або фотоматеріал об'єктів, постатей, пам'яток архітектури, знакових місць з яким потрібно ознайомитися під час вивчення історико-краєзнавчого потенціалу краю. Цей варіант цілком придатний до застосування в умовах дистанційної освіти. Але зазвичай такі матеріали подаються через призму акцентів і коментарів авторів, що їх зробили. Тому вони не збігаються із завданнями, які пропонуються в методичних рекомендаціях із дисципліни і не носять самостійний характер. Крім того, у мережі наявні подібні матеріали лише про популярні історико-краєзнавчі об'єкти. Між тим поза межами уваги залишаються об'єкти або теми, які не мають рекламної історії, не відомі широкому загалу і тому не представлені інтернет-матеріалами, але в той же час мають пізнавальний потенціал. Наприклад, у Харкові та області є багато «розкручених» об'єктів, про які можна знайти безліч професійних фото і відеоматеріалів (історія Харківського університету, Шарівський палацово-парковий комплекс тощо). У той же час є цікаві об'єкти, про які візуальних матеріалів немає або практично немає (Донецьке городище – багатошарова археологічна пам'ятка; Докучаївський дендропарк; Буддійський храм; Німецький цвинтар тощо). Таких прикладів можна навести багато.

Другий шлях створення віртуальної екскурсії – авторська розробка викладача або здобувача освіти. На нашу думку, цей шлях – найкращий, але й найважчий для реалізації в умовах дистанційної освіти та в умовах ведення бойових дій. Перевагою таких екскурсій є те, що автор найкраще розуміє, як повинні виглядати візуальні об'єкти у відео- та фотозображеннях. При створенні авторської віртуальної екскурсії спочатку розробляється її план, маршрут, визначаються об'єкти візуалізації, текстова логічно-понятійна модель. Все це стосується всіх тем, які можуть стати об'єктами віртуальних екскурсій по рідному краю.

Безумовно, створення екскурсії як традиційної, так і віртуальної вимагає значних зусиль із боку учасників освітнього процесу. Роль викладача в організації заходу значуща, він задає тон і рівень. Але в той же час здобувачі освіти набувають навичок для самостійного конструювання віртуальних екскурсій. На початковому етапі це можуть бути групові проєкти, а згодом і індивідуальні. Під час розробки екскурсій малими групами обов'язки розподіляються заздалегідь, щоб кожен учасник добре розумів, за яку ділянку роботи він відповідає. Ключовими тут є навички користування мультимедійними засобами та Інтернетом, адже останній є основним засобом, через який здійснюється проведення віртуальних екскурсій. Доцільно зауважити, що екскурсія набуває більш

цікавого змісту, коли автори впроваджують інтерактивні вправи, тематичні квести або ігри.

Здобувачі освіти на ОПП «Краєзнавчо-туристична робота» під час опанування дисципліни «Історичне краєзнавство» виконують самостійне завдання, що передбачає створення групової або індивідуальної віртуальної екскурсії за темами курсу. Результатами своєї роботи вони ділилися під час практичних занять, на загально академічних виховних і просвітницьких заходах, під час проходження краєзнавчо-туристичної практики в закладах загальної середньої освіти м. Харкова і Харківської області. Наприклад, під час проходження краєзнавчо-туристичної практики здобувачі освіти брали участь у тижні історії на базі Комунального закладу Харківського ліцею № 134 Харківської міської ради. Для ліцеїстів було проведено низку цікавих і змістовних віртуальних екскурсій на історико-краєзнавчу тематику, а саме: «Харків – місто в якому я живу і навчаюсь», «Подорож районами Харкова», «Фарби незламного міста», «Північна Салтівка – район-фортеця», «Історія та сучасність Холодної гори», «Історія і сучасність вул. Університетської». «Будинок «Слово» як символ розстріляного Відродження» тощо. Перед організаторами віртуальних екскурсій ставилися завдання ознайомити учнів з історією та сучасністю Харкова, сформувати уявлення про цікаві місця нашого міста, сформувати регулятивні, комунікативні та пізнавальні компетентності, сприяти вихованню естетичного сприйняття історичних пам’яток, розвивати інтерес до архітектурно-історичної спадщини Харкова. Потрібно додати, що для активізації пізнавальної діяльності учнів екскурсії доповнювалися різними інтерактивними вправами. Це були і вікторини на платформі Kahoot, і квести, і історичні задачі, і конкурси на дошці Padlet. Усі екскурсії викликали велику зацікавленість, учні з задоволенням брали участь в інтерактивних видах робіт, ставили безліч питань організаторам екскурсій, залишали позитивні відгуки на дошці Padlet.

Необхідно зазначити, що всі екскурсії супроводжувалися не тільки слайдами об`єктів, але й демонстрацією відео. Створення відеоматеріалів про об’єкт дослідження сприяє стимулюванню і провокуванню здобувачів освіти до пізнавальної діяльності. Ми вважаємо, що подібні форми роботи сприяють підвищенню зацікавленості і створюють умови для креативності і творчості майбутніх фахівців краєзнавчо-туристичної роботи.

Безумовно, ми розуміємо, що будь-яка, навіть дуже якісна віртуальна екскурсія, не може надати тих вражень, які ми отримуємо під час особистої присутності або участі. Попри це, віртуальні екскурсії мають низку переваг перед традиційними, а саме:

- можливість віртуального перенесення за межі аудиторії або класної кімнати;
- за одне заняття можна відвідати декілька об`єктів: музеїв, заповідників, пам’ятних місць, вулиць та навіть міст;
- автоматизація обробки інформації про досліджуваний об’єкт сприяє підвищенню продуктивності здобувачів освіти;
- студенти вдосконалюють методику пошуку, систематизації і наочної демонстрації інформації за допомогою інформаційно-комп’ютерних технологій;
- здобувачі освіти вдосконалюють навички soft skills, працюючи в команді, виконуючи групові завдання;
- підготовка екскурсії вимагає активізацію пізнавальної діяльності, а саме оволодіння науковими знаннями;
- такі екскурсії завжди доступні, є можливість переглядати їх повторно;
- під час такої екскурсії здобувачі освіти опановують навички самостійного спостереження і аналізу;
- розробка і проведення віртуальних екскурсій сприяє удосконаленню знань із сучасних інформаційно-комп’ютерних технологій.

Безумовно, кожна екскурсія (очна і віртуальна) має бути ретельно підготовлена. Для цього автори (викладач або студенти) мають чітко розуміти цілі і завдання екскурсійного заходу. Кожен етап екскурсії мусить бути чітко спланованим, обговореним, змонтованим. Обов’язково потрібно враховувати рівень аудиторії, її вік, підготовку, ступінь зацікавленості тощо.

Серед основних функцій віртуальних екскурсій можемо виділити наступні:

- реалізація принципу наочності навчання, завдяки чому здобувачі освіти мають можливість безпосередньо познайомитися з досліджуваними об’єктами і темами;
- підвищення наукового рівня навчання і зміцнення його зв’язку з реальними життєвими ситуаціями і живою мовою;
- розвиток комунікативних і лінгвокомунікативних компетентностей,

© О.Ю. Кашаба, І.В. Щербина, 2024

комунікабельності, психологічної витримки, емоційного забарвлення тощо;

- виховання у здобувачів освіти загальної культури та світогляду, формування поваги до рідного краю, його історії та традицій тощо.

Висновки. Підсумовуючи все вищевикладене, можемо дійти висновку, що віртуальна екскурсія з курсу «Історичне краєзнавство» сприяє не лише підвищенню інтересу до дисципліни, а й до культурної спадщини України, краю, регіону, міста, вулиці тощо. Така форма роботи є інноваційною в освітньому процесі, але, як засвідчує практика, досить перспективною. Віртуальні екскурсії спрямовані не тільки на отримання предметних знань, але й сприяють формуванню комунікативних, пізнавальних, регулятивних, організаційних навчальних дій у здобувачів вищої освіти.

Віртуальні екскурсії є викликом сьогоденню і відповідають принципу компетентнісного підходу, принципу пізнавальної діяльності, вони створюють підґрунтя для самостійної творчої діяльності з метою отримання нового знання.

Отже, віртуальна екскурсія, як сучасна форма організації освітнього процесу, що ґрунтується на інформаційно-комп'ютерних технологіях, показує свою ефективність і надає широкі можливості та інструментарій для розвитку креативності, творчості, проведення досліджень, задоволення потреб у інформації. Попри це, її ефективність можлива лише при належній організації, чіткому плануванні, ретельній підготовці до екскурсії та дотримання відповідних методичних рекомендацій.

Перспективи подальших досліджень. Метою подальших досліджень є науковий пошук та методична розробка інноваційних способів активізації пізнавальної діяльності всіх учасників освітнього процесу на заняттях із дисципліни «Історичне краєзнавство».

Список використаних джерел:

1. Десятов Д. Л. Методика використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні історії / Д. Л. Десятов. – Харків : Основа, 2011. – 111 с.

2. Єпик Л. І. Інноваційні технології у викладанні курсу «Історичне краєзнавство» у вищій школі / Л. І. Єпик // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. – 2017. – Вип. 5. – С. 15–18.

3. Захарова В. Р. Інформаційні технології в освіті : [навч. посіб. для студентів ВНЗ] / В. Р. Захарова. –Кив : Академія, 2003. – 192 с.

4. Коляструк О. А. Методологія історії повсякдення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/7464/2/kolyastruk.pdf (дата звернення 15.04.2024р.)

5. Теоретико-методологічні аспекти вивчення повсякденного життя // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.) : колективна монографія / відп. ред. С. В. Кульчицький. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. – 230 с. – (Серія: З історії повсякденного життя в Україні).

6. Кравцов С. С. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій на уроках історії / С. С. Кравцов // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. – 2018. – № 1. – С. 93–98.

7. Ладиченко Т. Електронний педагогічний програмний засіб з історії – новий крок в оволодінні навчальним матеріалом / Т. Ладиченко // Історія в школах України. – 2005. – Вип. 4. – С. 35-39.

8. Мокрогуз О. П. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні історії / О. П. Мокрогуз // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. праць. – Миколаїв : МДУ, 2014. – Вип. 24. – С. 76-87.

9. ОПП «Краєзнавчо-туристична робота» підготовки бакалавра зі спеціальності 032 Історія та археологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uipa.edu.ua/ua/educative-work/osvitni-prohramy/622-2011-12-09-21-56-46/osvitni-prohramy-2019/9798-pershij-bakalavrskij-riven-vishchoji-osviti-bakalavr-2023-2024 (дата звернення15.04.2024р.)

10. Удод О. Історія повсякденності : проблеми методології та джерелознавства / О. А. Удод // Історія в школах України. — 2005. — № 4. – С. 40–45.

11. Удод О. А. Психоісторичний підхід до історичних джерел / О. А. Удод // Вісник Дніпропетр. ун-ту. – 2000. – Вип. 8. – С. 45-48.

12. Удод О. Про історію повсякденності / О. А. Удод // Борисфен. – 2000. – № 4. – С. 9–10.

13. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні X VI–X VII ст. / Н. Яковенко. – Київ, 2002. – 130 с.

References:

1. Desiatov, DL 2011, *Metodyka vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchanni istorii [Methods of using information and communication technologies in teaching history]*, Osnova, Kharkiv.

2. Iepyk, LI 2017, 'Innovatsiini tekhnolohii u vykladanni kursu «Vstorychne kraieznavstvo» u vyshchii shkoli' *[Innovative technologies in teaching the course "Historical Local History" in higher education]*, *Teoriia ta metodyka navchannia suspilnykh dystsyplin*, iss 5, Pp. 15–18.

© О.Ю. Кашаба, І.В. Щербина, 2024

3. Zakharova, VR 2003, *Informatsiini tekhnolohii v osviti [Information technologies in education]*, Akademiia, Moskva.

4. Koliastruk, OA n. d., Metodolohiia istorii povsiakdennia *[The methodology of everyday history]*, viewed 15.04.2024 <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/7464/2/kolyastruk.pdf>

5. Kulchytskyi, SV (ed) 2010, *Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921–1928 rr.) [Theoretical and methodological aspects of the study of everyday life // Essays on everyday life in Soviet Ukraine during the NEP (1921-1928)]*, Kyiv.

6. Kravtsov, SS 2018, 'Vykorystannia informatsiino-kompiuternykh tekhnolohii na urokakh istorii' *[Using information and computer technologies in history lessons]*, *Teoriia ta metodyka navchannia suspilnykh dystsyplin*, no 1 (6), Pp. 93–98.

7. Ladychenko, T 2005, 'Elektronnyi pedahohichnyi prohramnyi zasib z istorii – novyi krok v ovolodinni navchalnym materialom' *[An electronic pedagogical software tool for history is a new step in mastering educational content]*, *Istoriia v shkolakh Ukrainy*, iss. 4, Pp. 35-39.

8. Mokrohuz, OP 2014, 'Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u vykladanni istorii' *[Using information and communication technologies in teaching history]*, *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky*, iss 24, Pp. 76-87.

9. 2019, OPP «Kraieznavcho-turystychna robota» pidhotovky bakalavra zi spetsialnosti 032 Istoriia ta arkheolohiia *[EPP "Local history and tourism work" for bachelor's degree in specialty 032 History and archeology]*, viewed 15.04.2024 <http://www.uipa.edu.ua/ua/educative-work/osvitni-prohramy/622-2011-12-09-21-56-46/osvitni-prohramy-2019/9798-pershij-bakalavrskij-riven-vishchoji-osviti-bakalavr-2023-2024>

10. Udod, O 2005, 'Istoriia povsiakdennosti : problemy metodolohii ta dzhereloznavstva' *[History of everyday life: problems of methodology and source studies]*, *Istoriia v shkolakh Ukrainy*, no 4, Pp. 40–45.

11. Udod, OA 2000, 'Psykhoistorychnyi pidkhid do istorychnykh dzherel' *[Psychohistorical approach to historical sources]*, *Visnyk Dnipropetr. un-tu*, iss. 8, Pp. 45-48

12. Udod, OA 2000, 'Pro istoriiu povsiakdennosti' *[On the history of everyday life]*, *Borysfen*, no 4, Pp. 9–10.

13. Iakovenko, N 2002, *Paralelnyi svit. Doslidzhennia z istorii uiavlen ta idei v Ukraini Kh VI–Kh VII st. [A parallel world. Studies in the history of ideas in Ukraine in the sixteenth and seventeenth centuries]*, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2024 р.

© О.Ю. Кашаба, І.В. Щербина, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-117-123
УДК 378.11

УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

© Ковальська В.С., Огризько О.Г.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора

Ковальська Вікторія Сергіївна: ORCID: 0000-0003-0552-026X; viki-555@ukr.net; кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

Огризько Олег Григорович: ORCID: 0009-0004-1397-7088; marinna2002.07@gmail.com; аспірант; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті доведено необхідність володіння магістрами педагогічної освіти управлінською компетентністю в контексті активних змін національної освітньої системи, вимог ефективного використання ресурсів та впровадження інноваційних підходів в умовах турбулентного освітнього середовища, актуалізації нематеріального виробництва в сучасному інформаційному суспільстві. За результатами дослідження управлінську компетентність магістрів педагогічної освіти визначено як інтегровану якість особистості, яка включає сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для успішного управління освітнім процесом на різних рівнях, упровадження інноваційних педагогічних технологій із метою досягнення якісних результатів у навчанні та розвитку здобувачів. Виокремлено структуру управлінської компетентності магістрів педагогічної освіти, яку утворюють такі компоненти: когнітивний (система знань, яку має опанувати здобувач освіти: сучасних теорій та практик управління в освіті, основ фінансового менеджменту, стратегічного планування; методів оцінки якості навчання та використання цих даних для вдосконалення управлінських рішень, практичних методів ефективного управління в умовах невизначеності, сучасних підходів та методів управління якістю освіти), діяльнісний (система комунікативних і організаційних умінь, що забезпечують здатність здобувачів освіти реалізувати ефективну управлінську діяльність), особистісний (професійна мотивація, професійно-ціннісна орієнтація, комплекс управлінських рис та якостей, серед яких адаптивність, ініціативність, творчість, енергійність, мобільність, прагнення до успіху, емоційний інтелект, готовність до змін, стратегічне мислення, самовдосконалення, толерантність, урівноваженість, відповідальність). Установлено важливість інтеграції процесу формування управлінської компетентності у професійну підготовку магістрів педагогічної освіти, що позитивно впливатиме на її якість.

Ключові слова: магістри педагогічної освіти, управлінська компетентність, професійна підготовка, компоненти управлінської компетентності, управлінська діяльність, когнітивний компонент, діяльнісний компонент, особистісний компонент.

V. Kovalskaya, O. Ohryzko ″Management competence as a determinant of professional training of pedagogical education masters″

The article proves the need for masters of pedagogical education to possess management competence in the context of active changes in the national education system, requirements for effective use of resources and the introduction of innovative approaches in the turbulent educational environment, actualization of intangible production in the modern information society. According to the results of the study, the management competence of masters of pedagogical education is defined as an integrated personality quality, which includes a set of knowledge, abilities, skills and personal qualities necessary for the successful management of the educational process at various levels, the introduction of innovative pedagogical technologies in order to achieve high-quality results in training and development of students. The structure of management competence of masters of pedagogical education is singled out, which consists of the following components: cognitive (a system of knowledge that students must master: modern theories and practices of management in education, the basics of financial management, strategic planning; methods of assessing the quality of education and using these data to improve managerial decisions, practical methods of effective management in conditions of uncertainty, modern approaches and methods of managing the quality of education), activity (a system of communicative and organizational skills that ensure the ability of students

© В.С. Ковальська, О.Г. Огризько, 2023

to implement effective management activities), personal (a set of managerial traits and qualities, including adaptability, initiative, creativity, energy, mobility, desire for success, emotional intelligence, readiness for change, strategic thinking, self-improvement, tolerance, balance, responsibility). The importance of integrating the process of formation of management competence into the professional training of masters of pedagogical education, which will have a positive effect on its quality, has been established.

Keywords: master of pedagogical education, management competence, professional training, components of management competence, management activity, cognitive component, activity component, personal component.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Сучасне освітнє середовище формується під впливом глибоких трансформацій та викликів, які охоплюють не лише сферу освіти, а й соціокультурний, технологічний та економічний контекст. Упровадження новітніх технологій, глобалізація та зростаючі вимоги до якості освіти ставлять перед педагогами нові завдання, вимагаючи від них не лише педагогічних, а й управлінських навичок. Зростаюча складність управління освітніми закладами потребує наявності в педагогів глибокого розуміння управлінських процесів, стратегій та методів. Від їхньої ефективності залежить якість навчання та розвиток здобувачів освіти, а також здатність закладів освіти адаптуватися до змін у суспільстві та технологічному прогресі.

Сучасні заклади освіти потребують кваліфікованих фахівців, які були б здатні ефективно керувати процесами навчання, впроваджувати інноваційні педагогічні практики та забезпечувати освітній процес відповідно до сучасних вимог. Таким чином, формування управлінської компетентності в магістрів педагогічної освіти є критично важливим для подальшого розвитку освітніх систем та забезпечення їхньої відповідності сучасним вимогам.

Проте, незважаючи на важливість управлінської компетентності для магістрів педагогічної освіти, існує потреба в більш детальному аналізі цього поняття та його компонентів. Основні питання, що виникають і вимагають подальшого дослідження, включають розуміння того, як впливає управлінська компетентність магістра педагогічної освіти на якість навчання та успішність здобувачів, які конкретні навички та якості є ключовими для успішного управлінського лідерства в освітньому закладі, а також які стратегії та підходи можуть бути ефективними в розвитку управлінської компетентності магістрів педагогічної освіти.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує сталий інтерес дослідників до особистості педагога, спроможного задовольнити всі виклики сьогодення. Так, обґрунтуванню компетентнісної парадигми як основи їхньої професійної підготовки присвячено роботи багатьох науковців (Т.Браже, Л.Бачієвої, Н.Брюханової, І.Гришиної, О.Коваленко, А.Кириченко, В.Кричевського). В останні роки також актуалізується інтерес до проблеми управлінської компетентності фахівців педагогічної галузі. Дослідження, проведені в цій сфері, розкривають різноманітні аспекти управлінської діяльності педагогів та її вплив на процес навчання та розвитку здобувачів. Один із напрямів досліджень полягає у вивченні конкретних навичок та компетентностей, які необхідні для успішного управління освітнім процесом. Наприклад, дослідження фокусуються на розумінні ролі лідерства, комунікаційних навичок, стратегічного планування та прийняття рішень у контексті педагогічного керівництва (Н.Болгарін, А.Болдвін, Д.Виханський, В. Веснін, А. Кальянов, Н.Мараховська). Інші дослідження зосереджені на вивченні взаємозв'язку між управлінською компетентністю педагогів та результатами навчання здобувачів. Ці дослідження демонструють, що ефективне управління освітнім процесом може сприяти покращенню академічних досягнень здобувачів, їх соціальному та емоційному розвитку (О.Борисюк, Д.Козлов, Р.Костенко). Крім того, значну увагу приділяється дослідженням стратегій та підходів до розвитку управлінської компетентності педагогів. Ці дослідження розглядають ефективні методи навчання та підготовки, вплив менторства та професійного розвитку на формування управлінських навичок, а також оцінюють результативність різних програм підвищення кваліфікації у цій галузі (В.Андрущенко, А.Збруєва, О.Олексієнко, А.Розсказов, В.Стрельніков). Усе це підкреслює важливість подальшого дослідження цій галузі та розробки програм та стратегій, спрямованих на

 © В.С. Ковальська, О.Г. Огризько, 2024

підвищення рівня управлінської компетентності магістрів педагогічної освіти.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є визначення суті й структури управлінської компетентності магістрів педагогічної освіти й виокремлення теоретичних передумов її формування у процесі професійної підготовки цих фахівців.

Виклад основного матеріалу. Інтенсифікація процесів реформування національної освітньої системи обумовлює потребу в компетентних педагогах, адже саме ці фахівці забезпечують успіх усіх освітніх реформ, є рушійною силою створення якісної нової системи освіти, генераторами нових ідей удосконалення освітнього й управлінського процесів. Саме тому наукова спільнота активізувала дослідження в напрямі визначення вимог до професійної підготовки магістрів педагогічної освіти, зокрема й у напрямі формування в них управлінської компетентності.

Управлінська компетентність у педагогічній літературі розглядається з різних перспектив, що відображається в різноманітності підходів до її розуміння та визначення. Поглиблений аналіз наукових джерел [1, 3, 7, 10, 12] дозволяє виокремити декілька основних напрямів та концепцій у цій сфері.

Перший підхід полягає в розгляді управлінської компетентності як набору специфічних навичок та вмінь, необхідних для успішного керівництва освітнім процесом. Зокрема, в цьому контексті акцентується на розвитку лідерських якостей, стратегічного мислення, комунікативних навичок та здатності до прийняття ефективних управлінських рішень.

Інший підхід визначає управлінську компетентність як комплексну систему знань, умінь та якостей, які дозволяють педагогам ефективно управляти освітнім процесом та впроваджувати інноваційні педагогічні практики. Цей підхід зазначає важливість емоційного інтелекту, системного мислення та здатності до адаптації до змін.

Крім того, у педагогічній літературі можна відзначити підхід, згідно з яким управлінська компетентність розглядається як соціокультурний феномен, що визначається контекстом освітньої системи та вимогами суспільства до педагогів.

Отже, аналіз різних підходів до розуміння управлінської компетентності в педагогічній літературі демонструє багатогранність цього поняття та важливість розгляду його як комплексного феномену, що враховує як особистісні якості педагога, так і особливості закладу освіти та сучасні вимоги до освіти. Тому управлінська компетентність педагогів є ключовим фактором у забезпеченні якісної освіти та успішного функціонування освітніх закладів. Вона дозволяє педагогам ефективно реагувати на виклики та зміни у сучасному освітньому середовищі та досягати високих результатів у розвитку здобувачів.

Таким чином, проведений аналіз наукових праць дозволив визначити управлінську компетентність педагога як інтегровану якість особистості, яка включає сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для успішного управління освітнім процесом на різних рівнях, упровадження інноваційних педагогічних технологій із метою досягнення якісних результатів у навчанні та розвитку здобувачів. Ця компетентність включає в себе лідерські якості, стратегічне мислення, комунікативні навички, уміння ефективно управляти ресурсами та розвивати власний професійний потенціал. Вона є важливим чинником успішного функціонування освітніх закладів та забезпечення якості освіти.

Також наш науковий пошук було спрямовано на визначення структурних компонентів дослідженого феномену. У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження Д. Козлова [5], де деталізовано структуру управлінської компетентності викладача у вигляді позиційно-ціннісного, когнітивно-операційного, аналітико-рефлексивного компонентів. Позиційно-ціннісний компонент відображає сформованість інтегральних професійно значущих особистісних якостей, серед яких професійна мотивація, професійно-педагогічна спрямованість, професійно-ціннісна орієнтація і педагогічні здібності. Когнітивно-операційний компонент включає систему знань про управління як одного з напрямів діяльності викладача; про педагогічний менеджмент; про способи професійного самовдосконалення, а також навички самопрезентації. Аналітико-рефлексивний компонент відображає вміння здійснювати педагогічний аналіз ресурсів; уміння планувати освітній процес від кінцевої мети; вміння його організувати, здійснювати та проаналізувати; уміння проєктувати цілі для студента і для викладача; уміння вибрати стратегічний напрямок і форми діяльності для професійного зростання; здатність до

© В.С. Ковальська, О.Г. Огризько, 2023

постійного професійного вдосконалення, володіння прийомами аналізу і узагальнення власного досвіду [5, с. 163].

І. Аннікова обґрунтовує і характеризує структуру управлінської компетентності педагога, що включає мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти [2, с. 30]. П.Олешко, Н.Кінах у структурі управлінської компетентності керівника закладу освіти виокремлюють економічний, маркетинговий, планово-прогностичний, стратегічний, організаційний, контрольний, інформаційно-аналітичний компоненти [11, с. 119].

О. Шестопалюк виокремлює такі напрями управлінської діяльності викладача: діагностичний, прогностичний, організаторський, комунікативний, мотиваційний, порівняльно-оцінний, емоційно-вольовий, гностичний. На цій підставі визначає такі основні функціональні компоненти управлінської компетентності викладача: когнітивний, організаційний, комунікативний і рефлексивний. Автором трактовано когнітивний компонент як управлінське педагогічне мислення; системність, повнота, ґрунтовність управлінських знань у сфері освіти та здатність їх застосовувати при вирішенні професійних завдань; спроможність ґенерувати інноваційні ідеї. Організаційний компонент визначає здатність викладача реалізувати завдання освітнього процесу, стимулювати навчальну діяльність здобувачів, забезпечувати сприятливі умови для їхнього особистісно-професійного становлення, реалізувати навички самоменеджменту. Комунікативний компонент забезпечує вплив на думки і поведінку суб'єктів педагогічного процесу, продуктивну взаємодію в управлінській діяльності, толерантне сприйняття здобувачів і колег, формування команди однодумців. Рефлексивний компонент відображає адекватну самооцінку і самоаналіз управлінської діяльності, здатність до професійної саморегуляції; корекцію власної поведінки і діяльності [14, с. 5].

Порівняльний аналіз представлених підходів до структуризації дослідженого феномену, узагальнення отриманих результатів уможливило презентувати власне бачення структури управлінської компетентності магістрів педагогічної освіти за рахунок виокремлення таких її компонентів, як когнітивного, діяльнісного, особистісного.

Так, когнітивний компонент передбачає наявність у магістрів педагогічної освіти системи знань щодо основних теорій та практик управління в освіті (включаючи принципи організаційного управління, планування, контролю та оцінки); основних правових норм і положень, які стосуються управління освітніми закладами та освітніми програмами; основних принципів фінансового управління в освітніх установах, включаючи бюджетування, фінансовий звіт та контроль; методів оцінки якості навчання та використання цих даних для вдосконалення управлінських рішень; практичних методів ефективного управління в умовах невизначеності; сучасних підходів та методів управління якістю освіти; процесів розробки стратегічних планів та їх впровадження для досягнення мети та місії закладу освіти; основних принципів взаємодії між учасниками освітнього процесу та методів вирішення конфліктів.

Діяльнісний компонент включає сукупність умінь щодо формування та мотивування команди для досягнення спільних цілей; ефективної комунікації зі здобувачами, колегами, стейкхолдерами та іншими зацікавленими особами; конструктивного вирішення конфліктів між суб'єктами освітнього процесу; створення та підтримки сприятливої для навчання атмосфери в закладі освіти; планування та впровадження нових освітніх технологій та методик для підвищення якості навчання; розробки стратегічних планів для розвитку освітнього закладу або освітньої програми з урахуванням поточних тенденцій та потреб стейкхолдерів; аналізу успішності навчання, здоров'я та безпеки здобувачів, а також інших ключових показників для прийняття обґрунтованих управлінських рішень; ефективної співпраці з громадськими організаціями, бізнес-спільнотою та іншими стейкхолдерами для покращення якості освіти.

Особистісний компонент визначає ціннісне ставлення до управлінської діяльності, потреби й мотивацію щодо виконання фахівцем комплексу управлінських дій, що забезпечують ефективність закладу освіти, а також сукупність професійно важливих якостей, серед яких адаптивність, ініціативність, творчість, енергійність, мобільність, прагнення до успіху, емоційний інтелект, готовність до змін, стратегічне мислення, самокерованість та саморозвиток, толерантність, урівноваженість, професійна відповідальність, лідерські якості, системність мислення, етичність.

© В.С. Ковальська, О.Г. Огризько, 2024

Формування означених компонентів управлінської компетентності уможливлюється за рахунок використання у професійній підготовці магістрів педагогічної освіти різноманітних методів та стратегій, що сприяють підготовці майбутніх педагогічних лідерів. Аналіз педагогічної практики [4, 6, 8, 9, 13] дозволив виокремити серед таких:

1. Практичний досвід та стажування. Освітні програми включають практику та стажування в закладах освіти, зокрема їх адміністративних підрозділах. Цей підхід дозволяє майбутнім педагогам отримати практичний досвід управлінської діяльності та спостерігати за роботою досвідчених керівників.

2. Курси та семінари з управління. У рамках магістерських програм реалізуються курси та семінари з управлінської діяльності, де здобувачі вивчають теорії управління, а також аналізують сучасні тенденції та стратегії керівництва в освіті.

3. Рольові ігри та кейси. Використання рольових ігор та кейс-стаді в освітньому процесі дозволяє магістрам відчути себе на місці керівника та зрозуміти складнощі та виклики, з якими вони можуть зіткнутися в майбутньому.

4. Менторство та практичне керівництво. Важливим елементом формування управлінської компетентності є менторство та практичне керівництво з боку досвідчених керівників, які надають поради, діляться досвідом та надають підтримку в процесі навчання.

5. Інтердисциплінарний підхід. Формування управлінської компетентності передбачає використання інтердисциплінарного підходу, що охоплює знання з різних галузей науки, таких як педагогіка, психологія, соціологія, економіка та інші.

6. Навчання за проєктною методикою. Проєктне навчання дозволяє здобувачам вирішувати реальні проблеми, пов’язані з управлінням закладом освіти чи певними аспектами освітньої діяльності. Цей підхід сприяє розвитку креативності, аналітичних навичок та здатності до прийняття рішень.

Таким чином, проведена робота дозволила сформулювати такі **висновки.** Управлінська компетентність магістрів педагогічної освіти є ключовим елементом їхньої підготовки до професійної діяльності. Визначено, що ця компетентність включає в себе такі ключові аспекти, як лідерство, стратегічне мислення, комунікативні навички, управлінські вміння та рефлексію, що схарактеризовано у відповідності до виокремлених компонентів (когнітивного, діяльнісного, особистісного). Аналіз методів та підходів до підвищення рівня управлінської компетентності показав, що існують різноманітні можливості для підготовки магістрів до ефективної реалізації управлінської діяльності. Зокрема, використання проєктного навчання, менторства, тренінгів, рольових ігор, кейсів позитивно впливатиме на формування означеної компетентності. Отже, формування управлінської компетентності магістрів педагогічної освіти є складним та багатогранним процесом, який вимагає поєднання теоретичних знань із практичним досвідом та розвитку особистісних якостей.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямами проведеного дослідження є теоретичне обґрунтування й розроблення моделі формування управлінської компетентності магістрів педагогічної освіти у процесі їхньої професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Система управлінських компетенцій викладача: світоглядний фундамент дослідження / В. П. Андрущенко, Г. О. Нестеренко // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 берез. 2013 р.). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 10–13.

2. Аннікова І. П. Процесна модель професійної діяльності викладача ВНЗ / І. П. Аннікова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди». – 2012. – Додаток 1 до Вип. 27, т. 9 : Темат. Вип. «Вища освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». – С. 23–32.

3. Борисюк О. М. Сутність та структура управлінської компетентності керівника / О. М. Борисюк // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2014. – Вип.16. – С. 11–21.

4. Дудник Н. Формування управлінської компетентності майбутнього менеджера освіти як педагогічна проблема / Н. Дудник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2016. – Вип. 55. – С. 246-252.

5. Козлов Д. О. Сутнісні складові сформованості управлінської компетентності викладача вищої школи у процесі магістерської підготовки / Д. О. Козлов // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2014. – № 37. – С. 158–167.

6. Кондур О. Управлінська компонента професійної компетентності фахівця в освітній системі / О. Кондур // Витоки педагогічної майстерності. – 2018. – № 21. – С. 95–99.

7. Костенко Р. В. Управлінська компетентність як складова професійної

© В.С. Ковальська, О.Г. Огризько, 2023

компетентності педагога / Р. В. Костенко // Нове покоління вчителів для української школи: виклики і досягнення : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (30 квіт. 2021 р.). – Одеса : Астропринт, 2021. – С. 34-38.

8. Левицька Л. Формування управлінської компетентності як цінності майбутнього викладача вищої школи / Л. Левицька // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка». – 2021. – № 1(13). – С. 39–43.

9. Маторін Є. Б. Способи формування управлінської компетентності майбутнього вчителя / Є. Б. Маторін // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology. – 2013. – № 7. – С. 119-121.

10. Олексієнко О., Розсказов А. Розвиток управлінської компетентності здобувачів вищої освіти / О. Олексієнко, А. Розсказов // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2021. – № 1, т. 1. – С. 125–137.

11. Олешко П. М. Структура управлінської компетентності керівника освітнього закладу в системі післядипломної педагогічної освіти / П. М. Олешко, Н. В. Кінах // Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». – 2019. – Вип. 9 (38). – С.113–132.

12. Сбруєва А. А. Компетентності викладача вищої школи як менеджера інновацій / А. А. Сбруєва, О. Г. Козлова // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 берез. 2013 р.). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 29–31.

13. Стрельніков В. Ю. Перспективи розвитку магістратури зі спеціальності «Педагогіка вищої школи» для закладів вищої кооперативної освіти в Україні / В. Ю. Стрельніков // Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти: українські традиції та європейська практика : зб. наук. пр. 1-го Всеукр. наук.-метод. семінару (29 жовт. 2010 р.). – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2011. – С. 36–39.

14. Шестопалюк О. В. Управлінська компетентність викладача: зміст і структура / О. В. Шестопалюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2013. – Вип. 34. – С. 3–5.

References

1. Andrushchenko, VP & Nesterenko, HO 2013, ‘Systema upravlinskykh kompetentsii vykladacha: svitohliadnyi fundament doslidzhennia‘ *[The system of management competencies of a teacher: a worldview basis for research], Upravlinski kompetentsii vykladacha vyshchoi shkoly : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii,* pp. 10–13.

2. Annikova, IP 2012, ‘Protsesna model profesiinoi diialnosti vykladacha VNZ‘ *[Process model of university teacher's professional activity], Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S. Skovorody»,* Dodatok 1 do no. 27, tom IX (42), pp. 23–32.

3. Borysiuk, OM 2014, ‘Sutnist ta struktura upravlinskoi kompetentnosti kerivnyka‘ *[Essence and structure of management competence of a corporate executive], Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii,* no. 16, pp. 11–21.

4. Dudnyk, N 2016, ‘Formuvannia upravlinskoi kompetentnosti maibutnoho menedzhera osvity yak pedahohichna problema‘*[Formation of management competence of future education manager as a pedagogical problem], Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly,* no. 55, pp. 246-252.

5. Kozlov, DO 2014, ‘Sutnisni skladovi sformovanosti upravlinskoi kompetentnosti vykladacha vyshchoi shkoly u protsesi mahisterskoi pidhotovky‘*[The essential components of the forming management competence of a higher education teacher in the process of master's training], Naukovi zapysky kafedry pedahohiky,* no. 37, pp. 158–167.

6. Kondur, O 2018, ‘Upravlinska komponenta profesiinoi kompetentnosti fakhivtsia v osvitnii systemi‘*[Management component of professional competence for specialists in the educational system], Vytoky pedahohichnoi maisternosti,* no. 21, pp. 95–99.

7. Kostenko, RV 2021, ‘Upravlinska kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti pedahoha‘*[Management competence as a component of a teacher's professional competence], Nove pokolinnia vchyteliv dlia ukrainskoi shkoly: vyklyky i dosiahnennia : zb. tez dopovidei Vseukr. naukovo-praktych. onlain-konferentsii,* pp. 34-38.

8. Levytska, L 2021, ‘Formuvannia upravlinskoi kompetentnosti yak tsinnosti maibutnoho vykladacha vyshchoi shkoly‘*[Formation of managerial competence as a value of a future higher education teacher], Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Pedahohika»,* no. 1(13), pp. 39–43.

9. Matorin, YeB 2013, ‘Sposoby formuvannia upravlinskoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia‘*[Ways of forming the future teacher's management competence], Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology,* no. 7, pp. 119-121.

10. Oleksiienko, O & Rozskazov, A 2021, ‘Rozvytok upravlinskoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity‘*[Development of management competence of higher education students], Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka,* no. 1 (100), Tom 1, pp. 125-137.

11. Oleshko, PM & Kinakh, NV 2019, ‘Struktura upravlinskoi kompetentnosti kerivnyka osvitnoho zakladu v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity‘*[The structure of management competence of the head of an educational institution in the system of postgraduate pedagogical education], Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia «Pedahohichni nauky»,* no. 9(38), pp. 113-132.

12. Sbruieva, AA & Kozlova, OH 2013, ‘Kompetentnosti vykladacha vyshchoi shkoly yak menedzhera innovatsii‘*[Competencies of a higher education teacher as an innovation manager], Upravlinski kompetentsii vykladacha vyshchoi shkoly :*

© В.С. Ковальська, О.Г. Огризько, 2024

materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, pp. 29–31.

13. Strelnikov, VYu 2011, 'Perspektyvy rozvytku mahistratury zi spetsialnosti «Pedahohika vyshchoi shkoly» dlia zakladiv vyshchoi kooperatyvnoi osvity v Ukraini'*[Prospects for the development of a Master's Degree in higher education pedagogy for higher cooperative education institutions in Ukraine]*, *Zabezpechennia nastupnosti zmistu v systemi stupenevoi vyshchoi ta pisliadyplomnoi osvity: ukrainski tradytsii ta yevropeiska praktyka*, pp. 36–39.

14. Shestopaliuk, OV 2013, 'Upravlinska kompetentnist vykladacha: zmist i struktura'*[Teacher's management competence: content and structure]*, *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, no. 34, pp. 3-5.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2024 р.

© В.С. Ковальська, О.Г. Огризько, 2023

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-124-129
УДК 378+001.3:17.031]:005.336.2(045)

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

© Лєдок М. В.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Інформація про автора:
Лєдок Марина Валеріївна: ORCID: 0000-0002-1354-2170; marinaledok1987@gmail.com; аспірантка кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, провулок Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.

У статті розглянуто наукові джерела з визначеної проблеми та проаналізовано дослідження науковців, що підкреслює актуальність проблеми формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів. Аналіз наукової літератури виявляє багатоаспектні підходи до проблеми формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів інформатики. Визначені напрямки досліджень включають теоретико-методичні засади формування етичної культури, теоретичні питання формування морально-духовної культури та аспекти професійної підготовки вчителів інформатики. Огляд чинних освітніх нормативних документів України свідчить, що сучасні вітчизняні реформи акцентують увагу на формуванні емоційно-етичної компетентності особистості здобувачів освіти на всіх рівнях і ступенях освіти.

Проаналізовано актуальні дефініції понять «етична компетентність», «емоційна компетентність», «емоційно-етична компетентність» у науковому доробку вчених, установлено ключові відмінності в їх сутнісних характеристиках. В обґрунтуванні досліджуваного феномену автор статті спирається на узагальнене трактування емоційної компетентності як поєднання знань, умінь та здібностей розпізнавати й розрізняти емоції, розуміти їх та управляти як власними емоціями, так і емоціями інших людей, а також на розуміння етичної компетентності, яка визначається як динамічне поєднання знань, умінь, навичок, стилів мислення, поглядів, цінностей та інших особистісних якостей, що дозволяє людині ефективно соціалізуватися. Виокремлено складові етичної компетентності майбутнього вчителя: потребнісно-ціннісний, змістовний і діяльнісний компоненти.

Зазначено, що емоційно-етична компетентність майбутнього вчителя інформатики розглядається як складна індивідуально-психологічна властивість особистості, що поєднує теоретичні знання, ціннісні та етичні орієнтації, особистісні навички, практичні вміння та застосування цих якостей на засадах етики та моралі.

Ключові слова: компетентність, моральне виховання, емоційна компетентність, етична компетентність, формування етичної компетентності, емоційно-етична компетентність, майбутні вчителі інформатики.

M. Liedok " The state of study of the problem on forming emotional and ethical competence of future computer science teachers in the theory and practice of pedagogical science".

The article examines scientific sources on the specified problem and analyzes the research of scientists, which emphasizes the relevance of the problem of forming the emotional and ethical competence of future teachers. The analysis of scientific literature reveals multifaceted approaches to the problem of forming the emotional and ethical competence of future computer science teachers. The identified areas of research include the theoretical and methodological foundations of the formation of ethical culture, theoretical issues of the formation of moral and spiritual culture, and aspects of the professional training of informatics teachers. A review of the current educational normative documents of Ukraine confirms that modern domestic reforms emphasize the formation of emotional and ethical competence of the individual of education seekers at all levels and degrees of education.

The current definitions of the concepts of "ethical competence", "emotional competence", "emotional-ethical competence" in the scientific work of scientists were analyzed, and key differences in their essential characteristics were established. In justifying the studied phenomenon, the author of the article relies on a

 © М.В. Лєдок, 2024

generalized interpretation of emotional competence as a combination of knowledge, skills and abilities to recognize and distinguish emotions, understand them and manage both one's own emotions and the emotions of other people, as well as on the understanding of ethical competence, which is defined as a dynamic combination knowledge, abilities, skills, thinking styles, views, values and other personal qualities that allow a person to socialize effectively. The components of ethical competence of the future teacher are singled out: need-value, content and activity components.

It is noted that the emotional-ethical competence of the future computer science teacher is considered as a complex individual-psychological property of the individual, which combines theoretical knowledge, value and ethical orientations, personal skills, practical skills and the application of these qualities on the basis of ethics and morality.

Key words: competence, moral education, emotional competence, ethical competence, formation of ethical competence, emotional-ethical competence, future computer science teachers.

Постановка проблеми. Сучасний процес реформування вітчизняної освіти є актуальним, оскільки освіта – це основа інтелектуального, духовного, фізичного та культурного розвитку особистості, а також її успішної соціалізації в суспільстві. Глибокі інтеграційні зміни в освітній сфері передбачають переорієнтацію на формування в особистості життєвих компетенцій, необхідних для успішної самореалізації в житті, навчанні та професійній діяльності.

Складність і різноманітність розвитку суспільства XXI століття вимагають глибокого осмислення комплексу психологічних явищ сучасної людини як соціального суб'єкта з точки зору її емоційної та етичної сфери. Такий контекст є новим напрямком у вивченні сутності емоційно-етичної компетентності особистості. Реалізація цього акценту досліджень, спрямована на пошук ефективних шляхів самореалізації особистості, є доцільною та актуальною через важливість емоційних і моральних механізмів. Ці механізми сприяють прийняттю та засвоєнню гуманістичних цінностей, розвитку індивідуальності та створенню умов для успішного життя.

У сучасному світі цифрових технологій та інформатизації освітнього простору, важливою частиною професійної підготовки майбутніх учителів інформатики є формування емоційно-етичної компетентності. Вона є показником та водночас результатом професійної готовності вчителя інформатики до роботи, оскільки виконання будь-якого педагогічного завдання пов'язане з моральним змістом. Проте питання якості етичної освіти залишається невирішеним не лише для педагогів. Сьогодні приділяється недостатньо уваги важливості професійної етики для підвищення престижу, зміни статусу тієї чи іншої спільноти, розвитку готовності до роботи тощо.

Враховуючи вищесказане, сьогодні в контексті модернізаційних змін у вітчизняній педагогічній сфері проблема формування емоційно-етичної компетентності майбутніх вчителів інформатики на всіх рівнях стає все більш нагальною. Ця засаднича думка була відображена в ряді нормативних документів, зокрема в законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», в Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», Концепції розвитку педагогічної освіти, «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», Концепції «Нова українська школа» та інших нормативно-правових документах, які сприяють всебічному покращенню освітніх процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічних дослідженнях проблема формування емоційно-етичної компетентності майбутнього вчителя, зокрема вчителя інформатики, розглядається з різних теоретичних позицій. Узагальнення результатів наукових досліджень дає підґрунтя для визначення таких пріоритетних напрямів наукових пошуків, спрямованих на вирішення вказаної проблеми: концептуальні та практичні аспекти становлення етичної культури особистості вперше обґрунтовували видатні філософи і педагоги-класики минулого Аристотель, Сократ, Платон, І. Кант, Г. Гегель, Я. А. Коменський, Й. Песталоцці, А. Дістервег, М. Монтень, Ж. -Ж. Руссо; вітчизняні вчені-педагоги К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Грушевський, С. Сірополк, С. Русова, Я. Чепіга, В. Сухомлинський та ін.; філософські основи морально-етичної культури Е. Баллер, В. Бачинін, Н. Гончаренко, А. Гусейнов, А. Єрмоленко, Л. Коган, В. Малахов, А. Швейцер; теоретичні питання формування морально-духовної й етичної культури Т. Аболіна, В. Бакштановський, В. Бачинін,

© М.В. Лєдок, 2024

В. Біблер, Н. Лавриченко, Є. Силяєва, К. Слесик, В. Сухомлинський, Г. Шевченко, А. Шемшуріна; проблему формування емоційно-етичної компетентності особистості Г. Рисаченко, О. Синиця, Н. Султанова, Л. Хоружа, О. Шпакта ін.; педагогічні аспекти професійної підготовки вчителів інформатики Л. Білоусова, М. Жалдак, М. Лапчик, Н. Морзе, О. Меняйленко, С. Овчаров, Т. Отрошко, О. Спірін, Я. Сікора, А. Харківська; формування етичних принципів у майбутніх вчителів інформатики О. Бондаренко, В. Іванова, О. Кушніренко, Ю. Шкляр та інші.

Однак слід зауважити, що проблема формування емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів інформатики ще не отримала систематичного розгляду в сучасній науковій літературі.

Мета статті: теоретично обґрунтувати та конкретизувати основні аспекти емоційно-етичної компетентності майбутнього вчителя інформатики як психолого-педагогічної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Перехід сучасної освіти до європейських стандартів вимагає підготовки компетентного спеціаліста, що передбачає якісні зміни та нові концептуальні підходи в підготовці майбутніх учителів інформатики, здатних повністю розкрити свій професійний потенціал. Приєднання до європейського простору вимагає формування фахівця, який не обмежується лише отриманими під час професійної підготовки знаннями та навичками, а прагне використовувати наявні можливості для досягнення кращих результатів у майбутній діяльності та саморозвитку.

У системі вищої освіти пріоритетним завданням стає пошук ефективних форм, методів і засобів поєднання підготовки висококваліфікованого вчителя та морально вихованої особистості. Організація роботи у вищій освіті повинна бути орієнтована не лише на здобуття та вдосконалення професійних навичок, а й на розвиток емоційно-етичної компетентності як складової загальнолюдської та професійної культури. Таким чином, з огляду на зростаючу потребу в кваліфікованих учителях інформатики, які володіють не лише глибокими знаннями з предмету, але й емоційним інтелектом, етичними цінностями та навичками відповідальності, формування емоційно-етичної компетентності стає пріоритетним завданням сучасної вищої освіти.

У дослідженні Л. Хоружої підкреслюється, що компетентний вчитель повинен володіти етичними якостями. Етична компетентність майбутніх учителів розглядається як основний невід'ємний компонент їхньої професійної підготовки, важливий для оволодіння професією, методами та прийомами вирішення спеціалізованих завдань на основі сформованих гуманістичних моральних принципів і норм педагогічної етики [8].

Етична компетентність, як універсальна характеристика, з одного боку, відображає сформовану систему професійних норм і правил поведінки вчителя, з іншого боку, є психолого-педагогічним засобом впливу вчителя на внутрішній світ учня через власну поведінку. Вона має велике значення в структурі професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики, розширює його професійні можливості і проявляється як здатність особливим чином організовувати навчальний процес та взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу.

Етична компетентність проявляється у двох формах: статичній та динамічній.

Статична форма відображає ступінь розвитку моральних цінностей і принципів особистості, а також її поточний етичний рівень. Динамічна форма проявляється у здатності реагувати на різні психолого-педагогічні ситуації без порушення норм педагогічної етики. Це сприяє створенню умов для педагогічної рефлексії, самовдосконалення, вибору оптимальних професійно-особистісних орієнтирів і шляхів взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.

Формування етичної компетентності майбутнього вчителя інформатики ґрунтується на взаємодії статичних та динамічних її аспектів, що реалізується протягом процесу професійної підготовки.

Відповідно до досліджень Н. Устинової, формування етично компетентного вчителя – це соціально значуща проблема, від розв'язання якої залежать успіх гуманізації системи освіти, підвищення загальної культури у суспільстві та перспективи розвитку сучасної людини. Етичний розвиток учителя є неперервним процесом особистісно-професійного зростання, що передбачає підвищення його рівня моральної свідомості, здійснення професійної рефлексії та формування системи ставлень до суб'єктів навчально-виховного процесу відповідно до норм і правил педагогічної етики [7, с. 78–82].

Згідно з дослідженнями Л. Хоружи, етична компетентність є системним

© М.В. Лєдок, 2024

інтегративним утворенням, яке містить змістову, особистісну і операційно-процесуальну складові. Вони взаємопов'язані між собою і зумовлюють розвиток внутрішніх механізмів етичної регуляції поведінки вчителя [9]. Дослідниця вважає, що основою розвитку етичної компетентності майбутніх вчителів є сформованість морально-особистісних якостей, таких як цінності, вищі почуття, розвинена система потреб і мотивів, а також розвиток волі тощо.

У праці С. Ткаченко, присвяченій дослідженню етичної компетентності вчителя, визначені такі складові: потребнісно-ціннісний, змістовний та діяльнісний компоненти. Потребнісно-ціннісний компонент розкриває мотиваційну основу майбутнього вчителя, що включає його особистісні цінності, професійні інтереси та стійкість у виборі професії. Змістовний компонент визначається наявністю загальнонаукових та професійних знань, педагогічного мислення та дотриманням норм педагогічної професії. Діяльнісний компонент включає здатність вчителя приймати відповідальні рішення, ефективно розв'язувати конфлікти в педагогічних ситуаціях та застосовувати етичні знання у своїй професійній діяльності [5, с. 181–185].

Таким чином, аналіз теоретичних джерел з проблеми дослідження свідчить про те, що етична компетентність – це складне, багатофункціональне та індивідуально-психологічне явище, яке виникає на основі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь педагога в галузі етики, а також особистісних якостей і емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності. Відсутність етичної компетенції у майбутнього вчителя спричиняє етико-педагогічні помилки в його професійній діяльності. Формування етичної компетенції залежить від розвитку позитивного ставлення вчителя до себе та до оточуючих. Це досягається через орієнтацію на переосмислення власного досвіду, рефлексію та самоаналіз, а також подолання педагогічних стереотипів у суспільній свідомості.

Серед складових професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики важливе значення має його емоційна компетентність, оскільки емоційний компонент впливає на всі аспекти його діяльності та визначає її якість і ефективність. Емоційна компетентність вчителя, як особистісна риса, виступає об'єднуючим фактором, який безпосередньо впливає на інтелектуальні здібності, професійно-особистісні якості та слугує мірою вияву професійної успішності майбутнього вчителя.

О. Лазуренко пропонує розуміти емоційну компетентність, як поєднання знань про емоції та здатності усвідомлювати та керувати своїми емоціями, а також розуміти емоції інших. На думку автора, рівень емоційної компетентності особистості може відображати цілісність її емоційного життя, здатність гармонійно поєднувати свої дії з внутрішнім світом почуттів і бажань, що включає у себе ефективне узгодження емоцій і цілеспрямованої поведінки [1, с. 124–130].

Емоційна компетентність майбутнього вчителя розглядається О. Льошенко як специфічний конструкт емоційного реагування, пов'язаний з емоційним інтелектом і спрямований на оволодіння людиною певним ставленням до власних й чужих переживань з метою самовдосконалення [2, с. 119–126]. Це поняття також включає набір знань, умінь і навичок, що дозволяють людині приймати обґрунтовані рішення та діяти на основі результатів аналізу зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації.

Отже, формування емоційної компетентності майбутнього вчителя інформатики – це процес розвитку здібностей розуміння та розпізнавання емоцій, управління ними та здатності до емоційного самовдосконалення.

Таким чином, авторами поняття етична компетентність та емоційна компетентність простежується загальна позиція. Це можна пояснити тим, що емоційна компетентність розглядається як поєднання знань, умінь та здібностей розпізнавати й відрізняти емоції, розуміти їх та контролювати як власні, так і емоції інших людей. У той же час, етична компетентність визначається як динамічне поєднання знань, умінь, навичок, стилів мислення, поглядів, цінностей та інших особистісних якостей, що дозволяє людині ефективно соціалізуватися.

У цьому контексті важливим завданням є формування в майбутніх вчителях інформатики загальнолюдських цінностей та орієнтирів, що виражається у меті виховання, спрямованому на розвиток морально-духовної, життєво компетентної особистості, яка успішно реалізує себе в суспільстві як громадянин, сім'янин і професіонал.

У професійному стандарті за професіями «Учитель початкових класів закладу загальної

середньої освіти», «Учитель закладу загальної середньої освіти», «Учитель із початкової освіти» визначено професійні компетентності, до яких включена емоційно-етична компетентність як: здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами; здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; здатність усвідомлювати та поціновувати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі [3].

Майбутній учитель інформатики повинен мати усвідомлення своїх емоцій і почуттів, уміти ідентифікувати їх, аналізувати причини їх виникнення та передбачати можливі наслідки. Компетентність вчителя проявляється в управлінні емоціями, їх толерантному виявленні, володінні навичками психофізіологічної саморегуляції, розвинутій емоційній стійкості, вольовому самоконтролі, здатності відновлювати емоційну рівновагу, розумінні емоційних станів інших людей і наданні їм емоційної підтримки. Мета цього полягає в ефективному управлінні комунікаційними процесами з усіма учасниками освітнього процесу, зниженні емоційної напруги в соціальних взаємодіях, вирішенні професійних конфліктів, подоланні бар'єрів у спілкуванні, а також здатності конструктивно захищати власні межі. Це все є невід'ємною частиною емоційно-етичної компетентності майбутнього вчителя інформатики.

У дослідженні Л. Хоружи встановлено, що етична компетентність як інваріантна характеристика, з одного боку, відображає відпрацьовану досвідом систему професійних норм і правил поведінки педагога, з іншого, – є психолого-педагогічним інструментом його впливу через особистісну поведінку та внутрішній світ дитини [8]. Етичний аспект, який має велике значення для професійної компетентності, розширює можливості майбутнього вчителя і виявляється у здатності особливим чином організовувати педагогічний процес і взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу.

Н. Султанова інтерпретує етичну компетентність як спеціальну здібність особистості, яка має природні задатки у формі певних соціально-психологічних властивостей і набуває подальшого розвитку внаслідок набуття людиною життєвого досвіду та в процесі міжособистісної взаємодії [4, 158–159].

Л. Хоружа розглядає етичну компетентність вчителя як складне індивідуально-психологічне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння педагога у сфері професійної етики, що забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм. Етична компетентність педагога репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога [9].

Розвиток емоційно-етичної компетентності майбутнього вчителя інформатики потребує глибокого осмислення етичних засад, володіння відповідними навичками та уміннями, усвідомлення моральних цінностей та норм, а також формування характерних рис та професійної спрямованості.

Таким чином, емоційно-етична компетентність майбутнього вчителя інформатики розглядається як складна індивідуально-психологічна властивість особистості, що поєднує теоретичні знання (типи та інтенсивність емоцій, причини їх виникнення тощо), ціннісні та етичні орієнтації, особистісні навички (усвідомлення власних відчуттів і почуттів, управління своїми емоціями), практичні вміння (конструктивна реакція на емоції без засудження, стабілізація уваги в процесі діяльності) та застосування цих якостей на засадах етики та моралі.

Емоційно-етична компетентність відіграє ключову роль у підготовці майбутніх учителів інформатики, сприяючи формуванню в них педагогічної майстерності, навичок ефективної професійної діяльності та здатності до особистісної та професійної самореалізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз наукових праць із досліджуваної теми свідчить, що формування та розвиток емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів інформатики мають базуватися на глибокому засвоєнні етичних знань, оволодінні відповідними вміннями та навичками, усвідомленні моральних цінностей, норм моралі та етики, а також на сформованих рисах характеру та професійній спрямованості особистості. Враховуючи це, ми зробили висновок, що пошук ефективних методів розвитку емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів інформатики є актуальним питанням науково-психолого-педагогічного напрямку.

Відповідно до логіки нашого дослідження, виникає потреба визначити критерії, показники та рівні сформованості емоційно-етичної компетентності майбутніх учителів інформатики.

© М.В. Лєдок, 2024

Список використаних джерел:

1. Лазуренко О. О. До проблеми визначення змісту емоційної компетентності / О. О. Лазуренко // Молодь і ринок. – 2014. – № 2. – С. 124–130.
2. Льошенко О. А. Проблеми розвитку емоційної компетентності / О. А. Льошенко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – Київ, 2012. – Вип. 14. – С. 119–126
3. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : Наказ М-ва розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 р № 2736. – 2020. – Режим доступу : https://osvita.ua/doc/files/news/787/78704/Nakaz_2736_3_3_.pdf (дата звернення 10.03.2024).
4. Султанова Н. В. Педагогічні аспекти формування етичної компетентності майбутнього педагога / Н. В. Султанова // Педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 6. – С. 155–159.
5. Ткаченко С. В. Критерії оцінки сформованості етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін / С. В. Ткаченко // Наука і освіта. – 2015. – № 9. – С. 181–185.
6. Ткаченко С. В. Етична компетентність педагога : навч.-метод. посіб. / С. В. Ткаченко, В. В. Корнешук ; Одеський нац. політехнічний ун-т. – Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2017. – 36 с.
7. Устинова Н. В. Формування етичної компетентності сучасного вчителя / Н. В. Устинова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – 2014. – Т. 251, вип. 239. – С. 78–82.
8. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Л. Л. Хоружа. – Київ : Преса України, 2003. – 320 с.
9. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Л. Л. Хоружа ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2004. – 36 с.

References:

1. Lazurenko, OO 2014, ‘Do problemy vyznachennia zmistu emotsiinoi kompetentnosti’ *[On the problem of defining the content of emotional competence]*, *Molod i rynok*, no 2. Pp. 124–130.
2. Loshenko, OA 2012, ‘Problemy rozvytku emotsiinoi kompetentnosti’ *[Problems of developing emotional competence]*, *Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky*, iss. 14. Pp. 119–126.
3. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy 2020, *Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)" (Nakaz № 2736 vid 23.12.2020) [About the approval of the professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a diploma of a junior specialist)" : Order of the Minister of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine № 2736 of December 23, 2020]*, viewed 10 March 2024 <https://osvita.ua/doc/files/news/787/78704/Nakaz_2736_3_3_.pdf> .
4. Sultanova, NV 2010, ‘Pedahohichni aspekty formuvannia etychnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha’ *[Pedagogical aspects of forming ethical competence of future teachers]*, *Pedahohichnyi almanakh* [Pedagogical almanac], p. 6. Pp. 155–159.
5. Tkachenko, SV 2015, ‘Kryterii otsinky sformovanosti etychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv suspilno-humanitarnykh dystsyplin’ *[Criteria for evaluating the formation of ethical competence of future teachers of social and humanitarian disciplines]*, *Nauka i osvita*, no 9. Pp. 181–185.
6. Tkachenko, SV & Korneshchuk, VV 2017, *Etychna kompetentnist pedahoha [Ethical competence of the teacher]*, FOP Bondarenko, Odesa.
7. Ustynova, NV 2014, ‘Formuvannia etychnoi kompetentnosti suchasnoho vchytelia’ *[Forming the ethical competence of a modern teacher]*, *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"*, vol 251, iss. 239. Pp.78–82.
8. Khoruzha, LL 2003, *Etychna kompetentnist maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka [Ethical competence of the future primary school teacher: theory and practice]*, Press of Ukraine, Kyiv.
9. Khoruzha, LL 2004 ‘Teoretychni zasady formuvannia etychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv’ *[Theoretical foundations of forming ethical competence of future primary school teachers]*, Doct.ped.n. abstract, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

© М.В. Лєдок, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-130-138
УДК 378.018.8:808:06.076

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІСТОРИКІВ-ЕКСКУРСОВОДІВ

© Чуєшкова О.В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора
Чуєшкова Оксана Володимирівна:ORCID0000-0002-7995-6608; chueshkova@ukr.net; кандидат філологічних наук; доцент кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Статтю присвячено вивченню риторичної компетентності як ключового складника професіоналізму майбутніх істориків-екскурсоводів, розглянуто етапи її формування, їхнє змістове наповнення. З'ясовано дефініції базових термінів «риторика», «красномовство», «ораторське мистецтво», які в контексті дослідження використано як синоніми й розтлумачено як науку переконання засобами мови; також проаналізовано поняття «риторична культура», «риторична діяльність», «риторичні вміння».

Запропоновано розуміння риторичної компетентності як складного комплексу риторичних знань, практичних умінь і навичок, способів критичного та творчого мислення, який визначає здатність майбутніх спеціалістів успішно та ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами спілкування, досягати професійного та життєвого успіху. Акцентовано, що риторичну компетентність можна вважати сформованою за умови, якщо здобувачі знатимуть наукові основи ораторського мистецтва; методику підготовки публічного виступу; основні критерії оцінки публічного виступу; засоби активного словесного впливу на аудиторію; умітимуть підготувати та виголосити промову, ураховуючи всі аспекти вербальної та невербальної комунікації; враховувати склад аудиторії під час підготовки та виголошення промови; володіти навичками спілкування з аудиторією; аналізувати структурну побудову промови; характеризувати риторичні засоби, які були використані у промові; оцінювати та аналізувати прослухані виступи.

Формування риторичної компетентності здобувачів-істориків, що навчаються на освітньо-професійній програмі «Краєзнавчо-туристична робота», простежено на матеріалі вибіркової дисципліни «Красномовство у професійній діяльності історика-екскурсовода», мета якої – удосконалити навички ефективної професійної комунікації; виховати почуття відповідальності за власні мовленнєві дії, мовленнєву культуру; сприяти усвідомленню риторичних основ мовлення історика-екскурсовода. Детально розглянуто підготовчий, комунікативний та контрольно-рефлексійний етапи формування риторичної компетентності.

Наголошено, що формування риторичної компетентності є необхідним і важливим складником у підготовці здобувачів-істориків. Опанування риторичної компетентності дасть їм змогу аргументовано доводити власну думку, переконувати, уміло володіти словом, а отже, досягти успіху в майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: історик-екскурсовод, комунікативний етап, контрольно-рефлексійний етап, підготовчий етап, риторична діяльність, риторична компетентність, риторична культура, риторичні вміння.

O. Chuieshkova ″Theoretical and Practical Aspects of Forming the Rhetorical Competence of Future Historians-Guides″.

The article deals with the study of rhetorical competence as a professionalism key component of future historians-guides, the stages of its formation and their content are discussed. The definitions of the "rhetoric", "eloquence", "oratory"basic terms, which in the context of the study are used as synonyms and explained as the science of persuasion by means of language, are clarified; the concepts of "rhetorical culture", "rhetorical activity", "rhetorical skills" are also analyzed.

The understanding of rhetorical competence as a complex set of rhetorical knowledge, practical skills, ways of critical and creative thinking, which determines the ability of future specialists to successfully and effectively interact with other subjects of communication, to achieve professional and life success is

 © О.В. Чуєшкова, 2024

proposed. It is emphasized that rhetorical competence can be considered formed if students know the scientific foundations of public speaking; methods of preparing a public speech; the main criteria for evaluating a public speech; means of active verbal influence on the audience; be able to prepare and deliver a speech, taking into account all aspects of verbal and non-verbal communication; take into account the composition of the audience when preparing and delivering a speech; have the skills to communicate with the audience; analyze the structural construction of the speech; characterize the rhetorical devices used in the speech; evaluate and analyze the speeches listened to.

The formation of the rhetorical competence of history students studying the "Local History and Tourism Work" educational and professional program is traced on the material of the "Eloquence in the Professional Activity of a Historian-Guide"elective discipline, which aims to improve the skills of effective professional communication; to cultivate a sense of responsibility for one's own speech actions, speech culture; to promote awareness of the rhetorical foundations of the historian-guide speech. The preparatory, communicative, control and reflection stages of rhetorical competence formation are considered in detail.

It is emphasized that the formation of rhetorical competence is a necessary and important component in the training of history students. Mastering rhetorical competence will allow them to argue their own opinion, persuade, skillfully use the word, and therefore succeed in their future professional activities.

Keywords: historian-guide, communicative stage, control and reflection stage, preparatory stage, rhetorical activity, rhetorical competence, rhetorical culture, rhetorical skills.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальним питанням реформування змісту сучасної середньої та вищої освіти є впровадження компетентнісного підходу, який найчастіше розуміють як спрямованість навчального процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей. У нашому дослідженні розмежовуємо поняття «компетенція» і «компетентність». Перше визначаємо як актуальну систему знань, умінь, навичок, здатностей, цінностей, потрібних для ефективного виконання фахової діяльності, для особистісного зростання й самовдосконалення. Натомість компетентність – це здатність і готовність застосовувати набуті компетенції в процесі соціально-професійної життєдіяльності.

Професійними компетентностями педагога / педагогині традиційно вважають такі:

1. Продуктивна компетентність – це вміння результативно працювати, ухвалювати рішення й брати на себе відповідальність. Більшість науковців саме продуктивну компетентність уважає ключовою.
2. Інформаційна компетентність – це володіння інформаційними технологіями, уміння працювати з різними видами інформації.
3. Комунікативна компетентність передбачає вміння спілкуватися, передусім з учнями, батьками, колегами.
4. Автономізація на компетентність – це здатність до саморозвитку й самоосвіти, конкурентоспроможність.
5. Моральна компетентність передбачає потребу й готовність жити за традиційними моральними нормами та принципами.
6. Психологічна компетентність – це використання психологічних засобів навчання в освітній діяльності.
7. Предметна компетентність – це володіння засобами навчання у сфері навчального процесу.
8. Соціальна компетентність передбачає вміння працювати з оточенням.
9. Математична компетентність – це вміння працювати з числовою інформацією.
10. Особисті якості учителя(ки) / викладача(ки) – доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність [12].

Н. Голуб переконана, що здобувачам педагогічних спеціальностей слід опанувати низку компетентностей:

- компетентність у професійній сфері;
- компетентність у соціальній, морально-етичній та правовій сферах;
- компетентність в інформаційній сфері;
- комунікативну компетентність;
- інформаційну та регулятивну компетентність;
- когнітивну компетентність;
- психологічну компетентність;
- професійно-технічну компетентність;
- професійно-інформаційну компетентність;
- риторичну компетентність [2].

Як бачимо, у цьому ґрунтовному перелікові, на відміну від попереднього, наявна риторична компетентність, яка набуває сьогодні особливого значення. Зокрема, вона необхідна здобувачам Української інженерно-педагогічної академії, які навчаються на

© О.В. Чуєшкова, 2024

освітньо-професійній програмі «Краєзнавчо-туристична робота», адже це майбутні викладачі, учителі, екскурсоводи, які повинні володіти переконливим мовленням.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Теоретичні основи формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей відображені в наукових розвідках Н. Бабич, Л. Башманівської, Н. Голуб, Л. Горобець, О. Горошкіної, А. Капської, С. Карамана, О. Караман, К. Климової, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Нищети, М. Пентилюк, А. Первушиної, Г. Сагач, Г. Шелехової та інших.

Постановка завдання. Мета дослідження – на основі аналізу педагогічної, лінгводидактичної літератури, власного педагогічного досвіду визначити особливості, обґрунтувати важливість формування риторичної компетентності здобувачів-істориків, розглянути етапи її формування, їхнє змістове наповнення. Досягнення мети передбачає з'ясування змісту таких базових понять, як «риторика», «риторична компетентність», «красномовство», «ораторське мистецтво», «риторичний ідеал», «риторичні вміння».

Виклад основного матеріалу. Терміни *риторика, ораторське мистецтво, красномовство* слід розуміти перш за все як високий ступінь майстерності публічного виступу, досконале володіння живим словом. Риторикою називають також науку про красномовство і навчальну дисципліну, що вивчає основи ораторської майстерності. Аналогічне тлумачення знаходимо в СУМ-11, згідно з яким риторика – це наука красномовства, ораторське мистецтво [15]. Риторика вивчає методику творення тексту, визначає його структуру. Вона передбачає вміння добре говорити, грамотно вживати слова й будувати висловлювання.

Автори літературознавчої енциклопедії також тлумачать риторику як науку красномовства, що вивчає закони оформлення мисленнєво-мовленнєвої діяльності [7, с. 327]. Укладачі філософського енциклопедичного словника акцентують кілька значень терміна *риторика*: 1) наука красномовства, ораторське мистецтво; 2) навчальний предмет, у якому викладена теорія красномовства, ораторського мистецтва; 3) підручник з цього предмета; 4) позірне, зовнішньо красиве, але позбавлене змісту красномовство; 5) назва молодшого класу в навчальних закладах України XVI – XVIII ст. [17, с. 551]. Г. Сагач вважає, що риторика – це наука й мистецтво переконуючої комунікації, що є фундаментом професіоналізму вчителя, політика, юриста, менеджера та багатьох інших [14, с. 13].

Л. Мацько аналізує значення терміна *риторика* через його опозицію до інших термінів. «Риторика – мистецтво прозової мови, тоді як поетика – мистецтво поетичної мови… Риторика – це гарна або прикрашена мова, тоді як звичайна практична мова спеціальних прикрас не має… Риторика – це наука породження тексту, тоді як герменевтика – наука розуміння тексту» [9, с. 8]. Дослідниця акцентує також термін «дискурсивна риторика» і тлумачить його як щоденне мовне спілкування в соціумі. Л. Мацько прогнозує широке застосування в сучасному українському суспільстві риторики дискурсу, адже «…вона з риторики красномовства транспортує технологічний апарат побудови висловлювань і текстів для мовного спілкування на щодень у різних сферах життя» [9, с. 8]. Отже, підсумовує авторка, риторика відповідає на питання, як говорити, для чого і де.

Є. В. Тягнирядно, посилаючись на античні та середньовічні традиції, за яких риторику тлумачили як «мистецтво переконання», «мистецтво промовляти гарно», «мистецтво прикрашати мовлення», розглядає її як високий рівень оволодіння майстерністю публічного виступу, як суспільно-політичну й професійну діяльність, мета якої – переконати масову аудиторію засобами живого слова [16, с. 5].

У контексті нашого дослідження терміни *риторика, красномовство* й *ораторське мистецтво* використовуватимемо як синоніми й тлумачитимемо передусім їх як науку переконання засобами мови.

Риторичну культуру досліджує в дисертаційній роботі Я. Білоусова. Так, авторка констатує, що українські педагоги І. А. Зязюн, А. Й. Капська, Г. М. Сагач, Н. М. Тарасевич це поняття тлумачать як вищий вияв професійно-виконавської культури, часто ототожнюючи його з терміном «педагогічна майстерність». Проте дослідниця переконана, що поняття «педагогічна майстерність», «комунікативна культура» є лише складниками риторичної культури. Останню авторка розглядає у двох аспектах: по-перше, як якісну характеристику особистості, показник сформованих риторичних знань, умінь та навичок, а також здібностей та потреб у риторичній діяльності; по-друге, як діяльнісну категорію, яка

© О.В. Чуєшкова, 2024

реалізується у всіх видах фахової діяльності майбутніх випускників вишів, сприяє формуванню різноаспектних відношень, забезпечує самопізнання, саморозвиток, самовиховання через володіння риторичним досвідом. Підсумовуючи, Я. Білоусова риторичну культуру особистості студента-гуманітарія пропонує розуміти як «рівень оволодіння нею знаннями науки риторики і спосіб їх вияву в процесі риторичної діяльності» [1, с. 7]. Риторична діяльність, на її погляд, – це «здатність особистості реалізовувати свої найкращі творчі здібності протягом всього ”ідеомовленнєвого циклу”, удосконалюючи в такий спосіб себе і суспільство в цілому, тобто риторична діяльність охоплює діяльність мисленнєво-мовленнєву та комунікативну» [1, с. 7]. На цих же засадах перебуває й Н. С. Калюжка, яка досліджує риторичну діяльність майбутніх учителів початкової школи й тлумачить її як мисленнєво-мовленнєву, спрямовану на створення висловлювання з метою впливу як на окрему особистість, так і на аудиторію. Важливим елементом риторичної діяльності дослідниця слушно вважає риторичні вміння, визначаючи їх як «…здатність учителя виконувати педагогічну діяльність з майстерним використанням риторичних прийомів і засобів (якість голосу, фонаційне дихання, чітка дикція, відповідна інтонація), враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів початкових класів, спираючись на раніше набуті фахові знання і навички» [4, с. 7–8]. Структура риторичних умінь, на думку Н. С. Калюжки, складається з мисленнєвого, мовленнєвого й комунікативного компонентів, що дозволяє поєднати класичні підходи до риторичної діяльності із сучасними вимогами до її організації та здійснення. «Мисленнєвий компонент передбачає формування творчого мислення, яке поєднує в собі образне (створення художнього образу) і словесно-логічне, розвиток індивідуальних якостей мислення фахівця, мовленнєвий – оволодіння технікою мовлення, розвиток якостей мовлення, досягнення мовленнєвої виразності, а комунікативний – сукупність перцептивних, інтерактивних та емоційно-експресивних умінь і навичок, комунікативні якості. Вони в структурі риторичних умінь складають органічну єдність і враховані при визначенні критеріїв ефективності риторичної діяльності, розробці моделі риторичної підготовки, а також у процесі формування риторичних умінь у студентів», – акцентує дослідниця [4, с. 8].

Розглядові риторичних умінь присвячене наукове дослідження А. В. Первушиної, яка тлумачить їх як інтегративну властивість, що визначає готовність особистості успішно виконувати риторичну діяльність. Дослідниця розробила теоретичну модель риторичних умінь, так само акцентуючи три компоненти – мисленнєвий, мовленнєвий і комунікативний [13, с. 8–9].

Мистецтва спілкуватися й переконливо говорити можна навчитися. Як казали в античності, «поетами народжуються, на оратора навчаються». Красномовство відіграло помітну роль у формуванні культури античного суспільства, середньовічної Європи. У всьому світі відомі українські проповідники й ритори-педагоги Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Йоаникій Галятовський, Антоній Радивіловський, Іван Вишенський, Герасим Смотрицький, Мелетій Смотрицький, Стефан Зизаній, Острозький Клірик, Захарія Копистенський, Стефан Яворський та інші. Не можна не погодитися з Г. Сагач, яка стверджує, що «…настав час відродження національної культурної спадщини, зокрема й риторичної, чарівного народного золотослова, у якому відбито дивоцвіт українського менталітету й світовідчуття, який подарував світу титанів думки, слова, духу – Тараса Шевченка, Григорія Сковороду, Іоанна Златоуста, Петра Могилу, Феофана Прокоповича та інших просвітителів-гуманістів» [14, с. 16]. На думку дослідниці, відродження класичної та національної риторичної спадщини є вимогою часу. Г. Сагач констатує важливу роль у відновленні національних риторичних традицій культурно-наукових передумов; наголошує на тому, що в останні десятиліття активізувалися стилістика, лінгвістика тексту, прагматика, культура мовлення, соціолінгвістика, психолінгвістика, еристика, методика викладання мови – науки, спрямовані на розвиток мовної особистості. Проте кожна з них вивчає лише один аспект мовної особистості. Роль синтезатора, на думку Г. Сагач, може виконувати саме риторика [14, с. 16–17].

Сьогодні до риторичної науки інтерес зростає все більше. Переконані, що риторична компетентність майбутнього історика-краєзнавця, історика-екскурсовода – це один з базових складників його професіоналізму. Тому студентству УІПА, що навчається на ОПП «Краєзнавчо-туристична робота», на четвертому курсі в першому семестрі було запропоновано вибіркову дисципліну «Красномовство у професійній діяльності

історика-екскурсовода», мета якої – удосконалити навички ефективної професійної комунікації; виховати почуття відповідальності за власні мовленнєві дії, мовленнєву культуру; сприяти усвідомленню риторичних основ мовлення історика-екскурсовода.

Єдиного тлумачення поняття «риторична компетентність» на сьогодні немає. В. Нищета вважає її сукупністю знань про мову, мовлення, спілкування та комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в комунікацію) [11, с. 95]. На його думку, «риторична компетентність – це вищий рівень комунікативної компетентності; володіння риторичними знаннями, уміннями й навичками, якостями особистості, що визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності» [10, с. 59]. До структури риторичної компетентності В. Нищета відносить «комплекс мовних і риторичних знань у контексті їх вправного застосування в мовленнєвій діяльності (теоретико-практична площина); комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в активну комунікацію) (площина активності); вправність у доборі стратегій і тактик спілкування (організаційно-методологічна площина); вправність у володінні експресивно-емоційними засобами мови для досягнення запланованого прагматичного результату (площина впливовості мовленнєвого акту); навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації; застосування вмінь використовувати обрані засоби для досягнення комунікативної мети (процесуально-діяльнісна площина); цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості (соціокультурна – морально-етична площина)» [11, с. 97].

Розглядаючи риторичну компетентність учителя, О. А. Кучерук наголошує на органічному взаємозв'язку таких структурних компонентів риторичної компетентності, як мотиваційний, когнітивний, мовленнєво-поведінковий, мовноестетичний, емоційно-вольовий, морально-ціннісний, рефлексійний [6, с. 51].

С. Горобець акцентує трикомпонентну структуру риторичної компетентності:

- свідомий вибір комунікативної мети, зумовленої комунікативною ситуацією;
- адекватний синтез мовлення як цілісного тексту;
- володіння сукупністю жанрово-стилістичних засобів [3, с. 1–2].

Л. Мамчур виділяє такі складники мовно-риторичної компетентності, як «лексико-граматична грамотність і багатство словникового складу; виразність стилістики та правильність вибору стилю й тону мовлення, уміння спілкуватися, управляти своїм мисленням і мовленням; володіння технікою висловлювання (постановка голосу, техніка дихання, тембр, наявність відповідних динамічних відтінків)» [8, с. 184].

Н. Голуб розглядає модель мовно-риторичної особистості вчителя не як певне кліше, під яке потрібно підганяти всіх, хто опановує цей фах, а як зразок для наслідування. На думку дослідниці, невід'ємним компонентом моделі спеціаліста є саме професіограма оратора [2]. Не можна не погодитись з Н. Голуб у тому, що риторичні знання, уміння керувати процесом спілкування, впливати на учнівську та студентську аудиторії позитивно позначаться на процесі навчання, певною мірою полегшать адаптацію молодого вчителя/викладача в колективі тощо. Окремо авторка наголошує на тому, що мовленнєва культура вчителів та викладачів має бути ідеалом і зразком для учнів [2].

Г. Клочек у курсі риторики пропонує низку правил для майбутніх учителів-словесників:

- глибоке знання предмета. Це дасть учителю впевненість у собі, спроможність добирати під час спілкування з учнями лише ті аргументи, факти, підстави, приклади, які сприятимуть якіснішому донесенню думок, викликатимуть образні уявлення;
- емпатичні здібності;
- уміння добирати прийоми, що відповідають меті;
- відчуття класу (аудиторії), що дасть можливість у разі потреби вносити зміни в риторичну діяльність, варіювати зміст мовлення, інтонацію, звукову тональність;
- образність висловлювання – найуніверсальніший засіб, підґрунтя мовної діяльності вчителя-словесника;
- інформаційна актуальність тексту внаслідок введення нової інформації [5, с. 17].

Переконані, що ці правила актуальні й для майбутніх учителів-істориків.

Завданнями навчальної дисципліни «Красномовство у професійній діяльності історика-екскурсовода» вважаємо такі:

- висвітлити основні етапи зародження та становлення риторики як науки;
- розглянути сучасну риторику як систему;

© О.В. Чуєшкова, 2024

- ознайомити здобувачів із сучасною теорією та практикою риторики, зокрема методикою побудови публічного виступу та його виголошення, з основними родами й видами сучасного красномовства;
- підвищити мовленнєву культуру здобувачів, їхню мовну компетентність;
- удосконалити практичні навички та вміння здобувачів у риторичних дискурсах монологу, діалогу, дискусії;
- виховати свідоме ставлення до мовлення, культури, логіки, техніки мови;
- навчити професійно готуватися до різноманітних риторичних ситуацій, зокрема публічних промов, зважаючи на специфіку майбутньої діяльності історика-екскурсовода.

Виходячи з мети та завдань курсу, пропонуємо детальний огляд етапів формування риторичної компетентності, а саме: підготовчого, комунікативного та контрольно-рефлексійного.

Підготовчий етап передбачає ознайомлення студентства зі специфікою дисципліни, опанування теоретичних питань. Передусім ідеться про лекційний складник, який становить 30 годин. Під час першої лекції першого модуля «Історико-теоретичні аспекти красномовства» студентство дізнається про красномовство як науку та навчальну дисципліну, її своєрідність та універсалізм, опановує термінологічний апарат (риторика, красномовство та його види, ораторське мистецтво, логос, етос, пафос, топос, інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція, релаксація та ін.), відстежує зв'язки риторики з етикою, філософією, логікою, психологією, лінгвістикою, сценічною майстерністю тощо.

Риторика – давня наука, нараховує 2,5 тис. років. Щоб осягнути її здобутки, варто розглянути етапи зародження, становлення та розвитку. Цим питанням присвячені наступні три лекції, під час розгляду яких здобувачі знайомляться з такими видатними постатями грецького та римського періоду розвитку античного красномовства, як Арістотель, Сократ, Платон, Демосфен, Протагор, Коракс, Лісій, Горгій, Цицерон, Квінтіліан; знаменитими релігійними проповідниками Василем Великим, Григорієм Богословом та Іоанном Златоустом. Представники вітчизняної риторичної школи – Митрополит Іларіон, Кирило Туровський, Климент Смолятич, Іван Вишенський, Герасим Смотрицький, Мелетій Смотрицький, Стефан Зизаній, Острозький Клірик, Захарія Копистенський, Лазар Баранович, Йоаникій Галятовський, Антоній Радивіловський, Йов Борецький, Касіян Сакович, Петро Могила, Костянтин Острозький, Григорій Сковорода, Теофан Прокопович, Іван Ризький, Григорій Яхимович, Михайло Максимович, Володимир Антонович, Микола Міхновський, Михайло Грушевський – також є об'єктом уваги під час лекції.

Лекційний матеріал передбачає ознайомлення з риторичною формулою (концептуальний закон, закон моделювання аудиторії, закон стратегії і тактики, мовний закон, закон ефективної комунікації, зіставно-аналітичний (системно-аналітичний) закон), законами логіки та їх використанням в риториці, емоційними моментами красномовства, психологічною готовністю до спілкування.

Лекційний складник другого модуля «Риторична компетентність як основа ефективного професійного спілкування» містить питання, більшою мірою спрямовані на формування практичних навичок. Так, ідеться про техніку мови (дихання, звук, голос, вимова), власне виступ перед аудиторією (методика та етапи підготовки промови, структура ораторського твору, запис промови, взаємодія оратора й аудиторії, стратегія і тактика оратора, прийоми активізації уваги), особливості вербального й невербального впливу на ефективність спілкування.

Комунікативний етап передбачає практичну реалізацію набутих знань, під час якого здобувачі виконують численні комунікативно-ситуативні завдання. Наведемо приклади деяких вправ, спрямованих на формування риторичної компетентності. Одним із завдань є написання есе на різноманітні теми. Така форма роботи передбачена, зокрема, під час опрацювання античної риторичної спадщини: здобувачам пропонується написати есе в дусі софістів, свідомо видаючи «чорне за біле», на одну з тем: «Насильницька смерть як благо», «Будуй своє щастя на нещасті ближнього», «Мінімум знань – ключ до успіху». Робота з текстами творів античних ораторів (Горгій «Похвала Олені»; Арістотель «Риторика»; Цицерон «Три трактати про ораторське мистецтво»; Плутарх «Про Демосфена і Цицерона» та ін.) також передбачає написання есе стосовно актуальності/доцільності вивчення цих праць сьогодні.

Готуючи промови, виступи, доповіді, лекції, презентації, здобувачі вчаться використовувати риторичну формулу. Так, під

час виконання таких завдань студенти мають продумати концепцію; визначити аудиторію, стратегію і тактику; дібрати відповідні мовні засоби; виголошуючи промову, установити контакт з аудиторією; на етапі релаксації вміти аналізувати свій виступ. Після виголошення промови обов'язковим є стислий коментар стосовно використаних законів.

З метою ознайомлення з національними здобутками риторики здобувачам також пропонується підготувати за орієнтовним планом науково-біографічний нарис «Український оратор».

Комунікативний етап містить також практичне заняття й подальшу самостійну роботу з теми «Техніка мовлення оратора». Ідеться про опрацювання теорії, перегляд відеоматеріалів і виконання артикуляційної гімнастики, а також дихальних вправ і вправ на правильність вимови. Також здобувачам пропонується переглянути добірку художніх фільмів (наприклад, «Король говорить») та зафіксувати методики для подолання мовленнєвих вад.

Своєрідним підсумком цього етапу є риторичний аналіз тексту. Здобувачі мають дібрати будь-яке відео публічного висловлювання з фаху (інтерв'ю, промову, доповідь, лекцію тощо) та зробити повний риторичний аналіз за такою орієнтовною схемою:

1. Тема і мета тексту.
2. Специфіка мовленнєвої культури автора.
3. Композиція тексту.
4. Прийоми активізації уваги аудиторії.
5. Техніка мовлення оратора.
6. Аналіз власних відчуттів.

Надзвичайно важливим для формування риторичної компетентності є підсумковий контрольно-рефлексійний етап, під час якого здобувачі виконують самоаналіз риторичної особистості. Зокрема, пропонується за орієнтовною схемою проаналізувати індивідуальні особливості особистості, специфіку власної мовленнєвої культури, техніку мовлення; уміння будувати виступ перед аудиторією, добирати ефективні аргументи та прийоми активізації уваги, рівень володіння матеріалом виступу. Слід зафіксувати свої відчуття, переживання та роздуми під час та після публічного виступу й обґрунтувати наявні зміни. Цю роботу можна виконати у вигляді виступу-самопрезентації «Слово про себе».

Проаналізувавши власні особливості, здобувачі також мають укласти перспективний план формування риторичної компетентності.

Підсумовуючи, у нашому дослідженні риторичну компетентність істориків-екскурсоводів тлумачимо як складний комплекс риторичних знань, практичних умінь і навичок, способів критичного та творчого мислення, який визначає здатність майбутніх спеціалістів успішно та ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами спілкування, досягати професійного та життєвого успіху. Риторичну компетентність уважатимемо сформованою, якщо здобувачі:

- знатимуть наукові основи ораторського мистецтва; методику підготовки публічного виступу; основні критерії оцінки публічного виступу; засоби активного словесного впливу на аудиторію;

- умітимуть підготувати та виголосити промову, ураховуючи всі аспекти вербальної та невербальної комунікації; враховувати склад аудиторії під час підготовки та виголошення промови; володіти навичками спілкування з аудиторією; аналізувати структурну побудову промови; характеризувати риторичні засоби, які були використані у промові; оцінювати та аналізувати прослухані виступи.

Висновки. Отже, формування риторичної компетентності в процесі навчання на ОПП «Краєзнавчо-туристична робота» є необхідним і важливим складником у підготовці здобувачів-істориків. Оволодіння риторичною компетентністю дасть їм змогу аргументовано доводити власну думку, переконувати, уміло володіти словом, а отже, досягти успіху в майбутній професійній діяльності.

Перспективи подальших досліджень. З-поміж перспектив – подальше поглиблене вивчення поняття риторичної компетентності та її формування в здобувачів та здобувачок освітньо-професійної програми «Краєзнавчо-туристична робота».

Список використаних джерел

1. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 / Я. В. Білоусова. – Київ, 2004. – 22 с.

2. Голуб Н. Б. Ідеал сучасного вчителя: мовно-риторичний аспект [Електронний ресурс] / Н. Б. Голуб. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/1603/1/25.pdf (дата звернення 10.04.2024р.)

3. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / С. І. Горобець. – Київ, 2021. – 22 с.

© О.В. Чуєшкова, 2024

4. Калюжка Н. С. Формування риторичних умінь у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи : автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. С. Калюжка. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – 22 с.

5. Клочек Г. Риторика : навч.-метод. комплекс для філологічних факультетів / Г. Клочек // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 15–18.

6. Кучерук О. А. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти / О. А. Кучерук // Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі : зб. наук. праць. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 50–54.

7. Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах / авт.-укладач Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т. 2. – 624 с.

8. Мамчур Л. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника / Л. Мамчур // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 8, ч. 2. – С. 182-186.

9. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Київ : Вища школа, 2006. – 311 с.

10. Нищета В. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект / В. Нищета // Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі : зб. наук. праць. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 58–70.

11. Нищета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема / В. Нищета // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). – 2010. – № 22 (209). – С. 93–98.

12. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя [Електронний ресурс] / В. Пелагейченко // Освіта.ua. – Режим доступу : https://osvita.ua/school/method/9170/ (дата звернення 10.04.2024р.) Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / А. В. Первушина. – Тернопіль, 2002. – 22 с.

13. Сагач Г. М. Риторика / Г. М. Сагач. – Київ : Ін Юре, 2000. – 567 с.

14. Словник української мови [Електронне видання] / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні] ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970–1980. – Режим доступу : http://sum.in.ua/ (дата звернення 10.04.2024р.)

15. Тягнирядно Є. В. Формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки : автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / Є. В. Тягнирядно. – Хмельницький, 2008. – 22 с.

16. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова). – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

References

1. Bilousova, YV 2004, ‘Formuvannia rytorychnoi kultury studentiv humanitarnykh fakultetiv u navchalno-vykhovnomu protsesi’ *[Formation of rhetorical culture of humanities students in the educational process]*, kand. ped. nauk abstract, Kyiv.

2. Holub, NB n. d., *Ideal suchasnoho vchytelia: movno-rytorychnyi aspekt [The ideal of a modern teacher: the linguistic and rhetorical aspect]*, viewed 10 April 2024 <eprints.zu.edu.ua/1603/1/25.pdf>

3. Horobets, SI 2021, ‘Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia movoznavchykh dystsyplin’ *[Methods of forming rhetorical competence of future teachers of Ukrainian language and literature in the process of studying linguistic disciplines]*, : kand. ped. nauk abstract, Kyiv.

4. Kaliuzhka, NS 2011, ‘Formuvannia rytorychnykh umin u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly’ *[Developing rhetorical skills in the professional training of future primary school teachers]*, kand. ped. nauk abstract, Pereiaslav-Khmelnytskyi.

5. Klochek. H 2002, ‘Rytoryka: Navchalno-metodychnyi kompleks dlia filolohichnykh fakultetiv *[Rhetoric: a teaching and methodological complex for philology faculties]*, *Dyvoslovo*, no 8, Pp. 15–18.

6. Kucheruk, OA 2015, ‘Rozvytok rytorychnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv u protsesi rytorychnoi osvity’ *[Developing the rhetorical competence of philology students in the process of rhetorical education]*, *Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori*, Pp. 50–54.

7. Kovaliv, YI 2007, *Literaturoznavcha entsyklopediia. T. 2 [Literary encyclopedia: in 2 volumes]*, Akademiia, Kyiv.

8. Mamchur, L 2013, ‘Formuvannia movno-rytorychnoi kompetentnosti maibutnoho vchyteliа-slovesnyka’ *[Formation of linguistic and rhetorical competence of future language teachers]*, *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*, iss 8, p. 2.

9. Matsko, LI & Matsko, OM 2006, *Rytoryka [Rhetoric: a textbook]*, Vyshcha shkola, Kyiv.

10. Nyshcheta, V 2015, ‘Kontseptualni parametry doslidno-eksperymentalnoho navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli: rytorychnyi aspekt’ *[Conceptual parameters of experimental teaching of the Ukrainian language in primary school: rhetorical aspect]*, *Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori*, Pp. 58–70.

11. Nyshcheta, V 2010, ‘Rytorychna kompetentnist uchniv zahalnoosvitnikh shkil yak pedahohichna problema’ *[Rhetorical competence of secondary school students as a pedagogical problem]*, *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (pedahohichni nauky)*, p. 2, no 22, Pp. 93–98.

© О.В. Чуєшкова, 2024

12. Pelaheichenko, V n. d., *Kliuchovi komponenty kompetentnosti vchytelia [Key components of teacher competence]*, viewed 10 April 2024 <https://osvita.ua/school/method/9170/>

13. Pervushyna, AV 2002, 'Formuvannia rytorychnykh umin u maibutnikh sotsialnykh pedahohiv' *[Formation of rhetorical skills in future social workers]*, kand. ped. nauk abstract, Ternopil.

14. Sahach, HM 2000, *Rytoryka [Rhetoric]*, In Yure, Kyiv.

15. Bilodid, IK (ed) 1970-1980, *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*, Nauk. dumka, Kyiv.

16. Tiahnyriadno, YV 2008, 'Formuvannia rytorychnykh umin u maibutnikh pravnykiv u protsesi profesiinoi pidhotovky' *[Formation of rhetorical skills of future lawyers in the process of professional training]*, kand. ped. nauk abstract, Khmelnytskyi.

17. Shynkaruk, VI 2002, *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*, Abrys, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.

© О.В. Чуєшкова, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-139-146
УДК 378.147

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ: ДУАЛЬНА ТА ПРОЄКТНА ОСВІТА (ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ)

© Іодковський П.Ю.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Іодковський Павло Юрійович, ORCID: 0009-0004-4097-0568, iodkovskiy19971005@gmail.com; аспірант кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті розглянуто такі актуальні насьогодні форми освіти, як освіта дуальна й освіта проєктна. Докладний аналіз наукових праць і практики вищої освіти дозволив констатувати відсутність їхнього порівняльного аналізу, критеріїв вибору того або іншого варіанту навчання, доцільність використання кожного варіанту відповідно до конкретних умов і особистості здобувача освіти. Все це ще не стало предметом ретельного психолого-педагогічного дослідження.

Згідно з поставленою метою та завданнями, у статті було надано характеристику дуальної та проєктної освіти, розглянуто їхні особливості, визначено достоїнства та недоліки кожної з цих траєкторій освіти. На цій підставі було зроблено висновок, що система дуальної підготовки базується на партнерстві підприємств (організацій) і навчальних закладів: підприємства надають базу (робоче місце, устаткування, досвідчений практикуючий наставник та ін.), а вищий заклад освіти (ВЗО) – контролює хід занурення в професію й дає основні знання. Проєктна освіта більше підходить майбутнім дослідникам і вченим, інноваторам зі значною професійною фантазією й ґрунтовною науковою підготовкою. Без викладачів не обходиться жоден формат підготовки здобувачів освіти, але в дуальній освіті педагог виконує функції наставника, частково – тьютора, а в проєктному навчанні він сприяє максимальному розвитку здобувачів освіти, виконуючи функції консультанта й наставника, дослідника, ментора.

Проведене співставлення визначило, що в системах дуального й проєктного навчання є велика кількість збігів, проте є й суттєві відмінності. Загальними рисами для обох систем освіти є те, що в рамках дуальної й проєктної освіти жоден здобувач освіти не обходиться без виконання письмових робіт: курсові роботи, звіти з практики та дипломний проєкт будуть обов'язково в арсеналі кожної траєкторії здобуття освіти.

Визначено, що перспективним напрямом подальших досліджень цієї проблематики є вивчення співвідношення державних потреб у фахівцях, підготовлених за обома системами освіти, бо навряд чи майбутніх науковців народне господарство потребує стільки ж, скільки й фахівців-практиків, які здатні працювати на виробництві та в алгоритмізованих галузях послуг. Також було б доцільним дослідження можливостей професійної перепідготовки фахівців, які раніше здобули дуальну освіту у межах проєктного навчання і навпаки.

Ключові слова: дуальна освіта, проєктна освіта, загальні риси, особливості, переваги, недоліки, консультант, наставник.

P. Iodkovsky "Modern educational trajectories: dual and design education (features, advantages and shortcomings)"

In article such education forms relevant today as education dual and education design are considered. The detailed analysis of scientific works and practice of the higher education allowed to state lack of their comparative analysis, criteria of the choice of this or that option of training, expediency of use of each option according to specific conditions and the identity of the applicant of education. All this did not become a subject of a careful psychology and pedagogical research yet.

According to a goal and tasks in article the characteristic of dual and design education was provided, their features are considered, merits and demerits of everyone from these trajectories of education are defined. On this basis the conclusion was drawn that the system of dual preparation is based on partnership of the enterprises (organizations) and educational institutions: the enterprises provide base (a workplace, the equipment, the skilled practicing mentor, etc.), and a higher educational institution - controls the immersion course in a profession and gives the main knowledge. Design education suits future researchers and

scientists, innovators, people with considerable professional imagination and thorough scientific preparation more. No format of training of applicants of education does without teachers, but in dual education the teacher performs functions of the mentor, partially - the tutor, and it assists in design training to the maximum development of applicants of education, performing functions of the consultant and mentor, researcher, mentor.

The carried-out comparison defined that in the systems of dual and design training there is a large number of coincidence, however there are also essential differences. Common features for both education systems is the fact that within dual and design education any applicant of education does not do without performance of written works: term papers, reports on practice and the degree project which will be surely in an arsenal of each trajectory of education.

It is defined that the perspective direction of further researches of this perspective is studying of a ratio of the state needs for the experts trained on both education systems because hardly future scientists it is necessary for the national economy as much, how many and experts experts who are capable to work at a factory and in algoritmizirovanny areas of services. Also there would be expedient a research of opportunities of professional retraining of experts who got a dual education earlier, within design training and vice versa.

Keywords: dual education, design education, common features, features, advantages, shortcomings, consultant, mentor.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Глобальні зміни в суспільстві XXI століття, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, прискорення темпів розвитку, розширення можливостей політичного й соціального вибору, динамічний розвиток економіки, посилення конкуренції, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, актуалізують постійну потребу в підвищенні професійної кваліфікації й перепідготовки працівників, а також збільшення їхньої професійної мобільності. Це, у свою чергу, призвело до відповідних змін у сфері освіти на всіх її щаблях. Перераховані вище фактори впливають на вимоги до рівня підготовки професійних кадрів. Так, зростає потреба у фахівцях, котрі не тільки володіють своєю професією, але й орієнтуються в суміжних галузях діяльності, а також відрізняються здатністю швидко діяти, ухвалювати рішення, працювати з високою продуктивністю й ефективністю, вирішувати нестандартні професійні завдання. І головне тут – готовність до постійного особистісного й професійного саморозвитку. Цілком очікуваною реакцією професійного співтовариства на ці соціально-економічні тенденції стала вимога безперервності освіти – освіти, що забезпечує підготовку людини, готової реалізувати себе в нових соціально-економічних умовах.

Уведення дворівневої системи вищої освіти й концепції її безперервності дозволить забезпечити можливість багатомірного руху особистості в освітньому просторі й створення оптимальних умов для такого руху. При цьому системотворчим фактором безперервної освіти є цілісність, тобто не механічне засвоєння її елементів, а глибока інтеграція всіх систем і процесів освіти. Одним із найбільш перспективних напрямків підвищення ефективності вищої освіти в сучасних соціально-економічних умовах є проєктування й інституціональне забезпечення індивідуальних освітніх траєкторій тих, хто навчається.

Сьогодні науковці виділяють декілька десятків форматів навчання, у рамках кожного з них реалізуються певні типи й види освітніх програм. Найбільш численною групою, що поєднує в собі різні траєкторії навчання, виступають дуальна та проєктна освіта. І, якщо кожен з цих варіантів освіти вивчений досить докладно, то їхнє порівняння, критерії вибору того або іншого варіанту навчання, доцільність використання кожного варіанту відповідно до конкретних умов і особистості здобувача освіти ще не стали предметом ретельного психолого-педагогічного вивчення. Це і зумовило проблему нашого дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Дуальна форма навчання в Україні використовується як у вищих закладах освіти, так і в професійних (професійно-технічних) освітніх установах. Зокрема, дуальну форму здобуття освіти в нашій країні досить ретельно досліджували такі науковці як: В. Бакатанова, І. Бойчевська, О. Давліканова, Н. Гапонюк, А. Загоруйко, А. Іващук, Т. Іщенко, Т. Козак, Н. Ничкало, В. Радкевич, Л. Слоньова, А. Чайковська та ін. Законодавче забезпечення дуальної освіти розглядалося у працях М. Легенького, К. Мірониченко, У. Парпан, І. Романюк та ін.

Трохи інша картина спостерігається з проєктним навчанням. Його основою вважається концепція Джона Дьюї, котра певним чином схожа на лабораторну систему, яка відома як Дальтон-план. Головним завданням проєктів є створення умов для самоосвіти учнів, активація їхньої ініціативи, власних інтересів і особистісних устремлінь. Так, розробник методу проєктного навчання, професор Колумбійського університету В. Кілпатрик зазначав: «Метою освіти є продовження збагачення життєвого процесу шляхом покращення мислення і дій, а це, в свою чергу, є тією самою освітою» [1, с. 10].

Проєктну діяльність здобувачів освіти в Україні вивчали В. Аніщенко, М. Артюшина, Т. Герлянд, Н. Кулалаєва, М. Шимановський та ін. Значний вклад у розвиток педагогічного проєктування (підходи, принципи, умови, моделі й ін.) внесла професорка Української інженерно-педагогічної академії Н. Брюханова, яка розробила основи педагогічного проєктування в інженерно-педагогічній освіті.

Постановка завдання. Метою статті є порівняльний аналіз дуальної та проєктної освіти. Задля її досягнення необхідно вирішити такі завдання: розглянути особливості дуальної освіти, її переваги та недоліки; здійснити вивчення специфіки проєктної освіти та її достоїнства й недоліки; провести зіставлення результатів аналізу дуальної та проєктної освіти та зробити висновки щодо перспектив використання цих форматів здобуття освіти при підготовці здобувачів освіти педагогічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до мети та завдання статті, розглянемо сутність та особливості дуальної освіти. Так, дуальна освіта або дуальне навчання невипадково так називається. Сама по собі приставка «дуо» припускає комбінацію двох варіантів або ресурсів. У системі освіти дуалізм проявляється в специфічному комбінуванні теоретичної й практичної підготовки. Знаковою рисою дуальної освіти служить наявність у навчальній програмі аудиторної (теоретичної) і практичної роботи здобувачів освіти. Другий елемент припускає не просто наявність лабораторних робіт і практичних занять у вищому закладі освіти (ВЗО) у вигляді семінарів і практикумів, але й обов'язкову наявність програми з проходженню практики на базі підприємства або установи. Тобто розглянутий формат підготовки здобувачів освіти вимагає одночасного і послідовного наукового-теоретичного і практико-прикладного навчання. При цьому практика має проходити в реальних виробничих умовах, тобто на базі діючих організацій, підприємств-партнерів та ін.

Другою специфічною рисою дуальної освіти є те, що, в процесі її здобуття, частка практичної підготовки буде поступово збільшуватися при зменшенні часу на теорію, а опанування наукової парадигми більше покладається на самоосвіту, самостійну роботу здобувача освіти. У цьому випадку не просто збільшується тривалість проходження практики. У рамках дуальної освіти засвоєння теоретичних канонів і практичних азів відбувається паралельно або одночасно. Програма може бути розбита в такий спосіб: здобувачі освіти 2-3 дня займаються аудиторною роботою у ВЗО, а час, що залишився, – практикуються на території підприємств. Притому педагоги можуть проводити додаткові консультації, відвідування яких носить добровільний характер і дозволяє заповнити наявні прогалини в знаннях. Важливо відзначити, що теоретична база здобувачів освіти у цьому випадку ґрунтується не просто на класичних підручниках і науковій літературі, але й в обов'язковому порядку підкріплюється яскравими прикладами із практики, на прикладі діючих підприємств та організацій. Тобто система дуальної підготовки базується на партнерстві підприємств та організацій і навчальних закладів: підприємства надають базу (робоче місце, устаткування, досвідчений практикуючий наставник та ін.), а ВЗО – контролює хід занурення в професію й дає основні знання. Ще однієї характерною рисою дуальної освіти є високий рівень працевлаштування старшокурсників і випускників ВЗО. Завдяки стабільній практичній роботі здобувачі освіти знаходять якісну підготовку, що дозволяє виконувати робочі обов'язки без додаткового навчання, виснажливих перевірок і стажувань. Більше того, місцем роботи в 80% випадків стає база практики: роботодавці вже знають якість підготовки й можливості конкретного фахівця, а він – обізнаний з усіма правилами й вимогами виробництва, компанії, устаткуванням та ін.

У рамках дуальної освіти педагог є не просто провідником у світ професії, а працює як наставник. У цьому випадку він залишає місце для самостійної роботи здобувача освіти, видає додаткові завдання для закріплення пройденого матеріалу й отримання більш глибокої бази знань та ін. Це є ще однією особливістю дуальної освіти. Також

© П.Ю. Іодковський, 2024

специфічною рисою дуальної освіти виступає те, що тут діють переважно програми прикладного бакалаврата. Саме на базі цієї парадигми можна збільшити стажування, практичні заняття за рахунок грамотного скорочення теоретичних годин і переходу на наукову самоосвіту. При цьому найчастіше засвоєння теоретичних аспектів майбутньої професії припадає на проєктну діяльність: підготовка рефератів, написання курсових робіт, а також позаурочна діяльність – написання наукових статей, участь у наукових конференціях та ін. Ще одна особливість системи дуальної освіти проявляється в тому, що вона властива лише програмі професійної освіти, де існує певний професійний компонент вищої освіти – спеціальні знання, обов'язки фахівця, яким необхідно навчити для виконання відповідних завдань у ході трудової активності. Батьківщиною дуальної системи підготовки кадрів була Німеччина. Її досвід у підготовці фахівців згодом перейняли Канада, Швейцарія та інші країни Європи та світу.

Таким чином, дуальна освіта є особливою практикою в системі підготовки кадрів, яка спрямована на потреби й потужності діючих організацій, ліквідацію дефіциту працівників і фахівців. Вона, безумовно, дозволяє оперативно насичувати ринок праці компетентними кадрами з ґрунтовною прикладною підготовкою.

Дуальна система освіти має як безумовні достоїнства, так і певні недоліки. На підставі аналізу певної кількості наукових джерел та нормативних документів [2-8] нами були визначені достоїнства та недоліки дуальної системи освіти.

Серед достоїнств дуальної освіти можна виділити такі:

– високий рівень усвідомлення теоретичного матеріалу й швидка його адаптація під вимоги реальної практики;

– високий рівень практичної підготовки або готовність здобувача освіти приступати до роботи відразу після зарахування в штат;

– більш швидкий процес адаптації молодих фахівців до роботи, трудової діяльності на робочому місцю та в робочому колективі;

– високий рівень працевлаштування випускників зі здобутої у ВЗО спеціальності (найчастіше старшокурсники вже офіційно працюють на місці, де проходила практика, або «перерозподіляються» на підприємства-партнери відразу після отримання диплома про освіту;

– висока швидкість відновлення кадрів на підприємствах з урахуванням їх потреб, вимог, рекомендацій;

– освітні організації можуть одержати додаткове фінансування на розвиток інфраструктури від підприємств-партнерів, розвиток приватно- партнерської системи;

– домінує навчання на бюджетній основі або по цільовому направленню на навчання в порівнянні з платню підготовкою, яка менше затребувана серед абітурієнтів.

До недоліків дуальної освіти можна віднести:

– скорочення годин аудиторної роботи, котре може спровокувати некоректне сприйняття правил, професійних і наукових категорій, що здатне спричинити некоректні дії й рішення;

– практична діяльність не дозволяє повною мірою заповнити прогалини в теоретичній підготовці, котра дуже коротко розкриває найбільш важливі теми й моменти в діяльності фахівця;

– під час практики на підприємстві (в установі) на стажиста поступово перекладають усе більше й більше обов'язків, що вимагає більше фізичних зусиль для вирішення професійних завдань. Відповідно, залишається менше часу на навчання та вивчення наукової літератури, аудиторної роботи;

– існують протиріччя в змісті аудиторної підготовки й практичних стажувань. Інколи на підприємстві вимагають забути теорію й додержуватися існуючих виробничих інструкцій;

– практика, частіше за все, може мати непривабливі риси: новизна й цінність здобутого знання реального виробничого процесу незначуща, а самі виконувані роботи не націлені на розширення професійного кругозору;

– наставництво з боку підприємства, установи може носити досить формальний характер.

На підставі проведеного аналізу плюсів й мінусів системи дуальної освіти можна дійти висновку, що вона має певну низку явних достоїнств, які підкреслюють необхідність і цінність такого формату здобуття освіти. Зсув акценту з теоретичної та наукової підготовки на користь практики э процесом свідомим і продуманим. ВЗО надає базу знань, достатню для початку трудової діяльності й самовдосконалення. При цьому співвідношення теорії й практики вважається збалансованим:

аудиторна робота – близько 25% від усього навчального процесу, проєктна діяльність – близько 20%, практика – увесь час, що залишається. Проте слід відзначити, що інколи через слабкі теоретичні знання й уміння страждає і якість практичної підготовки.

Розвиток дуальної освіти – процес двосторонній, що реалізується закладами вищої освіти й підприємствами в у єдиному зв'язуванні. Тільки такий підхід гарантує високу швидкість відновлення кадрів, якість підготовки нових фахівців. Але тут слід відзначити і певну недосконаліть такої співпраці: програма практики може відхилятися від класичної теоретичної підготовки, вимагати більш глибоких пізнань, у яких самостійно здобувачеві освіти важко розібратися через малий обсяг аудиторної роботи. Система наставництва з боку підприємства, установи має формувати самостійність і усвідомленість у здобувачів освіти, а на практиці – такий підхід виявляється формальним, тому що практикам-фахівцям потрібно не тільки координувати й контролювати розвиток стажиста, але й виконувати прямі професійні обов'язки. Тому наставник на практиці змушений приділяти час практикантові по можливості, доручаючи найпростіші завдання й перевіряти кожний крок і результат. Ще одним істотним плюсом для ВЗО є отримання додаткового фінансування розвитку інфраструктури для навчання фахівців прикладного плану. Збільшення фінансування проводиться на основі отримання додаткового фінансування від підприємства-партнера та цільового навчання (коли роботодавець платить за підготовку фахівця). Але фінансування в цьому випадку носить обмежений характер: організація буде співпрацювати доти, доки їй потрібні фахівці. В основі дуальної освіти лежить система самоосвіти в комбінації з наставництвом, де якість підготовки фахівця значною мірою залежить від зусиль і мотивації здобувача освіти та його старань.

Відповідно до мети і завдання нашого дослідження, далі розглянемо специфіку проєктної освіти.

Проєктне навчання на базі коледжів і ВЗО належить до категорії теоретичної освіти й фактично є антиподом дуального навчання. В основі проєктної освіти лежать такі положення. По-перше, обсяг науково-теоретичної частини в програмі переважає. Вона ґрунтується на активній аудиторній діяльності (лекції, семінари) і пріоритеті проведення досліджень із акцентом на спеціальність, що опановується: теоретичні вишукування, експериментальні проєкти, робота в лабораторіях й ін. На виконання науково-дослідних робіт (НДР) приділяється більш 60% часу навчальної програми. У цьому випадку здобувачі освіти детально опановують усі наукові знання, правила, терміни й підходи, а також завдяки творчому ентузіазму стають спроможними виробляти інноваційні прийоми задля вирішенням проблеми. Загалом проєктна діяльність здійснюється з урахуванням таких чинників: 1) перевага досліджень; 2) перевага письмових робіт; 3) робота зі спеціалізованим устаткуванням у наукових лабораторіях.

По-друге, проєктна освіта покликана показати цінність знань і можливості їх застосування на практиці, у науковій діяльності. Тому вона націлена на розвиток не прикладних, а гуманітарних компетентностей: аналітичне й системне мислення, логіка, обґрунтованість, комунікації тощо.

По-третє, специфіка проєктного навчання полягає в комплексному підході. У ньому також присутня частина практики, але на неї виділено дуже мало часу – для загального уявлення та закріплення пройденого матеріалу. Розглянута парадигма вважається універсальною, тому що підходить і для наукового розвитку, і для розвитку практичних дій, але під чуйним контролем і спостереженням, координацією наставника.

По-четверте, проєктне навчання спрямоване на виконання чіткого плану дій, програми, вимог державних стандартів освіти тощо. Так, відхилення на заняттях допускаються тільки при проведенні експериментальних досліджень і описі отриманих результатів, котрі обґрунтовуються науковою парадигмою, фактами.

У п'ятих, проєктне навчання припускає регулярне виконання письмових робіт самих різних форматів і змісту, починаючи від банальних рефератів, доповідей і закінчуючи курсовими проєктами, НДР і науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами (НДДКР), лабораторними роботами. Дипломна робота в цьому випадку найчастіше носить дослідницький характер і націлена на пошук або розробку нового підходу, здатного вплинути на вирішення проблеми.

В-шостих, проєктне навчання має масу варіацій у залежності від характеру обраної спеціальності. Такий вид підготовки кадрів фактично використовується дуже широко. Тому проєктне навчання може бути творчим, соціально-орієнтованим, інформаційним, технічним та ін.

© П.Ю. Іодковський, 2024

В-сьомих, в основі проєктного навчання у ВЗО лежать програми академічного бакалаврата, після опанування яких випускники частіше продовжують навчання на базі магістратури. Тобто проєктний формат із самого початку виховує висококваліфікованих дослідників. Таким чином, ключовою особливістю проєктного навчання здобувачів освіти є обов'язкове залучення в рамках навчального процесу до наукової діяльності, досліджень і експериментів, у ході яких поглиблюється теоретична підготовки й розбудовуються базові практичні навички. Частка практики зведена до мінімуму, але це не заважає випускникам успішно трудитися й просуватися нагору як науковими, так і кар'єрними сходами.

Однак, як будь-яка концепція здобуття освіти, освіта проєктна має свої плюси й мінуси. Тому, згідно з поставленими завданнями дослідження, необхідно в системі проєктного навчання відзначити ряд суттєвих моментів, що підкреслюють сильні й слабкі сторони цієї освітньої парадигми.

До сильних сторін проєктного навчання можна віднести:

– глибоку наукову підготовку, дуже добре володіння термінами, правилами, законами тощо;
– засноване на самостійному проведенні дослідження сприяє більш ретельному усвідомленню пройденого або розібраного матеріалу;
– розвиток творчого підходу до вирішення професійних проблем;
– сприяє розвитку інновацій і вдосконалюванню діючих механізмів, концепцій та ін.;
– ретельно сплановане, регламентоване вимогами державних стандартів у галузі техніки й технологій, а також освіти.

Серед мінусів проєктного навчання слід відзначити:

– частка практики зведена до мінімуму, тому випускників треба додатково готувати для роботи як практикуючого фахівця;
– оновлення програм проєктної освіти відбувається досить повільно. Актуалізація програм орієнтована на досягнення в науковому середовищі, тому здобувачі освіти найчастіше одержують ттрадиційні й менш актуальні знання й навички, яких недостатньо для роботи практиком;
– у здобувачів освіти виникають складності в застосуванні отриманих наукових уявлень на практиці та в повсякденному житті;
– для побудови наукової кар'єри необхідно довго вчитися, готовити наукові праці: все це є у випускників ЗВО, котрі навчались у парадигмі проєктної освіти. Проте для побудови професійної кар'єри в ненауковій галузі важливим є досвід і відповідні навички, котрих фактично не буває у випускників, які навчалися в системі проєктного навчання;
– підприємствам не завжди потрібні наукові фахівці й інновації, що викликає складності з реалізацією здобутого у ЗВО наукового потенціалу.

Проєктне навчання дозволяє здобувачам освіти отримати максимально глибоку науково-теоретичну підготовку, але мінімальний обсяг опанованих практичних навичок не дозволяє їм швидко працевлаштуватися й приступити до виконання безпосередніх обов'язків на виробництві та в установах. Фахівці, підготовлені на базі проєктної освіти, найчастіше затребувані в наукових лабораторіях і центрах, ніж на діючих підприємствах. Але їм легше побудувати кар'єру завдяки більш ґрунтовній підготовці й прагнення до оптимізації поточних процесів. Проєктне навчання сприяє розвитку особистісних і загальних професійних умінь з акцентом на інновації. Воно формує високу мотивацію й продуктивність, а також знання й володіння науковими парадигмами, котрі дозволяють на практиці враховувати особливості технічного розвитку й обладнання певного підприємства. Таким чином, проєктне навчання більше зорієнтоване на підготовку майбутніх вчених й інноваторів, а також керівників.

Після розгляду особливостей, достоїнств та недоліків обох видів освіти є доцільним надати порівняльну характеристику дуальної й проєктної освіти. Задля зручності та наочності результати порівняльного аналізу зведено в табл. 1.

Як видно з табл. 1, у системах дуального й проєктного навчання є велика кількість збігів, проте є й суттєві відмінності. Проаналізувавши їх, кожний абітурієнт може обрати для себе формат навчання, що найбільш підходить саме йому.

Таким чином, у рамках дуальної й проєктної освіти жоден здобувач освіти не обходиться без виконання письмових робіт: курсові роботи, звіти з практики та дипломний проєкт будуть обов'язково в арсеналі кожної траєкторії здобуття освіти.

Таблиця 1

Порівняння дуальної й проєктної освіти згідно з базовими ознаками

Ознака для порівняння	Дуальний освіта	Проєктний освіта
Основа навчання	Аудиторна робота з опанування теорії та практика на базі підприємств, установ	Аудиторна робота з опанування теорії, дослідження в лабораторіях, проєктна діяльність
Співвідношення теорії й практики	Переважає практика (близько 60% часу навчального процесу)	Переважає науково-теоретична та проєктна діяльність. Практика зведена до мінімуму (до 30% часу навчального процесу)
Сфера застосування випускників	Практична професійна діяльність на базі діючих підприємств, організацій, установ, що є партнерами ВЗО	Переважно в лабораторіях і науково-дослідних центрах
Вид проєктної діяльності	Курсова робота, НДР, звіт з практики, дипломна робота, рідше - наукова стаття	НДР, лабораторні роботи, наукові статті, курсові роботи, дипломний проєкт, наукова праця
Інновації	Засновані на можливостях організації	Засновані на досягненнях науково-технічного прогресу
Характер діючих освітніх програм	Прикладний бакалаврат або магістратура	Академічний бакалаврат, магістратура, аспірантура
Роль викладача	Наставник	Наставник, консультант, дослідник

Висновки. 1. Дуальна освіта більш практико орієнтована, але потребує більш самостійного здобуття теоретичних знань. Їй притаманний високий рівень усвідомлення теоретичного матеріалу й швидка його адаптація до вимог реальної практики, а також високий рівень практичної підготовки, що дозволяє випускнику приступати до роботи відразу після закінчення ЗВО і зарахування в штат.

2. Проєктна освіта більше підходить майбутнім дослідникам і вченим, інноваторам, зі значною професійною фантазією й ґрунтовною науковою підготовкою. Без викладачів не обходиться жоден формат підготовки здобувачів освіти, але в дуальній освіті педагог виконує функції наставника, частково – тьютора, а в проєктному навчанні він сприяє максимальному розвитку здобувачів освіти, виконуючи функції консультанта й наставника, дослідника, ментора.

3. Вибір абітурієнтами програми навчання, яка їм найбільше підходить, здійснюється на підставі власних здібностей і можливостей: ті, хто прагне виконувати наукові дослідження і здійснювати суттєві прориви в науці, обирають проєктну парадигму освіти, а люди з нахилами до техніки, технічних й прикладних знань, котрим подобається точність, алгоритмічна дія і які звикли діяти згідно з певними планами, відповідно, – дуальну освіту.

Перспективи подальших досліджень. Вважаємо за доцільне надалі дослідити співвідношення державних потреб у фахівцях, підготовлених за обома системами освіти, бо навряд чи майбутніх науковців народне господарство потребує стільки ж, скільки й фахівців-практиків, які здатні працювати на виробництві та в алгоритмізованих галузях послуг. Також було б доцільним дослідження можливостей професійної перепідготовки фахівців, які раніше здобули дуальну освіту у межах проєктного навчання і навпаки.

Список використаних джерел:

1. Education For A Changing Civilization / W. H. Kilpatrick. - Publication date, 1937. – 86 p.

2. Давліканова О. Б. Пропозиції до стратегії розвитку вищої освіти України на період 2021–2031 років щодо розвитку дуальної освіти // Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми першого року запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої освіти України : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 22 жовт. 2020 р. – Київ, 2020. – С. 9-11.

3. Давліканова О. Б. Аналітичний звіт за результатами першого року проведення експерименту із запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти відповідно до наказу МОН від 15.10.2019 № 1296 «Щодо запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» / О. Б. Давліканова, Т. Д. Іщенко, А. Б. Чайковська. – Київ, 2020. – 96 с.

© П.Ю. Іодковський, 2024

4. Deissinger T. Dual System // International Encyclopedia of Education. – 2010. – Vol. 8. – P. 448-454.

5. Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти : Наказ М-ва освіти і науки України № 1551 від 12.12.2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-20#Text. (дата звернення 05.05.2024р.)

6. Романюк І. Дуальна освіта: як це працює? [Електронний ресурс] / І. Романюк. – Режим доступу : https://thepage.ua/ua/experts/dualna-osvita-yak-ce-pracyuye. (дата звернення 07.05.2024р.)

7. Мірошніченко К. Дуальна форма освіти [Електронний ресурс] / К. Мірошніченко. – Режим доступу : https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/document/Dual%20Education%20in%20Ukraine_Kateryna%20Miroshnichenko_UKR.pdf. (дата звернення 08.05.2024р.)

References

1. Kilpatrick, WH 1937, *Education For A Changing Civilization*, New York.

2. Davlikanova, OB 2020, 'Propozytsii do stratehii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na period 2021–2031 rokiv shchodo rozvytku dualnoi osvity' *[Proposals to the strategy for the development of higher education in Ukraine in 2021-2031 on the development of dual education]*, *Dualna forma zdobuttia osvity: uspikhy ta problemy pershoho roku zaprovadzhennia pilotnoho proiektu u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvity Ukrainy*, Pp. 9-11

3. Davlikanova, OB, Ishchenko, TD & Chaikovska, AB 2020, *Analitychnyi zvit za rezultatamy pershoho roku provedennia eksperymentu iz zaprovadzhennia pilotnoho proiektu u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity z pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity vidpovidno do nakazu MON vid 15.10.2019 № 1296 «Shchodo zaprovadzhennia pilotnoho proiektu u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity z pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity» [The analytical report by results of the first year of carrying out an experiment on introduction of the pilot project in institutions of professional prehigher and higher education on training of specialists in a dual form of education according to the order MES of 15.10.2019 No. 1296 «Concerning introduction of the pilot project in institutions of professional prehigher and higher education on training of specialists in a dual form of education»]*, Kyiv.

4. Deissinger, T 2010, 'Dual System' *International Encyclopedia of Education*, vol. 8. pp. 448-454.

5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy 2019, Nakaz № 1551 vid 12.12.2019 r. «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dualnu formu zdobuttia profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity» *[On Approval of the Regulation on the dual form of vocational (vocational-technical) education : Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1551 of 12.12.2019]*, viewed May 5 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-20#Text>.

6. Romaniuk, I nd, Dualna osvita: yak tse pratsiuie? *[Dual education: how does it work?]*, viewed May 7 2024, <https://thepage.ua/ua/experts/dualna-osvita-yak-ce-pracyuye>.

7. Miroshnichenko, K nd, Dualna forma osvity *[Dual form of education]*, viewed May 8 2024, <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/document/Dual%20Education%20in%20Ukraine_Kateryna%20Miroshnichenko_UKR.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-147-153
УДК 378.147

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES TO APPLICANTS FOR HIGHER VOCATIONAL EDUCATION

© Tupchenko V.V., Pasichnyk M.V.
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Information about the authors:

Valeriia Tupchenko: ORCID: 0000-0001-7694-3855; valeriiatupchenko@uipa.edu.ua; Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, 16 Universitetska st., Kharkiv, 61003, Ukraine

Marina Pasichnyk: ORCID: 0000-0002-8621-2199; marisabel200606@gmail.com; Senior lecturer of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, 16 Universitetska st., Kharkiv, 61003, Ukraine

This article offers a comprehensive examination of the theoretical foundations behind innovative technologies for teaching English for specific purposes in technical universities. The text provides a comprehensive overview of advanced and innovative teaching technologies. It offers practical recommendations for implementing these technologies in foreign language classes at an engineering university. Furthermore, it outlines a step-by-step procedure for their implementation and analyzes the outcomes of using these technologies. Lastly, it highlights the future prospects for the technological development of foreign language teaching processes in higher educational institutions.

The paper explores various innovative technologies for teaching foreign languages in non-language universities. These technologies include personality-oriented approaches, such as cooperative learning (Student Team Learning, Learning Together, Jigsaw), the technology of prospective-experiential learning, module-block and game technology, as well as problem-based and multilevel learning. The article emphasizes the close interaction of the mentioned technologies, highlighting the vital role of modern English teachers in higher education who apply a diverse range of teaching methods. This approach aims to prevent monotony in language learning, while also diversifying, interesting, and motivating students. Ultimately, it seeks to engage them in an intellectually creative pursuit of self-discovery and self-development. The authors emphasize the major impact of the innovative technologies mentioned and described in this paper on the effective teaching of foreign languages at the university level. It is crucial to emphasize that the availability of necessary resources and equipment is important, but what truly makes a difference is a gifted teacher. A teacher who possesses not only a profound understanding of these technologies but also has the ability to effectively apply them in the educational process, both in theory and, most importantly, in practice.

New innovative technologies are now actively used in foreign language classes in higher education. Using these technologies in lessons enhances the educational, informational, and emotional aspects, greatly boosting motivation to learn a foreign language and fostering the essential competencies needed. The technologies mentioned in the article enhance English for specific purposes teaching in technical universities and motivate students, creating a favorable learning environment. The research findings of this study have important practical implications, as they can be effectively applied in both classroom settings and extracurricular activities within the field of foreign language teaching in engineering university.

Keywords: innovative teaching technologies, teaching foreign languages, personality-oriented approaches, motivation, engineering university.

Пасічник М.В., Тупченко В.В. *"*Інноваційні технології в процесі навчання англійської для спеціальних цілей здобувачів вищої професійної освіти*"*.

У статті проводиться комплексне дослідження теоретичних засад інноваційних технологій навчання іноземної мови в технічному вищому навчальному закладі. Висвітлено основні передові інноваційні технології навчання, запропоновано практичні рекомендації щодо їхнього застосування на заняттях з іноземної мови в інженерному університеті, розроблено процедуру впровадження конкрентних технологій, проаналізовано результати використання описаних технологій, визначено перспективи розвитку технологічності процесу навчання іноземної мови у ЗВО.

У роботі розглянуто такі інноваційні технології навчання іноземної мови в інженерному університеті: особистісно-орієнтовані технології: навчання у співпраці (Student Team Learning,

© V.V. Tupchenko, M.V. Pasichnyk, 2024

Learning Together, Jigsaw), технологія перспективно-попереджувального навчання, модульно-блокова технологія, технологія проблемного та різнорівневого навчання. У статті наголошується, що всі зазначені технології тісно взаємодіють одна з одною, і тому сучасному викладачеві іноземної мови у ЗВО рекомендують застосовувати різноманітні технології навчання, щоб уникнути монотонності процесу опанування іноземної мови, урізноманітнити, зацікавити та вмотивувати студентів, долучити їх до інтелектуального творчого пошуку самопізнання та саморозвитку. Автори підкреслюють, що всі перераховані вище й окреслені в роботі інноваційні технології сприяють ефективному навчанню іноземної мови у ЗВО не тільки за наявності необхідних засобів і обладнання, а й передусім завдяки обдарованому викладачеві, який чудово володіє всіма прийомами та методами цих технологій, уміє застосовувати їх у навчальному процесі не лише в теорії, а й насамперед на практиці.

Нові інноваційні технології наразі активно використовуються на заняттях з іноземної мови у закладах вищої професійної освіти. Курс викладання із застосуванням зазначених технологій є більш насиченим у навчально-інформаційному та в емоційному аспектах, значно підвищує мотивацію вивчення іноземної мови, формує необхідні компетенції. Висвітлені в статті технології інтенсифікують процес навчання іноземної мови в технічному ЗВО, підвищують мотивацію та створюють особливе сприятливе навчально-освітнє середовище. Результати дослідження мають важливе практичне значення, оскільки можуть бути ефективно застосовані як в аудиторії, так і в позааудиторних заходах у сфері викладання іноземних мов в інженерних університетах.

Ключові слова: інноваційні технології навчання, викладання іноземних мов, особистісно-орієнтовані підходи, мотивація, технічний університет.

Problem statement. In the era of modern telecommunications, informatization, and globalization, along with the strengthening of intercultural relations, a new approach to defining the goals and objectives of higher education has emerged. Today, higher education institutions are prioritizing the development of a new breed of professionals who can effectively apply the theoretical knowledge they acquire in university to real-world scenarios. The main responsibility of a foreign language teacher in higher education is not just to teach students language skills, but to nurture and improve their communicative and intercultural competence. This entails providing them with the necessary skills to effectively communicate in a foreign language, such as English, during real-life speech interactions. Modern education is specifically designed to teach effective communication in a foreign language. Mastering language as a system is crucial for engaging in authentic communication on relevant and meaningful topics. Thus, the focus shifts from simply learning the language to mastering it through practical application in various real-life scenarios. Implementing these innovative technologies not only addresses the mobility constraints of modern society but also fosters a more dynamic and adaptable approach to language learning. In this context, higher education institutions have developed foreign language teaching technologies that create a new educational environment for real-time communication. These technologies provide a model for authentic professional situations, encouraging students to develop unconventional creative thinking, teamwork skills, and the ability to take independent action. New technologies in teaching foreign languages effectively solve the problem of mobility of modern society, offering the possibility of distance learning. Modern innovative technologies are the advanced collective experience of effective application of certain methods of teaching a foreign language in a higher education institution within the framework of realization of the personality-oriented approach to learning.

The purpose of the article is to investigate the advantages and disadvantages of innovative technologies, their limitations and prospects for use in the practice of teaching a foreign language at an engineering university.

The statement of the main material. Innovation and novelties implementation in the educational process promotes the realization of successful professional activity of a lecturer. These innovations are a generalization of modern scientific and practical pedagogical experience of professional teams or individual specialists. In contrast to reforms in education, innovations in education are carried out not by public authorities, but by advanced educational and scientific staff and organizations. Academic literature distinguishes between the concepts of "innovation" and " novelty". The latter is a means, i.e. a new method, technique, technology, program, etc., whereas innovation is the process of applying a new means, method, technology, etc.[1,2]

One of the tasks of foreign language learning in higher vocational education is to carry out the process of lifelong learning. For this

© V.V. Tupchenko, M.V. Pasichnyk, 2024

purpose, high school specialists should introduce the students to advanced and innovative teaching methods. Among them are the techniques of working with information, creating new knowledge and maintaining the necessary level of knowledge about the developing world.

In this paper, we will explore the technology of teaching foreign languages in higher education, as we firmly believe that the university plays a crucial role in shaping professional competences. Upon graduating from high school, the prospective student possesses only a rudimentary understanding of a foreign language, which may not always enable them to adapt to the rapid advancements in the realm of science and technology. The study of a specialized foreign language, such as business foreign language, technical foreign language, foreign language for economists, foreign language for engineers, etc., is essential in preparing future skilled professionals.

The Ukrainian education system is dedicated to developing essential professional competencies in English language proficiency by incorporating innovative technologies. These technologies aim to foster the creative development of individuals in both intellectual and emotional dimensions.

All innovative technologies of teaching English in higher education can be conditionally divided into groups:

1. information and communication technologies (computer programs, multimedia, electronic textbooks, Internet resources, online dictionaries and libraries);

2. personality-oriented technologies encompass a variety of effective learning strategies that enhance the educational experience. These techniques include multilevel learning, engaging in research projects, problem-based learning, cooperative learning, modular block learning, game-based learning, perspective-oriented learning, and health-saving learning. By incorporating these innovative approaches into educational practices, students can acquire knowledge in a more enriching and impactful way.

All of these technologies are interconnected, making it essential for a contemporary English teacher in higher education to utilize a variety of teaching methods. By avoiding monotony in the foreign language learning process, this approach not only diversifies the learning experience but also intrigues and motivates students. It encourages them to engage in intellectual and creative exploration, leading to self-discovery and personal growth.

The personality-oriented approach in teaching belongs to the humanistic direction in pedagogy. Its main principle is that the learner (in our case, the student) should be at the center of learning, rather than the teacher. This approach emphasizes the cognitive activity of the student over the teaching activity of the teacher. This approach fully corresponds to the specifics of learning a foreign language: practical mastery and professional speech skills are only developed through direct practice in the foreign language. In higher education foreign language classes, it is crucial for students to actively engage in the practical application of the language material. This method places the responsibility on the students to engage in practical application of language skills, giving them agency in their own learning process. By implementing personality-oriented teaching, educators aim to address the challenge of activating independent cognitive speech activity in foreign language classes. This responsibility lies with the students themselves, rather than the teacher. Activation of such independent cognitive speech activity of students in foreign language classes is still the main problem of successful mastering of the subject. Famous methodologists and pedagogues offer to solve this problem with the help of personality-oriented teaching.

In modern methodological literature on teaching a foreign language at a higher education institution within the framework of the personality-oriented approach it is possible to distinguish the following personality-oriented technologies:

- **Cooperative learning**

The main principle of cooperative learning technology is active learning activity of students in different learning situations. The concept of cooperative learning involves the process of learning in small groups comprised of 3-4 individuals, where it is essential to have a high-achieving, average, and low-achieving student. Students are given the opportunity to complete specific tasks, with the success or failure of each group member impacting the overall success of the entire group. At the end of the assignment, all group members are awarded the same grade. Therefore, the highly proficient student demonstrates a keen interest in assisting the less skilled student in successfully completing the assignment. All group members understand new material together, learn new language material together, and work together to close gaps. This is the general idea of cooperative learning [3]. The practice of cooperative foreign language learning in higher education is the most interesting and effective. When we talk about the success of this

© V.V. Tupchenko, M.V. Pasichnyk, 2024

learning approach, we want to emphasize not only the achievements in learning activities, but also the development of specific personal and psychological skills that occur during collaborative activities.

There are several ways to organize cooperative learning technology:

1. *Student Team Learning* (STL).

The success of the entire group is the result of the independent work of each team member, who collaborates with others in constant interaction while working on a topic, problem, or issue to be studied. Each member of the team is responsible for ensuring that each of its members learns the necessary study material. The main principles of organizing work in an STL team:

-equitable incentives or rewards for all team members

-personal responsibility for the success or failure of the whole group;

- the performance of each team member is evaluated based on their own previously achieved results, ensuring equal opportunities for success for all [4].

2. *Learning Together*

The idea behind this type of organization of learning activities is to divide the entire class into groups of 3-5 individuals who have a similar level of proficiency in the foreign language. This not only enhances the learning process but also fosters a sense of camaraderie among the participants. Each group performs a part of its own task, which in its turn is a subtask to the general task of the class. For example, the whole class is given the task to develop a tourist route around Kharkiv. Sub-topics of this general theme will be tasks for individual groups (bus, cab, subway; visiting the Central Park, Mirror Stream, etc., boat trip on Lopan and evening Kharkiv, etc.). As a result of joint work of all groups, the assimilation of new educational material is achieved. When creating each group, the teacher should consider not only the students' level of learning, but also their psychological compatibility, their ability to work together to accomplish the group's task, and their active participation in discussing the overall lesson topic. In the end, the whole group receives one common grade. This approach not only encourages cooperation and teamwork among students but also fosters a sense of shared responsibility and accountability for the outcome, promoting a holistic learning experience. By integrating diverse perspectives and skill sets, the collaborative nature of this activity can lead to a more comprehensive understanding of the tourist route and the city itself.

3. *Jigsaw*

In this type of learning activity organization, all new learning material is divided into meaningful blocks. Each group member is given the task of developing the material of a particular block. Once the group members who have performed similar tasks come together, they can seamlessly exchange their valuable experiences, engage in detailed discussions, and collectively refine their innovative solutions. Upon returning to their group, the students eagerly share their new information with their fellow members, who then diligently record the details and contribute to the completion of their assignment. At the end of the lesson, the teacher leads an interactive session with all group members, asking thought-provoking questions about their individual assignments. In addition to this, the collective performance of the group is critically evaluated and assessed as a whole. We strongly urge members to incorporate supplementary details to enrich the answers within their respective groups. Furthermore, we also encourage members to ask questions to members of other groups.

The main advantage of cooperative learning technology is that it greatly increases student motivation. When tackling the lesson's general topic, weaker students can always rely on the assistance of their stronger peers. This is because individual performance directly impacts the overall outcome of the group. One positive aspect of this technology is the ability to provide personalized learning. While most students are occupied with their tasks, teachers have the time and opportunity to assist struggling students. The essence of the personality-oriented approach within the context of group work in the classroom

- The technology of **modular-block teaching** of foreign languages in higher educational institutions allows:

-mastering of a foreign language by students of different levels of preparedness;

-possibility of individual approach to teaching and assessment of knowledge of each student;

-motivated study of competences and topics of the module that are important for a particular student;

-development of the skill of independent cognitive activity, self-assessment and self-control;

-creation of psychologically-comfortable conditions at the level of control and independent work.

Module-based teaching is an innovative and personalized approach that empowers students to

© V.V. Tupchenko, M.V. Pasichnyk, 2024

take an active role in their learning journey. It allows them to choose tasks and topics, based on their individual level of proficiency in the foreign language. This method fosters a deep sense of ownership and motivation, as students become key participants in their own education. By tailoring the content to their specific needs, module-based teaching fosters a more meaningful and effective learning experience. This student-centric method creates a learning experience focused on the individual, enabling them to effectively master educational material according to their unique needs. Students can develop not only their academic skills, but also their creative, computer, and other personal skills while mastering the module [5].

Each module is a kind of curriculum, which combines the content and technology of mastering it. The content consists of informative blocks. Each module includes essential information about its purpose, educational materials for study, methodological guidance for students, and a task to assess mastery of the material. The teacher is also recommended to include tasks for creative information search and development of communication and computer skills. The teachers have the option to assess students' understanding of the material in a variety of ways. Students can present their knowledge through oral means, such as speaking about the topic individually or engaging in a dialogue. Alternatively, they can participate in an oral questioning-discussion session. Another option is to demonstrate their knowledge through a written answer. Additionally, there is the possibility of completing the assessment in an electronic distance format.

The module is composed of a series of lessons, typically spanning 2-4 sessions. Each set of lessons forms a compact unit, complete with its own organized framework.

A block of 4 modules will contain the following curriculum aimed at mastering the language material:

Module 1 (1-2 lessons) - teacher's explanation of new material, note-taking of new information in a notebook;

Module 2 (2-4 lessons) - actively applying the theoretical concepts through exercises and practical applications (answering questions based on the materials in the notebook, engaging in discussions and round tables, collaborating in small groups).

Module 3 (1-2 classes) - engaging activities for hands-on practice and reinforcement of the topic material, completion of individual tasks in the classroom or computer lab;

Module 4 (1-2 classes) - assessment of the studied topic through oral or written assignments in printed or electronic form in the classroom or at home.

Modular-block teaching effectively shapes and enhances key competencies including values, academic skills, information management, and communication. All the above competences are considered professionally significant and necessary for further self-education of students, mastering information technologies, teamwork skills. In modular study, knowledge is gradually accumulated as each subsequent module builds upon the material of the previous module. The undeniable advantage of this technology when studying a foreign language at the university is the ability to work at an individual pace on the educational material of the module, which is determined by the student. The ability to choose tasks and have non-assessment control within the module contributes significantly to increasing motivation for learning, while reducing fear and tension, often referred to as a psychological barrier, commonly found in traditional foreign language learning methods.

This individualized approach allows students to focus on specific language skills that they find challenging, and to progress through the material at a comfortable pace. In addition, the non-assessment control within the module provides a supportive environment for experimentation and learning without the fear of making mistakes.

- **Technology of perspective-oriented learning**

The primary goal of this technology is to ensure that all students can successfully master a foreign language, making knowledge accessible to everyone, and focusing on preventing mistakes rather than correcting them. Thus, the technology of perspective-oriented learning realizes the personality-oriented approach. At university it is one of the most effective technologies of foreign language teaching, which is explained by the following basic principles:

1) achievement of full or sufficient mastery of a new topic. Due to the overloaded curriculum, students often come to foreign language classes feeling tired and overwhelmed, which can make it challenging for them to concentrate on the subject and fully understand and absorb new, complex topics. Thanks to the application of the technology of perspective-overview teaching, the degree of low or insufficient understanding and assimilation of new material is reduced in students, because a new topic or difficult language material is

© V.V. Tupchenko, M.V. Pasichnyk, 2024

introduced gradually in previous classes, so that the explanation of this topic is already partially familiar and understandable for students and the result of assimilation is much higher than in the traditional lesson-by-lesson thematic planning.

2) accessibility of mastering a foreign language for students of different levels of training. In secondary schools, foreign language groups are typically arranged based on students' level of preparation. However, in engineering universities, the composition of groups tends to be much more diverse. Sometimes the situation is such that there are both very strong and rather weak students in the group. In this case, when introducing new language material (a promising topic), the teacher must rely on the strong students initially and gradually involve the others in the discussion [6].

3) a student in higher education spends a lot of time independently studying educational material. The instructor should seek the necessary feedback, guided by the student, in order to fulfill the task. All comments are made aloud, so that the whole class analyzes, complements or corrects mistakes. The instructor's role is to guide the discussion towards finding the correct solution. In the process of this discussion and identification of possible errors, students develop important professional skills: logical, critical thinking, and independent judgment, elements of self-knowledge;

4) reducing the time spent on explaining a new (prospective) topic. In a context of constrained time, a foreign language teacher at a technical university is confronted with the challenge of efficiently instructing students who possess varying levels of proficiency within a relatively brief timeframe. As we know, the key to successfully learning any foreign language lies in the ability to comprehend its structural organization, specifically its framework. The lexical material is gradually strung on the language "matrix". The organized layout of a foreign language entails the extensive utilization of diverse schematic representations of new content in both printed and electronically accessible formats. This is extremely effective for distance education purposes. The use of cards, reference schemes, drawings, and tables create visual representations that can significantly save time compared to the traditional method of explaining and writing in a notebook. In addition, a few reference charts can replace cumbersome textbooks, saving valuable study time, and maintaining high levels of learning motivation and the drive to master a foreign language.

Technology of multilevel training

The core concept of this technology centers around the notion that students, varying in language proficiency, require distinct durations of time to effectively grasp new material. The key to a successful assimilation of the curriculum lies in providing ample time that aligns with the abilities of each individual student within the group.

Another important principle of the technology of multilevel foreign language teaching in higher education is differentiated tasks. Differentiated tasks are a valuable tool that can be integrated into various aspects of teaching speech activities, such as reading, speaking, listening, and writing. These tasks address various levels of complexity and effectively cover all aspects of the language system, including vocabulary, grammar, phonetics, morphology, and word formation. By using differentiated tasks, educators can create a dynamic and inclusive learning environment that meets the diverse needs of their students, promoting growth and success in every aspect of language development. However, there is a difficulty in designing such assignments. The teacher must create differentiated tasks that, on the one hand, cater to individual personalities, and on the other hand, ensure that all students acquire the essential fundamentals of the curriculum. The technology of multilevel foreign language teaching in higher education can also be manifested in the fact that all students perform tasks of the same level of complexity, but with differentiated degree of teacher's assistance. Educators must prioritize the thorough consideration of each student's needs and abilities when crafting differentiated tasks [7]. Additionally, they should offer essential support and guidance to promote a prosperous and all-encompassing learning environment. Through the implementation of multilevel foreign language teaching in higher education, teachers can adeptly address the diverse needs of their students while ensuring a consistent level of complexity in the tasks.

Conclusions. Innovative teaching technologies have been actively used in foreign language classes in higher education. The use of these technologies enriches the educational experience by providing a wealth of information and fostering emotional engagement. It significantly increases motivation for learning a foreign language and helps to develop necessary competencies. However, it requires constant training and professional development from today's teacher. In order to achieve qualitative

© V.V. Tupchenko, M.V. Pasichnyk, 2024

sustainable mastering of a foreign language the teacher should consider the expediency of application of new innovative technologies, competently integrate them into the educational process detailed technologies contribute to the effective mastering of a foreign language in higher school, as they form and develop the basic language competences, namely communicative and cognitive skills, the skill of self-education and self-improvement. The technologies described greatly enhance the process of foreign language learning in higher education. They not only increase motivation but also create a uniquely conducive learning and educational environment. Moreover, these groundbreaking technologies offer students tangible language practice, profound cultural comprehension, and chances to engage with native speakers of the target language worldwide. This kind of authentic interaction and exposure is invaluable in developing fluency and confidence in using a foreign language.

Список використаних джерел

1. Gilbert J. English for academic purposes / J. Gilbert // Innovations in learning technologies for English language teaching. – 2013. – Pp. 117-143.

2. Davis N. Technology in teacher education in the USA: What makes for sustainable good practice? / N. Davis // Technology, Pedagogy and Education. – 2003. – no 12(1). – Pp. 59–84.

3. Gillies R. M. Cooperative learning: Review of research and practice / R. M. Gillies // Australian Journal of Teacher Education. – 2016. – no 41(3). – Pp. 39–54.

4. Julie Yazici H. A study of collaborative learning style and team learning performance / H. Julie Yazici // Education + Training. – 2005. – Vol. 47, no. 3. – Pp. 216-229.

5. Jimma T. T. The Prevailing Practices and Challenges of Curriculum Reform in Ethiopian Higher Education: Views and Responses from Within / T. T. Jimma, W. M. Tarekegn // Australian Journal of Teacher Education. – 2016. – no 41. doi:10.14221/ajte.2016v41n10.6.

6. Sarobol N. Implementing Cooperative Learning in English Language Classroom: Thai University Students' Perceptions / N. Sarobol // The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences: Annual Review. – 2012. – Vol. 6(10). – Pp.111–122.

7. Trokhymchuk S. Approaches to Foreign Language Teaching of Future Engineer-Teachers in the Context of Digitalization and Distance Learning / S. Trokhymchuk, O. Bryntseva, M. Pasichnyk // Lecture Notes in Networks and Systems. – 2023. – Vol 900. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-52667-1_7

References.

1. Gilbert, J 2013, ‘English for academic purposes’, *Innovations in learning technologies for English language teaching*, Pp. 117-143.

2. Davis, N 2003, ‘Technology in teacher education in the USA: What makes for

sustainable good practice?’, *Technology, Pedagogy and Education*, no 12(1), Pp. 59–84.

3. Gillies, RM 2016, ‘Cooperative learning: Review of research and practice’, *Australian Journal of Teacher Education*, no 41(3), Pp. 39–54.

4. Julie Yazici, H 2005, ‘A study of collaborative learning style and team learning performance’, *Education + Training*, Vol. 47, no 3, Pp. 216-229.
DOI https://doi.org/10.1108/00400910510592257

5. Jimma, TT & Tarekegn, WM 2016, ‘The Prevailing Practices and Challenges of Curriculum Reform in Ethiopian Higher Education: Views and Responses from Within’, *Australian Journal of Teacher Education*, no 41, DOI: 10.14221/ajte.2016v41n10.6.

6. Sarobol, N 2012, 'Implementing Cooperative Learning in English Language Classroom: Thai University Students' Perceptions', *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, Vol. 6(10), Pp.111--122.

7. Trokhymchuk, S, Bryntseva, O & Pasichnyk, M 2024, ‘Approaches to Foreign Language Teaching of Future Engineer-Teachers in the Context of Digitalization and Distance Learning’, *Lecture Notes in Networks and Systems*, vol. 900. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-52667-1_7

The article was received 30 April 2024

© V.V. Tupchenko, M.V. Pasichnyk, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-154-160
УДК 373.2.043.2:81’233(045)

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

© Сирова Ю. В., Колосова С. В., Яковенко В. В.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Інформація про авторів:

Сирова Юлія Володимирівна: ORCID: 0000-0003-4964-5451; yuliya_syrovaya@ukr.net, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; вулиця Шота Руставелі, 7,м. Харків, 61000, Україна.

Колосова Світлана Вікторівна: ORCID: 0000-0002-6112-685X; kolosova.svetlanavik@gmail.com, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; вулиця Шота Руставелі, 7,м. Харків, 61000, Україна.

Яковенко Віта Валеріївна: ORCID: 0000-0003-3826-037X; vita.val2017@ukr.net , доктор філософії, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; вулиця Шота Руставелі, 7,м. Харків, 61000, Україна.

Статтю присвячено проблемі формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку в інклюзивних групах ЗДО. Відповідно до державного стандарту дошкільної освіти, встановлено, що формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку є важливим показником повноцінного розвитку дошкільника. Визначення змісту поняття «мовленнєва компетентність» − це вміння адекватно й доречно спілкуватись рідною мовою в різних життєвих ситуаціях, розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати як мовні, так і позамовні засоби та інтонаційні засоби виразності, форми ввічливості; спостерігати за своїм мовленням та мовленням інших, виправляти помилки, дотримуючись загальної культури мовлення, прагнення творчо само реалізуватися.

Встановлено, що головним завданням сучасного педагога інклюзивної групи є формування в дітей з особливими освітніми потребами основи звукової культури мовлення, лексичної і граматичної правильності мовлення, вміння логічно і послідовно висловлювати свої думки. У ході наукового пошуку визначено, що під час планування мовленнєвих занять в інклюзивній групі ЗДО необхідно дотримуватися відповідних принципів (поєднання індивідуальної форми навчання з диференціацією; сприяти спілкуванню та комунікації; єдність сенсорного, мовленнєвого, лінгвістичного та комунікативного розвитку; підтримка самостійності та активності дитини; міждисциплінарний підхід та варіативність в організації процесів виховання та навчання; партнерська взаємодію між сім’єю та закладом дошкільної освіти).

Зроблено висновок, що ефективними засобом мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами є впровадження інноваційних технологій в освітнє середовище ЗДО, зокрема LEGO-технології, мнемотехніки, сендплей (педагогічна пісочна терапія), методи ейдетичної техніки, логоритміка.

Ключові слова: технології, мовлення, мовленнєвий розвиток, мовленнєва компетентність, інклюзивні групи закладу дошкільної освіти, діти з особливими освітніми потребами, педагог інклюзивної групи.

Yu. Syrova, S. Kolosova, V. Yakovenko. "Technologies of forming speech competence of preschool children in inclusive groups of preschool education institution″

The article is devoted to the problem of developing the speech competence of preschool children in inclusive groups of preschool children. According to the state standard of preschool education, it has been established that the formation of speech competence of preschool children is an important indicator of the full development of a preschooler. Definition of the content of the concept “speech competence”, namely: this is the ability to adequately and appropriately communicate in one’s native language in different life situations, to tell, explain, reflect, evaluate, use both linguistic and extra-linguistic means and intonation means of expressiveness, forms of politeness; observe your own speech and the speech of others, correct mistakes, observing the general culture of speech, the desire to realize oneself creatively.

 © Ю.В. Сирова, С.В. Колосова, В.В. Яковенко, 2024

It has been established that the main task of a modern teacher of an inclusive group is to form in children with special educational needs the basis of sound culture of speech, lexical and grammatical correctness of speech, and the ability to logically and consistently express their thoughts. During the scientific research, it was determined that when planning speech classes in an inclusive group of children's education, it is necessary to observe the relevant principles (combination of an individual form of education with differentiation; promote communication and communication; unity of sensory, speech, linguistic and communicative development; support for independence; support for independence; approach and variability in the organization of the processes of education and training; partnership interaction between the family and the institution of preschool education).

It is concluded that an effective means of speech development for children with special educational needs is the introduction of innovative technologies into the educational environment of children's education, in particular, LEGO technologies, mnemonics, sandplay (pedagogical sand therapy), methods of eidetic technology, and logorhythmics.

Key words: technology, speech, speech competence, speech development, inclusive groups of educational institutions, children with special educational needs, inclusive group teacher.

Постановка проблеми. В умовах реформування дошкільної освіти в Україні особливого значення набуває пошук нових підходів та технологій до організації освітнього процесу, зумовлений реорганізацією системи освіти в інклюзивну та доступну для всіх дітей. Саме така освітня модель реалізує конституційні права дитини з особливими освітніми потребами на здобуття освіти за місцем проживання. Відповідно до інструктивно-методичних рекомендації щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, освітній процес у групах дітей з ООП відбувається відповідно до Базового компонента дошкільної освіти за окремими програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України, та відповідними методиками з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей зважаючи на рекомендації інклюзивно-ресурсного центру [6].

Відповідно до вимог Базового компоненту дошкільної освіти [1], однією з компетентностей формування гармонійної особистості, визначено мовленнєву компетентність. У психічному розвитку дитини мовлення відіграє велике значення, адже в процесі повсякденної комунікативної взаємодії з дорослими та однолітками, дитина активно включена в процес пізнання соціального, предметного та природного довкілля.

М. Шеремет зазначає, що мовлення дітей дошкільного віку є чутливою функціональною системою, яка схильна до реакцій на несприятливі впливи, особливо в групі ризику є діти з особливими освітніми потребами [9, с. 15]. У цьому контексті велика увага повинна приділятися мовленнєвому розвитку дітей в інклюзивних групах закладу дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку приділено велику увагу в дослідженнях А. Богуш, М. Вашуленка, Н. Гавриш, Т. Гужанова, Т. Котик, К. Крутій, Н. Луцан, І. Попової, Т. Піроженко. Особливості мовленнєвого розвитку в умовах інклюзивної освіти розглядали А. Бабенко, Н. Гончар, І. Калініченко, І. Малишевської, Ю. Рібцун, А. Синиця, Т. Цегельник, М. Шеремет. Науковці зазначають, що процес мовленнєвого розвитку повинен відбуватись комплексно, враховуючи всі структурні складові мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку, а саме: граматичний, фонетичний, лексичний, діалогічний та монологічний аспекти.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в комплексному дослідженні технологій розвитку мовлення в умовах інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У ході аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено, що завдання сучасного педагога інклюзивної групи полягає в допомозі дитині опанувати мовлення, тобто сформувати основи звукової культури мовлення, основи лексичної і граматичної правильності мовлення, а також вміння логічно і послідовно висловлювати свої думки.

У Базовому компоненті дошкільної освіти однією з основних умов становлення мовленнєвої особистості дошкільника є комплексний підхід до формування мовленнєвої компетентності (в єдності її складових). Формуючи мовленнєву компетентність у дітей дошкільного віку, педагоги повинні навчити дітей вільно

© Ю.В. Сирова, С.В. Колосова, В.В. Яковенко, 2024

відтворювати свої думки, враження в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів, а також сформувати достатній рівень комунікативної культури для забезпечення продуктивного спілкування [1].

Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку мовлення дошкільників, серед пріоритетних завдань цього напрямку визначено виховання, починаючи з раннього віку до становлення мовленнєвої особистості, здатної творчо і доречно користуватися засобами мовлення в різних життєвих ситуаціях, вміти розповісти про себе, взаємодіяти з іншими, реалізувати свої потреби і наміри. Алгоритм роботи з формування мовленнєвої компетентності передбачає практичне опанування дітьми мовленнєвими уміннями та навичками з урахуванням особистісних пріоритетів розвитку як мету і результат освітньої роботи.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що мовленнєва компетентність – це комунікативні вміння особистості спрямовані на спілкування рідною мовою в різних життєвих обставинах (діти повинні вміти висловити свої базові потреби, наміри, прохання, вербалізувати мисленнєву діяльність), а також вміння володіти навичками складання розповідей різного напряму (пояснення, міркування, порівняння), вміння використовувати як вербальні так і невербальні мовленнєві засоби (міміка, жести, рухи), дотримуватись загальної мовленнєвої культури, користуватись засобами інтонаційної виразності, мовленнєвим етикетом; оцінювати власне мовлення, виправляти помилки, творчо самореалізуватися в мовленнєвій діяльності [2, с. 23].

У дослідженнях Гужанової Т. зазначено, що мовленнєва компетентність як складова мовленнєвої діяльності, забезпечує вміння дитини підтримувати мовленнєву взаємодію з іншими, вибудовувати логіку висловлювань, забезпечувати мовленнєве взаєморозуміння з дорослими та однолітками, формувати комунікативні здібності, мовленнєве самовираження, розвивати соціальне мовлення (вміння презентувати себе оточуючим, виражати особисту позицію по відношенню до інших тощо) [5, с.12].

Отже, одним із цінних критеріїв повноцінного розвитку дитини дошкільного віку є високий рівень мовленнєвої компетентності. У процесі формування мовленнєвої компетентності відбувається практичне опанування дітьми рідною мовою. Мовленнєвий розвиток має винятковий вплив на інтелектуальний розвиток та на формування самосвідомості дитини, позитивно впливає на формування важливих якостей особистості, таких як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність.

Водночас вихователям інклюзивної групи слід враховувати типи труднощів наявних у осіб з особливими освітніми потребами та добирати різноманітні технології розвитку мовлення, які сприятимуть залученню всіх дітей до спільної освітньої діяльності.

Гончар Н. та Цегельник Т. пропонують організовувати мовленнєві заняття в інклюзивній групі ЗДО, дотримуючись певних принципів, а саме: поєднання індивідуальної форми навчання з диференціацією, тобто врахуванні індивідуальних особливостей кожної дитини; сприянню спілкуванню та комунікації, тобто створенню спеціально організованого мовленнєвого середовища; єдність сенсорного, мовленнєвого, лінгвістичного та комунікативного розвитку, тобто організації взаємодії і співпраці між цими аспектами; підтримка самостійності та активності дитини, тобто розвиток навичок самостійного висловлювання та розуміння мовлення; міждисциплінарний підхід та варіативність в організації процесів виховання та навчання, тобто врахування різноманітних аспектів розвитку та потреб особистостей; партнерську взаємодію між сім'єю та закладом дошкільної освіти, тобто спільно працювати над мовним розвитком [4, с. 48-49].

Реалізація інклюзивної освітньої моделі в мовленнєвому розвитку особистості, вимагає від педагогів адаптації форм, методів і прийомів з врахуванням модифікації освітнього середовища до потреб та можливостей дітей з особливими освітніми потребами. Тож вважаємо за доцільне розглянути сучасні технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Вирішенню поставлених вимог сприяють засоби розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Зіставний аналіз теоретичних джерел інформації свідчить про те, що великий педагогічний потенціал мають LEGO-технологій. Конструктивна діяльність має вагомий вплив на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. В процесі конструювання, створюються спеціальні умови які є сприятливими для взаємодії з однолітками, що впливає на

© Ю.В. Сирова, С.В. Колосова, В.В. Яковенко, 2024

розвиток комунікативної сторони мовленнєвого розвитку. Діти збагачують лексичний запас, оволодіваючи спеціальною термінологією (назви розміру цеглинок, назви з'єднань). Для збагачення комунікативного досвіду дітей рекомендовано організовувати на занятті дітей в пари або давати колективні завдання, таким чином діти опановують навички зв'язно і в логічній послідовності висловлювати власні думки, домовлятися один з одним, приходячи до спільної думки щодо створення конструкції чи моделі та відстоювати власну думку [3, с.93].

Ефективній організації освітнього процесу з використанням LEGO, сприятиме програма «Безмежний світ гри з LEGO». В змісті програми розкрито завдання спрямовані на забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, враховуючи такі його складові як пізнавальний, креативний, комунікативно-мовленнєвий та фізичний розвиток. В процесі роботи з LEGO у дитини формуються якості особистості, яка в майбутньому стане активним учасника суспільного життя, який легко вступає у взаємодію в ролях «дорослий-дитина», «дитина-дитина», цьому сприяє дотримання освітнього підходу «навчання через гру». Використання програми в розвитку мовлення сприятиме розширенню активного словника, розвитку монологічного та діалогічного мовлення, комунікативної культури, засвоєнню загальноприйнятих норм поведінки, й вмінню встановлювати доброзичливих взаємин з дорослими та однолітками. В програмі представлено рекомендації до розвитку мовленого дихання, з формування фонематичного розвитку мовлення, зі збагачення лексичного запасу, а також в ігри спрямовані на роботу зі звуковим та складовим аналізом слів [10, с. 72].

Також однією з ефективних технологій мовленнєвого розвитку є мнемотехніка (або мнемоніка, з грецької «mnemonikon» — мистецтво запам'ятовувати), яка в наукових джерелах трактується, як комплекс прийомів та засобів, які направлені на покращення процесу запам'ятовування та сприяють вдосконаленню пам'яті. Шляхом утворення асоціативних зв'язків, упорядковується інформація у вигляді комплексних візуальних образів [8]. Використання асоціацій та образів сприяє покращенню сприйняття, уваги та пам'яті. Упровадження мнемотехніки в дошкільну освіту може мати вплив на різні аспекти розвитку, такі як розвиток лексичного запасу, граматичних структур та креативного мислення, що важливо для формування здатності дошкільників до зв'язного мовлення. Основні ідеї мнемотехніки – асоціації: вона ґрунтується на використанні асоціативних зв'язків, де інформація, яку потрібно запам'ятати, пов'язується з чимось уже знайомим, що сприяє кращому утриманню інформації в пам'яті дитини; візуалізації: застосування візуальних образів та картин у сполученні з текстовою інформацією полегшує процес запам'ятовування; різні типи пам'яті: мнемотехніка використовує різні типи пам'яті, такі як аудитивна, візуальна та кінестетична, для збільшення ефективності запам'ятовування; структурування інформації: важлива частина мнемотехніки – це організація інформації у логічні послідовності або систематичні групи, що сприяє легшому запам'ятовуванню; ритміка: використання ритмічних елементів у навчанні може допомогти дітям краще запам'ятовувати інформацію, так як музика та ритм можуть підвищити концентрацію і увагу [13, с. 69].

Засобом інтегрування сенсорного та мовленнєвого розвитку є сендплей (педагогічна пісочна терапія) – технологія особистісно орієнтованого навчання і виховання дітей дошкільного віку, що сприяє розвитку мовлення, пам'яті, дрібної моторики, довільної уваги й тактильно-кінестетичного відчуття [12, с. 324]. В процесі організації роботи з піском слід дотримуватись певних принципів, а саме [12, с. 324]: створення комфортного середовища, яке відповідає природному розвитку дитини виконує стимулюючу функцію та сприяє заохоченню до творчої активності, для цього слід добирати завдання, що відповідають можливостям дитини; ігрові інструкції подавати у казковій формі, позитивно оцінювати дії дитини, уникаючи негативних висловлювань щодо ідей та результатів роботи, сприяти розвитку фантазії і творчості; використовувати живі образи в трактовці абстрактних символів: букв, цифр, геометричних фігур тощо, дотримання цього принципу сприятиме формуванню позитивної мотивації дитини і стійкий інтерес до занять.

Порівняльний аналіз наукових джерел інформації також засвідчує ефективність використання едейтики в мовленнєвому розвитку. Ейдетика представлена в наукових роботах як метод, який впливає на розвиток образної пам'яті, здатність найбільш яскраво й точно відтворювати в усіх деталях наочні образи предметів, які в певний момент не діють

на органи чуття [7, с. 116]. Під час розвитку мовлення дітей дошкільного віку використовують такі методи ейдетичної техніки: метод піктограм, дудли та методи розвитку асоціативного мислення. Піктограми – це прості малюнки невеликого розміру, які представлено у вигляді схематично зображених знаків, в яких виділяються суттєві ознаки предмета або поняття). В процесі використання піктограм діти легко запам'ятовують літературні твори різного характеру, як віршовані, так і прозові. Застосування цього прийому сприятиме збагаченню лексичного запасу та його активізації в мовленні. Такий прийом підходить для активізації на занятті малоактивних дітей з низьким рівнем мовленнєвого розвитку. Друдли представлені у вигляді ілюстрованих загадок-головоломок, особливість яких полягає в тому, що неможливо чітко встановити, що зображено на малюнку. Використання друдлів сприяє розвитку асоціативного та дивергентного мислення, розвиває когнітивні процеси, значний вплив має на розвиток пам'яті, вчить знаходити нестандартні рішення до виконання різноманітних завдань. Асоціативне мислення є не лише основою хорошої пам'яті, а й сприяє розвитку активної мовленнєвої та творчої діяльності [7, с. 116].

Одним із дієвих засобів розвитку мовлення, також визнано логоритміку. Логоритміка трактується в наукових розвідках, як система спеціальних вправ, завдань та ігор, в яких інтегрується музика та рухова активність поєднана зі словом. Основні завдання логоритміки спрямовані на корекційну, освітню та оздоровчу діяльність. Використання даної технології сприятиме підвищенню загального тонусу, настрою, а також має великий вплив на мовленнєвий розвиток, нормалізацію дихання та розвиток моторики. Це відбувається завдяки злиттю рухів з музикою. Особливість цієї методики полягає в тому, що у вправах надають вагомого значення слову, що безпосередньо сприяє корекції мовленнєвих порушень різної етіології та виправленню мовленнєвих помилок. У логоритміці підібрані спеціальні вправи які побудовані на інтеграції музичного ритму з вербальними віршованими формами, виконуючі які потрібно робити ритмічні рухи [11]. У процесі використання логоритмічних занять, суттєво покращуються мовленнєві навички дітей дошкільного віку в таких напрямках, як розширення лексичного запасу, формування фонетичної культури мовлення, розвиток фонематичного слуху та сприйняття, моторна координація рухів з мовною активністю та розвиток мовного дихання.

Аналіз наукових джерел дослідження свідчить, що на функціонування мовних зон кори головного мозку безпосередньо впливає розвиток дрібної моторики Враховуючи взаємозв'язок мовної та моторної діяльності, вважаємо за доцільне розглянути технології, які включають вправи спрямовані на синхронізацію рухів рук та мовленнєвого сприйняття. Лічман Н. пропонує впровадження в освітній процес технології кінезіології, яка буде сприяти формуванню інтелектуальних здібностей та розвитку мовлення. Автор трактує поняття «кінезіологія» як науку, яка засобами спеціальних рухових вправ впливає на активізацію роботи мозку, розвиток інтелектуальних здібностей та фізичного здоров'я. Завдяки спеціально підібраним вправам відбувається процес координації роботи правої та лівої півкуль головного мозку, що розвиває взаємодію тіла й інтелекту, а також сприяє активізації розумової діяльності. Автором виокремлено основні завдання кінезеології, серед яких розвиток міжпівкульної взаємодії; синхронізація роботи півкуль; розвиток здібностей до використання симетричних та асиметричних рухів; розвиток інтелекту; розвиток дрібної моторики; розвиток когнітивних здібностей; усунення поведінкових розладів; розвиток мовлення та мовленнєвого дихання, полегшують процес засвоєння писемного мовлення, покращенню розуміння мови співрозмовників. У процесі використання кінезіології у дітей покращується розумова діяльність, пам'ять та концентрація уваги, знижується стомлюваність, активізуються пізнавальні процеси, підвищується стресостійкість у дітей, а також дана технологія сприяє відновленню мовленнєвих функцій у дітей з особливими освітніми потребами. Автор радить систематично включати вправи, як невеликі динамічні паузи в занятті або як частину пізнавальної діяльності, основна умова – точний повтор рухів дітьми. Вправи вводять з поступовим ускладненням, від легких до вправ, які потребують концентрації уваги. З метою мовленнєвого розвитку дітей вправи можна урізноманітнювати завданнями, спрямованими на формування правильної звуковимови, а саме автоматизації та диференціації різних звуків, додавання повторів віршованих текстів [14]. Ліщишина-Гарук О. класифікує кінезіологічні вправи як такі, що сприяють покращенню

© Ю.В. Сирова, С.В. Колосова, В.В. Яковенко, 2024

контролю та регуляції діяльності (рухи та пози перехресного характеру, які відновлюють зв'язки між лобовим та потиличним відділами мозку, встановлюють баланс між правим та лівим полем людини); вправи, що збільшують тонус кори головного мозку (дихальні вправи, масаж біологічноактивних точок, вправи підвищують енергетику кори мозку); вправи, що покращують можливості прийому та переробки інформації (рухи кінцівками перехреснолатерального характеру, вправи відновлюють міжпівкульні зв'язки та функціональну асиметрію мозку) [15, с.15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку є складним процесом розумової діяльності, який залежить від вікових та індивідуальних особливостей, комунікативно-мовленнєвого середовища в якому зростає дитина, а також залучення дітей до спеціально організованого освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Результативність практичного опанування мовленням дошкільниками залежить від педагогічних технологій, які обирає вихователь. Саме урізноманітнення технологій мовленнєвого розвитку на заняттях сприятиме організації диференційованого підходу до дітей, забезпеченню індивідуальної траєкторії розвитку кожної дитини та визначенню тактики взаємодії вихователя з кожною дитиною. Використання інноваційних технологій розвитку мовлення в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти сприятиме створенню оптимальних умов для розвитку дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням їх індивідуальних особливостей, а також їх соціальній адаптації в дитячому колективі.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Піроженко Т. О., Байєр О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г. та ін.]. – Режим доступу : http://surl.li/jyzr (дата звернення 02.04.2024).

2. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. – Харків : Ранок, 2013. – 192 с.

3. Волощенко Н. О. Освітньо-розвивальний потенціал LEGO-технологій у розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку / Н. О. Волощенко, Ю. О. Коваль // Освітній дискурс. Гуманітарні науки. – 2019. – Вип. 11 (3). – С. 88-98.

4. Гончар Н. П. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку в інклюзивних групах ЗДО / Н. П. Гончар, Т. М. Цегельник // Інноваційна педагогіка. – 2023. – Вип. 63, т. 2. – 2023. – С. 47-50.

5. Гужанова Т. С. Методики формування мовленнєвої компетенції дошкільників» у підготовці майбутніх вихователів / Т. С. Гужанова // Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі : зб. наук.-метод. пр. – Житомир : ФОП Левковець, 2019. – 258 с.

6. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти [Електронний ресурс] : лист М-ва освіти і науки України від 13.11.2018 р № 1/9-961. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-691729-18#Text (дата звернення 13.11.2018)

7. Ковальчук М. Едейтика як засіб розвитку мовлення дошкільника / М. Ковальчук // Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування : зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23-24 груд. 2016 р). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – 188 с.

8. Коршенко Н. Як застосовувати мнемотехніку в роботі з дошкільниками [Електронний ресурс] / Н. Коршенко. – Режим доступу : http://surl.li/faycn (дата звернення05.04.2024)

9. Логопедія : підручник /за ред. М. К. Шеремет. – Київ : Видавничій дім «Слово», 2017. – 856 с.

10. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з LEGO» / О. Ю. Рома, В. Ю Близнюк, О. П. Борук. – 2016. – 140 с.

11. Програма з логоритміки для спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з важкими порушеннями мовлення (підготовчий, 1-4 класи) [Електронний ресурс] / Л. С. Куравська. – Васильків, 2016. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/korekciini_programy/6-korekczijna-programa-logoritmika.pdf (дата зверення 05.04.2024)

12. Тягур Л. М. Сендплей – метод позитивного впливу на психічний розвиток дитини дошкільного віку / Л. М. Тягур // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т. 11, вип. 13. – С. 324-315.

13. Чепурний Г. А. Освітня мнемотехніка : навч.-метод. посіб. / Г. А. Чепурний. – Тернопіль : Мандрівець, – 2020. – 152 с.

14. Лічман Н. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами / Н. М. Лічман // Логопед. – 2018. – № 6. – С. 12-17.

15. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / Авт.-упоряд. О. П. Ліщишина-Гарук. – Хмельницький, 2022. – 83 с.

© Ю.В. Сирова, С.В. Колосова, В.В. Яковенко, 2024

References

1. Pirozhenko, TO, Baiier, OM, Bezsonova, OK & Brezhnieva, OH 2013, *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini (nova redaktsiia) [Basic component of preschool education in Ukraine (new edition)]*, viewed 02.04.2024 <http://surl.li/jyzr >.

2. Bohush, AM 2013, *Movlennievyi komponent doshkilnoi osvity [Speech component of preschool education]*, Ranok, Kharkiv.

3. Voloshchenko, NO & Koval, YO 2019, 'Osvitno-rozvyvalnyi potentsial LEGO-tekhnolohii u rozvytku piznavalnoi aktyvnosti ditei starshoho doshkilnoho viku [*Educational and developmental potential of LEGO technologies in the development of cognitive activity of children of senior preschool age]*, *Osvitnii dyskurs*, iss 11 (3), Pp. 88-98.

4. Honchar, NP & Tsehelnyk, TM 2023, 'Rozvytok movlennia ditei doshkilnoho viku v inkliuzyvnykh hrupakh ZDO *[Speech development of preschool children in inclusive groups of preschool education]*, *Innovatsiina pedahohika*, iss 63, vol. 2, Pp. 47-50.

5. Huzhanova, TS 2019, 'Metodyky formuvannia movlennievoi kompetentsii doshkilnykiv» u pidhotovtsi maibutnikh vykhovateliv' *[Methods for developing speech competence of preschoolers" in the preparation of future educators]*, *Aktualni problemy ta perspektyvy doshkilnoi osvity v suchasnomu osvitnomu prostori*,

6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2018, *Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii diialnosti inkliuzyvnykh hrup u zakladakh doshkilnoi osvity [Instructional and methodological recommendations for organizing the activities of inclusive groups in preschool educational institutions]*, viewed 13 November 2018 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-691729-18#Text>.

7. Kovalchuk, M 2016, *Edeityka yak zasib rozvytku movlennia doshkilnyka [Edeitics as a means of developing the speech of a preschooler]*, HO «Lvivska pedahohichna spilnota», Lviv.

8. Korshenko, N n. d., Yak zastosovuvaty mnemotekhniku v roboti z *doshkilnykamy [How to use mnemonics when working with preschoolers]*, viewed 05.04.2024) < http://surl.li/faycn>.

9. Sheremet, MK 2017, *Lohopediia* [*Speech therapy]*, Vydavnychii dim «Slovo», Kyiv.

10. Roma, OYu, Blyzniuk, VYu & Boruk, OP 2016, *Prohrama rozvytku dytyny vid 2 do 6 rokiv ta metodychni rekomendatsii «Bezmezhnyi svit hry z LEGO» [Child development program from 2 to 6 years old and methodological recommendations «The boundless world of play with LEGO»]*.

11. Kuravska, LS 2016, *Prohrama z lohorytmiky dlia spetsialnykh zahalnoosvitnikh shkil-internativ dlia ditei z vazhkymy porushenniamy movlennia (pidhotovchyi, 1-4 klasy) [Logorhythmics program for special general education boarding schools for children with severe speech impairments (preparatory, grades 1-4)]*, viewed 05.04.2024) <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/korekciini programy/6-korekczijna-programa-logoritmika.pdf>.

12. Tiahur, LM 2015, 'Sendplei – metod pozytyvnoho vplyvu na psykhichnyi rozvytok dytyny doshkilnoho viku' *[Sandplay is a method of positive impact on the mental development of a preschool child]*, *Aktualni problemy phsihologii*, Vol. 5, iss 13, Pp. 324-315.

13. Chepurnyi, HA 2020, *Osvitnia mnemotekhnika [Educational mnemonics]*, Mandrivets.

14. Lichman, N 2018, 'Kineziolohiia yak zasib rozvytku movlennia ta intelektualnykh zdibnostei ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy' *[Kinesiology as a means of developing speech and intellectual abilities of children with special educational needs]*, *Lohoped*, no 6, Pp. 12-17.

15. Lishchyshyna-Haruk, OP 2022, *Kineziolohiia yak zasib rozvytku movlennia ditei doshkilnohoviku [Kinesiology as a means of developing speech in preschool children*], Khmelnytskyi.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.

 © Ю.В. Сирова, С.В. Колосова, В.В. Яковенко, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-161-168
УДК 378.1:37

СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

© Пономарьова Г.Ф., Бєляєв С.Б.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Інформація про авторів:

Пономарьова Галина Федорівна: ORCID: 0000-0002-8585-9740; Rector-hgpa@kharkov.com, доктор педагогічних наук, професор, ректор; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.

Бєляєв Сергій Борисович: ORCID: 0000-0003-1272-2038; Belaev_12@ukr.net, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.

У статті наведено результати аналізу технології дистанційного навчання, яка використовується у вищих навчальних закладах України в умовах військової агресії. Вивчено відповідність нової технології дистанційного навчання актуальним методологічним підходам, що визначають базові вимоги щодо особливостей функціонування освітнього процесу. Доведено відповідність нової технології дистанційного навчання особистісно орієнтованому, системному та компетентнісному підходам.

Результати аналізу змін, що відбулися в системі освіти з 2020 року, представляють собою реакцію системи освіти на зовнішні чинники за умов необхідності забезпечення належної якості освітнього процесу. Аналіз чинників, що сприяли появі нових підходів до організації освітнього процесу дозволив виділити в якості ключових карантинні обмеження під час пандемії Covid-19, а також військову агресію.

На основі порівняння процедури впровадження нової технології дистанційного навчання з дистанційною технологією організації освітнього процесу, яка набула розповсюдження наприкінці XX століття, встановлено їх загальну схожість. Доведено відповідність нової технології дистанційного навчання основним вимогам системного, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до організації освітнього процесу. Проведено аналіз складових нової технології дистанційного навчання.

Серед нових властивостей технології дистанційного навчання виділено такі, що забезпечують можливість отримання якісної освіти в нових умовах професійної підготовки. Виявлено нові підходи до організації освітнього процесу з використанням технології дистанційного навчання. Вони передбачають поєднання синхронного та асинхронного навчання. На основі дослідження особливостей організації освітнього процесу у закладах вищої освіти встановлено, що студенти мають можливість користуватись можливостями онлайн та офлайн навчання. Специфічні властивості нової технології дистанційного навчання ефективно забезпечують формування індивідуальної освітньої траєкторії студентів. Вони дають можливість обрати зручний час для навчання та поєднувати роботу та навчання. Використання дистанційного зв'язку та електронної пошти дає можливість швидко отримати консультацію викладача.

Ключові слова: заклад вищої освіти, професійна підготовка, технологія дистанційного навчання.

H. Ponomarova, S. Bieliaiev ″Modern technology of distance learning in the system of professional training in the conditions of military aggression″.

The article presents the results of the analysis of distance learning technology, which is used in higher education institutions of Ukraine in conditions of military aggression. An analysis of the compliance of the new distance learning technology with the main methodological approaches to which the educational process should comply, taking into account the current requirements for its organization, was carried out. The main idea is the need to use the requirements of a systematic, person-oriented and competency-based approach in education.

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

The results of the analysis of the changes that have taken place in the education system since 2020 are presented as the reaction of the education system to external requirements for the quality of the educational process. The factors that contributed to the emergence of new approaches to the organisation of the educational process are analysed. Quarantine restrictions during the Covid-19 pandemic, as well as military aggression, were identified as such factors.

Based on a comparison of the procedure for the introduction of a new technology of distance learning with the distance technology of the organising the educational process known at the end of the 20th century, their general similarity has been established. The compliance of the new distance learning technology with the basic requirements of systemic, person-oriented and competence-based approaches to the organization of the educational process has been proven. An analysis of the components of the new distance learning technology was carried out.

Among the new properties of distance learning technology are those that provide an opportunity to obtain quality education in the new conditions of professional training. New approaches to the organization of the educational process using distance learning technology have been identified. They consist of a combination of synchronous and asynchronous learning. Based on the study of the peculiarities of the organising the educational process in institutions of higher education, it is established that students have the opportunity to use online and offline learning. The specific properties of the new technology of distance learning effectively ensure the formation of an individual educational trajectory of students. They give students the opportunity to choose a convenient time for studying and to combine work and study. The use of remote communication and e-mail makes it possible to quickly get advice from the teacher.

Keywords: higher education institution, professional training, distance learning technology.

Постановка проблеми. Активізація досліджень системних властивостей освітнього процесу забезпечила перехід до впровадження системного підходу для опису характеристик взаємодії компонентів педагогічної системи глобалізаційних процесів. Також чинниками модернізації технологій організації професійної педагогічної підготовки в умовах закладу вищої освіти стали інтернаціоналізація освіти, карантинні обмеження під час пандемії COVID-19 та воєнна агресія. Зазначенні чинники вплинули на організацію функціонування національної системи освіти, яка на цей момент вже здійснила перехід до використання компетентнісного підходу як такого, що має регулювати вибір форм і методів організації освітнього процесу.

Чинниками модернізації технологій організації освітнього процесу в закладі вищої освіти, що не залежали від об'єктивного розвитку наукових ідей, стали карантинні обмеження під час пандемії Covid-19, а також бойові дії. Перед національною системою освіти постало завдання адаптуватися до нових умов реалізації цілей і змісту професійної підготовки з дотриманням вимог щодо забезпечення високого рівня якості підготовки фахівців. Для всіх регіонів України початок 2020 року став етапом переосмислення наявних технологій організації навчання в закладі вищої освіти. Карантинні обмеження вимагали прийняття ефективних рішень стосовно визначення форм, методів і засобів організації освітнього процесу, ураховуючи наявні ресурси. Із початком воєнного вторгнення 2022 року набутий досвід організації професійної підготовки фахівців із використанням засобів дистанційного зв'язку дозволив поновити освітній процес і забезпечити якісні освітні послуги для всіх категорій здобувачів освіти. Специфічні особливості організації освітнього процесу в умовах воєнної агресії зумовлюють актуальність і доцільність їх наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта на початку XXI століття отримала нові вектори розвитку. Численні дослідження різних аспектів використання компетентнісного підходу в організації освітнього процесу (Н. Бібік, Л. Ващенко, Г. Єльникова, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Л. Штефан) у поєднанні з парадигмою особистісно орієнтованого підходу в освіті (І. Бех, І. Зязюн, Л. Кондрашова, В. Кремень, О. Пєхота, О. Савченко) обумовили формування системи принципів організації освітнього процесу в закладах вищої освіти (О. Дубасеюк, Л. Лісіна, А. Нісімчук, О. Помєтун, Г. Пономарьова, В. Химинець, Л. Штефан). Подальші пошуки ефективних шляхів підвищення якості освітнього процесу стосувалися питань вивчення потенційних можливостей педагогічного управління розвитком системи професійної підготовки на засадах системного підходу в освіті (Н. Брюханова, B. Banathy, L. Bertalanffy, P. Checkland).

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

Технологія дистанційного навчання як окремий феномен в освіті кінця XX століття, що набула значного поширення на початку XXI століття, вивчається науковцями з позиції законодавчого регулювання та наявних технологічних рішень її впровадження. Так, Кучай О. та Дем'янюк А. виділяють основні етапи законодавчого врегулювання процедури впровадження в освітній процес технології дистанційного навчання та визначають зручні інструменти для цього [4]. Науковці Кривіцька В. В. Прищак М. Д. здійснюють порівняння дистанційної форми навчання з іншими формами навчання й відповідно до цього виділяють ряд її принципових переваг [7]. У своєму дослідженні Думанський Н.О. розглядає основні шляхи розвитку дистанційної освіти та надає класифікацію сучасних технологій дистанційної освіти на основі досвіду вітчизняних і закордонних закладів освіти [8].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз організації професійної підготовки в закладах вищої освіти в умовах воєнної агресії з використанням сучасних технологій дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Визначення технології організації професійної підготовки концептуально має спиратись на провідні методологічні підходи та одночасно враховувати сукупність ключових факторів, що визначають вимоги щодо очікуваного результату, а також вихідні параметри функціонування педагогічної системи. Для освітніх систем другої половини XX століття характерною рисою стало використання домінантної методології в розумінні закономірностей освітнього процесу з метою розроблення ефективних моделей забезпечення прогнозованих освітніх результатів. Чинниками, що визначають пошук нових методологічних підходів до організації професійної підготовки, зазвичай визначають загальні еволюційні процеси в суспільстві. Останнім часом до них додались пов'язані з поступовим переходом до умов інформаційного суспільства, із притаманними йому цінностями та сукупністю сформованих компетентностей вимоги забезпечити здатність до самонавчання. До сучасних чинників реформування системи професійної підготовки також належать глобалізаційні процеси, які додають до переліку вимог щодо організації професійної підготовки формування адаптаційних механізмів, що створюють передумови до успішного інтегрування до соціуму [1].

Результатом наукових пошуків способів приведення процедури організації освітнього процесу до вимог актуальних освітніх парадигм стало використання одночасно кількох методологічних підходів, кожен з яких давав власне бачення моделі організації педагогічної взаємодії. Одночасно з особистісно орієнтованим було запроваджено системний і компетентнісний підхід. Упровадження кожного нового методологічного підходу здійснювалось на підставі визнання його принципових переваг. При цьому вже наявні методологічні підходи залишались чинними завдяки накопиченому досвіду ефективного вирішення ними власної системи специфічних завдань, що призвело до формування набору альтернативних інструментів організації освітнього процесу, серед яких потрібно здійснити обґрунтований вибір, ураховуючи характеристики очікуваних результатів.

Система вищої освіти початку XXI століття орієнтується на використання компетентнісного підходу в процесі визначення ключових характеристик очікуваних результатів професійної підготовки фахівців, які конкретизуються в переліку загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання тощо. Вимоги компетентнісного підходу формувались упродовж другої половини XX століття під впливом ідей концепції навчання упродовж життя («A memorandum on Lifelong Learning») унаслідок усвідомлення цінності освіти з позиції формування готовності до перекваліфікації, адаптування до нових умов праці, що спирається на спрямованість підвищувати свій освітній рівень упродовж життя.

У відповідності до положень компетентнісного підходу модель фахівця науковці (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Савченко, О. Пометун) визначають в якості інтегральної характеристики за допомогою ключових компетентностей, які описують здатність навчатися та оперувати знаннями, займатись самоосвітою, здатність до рефлексії, інші особистісні характеристики (стан розвитку задатків, фізичне та ментальне здоров'я, творчість і комунікабельність) [2].

Зміни в освітньому процесі, що обумовлюються необхідністю інтегрування основних форм, методів, підходів, характеризуються інтегруванням до чинної моделі освітнього процесу нових елементів чи заміною окремих його складових. Опис процедури таких змін із обґрунтуванням алгоритму впровадження інновацій описується

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

в межах системного підходу. Відтак, поряд із компетентнісним потрібно використовувати системний підхід.

Інструменти різних методологічних підходів у процесі розроблення складових системи професійної підготовки об'єднуються за допомогою процедурної інтеграції методологічних підходів [3], що забезпечує узгодженість вимог щодо визначення цілей, змісту, форм і методів навчання. У такий спосіб на момент першого карантинного обмеження, що припадає на початок 2020 року у зв'язку з пандемією Covid-19, фіксування уваги на забезпеченні досягнення цілей особистісного розвитку окремого індивіда, а також на інтегруванні різних освітніх технологій, призвело до розгляду освітнього процесу як цілісної системи.

Пандемія Covid-19 і пов'язані з нею карантинні обмеження створили нову передумову для еволюційних процесів у системі освіти. Традиційні підходи до вибору форм і методів навчання отримали критичну оцінку, ураховуючи нові специфічні особливості налагодження комунікації в освітньому процесі. Серед наявних інструментів було акцентовано увагу на засоби реалізації технології дистанційного навчання [6]. Для початку XXI століття технологія дистанційного навчання поступово набувала популярності завдяки закладеній в ній можливості отримувати якісну освіту, не відвідуючи фізично заклад освіти. Технологія дистанційного навчання створювалася з метою забезпечення рівного доступу до освітніх послуг здобувачів освіти різних категорій, які внаслідок низької пропускної спроможності традиційних форм навчання не мали можливості вступити на перший курс денної чи заочної форми навчання. Технологією також успішно скористались здобувачі освіти, які внаслідок умов праці (повний робочий день без можливості брати відпустку для відвідування закладу освіти під час сесії, перебування на військовій службі чи знаходження на великій відстані від закладу освіти) не мали фізичної змоги відвідувати заняття денної чи заочної форми навчання. Надання освіти засобами технології дистанційного навчання розглядалось науковцями як інструмент створення рівних можливостей для категорій вступників, які не отримували традиційно доступу до якісної освіти. Освітній процес, у відповідності до концептуальних положень технології дистанційного навчання, розглядався як такий, що здійснюється систематично за розкладом за допомогою засобів відеозв'язку, а також передбачає надсилання персональних завдань за допомогою електронної пошти, інших месенджерів.

Масовий перехід до організації освітнього процесу з використанням інструментів дистанційного навчання в Україні 2020 року був обумовлений необхідністю підтримання систематичності навчання. Проведення занять із використанням відеозв'язку перевело навчальне спілкування в новий формат взаємодії, за якого суб'єкти освітнього процесу підтримують комунікацію в режимі реального часу. Це дозволяє зберегти розклад навчальних занять, що забезпечує систематичність навчання, послідовність вивчення тем у межах освітніх компонентів. У періоди пом'якшення карантинних обмежень навчання проводилося в змішаному форматі: частина здобувачів освіти навчалася в аудиторіях, а частина – з використанням інструментів дистанційного навчання. Таким чином, на момент початку військового нападу на Україну заклади освіти отримали досвід проведення занять у дистанційному форматі, а також згенерували додаткові форми такого навчання, що стосувались проведення занять у синхронному та асинхронному режимі.

Для здобувачів освіти організація освітнього процесу з використанням засобів дистанційного зв'язку переважно відповідає концептуальним вимогам технології дистанційного навчання. Технологію дистанційного навчання науковці Кучай О, Демянюк А. визначають як сукупність форм, методів і засобів взаємодії учасників освітнього процесу в процесі самостійного засвоєння певного обсягу професійних знань за умов здійснення контролю за цим процесом [4]. Науковці також репрезентують технологію дистанційного навчання як процедури, за якої викладач за допомогою онлайн-сервісів (наприклад, Google Classroom) публікує навчальні матеріали, надсилає завдання та перевіряє їх. Використання онлайн сервісів для розміщення навчальних матеріалів виступає складовою ефективної організації навчання з використанням технології дистанційного навчання. Важливою вимогою щодо організації освітнього процесу при цьому визначається надання для здобувачів освіти усіх необхідних матеріалів, що уможливлюють опрацювання навчального матеріалу. Зауважимо, що представлене бачення технології дистанційного навчання не повністю відповідає її ідеології і у такий

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

спосіб максимально наближає освітній процес до організації самостійної роботи, що відбувається під керівництвом викладача.

Якісне дистанційне навчання передбачає систематичну організацію лекційно-семінарських занять за розкладом. Саме в цьому полягає принципова відмінність технології дистанційного навчання від організації самостійної діяльності здобувачів освіти з використанням сервісів надання інформації. Для технології дистанційного навчання характерним є проведення онлайн занять із використанням зручних та доступних засобів відеозв'язку. На думку І. Шинковської та І. Заєць [5], звичайні лекції за умов використання технології дистанційного навчання можуть бути замінені на відеолекції, а замість традиційних практичних занять можна пропонувати комп'ютерні тренінги та лабораторні роботи. Аналогічно відбувається проведення контрольних заходів шляхом заміни традиційного заліку на контрольне тестування. Від традиційної організації дистанційної освіти описані приклади відрізняються припущенням, що навчальні заняття можуть проводитися в різні способи, а дотримання систематичності занять не визначається як базова вимога.

Порівняння класичної дистанційної освіти з процедурою організації навчання за денною формою, а також за заочною формою показує, що заняття з використанням технології дистанційного навчання мають проводиться онлайн за розкладом, що відповідає тижневому розкладу занять денної форми навчання. За таких вимог навчання за своїми загальними характеристиками не наслідує практику впровадження в освітній процес організованої викладачем за його безпосереднього керівництва самостійної навчальної діяльності здобувачів освіти. Систематичність проведення занять також відрізняє дистанційне навчання від заочної форми організації освітнього процесу, коли лекційні заняття проводяться не регулярно, а в спеціально відведені терміни.

Порівняння пропонованих різними авторами визначень технології дистанційного навчання, класичних визначень дистанційної освіти та практики організації освітнього процесу в сучасних закладах вищої освіти, що знаходяться в безпосередній близькості до зони бойових дій і внаслідок цього не можуть дозволити офлайн заняття, дозволяє виділити такі складові організації освітнього процесу в дистанційному форматі.

Заклад вищої освіти обирає зручну платформу для систематичного інформування здобувачів освіти (Moodle, Google Classroom, Khan Academy), де розміщується вичерпна інформація з кожного освітнього компонента (робоча навчальна програма чи силабус із описом мети та завдання дисципліни, найменуваннями тем, розподілом часу на вивчення кожної теми з деталізацією форм і методів навчання, питаннями для самостійного опрацюваннями, заліковими питаннями та критеріями оцінювання; підручники й навчально-методичні посібники, методичні рекомендації та інші допоміжні матеріали). Заклад вищої освіти визначає особливості організації навчальної комунікації з різними категоріями здобувачів освіти, що позначається на відвідуванні ними занять. Для дистанційної технології навчання визначальною характеристикою є систематичні заняття з використанням засобів дистанційного зв'язку за допомогою платформ Zoom, Skype, Google Meet тощо. Семінарсько-практичні заняття в такому випадку проводяться з використанням зручних платформ, що дозволяють організувати обговорення, налагодити роботу в парах чи групах для вирішення поставлених завдань. Як результат, у науковий обіг увійшли поняття онлайн та офлайн навчання, що охарактеризували провідні характеристики роботи здобувачів освіти з виконання навчальних завдань, навчального спілкування тощо.

Ряд відмінних від класичного дистанційного навчання рис для сучасних варіантів організації навчання з використанням засобів дистанційного зв'язку дозволяє схарактеризувати основні ознаки онлайн навчання. По-перше, слід звернути увагу на існуванні різних підходів щодо організації освітнього процесу, що може мати формат онлайн навчання чи змішаний формат. У наведених випадках передбачається використання різних платформ для проведення лекційних і семінарсько-практичних занять у режимі онлайн. Допускається навчання в синхронному та асинхронному режимі, що виступає принципово новим баченням процедури організації освітнього процесу. Такий підхід відходить від класичних канонів дистанційного навчання і створює для здобувачів освіти безпрецедентні можливості поєднання навчання з працею у зв'язку з тим, що перегляд відеоматеріалів та виконання навчальних завдань тепер відбуватиметься у

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

їх вільний час, а не за традиційним розкладом занять.

Із позиції наукового оцінювання ефективності технології організації освітнього процесу з використанням засобів дистанційного зв'язку слід указати на відповідність нових процедур принципу студентоцентрованого навчання, що повністю відповідає особистісно орієнтованому підходу в освіті. Розширюється спектр питань, завдяки яким здобувачі освіти самостійно приймають рішення (вибір часу, форми, способу включення в освітній процес). Відповідність системному підходу забезпечується шляхом раціонального інтегрування нових форм, методів і способів організації освітнього процесу до наявної педагогічної системи. Залишаючись ззовні класичною лекційно-семінарською системою, система професійної підготовки в сучасному закладі вищої освіти набуває нових специфічних особливостей, що процедурно позиціонують її якісно новим концептуальним підходом до підготовки фахівців. Цьому значно сприяє відповідність онлайн навчання вимогам компетентнісного підходу, що незмінно визначає загальні характеристики очікуваних результатів та обумовлює вибір методів навчання, а також вимогам системного та особистісно орієнтованого підходів.

Принцип студентоцентрованого навчання реалізується через надання здобувачам освіти можливості навчатись незалежно від місця їх перебування: у межах України чи за кордоном. Тим самим час для навчання можна обирати довільно упродовж доби, що дає можливість поєднувати навчання з працею або синхронізувати своє навчання зі зручним часом упродовж доби у зв'язку з необхідністю врахування місця проживання, що позначається на відмінності в часі. Для здобувачів освіти в межах традиційного навчання мають створюються умови для формування індивідуальної освітньої траєкторії. За умов реалізації технології онлайн-навчання здобувач освіти ознайомлюється з розкладом занять і графіком освітнього процесу, і на його основі складає власний розклад, ураховуючи графік робочого процесу на безпосередньому місці роботи.

У Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради з окремих спеціальностей більше половини здобувачів освіти працевлаштовані і у зв'язку з цим навчаються за індивідуальним планом-графіком. Цій категорії студентів надано можливість навчатись в асинхронному режимі. Для здобувачів освіти, які обирають асинхронний режим навчання, заклад вищої освіти створює умови для самостійного опрацювання матеріалу шляхом надання підручників і навчально-методичних посібників в електронному вигляді; відкриття репозиторію з текстами лекцій; іншими матеріалами для успішного самостійного навчання. Освітній процес при цьому має орієнтованість на вивчення змісту освітніх компонентів здебільшого шляхом самостійного опрацювання матеріалу чи під час процесі лекційно-семінарських занять.

Здобувачі освіти також можуть долучатись до онлайн занять. Усі аудиторні види роботи у такому випадку виконуються за розкладом навчальних занять. Лекційні та семінарські заняття проводяться за допомогою платформи Zoom, Skype, Google Meet тощо. Потрібні навчальні матеріали для підготовки до семінарських занять чи виконання практичних робіт розміщуються в Google Classroom. Практичні завдання, у межах нової технології дистанційної освіти у форматі онлайн навчання, передбачають організацію самостійної пошуково-творчої діяльності, що орієнтована на формування практичних умінь користуватись отриманими теоретичними знаннями на практиці. Передбачається створення гнучкого графіку подання виконаних завдань для перевірки викладачем, що обмежується чіткими календарними термінами. Викладач при плануванні термінів подання виконаних завдань має враховувати всі можливі особисті обставини та одночасно стимулювати до систематичного навчання з дотриманням певного темпу проходження навчального матеріалу.

Здобувачі освіти повинні виконувати навчальне завдання відповідно до затвердженого графіку освітнього процесу. Поєднання зазначених вимог утворює новий, у порівнянні з традиційною організацією освітнього процесу, графік подання виконаних практичних робіт та індивідуальних завдань, що визначає пролонговані в часі терміни з наданням викладачеві розширених повноважень стосовно прийняття санкцій по відношенню до робіт, які не були подані у визначені терміни.

Новою технологією дистанційного навчання є віртуальні лабораторії, у яких здобувачі освіти можуть ознайомитись із відеоматеріалами проведення експериментів, лабораторних робіт тощо. Практична

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

підготовка отримує нові властивості завдяки розробленій системі індивідуальних завдань, що постійно оновлюються з метою підтримки самостійної пошуково-творчої діяльності здобувачів освіти. Більшу цінність при цьому мають завдання, відповідь на які не можна знайти в інтернеті. Це, своєю чергою, визначає важливою вимогою до навчально-методичного забезпечення освітнього процесу розроблення викладачем оригінальних завдань, питань для самостійного опрацювання, виконання яких передбачає самостійну навчальну діяльність здобувачів освіти.

Вимоги до якості прогнозованих результатів освітнього процесу, що описуються категоріями загальних і спеціальних компетентностей, програмних результатів навчання в процесі реалізації нової технології дистанційного навчання визначають характеристики методів, форм, критеріїв оцінювання теоретичної та практичної підготовки здобувачів освіти. Подальший розвиток компетентностей, що обумовлюються самостійним характером опрацювання матеріалу, передбачає залучення до творчого виконання поставлених завдань, що й забезпечує в підсумку конкурентоспроможність випускників, створює базу для подальшого підвищення кваліфікації та можливого перепрофілювання.

Аналіз основних характеристичних ознак сучасної практики організації дистанційного навчання дає підстави констатувати виникнення нової технології, що представляє собою специфічне навчання з більшою свободою вибору форм, методів навчання та способів організації навчальної комунікації порівняно з традиційним очним навчанням, і відомою ще до початку карантину під час пандемії Covid-19 технологією дистанційного навчання. Навчання здебільшого перейшло в формат онлайн спілкування, але здобувач освіти може отримати консультацію у будь-який зручний час користуючись месенджерами. Надсилання виконаних завдань відбувається за допомогою визначених платформ, що висвітлюють терміни подання виконаних завдань для оцінювання. Прозорість оцінювання та доступність всієї потрібної для навчання інформації визначає безперечні переваги нової технології дистанційного навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За нових вимог створення безпечних умов для здобуття вищої освіти виникла та швидко розвивається нова технологія дистанційного навчання, що ґрунтується на поєднанні онлайн та офлайн форм організації навчальної взаємодії, синхронного та асинхронного навчання. Оцінювання нової технології дистанційного навчання з позиції відповідності чинній освітній парадигмі вказує на її високу ефективність за умов одночасного врахування трьох сучасних методологічних підходів, на основі яких відбуваються еволюційні процеси в освіті на рівні законодавчого регулювання (особистісно орієнтованого, системного та компетентнісного). Набутий на сьогодні досвід організації освітнього процесу вказує на перспективи подальшого дослідження таких його складових, як співвідношення онлайн та офлайн занять з позиції їх доцільності та ефективності. Потребують додаткового оцінювання у вимірах норм часу нові види навчально-методичної роботи науково-педагогічних працівників, які пов’язані зі створенням мультимедійного забезпечення освітніх компонентів, розроблення електронних підручників, посібників, створення відеоматеріалів із проведення практичних і лабораторних робіт

Список використаних джерел:

1. Бєляєв С. Б. Аналіз і перспективи вибору концептуальних підходів до формування змісту освіти / С. Б. Бєляєв // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон, 2016. – Вип. LXIX, т. 2. – С. 7–12.

2. Бєляєв С. Б. Компетентнісний підхід до організації професійної підготовки майбутнього вчителя до розроблення й використання педагогічних технологій / С. Б. Бєляєв // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон 2017. – Вип. LXXX, т. 3. – С. 102–106.

3. Бєляєв С. Б. Процедурна інтеграція методологічних підходів у розробленні змісту професійної підготовки / С. Б. Бєляєв // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. / Нац. пед.. ун-т імені М.П. Драгоманова. – Київ : В-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. – Вип. 67. – С 17-21. – Режим доступу : http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/67-2019/6.pdf (дата звернення 18.03.2024)

4. Кучай О. Сучасні технології дистанційного навчання [Електроний ресурс] / О. Кучай, А. Демянюк. – Режим доступу : http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/52/31 (дата звернення 18.03.2024)

5. Шинковська І. Л. Особливості дистанційного навчання в системі вищої освіти [Електронний ресурс] / І. Л. Шинковська, І. П.

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

Заєць. – Режим доступу : https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/45-p-yatnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/269-osoblivosti-distantsijnogo-navchannya-v-sistemi-vishchoji-osviti (дата звернення 18.03.2024)

6. Пономарьова Г. Ф. Нові педагогічні технології : навч.-метод. посіб. / Г. Ф. Пономарьова, О. О. Бабакіна, С. Б. Бєляєв. – Харків : СПД-ФО Захаренко В. В., 2013. – 282 с.

7. Кривіцька В. В. Технологія дистанційного навчання [Електронний ресурс] / В. В. Кривіцька, М. Д. Пришак. – Режим доступу : https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29708/9638.pdf?sequence=3 (дата звернення 18.03.2024)

8. Думанський Н. О. Класи сучасних технологій дистанційної освіти [Електронний ресурс] / Н. О. Думанський. – Режим доступу : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16376/vis610inform-syst-119-125.pdf (дата звернення 18.03.2024)

References

1. Bieliaiev, SB 2016, ‘Analiz i perspektyvy vyboru kontseptualnykh pidkhodiv do formuvannia zmistu osvity’ *[Analysis and prospects for choosing conceptual approaches to the formation of educational content]*, *Pedahohichni nauky*, iss LXIX, vol. 2, Pp. 7–12.

2. Bieliaiev, SB 2017, ‘Kompetentnisnyi pidkhid do orhanizatsii profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia do rozroblennia y vykorystannia pedahohichnykh tekhnolohii’ *[A competent approach to the organization of future teachers’ professional training for the development and use of pedagogical technologies]*, *Pedahohichni nauky*, iss. LXXX, vol. 3, Pp. 102–106.

3. Bieliaiev, SB 2019, ‘Protsedurna intehratsiia metodolohichnykh pidkhodiv u rozroblenni zmistu profesiinoi pidhotovky’ *[Procedural integration of methodological approaches in developing the content of professional training]*, *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, iss 67, Pp. 17-21.

4. Kuchai, O & Demianiuk, A n. d., Suchasni tekhnolohii dystantsiinoho navchannia *[Modern technologies of distance learning]*, viewed 18.03.2024 <http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/52/31>

5. Shynkovska, IL & Zaiets, IP n. d., Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia v systemi vyshchoi osvity *[Peculiarities of distance learning in the system of higher education]*, viewed 18.03.2024 <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/45-p-yatnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/269-osoblivosti-distantsijnogo-navchannya-v-sistemi-vishchoji-osviti>

6. Ponomarova, HF, Babakina, OO & Beliaiev, SB 2013, *Novi pedahohichni tekhnolohii [New pedagogical technologies]*, SPD-FO Zakharenko V. V., Kharkiv.

7. Kryvitska, VV & Pryshchak, MD n. d., Tekhnolohiia dystantsiinoho navchannia *[Distance learning technology]*, viewed 18.03.2024 <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29708/9638.pdf?sequence=3>

8. Dumanskyi, NO n. d., Klasy suchasnykh tekhnolohii dystantsiinoi osvity *[Classes of modern distance education technologies]*, viewed 18.03.2024 <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16376/vis610inform-syst-119-125.pdf>

Стаття надійшла до редакції 30.03.2024 р.

© Г.Ф. Пономарьова, С.Б. Бєляєв, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-169-178
УДК 378.091.3:629.3

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ТРАНСПОРТ»

© Храпач Д.М.
Хмельницький національний університет

Інформація про автора
Храпач Дмитро Миколайович: ORCID:0000-0001-8379-5918, hrapachdima@ukr.net; майстер виробничого навчання кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва; Хмельницький національний університет, вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, Україна.

Стаття присвячена висвітленню практики використання активних методів та сучасних технологій навчання як інструментів розвитку навичок та формування компетентностей, зокрема техніко-технологічної, необхідної майбутнім бакалаврам професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» для їх успішної професійної діяльності. Автором зіставлені основні поняття та визначений взаємозв'язок між поняттями «освітні технології», «педагогічні технології» та «технології навчання» тощо. Зазначено, що ключовим структурним елементом технології навчання є метод як інструмент взаємодії між учасниками освітнього процесу. Згідно із сучасними поглядами дидактів визнано, що диференціацію методів навчання доцільно базувати на критерії «характер взаємодії вчителя і учнів». Схарактеризовані інтерактивні методи навчання як спосіб організації процесу навчання, отримання знань, умінь, навичок, здобуття необхідних компетентностей у спільній діяльності через діалог, полілог здобувачів вищої освіти між собою та з педагогом. Висвітлено дві групи методів інтерактивного навчання: групові та фронтальні. До групових методів та форм віднесені: робота в парах, «карусель», акваріум; до фронтальних – «мікрофон», мозковий штурм, дискусія, кейс-метод тощо. Зазначено, що уміле комбінування інноваційних форм та активних методів навчання дозволяє педагогам використовувати у процесі формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» різноманітні сучасні технології навчання. Схарактеризована практика використання сучасних технологій навчання, а саме: контекстного навчання, розвитку критичного мислення, проблемного навчання, ігрових технологій, проєктну технологію та технології дистанційного навчання, під час вивчення бакалаврами професійної освіти фахових дисциплін автотранспортного профілю, курсового проєктування та проходження різних видів практичної підготовки. Зроблено висновок, що використання активних методів та сучасних технологій навчання в підготовці педагогів професійного навчання автотранспортного профілю дозволяє суттєво підвищити рівень якості вищої освіти, забезпечити інтелектуальний та творчий розвиток здобувачів вищої освіти, формування загальних та професійних компетентностей фахівців, необхідних для їх успішної майбутньої діяльності, навчання та самовдосконалення впродовж життя.

Ключові слова: техніко-технологічна компетентність, бакалаври професійної освіти, технології навчання, фахові дисципліни, педагогічний інструментарій.

D. Khrapach *"*Modern teaching technologies as a tool for the forming the technical and technological competence of bachelors of vocational education majoring in "Transport"

The article is devoted to the practice of using active methods and modern learning technologies as instrumentation for developing skills and forming competencies, in particular technical and technological ones, necessary for future bachelors of vocational education in the «Transport» major for their successful professional activity. The author compares the basic concepts and defines the relationship between the concepts of «educational technologies», «pedagogical technologies» and «learning technologies», etc. It is noted that the key structural element of learning technology is the method as a tool for interaction between participants in the educational process. According to modern views of didacticians, it is recognized that the differentiation of learning methods should be based on the criterion of «the nature of interaction between teacher and students». The article characterizes interactive teaching methods as a way of organizing the learning process, acquiring knowledge, skills, and developing the necessary competencies in joint activities through dialogue, polylogue of students with each other and with the teacher. Two groups of interactive

© Д.М. Храпач, 2024

learning methods are highlighted: group and frontal. Group methods and forms include: work in pairs, «carousel», aquarium; frontal methods include: «microphone», brainstorming, discussion, case method, etc. It is noted that the skillful combination of innovative forms and active learning methods allows teachers to use a variety of modern learning technologies in the process of forming the technical and technological competence of bachelors of vocational education in the «Transport» major. The practice of using modern learning technologies, namely contextual learning, critical thinking, problem-based learning, game technologies, project technology and distance learning technologies, in the study of professional subjects of motor transport profile by bachelors of vocational education, project creation and various types of practical internship is characterized. It is concluded that the use of active methods and modern learning technologies in the training of vocational teachers of motor transport can significantly improve the quality of higher education, ensure the intellectual and creative development of higher education students, the formation of general and professional competencies of specialists necessary for their successful future activities, learning and self-improvement throughout life.

Keywords: technical and technological competence, bachelors of vocational education, learning technologies, professional subjects, pedagogical instrumentation.

Постановка проблеми. Сучасний світ постійно змінюється, і з ним змінюються і вимоги до професійної підготовки. У контексті підготовки кваліфікованих фахівців, значення методів та технологій навчання не може бути переоцінене. Методи навчання є основними інструментами, які допомагають здобувачам вищої освіти засвоювати знання, розвивати навички та формувати компетентності, необхідні для успішної роботи у вибраній галузі. Технології навчання, включно з інтерактивними платформами, віртуальною реальністю, штучним інтелектом та іншими інноваційними засобами, дозволяють створювати стимулюючі та ефективні навчальні середовища. Їх використання сприяє активному засвоєнню матеріалу, розвитку критичного мислення та творчого потенціалу студентів.

Проте існують виклики, пов’язані з ефективним упровадженням цих методів та технологій у процес навчання. Деякі з цих викликів полягають у нестачі підготовки викладачів для використання сучасних методів навчання, нерівності в доступі до технологій серед студентів та потребі в постійному оновленні освітніх програм з урахуванням розвитку вимог ринку праці тощо.

Отже, вдосконалення методів та технологій навчання є критично важливим завданням для підготовки кваліфікованих фахівців у сучасному світі. Їхня ефективна інтеграція в освітній процес дозволить забезпечити високу якість навчання та готовність випускників до викликів сучасного світу.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні та методичні принципи розвитку професійної освіти відображені в наукових працях таких учених, як Н. Брюханова, О. Коваленко, Н. Ничкало, В. Радкевич, Л. Шевчук, Л. Штефан та інших. Дослідженню педагогічних технологій присвячені роботи О. Белової, С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Дичківської, М. Лазарєва, О. Огієнко, О. Пєхоти, С. Сисоєвої, М. Фіцули, Є. Шматкова, П. Щербаня та ін. Проблемам запровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методик навчання у підготовці фахівців присвячені публікації І. Зязюна, О. Курбатової, В. Паржницького, С. Шевчук та інших.

Актуальними для нашого дослідження є публікації, присвячені використанню інформаційно-комунікаційним технологій (ІКТ) для формування компетентностей педагогів професійного навчання (К. Сідіропуло, О. Потапчук, А. Гафіяк, П. Коляса), за спеціалізаціями в межах професійної освіти (Л. Умєрова, М. Сапогов, М. Скварок), а також фахівців з транспорту (А. Корєхов, М. Пукало, Л. Романов, В. Славін, В. Ткачук тощо).

Водночас проблема сучасних технологій навчання як інструментарію формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» до цього часу не було предметом окремого наукового дослідження.

Постановка завдання: проаналізувати та висвітлити сучасні технології навчання як інструменти формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти автотранспортного профілю.

Виклад основного матеріалу. Одним із стратегічних завдань діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027р. є створення та запровадження в освітній процес ІКТ, що відповідають вимогам сьогодення [1]. Думки щодо технологізації освіти висловлював у свій час ще Ян Амос Каменський. Принципи технологічного підходу висвітлені в працях

© Д.М. Храпач, 2024

видатних іноземних та вітчизняних педагогів, таких як Б. Блум, Д. Брунер, Й, Гербарт, А. Дистервег, Дж. Кєролл, Я. Коменський, Й. Песталоцці, Б. Скіннер, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Вітвицька, І. Зязюн, О. Огієнко, О. Пєхота, С. Сисоєва, П. Щербань та ін. Сплеск зацікавленості до цих питань характерний для шкіл США 30-х років XX століття, коли з'явилися перші програми аудіовізуального навчання.

Існують різні підходи до тлумачення терміна «освітні технології», однак ми суголосні з думкою [2], що вони відображають загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору. Крім цього, в освіті послуговуються такими поняттями: «педагогічні технології», «технології навчання», «виховні технології», «соціально-виховні технології» та ін., змістовий зв'язок яких представлений (рисунок 1).

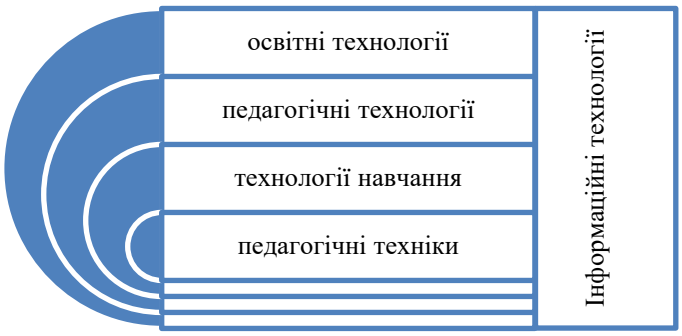

Рисунок 1. Ієрархія та взаємозв'язок понять технологій в освіті

У «Глосарії термінів із технологій освіти» (Париж, ЮНЕСКО) педагогічну технологію трактують як системний метод створення, використання та визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних, людських ресурсів та їхньої взаємодії, які ставлять своїм завданням оптимізацію форм освіти [3]. Отже, якщо освітні технології відображають стратегію освіти, то педагогічні – втілюють тактику її реалізації в освітньому процесі. Ознаками педагогічної технології є системність (гармонізація цілей, змісту і дидактичного процесу), можливість відтворення і гарантія результату, система зворотного зв'язку. Науковці Харківської школи педагогічних технологій І. Прокопенко та В. Євдокімов класифікують педагогічні технології за такими ознаками: цільова орієнтація; характер взаємин між учителем і учнем; характер організації навчання. Окрему групу освітніх технологій складають інформаційні технології, які є наскрізними [4].

Водночас технологія навчання відображає шлях засвоєння конкретного навчального матеріалу в межах відповідного навчального предмета (дисципліни), теми; вона потребує спеціальної організації змісту навчання, адекватних йому форм і методів навчання (ігрові технології, технології проблемного навчання, інформаційні технології, технології дистанційного навчання тощо). Отже, технологія навчання конструюється з таких структурних елементів, як форми, методи, прийоми, методики, засоби тощо відповідно до цілей та запланованих (бажаних) результатів навчального процесу [5].

Технології в освіті, як і методи навчання, є способом організації педагогічного процесу та взаємодії між його учасниками та складовими педагогічної системи. Метод навчання є основним інструментом взаємодії між учасниками освітнього процесу та унікальним способом структурування і передачі навчального матеріалу під час навчання. Єдиної класифікації методів навчання в педагогіці не існує, відтак, віддаємо перевагу сучасним поглядам дидактів на їх диференціацію на базі критерія «характер взаємодії учителя і учнів». Згідно з класифікацією О. Пометуна, Г. Фреймана, усі методи навчання поділяються на пасивні (умовно-пасивні), активні та інтерактивні. Отже, поєднання пасивних, як правило, пояснювально-ілюстративних (репродуктивних) методів навчання з активними (частково-пошуковий чи евристичний, проблемний і дослідницький) та інтерактивними (групові, колективні, колективно-групові) методами дозволяє педагогам налагоджувати ефективну педагогічну взаємодію між учасниками освітнього процесу, спрямовану на досягнення цілей і завдань навчання [6].

© Д.М. Храпач, 2024

Сьогодні в освітньому процесі все більш популярними є інтерактивні методи, що забезпечують навчання та розвиток навичок здобувачів вищої освіти. Постійно розширюється спектр різноманітних способів їх застосування, що обумовлено стрімким розвитком інформаційно-технічних засобів, smart-технологій, потребами ринку праці та вимогами суспільства [7]. Інтерактивне навчання – це форма навчання з використанням інтерактивних технологій, які відносяться до інноваційних педагогічних технологій та базуються на комплексі різних підходів: діяльнісний/ активізації пізнавальної діяльності учасників, гуманізації, міждисциплінарний, особистісно-розвивальний тощо. Інтерактивне навчання побудоване на взаємодії здобувача вищої освіти з навчальним оточенням, навчальним середовищем, його сутність полягає в організації спільного процесу пізнання, коли знання здобуваються у спільній діяльності через діалог, полілог учасників освітнього процесу [5].

У науковій літературі висвітлено різноманітні підходи до класифікації методів і технологій інтерактивного навчання на основі низки ознак. Проте практика свідчить, що найчастіше під час інтерактивного навчання використовуються дві форми організації навчально-пізнавальної діяльності: групова та фронтальна. Схожі форми (кооперативне та колективно-групове навчання) або методи інтерактивного навчання (групові та фронтальні) виділяють О. Пометун, Л. Пироженко та М. Тесленко відповідно. До групових методів та форм відносять роботу в парах, «карусель», акваріум; до фронтальних – «мікрофон», мозковий штурм, дискусія, кейс-метод [8]. Уміле комбінування активних методів і інноваційних форм навчання дозволяє педагогам використовувати у процесі формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» різноманітні технології навчання, а саме, контекстного навчання, розвитку критичного мислення, проблемного навчання, ігрові технології, проєктну технологію, технології дистанційного навчання тощо [9]. Охарактеризуємо їх докладніше.

Пронизує весь період навчання бакалаврів професійної освіти технологія контекстного навчання, сутність якої полягає у тому, що знання, уміння, навички розглядаються не як предмет, на який студент повинен активно зосереджувати увагу, а як засіб вирішення завдань професійної діяльності. Контексте навчання є динамічною моделлю руху здобувачів вищої освіти від навчальної (у формі лекції) через квазіпрофесійну (ігрова форма, спецкурси) та навчально-професійну діяльність (курсові проєкти, виробнича практика) до професійної [10]. Однією з ключових особливостей освітнього процесу, побудованого на контекстному підході, є створення моделей предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності фахівців через відтворення реальних професійних ситуацій.

На етапі організації навчальної діяльності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» найбільш виразно контекстне навчання прослідковується під час вивчення таких професійно-орієнтованих дисциплін як «Інженерна та комп’ютерна графіка», «Теоретична та прикладна механіка» та «Матеріалознавство». Наприклад, у дисципліні «Інженерна та комп’ютерна графіка», що вивчається на першому курсі, при опануванні основ побудови комплексних креслень студенти виконують креслення деталей у традиційній паперовій формі та проєктують об’ємні моделі вузлів автомобіля на основі використання програмного продукту SolidWorks. Вивчення тем «З’єднання зварне, зшивне, клейове, паяне», «З’єднання болтом, шпилькою, гвинтом, трубне з’єднання», «Ескізування деталей з натури», «Створення моделі та креслень вузла та його деталей», «Створення моделей деталей підвищеної складності та їх креслень» та ін., які формують у здобувачів вищої освіти базові теоретичні та практичні знання з виконання технічних зображень, базується на об’єктах майбутньої професійної діяльності у сфері транспорту.

Під час вивчення дисципліни «Теоретична та прикладна механіка» (теми «Механічні передачі», «Пасові передачі», «Черв’ячні передач», «Вали та осі, будова, призначення, розрахунок» та ін.) контекстне навчання проявляється в опануванні бакалаврами професійної освіти методики розрахунків типових деталей машин та механічних передач, визначенні раціональних форм розмірів деталей та проєктуванні деталей з використанням сучасних програмних продуктів. При цьому індивідуальні завдання з дисципліни базуються на типових деталях вузлів автомобіля.

В дисципліні «Матеріалознавство» в темах «Сплави на основі заліза та вуглецю», «Леговані сталі та чавуни», «Гартування

© Д.М. Храпач, 2024

сталі», «Інструментальні матеріли» та «Сплави на основі кольорових металів» застосування контекстного навчання відбувається через використання змісту навчального матеріалу та практичних завдань, націлених на вивчення складу і властивостей металів та їх сплавів, як компонентів матеріалів виготовлення деталей автомобіля.

При вивченні фахових дисциплін автотранспортного профілю в межах контекстного підходу організовується квазіпрофесійна діяльність бакалаврів професійної освіти шляхом вирішення реальних практичних ситуацій, пов'язаних з обслуговуванням та ремонтом автомобільних двигунів. Так, наприклад, у дисципліні «Технічна експлуатація автомобіля» при вивченні теми з технічного обслуговування механізму газорозподілу здобувачі вищої освіти виконують практичні завдання комплексного характеру, зміст яких полягає у: виявленні несправностей в деталях механізму газорозподілу, що погіршуються техніко-економічні показники роботи двигуна; перевірці технічного стану деталей механізму газорозподілу за наявністю та характером стуків; перевірці герметичності клапанів; визначенні технічного стану клапанних пружин без розбирання механізму; перевірці та регулюванні теплових зазорів в механізмі газорозподілу та ін.

У курсі «Ремонт автомобілів» при вивченні теми «Ремонт колінчастих валів» студенти досліджують дефекти колінчастого валу автомобільних двигунів, аналізують та пропонують оптимальні способи їх усунення, що відповідає реальним функціям фахівців з обслуговування та ремонту автомобілів в умовах спеціалізованих підприємств сфери транспорту. Проведення технічного обслуговування та ремонту автомобілів неможливе без вивчення питань демонтажно-монтажних робіт, розбирально-складальних і регулювальних робіт механізмів, оцінювання технічного стану деталей, вузлів, систем, механізмів та агрегатів автомобілів, застосування контрольно-вимірювального інструменту та приладів, що вивчаються студентами у вибірковій дисципліні «Виробниче навчання».

Наприкінці другого курсу після вивчення таких дисциплін як «Матеріалознавство», «Технологія конструкційних матеріалів», «Автомобілі», «Теорія автомобіля» (частина 1) бакалаври професійної освіти автотранспортного профілю проходять навчально-технологічну практику. Практика спрямована на отримання необхідних знань, умінь і навичок з обробки конструкційних матеріалів, та є базою для вивчення фахових дисциплін «Технічна експлуатація автомобілів», «Ремонт автомобілів», «Обладнання авторемонтного виробництва». Завдання навчально-технологічної практики полягають в опануванні операціями слюсарних робіт, прийомами механічної обробки конструкційних матеріалів, виконанні комплексних робіт з виготовлення виробів нескладної конструкції (слюсарна рисувалка, циркуль, кронциркуль для внутрішніх вимірювань, кронциркуль для зовнішніх вимірювань, воронка оцинкована та ін.).

Навчально-професійна діяльність здобувачів вищої освіти організовується під час проходження ними двох виробничих практик, соціальна навчальна модель яких полягає в тому, що студенти аналізують і засвоюють типові проблемні ситуації та шляхи їх вирішення в реальних умовах виробництва, моделі професійної поведінки та набувають навиків співпраці у спільній діяльності фахівців. Так, при проходженні виробничої (автообслуговуючої) практики для формування здатності здійснювати ділову комунікацію передбачена робота здобувача вищої освіти дублером на одній із посад працівників підприємства з технічного обслуговування та ремонту автомобілів. Робота в якості дублера сприяє знайомству студента з соціальними аспектами професійного середовища, формуванню не лише предметної, а й соціальної компетентності майбутнього фахівця. Перелік технологій та методів навчання, що використовуються при формуванні техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» в межах контекстного підходу наведено у табл.1.

Ідея зв'язку навчання з науковим дослідженням призвела до розробки нової дидактичної системи, яка відома в освіті як проблемне навчання. Ця система заснована на вирішенні навчальних проблем через постановку і розв'язання проблемних завдань. Проблемне навчання – це система викладання, що використовує закономірності творчого засвоєння знань та методів діяльності, об'єднує різноманітні методи та прийоми, які характеризуються основними ознаками наукового дослідження [11]. Дидакти вирізняють три методи проблемного навчання, кожен з яких характеризуються своїми

системами дій викладача і студентів: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький. Методи проблемного навчання охоплюють такі методичні прийоми: актуалізація вивченого матеріалу, створення проблемної ситуації, постановка навчальної проблеми, побудова проблемного завдання та його вирішення.

Таблиця 1

Інструментарій формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» в межах контекстного навчання

Методи навчання	Технології навчання
Етап навчальної діяльності	
Словесні (розповідь, пояснення); наочні (ілюстрування, демонстрування моделей); практичні (спостереження, розв'язання задач і виконання вправ, практична робота, розв'язування графічних задач та виконання графічної роботи, виконання графічної роботи в САПР); метод роботи з інформаційними джерелами; методи проблемного (проблемний виклад матеріалу, частково-пошукові та дослідницькі) та інтерактивного (діалог, дискусія, «мозковий штурм» тощо) навчання	Інтерактивні технології Технологія розвитку критичного мислення Технологія проблемного навчання
Етап квазіпрофесійної діяльності	
Словесні (пояснення); наочні (ілюстрування, демонстрування моделей); практичні (спостереження, практична робота, інструктивно-практичний); методи проблемного навчання (вирішення проблемних завдань, частково-пошукові та дослідницькі); метод аналізу конкретних ситуацій (case-study); методи проєктного навчання; ігрові методи (імітаційний тренінг, ігрове проєктування); методи інтерактивного навчання (діалог, дискусія, «мозковий штурм» тощо)	Інтерактивні технології Технологія проблемного навчання Ігрові технології Проєктна технологія Технологія диференційованого навчання
Етап навчально-професійної діяльності	
Словесні (пояснення); наочні (ілюстрування, демонстрування моделей); практичні (спостереження, практична робота, продуктивно-практичний); методи проблемного навчання (постановка проблеми та її вирішення); інтерактивні методи; дослідницькі та науково-пошукові методи; ігрові методи (ділова гра; рольова гра, ігрове проєктування, стажування із використання посадової ролі); метод аналізу конкретних ситуацій (case-study), імітаційний тренінг; методи проєктного навчання; метод навчання на робочому місці, метод взаємонавчання, метод портфоліо тощо	Інтерактивні технології Технологія проблемного навчання Ігрові технології Проєктна технологія Тренінгові технології

Джерело: власна розробка

Проблемний метод доцільно використовувати з перших років навчання. Суть проблемного викладання полягає в тому, що викладач, створюючи проблемну ситуацію, не лише передає висновки науки, але й спонукає здобувачів вищої освіти активно їх аналізувати і знаходити відповіді на проблемні запитання.

Наприклад, у підготовці бакалаврів професійної освіти технологія проблемного навчання використовується при вивченні різних тем фахових дисциплінах, а саме «Автомобілі», «Теорія автомобіля», «Технічна експлуатація автомобілів», «Ремонт автомобілів». Так, наприклад, у дисципліні «Автомобілі» при вивченні теми «Кривошипно-шатунний механізм» проблемні питання стосуються фізичних процесів, що обумовлюють зворотно-поступальний рух поршня в обертовий рух колінчатого валу; теми «Система запалення» – відмінності процесів запалення бензинового та дизельного двигунів автомобіля та ін.

Частково-пошуковий метод передбачає участь студентів у самостійному вирішенні частини навчальних проблем під керівництвом викладача. Він застосовується при аналізі та оцінюванні технічних проблем у процесі експлуатації автомобілів в дисципліні «Технічна експлуатація автомобілів», що стимулює студентів до свідомого вибору та обґрунтування рішень у пошуку шляхів.

© Д.М. Храпач, 2024

Дослідницький метод передбачає, що студенти, розуміючи проблему, самостійно формулюють план дослідження, складають припущення, визначають методи перевірки, проводять експерименти та спостереження, фіксують отримані факти, аналізують, класифікують, узагальнюють, формулюють висновки. Відтак, тематика курсового проєкту з технічної експлуатації автомобілів передбачає елементи досліджень, а його виконання розвиває навички самостійної роботи і формує уміння використовувати набуті знання при вирішенні завдань виробничо-інженерного характеру. Під час виконання технологічної частини курсового проєкту здобувач вищої освіти на основі технологічних розрахунків розробляє проєкт модернізації цеху, створення дільниць та постів технічного обслуговування і ремонту автомобілів та представляє результати роботи у графічній формі.

В умовах багатоваріантності рішень сучасна людина має мати розвинуте критичне мислення як необхідну навичку і життєво важливий ресурс, умову її свободи вибору, якості прогнозу, відповідальності за власні рішення. Навички критичного мислення дають змогу орієнтуватися в інформаційному потоці, не піддатися маніпуляціям, допомагають приймати зважені рішення та відстоювати їх. При цьому, дидакти виокремлюють три фази критичного мислення: виклик, осмислення і рефлексія [10].

Критичне мислення майбутній педагог професійного навчання використовує при розв’язанні неординарних практичних проблем, формулюванні висновків, оцінюванні різноманітних варіантів рішень та ухваленні оптимального. Технологія критичного мислення активно застосовується при вивчені фахових навчальних дисциплін за спеціалізацією «Транспорт». Так, на початку вивчення тем з відновлення деталей кривошипно-шатунного механізму автомобіля в межах дисципліни «Ремонт автомобілів» викладач пропонує здобувачам вищої освіти пригадати навчальний матеріал з будови автомобіля та долучитися до формулювання цілей занять, що сприяє підвищенню мотивації студентів до вивчення нового матеріалу (фаза виклику, прийом «Логічний ланцюжок»). При вивченні тем з ремонту вузлів та агрегатів автомобілів, технології та способів їх відновлення викладач застосовує прийом «ІНСЕРТ» як інтерактивну систему запису для ефективного читання і роздумів. Під час активного прослуховування навчального матеріалу теми студенти систематизують інформацію за різними ознаками: «відомий матеріал», «суперечить існуючим уявленням», «цікаво, є бажання дізнатися більше», «потребує додаткового роз’яснення» (фаза осмислення змісту, прийом «ІНСЕРТ»). Наприкінці лекційний занять відбувається обговорення записів за кожним із запропонованих критеріїв аналізу та узагальнюються думки студентів (фаза рефлексія, прийом «Зведені таблиці»).

У дисципліні «Автомобілі», яка вивчається на другому курсі навчання, критичне мислення бакалаврів професійної освіти розвивається під час проведення практичних занять, на яких відбувається порівняльний аналіз конструкцій різних типів автомобілів та їх окремих складових. При опануванні навчального матеріалу теми «Система живлення» студентам пропонується порівняти паливні системи двигунів автомобілів (карбюраторних, інжекторних, дизельних). Результати порівняння студенти представляють у графічній формі (фаза рефлексії, прийом «Кластер»).

Форми реалізації проблемного навчання досить різноманітні, до них відносять проблемну лекцію, диспут, дискусію, співбесіду тощо. Проблемна лекція реалізується у вигляді постійно діючих прямих та зворотних зв’язків між викладачем і здобувачами вищої освіти, під час якої забезпечується самостійна творча робота студентів за допомогою контрольних запитань, обговорення шляхів подолання проблеми та знаходження оптимального варіанту її вирішення. Наприклад, у дисципліні «Технічна експлуатація автомобілів» з теми «Технічне обслуговування системи охолодження автомобіля» контрольні запитання можуть бути такі: «Які несправності можуть виникнути внаслідок недостатнього рівня охолоджувальної рідини у системі охолодження? Обґрунтуйте відповідь», «Як можна попередити перегрів двигуна в умовах інтенсивного використання автомобіля?». Інша форма реалізації проблемного навчання при вивченні цієї теми є організація дискусії, під час якої здобувачі вищої освіти обговорюють переваги та недоліки систем охолодження різного типу, найпоширеніші причини перегріву двигуна, нові технології та інновації в галузі, екологічні аспекти та профілактику обслуговування системи охолодження та різні погляди фахівців-практиків на проблеми.

© Д.М. Храпач, 2024

Педагоги традиційно приділяють значну увагу інтерактивним технологіям, що базуються на активній взаємодії всіх учасників освітнього процесу [10]. Мозковий штурм – відома інтерактивна технологія колективно-групового навчання, яка широко використовується для напрацювання учасниками низки спільних рішень конкретної проблеми протягом обмеженого періоду часу. Ця технологія спонукає здобувачів вищої освіти проявляти уяву та творчість, дає можливість вільно висловлювати власні думки. На заняттях використовуються різні варіанти мозкового штурму у формі групових обговорень, брифінгів, презентацій або практичних демонстрацій з елементами дослідження, що сприяють активному залученню студентів до процесу навчання та глибшому розумінню змісту матеріалу. Наприклад, використання мозковий штурм використовується під час практичних занять в дисциплінах професійного спрямування, зокрема, «Автомобілі»: у темах «Кривошипно-шатунний механізм», «Механізм газорозподілу» при обговорені можливих варіантів удосконалення конструкції механізмів для підвищення потужності двигуна або зменшення викидів відпрацьованих газів, а також використання нових матеріалів та технологій для їх виготовлення; у темі «Система мащення» – під час обговорення різних типів систем мащення, їх переваг та недоліків при використанні в автомобілях, генерації ідей щодо вдосконалення системи мащення шляхом збільшення ресурсу двигуна та підвищення терміну його служби.

Ігрові технології відносяться до групи технологій на основі активізації та інтенсифікації діяльності здобувачів вищої освіти [11]. Вони можуть базуватися на імітаційній та неімітаційний основі. До імітаційних ігрових технологій відносять ігрове проєктування, імітаційний тренінг, розігрування ролей, стажування з виконанням посадових обов’язків. Імітаційні заняття передбачають відтворення предмета навчання або професійної діяльності і можуть полягати у симуляції процесів технічного обслуговування та ремонту автомобілів, які дозволяють студентам відчути себе автомеханіком або інженером при вирішені різних завдань професійного спрямування. Неімітаційні заняття присвячені вирішенню ситуативних завдань (метод «Case-study» [5]) з діагностики несправностей автомобілів, що стосуються роботи окремих механізмів та систем, наприклад, роботи двигуна, або витоку масла в системі мащення автомобіля і знаходження оптимальних рішень щодо їх усунення. На лекційних заняттях із фахових дисциплін на етапі закріплення вивченого матеріалу використовують неімітаційні дидактичні ігри (кросворди, сканворди, чайнворди, ребуси, головоломки та ін.) автомобільної тематики, що підвищує рівень мотивації здобувачів вищої освіти до вивчення нового матеріалу та активізує їх навчальну діяльність. Так, при вивченні теми «Організаційна структура авторемонтного підприємства» дисципліни «Ремонт автомобілів» створення ігрових віртуальних турів дозволяє студентам знайомитися з підприємствами з ремонту автомобілів, основними та допоміжними виробничими процесами, сучасним обладнанням тощо.

Метод проєктів відноситься до групи педагогічних технологій на основі особистісної орієнтаціє педагогічного процесу. Вперше метод проєктів використаний в українській школі в 20–30-х роках ХХ ст. [11]. Сутність методу проєктів полягає в організації проєктної діяльності здобувачів освіти щодо вирішення проблем та практичному засновуванню отриманих результатів [12]. Використання цього методу при вивчені дисципліни «Технічна експлуатація автомобіля» полягає у вирішенні здобувачами вищої освіти комплексного завдання з аналізу та характеристики підприємства з технічного обслуговування та ремонту автомобілів як об’єкту проєктування, обґрунтуванні та проєктуванні дільниць, постів технічного обслуговування і ремонту автомобілів. Результати роботи студенти представляють у вигляді курсового проєкту. Перелік індивідуальних завдань для самостійної роботи студентів з дисципліни «Ремонт автомобілів» містить одне із завдань у формі міні-проєкту, присвячене вивченню та аналізу основних причин дефектів блока циліндрів і гільз двигуна автомобілів, вибору методики діагностики дефектів, визначенню оптимальних методів ремонту. Перспективним використанням цього методу навчання є робота студентів у малих групах над спільними курсовими проєктами.

На думку В. Кременя, «одним із пріоритетних напрямів, що забезпечує подальше збагачення системи професійної освіти, її ефективність, підготовку майбутніх фахівців до діяльності в інформаційному середовищі, є активне впровадження на основі сучасних інформаційно-комунікаційних

© Д.М. Храпач, 2024

технологій дистанційного навчання» [13]. Актуальність використання технологій дистанційного навчання як сукупності методів, форм та засобів опосередкованої взаємодії учасників освітнього процесу в інформаційно-освітньому середовищі сьогодні обумовлена воєнним станом в країні. Н. Думанський сучасні технології дистанційного освіти поділяє на: презентаційні (книги та друковані матеріали, мультимедіа тощо); доставки (онлайн програми, онлайн сервіси, інтернет); взаємодії (телеконференції, електронної пошти, групова мережа) [14].

Освітній процес підготовки бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» за змішаною формою з використанням технологій дистанційного навчання передбачає проведення занять у синхронному або асинхронному режимі. При цьому для проведення занять у формі відео-конференцій, дистанційного спілкування зі здобувачами вищої освіти з питань виконання ними індивідуальних навчальних планів, проведення різного виду контрольних заходів, в т. ч. атестації, використовуються: Модульне середовище для навчання (Moodle) (внутрішні повідомлення, ресурси «Завдання», «Тека», чати, форуми); електронне листування та месенджери: Viber, Telegram, WhatsApp; сервіс Zoom, тощо [15].

У Модульному середовищі для навчання розміщуються електронні навчально-методичні комплекси навчальних дисциплін, створенні для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, що містять робочу програму, силабус, методичні рекомендації до практичних занять, до виконання курсових проєктів (робіт), програми різних видів практики, завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти, тренувальні вправи (тести) для самоконтролю знань, інші матеріали.

Висновки. Запровадження активних методів і інноваційних форм та технологій навчання дозволяє досягати у процесі формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» високого рівня якості освітнього процесу та підвищує практичну підготовку майбутніх бакалаврів професійної освіти у галузі транспорту. Так, контекстне навчання сприяє засвоєнню знань здобувачами вищої освіти шляхом їх застосування до реальних практичних ситуацій з транспортної сфери, розвиток критичного мислення допомагає студентам аналізувати складні технічні проблеми та шукати ефективні рішення, проблемне навчання спонукає магістрів професійної освіти до вирішення проблем та практичного засновування отриманих результатів в професійній сфері. Крім того, включення технології дистанційного навчання до інструментарію вищої освіти сприяє здобуттю знань і вмінь студентами, використовуючи сучасні засоби комунікації, розширює доступ до навчання та забезпечує гнучкість освітнього процесу. Отже, сучасні технології навчання є невід'ємною складовою інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Перспективи подальших досліджень полягають в урахуванні організаційних, методичних, технічних, фінансових аспектів упровадження сучасних технологій навчання у процесі формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт»; їх постійному оновленні з урахуванням вимог ринку освітніх послуг та інтересів і потреб здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. –Режим доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf (дата звернення 19.04.2024 р.).

2. Михайліченко М. В. Освітні технології : навч. посібник / М. В. Михайліченко, Я. М., Рудик. – Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016 – 583 с.

3. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр ; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р. С. – Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2012. – 502 с.

4. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології : [навч. посібник] / І. Ф. Прокопенко, В. І. Євдокимов. – Харків : Колегіум, 2005. – С. 24-25.

5. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посібник / С. О. Сисоєва ; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ : ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.

6. Пометун О. П. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – Київ : Генеза, 2006. – 328 с.

7. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія / Д. П. Антюшко, В. С. Володавчик, Л. І. Сєногонова та інші. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2022. – 189 с.

8. Стеблюк С. В. Інтерактивне навчання у процесі підготовки майбутніх фахівців

економічних спеціальностей : навч. посібник / С. В. Стеблюк, В. І. Староста. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2017. – 156 с.

9. Храпач Д. М. Модель формування техніко-технологічної компетентності бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією «Транспорт» / Д. М. Храпач // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. – 2022. – Вип. 70. – С. 78-84.

10. Інноваційні педагогічні технології : посібник / за ред. О. І. Огієнко ; авт. кол.: О. І. Огієнко, Т. Г. Калюжна, Ю. С. Красильник, Л. О. Мільто, Ю. Л. Радченко, К. В. Годлевська, Ю. М. Кобюк. – Київ, 2015. – 314 с.

11. Інноваційні освітні технології : навч.-метод. посібник / упоряд. Л. М. Прокопів. – Івано-Франківськ, 2020. – 172 с.

12. Метод проєктів в українській школі 1920–1930-х років / Педагогічний музей України ; [укладачі : В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Вінниця : Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2019. – 192 с.

13. Кремень В. Г. Освіта і наука України – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – Київ : Грамота, 2005. – 448 с.

14. Думанський Н. О. Класи сучасних технологій дистанційної освіти / Н. О. Думанський. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/12.pdf (дата звернення 19.04.2024).

15. Положення про порядок організації освітнього процесу за технологіями дистанційного навчання у Хмельницькому національному університеті. – Режим доступу : http://surl.li/clgcm (дата звернення 19.04.2024).

References:

1. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy n. d., Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku *[Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027]*, viewed 19 Apr. 2024 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Strateh.plan.diyalnosti.MON.do.2027.roku.pdf>.

2. Mykhailichenko, MV & Rudyk, YaM 2016, *Osvitni tekhnolohii [Educational technologies]*, TsP KOMPRYNT, Kyiv.

3. Hurevych, RS, Kademiia, MYu & Koziar, MM 2012, *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v profesiinii osviti maibutnikh fakhivtsiv [Information and communication technologies in the professional education of future specialists]*, SPOLOM, Lviv.

4. Prokopenko, IF & Yevdokymov, VI 2005, *Pedagogical Technologies [Pedagogical technologies]*, Kolehium, Kharkiv.

5. Sysoieva, SO 2011, *Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh [Interactive technologies for adult learning]*, EKMO, Kyiv.

6. Pometun, OI & Freiman. HO 2006, *Metodyka navchannia istorii v shkoli [Methods of teaching history at school]*, Heneza, Kyiv.

7. Antiushko, D., Volodavchyk, VS & Sienohonova, LI 2022, *Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive teaching methods in higher education]*, Vydavnytstvo Ivanchenka, Kharkiv.

8. Stebliuk, SV & Starosta, VI 2017, *Interaktyvne navchannia u protsesi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnykh spetsialnostei [Interactive learning in the process of training future specialists in economics]*, Hoverla, Uzhhorod.

9. Khrapach, DM 2022, 'Model Formuvannia tekhniko-tekhnolohichnoi kompetentnosti bakalavriv profesiinoi osvity za spetsializatsiieiu «Transport»' *[Model of forming technical and technological competence of bachelors of vocational education majoring in "Transport"]*, *Naukovi zapysky. Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: pedahohika i psykholohiia*, iss 70, Pp. 78-84.

10. Ohiienko, OI, Kaliuzhna, TH, Krasylnyk YuS, Milto, LO, Radchenko, YuL, Hodlevska, KV & Kobiuk. YuM 2015, *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]*, Kyiv.

11. Prokopiv, LM 2020, *Innovatsiini osvitni tekhnolohii [Innovative educational technologies]*, Ivano-Frankivsk.

12. Haidei, VO, Mikhno, OP & Sukhomlynska, OV 2019, *Metod proiektiv v ukrainskii shkoli 1920–1930-kh rokiv [Project method in the Ukrainian school of the 1920s and 1930s / Pedagogical Museum of Ukraine]*, Kushnir, Vinnytsia.

13. Kremen, VH 2005, *Osvita i nauka Ukrainy – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia [Education and science of Ukraine - innovative aspects. Strategy. Implementation. Results.]*, Hramota, Kyiv.

14. Dumanskyi, NO 2008, *Klasy suchasnykh tekhnolohii dystantsiinoi osvity [Classes of modern distance education technologies]*, viewed 19 Apr. 2024 <http://vlp.com.ua/files/12.pdf>.

15. Polozhennia pro poriadok orhanizatsii osvitnoho protsesu za tekhnolohiiamy dystantsiinoho navchannia u Khmelnytskomu natsionalnomu universyteti *[Regulations on the procedure for organizing the educational process using distance learning technologies at Khmelnytsky National University]*, n. d., viewed 19 Apr. 2024 <http://surl.li/clgcm>.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.

© Д.М. Храпач, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-179-186
УДК 337:378

ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ДУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ГАЗОЗВАРЮВАЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ КВАЛІМЕТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

© Бакатанова В.Б., Слоньова Л.В.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про авторів:
Бакатанова Вероніка Борисівна, ORCID: 0000-0003-0862-5390, bakatanova@gmail.com; кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Науково-освітній інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.
Слоньова Лариса Вікторівна, ORCID: 0009-0001-7071-4522; larisabelan@ukr.net; студентка магістратури групи ДЕА-ПОЕн22приск.; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Науково-освітній інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

У статті розглядається спосіб вирішення проблеми, що полягає в необхідності підвищення якості підготовки випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, прискоренні їх адаптації на виробництві та підвищення відповідальності роботодавців за якість підготовки робітничих кадрів. Вирішити загалом цю проблему і завдання, що випливають з неї, дозволяє дуальна система професійного навчання. Проте вимірювання якості освіти в процесі дуального навчання майбутніх робітників досі ще не стало актуальним напрямом педагогічних досліджень. Згідно з поставленою метою в статті було розглянуто процес становлення дуальної системи професійної освіти в незалежній Україні, здійснено кваліметричне моделювання якості дуальної системи професійної освіти майбутніх газозварювальників, проведено експертне оцінювання якості дуальної системи професійної освіти майбутніх газозварювальників у КЗО «Першотравенський гірничий ліцей» засобом кваліметричного моделювання, для чого була розроблена факторно-критеріальна модель оцінювання якості освіти майбутнього газозварювальника. Практична реалізація експертного оцінювання якості дуальної системи професійної освіти майбутніх газозварювальників відбувалася шляхом заповнення на кожного випускника навчальної групи майбутніх електрогазозварників експертами від закладу освіти (ліцею) та від підприємства графи факторно-критеріальної моделі. На цій підставі було отримано певні результати, які свідчать, що середнє значення оцінок якості освіти по навчальній групі, наданих від експертів з підприємства, трохи перевищує аналогічні значення, надані від експертів, які працюють в ліцеї: 0,76 проти 0,72, відповідно. Це можна пояснити тим, що експерти від підприємства більше звертали увагу на практичні вміння й навички, а експерти від закладу освіти, окрім практичних вмінь та навичок, ще й враховували рівень теоретичної підготовки. Автором зроблено обґрунтований висновок, що експертне оцінювання якості дуальної освіти проведене в КЗО «Першотравенський гірничий ліцей», виконане на підставі факторно-критеріальної моделі, надало змогу констатувати його ефективність та об’єктивність, оскільки розбіжність між оцінками експертів від виробництва та від закладу освіти не виходять за межі 5% похибки, прийнятої для педагогічних досліджень.

Ключові слова: дуальна система професійного навчання, факторно-критеріальна модель, експертне оцінювання, якість дуальної освіти.

V. Bakatanova, L. Slonyova "Expert estimation of quality of dual system of professional education of future gas welders by means of qualimetrical modeling"

The article examines a way to solve the problem of the need to improve the quality of graduates of vocational (vocational-technical) education institutions, accelerate their adaptation at work and increase employers' responsibility for the training of workers. The dual system of vocational education allows to solve this problem and problems which follow from it. However, measurement of quality of education in the course of dual training of future workers still did not become the relevant direction of pedagogical researches yet. According to a goal in article process of formation of dual system of professional education in independent Ukraine was considered, qualimetrical modeling of quality of dual system of professional education of future gas welders is carried out, expert estimation of quality of dual system of professional education of future gas

© В.Б. Бакатанова, Л.В. Слоньова, 2024

welders is carried out to KZO "Pershotravensky Mountain Lyceum" by means of qualimetrical modeling for what there was a developed factorial and criteria model of estimation of quality of education of future gas welder. Implementation of expert estimation of quality of dual system of professional education of future gas welders happened by filling on each graduate of educational group of future gas welders with experts from educational institution (lyceum) and from the enterprise of columns of factorial and criteria model. On this basis certain results which demonstrate that the average value of the estimates of quality of education on educational group provided from experts from the enterprise exceeds the similar values provided from experts who work in lyceum a little were received: 0,76 against 0,72, respectively. It can be explained with the fact that experts from the enterprise paid attention to practical skills more, and experts from educational institution, except practical skills, also considered the level of theoretical preparation. The author drew a valid conclusion that the expert estimation of quality of dual education which is carried out to KZO "Pershotravensky Mountain Lyceum" executed on the basis of factorial and criteria model gave an opportunity to state its efficiency and objectivity as a divergence between estimates of experts from production and from educational institution 5% of the error accepted for pedagogical researches do not go beyond.

Keywords: dual system of vocational education, factorial and criteria model, expert estimation, quality of dual education.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Перебудова системи освіти в Україні в контексті сучасних загальноєвропейських тенденцій ставить перед суспільством завдання підготовки молоді, котрі мають ґрунтуватися на кращих досягненнях світової та української педагогічної науки, історії та культури. Одним із таких важливих завдань, що потребує якнайшвидшого розв'язання, є підвищення рівня готовності випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти до самостійної професійної діяльності на відповідних посадах, згідно із здобутою професією, і, відповідно, якості їхньої професійної освіти.

Головною метою перебудови професійної школи України є приведення її у відповідність до вимог ринкової економіки, тобто забезпечення підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, здатних забезпечити високу якість продукції та продуктивність праці. При глобалізації економіки країни, посилення конкурентності, виходу підприємств України на міжнародні ринки виникає потреба в не просто кваліфікованих робітниках, а в робітниках із високим інтелектуальним потенціалом, творчими нахилами і креативним мисленням, з високою відповідальністю та самодисципліною. Необхідність оновлення виробництва на засадах ринку, перехід до ринкової економіки ставлять нові вимоги до політехнічної і професійної підготовки учнів, стимулює зміни в методах підготовки висококваліфікованих робітників. Тому останнім часом помітною стає зацікавленість освітніми технологіями, моделями і інноваціями, котрі здатні забезпечити високу якість підготовки кваліфікованих робітників та реалізації освітніх державних стандартів і програм.

До підвалин цієї перебудови покладено принцип взаємного зв'язку теорії з практикою, що дозволяє учням не лише знайомитися з виробництвом, але й засвоювати прийоми та навички роботи безпосередньо на робочих місцях підприємств промисловості та сфери побуту. Для підприємств – це можливість підготовки робочих кадрів під свої виробництво, виробничі технології та обладнання, що максимально відповідає корпоративним інтересам. Також це – економія часу та коштів на пошук та підбір робітників, їх перенавчання та адаптацію до умов конкретного підприємства. До того ж у підприємства з'являється можливість перспективного планування заміни робочих ресурсів та відбору кращих учнів, бо за час навчання на виробництві можна виявити їхні сильні та слабкі сторони. Добре навчені молоді робочі кадри швидко пристосовуються до робочого ритму виробництва, витрачаючи мінімально часу на адаптацію, що позитивно відображається на репутації підприємства та навчального закладу. Відповідно, сучасні професійно-технічні навчальні заклади мають бути ближче до замовників кадрів, аналізувати потреби ринку праці, враховуючи швидкозмінні технологічні процеси на виробництві. При цьому за підприємством залишається право вибору, і воно саме вирішує, як організовувати в себе навчання. Однак у переважній більшості випадків на практиці все не так і освітній процес підготовки кваліфікованих робітників здійснюється ще на старих засадах.

© В.Б. Бакатанова, Л.В. Слоньова, 2024

Таким чином, можна констатувати наявність *проблеми*, що полягає в необхідності підвищення якості підготовки випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, прискоренні їх адаптації на виробництві та підвищення відповідальності роботодавців за якість підготовки робітничих кадрів. Вирішити загалом цю проблему і завдання, що випливають з неї, дозволяє дуальна система професійного навчання, що виникла у Німеччині та розповсюдилась у країнах Європи та інших країнах світу. Проте вимірювання якості освіти в процесі дуального навчання в процесі професійної освіти майбутніх робітників досі ще не стало актуальною педагогічною проблемою.

Аналіз досліджень та публікацій. Основний вплив на формування дуальної системи професійної освіти України та провідних європейських країн мала діяльність німецького педагога Георга Кершенштайнера, який у своїх працях сконцентрувався на розв'язанні таких питань, як розвиток системи професійної освіти й ролі освіти у формуванні громадянськості [1]. Своєю діяльністю він заохочував практичну роботу в школах у дусі робітничої школи й сприяв розвитку існуючої школи додаткової освіти до рівня повноцінної професійної школи.

Одним із перших нормативних документів, що регулюють систему професійної освіти в Німеччині, стало промислове укладення, прийняте в 1869 р. По ньому в Північнонімецьких землях запроваджувалося обов'язкове здобуття освіти для неповнолітніх із метою вдосконалювання робочих навичок. Наступними виправленнями до освітнього процесу залучалися палати кваліфікованих ремесл, на які покладався обов'язок здійснення нагляду за професійним ремісничим навчанням [2]. А вже прийнятий під тиском руху малого бізнесу в 1897 р. закон, що регулює діяльність ремісників, став основою сучасного законодавства про дуальну систему професійної освіти в Німеччині – Закону про професійне навчання. У документі оговорювалася кваліфікація вчителів, фіксувалася трирічна система учнівства з іспитом по завершенню, на весь ремісничий сектор поширювалася система контрактів. Закон пропонував палатам і гільдіям займатися питаннями навчання, а також проведення іспитів для підмайстрів і майстрів [3]. Таким чином, прийнятим законодавством були закладені основні принципи дуальної корпоративної структури професійної освіти в Німеччині.

Слід зазначити, що на межі XIX-XX ст. поступово відбувалося вдосконалення галузевої освіти в спеціалізованих навчальних закладах Німеччини. Так, у 1920 р. уводиться обов'язкове професійне навчання для комерційних професій. Але вся законодавча база у сфері професійної освіти й навчання до певного моменту залишалася розрізненою. У рамках єдиного федерального документа – Закону про професійне навчання – різні (регіональні) нормативні акти були об'єднані в 1969 році. Основи законодавства, закладені наприкінці XIX ст., тут були доповнені положеннями про участь держави й профспілок у реалізації дуальної системи професійної освіти [4, с. 62]. Із цього моменту відбувається постійне відновлення законодавства в цій сфері. Так, у період 1969-1990 рр. поступово були оновлені 229 з 375 правил навчання, а в 2005 р. проведене загальне відновлення Закону про професійне навчання. Таким чином, дуальна система професійної освіти, що має давню традицію в Німеччині, постійно модернізувалася.

В Україні дуальна модель навчання використовується у професійних (професійно-технічних) і вищих навчальних закладах. Як зазначено у п. 26 частини другої «Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти» – «фінансування здобуття професійної освіти за дуальною формою може забезпечуватися за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів, фізичних, юридичних осіб, інших додаткових джерел фінансування, не заборонених законодавством» [5].

Дуальну систему навчання в Україні досліджували такі науковці, як: Н. Абашкіна, В. Аніщенко, І. Бойчевська, Н. Гапонюк, А. Загоруйко, А. Іващук, Т. Козак, М. Колесник, Н. Ничкало, В. Радкевич та ін. Законодавче регулювання дуальної форми навчання певним чином розглядалося в працях М. Легенького й У. Парпан.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та експертне оцінювання якості дуальної системи професійної освіти майбутніх газозварювальників засобом кваліметричного моделювання. Задля її досягнення необхідно вирішити такі завдання: розглянути процес становлення дуальної системи професійної освіти в незалежній Україні; здійснити кваліметричного моделювання якості дуальної системи

професійної освіти майбутніх газозварювальників; провести експертне оцінювання якості дуальної системи професійної освіти майбутніх газозварювальників у КЗО «Першотравенський гірничий ліцей» засобом кваліметричного моделювання.

Виклад основного матеріалу. Становлення дуальної системи професійної освіти в незалежній Україні відбувалося поступово, а підставами для її впровадження були:

— Середньостроковий план пріоритетних дій уряду на період 2017-2020 рр., розділ III «Розвиток людського капіталу», підрозділ 8: «Модернізація професійно-технічної освіти»;

— Закон України «Про освіту» (передбачена дуальна форма освіти);

— Про дослідно-експериментальну роботу Всеукраїнського рівня «Професійна підготовка кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання» (наказ МОН України від 16.03.2015 р. № 298);

— Наказ МОН України від 23.06.2017 р. № 916 «Про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників»;

— Наказ МОН України від 15.05.2018 р. № 473 «Про розширення переліку закладів професійної (професійно-технічної) освіти для впровадження елементів дуальної форми навчання»;

— МОН розроблено план заходів для реалізації примірного Положення про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників та примірний Договір про дуальну форму навчання;

— Наказ МОН України від 12.12.2019 № 1551 «Про затвердження «Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти».

На цій підставі слід розглянути більш докладно саме поняття «дуальна освіта».

Згідно зі ст. 2 згаданого Положення: «Дуальна форма здобуття професійної освіти (далі – дуальна форма здобуття освіти) – спосіб здобуття професійної освіти, що передбачає поєднання навчання осіб (далі – здобувачі освіти) у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях (далі – суб'єкти господарювання) для набуття відповідної кваліфікації на основі договору про здобуття професійної освіти за дуальною формою» [5].

Також є думка, що дуальне навчання – це форма здобуття освіти, що допомагає школярам одержати додаткову кваліфікацію, а учням ПТЗО і студентам відпрацювати теоретичні навички на практиці. Вона вигідна й здобувачам освіти, тому що дозволяє їм опанувати професію й здобути практичні навички ще під час навчання у закладі освіти, і роботодавцям, які навчають учнів на виробництві і беруть у штат вже навчених на конкретних робочих місцях фахівців.

Як зазначає вітчизняна дослідниця І. Романюк, «…дуальна форма здобуття освіти передбачає поєднання здобувачами теоретичної підготовки в закладах освіти з практичною — на робочих місцях задля набуття відповідної профкваліфікації. У разі впровадження дуальної освіти навчальний заклад і роботодавець стають рівноправними партнерами, бо останній може брати участь у розробці робочих та індивідуальних навчальних планів і оцінювати результати кожного здобувача. Зацікавленість роботодавців тут полягає в бажанні отримати молодого висококваліфікованого працівника, максимально мотивованого до роботи одразу після закінчення навчання» [6].

Заступник директора департаменту професійної освіти МОН України К. Мірошниченко надає таке пояснення щодо сутності дуальної форми освіти: **«**Дуальна форма освіти – нова модель професійної підготовки, практико орієнтоване навчання, що передбачає взаємодію освітньої та виробничої сфери з підготовки кваліфікованих кадрів певного профілю із обов'язковими періодами виробничого навчання й виробничої практики, що проваджується на базі підприємств, установ, організацій, та передбачає зміцнення зв'язків навчання з виробництвом» [7].

Експериментальні впровадження в професійно-технічні заклади освіти дуальної системи в Україні стикається з проблемами практичного характеру: 1) робочими навчальними планами передбачено чергування теоретичного та виробничого навчання протягом тижня, що не відповідає вимогам роботодавця, який вимагає відокремити теоретичне навчання від виробничого та проводити його на виробництві у повному тижневому обсязі; 2) віковий ценз для учнів, що підписують угоди, 18 років (до 18 років

© В.Б. Бакатанова, Л.В. Слоньова, 2024

учні не мають права самостійно підписувати тристоронню угоду; 3) підписання угод з підприємствами за вимогами МОН України (промислові підприємства пропонують власні форми угод згідно з галузевими вимогами); 4) кожного разу, коли починається навчання за дуальною формою, навчання-початок дуже гарний, все організовано, достатньо часу приділяється учням, але з часом стикаєшся з проблемою, що з боку підприємств навчанням займаються немотивовані керівники дільниць, наставники; 5) працівники підприємств, які залучаються до навчання учнів, не володіють знанням методики викладання, педагогіки і психології професійного навчання, положення про організацію навчально-виробничого процесу; 6) приходиться організацію професійного навчання підлаштовувати під вимоги виробництва (кількість днів на тиждень на виробництві, кількість учнів, кількість супроводжуючих майстрів, регламент часу знаходження учнів на виробництві тощо).

З урахуванням усього викладеного вище, розглянемо процес становлення дуальної системи професійної освіти в Україна на прикладі її впровадження у Комунальному закладі освіти «Першотравенський гірничий ліцей» Дніпропетровської обласної ради (надалі – КЗО «Першотравенський гірничий ліцей»), розташований у м. Першотравенськ, Дніпропетровської області України.

Замовником кадрів та соціальним партнером ліцею є ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» – найбільше вуглевидобувне підприємство України, до складу якого входять 10 шахт, а також підприємства транспортної та виробничої інфраструктури.

У КЗО «Першотравенський гірничий ліцей», згідно з Наказом директора ліцею Л. Казмірової за № 364-од від 03.11.2021 «Про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників», була запроваджена дуальна форма професійної освіти.

Однак, як цього і вимагає класична модель дуальної освіти, перед цим було укладено угоду між ПАТ «ДТЕК Павлоградвугілля» (Наказ № 8578 від 01.11.2021) та КЗО «Першотравенський гірничий ліцей» (Наказ № 363-од від 02.11.2021), де були зафіксовані обов'язки сторін щодо впровадження дуальної форми підготовки учнів ліцею на підприємствах вищезгаданого виробництва.

Водночас з цим, задля виконання наказу директора ліцею була розроблена «Дорожня карта із упровадження дуальної форми навчання КЗО «Першотравенський гірничий ліцей» у професійну підготовку кваліфікованих робітників за професією «Електрогазозварник. Електрозварник на автоматичних та напівавтоматичних машинах»», а також відповідні дорожні карти з інших професій.

Після розробки відповідної навчально-планової документації (робочого навчального плану, поурочно-тематичних планів тощо) розпочалася підготовка майбутніх електро-газозварювальників за дуальною формою освіти.

Метод експертних оцінок – це прадавній науковий метод, який дозволяє отримати об'єктивну оцінку на основі певної сукупності індивідуальних думок експертів. Слово «експерт» ($expertus$) у перекладі з латинської мови означає «досвідчений», що, в свою чергу, походить від слова «$experir$е» – досліджувати. Експерт – це особа (спеціаліст), якій довірено висловити думку про якийсь суперечливий чи складний випадок, оскільки людство у складних ситуаціях завжди намагалося врахувати думку висококваліфікованих спеціалістів у різних сферах життєдіяльності [8].

Цей метод використовує евристичні можливості людини, дозволяє виразити апріорну інформацію фахівців (експертів) у чисельних величинах шляхом застосування різного роду оцінних шкал. Джерелом апріорної інформації про досліджуваний об'єкт є, головним чином, знання, досвід і інтуїція фахівців, що працюють у певній галузі. Вся інформація про фактори, що впливають на досліджуване явище, переробляється в свідомості експерта, формуючи певну думку про значимість кожного з істотних факторів. Значимість (ранг) фактору, обумовлена одним експертом, є випадковою величиною. Однак загальна закономірність розподілу цих рангів практично не залежить від окремих оцінок, що відбивають індивідуальні особливості мислення. Отже, отримані в такий спосіб результати обробки даних експертного опитування можна вважати близькими до об'єктивного. Тому, щоб підвищити вірогідність опитування, необхідно збільшувати кількість експертів, що беруть участь в оцінці.

Розглянутий метод оцінок особливо важливий для психолого-педагогічних досліджень. По-перше, метод дозволяє одержати первинну інформацію про явища, процеси за відносно короткий період часу, що

може скласти основу для їх більше поглибленого дослідження. По-друге, у професійному відношенні метод експертних оцінок більше доступний для засвоєння в порівнянні з іншими методами. У третіх, метод з одного боку досить універсальний і може застосовуватися для оцінки різних вибірок, а з іншого боку – припускає свою конкретизацію стосовно галузі (за рахунок залучення фахівців і відбору значимих критеріїв оцінки). У четвертих, метод орієнтований на рішення, насамперед, практичних завдань. У п'ятих, метод нерідко використовується в тих умовах, коли є серйозні труднощі в оцінці явища, процесу за допомогою інших методів, і які можуть виявитися недостатньо надійними. Таким чином, метод експертних оцінок є повноправним методом психолого-педагогічних досліджень.

З метою експертизи якості освіти випускників КЗО «Першотравенський гірничий ліцей» на підставі кваліметричного моделювання було укомплектовано експертну групу у складі 6 осіб: 3 експерта від закладу освіти і 3 експерта від виробництва.

Одним із факторів достовірності результатів експертних оцінок є підбір найбільш компетентних експертів з питань дослідження, тому аналізувалися анкетні дані експертів: стаж педагогічної роботи та роботи на виробництві, рівень педагогічної та спеціально-професійної освіти, попередня участь в аналогічних дослідженнях тощо.

Для оцінки ефективності розробленої методики був використаний метод педагогічної експертизи, який в узагальненому вигляді передбачає такі кроки: 1) визначення мети роботи експертної групи; 2) формування групи експертів; 3) вибір правил, способів оцінки, статистичної обробки та узагальнення інформації; 4) визначення критеріїв експертизи; 5) проведення процедури експертизи; 6) заповнення протоколу результатів експертизи.

При плануванні експертної оцінки доцільним є визначення тих правил та методів обробки думок експертів, які будуть використовуватися при аналізі результатів. Ця процедура є вкрай важливою на етапі планування, оскільки нехтування нею може призвести до неможливості подальшого якісного аналізу отриманих результатів.

Після проведення власне експертної оцінки здійснюється групування та зведення матеріалів експертизи, що відповідає аналогічним вимогам щодо проведення педагогічного дослідження.

Експертне оцінювання якості дуальної освіти проводилась у КЗО «Першотравенський гірничий ліцей» протягом 2023/2024 навчального року в навчальній групі № 2 ТУ/22 (майстер виробничого навчання – Л. Слоньова), де здійснюється підготовка за професією «Електрогазозварник. Електрозварник на автоматичних та напівавтоматичних машинах» на базі повної загальної середньої освіти.

Згідно з навчальним планом, група навчалась з елементами дуальної форми навчання, а термін навчання складає 1,5 роки. Кількість учнів в групі – 20 осіб (16 хлопців та 4 дівчини). Базою дослідження було підприємство-замовник – ТОВ «Першотравенський ремонтно-механічний завод».

За основу оцінювання якості освіти випускників вищезгаданої групи була взята факторно-критеріальна кваліметрична модель, розроблена на підставі аналізу стандарту СП(ПТ)О 7212.С.28.00-2018.

Методика експертної оцінювання рівня професійної підготовки майбутніх електрогазозварювальників складався з певних етапів: 1) графи запропонованої факторно-критеріальної моделі спочатку заповнили випускники професійно-технічного закладу освіти, тобто здійснили самооцінку власної підготовки до професійної діяльності; 2) експертами виступили викладачі, що здійснювали теоретичну професійну підготовку, котрі також заповнити графи факторно-критеріальної моделі на кожного учня; 3) також експертами виступили майстри виробничого навчання від закладу освіти та від виробництва, де здійснювалось дуальне навчання; 4) на підставі усередненої експертної оцінки рівня підготовки майбутніх електрогазозварювальників було зроблено висновки щодо якості їхньої освіти та здійснені певні управлінські рішення щодо надання випускникам певної кваліфікації.

Розробка кваліметричної моделі професійної компетентності випускників ліцею розпочалася з того, що були виділені фактори та критерії для факторно-критеріальної моделі. Для цього було згруповано компетентності майбутніх електрогазозварювальників, зазначені у стандарті освіти, котрі й були обрані як фактори, а саме: «Професійно-теоретичні знання», «Професійно-практичні уміння й навички», «Загально-професійні компетентності», «Ключові компетентності».

© В.Б. Бакатанова, Л.В. Слоньова, 2024

Здійснений розподіл факторів на 4 основні групи містить і розподіл відповідних їм критеріїв (компетентностей), зазначених в стандарті. Також було проаналізовано й програмні результати, які мають наповнити виявлені компетентності, розроблена «Факторно-критеріальна модель оцінювання якості освіти випускника за професією «Електрогазозварник. Електрозварник на автоматичних та напівавтоматичних машинах» ІІІ розряду».

Прогностична валідність кваліфікаційного оцінювання визначається як ступінь кореляції результатів оцінювання з успішністю професійної діяльності здобувача на робочому місці. Тому для оцінювання були залучені фахівці з підприємства, а саме – наставники та начальники дільниць, на яких проходили переддипломну практику здобувачі освіти.

Запропоновану факторно-критеріальну модель заповнили на кожного учня викладачі, що здійснювали теоретичну професійну підготовку та представники підприємства та вивели усереднену експертну оцінку рівня підготовки майбутніх електрогазозварників. Згідно факторно-критеріальній моделі шкала якості освіти має такий вигляд: до 0,50 – якість освіти випускника не відповідає вимогам; 0,51 - 0,55 – якість освіти випускника має низький рівень; 0,56 - 0,65 – якість освіти випускника має середній рівень; 0,66 - 0,75 – якість освіти випускника має достатній рівень; 0,75 - 1,00 – якість освіти випускника має високий рівень.

Проаналізував заповнені на кожного випускника навчальної групи майбутніх електрогазозварників експертами від закладу освіти (ліцею) та від підприємства графи факторно-критеріальної моделі було отримано певні результати, які свідчать, що середнє значення оцінок якості освіти по навчальній групі, наданих від експертів з підприємства, трохи перевищує аналогічні значення, надані від експертів, які працюють в ліцеї: 0,76 проти 0,72, відповідно. Це можна пояснити тим, що експерти від підприємства більше звертали увагу на практичні вміння й навички, а експерти від закладу освіти, окрім практичних вмінь та навичок, ще й враховували рівень теоретичної підготовки.

Однак слід відмітити, що різниця в наданих оцінках від експертів з виробництва та експертів від закладу освіти не мають суттєвих розбіжностей (усього – 0,04) та не виходять за межи 5% похибки, прийнятої для психолого-педагогічних досліджень.

Висновки. 1. Дуальна форма освіти – це такий її вид, коли теоретична частина підготовки проходить на базі освітньої установи, а практична – на робочому місці діючого підприємства або організації. На підприємстві створюються навчальні робочі місця для здобувачів освіти. Найважливішим компонентом при цьому є наявність підготовлених педагогічних кадрів з числа працівників підприємства, котрі є наставниками.

2. Запровадження дуальної системи освіти в європейських країнах призвело до створення трьох основні, класичні моделей: дуальна корпоративна модель у Німеччині, державно-регульована модель у Франції й модель ліберального ринку у Великій Британії. З цих трьох класичних моделей системи професійної освіти, що сформувалися в Європі, найбільший інтерес із боку багатьох держав викликає дуальна корпоративна модель, котра у своїй класичній формі активно розбудувалася в Німеччині, де отримала найбільше розповсюдження на всіх рівнях навчання.

3. Створена в Німеччині дуальна система освіти акумулювала й історичний досвід нації, і духовно-моральні основи протестантизму, і традиції німецької педагогічної думки, і досвід німецької трудової школи. Це робить систему професійної освіти Німеччини унікальною й спонукає до дослідження її генезису задля кращого розуміння її історичного розвитку й визначення наступності при запозиченні її досвіду.

4. Становлення дуальної системи професійної освіти в незалежній Україні відбувалося поступово. Насьогодні це – нова модель професійної підготовки, практико орієнтоване навчання, що передбачає взаємодію освітньої та виробничої сфери з підготовки кваліфікованих кадрів певного профілю із обов'язковими періодами виробничого навчання й виробничої практики, котре здійснюється на базі підприємств, установ, організацій, та передбачає зміцнення зв'язків навчання з виробництвом. Водночас становлення дуальної системи освіти в Україні – це складний процес зі своїми труднощами та проблемами, у вирішенні яких має допомогти педагогічна наука взагалі та кваліметричне моделювання зокрема.

5. Експертне оцінювання якості дуальної освіти проведене у КЗО «Першотравенський гірничий ліцей» протягом 2023/2024 навчального року в навчальній групі № 2 ТУ/22, виконане на підставі факторно-

критеріальної моделі надало змогу констатувати його ефективність та об'єктивність, оскільки розбіжність між оцінками експертів від виробництва та від закладу освіти не виходять за межі 5% похибки, прийнятої для педагогічних досліджень.

Перспективи подальших досліджень цієї проблематики полягають у розробці факторно-критеріальної моделі, котра може бути використана для: ознайомлення здобувачів освіти з вимогами професійної підготовки; оцінки рівня сформованості професійної компетентності; самооцінки власного рівня професійної компетентності; моніторингу стану підготовки фахівців за результатами експертного оцінювання; оцінки рівня підготовки майбутніх електро-газозварювальників стейкхолдерами.

Список використаних джерел:

1. Абашкіна Н. В. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX - XX ст.) : автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04. – Київ, 1999. – 45 с.

2. Порядок бизнеса (Gewerbeordnung) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gesetze-im-internet.de/gewo/. (дата звернення 03.05.2024р.

3. Deissinger T. Dual System / Deissinger T. // International Encyclopedia of Education / Eds. by P. Peterson, E. Baker, B. Mcgaw. – Oxford : Elsevier, 2010. - Vol. 8. - P. 448-454. – Access mode : https://kops.uni-konstanz.de/bitstream/handle/123456789/11960/Dual_System.pdf?sequence=1. (Last accessed 03.05.2024)

4. Булах К. В. Истрия розвития дуальной системы профессионального образования в странах Европейского Союза / К. В. Булах, Н. Н. Жукова // Вестник АГУ. – 2017. – Вып. 4 (208). – С. 57-64.

5. Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти : Наказ М-ва освіти і науки України № 1551 від 12.12.2019 р. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-20#Text. (дата звернення 05.05.2024р.)

6. Романюк І. Дуальна освіта: як це працює? [Електронний ресурс] / І. Романюк. – Режим доступу : https://thepage.ua/ua/experts/dualna-osvita-yak-ce-pracyuye. (дата звернення 07.05.2024р.)

7. Мірошніченко К. Дуальна форма освіти [Електронний ресурс] / К. Мірошніченко. – Режим доступу : https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/document/Dual%20Education%20in%20Ukraine_Kateryna%20Miroshnichenko_UKR.pdf. (дата звернення 08.05.2024р.)

8. Гнатієнко Г. М. Експертні технології прийняття рішень : монографія / Г. М. Гнатієнко, В. Є. Снитюк. – Київ : Наукова думка, 2018. – 444 с.

References

1. Abashkina, NV 1998, Pryntsypy rozvytku profesiinoi osvity v Nimechchyni *[The principles of development of professional education in Germany]*, Vyshcha shkola, Kyiv.

2. 2024, Poriadok byznesa (Gewerbeordnung) *[Business order (Gewerbeordnung)]*, viewed May 3 2024, <http://www.gesetze-im-internet.de/gewo/>.

3. Deissinger, T 2010, 'Dual System', *International Encyclopedia of Education*, vol. 8, pp. 448-454.

4. Bulah, KV & Zhukova, NN 2017, 'Istorija rozvitija dual'noj sistemy professional'nogo obrazovanija v stranah Evropejskogo Sojuza' *[Development of dual system for vocational education in the European Union countries]*, *Ezhekvartal'nyj recenziruemyj, referiruemyj nauchnyj zhurnal «Vestnik AGU»*, no. 4 (208), pp.57-64.

5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy 2019, *Nakaz № 1551 vid 12.12.2019 r. «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dualnu formu zdobuttia profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity» [The order of the No 1551 of 12.12.2019 "About the adoption of the Provision on a dual form of receiving professional (professional and technica) education"]*, viewed May 5 2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-20#Text>.

6. Romaniuk, I n. d., *Dualna osvita: yak tse pratsiuie? [Dual education: how does it work?]*, viewed May 7 2024, <https://thepage.ua/ua/experts/dualna-osvita-yak-ce-pracyuye>.

7. Miroshnichenko, K n. d., *Dualna forma osvity [Dual form of education]*, viewed May 8 2024, <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/document/Dual%20Education%20in%20Ukraine_Kateryna%20Miroshnichenko_UKR.pdf>.

8. Hnatiienko, HM 2018, *Ekspertni tekhnolohii pryiniattia rishen [Expert technologies of decision-making: monograph]*, Naukova dumka, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.

© В.Б. Бакатанова, Л.В. Слоньова, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-187-195
УДК 378.091-051:373.2(045)

КРИТЕРІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА LEGO-ТЕХНОЛОГІЄЮ

© Ярославцева М. І., Бакуменко Т.К.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Інформація про авторів:
Ярославцева Мілена Ігорівна: ORCID: 0000-0001-7465-0653; mylenaigorevna@gmail.com, кандидат педагогічних наук, доцент; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; провулок Руставелі, 7, м. Харків, Україна 61001.
Бакуменко Тетяна Костянтинівна: ORCID: 0000-0001-5596-6572; tanya020365@ukr.net; доктор філософії, доцент; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; провулок Руставелі, 7, м. Харків, Україна 61001.

У статті схарактеризовано теоретичні аспекти проблеми формування готовності до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією в сучасному освітньому контенті закладу вищої освіти. Представлено деякі вимоги до здобувача освіти, серед яких здатність здобувати нові знання та вміння, опановувати педагогічні технології, створювати освітнє середовище відповідно до індивідуальних, вікових, гендерних, психофізіологічних особливостей дітей тощо.

На основі педагогічних підходів наукових студій розкрито авторську інтерпретацію поняття конструктивна діяльність дитини дошкільного віку. Одним із аспектів її активізації визначено LEGO-технологія. Доведено, що в науковій літературі немає повного визначення цього поняття, проте існують визначення таких дефініцій, як «LEGO-конструювання», «LEGO-конструктор», «LEGO-педагогіка». Визначено освітній потенціал LEGO-технології.

Встановлено, що готовність є первинною умовою здійснення тієї чи іншої діяльності. Особлива увага приділена розумінню готовності як професійної риси особистості. Готовність здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією представлено як інтегровану якість особистості здобувача освіти, яка характеризується стійкими цінностями, орієнтаціями і позитивною мотивацією фахівця, набутими компетентностями проєктування та організації конструктивної діяльності дітей на основі освітніх можливостей LEGO-технології та є результатом професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Виявлено критерії, на які орієнтовані педагоги закладу вищої освіти щодо дослідження процесів формування готовності здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією. Критеріями визначено: мотиваційний, когнітивний, технологічний та рефлексивний. Кожний критерій схарактеризований та представлений відповідними показниками.

Ключові слова: діти дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, здобувач освіти педагогічного профілю, конструювання, конструктивна діяльність, LEGO-технологія, підготовка, готовність, критерій, показник.

M. Yaroslavtseva, T. Bakumenko ″Criterial characteristics of the readiness of pedagogical profile educators for organizing the constructive activities of preschool children using LEGO-technology″.

The article characterizes the theoretical aspects of the problem of formation readiness to organize preschool children's constructive activity of using LEGO-technology in the modern educational content of a higher education institution. Some requirements are presented for the student, among which the ability to acquire new knowledge and skills, learn pedagogical technologies, create an educational environment according to individual, age, gender, children's psychophysiological characteristics etc.

Based on the pedagogical approaches of scientific studies, the author's interpretation of the concept preschool child's constructive activity is revealed. LEGO-technology is defined as one of the aspects of its activation. It has been proved that there is no complete definition of this concept in the scientific literature, but there are determinations of such definitions as «LEGO-construction», «LEGO-constructor», «LEGO-pedagogy». The educational potential of LEGO-technology has been determined.

© М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

It has been established that readiness is the initial condition for the implementation of this or that activity. Special attention is paid to the understanding of readiness as a professional personality trait. The education seekers' readiness of the pedagogical profile to organize the preschool children's constructive activity of using LEGO-technology is presented as an integrated quality of the education seeker's personality, which is characterized by sustainable values, orientations and positive motivation of the specialist, acquired competencies in designing and organizing constructive activity of children based on the educational opportunities of LEGO-technology and is the result of professional training at a higher education institution.

It has been revealed the criteria, on which the teachers of the higher education institution are oriented to the investigation of the processes of formation of the education seekers' readiness of the pedagogical profile to organize preschool children's constructive activity of using LEGO-technology. The following criteria are defined: motivational, cognitive, technological and reflective. Each criterion is characterized and represented by the relevant indicators.

Key words: preschool children, preschool education institution, education seekers of pedagogical profile, construction, constructive activity, LEGO-technology, preparation, readiness, criterion, indicator.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку сучасного суспільства, які відбуваються в складний для України час активних бойових дій щодо захисту власної державності та незалежності, характеризуються і активними євроінтеграційними процесами, які в свою чергу потребують від кожної особистості здібностей до самостійного пошуку і прийняття рішень, до відповідальних вчинків, самореалізації в різних складних життєвих ситуаціях. З огляду на визначені виклики, найважливішими пріоритетами у вищій освіті стають оволодіння необхідними професійними компетентностями для посилення конкурентоспроможності здобувачів освіти педагогічного профілю на ринку праці.

Здобувач освіти педагогічного профілю – майбутній фахівець, який у процесі здобуття педагогічної освіти в закладі вищої освіти отримує професійну підготовку, фундаментальні психолого-педагогічні знання та вміння щодо розвитку та виховання дітей раннього та дошкільного віку, майбутній вихователь з активною професійною позицією, з розвиненими перцептивними та організаторськими здібностями й готовністю до педагогічної діяльності в умовах закладу дошкільної освіти.

На сучасному етапі процес підготовки здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка вимагає ефективної роботи, в межах якої набуває актуальності проблема формування готовності до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією як складового елементу процесу формування професійних компетентностей.

У зв'язку із цим на перший план висуваються такі вимоги до сучасного здобувача освіти педагогічного профілю: здатність здобувати нові знання та набувати вмінь, опановувати сучасні педагогічні технології навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку; готовність до створення освітнього середовища відповідно до індивідуальних, вікових, гендерних, психофізіологічних особливостей дітей; володіння ефективними засобами, формами, методами, прийомами освітньої роботи з дітьми, з орієнтацією на особистість дитини, її можливості, навченість, бажання, потреби; творче ставлення до процесу конструктивної діяльності дітей; володіння дитячим колективом у процесі спільної творчої діяльності; здатність організовувати та здійснювати конструктивну діяльність дітей із дітьми на основі педагогічної підтримки, партнерської взаємодії та психологічного комфорту; готовність до підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Тож сьогодення потребує нового погляду на вивчення LEGO-технології та можливостей конструктивної діяльності для успішного розвитку та виховання дитини в дошкільний період. Розв'язання цієї проблеми вимагає підготовки здобувачів освіти педагогічного профілю, яка забезпечить ефективність й оптимальність даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми професійної підготовки здобувачів освіти педагогічного профілю присвячені розробки багатьох провідних наукових студій. Так, питання змісту професійної освіти в умовах закладу вищої освіти отримало відображення в наукових положеннях Ю. Бойчука, О. Дубасенюк, І. Мельничука, Г. Пономарьової, Л. Петриченко, О. Пєхоти, В. Поліщук І. Полякової, А. Харківської, С. Карої, Г. Цвєткової та ін. Вивченню загальних питань підготовки майбутніх вихователів на сучасному

 © М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

етапі розвитку вищої освіти присвячені дослідження Е. Бєлкіної, А. Богуш, Г. Гавриш, Л. Коваль, О. Кононко, Ю. Косенко, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, Г. Пономарьової, С. Пєхарєвої, Л. Пісоцької, М. Роганової, А. Чаговець та ін. Питання фахової підготовки та формування особистості фахівця дошкільної галузі розглянуто в працях Л. Артемової, Ю. Волинець, Г. Бєлєнької, Л. Зданевич, С. Івах, Ю. Косенко, О. Лугіної, О. Мисик, Т. Танько, Х. Шапаренко, І. Шоробури. Теоретико-методичні засади та особливості здійснення підготовки майбутніх вихователів до різних видів педагогічної діяльності присвятили свої дослідження Г. Бєлєнька, Н. Гончар, Н. Казакова, Л. Машкіна, Л. Мельничук, Л. Онофрінчук, О. Попович, М. Пивоваренко та ін.

Аналізуючи вищезазначені дослідження, можна констатувати той факт, що в останні десятиліття поширився інтерес науковців щодо змісту та процесу підготовки педагога в умовах закладу вищої освіти до тієї чи іншої діяльності з дітьми. У цьому контексті науковий інтерес і практичну цінність набуває проблема підготовки здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO–технологією.

Наукові розвідки провідних студій останніх років (В. Горбатих, Ю. Демидова, О. Дронова, Т. Носаченко, О. Проскура, Г. Сухорукова, І. Цюпак, К. Щербакова тощо) свідчать, що конструювання є не тільки практичною творчою діяльністю, а й універсальною здатністю, що виявляється в різних видах діяльності і спрямована на створення нового продукту. Вчені визнають виняткову роль конструювання в розвитку особистості і визначають найбільш сприятливим періодом для цього процесу саме дошкільний вік, коли активізуються розвиток інтелекту, абстрактне мислення, бажання досліджувати та пізнавати нове.

Як показали дослідження Н. Котелянець, розвиток сучасної дитини як особистості передбачає максимальну реалізацію нею своєї активності, самостійності, ініціативи, прагнення обирати на власний розсуд шляхи й засоби досягнення цілей, намірів реалізувати свої власні потреби та інтереси. У дошкільному віці розвиваються різні види продуктивної діяльності дітей, і звичайно конструювання, оскільки цей вид дитячої діяльності спрямований на отримання певного продукту. Здібність до конструктивної діяльності є базовою якістю особистості, її ядром, центральною характеристикою [7].

На думку О. Попович, у дошкільника яскраво виявляється природна здібність конструювати. На жаль, безліч шаблонів, зразків, готових орієнтирів, запропонованих дорослими дитині для відтворення, гальмують розвиток цієї здібності. Часто уміння конструктивної діяльності залишається потенційним, ресурсним. Тобто такими, що не актуалізуються, гальмуються в розвитку й виявах [13].

Н. Голота визнає, що спостереження за дитячою діяльністю свідчить, що самостійне і безкорисливе (без визначеної мети) ознайомлення з властивостями об’єктів без педагогічного спрямування у значній частині дітей може залишатися на досить примітивному (операційному) рівні [11].

Тому вчені наголошують на необхідності цілеспрямованого навчання дітей дошкільного віку конструктивній діяльності, характеризуючи її як складне новоутворення, синтез ігрових і навчально-пізнавальних дій, в результаті яких утворюється новий продукт.

На основі досліджень сучасних наукових студій, конструктивну діяльність дитини дошкільного віку визначаємо як комплекс цілеспрямованих дій дитини з різноманітним матеріалом (зумовлених інструкцією дорослого, певними умовами, наданим прикладом чи зразком, особистісними потребами та інтересами тощо), спрямованих на поєднання окремих елементів та деталей конструкторів у цілісні об’єкти, які задовольняють пізнавальні і практичні потреби дитини.

Одним із ефективних аспектів активізації конструктивної діяльності дітей є використання в освітньому процесі LEGO-технології. Питання впливу LEGO-технології на цей процес обґрунтовано в численних наукових студіях.

Так, останнім часом з’явилося чимало досліджень, в яких розкрито теоретичні та практичні аспекти інтеграції LEGO-технології в освітній процес з дітьми (О. Борук, В. Близнюк, В. Гонгало, В. Горбатих, Ю. Зоря, Л. Петришин, О. Рома та інші). Наукові студії відзначають, що використання в роботі з дітьми наборів LEGO значно підвищує зацікавленість дітей до гри та навчання, а LEGO-технологія задовольняє потребу дитини в дослідженні та експериментуванні, забезпечує можливість ознайомитися з навколишнім світом, поглибити знання про довкілля, сприяє всебічному розвитку дитини,

© М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

активізує процеси конструктивного мислення, уяви та фантазії.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити освітні можливості LEGO-технології для розвитку конструктивної діяльності дітей дошкільного віку, схарактеризувати критерії та показники готовності здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією.

Виклад основного матеріалу. LEGO Education (або Освітні рішення LEGO) – це підрозділ відомого у всьому світі виробника бренда дитячих іграшок LEGO Group (Данія), який створює та впроваджує інноваційні методики для навчання дітей різного віку природничим наукам та технологіям на базі конструкторів LEGO. Навчання з LEGO Education має свою систему, яка спрямована на гармонійний та всебічний розвиток дитини і складається з певних етапів: встановлення взаємозв'язків, конструювання, рефлексія та розвиток [15].

Оскільки визначними рисами бренда дитячих іграшок LEGO є яскравість, барвистість, поліфункціональність та можливість активного співробітництва з дорослим, ігри з LEGO-конструкторами виступають засобом встановлення логічних та причинно-наслідкових зв'язків між предметами та явищами, сприяють орієнтації дитини в реальному світі, збагачуючи її практичний досвід.

У руслі досліджуваної проблеми нам імпонує думка Н. Котелянець, що головною метою LEGO-конструювання є розвиток креативності та збагачення творчого досвіду в процесі ігрової й конструкторської діяльності. Дошкільнята граються, створюють конструкції, досліджують їх, водночас отримують уявлення про облаштування світу людей, природи, предметів; вчаться аналізувати інформацію, робити висновки, працювати в команді. Конструктор LEGO надає практично необмежені можливості для створення різних типів будівель та ігрових ситуацій. Він стимулює дитячу фантазію, сприяє розвитку моторики. LEGO-конструювання дає дітям змогу самостійно виконувати завдання, спрямовані на розвиток уяви й формування узагальнених способів конструювання. LEGO-конструктор допомагає дітям втілювати в життя власні задуми, будувати із захопленням, фантазувати й бачити кінцевий результат своєї роботи, сприяє розвитку уяви, творчих задатків, інтелекту [7].

Відзначимо, що в психолого-педагогічній літературі немає достатньо повного визначення поняття «LEGO-технологія», проте в наукових дослідженнях існують визначення таких дефініцій, як «LEGO-конструювання», «LEGO-конструктор», «Набори LEGO», «LEGO-педагогіка». В наукових дослідженнях останніх років (І. Бесага, В. Бутенко, О. Гришко, Л. Клевака, Л. Петришин та ін.) можна спостерігати використання терміну «LEGO-технологія», оскільки робота з цим видом конструктора відповідає всім критеріям педагогічної технології: має конкретний педагогічний задум; технологічний ланцюжок педагогічних дій та комунікацій відповідно до цільових установок, що мають форму очікуваного результату; взаємопов'язану діяльність педагога і дітей на основі спільної творчої діяльності, принципів індивідуалізації й диференціації, оптимальної реалізації людських і технічних ресурсів; можливість відтворення елементів педагогічної технології будь-яким педагогом і гарантії досягнення прогнозованих результатів усіма дітьми; наявність критеріальної характеристики, показників, діагностичних процедур і інструментарію вимірів результатів діяльності.

LEGO-технологія одна з відомих і поширених на сьогодні педагогічних систем, що використовує моделі реального світу і предметно-ігрове середовище навчання та розвитку дитини [15]. Укладання договору між Міністерством освіти і науки України та компанією LEGO Foundation відкрило нові можливості для впровадження технології в закладах дошкільної і початкової освіти.

Підходячи до окреслення деяких аспектів використання цієї технології в закладі дошкільної освіти, зазначимо, що поняття «педагогічна технологія» досить широко розкрито в наукових розвідках сучасних дослідників. Основними ознаками педагогічної технології вчені (В. Лозова, О. Пєхота, О. Попова та ін.) вважають алгоритмізованість (дотримання точних вказівок щодо виконання дій і операцій у певній послідовності); можливість відтворення її або окремих елементів; цілісність і керованість; коригованість, яка передбачає постійний зворотний зв'язок між учителем і учнями, економність (за рахунок прискорення процесу навчання створюється певний резерв часу).

Отже, в сучасному розумінні в понятті «педагогічна технологія» вчені (В. Беспалько, В. Лозова, О. Попова, Г. Селевко) визначають

© М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

кілька її сутнісних характеристик: чітку постановку цілей, їх уточнення з орієнтацією на досягнення результатів; підготовку навчальних матеріалів та організацію навчання відповідно до заздалегідь визначених цілей; оцінювання поточних результатів, корекцію навчання, спрямовану на досягнення поставлених цілей; підсумкову оцінку результатів.

Вважаємо, що застосування LEGO-технології в освітньому процесі закладу дошкільної освіти наразі досить актуальне питання, оскільки конструктори LEGO протягом багатьох років викликають досить пильний інтерес у дітей, а сама LEGO-технологія заснована на принципах навчання через дію, продуктивності, інтеграції, прогностичності, поетапності, зворотного зв'язку, саморозвитку, партнерської взаємодії дітей з педагогом і один з одним.

Визначаючи освітньо-розвивальний потенціал LEGO-технології, українські дослідники Л. Клевака та О. Гришко доводять, що застосування в освітньому процесі закладу дошкільної освіти LEGO-технології дозволяє активізувати розумові процеси дитини, породжує інтерес до творчого вирішення поставлених завдань, формує винахідливість, самостійність, ініціативність, прагнення до пошуку нового і оригінального [5].

Ми дотримуємося думки, що найбільше можливостей LEGO-технологія має під час здійснення конструктивної діяльності дітей дошкільного віку. Досвід роботи з дітьми свідчить, що, використовуючи конструктор LEGO, можна вирішувати завдання освітньої діяльності з дошкільниками за напрямами інваріантного та варіативного складників Базового компоненту дошкільної освіти. Конструктивна діяльність дітей відбувається не тільки безпосередньо в другу половину дня, а успішно інтегрується в зміст занять та інших видів діяльності в умовах закладу дошкільної освіти.

Освітній потенціал LEGO-технології виявляється в тому, що, базуючись на вищезазначених принципах, об'єднує елементи гри, конструювання та експериментування. LEGO-технологія використовується як у спільній творчій діяльності педагога та дітей, так і в самостійній не лише в рамках безперервної освітньої діяльності на заняттях, а й під час проведення дозвілля, свят, театралізованої діяльності, режимних процесів тощо.

Так, у процесі занять із формування елементарних математичних уявлень діти знайомляться з порядковою та кількісним рахуванням, складом числа, використовуючи для цього яскраві деталі конструктора LEGO; під час занять з художньо-продуктивної діяльності дітей вчать малювати в техніці штампування баштечками, складеними з цеглинок конструктора LEGO; під час розвитку мовлення та навчання грамоти діти опановують звуковий аналіз слів, вчаться схематично складати речення за допомогою деталей LEGO; на заняттях з ознайомлення з природою діти вивчають тварин та знайомляться з будовою їх тіла, звичками, голосами за допомогою створення моделей тварин; під час музичного заняття вивчають музичні звуки за допомогою конструктора; на заняттях із фізичної культури використовуються конструкції дітей як нестандартне обладнання. Під час музично-театралізованої діяльності діти використовують власні декорації для спектаклів та драматизації, виконані в процесі конструктивної діяльності з LEGO. І така популярність LEGO-технології цілком обґрунтована.

Досить ефективно технологія використовується практичними психологами, дефектологами та логопедами в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. А. Лапін, розглядаючи корекційні можливості ЛЕГО-конструювання в умовах ЗДО з інклюзивною формою навчання, доводить, що процес оволодіння продуктивними видами діяльності дітьми з особливими освітніми потребами вимагає спеціально розробленої методики, без якої вони випробовують утруднення. Продуктивна діяльність у таких дітей дуже бідна за задумом, часто обмежена фізичними можливостями але при систематичному, відповідно спрямованому керівництві ці діти можуть досягти відносно високого рівня [9].

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що одним із завдань підготовки майбутнього фахівця з дошкільної освіти у вищому навчальному закладі є формування готовності до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією.

О. Попович, оцінюючи підготовку педагогів до здійснення конструктивної діяльності дітей як одну із проблем теорії і практики вищої освіти, зауважує, що конструктивна діяльність виявляється в умінні майбутніх вихователів формувати у вихованців потреби систематичної практичної діяльності, вдосконалювати уміння активізувати дітей під час занять [13].

© М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

Поняття «підготовка» здобувачів освіти педагогічного профілю у межах психолого-педагогічної науки розглядається як єдність професійної освіти і виховання особистості, що здійснюється в логіці освітнього процесу вишу, а «готовність» як результат цього процесу та складна динамічна інтегральна характеристика особистості здобувача освіти.

Так, у великому тлумачному словнику визначено, що результатом підготовки є готовність, що трактується як «стан готового» і «бажання зробити що-небудь» [2, с.257].

У сучасній психолого-педагогічній літературі є різні погляди на поняття «готовність». Так, питанням готовності спеціаліста до виконання своїх професійних обов'язків приділяли увагу науковці В. Бондар, Л. Мороз та ін,; проблеми формування професійної готовності до педагогічної діяльності вивчали наукові студії І. Дичківська, А. Линенко, Є. Кулик та ін., аспекти готовності до різних видів професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти вивчали Н. Гончар, Т. Жаровцева, Л. Мельничук, О. Попович, Т. Танько та ін.

У процесі узагальнених підходів наукових студій до готовності як результату професійної підготовки майбутніх педагогів доведено, що означена дефініція є первинною, фундаментальною умовою здійснення тієї чи іншої діяльності. Визначаємо, що на особливу увагу заслуговує готовність як професійна риса особистості, що формується на основі здобутих компетентностей із урахуванням індивідуальних якостей.

Тому готовність здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією в дослідженні розуміємо як інтегровану якість особистості здобувача освіти, яка характеризується стійкими цінностями, орієнтаціями і позитивною мотивацією фахівця, набутими компетентностями проєктування та організації конструктивної діяльності дітей на основі освітніх можливостей LEGO-технології та є результатом професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Для розуміння та дослідження сутності цього процесу необхідно чітко надати його критеріальну характеристику. Тож, критерій (від грец. kгitegion – засіб для судження) – ознака, завдяки якій відбувається оцінка, визначення або класифікація явища чи процесу [10, с. 32].

І. Дичківська надає таке визначення критерію якості об'єкта – показник, що характеризує властивість (якість) об'єкта, оцінювання якого можливе за одним із способів вимірювання або експертним методом [4, с. 341]

Н. Гончар зазначає, що критерії є ідеальним зразком для порівняння з реальними явищами, за їх допомогою можна встановити міру відповідності, наближення до заданої моделі сформованості того чи іншого педагогічного явища [3, с.81].

Відповідно, показник є компонентом критерію, типовим і конкретним проявом однієї із суттєвих ознак особистості. Наявність чітко визначених показників полегшують оцінку якості сформованості критерію. Показник – це явище або подія, за якими можна робити висновок про динаміку певного процесу [10, с. 34].

Здійснивши аналіз визначення у вітчизняних наукових студіях критеріїв підготовки майбутніх педагогів до різних видів професійної діяльності, можна констатувати той факт, що процес готовності здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією має чітку структуру, яка має таку систему критеріїв: мотиваційний, когнітивний, технологічний, рефлексивний та відповідні їм показники. Схарактеризуємо кожний критерій окремо.

Мотиваційний критерій є основним у структурі готовності здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією, оскільки потреби, прагнення, цінності, схильності та мотиви становлять її основу.

Показниками мотиваційного критерію є:

– прагнення до оволодіння LEGO-технологією та творчого застосування в умовах практичної діяльності з дітьми;

– наявність стійкого інтересу до конструктивної діяльності дітей;

– усвідомлення важливості конструктивної діяльності дітей в розвитку особистості дитини;

– наявність сформованих професійних цінностей: задумів, ідей, орієнтирів, особистісних пріоритетів та інтересів;

– наявність професійних орієнтацій: престиж професійної діяльності вихователя, захоплення педагогічною діяльністю, постійна робота з дітьми, орієнтація на творчість (креативність);

© М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

– усвідомлена потреба та бажання студентів поглиблювати знання гуманітарних і професійно спрямованих дисциплін;

– прагнення будувати кар'єру у контексті педагогічної діяльності; прагнення досягати результатів щодо навчання дітей конструюванню;

– бажання брати участь у застосуванні та поширенні досвіду використання LEGO-технології.

Когнітивний критерій відображає рівень теоретичної підготовленості до застосування здобувачами освіти педагогічного профілю LEGO-технології в процесі організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку.

Цей критерій дає змогу визначити обсяг та глибину знань майбутніх вихователів і може бути схарактеризований такими показниками:

– володіння знаннями про сутність та основні принципи конструктивної діяльності дітей;

– досконале володіння термінологію з даної проблеми;

– наявність компетентностей проєктування та організації конструктивної діяльності дітей на основі освітніх можливостей LEGO-технології;

– знання про зміст та результати конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією;

– знання критеріїв ефективності педагогічних технологій;

– знання про форми, методи та прийоми роботи з дітьми;

– знання механізмів педагогічної рефлексії;

– знання про можливості творчого застосування LEGO-технології в освітньому процесі.

Технологічний критерій передбачає сформованість умінь та навичок здобувачів освіти педагогічного профілю на основі здобутих знань організовувати та впроваджувати конструктивну діяльність дітей дошкільного віку за LEGO-технологією. Показниками технологічного критерію є:

– оволодіння професійно важливими уміннями та навичками щодо планування, організації та здійснення конструктивної діяльності дітей;

– уміння визначати мету, прогнозувати кінцевий результат, планувати послідовність дій, узгоджувати педагогічні дії з діями партнерів;

– уміння заохочувати дітей до конструктивної діяльності за LEGO-технологією;

– ефективно впроваджувати активні методи навчання на різних етапах освітнього процесу на основі педагогічної підтримки, партнерської взаємодії та психологічного комфорту;

– уміння об'єктивно та обґрунтовано оцінювати можливості LEGO-технології, яка використовується в освітньому процесі з дітьми раннього та дошкільного віку;

– уміння створювати освітнє середовище відповідно до індивідуальних, вікових, гендерних, психофізіологічних особливостей дітей;

– володіння прийомами активізації дітей до самостійної творчої діяльності;

– готовність до підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Рефлексивний критерій слугує для оцінювання сформованості важливих особистих якостей здобувача освіти, зокрема комунікативних та рефлексивних.

За допомогою даного критерію можна дослідити процеси переходу зовнішнього контролю й оцінювання професійно-педагогічних дій здобувачів освіти до внутрішнього (самоконтроль, самооцінювання, самоаналіз). Рефлексивний критерій відображається рядом показників:

– рівень сформованості комунікативної компетентності майбутнього педагога;

– наявність уміння адекватно оцінювати наявну педагогічну ситуацію й самовизначитися в ній;

– уміння здійснювати самоконтроль в професійній діяльності з дітьми;

– здатність до самооцінки;

– уміння зробити самоаналіз власної професійної діяльності на основі знань про механізми педагогічної рефлексії, якості та результативності конструктивної діяльності дітей;

– уміння зробити самоаналіз своєї професійної діяльності в системі взаємин з дітьми, їх батьками, педагогами;

– уміння дослуховуватися до порад та зауважень досвідчених педагогів та своєчасно корегувати свої дії;

– спрямованість на саморозвиток та професійну самореалізацію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, укладання договору між Міністерством освіти і науки України та

компанією LEGO Foundation відкрило нові можливості для впровадження технології в закладах дошкільної і початкової освіти. Саме тому суспільство України потребує від сучасної системи освіти творчого, ініціативного, конкурентоспроможного вихователя, здатного адаптуватись до викликів сьогодення, володіти сучасними педагогічними технологіями, успішно реалізувати себе в професійній діяльності. На засадах вивчення освітніх можливостей LEGO-технології та сутності конструктивної діяльності дітей, виявлено критерії, на які орієнтовані педагоги закладу вищої освіти щодо дослідження процесів формування готовності здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією. Критеріями визначено: мотиваційний, когнітивний, технологічний та рефлексивний. Кожний критерій схарактеризований та представлений низкою відповідних показників.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо у вивченні ефективності формування готовності здобувачів освіти педагогічного профілю до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку за LEGO-технологією за допомогою чіткого визначення її рівневої характеристики.

Список використаних джерел:

1. Бесага І. LEGO-технологія як засіб інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку / І. Бесага, В. Бутенко // Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи : зб. наук. статей студентів, магістрантів та молодих науковців. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2020. – С. 23–26.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 слів. Т. 8 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

3. Гончар Н. Критеріальні характеристики готовності вихователів дошкільних навчальних закладів до використання інтерактивних технологій / Н. Гончар // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 44. – С. 80–84.

4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.

5. Клевака Л. П. Освітньо-розвивальний потенціал LEGO-технології в інтелектуальному розвитку дитини дошкільного віку / Л. П. Клевака, О. І. Гришко // Технології розвитку інтелекту. – 2020. – Т. 4, № 2 (27). – Режим доступу : http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/500 (дата звернення 16.03.2024).

6. Корінна Г. О. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності в умовах європейського освітнього простору / Г. О. Корінна // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ВПЦ Візаві, 2017. – Вип. 16. – С. 284–291.

7. Котелянець Н. В. Педагогічні умови формування конструктивної діяльності дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Котелянець // International scientific journal «Grail of Science». – 2021. – Вип. 10. – С.422–428.

8. Крутій К. Л. Вимоги до концептуальної структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх вихователів ДНЗ до професійної діяльності / К. Л. Крутій, І. М. Шоробура // Моделі підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійної діяльності : кол. монографія / за заг. ред. Л. В. Зданевич, ред. К. Л. Крутій. – Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2016. – С. 17–22.

9. Лапін А. В. Корекційні можливості лего-конструювання в умовах ДНЗ з інклюзивною формою навчання [Електронний ресурс] / А. В. Лапін. – Режим доступу : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708349 (дата звернення 20.03.2024).

10. Вища освіта : Національний освітній глосарій / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін.; за ред. В. Г. Кременя. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.

11. Основи дизайну та організація художньої праці в ЗДО : навч. посібник / укладачі: І. В. Фролова, М. І. Ярославцева, В. В. Ладика, Т. К. Бакуменко ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2022. – 160 с.

12. Особистісно-професійне вдосконалення майбутнього фахівця з дошкільної освіти в процесі педагогічної практики : методичні настанови / уклад. Х. А. Шапаренко, С. В. Пєхарєва, М. І. Ярославцева, Т. В. Коробова. – Харків : КЗ «ХГПА», 2019. – 91 с.

13. Попович О. М. Підготовка майбутніх вихователів до організації конструктивної діяльності дітей дошкільного віку : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / О. М. Попович. – Тернопіль, 2017. – 221 с.

14. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з ЛЕГО» / О. Ю. Рома, В. Ю. Близнюк, О. П. Борук. – Київ : The LEGO Foundation, 2016. – 140 с.

15. Шість цеглинок в освітньому просторі школи [Електронний ресурс] : метод. посібник. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/LEGO/tseglinok-kviten-2018-web.pdf (дата звернення 18.03.2024).

© М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

References:

1. Besaha, I & Butenko, V 2020, ‘LEGO-tekhnolohiia yak zasib intelektualnoho rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku’ *[LEGO-technology as a means of intellectual development of children of senior preschool age]*, *Doshkilna i pochatkova osvita: realii ta perspektyvy*, Pp. 23–26.
2. Busel, VT (ed) 2005, *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy : 250000 [Great Explanatory Dictionary of the modern Ukrainian language: 250000 words]*, Perun, Kyiv.
3. Honchar, N 2023, ‘Kryterialni kharakterystyky hotovnosti vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv do vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii’ *[Criterion characteristics of preschool teachers' readiness to use interactive technologies]*, *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly*, iss 44, Pp. 80–84.
4. Dychkivska, IM 2004, *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies: a textbook.]*, Akademvydav, Kyiv.
5. Klevaka, LP & Hryshko, OI 2020, ‘Osvitno-rozvyvalnyi potentsial LEGO-tekhnolohii v intelektualnomu rozvytku dytyny doshkilnoho viku’ *[Educational and developmental potential of LEGO technology in the intellectual development of preschool children]*, *Tekhnolohii rozvytku intelektu*, Vol. 4, no 2.
6. Korinna, HO 2017, ‘Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity do profesiinoi diialnosti v umovakh yevropeiskoho osvitnoho prostoru’ *[Training the future specialists of preschool education for professional activity in the European educational space]*, *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, iss 16, Pp. 284–291.
7. Kotelianets, NV 2021, ‘Pedahohichni umovy formuvannia konstruktyvnoi diialnosti ditei starshoho doshkilnoho viku’ *[Pedagogical conditions of forming constructive activity of children in senior preschool age]*, *Grail of Science*, iss 10, Pp. 422-428.
8. Krutii, KL & Shorobura, IM 2016, ‘Vymohy do kontseptualnoi strukturno-funktsionalnoi modeli pidhotovky maibutnikh vykhovateliv DNZ do profesiinoi diialnosti’ *[Requirements for the conceptual structural and functional model of training future preschool teachers for professional activity]* in Zdanevych, LV (ed) *Modeli pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv do profesiinoi diialnosti*, vyd-vo KHPA, Khmelnytskyi.
9. Lapin, AV 2019, *Korektsiini mozhlyvosti leho-konstruiuvannia v umovakh DNZ z inkliuzyvnoiu formoiu navchannia [Corrective possibilities of Lego construction in the conditions of preschool educational institutions providing inclusive education]*, viewed 20.03.2024 <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708349>.
10. Babyn, II, Boliubash, YY, Harmash, AA & Kremenia, VH 2011, *Natsionalnyi osvitnii hlosarii: vyshcha osvita [Higher education : National educational glossary]*, TOV «Vydavnychyi dim «Pleiady», Kyiv.
11. Frolova, IV, Yaroslavtseva, MI, Ladyka, VV & Bakumenko, TK 2022, *Osnovy dyzainu ta orhanizatsiia khudozhnoi pratsi v ZDO [Fundamentals to design and organization of artistic work in preschool educational establishments: a manual]*, Kharkiv.
12. Shaparenko, KA, Piekharieva, SV, Yaroslavtseva, MI & Korobova, TV 2019, *Osobystisno-profesiine vdoskonalennia maibutnoho fakhivtsia z doshkilnoi osvity v protsesi pedahohichnoi praktyky [Personal and professional development of future preschool education specialists in the process of pedagogical practice: methodological guidelines]*, Kharkiv.
13. Popovych, OM 2017, ‘Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do orhanizatsii konstruktyvnoi diialnosti ditei doshkilnoho viku’ *[Training future educators to organize constructive activities for preschool children]*, Kand.ped.n. thesis, Ternopil.
14. Roma, OI, Blyzniuk, OI, Boruk, OP 2016, *Prohrama rozvytku dytyny vid 2 do 6 rokiv ta metodychni rekomendatsii «Bezmezhnyi svit hry z LEHO» [Program for the development of children from 2 to 6 years old and methodological recommendations "The boundless world of playing with LEGO"]*, The LEGO Foundation, Kyiv.
15. Shist tsehlynok v osvitnomu prostori shkoly, 2018 *[Six bricks in the educational space of the school]*, viewed 18.03.2024 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/LEGO/tseglinok-kviten-2018-web.pdf>

Стаття надійшла до редакції 30.03.2024 р.

© М. І. Ярославцева, Т.К. Бакуменко, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-196-202
УДК 37.035.6

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

© Акімова О.М., Бережна А.В.
Комунальний заклад «Харківська-гуманітарно педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Інформація про авторів:
Акімова Олена Михайлівна: ORCID: 0000-0002-0776-1908; elenkaakimova@ukr.net к.пед.н, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради вул. Шота Руставелі 7, м.Харків, 61000, Україна
Бережна Анастасія Вікторівна: ORCID: 0009-0005-2515-5302; berezhnaanastasiia27@gmail.com аспірантка, Комунальний заклад «Харківська-гуманітарно педагогічна академія» Харківської обласної ради, вул. Шота Руставелі 7, м.Харків, 61000, Україна

Стаття присвячена аналізу сучасних методів організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів. Розглядаються основні тенденції та підходи до формування патріотичних цінностей у студентів вищих навчальних закладів. У статті розкривається значення національно-патріотичного виховання в сучасному освітньому контексті та пропонуються ефективні методи, такі як використання інтерактивних технологій, патріотичні заходи та проєкти, вивчення історії та культури в контексті національної ідентичності тощо. Автори статті наводять приклади успішної практики впровадження зазначених методів у навчальний процес, а також висвітлюють переваги та виклики, які виникають під час їх реалізації. Також розглядаються основні аспекти процесу організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів, його завдання та цілі, а також методи та засоби, за допомогою яких здійснюється виховання патріотичної свідомості. Особлива увага приділяється аналізу педагогічних технологій, які сприяють формуванню в дітей любові до своєї країни, її культури, історії та традицій. Автори висвітлюють роль вчителя у вихованні патріотичних почуттів учнів, а також вплив родинного середовища та освітньої системи на формування національної ідентичності. Зокрема розглядаються такі аспекти, як використання позашкільних заходів, інтерактивних методів навчання, розвиток креативності та ініціативності учнів. Аналізуються сучасні підходи до організації уроків із патріотичного виховання та їх ефективність у контексті сучасного освітнього середовища. Також у роботі досліджуються основні аспекти впливу волонтерства на формування патріотичних цінностей у студентів вищих навчальних закладів. Аналізується практичний досвід упровадження волонтерських проєктів та програм у навчальний процес, описується методика їх проведення та оцінка результатів. Значну уваги приділено взаємодії волонтерів зі студентами та викладачами, а також розглядаються можливості використання волонтерства для активізації патріотичних ініціатив та залучення до участі в національно-патріотичних заходах. Висновки, зроблені на основі аналізу, можуть бути корисними для викладачів та науковців, що працюють у сфері вищої освіти та виховання майбутніх педагогів.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів, національно-патріотичне виховання, волонтер, волонтерська діяльність.

O. Akimova, A.Berezhna "Modern methods of organizing national-patriotic education for future primary school teachers"

The article is dedicated to analyzing contemporary methods of organizing the national-patriotic education of future elementary school teachers. It discusses the main trends and approaches to instilling patriotic values in students of higher educational institutions. The article delves into the significance of national-patriotic education in the modern educational context and proposes effective methods, such as the use of interactive technologies, patriotic events and projects, studying history and culture within the context of national identity, and so forth. The authors provide examples of successful implementation of these methods in the educational process and highlight the advantages and challenges that arise during their implementation.

Furthermore, the article examines the fundamental aspects of organizing the national-patriotic education of future elementary school teachers, its objectives and goals, as well as the methods and means through which patriotic consciousness is nurtured. Special attention is given to analyzing pedagogical

 © О.М. Акімова, А.В. Бережна, 2024

technologies that contribute to fostering love for one's country, its culture, history, and traditions in children. The authors elucidate the role of teachers in instilling patriotic sentiments in students, as well as the influence of the family environment and the educational system on shaping national identity. Specifically, aspects such as the use of extracurricular activities, interactive teaching methods, and the development of students' creativity and initiative are discussed. The article also analyzes modern approaches to organizing lessons on patriotic education and their effectiveness in the contemporary educational environment.

Additionally, the work investigates the primary aspects of the impact of volunteering on shaping patriotic values in students of higher educational institutions. It examines the practical experience of implementing volunteer projects and programs in the educational process, describes the methodology of their implementation, and evaluates the results. Significant attention is paid to the interaction between volunteers, students, and teachers, as well as the possibilities of using volunteering to activate patriotic initiatives and engage in national-patriotic activities. The conclusions drawn from the analysis may be valuable for educators and researchers working in the field of higher education and the training of future educators.

Keywords: professional training of future elementary school teachers, national-patriotic education, volunteer, volunteering activities.

Постановка проблеми. У сучасному світі важливо забезпечити належний рівень національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів, оскільки вони відіграють ключову роль у формуванні світогляду та цінностей молодого покоління. Досліджуючи це питання, можна виявити багато викликів та проблем, що потребують ретельного дослідження.

Однією із таких проблем є впровадження сучасних технологій та інноваційних підходів у процес національно-патріотичного виховання. Багато ЗВО не мають належної технічної бази для ефективного використання цих засобів, а отже, вчителі можуть бути недостатньо підготовлені до їх використання. Поділяємо думку О. Акімової, що один із ключових чинників у покращенні якості підготовки майбутніх учителів початкових класів полягає в зміні застарілих підходів до їх професійної підготовки. Це відбувається через розвиток свідомого попиту на сучасні науково обґрунтовані моделі педагогічного навчання, що враховують постійні зміни в умовах євроінтеграційних процесів. Важливим аспектом є оновлення методів, інструментів та алгоритмів, що відбувається шляхом інтеграції найкращих практик з усього світу у вітчизняну систему педагогічної підготовки [1].

До таких сучасних методів можна віднести впровадження в освітньому та виховному процесі проблеми волонтерської діяльності. Однак існують питання, пов'язані з використанням волонтерської діяльності як методу організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів, які потребують уваги та подальшого дослідження.

Однією з ключових проблем є відсутність стандартизованих методик та програм використання волонтерської діяльності у процесі національно-патріотичного виховання майбутніх учителів. Хоча волонтерство може бути ефективним інструментом для формування патріотичних цінностей, недостатньо досліджено оптимальні методи його впровадження в освітній процес.

Крім того, існують питання, пов'язані з мотивацією студентів до участі в волонтерській діяльності та їхньою готовністю до активної участі у таких проєктах. Недостатня усвідомленість важливості та переваг волонтерства, а також відсутність стимулів для участі можуть ускладнювати впровадження цього методу в навчальний процес.

Також важливою проблемою є нестабільність та непередбачуваність волонтерських ініціатив та проєктів, що може ускладнювати їхнє впровадження в навчальну програму та зменшувати ефективність процесу національно-патріотичного виховання.

Отже, дослідження проблем сучасних методів організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів має велике значення для подальшого розвитку освіти та підготовки кваліфікованих педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні питання національно-патріотичного виховання досліджували багато сучасних науковців: Г. Ващенко, М. Костомарова, Г. Пономарьова, І. Степанець; методики організації національно-патріотичного виховання в умовах сучасної освіти досліджено у працях: І. Беха, К. Журби, К. Чорної; сучасні підходи до організації національно-патріотичного виховання визначено М. Дубиною, О. Коркішко, П. Онищуком; а також методики професійної підготовки педагогів до

© О.М. Акімова, А.В. Бережна, 2024

організації національно-патріотичного виховання було висвітлено у працях: Т. Анікіна, Т. Мельник, Г. Назаренко.

Вагомий внесок у дослідження підготовки та залучення соціальних груп до волонтерської діяльності зробили багато науковців. Проблеми волонтерства досліджували А. Капська, В. Назарук, В. Петрович (визначено принципи волонтерської діяльності); такі науковці як І. Звєрєва, Г. Лактіонова, С. Харченко теоретично обґрунтували та визначили волонтерську діяльність як частину виховного процесу з учнівською молоддю; Ю. Поліщук досліджував волонтерську діяльність молодіжних та студентських організацій; Н. Романова, Н. Трубнікова, Н. Черепанова обґрунтували фактори мотивації участі у волонтерстві [3].

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі сучасних методів організації національно-патріотичного виховання та особливостях їх організації. А також дослідження впливу волонтерської діяльності як методу організації національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі професія вчителя початкових класів відіграє ключову роль у формуванні майбутнього суспільства. Професійна підготовка таких вчителів є однією з найважливіших складових освітнього процесу, оскільки вона визначає якість та ефективність освіти на початковому рівні. У зв'язку зі змінами в сучасному освітньому середовищі, великою увагою користується питання професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

На думку О. Акімової, педагогічна галузь має важливе завдання — реалізувати основні принципи освіти, які визначені українською державою. Це означає, що кожна дитина має мати доступ до різних форм та типів освіти, інклюзивний простір школи, рівні умови для розвитку її здібностей, а також гуманне, демократичне та толерантне оточення. Національна освіта повинна ґрунтуватися на цінностях, культурі та мові країни, бути інтегрованою з науковим та виробничим середовищем, а також мати відповідність світовим стандартам і сучасним тенденціям [2].

Національно-патріотичне виховання є складною і багатогранною сферою педагогічної діяльності та частиною системи виховання загалом, спрямованою на формування в особистості почуття гордості за свою країну, поваги до її історії та культури, а також відчуття відповідальності перед нею. Також, зазначаємо, що національно-патріотичне виховання є невід’ємною частиною професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Для належного розуміння цього поняття важливо проаналізувати його складові елементи та основні принципи.

По-перше, національно-патріотичне виховання базується на формуванні в особистості національної свідомості. Це включає в себе ознайомлення з історією своєї країни, вивчення традицій, звичаїв та мови народу. Важливо, щоб особистість розуміла свою приналежність до певної культурної спільноти та була готова захищати її інтереси.

По-друге, національно-патріотичне виховання сприяє формуванню почуття патріотизму. Це означає любов та відданість своїй країні, готовність служити їй та захищати від зовнішніх загроз. Патріотичне виховання виховує в молодого покоління віру в себе та свої можливості в розвитку країни.

По-третє, національно-патріотичне виховання сприяє формуванню в особистості відповідального ставлення до спільного майна та культурної спадщини. Особистість навчається поважати та берегти історичні пам'ятки, природні ресурси та національні цінності, розуміючи їх важливість для майбутніх поколінь.

Отже, характеристика національно-патріотичного виховання включає в себе формування національної свідомості, почуття патріотизму та відповідального ставлення до спільного добра. Ці аспекти визначають основні напрями роботи вчителя та є ключовими в розвитку національної ідентичності учнів.

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України: «головною метою є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов’язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин» [5].

Виховання в української молоді патріотизму – одне з головних завдань сучасної школи. Учителі, вихователі, усвідомлюючи національні джерела патріотизму, мають шукати нові шляхи розв’язання проблем патріотичної вихованості школярів.

Процес виховання патріотизму – це система виховної роботи на уроці та в позаурочній діяльності, спрямована на

© О.М. Акімова, А.В. Бережна, 2024

формування свідомого громадянина з почуттям любові до народу та Батьківщини.

Згідно із Законом України, визначаємо, що національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів. Виховання громадян із високим рівнем патріотизму є складним та цілеспрямованим процесом, який включає у себе діяльність державних органів, освітніх установ, громадських організацій та сімей із метою формування в учнів відчуття поваги, любові до Батьківщини та бажання бути активними громадянами. Основною метою цього процесу є створення в молодого покоління глибокого розуміння значення України як держави, її незалежності та цілісності, а також підготовка їх до виконання громадянських обов'язків та захисту національних інтересів [5].

Сучасний контекст вимагає постійного оновлення підходів до організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів. З урахуванням змін у суспільстві та освітніх парадигм, необхідно розглядати нові методи і стратегії, які б забезпечили ефективний розвиток національної свідомості у вчителів початкових класів.

Також важливим аспектом є впровадження в навчальний процес міжпредметних зв'язків. Інтеграція знань з історії, літератури, мистецтва та інших предметів дозволяє глибше осмислити поняття патріотизму та національної гордості. Цей підхід сприяє формуванню комплексного розуміння національної ідентичності в майбутніх учителів.

Крім того, важливою складовою сучасного підходу є розвиток міжкультурної компетентності та глобальної освіти. Вивчення культурних традицій та звичаїв інших народів сприяє розширенню світогляду та формуванню толерантного ставлення до різноманітності. Це важливо для розвитку національної свідомості та готовності майбутніх учителів до патріотичного виховання учнів.

Отже, сучасні підходи до організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів передбачають використання інноваційних методик, інтерактивних технологій та ігрових підходів, а також акцентують увагу на розвитку міжкультурної компетентності та глобальної свідомості.

Сьогоднішнє суспільство постійно вдосконалюється та розвивається в умовах стрімко змінюючихся технологій, соціокультурних викликів та глобальних перетворень. У такому контексті освіта виступає ключовим чинником формування майбутнього суспільства, а національно-патріотичне виховання виявляється однією з найважливіших складових процесу підготовки молодого покоління.

Особлива увага до формування національно-патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкових класів має велике значення, оскільки саме вони несуть відповідальність за виховання та формування моральних, етичних та культурних цінностей учнів. У цьому контексті використання волонтерської діяльності як методу організації національно-патріотичного виховання набуває особливої актуальності та важливості.

Важливим видається уточнення поняття «волонтерська діяльність», «волонтер». У науковій літературі існує велика кількість тлумачень, за допомогою яких дослідники намагаються відобразити сутність цих дефініцій, тому спробуємо подати повну характеристику цього явища.

У статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» зазначається, що волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [8].

За Т. Крижановською, волонтерська діяльність – це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб – волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера [7].

Поняття «волонтер» визначається як людина, яка добровільно й без примусу виконує певну роботу, не чекаючи за неї будь-якої винагороди. Волонтера розглядають як людину, яка бере участь у заходах або надає послуги іншим людям не за обов'язком або через службу та не чекаючи будь-якої компенсації за свою діяльність [4].

У Законі України «Про волонтерський рух» визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років або, як виняток (за згодою одного з батьків або особи, яка їх заміняє), з 15 років [9].

© О.М. Акімова, А.В. Бережна, 2024

Досліджуючи наукові праці, робимо висновок, що основними функціями волонтерства є: підтримка соціально незахищених груп суспільства, спільне вирішення та розв'язання проблем в соціальній групі чи громаді, засади самоуправління з певних питань, об'єднання громадян з метою досягнення спільною мети, участь у розвитку суспільства, пропаганда соціальних цінностей та традицій, адаптація особистості у соціальній групі чи суспільстві. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що участь майбутнього педагога у формах волонтерської діяльності буде вкрай важливим чинником у професійній підготовці у закладах вищої освіти.

Отже, волонтерська діяльність багатогранна, вона існує в різних сферах життя суспільства та відіграє важливу роль у розвитку й окремої людини, і суспільства загалом.

На думку вчених, волонтерська діяльність є ефективним методом формування національно-патріотичних почуттів та цінностей серед майбутніх учителів початкових класів. Цей процес сприяє розвитку відчуття громадянської відповідальності, патріотизму та активної громадянської позиції.

Перш за все, волонтерська діяльність дозволяє майбутнім учителям особисто відчути важливість допомоги і підтримки своєї країни та співвідчуття до людей, що потребують допомоги. Це сприяє формуванню в них патріотичних почуттів та розумінню важливості активної участі у житті своєї держави.

Друге, волонтерська діяльність надає можливість майбутнім учителям поглиблено вивчати історію, культуру та традиції своєї країни через практичну діяльність. Під час участі у волонтерських проєктах вони можуть відвідувати історичні місця, проводити екскурсії для дітей та молоді, а також брати участь у заходах, присвячених національним святам та відзначенням.

Третє, волонтерська діяльність сприяє розвитку громадянських якостей у майбутніх учителях, таких як взаємодопомога, толерантність, адаптивність та емпатія. Ці якості є важливими для формування відповідальної громадянської особистості, яка відчуває свою залежність від благополуччя своєї країни та активно допомагає у її розвитку.

Отже, волонтерська діяльність виступає як потужний інструмент формування національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів. Цей метод сприяє розвитку патріотичних почуттів, громадянської активності та емпатії, що є необхідними умовами для становлення відповідальної та свідомої громадянської особистості.

Упровадження волонтерської діяльності в професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів є одним з перспективних напрямків у сучасній освіті. Цей підхід дозволяє забезпечити студентів не лише необхідними теоретичними знаннями, а й практичним досвідом роботи з дітьми та виявити їхні професійні та особистісні якості. Розглянемо основні аспекти впровадження волонтерської діяльності у процес підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Волонтерська діяльність надає студентам можливість отримати цінний досвід роботи з дітьми та практично застосувати свої знання в реальних умовах. Волонтери беруть участь у виховній та освітній роботі з дітьми, допомагаючи їм у навчанні, організації заходів та виховних програм.

Працюючи волонтерами та організовуючу волонтерські акції, студенти отримують можливість розвивати свої комунікативні та організаторські навички, вчитися працювати в команді та вирішувати конфліктні ситуації. Вони засвоюють методику роботи з дітьми різного віку, навчаються виявляти та розвивати їх таланти та здібності.

Участь у волонтерській діяльності сприяє професійному зростанню студентів, допомагає їм зрозуміти особистість кожної дитини, виявити і розвинути свої власні творчі та педагогічні здібності. Це сприяє їхній самореалізації та відчуттю власної важливості в суспільстві.

Волонтерська діяльність сприяє формуванню національно-патріотичних цінностей серед майбутніх учителів. Через взаємодію з дітьми та участь у різноманітних заходах з виховання патріотизму, студенти самі стають прикладом патріотизму та любові до рідного краю.

Таким чином, упровадження волонтерської діяльності у професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів є актуальним та перспективним напрямком.

Учені визначають, що волонтерська діяльність набуває все більшого значення як метод формування національно-патріотичних цінностей та світогляду у молодого покоління. Зокрема, вона має великий потенціал у сфері організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкової школи. Волонтерство може стати ефективним інструментом для впровадження патріотичних

© О.М. Акімова, А.В. Бережна, 2024

цінностей у освітній процес та сприяти формуванню в учителів початкової школи відповідального ставлення до своєї країни та громадянському обов'язку [6].

Однією з переваг використання волонтерської діяльності є можливість залучення студентів до активної участі у проєктах, спрямованих на підтримку рідного краю та підвищення національного самосвідомості. При цьому студенти мають можливість здобувати практичні навички та досвід роботи у команді, що є важливим для їхньої професійної підготовки.

Крім того, волонтерська діяльність сприяє залученню уваги до національних традицій, історії та культури, що є важливим для формування національної самосвідомості у молодого покоління. Участь у волонтерських проєктах може сприяти розвитку почуття патріотизму та гордості за свою країну серед студентів.

Проте важливо враховувати також і потенційні труднощі та виклики, пов'язані з упровадженням волонтерської діяльності у процес національно-патріотичного виховання. Недостатня усвідомленість важливості та переваг волонтерства серед студентів, а також відсутність стимулів до участі може ускладнювати процес організації та виконання волонтерських проєктів. Також важливо враховувати культурні та індивідуальні особливості студентів у виборі проєктів та методів їх реалізації.

Отже, волонтерська діяльність може стати ефективним методом організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів, проте її впровадження вимагає ретельного аналізу потенційних переваг та труднощів, а також розробки оптимальних стратегій організації та виконання волонтерських проєктів.

Висновки. У сучасних умовах важливість національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкових класів набуває особливого значення.

Використання інтерактивних методик, проєктної діяльності, волонтерської роботи не лише сприяє формуванню глибокого розуміння і цінування власної культури та історії, а й розвитку патріотичних почуттів та громадянської активності.

Постійне та системне впровадження волонтерської діяльності як сучасного методу організації національно-патріотичного виховання є надзвичайно важливим у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів, оскільки воно сприяє не лише підготовці кваліфікованих педагогів, а й формуванню цілісної особистості, здатної відповідально й творчо працювати в умовах сучасного суспільства.

Волонтерська діяльність виявляється надзвичайно ефективним інструментом у формуванні національно-патріотичних цінностей та патріотичної ідентичності в майбутніх педагогів. Її значущість полягає в сприянні активізації громадянської позиції, розвитку відповідальності за долю своєї країни та усвідомленні важливості внеску у власне суспільство.

Взаємодія з різними соціальними групами та участь у різноманітних благодійних проєктах допомагає майбутнім учителям отримати цінний досвід співпраці та відчути себе активними учасниками суспільного життя. Волонтерська діяльність стає невід'ємною складовою процесу виховання, що сприяє не лише особистісному розвитку, а й підготовці майбутніх педагогів до високої місії формування патріотичної свідомості та громадянської активності серед школярів.

Список використаних джерел:

1. Акімова О. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів: вітчизняні та світові практики / О. Акімова // Освіта. Інноватика. Практика. - 2024. – Т. 12, № 2. - С. 6-11.

2. Акімова О. М. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності за реалізації концепції «Нова українська школа» / О. М. Акімова, О. В. Кузнецова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. - 2018. - Вип. 6. - С. 15-24.

3. Алєксєєнко Т. Ф. Соціальна поведінка особистості і групи: мотиви, моделі, особливості розвитку / Т. Ф. Алєксєєнко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013.

4. Захарчук М. І. Волонтерство як соціальний феномен, інститут громадянського суспільства, економічна і соціальна категорія / М. І. Захарчук // Публічне управління та адміністрування в умовах війни в поствойний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–28 квіт. 2022 р.). - 2022. - С. 29–133.3.

5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : наказ М-ва освіти і науки України від 06.06.2022 р. –2022. – Режим доступу :

© О.М. Акімова, А.В. Бережна, 2024

https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text (дата звернення 15.04.2024р.)

6. Коркішко О. Г. Патріотичне виховання молодших школярів: Методичні рекомендації вчителям шкіл, вихователям груп подовженого дня, організаторам виховної роботи / О. Г. Коркішко. - Слов'янськ. - 2012.

7. Крижановська Т. І. Волонтерський рух на Харківщині: проблеми та перспективи / Т. І. Крижановська // Управління розвитком. – 2010. – № 7(83). – С. 123–124.

8. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р., № 3236 VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/3236-17 (дата звернення 15.04.2024р.)

9. Про волонтерський рух : Закон України від 13 квіт. 2010 р., № 2118-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-2004-%D1%80 (дата звернення 15.04.2024р.)

References

1. Akimova, O 2024, ‘Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv: vitchyzniani ta svitovi praktyky’ *[Professional training of future primary school teachers: national and international practices]*, *Education. Innovation. Practice*, iss 12(2), Pp. 6–11.

2. Akimova, O & Kuznetsova, O 2018, ‘Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly do profesiinoi diialnosti za realizatsii kontseptsii «Nova ukrainska shkola»’ *[Forming the readiness of future primary school teachers for professional activity in the implementation of the concept "New Ukrainian School"]*, *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, no 6, Pp. 15–24.

3. Alieksieienko, T n. d., ‘Sotsialna povedinka osobystosti i hrupy: motyvy, modeli, osoblyvosti rozvytku’ *[Social behavior of individuals and groups: motives, models, peculiarities of development]*, in Sukhomlynska, OV, Bekh, ID & Melnyk, OV *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial*, Ivano-Frankivsk.

4. Zakharchuk, MI 2022, ‘Volonterstvo yak sotsialnyi fenomen, instytut hromadianskohosuspilstva, ekonomichna i sotsialna katehoriia’ *[Volunteering as a social phenomenon, civil society institution, economic and social category]*, *Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh viiny v postvoinyi period v Ukrain, 15–28 kvitnia 2022, Kyiv*, DZVO «Universytet menedzhmentu osvity» NAPN, Kyiv.

5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy 2022, Kontseptsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy, nakaz vid 6 chervnia *[Concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 06.06.2022 - 2022.]*, viewed 15.04.2024 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>

6. Korkishko, O 2012, *Patriotychne vykhovannia molodshykh shkoliariv. Metodychni rekomendatsii vchyteliam shkil, vykhovateliam hrup podovzhenoho dnia, orhanizatoram vykhovnoi roboty [Patriotic education of junior schoolchildren: Methodological recommendations for school teachers, educators of extended day care centers, and organizers of educational work]*, Sloviansk.

7. Kryzhanovska, T 2010, ‘Volonterskyi rukh na Kharkivshchyni: problemy ta perspektyvy’ *[Volunteer movement in Kharkiv region: problems and prospects]*, *Upravlinnia rozvytkom*, no 7(83), Pp. 123–124.

8. Verhovna Rada Ukrainy 2011, Zakon Ukrainy Pro volontersku diialnist № 3236 VI *[On volunteer activity: Law of Ukraine of April 19. 2011, No. 3236 VI]*, viewed 15.04.2024 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/3236-17>.

9. Verhovna Rada Ukrainy 2010, Zakon Ukrainy Pro volonterskyi rukh №2118- VI *[On the volunteer movement : Law of Ukraine of April 13. 2010, No. 2118-VI]*, viewed 15.04.2024 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-2004-%D1%80>

Стаття надійшла до редакції 03.05.2024 р.

© О.М. Акімова, А.В. Бережна, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-203-210
УДК 159.938

PROFESSIONAL HARDINESS OF SPECIALISTS IN THE WORKS OF DOMESTIC RESEARCHERS

© Bachiyeva L.O.
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Information about the author:
Bachieva Larysa Oleksandrivna: ORCID: 0000-0002-0188-6638; bachievalarisa@gmail.com, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Methodology and Education Management, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy; 16 University Street, Kharkiv, 61003, Ukraine.

The paper deals with the analysis of psychological and pedagogical theory and practice, which considers the concepts of "hardiness" and "professional hardiness". It has been highlighted that hardiness is an integral personal trait, which is responsible for the success of a person's coping with the difficulties of life. It has been determined that in the classical version, hardiness consists of the following elements: transformational coping; sustainable attitude towards the surrounding people; hardiness guidelines: commitment, control, challenge. Focusing attention on the professional context of the studied concept, domestic scientists introduce the concept of "professional hardiness", form and apply methods for determining its level among a wide range of specialists of various specialties. It has been determined that the practice of forming professional hardiness involves the use of psychodiagnostics, group discussions, role-playing games, modeling, psychotherapeutic techniques, etc. Examples of practice that involve the formation of professional hardiness through professional self-realization and the development of a "project of one's own professional development" in the environment of "life and professional space" have been highlighted.

The research method is the study and analysis of psychological-pedagogical theory and practice in defining the essence of the concept, its structure and methods of its formation among specialists of various specialties. This has led to the conclusion that in the modern practice of professional hardiness there are almost no methods that form the specified quality in a professional context.

This work has presented the idea that the formation of professional hardiness should be carried out during studying at an educational institution on the basis of the development of two components: a system of hardiness guidelines (general professional qualities) and mastering the methods of professional activity in the conditions of a changing life and professional space through structuring and working out professional risks according to the structure of professional activity (technique (set of equipment), technology (technological process); organization, management and economy, labor protection; ecology; legal issues of the industry).

Keywords: *professional hardiness, professional self-realization of a specialist.*

Бачієва Л.О. *"*Професійна життєстійкість фахівців у працях вітчизняних дослідників*"*

Стаття присвячена аналізу психолого-педагогічної теорії та практики, що розглядає поняття «життєстійкість» та «професійна життєстійкість». Висвітлено, що життєстійкість є інтегральною особистісною рисою, що відповідальна за успішність подолання особистістю життєвих труднощів. Встановлено, що в класичному варіанті життєстійкість складається з елементів: трансформаційний копінг; життєстійке ставлення до оточуючих людей; життєстійкі настанови: залучення (commitment), контроль (control), прийняття ризику (challenge). Концентруючи увагу на професійному контексті досліджуваного поняття, вітчизняні науковці вводять поняття «професійна життєстійкість», формують та застосовують методики її визначення рівня серед широкого загалу фахівців різних спеціальностей. Визначено, що практика формування професійної життєстійкості передбачає застосування психодіагностики, групових дискусій, рольових ігор, моделювання, психотерапевтичних технік тощо. Виокремлено приклади практики, що передбачають формування професійної життєстійкості через професійне самоздійснення та розроблення «проєкту власного професійного розвитку» в середовищі «життєво-професійного простору».

Методом дослідження стало вивчення та аналіз психолого-педагогічної теорії та практики щодо визначення суті поняття його структура та методик її формування у фахівців різноманітних спеціальностей. Це дозволило зробити висновок, що в сучасній практиці професійної життєстійкості майже відсутні методики, що формують зазначену якість у професійному контексті.

© L.O. Bachiyeva, 2024

У цій роботі презентовано ідею про те, що формування професійної життєстійкості слід здійснювати під час навчання в закладі освіти на підставі розвитку двох компонентів: системи стійких настанов (загально професійні якості) та опанування способами професійної діяльності в умовах змінюваного життєво-професійного простору через структурування та опрацювання професійних ризиків відповідно до структури професійної діяльності (техніка (сукупність устаткування, обладнання), технологія (технологічний процес); організація, управління й економіка, охорона праці; екологія; правові питання галузі).

Ключові слова: *професійна життєстійкість, професійне самоздійснення фахівця.*

Formulation of the problem in general. The domestic educational system is in a complex and controversial process of reform. Such changes are caused by many factors: entry into the European educational and research space; adaptation to educational activities in the conditions of martial law and future post-war reconstruction; development of information and communication and digital technologies, their implementation in production and education, etc. Under the influence of these circumstances, the educational system is in constant search, development and implementation of innovative methods (forms, methods, means, etc.) of education, which are included in practice as a way of training students for work in the extremely difficult conditions of the present and the uncertainty of the future. Additional pressure is added by the rapid development of production equipment and technologies. That is why the question of the formation of qualities in specialists that will ensure the effectiveness of activities, the preservation of physical and mental health in adverse conditions of life is being brought to the fore.

In the context of modern challenges, the personal qualities of specialists, such as stress resistance, hardiness, emotional stability, etc., become relevant. They are considered by the researchers to be among the psychological resources of hardiness necessary for a specialist to successfully overcome difficult situations in everyday life and professional activities. That is why the concept of "professional hardiness" of a specialist is in the focus of our attention.

Analysis of recent research and publications. The concept of "hardiness" was introduced into the scientific thesaurus in the field of psychology and social sciences by S. Kobasa and S. Maddi in works published in the late 1970s and 1990s [24]. Its different translations from the English language are "strength", "stability", "resilience" [8]. S. Maddi identified the phenomenon of "hardiness" as a result of a study in one of the companies of the personal characteristics of employees who, in conditions of constant stress, not only did not leave it, but, on the contrary, improved their professional activity. This made it possible to identify the attitudes and skills of these employees, which ensured the transformation of a stressful situation into a situation of development of their capabilities [23].

It should be noted that considering the subject of S. Maddi's research, the phenomenon of hardiness was identified on the basis of research in the professional field, however, in subsequent scientific publications, the professional meaning of hardiness was significantly reduced and began to be used in a more generalized sense. It is this trend that is continued by domestic scientists, mainly psychologists, who study the manifestations of hardiness of specialists in various fields, that is, in fact, it refers to manifestations of professional hardiness.

Manifestations of hardiness are studied in specialists of various specialties, in particular, L. Piankivska [13] examines the peculiarities of the manifestation of hardiness in police officers; O. Bacyleva and I. Dokiychuk [2] emphasize that the development of hardiness is one of the priority tasks of education within the framework of health-saving activities; O. Chykhantsova characterizes the internal factors of a person's hardiness [20]; the development of the ability to self-regulate as an important prerequisite for the formation of professional hardiness in students of pedagogical specialties is considered by Yu. Seryogin [16] and others.

The purpose of the paper. To analyze theoretical and empirical studies of domestic and foreign scientists who reveal the essence of the concept of "professional hardiness", to define its structure, to formulate the principles of the formation of the specified professionally important quality through the content of education.

Statement of basic material. In the essential understanding of the concept of hardiness, we prefer the works of the researcher who first introduced this concept into the scientific thesaurus. Therefore, hardiness is an integral personal trait that is responsible for the successful overcoming of life difficulties by a person S. Maddi [21-24]. According to S. Maddi [21-24], a person constantly makes a choice, which is divided into two types: the choice of immutability (the choice of the past) and the

© L.O. Bachiyeva, 2024

choice of the unknown (the choice of the future). It is the choice of the future that leads to self-actualization; however, it also causes anxiety that can be overcome with hardiness.

To define the structure of hardiness, it is also advisable to refer to S. Maddi's works [21-24]. In the classic version, hardiness includes the following elements: transformational coping; sustainable attitude towards the surrounding people; life-sustaining instructions: commitment, control, risk acceptance (challenge). The difference between resilient and non-resilient individuals is determined based on the presence or absence of three guidelines regarding stressful situations, a special attitude to the environment and a strategy of psychological coping with problematic situations to maintain psychological well-being. In this context, commitment implies the belief in the need to participate in problematic life situations, awareness of them, the need to make efforts and dedicate time to solve them, as well as the ability to get satisfaction from the activities. Control is the orientation to the manifestation of hardiness and independence in choosing one's own life path. It is about the fact that, as a more effective strategy, one should always strive to influence the outcome of events, and if such influence is not possible, then a person with a high orientation to control will change his or her attitude to the problematic situation, reassess the events. Finally, a challenge, or risk-acceptance, means convincing a person of the possibility of acquiring useful life experience from any (positive or negative) life event and stimulating (through it) further personal development. In addition, risk-acceptance is a person's belief that stress and change are a natural part of life, which contribute to deepening its understanding. Transformational coping as a resilient behavior should include the implementation of the necessary cognitive and behavioral steps for effective problem solving. A resilient attitude towards other people is a manifestation of a resilient attitude towards building relationships based on mutual support and mutual assistance [3].

Based on the ideas of S. Maddi [21-24], some researchers more thoroughly analyze the manifestation of the studied quality in the content of activities. That is why V. Vihrenko [4], leaning on V. Korolchuk [10] and M. Kuznetsova [12], cites manifestations of hardiness through activity. Thus, the component of involvement is the belief that participation in the events and situations that have occurred provides the maximum chance to find something interesting and valuable for the individual. A person with a developed component of involvement feels satisfaction from his or her activity. On the contrary, the lack of this belief can cause feelings of rejection and the impression that a person feels separated from life. Control is the belief that efforts can influence the outcome of a situation, even if this influence is not absolute and success is not guaranteed. A person with a developed component of control feels that he himself chooses his activity and path. Risk-acceptance is the belief that everything that happens contributes to development through the acquisition of new knowledge and experience, regardless of its positive or negative nature. A person who sees life as an opportunity to gain experience is ready to act even without a guarantee of success, and believes that the desire for comfort and security can limit personal development. Risk-acceptance is based on the idea of active formation of knowledge through experience and its further use [4, p. 25].

Considering the essence of hardiness in professional activity, O. Korniak defines it as a professionally important characteristic of an individual, which contributes to overcoming professional issues and preserving/restoring the efficiency of professional activity [9]. Therefore, professional hardiness is a key characteristic, which, in our view, should have been formed in a person during his or her studies at an educational institution.

Basic studies of the essence of the concept of "professional hardiness of an individual" are carried out by O. Kokun [7-8]. Relying on a systematic approach to the definitions of psychological concepts, the researcher defines that the professional hardiness of an individual is a systemic personal and professional property that is formed in a specialist throughout his professional life, manifested in a certain level of inclusion in professional activity, control over it and the acceptance of "professional risks", and ensures the ability to withstand adverse circumstances at work, preventing the development of professional maladaptation, health disorders and ensuring personal and professional growth [8, p. 75]. Based on these principles, the author developed the "Professional Hardiness Questionnaire" [1], which made it possible to determine the general level of professional hardiness, as well as the extent to which its three components (commitment, control and challenge) and four components (emotional, motivational, social and professional) were expressed.

T. Kruzheva [11], studying the peculiarities of professional hardiness of psychological and

© L.O. Bachiyeva, 2024

pedagogical specialization specialists, adheres to the concept of "professional hardiness" formulated by O. Kokun [8] and O. Korniyak [9]. When selecting the methodological toolkit, the researcher proceeded from the generalized theoretical-experimental essence of the hardiness phenomenon, which was specified into professional phenomenon and its structural components. In the empirical study, the author used seven methods that identified the following indicators: the general level of professional hardiness and its component composition. The following professionally important characteristics were suggested as possible determinants of professional hardiness: signs of professional self-realization, self-efficacy of professional activity, satisfaction with one's own work, indicators of psychophysiological state, characteristics of the motivational sphere and symptoms of emotional burnout [11, p. 111].

Regarding the correlation of indicators, which are considered as possible determinants of professional hardiness, T. Kruzheva [11] found that the level of professional risk acceptance and the component of professional hardiness probably correlate with the general level of professional self-realization of specialists; the level of professional inclusion, professional risk acceptance, motivational and professional components of professional hardiness are reliably correlated with the level of intra-professional self-realization; the level of professional risk acceptance probably correlates with self-efficacy; the levels of professional control and the motivational component of professional hardiness are reliably correlated with external positive motivation; a significant number of correlations were formed by the components of professional hardiness with indicators of scaled self-assessment of psychophysiological state [11, p. 115].

The obtained results suggest that the development of professional hardiness in the educational process can be ensured by the formation of professional motivation and components of professional self-realization. Of the above concepts, the concept of "professional self-realization" needs further study.

Professional self-realization is viewed as one of the most important forms of life self-realization, which is characterized by a high level of revealing the personal potential of a specialist in the chosen profession, the development of the abilities, connection with the profession, the constant demand for the professional qualifications, the wide use of his or her own professional experience and achievements of other specialists [7, p. 35].

Based on the analysis of leading experts in the field of work psychology [7, p. 36], the signs of professional self-realization have been identified: intra-professional (need for professional improvement, having a personal professional development project, satisfaction with one's own professional achievements, constant formulation of new professional goals, formation of one's own "life and professional space"); external professional (achievement of set professional goals, recognition of the specialist's achievements by the professional community; use of professional experience and achievements of specialists; disclosure of personal potential and abilities in the profession; manifestation of a high level of creativity in professional activity).

Therefore, one of the ways to develop the professional hardiness of specialists in the process of professional training is the formation of professional motivation and the development of the "own professional development project", which contains the components of "life-professional space". In this context, let's focus on the presence of a "professional" aspect in the essence of this concept. Further research will be directed to the study of the results of empirical studies of the professional hardiness of specialists in various professions.

L. Piankivska [13] conducted an empirical study of the level of formation of police officers' hardiness. The idea of the study was to determine correlations between indicators of hardiness and professional maladaptation among police officers. The experimental study was based on the results of using S. Maddi's Hardiness Model and the method of assessing professional maladaptation (M. Dmytrova). According to the results of the conducted correlation analysis, the presence of statistically significant inverse relationships between hardiness and professional maladaptation has been revealed. It has been found that a group with a high level of hardiness corresponds to a lower level of professional maladaptation [13, c. 954]. Therefore, we can suggest the expediency of transforming the concept of "hardiness" into "professional hardiness", studying its components and forming through the content of professional education.

The phenomenon of hardiness as a resource of personal well-being in today's conditions has been considered by O. Batsyleva [2]. Based on the works of Y. Hermanskyi and S. Kondratyuk [5], agreeing with the works of O. Chyharntsova, the author includes the following into the main signs of hardiness: physical and neuropsychological endurance, healthy lifestyle skills; stress resistance, mastery of self-training, relaxation

© L.O. Bachiyeva, 2024

techniques; moral stability; persistent cognitive interest, reflection skills, analysis and generalization; possession of communication skills; skills of working with conflicting information; household, economic and labor skills. The authors note that hardiness is a necessary resource, an integrated personal characteristic that makes it possible to successfully adapt in stressful situations, maintain internal balance and maintain personal well-being [2].

Contrary to the substantiation of the relevance of the studied concept, in our opinion, in such a context, the formation of hardiness is complicated, because it covers a broad scope of characteristics.

Yu. Seryogin considers self-regulation as an important prerequisite for the formation of professional hardiness in students of pedagogical specialties [16]. At the same time, the author understands self-regulation as a structural, psychophysiological formation of an individual, which is a unity of purposeful and motivated actions directly implicated in students' arbitrary decisions, selection, evaluation of the means of realization of the plans conceived, introspection of actions, determination of attitudes towards events, situations and their value attitude towards themselves [16, p. 160]. The author identifies conscious and unconscious self-regulation. At the same time, he views conscious self-regulation as a systematically organized process of a person's internal mental activity, aimed at initiating, building, supporting and managing various types and forms of voluntary activity, and which directly realizes the achievement of the accepted goals [16, p. 156]. The author studies self-regulation according to the method "Style of self-regulation of behavior (SSP-98)", developed by V. Morosanova. The key studied indicators are the characteristics of activity, namely: planning (definition of goals, the level of formation of conscious action-planning), modeling (understanding the system of internally significant conditions for achieving these goals); programming (conscious programming of one's own actions); assessment and correction of results (development and adequacy of self-evaluation and assessing the results of person’s own activity and behavior); flexibility (the level of formation of regulatory flexibility, i.e. the ability to rebuild the self-regulation system in accordance with changes in external and internal conditions); independence (development of regulatory autonomy).

Thus, based on the work of Y. Seryogin [16], we define that the prerequisite for the formation of professional hardiness is self-regulation, which actually comes down to planning, modeling, programming, flexibility in performing activities, and independence.

K. Sakharova proves the individual nature of the formation of hardiness. The author relies on the idea of identifying and developing by a specialist of his own strengths and weaknesses and determines the following stages: knowing yourself (one’s own individual psychological characteristics); awareness of one's own strengths and weaknesses; development of individualized development strategies aimed at increasing the level of hardiness and overcoming difficulties [14, p. 57].

The formation of qualities should be based on understanding the essence of this concept. L. Serdyuk, O. Kuprieieva [15] identify the following educational content modules: the meaning of the concepts "hardiness" and "resilient personality"; qualities related to hardiness (perseverance, confidence, initiative, determination, endurance, benevolence, sociability, independence, responsibility, activity, poise, etc.); criteria that determine the status of a resilient individual in modern society, including such aspects as a balanced lifestyle, purposefulness, optimism, confidence, high self-esteem, job satisfaction, self-discipline, courage, success and many others. [15, p. 58].

Among the methods and technologies for the formation of hardiness, researchers identify psychodiagnostics, group discussions, role-playing games, modeling, and the use of psychotherapeutic techniques and methods [18, p. 82]; training to increase hardiness (information block; exchange of opinions and discussion; psychotechnical exercises aimed at developing skills of step-by-step formation of reflection, interpersonal perception, positive self-perception and perception of others, self-disclosure, self-efficacy skills, self-determination, etc.; story-role and business games; psychodramatic games; methods of art therapy, brainstorming, relaxation, meditation and visualization techniques) [19, p. 214].

The method of developing the professional hardiness of teachers was developed by O. Kokun, O. Korniaka, and N. Panasenko [17]. It is aimed at ensuring the formation of a high level of: interest in one's own professional activity; satisfaction with one's profession and work; development of professional commitment; social and professional components of professional hardiness; internal professional motivation; ability to quickly establish contacts with other people; the ability to be aware of one's needs and feelings; the ability to regulate one's own emotions and a high level of professional self-efficacy. In addition, the system of classes is aimed at maintaining a good state of health, developing the

© L.O. Bachiyeva, 2024

ability to express their feelings spontaneously and directly, encouraging them to work steadily to improve their own professional level, developing the ability to reflect on their feelings and flexible behavior, creating conditions for disclosure of professional abilities. The following methods and techniques were used to accomplish these tasks: the method of positive psychotherapy (parables, metaphors), conversations, relaxation methods, role-playing games, brainstorming, tasks for self-discovery, etc. Also, the structure of training classes of the program includes: role-playing games (simulation of situations); group discussion exercises ("My professional self", "Pros and cons of my profession", "My methods of dealing with stress", "My professional resources", "Search for the positive", etc.); training exercises followed by discussion and analysis of the results. At the same time, the authors note that each psychological exercise or exercise-discussion contributes to solving not one, but several problems at the same time, which in combination contribute to the achievement of the main goal of the program [16, p. 30]

In our opinion, the proposed method is substantial and able to achieve the goals of forming the professional hardiness of a specialist. However, the presented technique is not professionally orientated, that is, it can be applied to form the hardiness of specialists of any specialty.

Taking into account the peculiarities of the professional activity of specialists of various specialties, we believe that the method of forming the professional hardiness of a specialist should be based not only on work with general professional qualities, but also on qualities that direct the activity of a specialist in "the conditions of a changing life and professional space" and "professional risks". In this idea, we rely on the definition of professional hardiness as a system that combines personal and professional qualities and is manifested in commitment, control of professional activity and acceptance of "professional risks" in the process of its implementation. Therefore, one of the ways to achieve the goal of forming the professional hardiness of a specialist is to identify and work out possible professional risks in the structure of professional activity.

According to the approach developed by O. Kovalenko, N. Briukhanova, N. Koroleva, the structure of vocational training of specialists is based on the structure of the industry [6]. The generalized structure of industry includes the following components: technology (set of equipment), technology (technological process); organization, management and economy, labor protection; ecology; legal issues of the industry.

In this context, we consider the formation of professional hardiness of a specialist as the identification and working out of possible professional risks and activities in the conditions of a changing life-professional space.

Conclusions and prospects for further research. The analysis of theoretical and empirical research by domestic and foreign scientists made it possible to define the essence and structure of the concept of "professional hardiness". To understand it as a complex personal formation, which is implemented through the instructions and methods of activity of a specialist, the development of such qualities that provide the opportunity to perform professional activities in unpredictable (stressful) situations. Professional hardiness is an inherent property of a person as a subject of activity, it is a professionally important characteristic that contributes to overcoming professional issues and preserving (restoring) the efficiency of professional activity. The formation of professional hardiness should be carried out during training in an educational institution and on the basis of the development of two components: a system of hardiness guidelines (general professional qualities) and mastering the methods of professional activity in the conditions of a changing life and professional space through the structuring and working out professional risks in accordance with the structure of professional activity.

Список використаних джерел:

1. А. с. 91953 Україна. Методика визначення рівня професійної життєстійкості «Опитувальник професійної життєстійкості» / О. М. Кокун. - дата реєстр. 28.08.2019.

2. Бацилєва О. В. Життєстійкість як ресурс особистісного благополуччя в умовах сьогодення / О. В. Бацилєва, І. О. Докійчук // Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє : до 85-річчя акад. В. І. Бондаря : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. – Харків, 2023. – С. 408-410.

3. Бондарева Т. С. Життєстійкість особистості в контексті способів долання складних життєвих ситуацій / Т. С. Бондарева // Актуальні проблеми психології. Т. 3 : Консультативна психологія і психотерапія. - 2018. - Вип. 14. - С. 233-254.

4. Віхренко В. В. Особливості життєстійкості осіб з різним локусом контролю в умовах воєнного стану : кваліфікаційна (магістерська) робота / В. В. Віхренко. - Вінниця, 2024. - 101 с.

5. Германський І. Ю. Теоретичні підходи до розуміння сутності життєстійкості особистості / І. Ю. Германський, С. М. Кондратюк // Збірник наукових праць Хмельницького інституту

© L.O. Bachiyeva, 2024

соціальних технологій Університету "Україна". - 2016. - № 12. - С. 129-132.

6. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання: дидактичне проектування : підручник / О. Е. Коваленко, Н. О. Брюханова, Н. В. Корольова. – Харків : УІПА, 2019. – 204 с.

7. Кокун О. М. Опитувальник професійного самоздійснення / О. М. Кокун // Практична психологія та соціальнаробота. - 2014. - № 7. - С. 35-39.

8. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена / О. М. Кокун // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2020. – Т. 5: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Вип. 20. – С. 68-81.

9. Корніяка О. М. Життєстійкість у професії викладача / О. М. Корніяка // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2020. – Т. 5: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Київ, 2020. – Вип. 19. – С. 93-110.

10. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості : автореф. автореф. дис. … канд. психол. наук / В. М. Корольчук. – Київ, 2009. – 32 с.

11. Кружева Т. Особливості професійної життєстійкості фахівців психолого-педагогічної спеціалізації / Т. Кружева // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2021. – Т. 5, № 21. – С. 110–115.

12. Кузнєцова М. М. Оптимізм в системі понять позитивної психології / М. М. Кузнєцова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2017. – № 56. – С. 146–158.

13. П'янківська Л. В. Життєстійкість як важлива особистісна якість поліцейського / Л. В. П'янківська // Перспективи та інновації науки. – 2022. – № 2(7). – С. 943–955.

14. Сердюк Л. З. Особистісний ресурс життєстійкості студентів із соматичними захворюваннями / Л. З. Сердюк, О. І. Купрєєва // Актуальні проблеми психології. Сер. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія : Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015. – Вип. 9 (7). – С. 311–317.

15. Серьогін Ю. Розвиток саморегуляції як передумова формування професійної життєстійкості майбутніх педагогів / Ю. Серьогін // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2021. – Т. 5, № 21. – С. 155–160.

16. Сприяння підвищенню життєстійкості фахівців соціономічних професій : методичні рекомендації / О. М. Кокун, О. М. Корніяка, Н. М. Панасенко та ін.; за ред. О. М. Кокуна. – Київ ; Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. – 84 с.

17. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека / Т. М. Титаренко, Т. М. Ларіна. – Київ : Марич, 2009. – 76 с.

18. Чиханцова О. А. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості / О. А. Чиханцова // Проблеми сучасної психології. – 2018. – №8(42). – С. 211–231.

19. Чиханцова О. А. Внутрішні чинники життєстійкості особистості / О. А. Чиханцова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. – Київ, 2019. – Т. 9, вип. 12. – С. 446-454.

20. Maddi S. Dispositional Hardiness in Health and Effectiveness / S. Maddi // Encyclopedia of Mental Health / H.S. Friedman (Ed.). – San Diego (CA) : Academic Press, 1998b. – P. 323–335.

21. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage / S. Maddi // Journal of Humanistic Psychology, 2004. – Apr. 4. – P. 279–298.

22. Maddi S. R. The personality construct of hardiness: I. Effects on experiencing, coping, and strain / S. R. Maddi // Consulting Psychology Journal: Practice and Research. – 1999. – Iss. 51(2). – Pp. 83–94.

23. Maddi S. R. Resilience at work: how to succeed no matter what life throws at you / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba. – NY: AMACOM, 2005. – 213 p.

References:

1. Kokun, OM 2019, *Metodyka vyznachennia rivnia profesiinoi zhyttiestiikosti «Opytuvalnyk profesiinoi zhyttiestiikosti» [Methodology for determining the level of professional viability "Questionnaire of professional viability"],* Ukraina A.s. № 91953.

2. Batsylieva, OV 2023, 'Zhyttiestiikist yak resurs osobystisnoho blahopoluchchia v umovakh sohodennia' *[Sustainability as a resource of personal well-being in today's conditions], Zbirnik nauk. pr. Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody*, Pp. 408-410.

3. Bondareva, TS 2028, 'Zhyttiestiikist osobystosti v konteksti sposobiv dolannia skladnykh zhyttievykh sytuatsii' *[Vitality of the individual in the context of ways of overcoming difficult life situations], Aktualni problemy psykholohii*, no 14, Pp. 233-254.

4. Vikhrenko, VV 2024, 'Osoblyvosti zhyttiestiikosti osib z riznym lokusom kontroliu v umovakh voiennoho stanu' *[Peculiarities of vitality of persons with different locus of control in the conditions of martial law],* Kvalifikatsiina (mahisterska) robota, Vinnytsia.

5. Hermanskyi, II & Kondratiuk, SM 2016, 'Teoretychni pidkhody do rozuminnia sutnosti zhyttiestiikosti osobystosti' *[Theoretical approaches to understanding the essence of a person's vitality], Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina"*, no 12, Pp. 129-132.

6. Kovalenko, OE, Briukhanova, NO & Korolova, NV 2019, *Metodyka profesiinoho navchannia: dydaktychne proektuvannia [Methodology of professional training: didactic design]*, Kharkiv.

7. Kokun, OM 2014, 'Opytuvalnyk profesiinoho samozdiisnennia' *[Questionnaire of*

professional self-realization], *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, no 7, Pp. 35-39.

8. Kokun, OM 2020, 'Profesiina zhyttiestiikist osobystosti: analiz fenomena' *[Professional vitality of the individual: analysis of the phenomenon]*, *Aktualni problemy psykholohii*, iss 5, vol. 20, Pp. 68-81.

9. Korniiaka, OM 2020, 'Zhyttiestiikist u profesii vykladacha' *[Sustainability in the teaching profession] Aktualni problemy psykholohii, Psykhofiziolohiia. Psykholohiia pratsi. Eksperymentalna psykholohiia*, iss 5, vol. 19, Pp. 93-110.

10. Korolchuk, VM 2009, 'Psykholohiia stresostiikosti osobystosti' *[Psychology of personality stress resistance]*, kand. psykhol. nauk abstract, Kyiv.

11. Kruzheva, T 2021, 'Osoblyvosti profesiinoi zhyttiestiikosti fakhivtsiv psykholoho-pedahohichnoi spetsializatsii' *[Peculiarities of professional sustainability of specialists in psychological and pedagogical specialization]*, *Aktualni problemy psykholohii*, iss 5, vol. 21, Pp. 110–15.

12. Kuznietsova, MM 2017, 'Optymizm v systemi poniat pozytyvnoi psykholohii' *[Optimism in the system of concepts of positive psychology]*, *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia*, iss 56, Pp. 146–158.

13. Piankivska, LV 2022, 'Zhyttiestiikist yak vazhlyva osobystisna yakist politseiskoho' *[Vitality as an important personal quality of a police officer]*, *Perspektyvy ta innovatsii nauky» (seriia «pedahohika», seriia «psykholohiia», seriia «medytsyna»)*, no 2(7), Pp. 943–955.

14. Serdiuk, LZ & Kuprieieva, OI 2015, 'Osobystisnyi resurs zhyttiestiikosti studentiv iz somatychnymy zakhvoriuvanniamy' *[Personal resource of vitality of students with somatic diseases]*, *Aktualni problemy psykholohii: Zahalna psykholohiia. Istorychna psykholohiia. Etnichna psykholohiia*, iss 9 (7), Pp. 311–317.

15. Serohin, Yu 2021, 'Rozvytok samorehuliatsii yak peredumova formuvannia profesiinoi zhyttiestiikosti maibutnikh pedahohiv' *[Development of self-regulation as a prerequisite for the formation of professional resilience of future teachers]*, *Aktualni problemy psykholohii*, iss 5, vol. 21, Pp. 155–160.

16. Kokun, OM, Korniiaka, OM, Panasenko, NM et al 2016, *Spryiannia pidvyshchenniu zhyttiestiikosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Helping to increase the sustainability of specialists in socio-economic professions]*, Vydavets Viktoriia Kundelska, Kyiv, Lviv.

17. Tytarenko, TM & Larina, TM 2009, *Zhyttiestiikist osobystosti: sotsialna neobkhidnist ta bezpeka [Vitality of the individual: social necessity and security]*, Marych, Kyiv.

18. Chykhantsova, OA 2018, 'Zhyttiestiikist ta yii zviazok iz tsinnostiamy osobystosti' *[Sustainability and its connection with personal values]*, *Problemy suchasnoi psykholohii*, iss 8(42), Pp. 211– 231.

19. Chykhantsova, O A 2019, Vnutrishni chynnyky zhyttiestiikosti osobystosti *[Internal factors of the vitality of the individual]*, Aktualni problemy psykholohii. Tom IKh. 12, 446-454. [in Ukraine]

20. Maddi, S 1998, Dispositional Hardiness in Health and Effectiveness, Encyclopedia of Mental Health. 323 – 335.

21. Maddi S, 2004, Hardiness: An operationalization of existential courage, Journal of Humanistic Psychology, 4, 279 – 298.

22. Maddi, SR, 1999, The personality construct of hardiness: I. Effects on experiencing, coping, and strain, Consulting Psychology Journal: Practice and Research, 51(2), 83–94.

23. Maddi, SR, Koshaba DM, 2005, Resilience at work: how to succeed no matter what life throws at you.. NY: AMACOM.

The article was received 29 April 2024

© L.O. Bachiyeva, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-211-220
УДК 331.5

РОЛЬ ЦЕНТРУ РОЗВИТКУ КАР'ЄРИ У РОБОТІ З МОЛОДДЮ

© Васильєва М.П., Білаш Я.В., Нестеренко Р.О.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Васильєва Марина Петрівна: ORCID: 0000-0002-2765-1220**,** vasylieva_maryna@uipa.edu.ua, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.
Білаш Яна Вікторівна: ORCID: 0009-0001-6970-3658, bilasch_yana@uipa.edu.ua, аспірантка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти, кандидат педагогічних наук, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.
Нестеренко Роман Олександрович: ORCID: 0000-0003-2361-9271, roman.nesterenko@uipa.edu.ua, старший викладач кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна;

Статтю присвячено визначенню сучасних викликів до створення і організації роботи центрів кар'єри як організаційної структури, покликаної надавати супровід студентській молоді у пошуку місця працевлаштування. На підставі аналізу зарубіжних досліджень з'ясовано можливості адаптації зарубіжного досвіду роботи центрів кар'єри до вітчизняних реалій.

Проведено аналіз терміну «професійна кар'єра» і сучасне його трактування з різних наукових позицій: психології, соціології, педагогіки. Сучасні умови змінюють підходи до процесу побудови професійної кар'єри, зокрема молоді. Питання про необхідність створення умов для формування певних компетентностей молодої людини, надання допомоги в усвідомленні їх необхідності і шляхів забезпечення спричинило пошук шляхів вирішення проблеми супроводу молодої людини у пошуку місця працевлаштування. Визначено, що такий супровід має носити комплексний характер на всіх рівнях: державному, закладовому, колективному, особистісному.

З'ясовано, що на державному рівні ця проблема піднімається як основне завдання молодіжної політики: підтримка молоді в реалізації питань професійного розвитку, працевлаштування. На закладовом урівні йдеться про створення і організацію діяльності спеціальної організаційної структури в закладі вищої освіти. Така структура є поширеною в зарубіжних закладах вищої освіти. Ефективність її роботи підтверджена досвідом і економічним ефектом.

Центр професійної кар'єри розглянуто як підрозділ, зокрема виокремлений, закладу освіти, основною метою якого є комплексна підтримка здобувачів і випускників стосовно кар'єрного розвитку й надання послуг і програм щодо планування й розвитку кар'єри. Такі послуги допомагатимуть здобувачам і випускникам у визначенні і досягненні намічених кар'єрних цілей. Центр професійної кар'єри виконує функцію сполучної ланки між навчальним закладом і ринком праці, між здобувачами освіти і роботодавцями. З позиції діяльнісного підходу реалізації професійної кар'єри майбутнього фахівця розглянуто різні форми і напрями діяльності Центру професійної кар'єри.

Ключові слова: центр розвитку кар'єри, студентська молодь, працевлаштування, супровід, заклад вищої освіти, напрями роботи.

M.Vasylieva, Ya.Bilash, R.Nesterenko *"*The role of a career development center in working with young people*"*

The article is devoted to identifying the current challenges to the creation and organization of career centers as an organizational structure designed to provide support to students in finding a job. Based on the analysis of foreign studies, the possibilities of adapting the foreign experience of career centers to domestic realities were clarified.

The article analyzes the term "professional career" and its modern interpretation from various scientific perspectives: psychology, sociology, and pedagogy. Modern conditions are changing approaches to the process of building a professional career, in particular for young people. The question of the need to create conditions for the formation of certain competencies of a young person, to help them realize their need and ways to ensure them has led to the search for ways to solve the problem of accompanying a young person in finding a job. It is defined that such support should be comprehensive at all levels: state, institutional, collective and personal.

© М.П. Васильєва, Я.В. Білаш, Р.О. Нестеренко, 2024

It has been found that at the state level this problem is raised as the main task of youth policy: supporting young people in the implementation of professional development and employment. At the institutional level, it is about creating and organizing the activities of a special organizational structure in a higher education institution. Such a structure is common in foreign higher educational institutions. The effectiveness of its work is confirmed by experience and economic effect.

The Professional Career Center is considered as a subdivision, in particular a separate one, of an educational institution, which main purpose is to provide comprehensive support to students and graduates in career development and to provide services and programs for career planning and development. Such services will help students to identify and achieve their career goals. The Career Center serves as a bridge between the educational institution and the labor market, between students and employers. From the standpoint of the activity-based approach to the realization of the professional career of a future specialist, the various forms and directions of the Career Center`s activities are considered.

Keywords: career development center, student youth, employment, support, higher education institution, directions of work.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У Національній молодіжній стратегії до 2030 року, затвердженої указом Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021, зазначено, що саме молодь, як найбільш активна, амбіційна, підприємлива, орієнтована на досягнення, є важливим суб'єктом державної політики країни. Здобувачі вищої освіти є особливою частиною молоді, оскільки перебувають у процесі розвитку особистісних якостей (самостійності, активності, ініціативності, відповідальності тощо), важливих для суспільства і держави. У період навчання у закладах вищої освіти відбувається визначення сфери професійних інтересів, а також здійснюються перші спроби взаємодії з системою врядування, суспільними інститутами. Важливе місце посідає формування готовності молодої людини працювати в обраній професійній галузі. Проте, незважаючи на відносну зрілість відповідно до психолого-педагогічних особливостей, молода людина потребує підтримки і супроводу в плані реалізації працевлаштування і кар'єрного зростання.

Молодь повинна навчитися розраховувати на себе, власні компетентності, способи мислення, цінності, у тому числі розвинений емоційний інтелект, а також на зовнішні ресурси (соціально-економічні, суспільно-політичні, організаційно-правові умови життя в державі тощо). Зовнішнім ресурсом може виступати спеціально створена структура, завданнями якого є допомога і підтримка молодої людини в формуванні готовності до самореалізації працівника, що здобув відповідну професійну підготовку.

Створення таких структур має свою історію і досвід у різних країнах і за різних часів. Умови їхнього створення і функціонування диктувалися державною метою підготовки і працевлаштування випускників, об'єктивними умовами розвитку системи освіти на різних етапах історичного існування, попитом і пропозиціями з боку працедавців. Відповідно сьогоднішні умови диктують свої виклики, на які має реагувати система вищої освіти. Так, за сучасних умов онлайн навчання, значно розширилися пропозиції з працевлаштування студентської молоді. Перше місце роботи розглядається не обов'язково як місце професійної самореалізації майбутнього фахівця, що здобуває певну освіту, а як можливість фінансової незалежності, здобування досвіду взаємодії з іншими у трудових відносинах, розширення кола власних м'яких навичок тощо. Отже, змінюються і вимоги до структур, що опікуються проблемами працевлаштування студентської молоді. Цікавим виявляється аналіз досвіду різних країн у цьому напрямі з метою вироблення рекомендацій для вищих закладів України з налагодження діяльності центрів кар'єри і розвитку випускників.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема створення подібних структур у закладах вищої освіти різного рівня, пошуку шляхів підвищення ефективності їхнього діяльності висвітлена в публікаціях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, P.Šprajc, J.Šifrer, V.Novak (2011) визначають, що «Центр кар'єри є однією з областей в університеті, яка може створити більш інтеграційне та оперативне середовище для студентів. Центр кар'єри може полягати в комплексній турботі про розвиток кар'єри студентів, поглиблення їх знань і кваліфікації. Можна підвищити рівень знань і компетенцій студента, розвинути його особистість» [1, с.51].

Науковці констатують той факт, що молоді люди переважно починають замислюватися про свою кар'єру надто пізно,

 © М.П. Васильєва, Я.В. Білаш, Р.О. Нестеренко, 2024

що є однією з причин труднощів з працевлаштуванням після закінчення навчання [2]. В результаті проведених досліджень науковцями було виявлено, що більшість студентів бажають звертатися до центру кар'єри і підтримувати з ним зв'язок переважно тому, що вважають, що це принесе їм користь у майбутньому працевлаштуванні. Більшість студентів готові та хочуть займатися волонтерською діяльністю в компаніях над різними проєктами в рамках кар'єрного центру [3].

В інших дослідженнях представлено проблему переходу молоді з вищою освітою у робоче середовище з точки зору важливості освіти та набуття досвіду роботи під час навчання. При цьому особлива увага приділена аналізу ставлення та мислення студентів щодо вибору навчання та досвіду роботи, який молоді люди набувають під час навчання у зв'язку з перспективами працевлаштування [4].

Варто відзначити, що науковцями приділяється велика роль саме формуванню у випускників необхідних компетентностей для пошуку роботи і працевлаштування. Так, B.Donik, M.Pajnkihar, M.Bernik [5] наголошують на важливості моніторингу працевлаштування випускників медичних закладів. Його мета полягає в тому, щоб вивчити можливість працевлаштування випускників (медичних сестер) на основі самооцінки компетенцій, отриманих протягом останнього року навчання, і встановити зв'язок між самооцінкою компетенцій та академічною успішністю студентів.

Систематичний огляд наскрізних компетенцій для працевлаштування випускників університетів з точки зору роботодавця, враховуючи важливість теми в міжнаціональному контексті, зроблено в публікації J. García-Álvarez, A.Vázquez-Rodríguez, A. Quiroga-Carrillo, D. Priegue Caamaño [6]. Отримані дослідниками данні дозволили створити класифікацію з 41 наскрізної компетенції, згрупованої за п'ятьма вимірами. За результатами аналізу роботодавці надають більшого значення компетенціям у вимірах базових навичок, пов'язаних з роботою (JRB), навичок соціального спілкування (SR) і навичок самоуправління (SM). Авторами зроблено висновок про необхідність включення в процес навчання в ЗВО «педагогіки працевлаштування», яка зміцнить зв'язок між академічним середовищем і соціально-професійною реальністю та забезпечить, щоб випускники здійснили відповідний перехід до світу праці.

На необхідність створення Центрів кар'єрного зростання для випускників аграрного сектору, який є надзвичайно важливим для Єгипту, наголошує E. El-Shafie (2023) [7]. Варто відзначити, що автор акцентує увагу на важливості усілякої підтримки Центрів з боку держави, агробізнесу та організацій громадянського суспільства. Тільки завдяки комплексному підходу до організації роботи кар'єрного центу можливим є позитивний результат.

Ураховуючи досвід зарубіжних дослідників і практиків і поки що недостатню дослідженість проблеми створення кар'єрних центів у вітчизняній теорії і практиці, інтерес представляє виявлення перспективи використання такої структури в закладах вищої освіти України.

Постановка завдання. Визначити сучасні виклики до створення і організації роботи центрів кар'єри як організаційної структури, покликаної надавати супровід студентській молоді у пошуку місця працевлаштування; з'ясувати можливості адаптації зарубіжного досвіду роботи центрів кар'єри до вітчизняних реалій.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що термін «професійна кар'єра» у педагогіці все ще перебуває на етапі понятійного становлення. У соціології, яка досліджує це питання з позиції суспільного бачення, виділяють широке й вузьке тлумачення терміна «кар'єра». У широкому сенсі кар'єра визначається як загальна технологія (мета, процес, результат) професійного розвитку людини, що складається з послідовності відповідних подій та містить у собі не лише просування по службі, але й всі значні зміни життєвого шляху людини взагалі. У вузькому розумінні кар'єру розглядають або як професійне просування, професійне зростання, перехід із одних щаблів професіоналізму до інших, більш високих, або ж під розумінням кар'єри мають на увазі посадове просування, де на перший план виходять досягнення певного соціального статусу, отримання певної посади [9].

З точки зору психології, кар'єра характеризується як певна модель життєвого успіху (досягнення) людини, як втілення основних цінностей, що визнаються в даному суспільстві й у соціальній свідомості. Щодо поняття «професійної кар'єри», в психологічній науці це поняття трактується як

вужче по відношенню до кар’єри в цілому, проте більш ємне і зрозуміле як результат вибору пріоритетного професійного шляху. Професійна кар’єра включається в контекст життєвого шляху індивіда як результат побудови життєвих планів і умова професійного самовизначення. Зважаючи на те місце, яке в життєдіяльності людини займає професійна діяльність, зрозумілим є надання пріоритету у визначенні кар’єри саме з позиції професійного зростання і просування людини. Професійна кар’єра характеризується тим, що працівник у процесі діяльності проходить різні стадії індивідуального розвитку, починаючи з освіти й першого робочого місця – й закінчуючи припиненням трудових відносин і виходом на пенсію.

За діяльнісним підходом поняття «професійна кар’єра» можна інтерпретувати як процес самореалізації людини у професійному житті, який передбачає наявність адекватних умов для прояву й систематичного розвитку її знань, навичок та особистісних якостей, що надають можливість закріпити за собою певний соціальний і професійний статус [10].

Розвиток кар'єри - сфера, яка стає все більш актуальною як для працівники, так і роботодавців. Економічний і технологічний розвиток призвів до того, що робоча кар’єра стала більш непередбачуваною через зміну можливостей роботи та зміни в праці. З одного боку, дуже швидко змінюється ринок праці, умови здійснення трудової діяльності, що впливає на пропозиції і можливості їх задовольнити. Постійну роботу в одного роботодавця упродовж усього періоду трудової діяльності людини більше не можна вважати нормальною моделлю роботи, як це було раніше і культивувалося. Наразі, кар'єрні можливості, як правило, дослідниками розглядаються в світлі працевлаштування [11], визнаючи, що розвиток кар’єри часто йде поза межами однієї організації (так звана безмежна кар'єра [12]). Поняття традиційної кар'єри, головним чином визначене за попереднім навчанням працівника та за наданими можливостями роботодавцями, значною мірою перейшло до концепції зміни кар’єри, якою керує сам працівник. Цей самоменеджмент у розвитку кар'єри підживлює інтерес до формування власних пріоритетів на основі особистісних характеристики. Цим пояснюється те, що певний тип самоуправління проходить добре для одних людей, але зовсім не підходить для інших. У цьому контексті ми бачимо збільшення використання загального терміну компетенції співробітника. Проте часто бракує конкретного розуміння того, які саме компетентності насправді актуальні для розвитку кар'єри. Необхідність подальших досліджень питання підкреслюється тим фактом, що кар'єрні компетенції розвиваються і частіше згадуються в національних політичних документах щодо можливостей працевлаштування, а також у контексті політики та програм у сфері освіти та трудових відносин [13].

Отже, у зв’язку з увагою до особистісних характеристик людини в плані розвитку її кар’єри постає питання про необхідність створення умов для формування певних компетентностей, надання допомоги або супроводу щодо усвідомлення їх необхідності і шляхів забезпечення. Особливо це стосується студентської молоді, яка перебуває в активній стадії свого розвитку, зокрема й розвитку особистісних характеристик. Такий супровід має носити комплексний характер на всіх рівнях: державному, закладовому, колективному, особистісному.

У державі вироблені напрями молодіжної політики, зокрема й в плані допомоги молодій людині самореалізуватися в професійному житті. Молодіжна політика - напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю [14]. Одним з основних завдань молодіжної політики є: підтримка молоді в реалізації її соціально-економічного потенціалу, у тому числі для вирішення житлових питань, *питань професійного розвитку, працевлаштування*, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб.

Сучасними викликами для повноцінної самореалізації молоді є:

- брак віри у те, що молодь може впливати на свою долю, а відтак вміння ефективно взаємодіяти із власним середовищем;
- лідерство, яке сприймається як статус, а не готовність до відповідальності та спроможності ухвалювати рішення;
- несамостійність у виборі напряму професійної діяльності та, як наслідок, хибне уявлення, що гідно жити можна лише у разі здобуття вищої освіти або опанування виключно престижної професії;
- брак усвідомленої взаємодії з боку всіх сторін та рівної участі молоді в ухваленні

© М.П. Васильєва, Я.В. Білаш, Р.О. Нестеренко, 2024

важливих рішень, що призводить до відчуження від громадських, суспільних, державних та інших інституцій, слабкої інтегрованості в життя суспільства;

- низький рівень знань та навичок для заснування та ведення власної справи, недостатньо розвинена підприємницька культура та відсутність доступних фінансових та навчальних ресурсів, що знижують інтерес молоді до провадження підприємницької діяльності.

Усі ці виклики підтверджують, що молодь потребує підтримки у вигляді супроводу, який може надавати, зокрема, створена в закладі вищої освіти (закладовий рівень) така організаційна структура як Центр розвитку кар'єри (або Кар'єрний центр). Таку назву можна вважати умовною, оскільки в Україні створено декілька центрів, які виконують схожі функції, але відрізняються назвою (Центр кар'єри, Центр розвитку кар'єри, Центр консультування з професійної кар'єри тощо). Центр професійної кар'єри – це підрозділ, зокрема виокремлений, закладу освіти, основною метою якого є комплексна підтримка здобувачів і випускників стосовно кар'єрного розвитку й надання послуг і програм щодо планування й розвитку кар'єри, які допомагатимуть здобувачам і випускникам у досягненні намічених кар'єрних цілей. Центр професійної кар'єри виконує також функцію сполучної ланки між навчальним закладом і ринком праці, між здобувачами освіти і роботодавцями. З позиції діяльнісного підходу реалізації професійної кар'єри майбутнього фахівця можуть сприяти спеціально організовані процеси, що ініціюються, організуються і координуються спеціальними центами в закладі вищої освіти. Ці процеси мають допомагати формуванню цінностей, визначенню пріоритетів професійного шляху, надавати вибір для їхнього визначення.

Вивчення зарубіжного досвіду діяльності таких центрів дозволяє стверджувати, що персонал, як правило, є молодим (здобувачі або випускники закладу вищої освіти). І це є цілком виправданим, якщо враховувати «близькість» молодих людей до тих проблем, які вони покликані вирішувати – допомога, підтримка здобувачів у працевлаштуванні. А серед процесів, які покликані забезпечувати такі фахівці, науковці визначають орієнтування, консультування, формування навичок, необхідних для кар'єрного зростання майбутнього фахівця.

1**. Кар'єрні орієнтації** є однією з ознак розвитку особистості в професійній діяльності, якими визначаються надії й потреби людини. Кар'єрні орієнтації молодої людини характеризуються переважно її інтересами і схильностями у ставленні до різних видів професійної діяльності, пізнавальними інтересами, професійною спрямованістю, професійною мотивацією. Кожен студент має набір особистісних характеристик, власні мотиви, особисті цінності, які визначають вибір кар'єри і формують уявлення про неї. Врахування особистісних цінностей і уявлень впливає на формування кар'єрних орієнтацій, тобто студент орієнтується на ту професійну діяльність і кар'єру, яка в його уявленні буде приносити найбільше моральне задоволення і дозволить максимально реалізувати свій особистісний потенціал. Проте ці орієнтації є значущими на етапі визначення особистості з напрямом майбутньої професійною діяльності. Під час здобуття вищої освіти і проходження професійної підготовки пріоритети можуть змінюватися.

Важливими факторами є підвищення рівня конкурентоспроможності молоді, створення умов для набуття нею управлінських, громадянських та соціальних компетентностей, розвитку підприємливості та самостійності молоді. Як результат, підвищиться впевненість молоді у власних силах та збільшиться частка активної молоді, знизиться рівень патерналізму, посилиться ініціатива, підвищиться продуктивність праці, відбудеться розуміння та прийняття принципів демократії і відкритого суспільства, особистісне зростання молоді.

Для забезпечення залучення молоді до участі у суспільному житті, підвищення її самостійності, конкурентоспроможності, формування громадянських компетентностей необхідним є:

- створення можливостей для особистісного зростання молоді, орієнтованих на різні вікові групи;
- формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для самореалізації, зокрема підприємливості та фінансової грамотності;
- розвиток лідерства, лідерських навичок (саморозвиток, міжособистісні стосунки та суспільна відповідальність) як складових освітніх заходів та програм формальної і неформальної освіти;
- створення умов для свідомого вибору професійної діяльності через практику і

© М.П. Васильєва, Я.В. Білаш, Р.О. Нестеренко, 2024

стажування, розширення доступу до навчання та інших освітніх можливостей, орієнтованих на ринок праці;

- підвищення рівня конкурентоспроможності та зайнятості молоді, здійснення консультування щодо професійного і кар'єрного розвитку, враховуючи її інтереси, можливості та потреби ринку праці, із залученням батьків, роботодавців та інших заінтересованих сторін з урахуванням їх впливу на вибір професійної діяльності.

Передбачається, що вибір студентами кар'єрних орієнтацій – це активний процес розвитку узагальнених, стійких, усвідомлених і реалістичних уявлень про самого себе та своє місце в професійній сфері. Для вибору, як відомо, необхідною є інформація про різні можливості, іншими словами наявність того, з чого обирати. Отже, одним із напрямів роботи Кар'єрного центру має стати виконання інформативної функції – збір, опрацювання і подання інформації про наявні можливості. Виконанню цієї функції може допомогти створення спеціального сайту, на якому розміщуватиметься перевірена інформація щодо пропозицій з працевлаштування, формування необхідних компетентностей, заходів з саморозвитку тощо.

2. Кар'єрне консультування можна визначити як процес взаємодії студента з консультантом, що ставить за мету надання допомоги молодій людині у вирішенні проблем розвитку її професійної кар'єри. Кар'єрне консультування здобувачів освіти має на меті надання допомоги: у плануванні кар'єри та формуванні навичок прийняття рішень стосовно професійного та кар'єрного розвитку; розумінні особливостей ринку праці; мотивації навчання у контексті майбутньої професійної діяльності тощо. Випускникам закладів освіти, що вперше потрапляють на ринок праці, кар'єрне консультування сприятиме в пошуку роботи та працевлаштуванні шляхом формування специфічної здатності до працевлаштування. Загалом кар'єрне консультування охоплює: визначення цілей професійної діяльності людини, які вона прагне досягти впродовж економічно активного життя, і визначення шляхів їх досягнення в умовах динамічного ринкового середовища; консультації з питань стратегії пошуку роботи; консультування з питань складання індивідуального плану професійного розвитку і кар'єрного зростання; розроблення конкретних освітньо-професійних маршрутів (траєкторій), за якими людина зможе успішно реалізувати кар'єрні плани; допомогу майбутньому фахівцю у формуванні вмінь складати резюме (профілю компетенцій) та вести співбесіду з роботодавцем; виявлення схильностей; діагностування сформованості професійних і особистісних якостей; сприяння розвитку здатності до самопізнання, рефлексії, самооцінки тощо.

Такий широкий спектр функцій в Центрі кар'єри щодо кар'єрного консультування здобувачів передбачає створення плану систематичної роботи, яка охоплює різні можливості в двох напрямах: робота з потенційними роботодавцями (з вивчення їхніх пропозицій і використання їхнього потенціалу) і робота зі здобувачами в масових, колективних і індивідуальних формах. Так, консультування з питань складання індивідуального плану професійного розвитку і кар'єрного зростання, навчання складанню резюме, мотиваційних листів з метою пошуку роботи і працевлаштування може бути організовано в масовій формі онлай-навчання, яке в подальшому супроводжуватиметься індивідуальною консультацією конкретного здобувача з діагностикою сформованості професійних і особистісних якостей. Колективні форми тренінгової роботи є ефективними для розвитку здатності здобувачів до самопізнання, рефлексії, самооцінки тощо; навчання методам вести співбесіду з роботодавцем.

Приклади такого досвіду організації роботи Центрів кар'єри знаходимо й у закордонних дослідників і практиків. Так, випускники єгипетських вищих навчальних закладів ефективніше працевлаштовуються завдяки професійній орієнтації та навчанню навикам працевлаштування, яке пропонують університетські центри розвитку кар'єри USAID. У координації з Міністерством вищої освіти та наукових досліджень і приватним сектором USAID створив 21 стійкий центр розвитку кар'єри в 13 державних університетах Єгипту. Ці центри обслуговуватимуть понад 70 відсотків усіх студентів державних університетів Єгипту, включаючи спеціалізовану підтримку для студентів з обмеженими можливостями, надаючи їм наставництво щодо кар'єри, навички працевлаштування, навчання англійській мові, спілкування в приватному секторі, стажування та, зрештою, роботу [7]. Концепція центрів розвитку кар'єри є новою для єгипетських державних університетів і базується на успішній моделі, яка має в основі

© М.П. Васильєва, Я.В. Білаш, Р.О. Нестеренко, 2024

залучення приватного сектору. Такі центри створили потужну мережу з місцевими представниками приватної промисловості, щоб краще зрозуміти, які навички потрібні професійним працівникам початкового рівня. Потім ця інформація використовується як для адаптації навчання в центрі, так і для відповідного навчання в аудиторії.

Окремим напрямом роботи Центру кар'єри в закладі освіти є дослідницька діяльність. Для того, щоб ефективність діяльності зростала, необхідний постійний моніторинг у роботі з клієнтами, роботодавцями. Так, важливим є дослідження актуальності кар'єрних послуг, адже вони є динамічною категорією. Попит на такі послуги змінюється. Так, спостерігається запит на таку кар'єрну послугу, як «аналіз та оцінка сильних сторін кандидата на посаду». Зростання конкуренції на ринку праці в умовах війни дозволяє роботодавцям більш прискіпливо обирати кандидатів, тож боротьба за омріяну роботу стає складнішою. У такому випадку кандидатам в край важливо чітко усвідомлювати свої сильні сторони як професіонала, адже саме вони допоможуть скласти гідну конкуренцію. Ця потреба є особливо гострою у молодих спеціалістів, які мають конкурувати із значно досвідченішими кандидатами, а також для кандидатів, які змінюють професійний напрям чи сферу роботи. Ефективним методом визначення сильних сторін кандидатів є SWOT-аналіз особистості пошукача роботи та аналіз його попереднього професійного досвіду.

Така послуга як «пошук та підбір вакансій» спрямована на допомогу здобувачеві підібрати найбільш релевантні з вакансій та вберегти його від роботодавців-шахраїв. Проте важливо аби основну частину вакансій здобувач завдяки створеній базі підбирав самостійно і лише консультувався з фахівцем Центру у разі потреби. В іншому випадку відповідальність за працевлаштування буде повністю передана консультанту, що не сприятиме пошуковій активності студента.

Така послуга як «консультування з питань створення резюме та написання мотиваційних листів». Цей запит може бути актуальним як для молодих здобувачів, оскільки вони, як правило, не мають досвіду працевлаштування або мають мінімальний досвід в одній компанії або організації і не мали потреби у складанні резюме та презентації своїх професійних вмінь та досвіду новому роботодавцю. Особливу увагу необхідно звернути на структуру та адаптацію змісту резюме здобувачів до поточної ситуації на ринку праці в регіоні, де шукає роботу, виокремивши саме той досвід, який наразі є найбільш затребуваним. Мотиваційний лист не має дублювати резюме, а має лише доповнювати його, відповідаючи на запитання: «Чому саме цього кандидата має обрати роботодавець?».

В Українській інженерно-педагогічній академії у 2023 році було створено Центр розвитку кар'єри . Мета створення цієї організаційної структури – допомогти студентам знайти роботу і одночасно працювати і навчатися. Для реалізації цієї мети Центр виконує завдання з вивчення запитів і потреб студентів, їх бізнес-консультування, організації різних заходів з ознайомлення з можливостями, які надають роботодавці. Для організації роботи і налагодження зв'язку як зі здобувачами, так і потенційними роботодавцями було створено спеціальний сайт Центру, який висвітлює всі активності, що організуються і підтримуються його представниками. Одним з першочергових завдань на початку роботи Центру став моніторинг потреб здобувачів і визначення пріоритетних напрямів роботи Центр. Так, було проведено опитування здобувачів різних курсів, в якому прийняли участь 399 учасників. На початку опитування було з'ясовано контингент тих, хто прийняв участь. Це були студенти всіх років навчання – від 1 року навчання на бакалаврському (22,8 %) рівні до 1 року навчання в магістратурі, яких умовно позначено як 5 курс (12,5 %). Результати представлено на рисунку 1.

Наступним питанням, яке цікавило, було з'ясування наявності чи відсутності досвіду працевлаштування і питання щодо поточної ситуації з роботою. На питання «чи працює студент на момент опитування» більше половина опитаних (54,4%) відповіли позитивно (рис.2). При цьому за спеціальністю, за якою здобувачі навчаються, працює лише 11,5%, тоді як не за спеціальністю працюють 42,9%). І це не дивно, ураховуючи ситуацію, в якій перебуває Україна під час військових подій на її території. В активному пошуку роботи перебувають 12,5% опитаних, а 7% - в пасивному. І це той основний контингент, який потребує допомоги зокрема й Центру розвитку кар'єри.

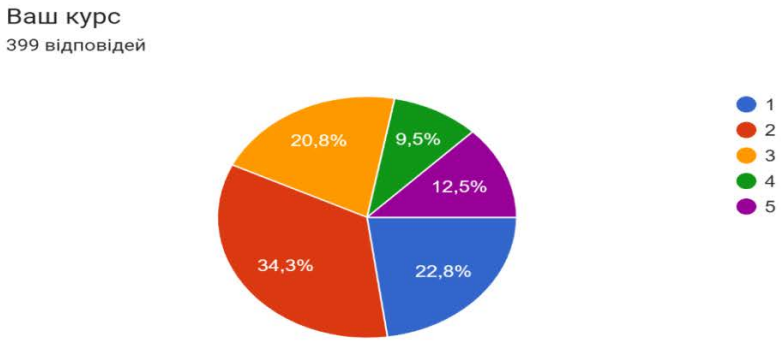

Рис.1 Контингент здобувачів, що прийняли участь в опитуванні

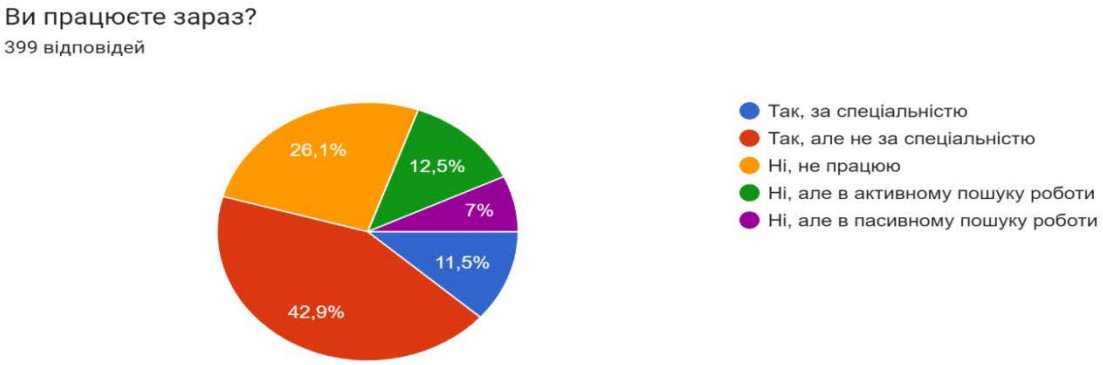

Рис. 2. Результати опитування щодо поточної ситуації з працевлаштування здобувачів

На питання щодо потреби у допомозі з пошуком місця працевлаштуванні, більше половини опитаних здобувачів (56,1%) дали позитивну відповідь (рис. 3). Це підтверджує той факт, що здобувачі вищої освіти потребують допомоги і супроводу у цьому питанні. У бесіді зі студентами біли приклади негативного досвіду у пошуку роботи: 1) студент, пропрацювавши певний період часу, не отримав зарплатню через претензії до виконаної роботи; 2) відсутність соціального захисту через відсутність офіційного оформлення трудових відносин між роботодавцем і студентом; 3) неуважне ставлення до підписаних з роботодавцем угод тощо. Студенти часто не почуваються захищеними від шахрайства з боку недобросовісних роботодавців, є неготовими до прийняття рішень, не вміють презентувати і правильно оцінювати власні здібності під час співбесід з потенційними роботодавцями. Усе це підвищує актуальність організації спеціальної роботи зі студентами, спрямованої на допомогу їм.

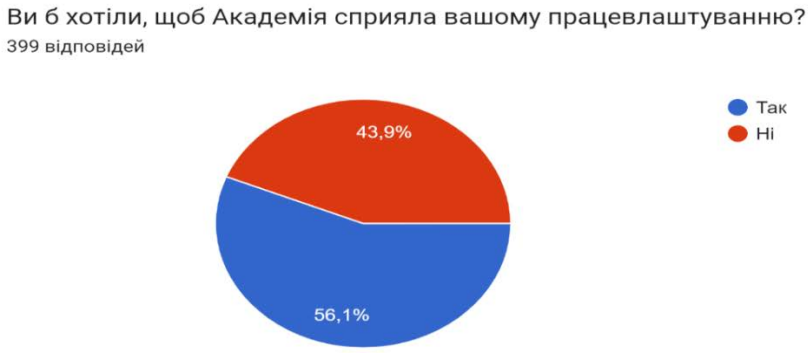

Рис. 3 Відповіді здобувачів щодо потреби у допомозі з боку закладу вищої освіти у працевлаштуванні.

© М.П. Васильєва, Я.В. Білаш, Р.О. Нестеренко, 2024

На питання щодо можливих утруднень у поєднанні роботи з навчанням переважна більшість 65,9% відповіли про відсутність таких утруднень (рис. 4). Ураховуючи ситуацію з дистанційною формою навчання і асинхронним режимом, зрозумілим стає бажання студентів використати вільний час для роботи з метою додаткового заробітку. До речі, одним з завдань роботи Центру розвитку кар'єри визначено допомогу студентам у пошуку роботи під час навчання. Важливим є пошук таких місць працевлаштування, які не перешкоджали навчальному процесу студентів.

Рис. 4 Результати моніторингу щодо утруднень здобувачів у поєднанні навчання і роботи

Отже, Центри кар'єри (Центри розвитку кар'єри, Центр кар'єрного розвитку) як організаційна структура закладу вищої освіти здобувають все більшої актуальності в сучасних умовах онлайн-навчання, об'єктивної необхідності надання реальної допомоги і супроводу студентської молоді у пошуку першого місця роботи для додаткового заробітку, для розвитку необхідних здатностей і особистісних характеристик у плані власної самореалізації. Окреслені функції (кар'єрні орієнтації, кар'єрне консультування) в сучасних умовах здобувають нових форм реалізації. Корисним є запозичення зарубіжного досвіду і адаптації його до реальних умов вітчизняної ситуації на ринку праці. Але поряд з цим, перспективним є розвиток і поширення вітчизняного досвіду, що може стати корисним для інших країн. Так, в Україні є досвід використання волонтерства на допомогу власній кар'єрі. Волонтерська робота може покращити кар'єру молоді різними способам: розвивати нові навички (менеджерські, організаторські тощо); покращувати ті навички, які є (іншомовні, комунікативні, проєктні тощо); знайти сферу для побудови власної кар'єри.

Перспективи подальших досліджень. Зміна умов життєдіяльності, нові виклики диктують необхідність запровадження змін у початок і розвиток трудової діяльності. Особливо відчутним це є для студентської молоді, яка перебуває на етапі пошуку першого місця власної трудової діяльності. Стихійність цього процесу іноді сприяє отриманню негативного досвіду для молодої людини. Створення умов для організації процесу працевлаштування здобувача під час навчання і після його завершення пов'язуємо зі створенням спеціальних організаційних структур. Такі центри, досвід ефективної діяльності яких є дослідженим і поширеним за кордоном, мають перспективу розвитку в Україні. Для цього необхідним є пошук нових ефективних форм, методів, засобів організації їхньої роботи

Список використаних джерел:

1. Šprajc P. Economic growth effects on education with the emphasis on the career cente / Šprajc, P., Šifrer J., Novak V. // Efekty ekonomického růstu na vzdělání s důrazem na kariérní centrum. E a M: Ekonomie a Management. – 2011. - № 14(2). - Pp. 51–64.

2. Novak V. Readiness of students to become active members of the Faculty career centre / Novak V., Šifrer J., Šprajc P. // Pripravljenost študentov za sodelovanje v kariernem centru fakultete. Didactica Slovenica. - Pedagoska Obzorja, 2012.

3. Novak V. Career Centres within Faculties - an Opportunity for Higher Employability of the Graduates / V. Novak // Journal of Economics, Management and Business. – 2009. - Iss 15 (1). - Pp. 105-113.]

4. Novak V. The Transition of Young People from Study to Employment in the Light of Student Work / Novak V., Žnidarsic A. // Organizacija. – 2018. – Vol. 51, iss 3. - Pp.195-206. DOI: 10.2478/orga-2018-0016

5. Donik B. Employability of Nursing Care Graduates / Donik B., Pajnkihar M., Bernik M. //

Organizacija. – 2015. – Vol. 48, no 4. - P.287-297. DOI: 10.1515/orga-2015-0023

6. Transversal Competencies for Employability in University Graduates: A Systematic Review from the Employers' Perspective / García-Álvarez J., Vázquez-Rodríguez A., Quiroga-Carrillo A., Priegue Caamaño D. // Education Scientific. – 2022. - no 12. - Pp 204. DOI; https://doi.org/10.3390/educsci12030204

7. El-Shafie E. Establishing Career Advancement Centers in Egypt's Faculties of Agriculture for Human Resources Career Development Agricultural Education for Development in the Arab Countries / El-Shafie E. – 2023.

8. Планування й розвиток професійної кар'єри учнівської молоді у системі професійно-технічної освіти : навч. посібник / С. В. Алєксєєва, Л. М. Єршова, Д. О. Закатнов, В. Т. Лозовецька, В. Ф. Орлов ; за ред. Д. О. Закатнова. – Житомир : Полісся, 2018. - 186 с.

9. Братищенко І. В. Управлінське консультування як інструмент організаційного розвитку навчального закладу [Електронний ресурс] / І. В. Братищенко. - Режим доступу : http://lib2.znaimo.com.ua/docs/400/ index-981895.html (дата звернення 10.05.2024р.)

10. Формування готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри : метод. посібник [Електронний ресурс] / Закатнов Д. О., Орлов В. Ф., Вовковінський М. І. та ін.; за ред. Д. О. Закатнова. – Київ : ІПТО НАПН України, 2015. 188 с. - Режим доступу до ресурсу: http://lib.iitta.gov.ua/705416/ (дата звернення

11. Van Dam K. Antecedents and consequences of employability orientation / K. Van Dam // European Journal of Work and Organizational Psychology. – 2004. - № 13. – Pp. 29-51.

12. Arthur M. B. The boundaryless career: A new perspective for organizational mquiry / M. B. Arthur // Journal of Organizational Behaviour, 1994. - № 15. – Pp. 295-30.

13. Kuijpers M. Career Competencies for Career Success / Kuijpers M., Schyns B., Scheerens J. // The Career Development Quarterly. - 2006. - Vol. 55. - Pp. 168–178.

14. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27 квітня 2021 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2021. - № 28, ст.233. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text (дата звернення 10.05.2024р.)

References:

1. Šprajc, P, Šifrer, J & Novak, V 2011, 'Economic growth effects on education with the emphasis on the career cente', *Efekty ekonomického růstu na vzdělání s důrazem na kariérní centrum. E a M: Ekonomie a Management,* no 14(2), Pp. 51–64.

2. Novak, V, Šifrer, J & Šprajc, P 2012, 'Readiness of students to become active members of the Faculty career centre', *Pripravljenost študentov za sodelovanje v kariernem centru fakultete. Didactica Slovenica,* Pedagoska Obzorja.

3. Novak, V 2009, 'Career Centres within Faculties - an Opportunity for Higher Employability of the Graduates', *ECON '08: Journal of Economics, Management and Business*, no 15 (1), Pp. 105-113.

4. Novak, V & Žnidarsic, A 2018, 'The Transition of Young People from Study to Employment in the Light of Student Work', *Organizacija,* Vol. 51, Iss. 3, Pp.195-206. DOI: 10.2478/orga-2018-0016

5. Donik, B, Pajnkihar, M & Bernik, M 2015, 'Employability of Nursing Care Graduates', *Organizacija*, Vol. 48, no 4, Pp.287-297. DOI: 10.1515/orga-2015-0023

6. García-Álvarez, J., Vázquez-Rodríguez, A., Quiroga-Carrillo, A & Priegue Caamaño, D 2022, 'Transversal Competencies for Employability in University Graduates: A Systematic Review from the Employers', *Perspective. Education Scientific*, no 12, P. 204. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci12030204

7. El-Shafie, E 2023, 'Establishing Career Advancement Centers in Egypt's Faculties of Agriculture for Human Resources Career Development Agricultural Education for Development in the Arab Countries'

8. Alieksieieva, SV, Yershova, LM, Zakatnov, DO, Lozovetska, VT, Orlov, VF 2018, *Planuvannia y rozvytok profesiinoi kariery uchnivskoi molodi u systemi profesiino-tekhnichnoi osvity [Planning and development of students' professional careers in the system of vocational education],* Polissia, Zhytomyr.

9. Bratyshchenko, IV n. d., *Upravlinske konsultuvannia yak instrument orhanizatsiinoho rozvytku navchalnoho zakladu [Management consulting as a tool for organizational development of an educational institution],* viewed 10.05.2024 <http://lib2.znaimo.com.ua/docs/400/index-981895.html>

10. Zakatnov, DO, Orlov, VF, Vovkovinskyi, MI et al 2015, *Formuvannia hotovnosti uchniv PTNZ do vyboru y realizatsii profesiinoi kariery [Forming the readiness of vocational school students to choose and realize a professional career],* IPTO NAPN Ukrainy, Kyiv.

11. Van Dam, K 2004, 'Antecedents and consequences of employability orientation', *European Journal of Work and Organizational Psychology*, no 13, Pp. 29-51.

12. Arthur, MB 1994, 'The boundaryless career: A new perspective for organizational mquiry', *Journal of Organizational Behaviour*, no 15, Pp. 295-300.

13. Kuijpers, M, Schyns, B & Scheerens, J 2006, 'Career Competencies for Career Success', *The Career Development Quarterly*, Vol. 55, Pp. 168–178.

14. Prezydent Ukrainy 2021, Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky vid 27 kvitnia 2021 r. *[On the basic principles of youth policy: Law of Ukraine of April 27, 2021.], Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no 28, st. 233.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.

 © М.П. Васильєва, Я.В. Білаш, Р.О. Нестеренко, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-221-229
УДК 378.17:613

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

© Довгаль Р.Г.
Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:
Довгаль Роман Геннадійович: ORCID: 0009-0007-0973-320X; ramzesok@gmail.com, аспірант, Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Стаття присвячена аналізу сучасних підходів до формування цінностей здорового способу життя В майбутніх педагогів професійного навчання, що мають актуальне значення в умовах сьогодення. Робота має на меті поглибити розуміння процесів формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів та сприяти розвитку ефективних програм підготовки в цій сфері.

Здоровий спосіб життя розглянуто як такий, що сприяє розвитку фізичних, психічних, емоційних здібностей та гармонійному розвитку особистості. У роботі розглядаються основні теоретичні підстави формування здорового способу життя, його підтримки та популяризації. Акцентовано увагу на дослідженнях впливу здорового способу життя на професійну діяльність педагогічних працівників у контексті їх фізичної активності, правильного харчування і стрес-менеджменту.

Охарактеризовано поняття «здоровий спосіб життя» та «цінність здорового способу життя» для педагогів професійного навчання. Визначено здоров'яформувальну функцію освіти, що надає можливість систематично впливати через освітній процес та освітнє середовище закладу освіти на формування здоров’я здобувачів освіти та педагогічних працівників.

Показано взаємозв'язок між здоров'ям та професійною діяльністю педагога, охарактеризовані фактори, що можуть покращити результативність роботи педагога, знизити ризик його вигорання і покращити взаємодію зі здобувачами освіти.

Наведені наукові концепції та теорії до формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів: соціально-психологічна концепція, педагогічна технологія здоров'я, теорія самореґуляції, екологічна педагогіка, теорія позитивного навчання. Охарактеризовані сучасні підходи (системний, інтегративний, структурований, практико-орієнтований, комунікативний, інноваційний) до формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів.

Наукові концепції, теорії та підходи визначено як основні для розробки відповідних програм та стратегій формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів професійного навчання. Охарактеризовано заходи, що можуть включати такі програми та стратегії, а також принципи, які слід враховувати при їх розробці. Наведено перешкоди, які можуть виникнути на шляху формування цінностей здорового способу життя. Взначено методи, які можуть бути використані для оцінки ефективності впровадження та реалізації програм та стратегій формування здоров'язбережувальних цінностей у майбутніх педагогів професійного навчання.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, цінність здорового способу життя, здоров'яформувальна функцію освіти, педагог професійного навчання, формування цінностей здорового способу життя.

R. Dovgal ″Modern approaches to the formation of healthy lifestyle values in future vocational teachers″.

The article is devoted to the analysis of modern approaches to the formation of healthy lifestyle values in future vocational teachers, which are relevant in today's conditions. The work aims to deepen the understanding of the processes of forming healthy lifestyle values in future teachers and to promote the development of effective training programs in this area.

A healthy lifestyle is considered as one that contributes to the development of physical, mental, emotional abilities and harmonious development of the individual. The paper discusses the main theoretical foundations of healthy lifestyle formation, its support and popularization. Attention is focused on the research of the impact of a healthy lifestyle on the professional activities of teachers in the context of their physical activity, proper nutrition and stress management.

The concepts of “healthy lifestyle” and “value of healthy lifestyle” for vocational teachers are characterized. The health-forming function of education is defined, which makes it possible to systematically

© Р.Г. Довгаль, 2024

influence the health of students and teachers through the educational process and the educational environment of the educational institution.

The relationship between health and professional activity of a teacher is shown, the factors that can improve the performance of a teacher, reduce the risk of burnout and improve interaction with students are characterized.

The article presents scientific concepts and theories for the formation of healthy lifestyle values in future teachers: socio-psychological concept, pedagogical health technology, self-regulation theory, ecological pedagogy, theory of positive learning. Modern approaches (systemic, integrative, structured, practice-oriented, communicative, innovative) to the formation of healthy lifestyle values in future teachers are characterized.

Scientific concepts, theories and approaches are identified as the main ones for the development of appropriate programs and strategies for the formation of healthy lifestyle values in future vocational teachers. The activities that may include such programs and strategies are characterized, as well as the principles that should be taken into account when developing them. The obstacles that may arise on the way to the formation of healthy lifestyle values are presented. The methods that can be used to evaluate the effectiveness of the implementation and implementation of programs and strategies for the formation of health values in future vocational teachers are listed.

Keywords: healthy lifestyle, value of a healthy lifestyle, health-forming function of education, vocational teacher, formation of healthy lifestyle values.

Постановка проблеми. Сучасний ритм життя вимагає від людини не лише успішно працювати, а й бути здоровою, енергійною та активною. Особливо це стосується майбутніх педагогів професійного навчання, які несуть велику відповідальність за формування майбутнього покоління. Важливе значення у формуванні професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання має його загальна фізична та психічна готовність. Тому актуальним є питання здорового способу життя майбутніх педагогів.

Проблема здорового способу життя для майбутніх педагогів професійного навчання має надзвичайну актуальність у сучасному світі. Педагогічна професія вимагає від людини не лише високої кваліфікації і знань, але й фізичної та психологічної стійкості [2].

Здоровий спосіб життя майбутніх педагогів є важливим не лише для їх власного благополуччя, але й для якісної та результативної роботи в навчальних закладах. Фізична активність, збалансований харчовий раціон, відпочинок і стресостійкість є основними компонентами здорового способу життя, які допомагають уникнути вигорання педагогічного працівника і підвищують ефективність його діяльності [2].

Крім того, майбутні педагоги є прикладом для своїх учнів і впливають на формування їхніх життєвих поглядів і звичок. Тому важливо, щоб вони вже на етапі навчання отримували знання і навички здорового способу життя, які зможуть впровадити у своєму майбутньому професійному житті та передавати своїм учням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль сучасної освіти полягає у створенні умов для підвищення конкурентоспроможності особистості, забезпеченні її соціальної і професійної мобільності. Безперечно, що такими якостями переважно володіє здорова особистість. Таким чином, отримати здорового фахівця - одне з найважливіших соціальних замовлень сучасного суспільства.

Здоров'я нації в будь-якому суспільстві та за будь-яких соціально-економічних і політичних ситуацій є найактуальнішою проблемою і предметом першочергової важливості, оскільки воно визначає майбутнє країни, її науковий і економічний потенціал і, поряд з іншими демографічними показниками, є чутливим барометром соціально-економічного розвитку.

Концептуальні положення щодо формування здорового способу життя молоді відображено в Конституції України, у законах України «Основи законодавства України про охорону здоров’я», «Про соціальну роботу із сім’ями, дітьми та молоддю», Національній стратегії розвитку освіти України, Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, у Статуті Всесвітньої організації охорони здоров’я.

Безумовно, на стан здоров'я людей суттєво впливають соціальні, економічні та екологічні фактори. Але одночасно з негативним впливом цих факторів на молодь країни несприятливий вплив чинить безліч чинників ризику здоров'я, що мають місце в освітніх установах.

© Р.Г. Довгаль, 2024

В останні роки все більше досліджень приділяється вивченню впливу здорового способу життя на професійну діяльність людей, включаючи освітян. Ці дослідження стосуються фізичної активності, правильного харчування і стрес-менеджменту, тобто факторів, що можуть покращити результативність роботи педагога, знизити ризик вигорання і покращити взаємодію з учнями. Також досліджується вплив здорового способу життя на ставлення майбутніх педагогів до власного здоров'я і здоров'я учнів, що може вплинути на формування здорових звичок у майбутніх поколінь [1].

Процесу формування здорового способу життя присвятили свої роботи такі науковці, як Г. Апанасенко, О. Бокшиць, І. Вітенко, М. Головатий, П. Гусак, І. Звєрєва, Н. Зимівець, А. Ізуткін, І. Каменська, М. Лук'янченко, В. Петрович, В. Пономаренко, Л. Соколенко, Л. Сущенко та інші.

Так, дослідження впливу фізичної активності на професійну ефективність показують, що регулярна фізична активність може покращити когнітивні функції, підвищити енергію та стимулювати творчий мислення, що є важливими аспектами для педагогів [1,14].

Дослідження зв'язку між здоровим харчуванням і рівнем стресу показують, що правильне харчування може знизити рівень стресу та покращити психічне здоров'я, що є особливо важливим для педагогів, які стикаються зі стресом на роботі [15].

Вивчення здорового способу життя в контексті засобу профілактики вигорання показує, що здоровий спосіб життя, включаючи правильне харчування, фізичну активність та стрес-менеджмент, може допомогти уникнути вигорання і підтримати психічне здоров'я педагогів [9,11].

Роботи науковців пов'язані з формуванням здорових звичок у майбутніх педагогів досліджують ефективні методи формування здорових звичок у студентів педагогічних закладів вищої освіти, що може сприяти підвищенню рівня здоров'я серед майбутніх педагогів [16].

Перераховані дослідження підкреслюють цінність здорового способу життя для педагогів професійного навчання і показують, як це може позитивно впливати на їхню професійну діяльність та загальний стан здоров'я [13].

Взагалі будь-які цінності відіграють важливу роль у формуванні особистості та визначенні її місця в суспільстві. Поняття цінностей включає в себе важливі переконання, перспективи та ідеали, які визначаються як цінні та значущі для конкретної особистості або соціуму в цілому. Цінності можуть бути різноманітними: від матеріальних благ до духовних ідеалів. Вони формуються внаслідок взаємодії особистості з оточуючим світом, культурою, соціальним середовищем та іншими факторами [13].

Одним із ключових питань у теорії формування цінностей здорового способу життя є розуміння поняття «здоровий спосіб життя».

Здоровий спосіб життя, як цінність, допомагає підтримувати фізичне, психічне та емоційне благополуччя людини, покращує якість життя і сприяє тривалому та активному віку, незалежно від виду її професійної діяльності.

Наведемо загальне визначення поняття здоровий спосіб життя та охарактеризуємо його складові.

Здоровий спосіб життя - це комплексний підхід до збереження та підтримання здоров'я, який включає в себе ряд принципів і практик [4]. Основні складові здорового способу життя включають [4]:

- фізичну активність - регулярні фізичні вправи підтримують сильне серце, здорову вагу, міцні кістки та м'язи, а також покращують настрій і загальний стан організму;
- збалансоване харчування - раціон, що містить різноманітні продукти, багатий на фрукти, овочі, злаки, білки та здорові жири, допомагає підтримувати оптимальний рівень енергії та забезпечує необхідні поживні речовини;
- відмова від шкідливих звичок - включає в себе відмову від куріння та обмеження вживання алкоголю;
- посильний сон - регулярний та якісний сон є важливим елементом здорового способу життя, оскільки відновлює фізичні і психічні сили організму;
- стрес-менеджмент - уміння впоратися зі стресом та знаходити способи релаксації може значно покращити якість життя та підтримувати здоров'я;
- регулярні медичні огляди - важливо відвідувати лікаря для профілактичних оглядів та консультацій для виявлення можливих проблем здоров'я на ранніх стадіях.

У зв'язку з цим актуалізується таке поняття, як здоров'яформувальна функція освіти, як одна з ключових складових повноцінної освіти.

Здоров'яформувальна функція освіти – це можливість систематично впливати на формування здоров'я учасників освітнього процесу через освітні процеси та середовище

закладу освіти. Ця функція визнає, що освіта не обмежується лише передачею знань, але й відіграє важливу роль у формуванні здорового способу життя, фізичного та психічного здоров'я учнів та педагогічних працівників [7]. Здоров'яформувальна функції освіти реалізується через [7]:

- організацію здоров'язберігаючого середовища в закладах освіти та освітніх установах;
- поширення знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, профілактику захворювань та важливість фізичної активності;
- розвиток навичок здорового життя;
- створення позитивного психосоціального середовища;
- виховання відповідальності за власне здоров'я.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі наукових концепцій, теорій та підходів до формування цінностей здорового способу життя у майбутніх педагогів, а також розумінні процесу формування цінностей здоров'я серед майбутніх педагогів, що сприяє розробці ефективних програм та стратегій здоров'язбереження в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в нашій статті йдеться про теоретичні аспекти формування цінностей здорового способу життя у майбутніх педагогів професійного навчання, акцентуємо увагу саме на цьому моменті.

Взаємозв'язок між здоров'ям та професійною діяльністю педагога є надзвичайно важливим аспектом, що впливає на результативність його роботи та загальний стан здоров'я. Наведемо деякі ключові аспекти цього взаємозв'язку [8]:

1) фізичне здоров'я педагога безпосередньо впливає на його можливість виконувати професійні обов'язки. Здоровий педагог може бути більш енергійним та активним у виконанні своїх обов'язків, що може позитивно впливати на навчання учнів;

2) психічне здоров'я педагога - стрес, вигорання та інші проблеми психічного характеру можуть негативно позначитися на якості його роботи та стосунках з учнями та колегами;

3) професійна ефективність - здоровий педагог зазвичай є більш ефективним у своїй роботі. Він може краще управляти навчальним колективом, виконувати програмні завдання та забезпечувати належний розвиток учнів;

4) приклад для здобувачів освіти - здоровий спосіб життя педагога може вплинути на учнів, спонукуючи їх приділяти увагу своєму здоров'ю та розвивати здорові звички;

5) стабільність та тривалість кар'єри - здоровий педагог може тривалий час займатися своєю професійною діяльністю, не втрачаючи якості роботи та ефективності.

Існує багато наукових концепцій, теорій та підходів до формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів. Розглянемо деякі з них.

Соціально-психологічна концепція. Ця концепція базується на тому, що формування цінностей здорового способу життя визначається соціальним середовищем та психологічними факторами. Вона вказує на важливість соціальної підтримки та позитивного психологічного клімату для успішного формування здорових звичок [10].

Основні ідеї соціально-психологічної концепції включають [10]*:*

- соціальний контекст: враховує вплив соціального середовища, в якому живе людина, на її уявлення про здоров'я. Наприклад, сімейні та дружні стосунки, навчальне середовище, масмедіа та культурні традиції можуть впливати на те, як люди сприймають здоров'я та здоровий спосіб життя;
- ідентифікація з групою: люди можуть більш активно приймати цінності здорового способу життя, якщо вони ідентифікуються з групою або спільнотою, яка підтримує такі цінності. Наприклад, якщо оточення підтримує активний спосіб життя, людина ймовірніше прийме ці цінності;
- внутрішні переконання: враховує внутрішні переконання та уявлення про здоров'я, які формуються на основі індивідуального досвіду та життєвого шляху кожної людини.

Педагогічна технологія здоров'я. Цей підхід передбачає використання спеціально розроблених педагогічних технологій для формування цінностей здорового способу життя. Він базується на використанні ігрових, практичних та інтерактивних методів навчання для підвищення мотивації студентів до здорового способу життя [6].

Основні характеристики педагогічної технології здоров'я включають [6]:

- ігровий підхід: використання ігрових форм навчання для залучення здобувачів освіти до активної участі у процесі формування здорових звичок. Гра допомагає зробити процес навчання цікавим та змістовним;
- практичні заняття: організація практичних занять, тренінгів та майстер-класів з питань здорового способу життя, які допомагають здобувачам освіти отримати

© Р.Г. Довгаль, 2024

практичні навички та знання про здоровий спосіб життя;

- інтерактивні методи: використання інтерактивних методів навчання, таких як дискусії, групові проєкти та дебати, для залучення здобувачів освіти до обговорення та розв'язання проблем здоров'я;

- створення здоров'язбережувальної атмосфери: формування сприятливого навчального середовища, яке підтримує здоровий спосіб життя шляхом організації спортивних заходів, занять фізичною культурою та здоровим харчуванням;

- використання інформаційних технологій: застосування сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі для підвищення свідомості та мотивації здобувачів освіти до здорового способу життя.

Теорія саморегуляції. Ця теорія вказує на важливість саморегуляції у формуванні здорових звичок. Вона підкреслює необхідність вміння контролювати власні дії та поведінку для досягнення здорового способу життя. Ця теорія базується на припущенні, що основні принципи саморегуляції, такі як усвідомлення цілей, мотивація до досягнення цих цілей, контроль та корекція поведінки, є ключовими у формуванні здорових звичок. Теорія саморегуляції у формуванні здорового способу життя вказує на важливість внутрішньої мотивації та контролю за власною поведінкою для досягнення та підтримки здорового способу життя [17].

Основні аспекти теорії саморегуляції у формуванні здорового способу життя включають [17]*:*

- усвідомлення цілей: людина повинна чітко усвідомлювати свої цілі щодо здорового способу життя, наприклад, підтримання здорової ваги, здорового харчування, фізичної активності тощо;

- мотивація до досягнення цілей: існуюча мотивація грає важливу роль у формуванні здорових звичок. Наприклад, людина може бути мотивована до здорового харчування з метою покращення свого здоров'я та вигляду;

- контроль та корекція поведінки: це включає у себе здатність до самоконтролю та здатність до корекції своєї поведінки відповідно до цілей здорового способу життя. Наприклад, людина може контролювати кількість споживаних калорій або регулярно виконувати фізичні вправи;

- сприйняття результатів: людина повинна вміти адекватно сприймати результати своєї діяльності у відношенні до здорового способу життя та вчасно коригувати свої дії.

Екологічна педагогіка. Цей підхід враховує взаємозв'язок між людиною та природним оточенням у формуванні здорового способу життя. Він акцентує на важливості здоров'язбережувального ставлення до природи та власного здоров'я [3].

Основні характеристики екологічної педагогіки включають [3]:

- усвідомлення екологічних проблем: важливо, щоб здобувачі освіти розуміли актуальні екологічні проблеми та їх вплив на здоров'я людини;

- поєднання здоров'я людини та довкілля: екологічна педагогіка спрямована на вироблення уявлень про здоров'я як результат взаємодії людини з навколишнім середовищем;

- створення здоров'язбережувального середовища: створення навчальних та робочих місць, які сприяють здоров'ю та забезпечують фізичний та психологічний комфорт;

- розвиток відповідальності за власне здоров'я та довкілля: екологічна педагогіка сприяє формуванню у здобувачів освіти відповідального ставлення до власного здоров'я та довкілля;

- підтримка сталого способу життя: сталих звичок та умінь, що сприяють здоров'ю та збереженню навколишнього середовища.

Теорія позитивного навчання. Ця теорія стверджує, що позитивне ставлення та мотивація сприяють успішному формуванню здорових звичок. Вона вказує на важливість підтримки позитивного підходу до здорового способу життя у навчальному середовищі [5].

Основні аспекти теорії позитивного навчання у формуванні здорового способу життя включають [5]:

- підтримку позитивного ставлення до здоров'я як ключового елемента успішного формування здорових звичок;

- стимулювання позитивної мотивації, що допомагає здобувачам освіти активно займатися здоров'ям;

- підтримку позитивного самовизначення, впевненості у власних силах у досягненні здорового способу життя;

- стимулювання позитивних звичок та вмінь, які сприяють здоровому способу життя, через підкріплення та позитивну підтримку;

- підвищення позитивної самооцінки здобувачів освіти у контексті їхнього здоров'я та здорового способу життя.

У таблиці 1 представлені сучасні підходи до формування цінностей здорового

Таблиця 1

Сучасні підходи до формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів професійного навчання

Назва підходу		Характеристика в контексті формування цінностей здорового способу життя
Системний підхід	Базуються на інтеграції наукових даних з психології, педагогіки, медицини та інших галузей, залучені фахівців з різних галузей (лікарів, психологів, фітнес-тренерів тощо) для надання комплексної підтримки та консультацій здобувачам освіти	Дозволяє створити цілісну систему, яка сприяє формуванню здорового способу життя та підтримує його на різних рівнях, що є ключовим для досягнення позитивних результатів у підтримці здоров'я.
Інтегративний підхід		Здоров'я розглядається як комплексний процес, що потребує врахування фізичних, психологічних, соціальних та екологічних аспектів. Сприяє розвитку у здобувачів освіти цілісного уявлення про здоров'я.
Структурований підхід		Передбачає систематичне впровадження у навчальний процес спеціально розроблених програм та стратегій, спрямованих на формування здоров'язбережувальних цінностей.
Практико-орієнтований підхід		Акцентується на практичних навичках і вміннях, які дозволяють здобувачам освіти впроваджувати здоров'язбережувальні принципи у власне життя та під час майбутньої професійної діяльності.
Комунікативний підхід		Звертає увагу на важливість ефективної комунікації для формування здоров'язбережувальних цінностей у здобувачів освіти та їх підтримки у спілкуванні з іншими.
Інноваційний підхід		Використання сучасних технологій навчання (віртуальні тренажери, мобільні додатки тощо) для стимулювання здорового способу життя та моніторингу здоров'я.

способу життя в майбутніх педагогів професійного навчання [4].

Наведені приклади концепцій, теорій та підходів до формування цінностей здорового способу життя можуть бути використані для розробки програм та стратегій формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів професійного навчання.

Програми та стратегії формування здоров'язбережувальних цінностей у майбутніх педагогів професійного навчання можуть включати в себе [12]:

- інформаційно-освітні заходи: проведення лекцій, семінарів, тренінгів з питань здорового способу життя, зокрема з правильного харчування, фізичної активності, психологічного здоров'я та інших аспектів здоров'я;

- приклад викладачів: викладачі можуть стати прикладом для студентів у здоровому способі життя, дотримуючись здорових звичок і регулярно вправляючись у фізичній активності;

- створення здоров'язбережувального середовища: організація спеціальних місць для фізичної активності, зон для відпочинку та психологічного розвантаження на території навчального закладу;

- використання інтерактивних технологій: залучення до навчання сучасних інтерактивних технологій, мобільних додатків та онлайн-ресурсів для сприяння здоровому способу життя;

- підтримка групових ініціатив: створення груп для спільної зайнятості фізичними вправами, спортивних заходів та інших активностей, що сприяють здоров'ю;

- психологічна підтримка: надання студентам психологічної підтримки та консультування для підтримки їхнього психічного здоров'я та відчуття емоційного благополуччя.

При розробці програм та стратегій формування цінностей здорового способу життя для студентів-педагогів важливо враховувати принципи, що наведені в таблиці 2 [12].

Програми та стратегії формування здоров'язбережувальних цінностей у майбутніх педагогів професійного навчання треба не тільки впроваджувати в освітній процес, а й оцінювати ефективність їх реалізації. Це можна зробити шляхом:

- проведення анонімних опитувань серед студентів-учасників програми для оцінки їхнього рівня знань, умінь та усвідомлення щодо здорового способу життя до та після участі у програмі;

© Р.Г. Довгаль, 2024

Таблиця 2

Принципи, які слід враховувати при розробці програм та стратегій формування цінностей здорового способу життя для студентів-педагогів

Принцип	Його характеристика
Індивідуалізації	Врахування індивідуальних особливостей студентів-педагогів, їхніх потреб і можливостей у формуванні здорових звичок.
Контекстуалізації	Врахування соціокультурного середовища, у якому функціонують студенти-педагоги, для адаптації програм до конкретних умов.
Системності	Побудова програми як системи, що включає в себе різноманітні аспекти здорового способу життя (фізична активність, харчування, психологічне благополуччя тощо).
Активної участі	Залучення студентів-педагогів до активної участі у формуванні і виконанні програми, створення умов для їхньої самореалізації.
Наукової обґрунтованості	Використання наукових даних і теоретичних підходів для підтримки ефективності програм формування цінностей здорового способу життя.
Динамічності	Здатність програми адаптуватися до змін у потребах та умовах студентів-педагогів та суспільства в цілому.
Партнерства	Співпраця з іншими організаціями та структурами (наприклад, школами, медичними установами, спортивними клубами) для сприяння формуванню здорового способу життя у студентів-педагогів.
Соціальної відповідальності	Відповідність програми цілям сталого розвитку, сприяння збереженню здоров'я нації та покращенню якості життя суспільства в цілому.

- систематичного спостереження за змінами у поведінці та установках студентів-учасників програми відносно здорового способу життя;

- вимірювання фізичних показників, таких як рівень фізичної активності, показники здоров'я, фізична підготовленість тощо, до та після участі у програмі;

- проведення групових обговорень з учасниками програми для збору відгуків та вражень від участі у програмі, виявлення їхніх переживань та змін у ставленні до здорового способу життя;

- аналізу письмових робіт, рефлексій, щоденників учасників програми, де вони можуть висловлювати свої думки, переживання та враження щодо здорового способу життя;

- систематичного моніторингу змін у ставленні студентів-учасників програми до здорового способу життя за допомогою анкет або спеціальних шкал;

- залучення експертів з області здорового способу життя для оцінки результатів програми та рекомендацій щодо її подальшого вдосконалення.

Ці методи можна комбінувати для отримання комплексної оцінки ефективності програм формування здорового способу життя у майбутніх педагогів.

У процесі формування цінностей здорового способу життя у майбутніх педагогів слід також звернути увагу на перешкоди, які можуть виникнути на цьому шляху. Охарактеризуємо деякі з них [2]:

1) відсутність мотивації: деякі студенти можуть не бачити цінності у здоровому способі життя або не мати достатньої мотивації для зміни своїх звичок;

2) недостатня підтримка: відсутність підтримки з боку викладачів, співробітників закладу вищої освіти, а також родини та друзів може ускладнити процес формування здорових звичок;

3) стрес та перевантаження: навчання, робота та інші обставини можуть створювати стрес та перевантаження, що ускладнює здійснення здорового способу життя;

4) невірні установки: деякі студенти можуть мати негативні установки або переконання щодо здорового способу життя, що ускладнює їхню готовність до змін;

5) обмежений доступ до ресурсів: обмежений доступ до спортивних закладів, здорової їжі та інших ресурсів може ускладнити здійснення здорового способу життя.

Для подолання цих перешкод можна використовувати наступні стратегії:

1) створення мотивації: поширення інформації про важливість здорового способу життя, використання мотиваційних методів та прикладів успішних змін;

2) підтримка та поширення свідомості: створення підтримуючого середовища закладу

вищої освіти, сприяння у розвитку позитивних соціальних контактів та взаємодії;

3) стрес-менеджмент: навчання стратегіям стрес-менеджменту, розробка навичок з ефективного управління часом та навчання релаксаційних технік;

4) підтримка позитивних установок: розробка психологічних програм для перетворення негативних установок у позитивні;

5) розвиток доступних ресурсів: забезпечення доступу до спортивних закладів, інформаційних ресурсів та програм, спрямованих на здоровий спосіб життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному світі важливе значення набуває формування здорового способу життя в майбутніх педагогів професійного навчання. Це вимагає від закладів вищої освіти застосування сучасних підходів та методик, спрямованих на підвищення обізнаності та мотивації студентів до здорового способу життя. Сучасні підходи до формування цінностей здорового способу життя у майбутніх педагогів професійного навчання базуються на комплексному підході, що враховує індивідуальні особливості студентів, сучасні наукові концепції та педагогічні стратегії. Для ефективного формування цінностей здорового способу життя необхідно підтримувати мотивацію студентів, створювати сприятливе середовище, сприяти розвитку їхніх інтересів та потреб. Важливо також враховувати соціокультурний контекст та забезпечити доступ до необхідних ресурсів. Такий комплексний підхід до формування цінностей здорового способу життя у майбутніх педагогів сприяє не лише зміні їхніх звичок, але й становленню їхньої готовності та здатності до впровадження цих цінностей у педагогічну діяльність, що має значення для забезпечення здоров'я та якості життя суспільства в цілому. Перспективами подальшого дослідження є вивчення впливу комп'ютерних дисциплін та інформаційно-комунікаційних технологій на здоровий спосіб життя та готовності майбутніх педагогів професійного навчання дбати про своє здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Баштовенко О. А. Спрямованість на формування здорового способу життя у майбутніх вчителів фізичного виховання / О. А. Баштовенко // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. - Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2011. - № 3-4. - С. 186-190.

2. Бокшиц О., Каменська І. Соціально-психологічні чинники формування здорового способу життя майбутніх педагогів професійного навчання / О. Бокшиц, І. Каменська // Соціум. Документ. Комунікація. - 2022. - № 17. - С. 34-59.

3. Буряк В. К. Екологічна педагогіка / В. К. Буряк // Педагогіка вищої та середньої школи. - 2008. - Вип. 20. - С. 417-421.

4. Вознюк О. В. Організаційно-педагогічні засади формування здорового способу життя суб'єктів освіти : монографія / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк, Ф. М. Калінчук. - Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. - 408 с.

5. Гуменюк С. Здоров'язберігаючі технології в системі освіти / С. Гуменюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. - 2013. - № 26. - С. 55-57.

6. Гусак П. М. Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології : монографія / П. М. Гусак, Н. В. Зимівець, В. С. Петрович ; за ред. П. М. Гусака. – Луцьк : ВАТ «Волиньоблдрукарня», 2009. - 252 с.

7. Давидюк Г., Кардашук Н., Поліщук Н. Створення умов у закладі загальної середньої освіти для реалізації оздоровчої функції / Г. Давидюк, Н. Кардашук, Н. Поліщук // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія «Педагогічні науки». - 2019. - № 11 (395). - С. 53–58.

8. Дзюба Т. М. Професійне здоров'я педагога: ризики потенційного та руйнівного впливу / Т. М. Дзюба // Досягнення та перспективи дослідження феномену здоров'я у сучасній психологічній науці : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 24 листоп. 2016 р.) / за заг. ред. О. В. Бацилєвої. – Вінниця : ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2016. - С. 66-72.

9. Завада М. І. Оцінка способу життя та його вплив на розвиток стресу у студенток медичного університету / М. І. Завада // Актуальні проблеми профілактичної медицини. - 2015. - № 12. - С. 57-61.

10. Зимівець Н. В. Соціально-педагогічні технології формування відповідального ставлення до здоров'я учнівської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Н. В. Зимівець. - Луганськ, 2008. - 23 с.

11. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : монографія / В. М. Крайнюк. - Київ : НікаЦентр, 2007. - 432 с.

12. Мешко Г. М. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Мешко ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. - Тернопіль, 2013. - 43 с.

13. Рабійчук С. О. Показники цінності здорового способу життя / С. О. Рабійчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. - 2017. - № 1(40). - С.233-234.

© Р.Г. Довгаль, 2024

14. Самчук О. М. Фізична активність як одна з умов формування здорового способу життя студентської молоді / О. М. Самчук, Н. Я. Захожа // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. - 2008. - Т. 2. - С. 225–227.

15. Середа І. Шляхи підвищення стресостійкості та попередження емоційного вигорання педагогів в кризових умовах / І. Середа // Věda a perspektivy. – 2024. – № 1(32). – С. 97-106.

16. Соколенко Л. С. Формування культури здорового способу життя студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. С. Соколенко. – Умань, 2011. – 20 с.

17. Чайка В. М. Теорія і технологія підготовки майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. М. Чайка. – Тернопіль, 2006. – 465 с.

References

1. Bashtovenko, OA 2011, ‘Spriamovanist na formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia u maibutnikh vchyteliv fizychnoho vykhovannia’ *[Focus on the formation of a healthy lifestyle in future physical education teachers], Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, no 3-4, Pp. 186-190.

2. Bokshyts, O & Kamenska, I 2022, ‘Sotsialno-psykholohichni chynnyky formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia’ *[Social and Psychological Factors of Formation of a Healthy Lifestyle of Future Vocational Teachers], Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, no 17. Pp. 34-59.

3. Buriak, VK 2008, kolohichna pedahohika’ *[Ecological Pedagogy], Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*, iss. 20, Pp. 417-421.

4. Vozniuk, OV, Dubaseniuk, OA & Kalinchuk, FM 2012, *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia subiektiv osvity [Organizational and pedagogical principles of healthy lifestyle formation of educational subjects]*, Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr.

5. Humeniuk, S 2013, ‘Zdoroviazberihaiuchi tekhnolohii v systemi osvity’ [*Health-saving technologies in the education system], Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, no 26, Pp. 55-57.

6. Husak, PM, Zymivets, NV & Petrovych, VS 2009, *Vidpovidalne stavlennia do zdorovia: teoriia ta tekhnolohii [Responsible attitude to health: theory and technology]*, Volynobldrukarnia, Lutsk.

7. Davydiuk, H, Kardashuk, N & Polishchuk, N 2019, ‘Stvorennia umov u zakladi zahalnoi serednoi osvity dlia realizatsii ozdorovchoi funktsii’ *[Creating conditions in a general secondary education institution for the implementation of the health function], Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Seriia «Pedahohichni nauky»*, no 11, Pp. 53–58.

8. Dziuba, TM 2016, ‘Profesiine zdorovia pedahoha: ryzyky potentsiinoho ta ruinivnoho vplyvu’ *[Teacher's professional health: risks of potential and destructive impact], Dosiahnennia ta perspektyvy doslidzhennia fenomenu zdorovia u suchasnii psykholohichnii nautsi*: *materialy Vseukr. nauk.prakt. konferentsii (m. Vinnytsia, 24 lystopada, 2016 r.)*, Pp. 66-72.

9. Zavada, MI 2015, ‘Otsinka sposobu zhyttia ta yoho vplyv na rozvytok stresu u studentok medychnoho universytetu’ *[Lifestyle assessment and its impact on the development of stress in female medical students], Aktualni problemy profilaktychnoi medytsyny*, no 12, Pp. 57-61.

10. Zymivets, NV ‘Sotsialno-pedahohichni tekhnolohii formuvannia vidpovidalnoho stavlennia do zdorovia uchnivskoi molodi’ *[Social and pedagogical technologies for the formation of responsible attitude to the health of students]*, kand. ped. n. abstract, Luhansk.

11. Krainiuk, VM 2007, ‘Psykholohiia stresostiikosti osobystosti’ *[Psychology of personality stress resistance], NikaTsentr*, Kyiv.

12. Meshko, HM 2013, ‘Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh uchyteliv do zberezhennia i zmitsnennia profesiinoho zdorovia’ *[Theory and practice of preparing future teachers to preserve and strengthen professional health]*, kand. ped. n. abstract, Ternop. nats. ped. un-t im. Volodymyra Hnatiuka, Ternopil.

13. Rabiichuk, SO 2017, ‘Pokaznyky tsinnosti zdorovoho sposobu zhyttia’ *[Indicators of the value of a healthy lifestyle], Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia «Pedahohika. Sotsialna robota»*, no 1, Pp. 233-234.

14. Samchuk, OM & Zakhozha, NYa 2008, ‘Fizychna aktyvnist yak odna z umov formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia studentskoi molodi’ *[Physical activity as one of the conditions for the formation of a healthy lifestyle among students], Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*, vol. 2, Pp. 225–227.

15. Sereda, I 2024, ‘Shliakhy pidvyshchennia stresostiikosti ta poperedzhennia emotsiinoho vyhorannia pedahohiv v kryzovykh umovakh’ *[Ways to increase stress resistance and prevent emotional burnout of teachers in crisis conditions], Věda a perspektivy*, no 1(32), Pp. 97-106.

16. Sokolenko, LS 2011, ‘Formuvannia kultury zdorovoho sposobu zhyttia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv’ *[Formation of a culture of healthy lifestyle for students of higher education institutions]*, kand. ped. n. abstract, Uman.

17. Chaika, VM 2006, ‘Teoriia i tekhnolohiia pidhotovky maibutnoho vchytelia do samorehuliatsii pedahohichnoi diialnosti’ *[Theory and technology of preparing future teachers for self-regulation of pedagogical activity]*, kand. ped. n. abstract, Ternopil.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024 р.

© Р.Г. Довгаль, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-230-236
УДК 378.01.531:172.15(091)}:316.62(045)

ПАТРІОТИЗМ ЯК ІСТОРИЧНЕ І СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

© Златіна К. Л., Степанець І. О.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Інформація про авторів:
Златіна Катерина Леонідівна: ORCID: 0009-0004-2712-4553; ezlatina2020@gmail.com, методист, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.
Степанець Іван Олексійович: ORCID: 0000-0003-0600-4398; i.o.stepanets28@gmail.com, кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової та інноваційної діяльності, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.

У статті коротко схарактеризовано генезу виникнення українського патріотизму як історичного і соціального явища, пов'язану з життям і боротьбою українців за свою незалежність.

На підставі результатів аналізу наукової теорії показано основні трансформації поняття «патріотизм», починаючи з античних часів.

Представлено структуру патріотизму через комплекс характеристик відношень особистості до себе, своєї Батьківщини, співгромадян, національних цінностей.

Проаналізовано співвідношення патріотизму та націоналізму як проблеми, що викликає дискусії в українському соціумі.

Розглянуто сучасний зміст і контекст формування національного патріотизму, узаємозв'язок і взаємообумовленість державного (суспільного) і особистого патріотизму громадянина України.

Спираючись на положення наукової теорії, власний досвід і результати опитування, здійснено спробу аналізу проблеми сучасного дієвого патріотизму громадян, визначення сутності феномену «патріотизм» і його виявлення у повсякденному житті нинішніми українцями.

Вивчення змісту низки наукових праць із проблеми формування і розвитку громадянина-патріота України на основі патріотично формувального підходу дало можливість виокремити головні засоби виховання патріотизму здобувачів освіти: організація життєдіяльності та відносин вихованців.

Узагальнивши результати наукових досліджень, зокрема дослідників Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Г. Пономарьова, М. Роганова, С. Рябокінь), зроблено висновок, що патріотичне виховання в умовах, зокрема педагогічного ЗВО, передбачає залучення здобувачів вищої освіти до спеціально організованого освітнього середовища, у якому формування патріотичних цінностей здійснюється комплексно у цілісному освітньому процесі й поза його межами, як наскрізна ідея.

Теоретичні напрацювання та практичний досвід дали можливість представити структурно-функціональну модель системи патріотичного виховання здобувачів освіти у педагогічному закладі вищої освіти.

Ключові слова: патріотизм, трансформація, виховання, державний і особистий патріотизм, засоби виховання, патріотичні цінності, структурно-функціональна модель системи патріотичного виховання здобувачів освіти у педагогічному ЗВО.

K. Zlatina, I. Stepanets "Patriotism as a Historical and Social Phenomenon".

The article briefly describes the genesis of Ukrainian patriotism as a historical and social phenomenon associated with the life and struggle of Ukrainians for their independence.

Based on the results of the analysis of scientific theory, the author shows the main transformations of the concept of "patriotism" since ancient times.

The article presents the structure of patriotism through a set of characteristics of an individual's attitudes towards himself, his homeland, fellow citizens, and national values.

The correlation between patriotism and nationalism is analysed as a problem that causes debate in Ukrainian society.

The article considers the modern content and context of formation of national patriotism, interconnection and interdependence of the national (public) and personal patriotism of a citizen of Ukraine.

 © К. Л. Златіна, І. О. Степанець, 2024

Based on the provisions of scientific theory, the author's own experience and the results of a survey, an attempt is made to analyse the problem of modern effective patriotism of citizens, to define the essence of the phenomenon of "patriotism" and to manifest it in everyday life of modern Ukrainians.

The study of the content of a number of papers on the problem of formation and development of a citizen-patriot of Ukraine on the basis of a patriotic approach made it possible to identify the main means of educating students' patriotism, organisation of life and relationships of students.

Summarising the results of scientific studies, in particular those of the researchers of the Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council (H. Ponomarova, M. Rohanova, S. Riabokin), the author concludes that patriotic education in the context of a pedagogical HEI, in particular, involves the involvement of higher education students in a specially organised educational environment, in which the formation of patriotic values is carried out comprehensively in a holistic educational process and beyond as a cross-cutting idea.

Theoretical research and practical experience have made it possible to present a structural and functional model of the system of patriotic education of students in a pedagogical higher education institution.

Keywords: patriotism, transformation, education, national and personal patriotism, means of education, patriotic values, structural and functional model of the system of patriotic education of students in a pedagogical HEI.

Актуальність теми. Метою національно-патріотичного виховання, як складової виховання моральної, духовної особистості, є формування свідомого патріота України, здатного виявляти національну гідність, знаючого свою історію і цінності; готового самовіддано відстоювати свої громадянські права, інтереси і прагнення до життя і праці у вільній незалежній державі.

У період війни патріотизм дійсно став значущим інтернаціональним, за духом і сенсом, явищем. Дієвий патріотизм українців знайшов розвиток на світовому рівні, продовжуючи черпати свою силу в національній історії, культурі, філософії на теренах української землі.

Історія виникнення українського патріотизму тісно пов’язана з життям і боротьбою українців за свою незалежність. Головна ідея нашого національного патріотизму органічно втілена в кольорах українського прапора, у національних традиціях, українській пісні, незворотності шляху до незалежності й свободи.

Сучасні реалії спонукають учених і філософів, педагогів і психологів, письменників і поетів, художників і композиторів, політичних і громадських діячів шукати коріння виникнення та розвитку цього свідомоформувального феномену української нації.

Генезу, сутність, формування означеного феномену розглядали й продовжують досліджувати такі вітчизняні вчені як І. Бех, Н. Бондаренко, Н. Волошина, О. Дзюбань, І. Дудка, О. Александрова, О. Жаровська, О. Лучанінова, І. Патриляк, М. Сметанський, О. Тищенко та інші.

Метою дослідження є розгляд генези феномену патріотизму та аналіз його сучасного стану і розвитку в нових соціокультурних умовах освітнього середовища ЗВО.

Узагальнивши результати наукових напрацювань зазначених вище дослідників, можемо назвати основні трансформації поняття «патріотизм», починаючи з античних часів:

1. Полісний патріотизм, що виник в античних державах (V-IX ст. до н. е.), формування якого дослідники пов’язують із існуванням античних полісів, древньогрецьких міст, що разом із прилеглими сільськогосподарськими територіями утворювали окремі держави (афінський і спартанський типи полісів). Пізніше під впливом трансформаційних змін у світовому соціальному середовищі, зокрема в результаті утворення низки імперій, патріотизм набув імперського характеру (VIII ст. до н. е. – V ст. н. е.) (римська імперія) та в періоди існування інших імперій.

В епоху Середньовіччя зародився релігійний патріотизм, що ґрунтувався на панівній релігійній ідеології (V – XIV ст.).

В епоху Відродження, що ознаменувала «затухання» духовної диктатури та абсолютності релігійної ідеології, спостерігаємо перші, але потужні, спроби об’єднання релігійної ідеології із загальнолюдськими цінностями на новому раціональному ідеологічному рівні (XIV – XVII ст.).

© К. Л. Златіна, І. О. Степанець, 2024

Події Великої французької революції спричинили перегляд ролі людини в житті держави та її місця в системі відносин із державними інституціями. Патріотизм французів отримав нове джерело, яке вони відкрили у боротьбі за свої права й увагу з боку держави, і спонукав філософів Європи, зокрема німецьких, говорити про появу державного патріотизму (XVIII – XXI ст.).

Визначені нами історичні періоди державного патріотизму потребують деяких коментарів. На наш погляд, залишаючись державним, патріотизм XXI століття під впливом політичних і соціокультурних процесів також переживає певні трансформаційні зміни. Сучасні дослідники різних країн, зокрема українські (Є. Акимович, Т. Біленко, Н. Волошина, О. Духовна-Кравченко, О. Сухомлинська та інші), розглядаючи патріотизм як явище духовного життя, називають його багатоаспектним явищем, пов'язаним із національним менталітетом, соціокультурними особливостями різних народів і конкретної людини [1, 2, 3, 4, 7].

Сучасний український патріотизм став невід'ємною складовою духовного життя українського народу, однією з його духовних цінностей. Набуваючи значимості і ваги саме у періоди національно-визвольних змагань, формування національної ідентичності українців, він незмінно набував і національних особливостей властивих національній державі. Таким чином, можна говорити про взаємозв'язок і взаємообумовленість державного (суспільного) та особистого патріотизму громадянина України.

Вважаємо за доцільне торкнутися питання співвідношення патріотизму і націоналізму, проблеми, що викликає як гарячі дискусії фахівців з історії, філософії, соціології так і звичайних громадян України. Частина громадян України вважає ці поняття ідентичними, оскільки, на їх переконання, національна ідея складає основу патріотизму. Таку думку ми виокремили із чисельних виступів та інтерв'ю на українському телебаченні, публікацій у друкованих засобах масової інформації тощо. Інші ж висловлюють дещо іншу думку, вважаючи, що ці поняття можна і слід вважати ідентичними лише за умови сформованості у країні політичної нації. Очевидно, що якщо існує політична нація, то існує тоді і територіальний патріотизм, оскільки є ідентифікація з політичною нацією, відповідно, є ідентифікація з усією країною. Ці висновки підтверджує, зокрема, О. Кіндратець [5].

Інша ситуація складається тоді, коли політична нація не сформована, або її формування ще не закінчилося, а, разом з тим, існує етнічний чи культурний націоналізм. У цьому випадку в багатонаціональній країні, якою є й Україна, слід максимально консолідувати всі національності (національні групи) у їх відчутті приналежності і любові до спільної країни.

Існування означеної проблеми актуалізують і максимально посилюють завдання патріотичного виховання усіх громадян України, але особливо політичної соціалізації молоді, як носіїв національного патріотизму.

Національний патріотизм у його оновленому сутнісному розумінні можна і необхідно розглядати як один із консолідованих чинників нації, розвитку української державності. Однак, патріотизм не народжується сам собою, не передається генетично, а, отже, має формуватися безпосередньо суспільством у його носіїв.

Носіями патріотизму (патріотичної свідомості, патріотичних почуттів) є різні суб'єкти. Це – держави, суспільні групи різних рівнів (організації, спілки, партії), соціальні утворення за місцем проживання, професійною приналежністю тощо, але очевидно, що першоносієм патріотичної свідомості, почуттів і поведінки в цих суб'єктах є особистість.

Та чи кожна особистість є активним патріотом, громадянськість і патріотизм якої робить її суб'єктом патріотичної діяльності?

Результати аналізу та узагальнення наукової теорії і власного досвіду виховної роботи дозволив нам визначити структуру патріотизму як соціокультурного і морально-духовного феномену.

Ми вважаємо, що структуру данного поняття можна представити через комплекс характеристик відношень особистості до себе, своєї Батьківщини, співгромадян, національних цінностей.

Отже, патріотизм – це відношення:

– до себе, як громадянина і патріота: національна гідність; громадянська самосвідомість; честь; самовідданість; самоповага; чесність; відповідальність; доброта; чуйність;

© К. Л. Златіна, І. О. Степанець, 2024

– до своєї Батьківщини: громадянська відповідальність і жертовність; готовність захистити свою країну; відданість і вірність; повага до історії, культури, законів держави; бажання примножувати здобутки і працювати на розвиток рідної країни; активність і працьовитість; гордість за свій народ;

– до співгромадян: терпимість; справедливість; повага і любов; милосердя; готовність прийти на допомогу; відповідальність перед співгромадянами; безкорисливість;

– до національних цінностей: повага і любов до історії, культури, традицій свого народу; плекання мови, звичаїв; бережне ставлення до національних багатств; повага до державної символіки; сприяння розвитку духовності українців; готовність зберегти і передати майбутньому поколінню відчуття і прагнення до національної ідентичності.

Окремою, значимою для нинішнього українського суспільства, є проблема дієвого патріотизму, що, у результаті трансформації політичної та соціальної суб'єктності, не завжди виявляється в окремих особистостей. Змушені констатувати, що в певної частини громадян зникла, чи так і не сформувалась, здатність ставити перед собою дійсно суспільно значущі цілі, приймати обумовлені патріотичними здобутками і національною свідомістю рішення, й докладати всіх зусиль для їх реалізації.

Разом із тим, свідомість патріота, на наше переконання, не слід і не можна розглядати як сукупність окремих духовно-моральних ідей, почуттів, рис, якостей тощо. Патріотизм виявляється у цінності і єдності духовності й громадянськості особистості та її соціальної активності, у суб'єкт – суб'єктних відносинах між окремими індивідами, що мають чітку спрямованість на один спільний об'єкт – Батьківщину.

2023 року нами було проведено соціальне опитування здобувачів освіти 2-4-х курсів Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (112 осіб) що передбачало низку запитань, що стосувалися розуміння сучасності феномену «патріотизм» і його виявлення у повсякденному житті. На запитання «Що таке справжній патріотизм?» студентство відповіло так: готовність захищати Батьківщину всіма можливими засобами (69%); самовіддана праця для забезпечення її процвітання (54%); любов до рідної землі і вдячність тим, хто про неї піклується і її захищає (51%); любов і повага до своїх рідних і близьких, співгромадян (32%). На погляди здобувачів, очевидно, значно вплинула нинішня війна, і більшість із них патріотизм сьогодні пов'язують із боротьбою за свободу й незалежність України.

На запитання «У чому виявляється чи має реалізуватися сьогодні Ваш патріотизм?» здобувачі освіти відповіли: у волонтерській роботі, допомозі ЗСУ, тим, хто постраждав від війни (65%); у старанному і відповідальному навчанні (57%); у кваліфікованій і самовідданій праці по відбудові країни на робочому місці, службі в територіальній обороні, матеріальній і фінансовій допомозі ЗСУ (47%).

Показово, що студенти сприймають патріотизм на основі діяльнісного підходу, як конкретні справи та вчинки, що повністю узгоджується з метою і завданнями виховної роботи зі студентською молоддю.

Дослідження також мало на меті виявлення об'єкту гордості за свою країну, як основи особистісного патріотизму здобувачів освіти.

88,4% опитаних вважають, що найголовнішим об'єктом, що породжує патріотичні почуття, є рідний дім, родина; для 69% об'єктом, що впливає на їх патріотизм є село, місто, земля, де вони проживають; 54% респондентів пов'язують свій патріотизм з історією своєї країни, своїм громадянством.

Усього можна було назвати 2-3 позиції у визначенні власного об'єкта патріотизму.

Цікаво, що з усіх опитаних 84,3% останнім часом вважають себе патріотами, тоді як до військової агресії таких було 77,6%.

Узагальнення змісту наукових напрацювань учених України та власного досвіду патріотичного виховання студентської молоді переконують, що формування системи патріотичного виховання студентів у сучасному ЗВО відбувається через переосмислення сутності національного патріотизму та цілеспрямовану реалізацію низки принципів патріотично-формувального підходу у вихованні. У нашій роботі дотримуємося того, що патріотичні риси та якості особистості ефективно формуються під впливом тих відносин, у які вона вступає в процесі власної життєдіяльності. І тут ми

погоджуємося з О. Кривонос [6], що головним засобом виховання є організація життєдіяльності та відносин вихованців.

Зауважимо, що збоку держави й окремих закладів вищої освіти була запроваджена досить цілісна система патріотичного виховання, кінцевим результатом реалізації якої було формування і розвиток соціально-значимих цінностей вихованців, зокрема: громадянськості та патріотизму. Система охоплювала освітній процес; індивідуальну, групову і масову патріотичну роботу у закладі вищої освіти; співпрацю з найрізноманітнішими організаціями і закладами, органи місцевого самоврядування. На наш погляд дієвими формами роботи були музейна діяльність, шефство, зустрічі з видатними українцями, догляд за історичними пам'ятками, природними рекреаціями тощо.

Однак трагічні події 2014 року дали могутній поштовх розвитку дієвого патріотизму, особливо серед молодих людей, інтелігенції, військових. Патріотизм все більше ставав необхідністю для держави і потребою для особистості.

Слід наголосити, що дуже вчасною і дієвою стала розроблена на державному рівні Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Її значимість була особливо помітною на тлі проявів часто негативного впливу засобів масової інформації, демонстрації псевдокультурних цінностей, булінгу, політичних та військових подій в окремих регіонах країни. Часом здавалося, що патріотизм українців ніяк не виявляється у повсякденному житті, але наростання боротьби українського народу за свою незалежність, цілеспрямований розвиток освітньо-культурного середовища, посилення виховного впливу соціальних інститутів викликав до життя справжній патріотизм українських громадян.

Патріотичне виховання, таким чином, передбачає залучення здобувачів вищої освіти до спеціально організованих соціальних обставин і відносин для засвоєння соціального досвіду й формування здатності його перетворення у власну соціалізацію як патріотично налаштованого громадянина. При цьому виховання патріотичних цінностей реалізується комплексно, у цілісному освітньому процесі і поза його межами як наскрізна ідея.

Про це також зазначають В. Баранівський, О. Бартків, І. Бех, О. Дубасенюк, Н. Лізньова, Л. Мафтин, О. Онопрієнко, Т. Осипова, І. Патриляк, О. Тищенко, Г. Шевченко.

Ураховуючи складність, багатоаспектність і динамічність виховного процесу у ЗВО та спираючись на результати узагальнення наукової теорії і досвіду, ми здійснили спробу за допомогою методу моделювання продемонструвати структурно-функціональну модель системи патріотичного виховання у педагогічному ЗВО та основні етапи методики патріотичного виховання.

Методика патріотичного виховання:

- з'ясування потенційних можливостей освітніх компонентів соціально-гуманітарного та професійного циклу для патріотичного виховання здобувачів вищої освіти;

- формування мотивації до саморозвитку та самовдосконалення своїх патріотичних якостей;

- удосконалення змісту та методичного забезпечення його реалізації в освітньому процесі щодо цільової спрямованості на формування патріотичних почуттів і патріотичної поведінки;

організація процесу патріотичної діяльності у позааудиторній роботі, сприяння вияву патріотичних почуттів і свідомості у діях і вчинках здобувачів освіти як соціально активних громадян-патріотів. Пропонована модель є варіативною, але чітко орієнтованою на конкретну мету – виховання патріотично налаштованих, соціально зорієнтованих педагогів, що зумовлює їх активну громадянську позицію у ставленні до себе, Батьківщини, інших громадян, свого обов'язку по захисту вільної, самостійної, незалежної України.

Отже, справжній національний патріотизм – це наріжний камінь відродження і збереження духовних і громадянських цінностей українського народу, інтегрувальна основа для усього національного, що ґрунтується на любові і повазі до Батьківщини, людей, культури та історії України.

Патріотизм необхідно формувати як особистісну і громадянську якість кожного українця, залучаючи найрізноманітніші соціальні інституції, засоби, а, головне, цілеспрямовано формуючи свідому, освічену, духовну, моральну особистість.

© К. Л. Златіна, І. О. Степанець, 2024

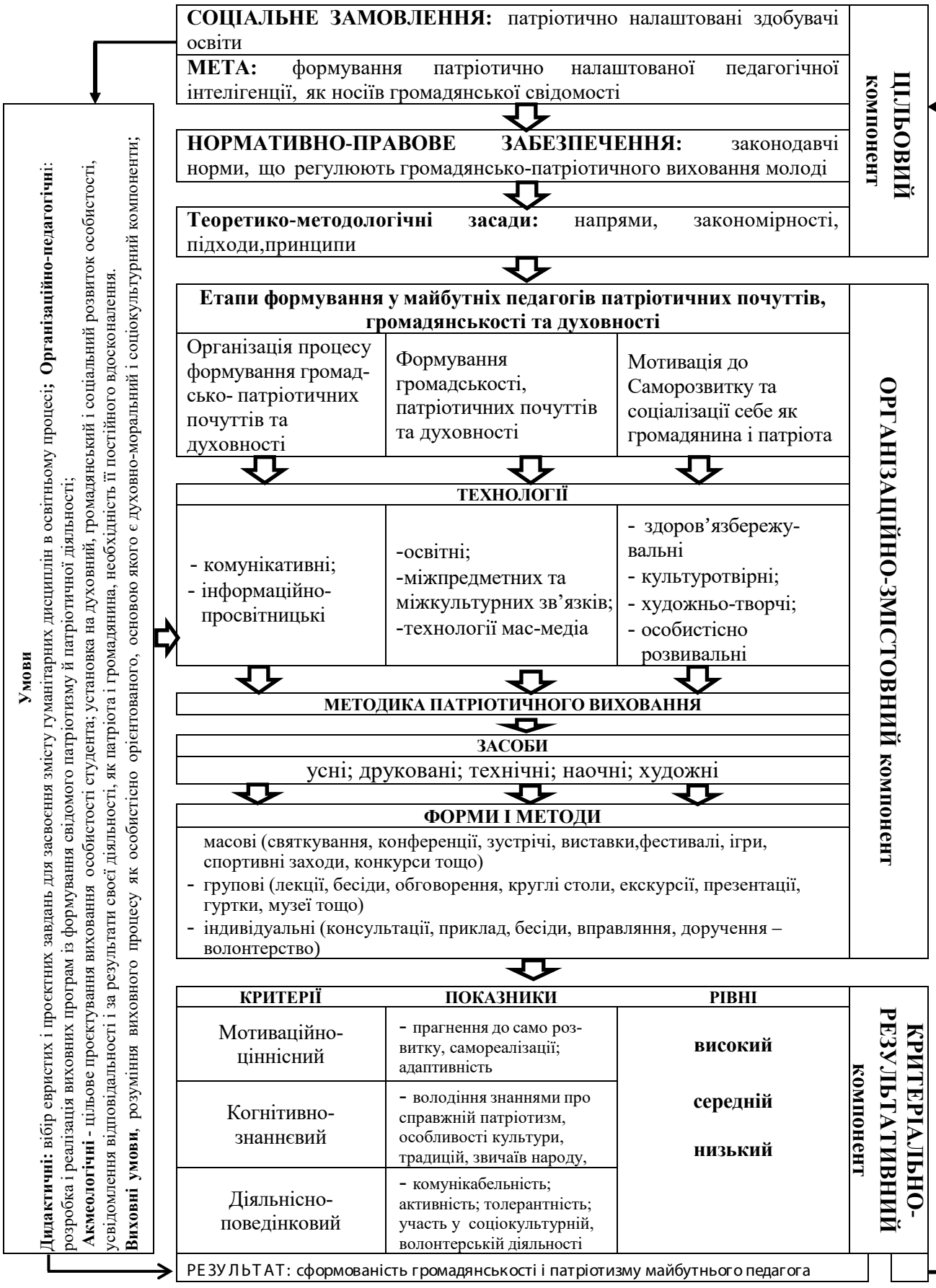

Мал. 1. Структурно-функціональна модель системи патріотичного виховання здобувачів освіти у педагогічному ЗВО

Список використаних джерел:

1. Акимович Є. О. Філософія тотальності : монографія / Є. О. Акимович. – Одеса : Пресс-куп'єр, 2012. - 178 с.
2. Біленко Т. І. Феномен слова в духовному житті українського суспільства: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. … д-ра філос. наук : 09.00.03 / Т. І. Біленко. - Львів, 2005. - 44 с.
3. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства : автореф. дис. … канд. філос. наук : 09.00.03 / Н. М. Волошина. - Київ, 2010. - 22 с.
4. Духовна-Кравченко О. С. Взаємозв'язок патріотизму та національної ідеї у становленні сучасної держави : автореф. дис. … канд. філос. наук : 09.00.03 / О. С. Духовна-Кравченко. - Київ, 2012. - 18 с.
5. Кіндратець О. Особливості формування почуття патріотизму в Україні / О. Кіндратець // Політичний менеджмент. – 2011. - № 3. - С. 61-70.
6. Кривонос О. Б. Організація соціально-педагогічної адаптації студентів / О. Б. Кривонос // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. - 2017. - № 7/71. - С. 69-799. Doi : 10.24139/5993/2017.07/069-079.
7. Сухомлинська О. В. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. - 2010. - № 2. - С. 10-14.

References:

1. Akymovych, YeO 2012, *Filosofiia totalnosti* [The philosophy of totality], Pres-kup'ier, Odesa.
2. Bilenko, TI 2005, 'Fenomen slova v dukhovnomu zhytti ukrainskoho suspilstva: sotsialno-filosofskyi analiz' [The phenomenon of the word in the spiritual life of Ukrainian society: a socio-philosophical analysis], Doct. filos. nauk abstract, Lviv.
3. Voloshyna, NM 2020, 'Sotsialno-filosofskyi vymir patriotyzmu suchasnoho Ukrainskoho suspilstva' [Social and philosophical dimension of patriotism of modern Ukrainian society], kand. filos. nauk abstract, Kyiv, 22 p.
4. Dukhovna-Kravchenko, OS 2012, 'Vzaiemozv'iazok patriotyzmu ta natsionalnoi idei u stanovlenni suchasnoi derzhavy' [Interrelation of patriotism and national idea in the formation of the modern state], kand. filos. nauk abstract, Kyiv.
5. Kindratets, O 2011, 'Osoblyvosti formuvannia pochuttia patriotyzmu v Ukraini' [Peculiarities of the formation of a sense of patriotism in Ukraine], *Politychnyi menedzhment*, no 3, Pp. 61-70.
6. Kryvonos, OB 2017, 'Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi adaptatsii studentiv' [Organisation of social and pedagogical adaptation of students], *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, no 7/71. Pp. 69-799. Doi : 10.24139/5993/2017.07/069-079.
7. Sukhomlynska, OV 2010, 'Patriotyzm yak tsinnist: pohliad na istoriiu i sohodennia' [Patriotism as a value: a look at history and the present], *Shliakh osvity*, no 2. Pp. 10-14.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2024 р.

© К. Л. Златіна, І. О. Степанець, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-237-244
УДК 37.02:373.2

NURTURING AN AESTHETIC ATTITUDE TOWARDS NATURE IN PRESCHOOL CHILDREN IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF THE RESEARCH LABORATORY "SPIRITUAL FOUNDATIONS OF PRESCHOOL CHILDHOOD"

© Rohanova M. V., Shaparenko C. A., Vasylenko O. M.
Municipal establishment "Kharkiv humanitarian pedagogical academy" of Kharkiv regional council

Information about the authors:

Rohanova Maryna: ORCID: 0000-0003-0680-3165; marinavik@ukr.net; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Municipal establishment "Kharkiv humanitarian pedagogical academy" of Kharkiv regional council; 7 Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine 61000

Shaparenko Crystyna: ORCID: 0000-0003-3616-2282; krstsh@gmail.com; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; Municipal establishment "Kharkiv humanitarian pedagogical academy" of Kharkiv regional council; 7 Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine 61000

Vasylenko Olena: ORCID: 0000-0002-9846-3817; 27041981velena@gmail.com; Candidate of pedagogical sciences, associate professor; Municipal establishment "Kharkiv humanitarian pedagogical academy" of Kharkiv regional council; 7 Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine 61000

The article reveals the theoretical and practical foundations of ecological and aesthetic education of children of senior preschool age using art in the context of the activities of the research laboratory "Spiritual Foundations of Preschool Childhood", the purpose of which is the development of scientific programs, projects for the spiritual development of the personality of a preschool child and the promotion of spiritual, artistic, creative and aesthetic development of student youth - future specialists in preschool education. The work of the research laboratory is carried out within the framework of the basic provisions of the Concept of Preschool Education, that preschool age is the basis for the general cultural and spiritual development of a preschool child. Based on the analysis of scientific developments of leading domestic and foreign scientists, the relationship between aesthetic and environmental culture is revealed; the importance of nature as an aesthetic value is shown; the role of aesthetic factors of nature in the formation of the spirituality of preschool children is substantiated. It has been proven that preschool age is an important period in the formation of a child's personality, the development of his emotional and sensory sphere, which is manifested in the ability to aesthetic perception, aesthetic feeling, aesthetic appreciation and aesthetic activity.The importance of art is revealed as a special form of activity in which the formation of a person occurs, the strengthening of his spirituality, the development of creative abilities, imaginative thinking and the aesthetic sphere; as a reflection of reality, art is the most perfect form of comprehension and creative development of the spiritual and practical experience of mankind. It helps to cognize life in direct sensory contact, to perceive the phenomena of reality in the sense that they exist in the system of social relations.The directions of technology for environmental and aesthetic education of preschool children are revealed: enrichment of the emotional and sensory sphere of children, improvement of artistic and imaginative perception, stimulation of artistic and creative activity in the environmental direction; and also identified the pedagogical conditions that ensured the effectiveness of this educational process, namely the use of a complex of arts as a way of understanding the aesthetic value of nature; creating an emotional background at all stages of children's interaction with nature; compliance of the pedagogical process with the age, individual characteristics and capabilities of the older preschooler; focus on developing children's creative activity; step-by-step, systematic and consistent formation of children's value attitude towards nature in a preschool institution; coordination of work with parents; the pedagogical skill of the teacher, his erudition in the field of art; material support for the educational process. It is concluded that the development of the spiritual world of a preschool child is possible only through instilling in him humanism, love of nature, and a value-based attitude to the social environment - the spiritual phenomena of society.

Key words: spirituality, environmental and aesthetic education, polyphony of arts, laboratory, upbringing, education, preschool education institution.

Роганова М.В., Шапаренко Х.А., Василенко О.М. *"*Виховання естетичного ставлення до природи дітей дошкільного віку в контексті діяльності науково-дослідної лабораторії «Духовні основи дошкільного дитинства»*"*

© M. V. Rohanova, C. A. Shaparenko, O. M. Vasylenko, 2024

У статті розкрито теоретичні й практичні основи еколого-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами мистецтва в контексті діяльності науково-дослідної лабораторії «Духовні основи дошкільного дитинства», мета якої розробка наукових програм, проектів духовного розвитку особистості дитини дошкільного віку та сприяння духовно-культурному відродженню, художньо-творчому та естетичному розвитку студентської молоді – майбутніх фахівців дошкільної освіти. Робота науково-дослідної лабароторії ведеться в межах основних положень Концепції дошкільного виховання, що дошкільний вік – основа загального культурно-духовного розвитку дитини дошкільного віку. На основі аналізу наукових доробок провідних вітчизняних та зарубіжних науковців розкрито взаємозв'язок естетичної та екологічної культури; показано значення природи як естетичної цінності; обґрунтовано роль естетичних факторів природи у формуванні духовності дітей дошкільного віку. Доведено, що дошкільний вік є важливим періодом становлення особистості дитини, розвитку її емоційно-чуттєвої сфери, що проявляється в здатності до естетичного сприйняття, естетичного почуття, естетичної оцінки та естетичної діяльності. Розкривається важливе значення мистецтва, як особливої форми діяльності, в якій відбувається становлення людини, зміцнення її духовності, розвитку творчих здібностей, образного мислення та естетичної сфери; як відображення дійсності мистецтво є найдосконалішою формою осмислення й творчого освоєння духовно-практичного досвіду людства. Воно допомагає пізнавати життя в безпосередньому чуттєвому контакті, сприймати явища дійсності в тому значенні, що вони мають у системі суспільних відносин.

Розкрито напрями технології еколого-естетичного виховання дітей дошкільного віку: збагачення емоційно- чуттєвої сфери дітей, удосконалення художньо-образного сприйняття, стимулювання художньо-творчої діяльності в екологічному напрямку; а також визначені педагогічні умови, які забезпечили ефективність даного навчально-виховного процесу, а саме: використання комплексу мистецтв як способу пізнання естетичної цінності природи; створення емоційного фону на всіх етапах взаємодії дітей з природою; відповідність педагогічного процесу віковим, індивідуальним особливостям та можливостям старшого дошкільника; орієнтація на розвиток творчої активності дітей; поетапність, системність та послідовність формування у дітей ціннісного ставлення до природи в дошкільному закладі; координація роботи з батьками; педагогічна майстерність вихователя, його ерудиція в галузі мистецтва; матеріальне забезпечення навчально-виховного процесу. Зроблено висновок, що розвиток духовного світу дитини дошкільного віку можливе лише через виховання в неї гуманізму, любові до природи, ціннісного ставлення до соціального середовища – духовних феноменів суспільства.

Ключові слова: духовність**,** еколого-естетичне виховання, поліфонія мистецтв, лабораторія, виховання, освіта, заклад дошкільної освіти.

Statement of the problem in general terms. The problem of the spiritual development of the individual, ensuring his value attitude towards nature in the conditions of the revival of Ukraine is of particular importance. At the state level, this is reflected in the main documents on preschool upbringing and education - the Law of Ukraine on preschool education, the Concept of preschool education in Ukraine, the Basic component of preschool education in Ukraine, which note the need to create effective humanistic norms of interaction between the child and nature, to develop such educational technologies that would took into account mental characteristics, a complex of individual qualities, and a system of interests, needs, ideals, and creative capabilities of the individual, and thereby ensured a holistic spiritual and physical influence on it [2].

Analysis of recent studies and publications that began to solve this problem. The years of childhood are, first of all, the education of the child's heart, which gives birth to thoughts, actions, and actions, because the child's spiritual needs for Beauty and Goodness appear from the first days of his life. And it is through us, adults, teachers, who strive for wise communication with the living soul of pets, that the child comprehends the world, learns to see, hear, rejoice and experience the beauty of the world around him [1]. The formation of a value attitude towards nature as a certain level of ecological and aesthetic culture of an individual is, first of all, facilitated by purposeful, systematic, personality-oriented education. Its basis is the synthesis of ecology and aesthetics. The essence of this is that a person understands nature, the relationships in it through mastering aesthetic standards, which are considered the general laws of beauty, namely: the law of harmony, the law of proportionality and rhythm and the law of measure (V. Kornienko). The goal of environmental-aesthetic education is the formation of a "creative type of environmental consciousness" (S. Derebo, V. Yasvin) [6], distinguished primarily by the ability to understand

 © M. V. Rohanova, C. A. Shaparenko, O. M. Vasylenko, 2024

the beauty of nature and express one's attitude towards it in artistic and creative activities [5]. The problem of reviving the spirituality of our people, the value relationship of man to the world around him, to art is raised by modern scientists - I. Bekh, I. Zyazyun, A. Zys, V. Kuz, K. Levkovsky, L. Levchuk, A. Savchenko, G. Shevchenko and others, noting that the spiritual side of the connection between the individual and the natural environment acquires special significance and is most fully revealed precisely in the aesthetic aspects of all spheres of human life.

The relationship between aesthetic and environmental culture is reflected in the works such scientists as G. Apresyan, V. Balenok, S. Bezklubenko, V. Shestakov. The importance of aesthetic factors of nature in the formation of spiritual culture,

analysis of nature as an aesthetic value were considered by A. Drobnitsky, D. Jol, I. Smolyaninov, L. Stolovich, A. Shcherbo, L. Yuldashev, D. Khatskevich. The connection between environmental and aesthetic education is observed in the works of S. Zhupanin, E. Zalkind, I. Zverev, L. Pechko, V. Senkevich, V. Sych, G. Tarasenko. The formation of environmental motives (ecological, humanistic, aesthetic, etc.) was facilitated by data on the special regulatory role of knowledge and ideas in the moral development of preschool children (L. Artemova, S. Vinogradova, T. Repina). The works of N. Veretennikova, N. Kot, N. Lysenko, G. Marochko, E. Maksimenko, Z. Plokhiy, P. Samorukova, N. Yarysheva are devoted to the principles of familiarizing preschoolers with nature. However, the issues of forming a value attitude towards nature in preschoolers based on an aesthetic motive, the use of a complex of arts in the educational process, reflecting the artistic image of nature, have not yet been sufficiently studied [8;11].

The purpose of the article is to determine the place of the value attitude of preschool children to nature in the structure of personal spirituality, as well as the role of the educational process in the formation of moral and aesthetic values of older preschoolers in the context of the activities of the research laboratory "Spiritual Foundations of Preschool Childhood."

Presentation of the main research material. The formation of the spiritual world of a comprehensively, harmoniously developed personality is possible through the cultivation of a value-based attitude towards the social and natural environment - the spiritual phenomena of society. To characterize a certain level of formation in an individual of a value-based attitude towards nature, the concept of "ecological-aesthetic culture" has been introduced in the scientific literature, the essence of which can only be revealed in the context of a general theory of culture, namely spiritual, which, including the totality of cultural values and the process of their formation, fulfills its main function - enriching the individual with the necessary knowledge about nature, society, developing a correct understanding of the needs of social life, forming a person's willingness to act in accordance with these needs

A big role in this belongs to art, because the important fact is that it accumulates a certain social goal - a moral and aesthetic influence on the personality of a child, a teenager who is still in the process of formation, influence on the formation of value orientations, moral qualities, spiritual and aesthetic needs. These ideas formed the basis for the creation of the Institute of Human Spiritual Development, which is the only state institution in Ukraine of a specialized scientific direction included in the register of the National Academy of Sciences of Ukraine, carrying out a scientific systematic analysis of the state of the spiritual culture of children, families, school and student youth, the general public in regional educational cultural space; conducts scientific and theoretical development of problems related to the main directions of spiritual, cultural, moral, aesthetic and physical development of man and society in the conditions of globalization processes of modern civilization. Research laboratories established in different parts of Ukraine bring these ideas of Good, Beauty and Truth to life. Thus, in the Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy" of the Kharkov Regional Council, at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education, a research laboratory "Spiritual Foundations of Preschool Education" was created, the purpose of which is to develop scientific programs, projects for the spiritual development of the individual of preschool age and to promote the spiritual cultural revival, artistic, creative and aesthetic development of student youth - future specialists in preschool education.The work of the research laboratory is carried out within the framework of the basic provisions of the Concept of Preschool Education, that preschool age is the basis of the general cultural and spiritual development of the child, the starting period of all high human achievements. Preserving the best traits in our children, laying down moral

© M. V. Rohanova, C. A. Shaparenko, O. M. Vasylenko, 2024

foundations that will make them more resistant to the realities of our lives, teaching them the norms of communication and the ability to live among people - all these tasks need to be solved in a preschool institution. Therefore, the directions of scientific work concern the main tasks of the spiritual development of a preschool child: moral, aesthetic, physical, environmental, intellectual. Let us dwell on one of the areas of activity of the laboratory "Spiritual Foundations of Preschool Education" - environmental and aesthetic education of children through the use of a complex of arts [2].

Ecological-aesthetic culture consists of a person's sensory and intellectual abilities and includes informational (ecological-aesthetic knowledge), sensory-emotional (emotional-value attitude towards nature) and activity (artistic and creative activity) components that contribute to the successful implementation of aesthetic activity: perception, communication, protection and aesthetic in nature. Attitude to nature is an integral part of the totality of a person's relationship to the surrounding world. A value-based attitude to nature is considered as a person's holistic attitude to reality under the influence of its beauty, emotional attractiveness, expressed in the individual's cognitive and emotional attitude to objects and natural phenomena, the ability to evaluate them, and an active desire to carry out artistic and creative activities. To harmonize human relations with nature, it is important in the scientific literature to understand and realize that nature is a value for humans: an environment for life, a means of satisfying material, spiritual, and aesthetic needs [10].

A number of scientific studies (M. Ovsyannikov, V. Vanslov, I. Smolyanin, D. Khatskevich) present a systemic-functional characteristic of nature as an aesthetic value. To characterize the aesthetic in nature, general aesthetic categories are used: beautiful, upbeat, tragic. Mastering and creating the aesthetic in nature requires knowledge of standards - means of aesthetic expressiveness: expediency, harmony, symmetry, rhythm, measure, order, etc., which stem from the general laws of beauty: the law of harmony, the law of proportionality and rhythm, the law of measure.

he galaxy of Ukrainian thinkers, poets, playwrights (T. Shevchenko, I. Franko, Lesya Ukrainka, P. Grabovsky, V. Stefanik, etc.) left us many artistic works - evidence of a deep knowledge of the native people, their customs, morals, spiritual values, among which the beauty of nature occupied an important place. The wisdom of the worldview of our ancestors gives us many correct solutions for solving modern problems of interaction between man and nature, which is very important in connection with the environmental crisis. Outstanding teachers G. Skovoroda, K. Ushinsky, M. Bunakov, V. Vodovozov, O. Dukhnovich, V. Sukhomlinsky, noting how the beauty of the world should create beauty in man himself, saw the highest educational task in the formation of spirituality and humanism. Teaching children to respond to the greatness and beauty of nature, to worry about its harmony, so that a multi-valued dialogue with nature can take place is the most important pedagogical task of nature education. .

A child, like an adult, is in relationship with his surroundings, and nature attracts him with its diversity, beauty, and variability. Therefore, targeted, comprehensive education and instilling in a child a value-based attitude towards the world around him at this age is of no small importance. Research by scientists (N. Golota, T. Komarova, L. Kompantseva, P. Sukhorukov, O. Flerin), who studied children's visual activity in the process of perceiving nature, showed that aesthetic perception as emotional cognition of the world begins with feeling, and is subsequently based on the mental activity of the child. An important factor in the development of children's aesthetic attitude to the world is the understanding of beauty in nature, art and the ability to judge beauty [5.]

By influencing feelings, beauty gives rise to thoughts and shapes interests. In the process of aesthetic perception, the child makes his first generalizations. She makes comparisons and associations. A child learns beauty not only through contemplation. In the process of various activities, favorable preconditions are created for the development of the child's active, creative personality, for the formation of his artistic abilities. The practical activities of children are focused on the transformation of life and nature that is accessible to them. It manifests itself in play, everyday life, and artistic practice. But it can be called aesthetic if the child's creative imagination shows its personal attitude to the world around him, if the child has "skill" according to his individual and age-related capabilities, and if the results of his own aesthetic activity give him satisfaction with the quality of his creativity. The entire system of ecological-aesthetic education is aimed at awakening a sense of beauty in a child, teaching him to emotionally correctly navigate reality. The path to achieving these tasks is determined by the experience of living, direct communication with nature and through art [7].

© M. V. Rohanova, C. A. Shaparenko, O. M. Vasylenko, 2024

Taking into account the important position contained in the works of famous psychologists (L. Vygotsky, O. Leontiev, O. Zaporozhets, B. Teplov), that in the preschool years the child is most plastic in terms of the effectiveness of teaching and upbringing, we consider the unity of the aesthetic and scientific cognition during a child's encounter with natural phenomena and works of art.At all age stages of educating the younger generation, art acted as a special form of activity in which the formation of a person takes place, the strengthening of his spirituality, the development of creative abilities, imaginative thinking and the aesthetic sphere (Yu. Aliev, M. Volynsky, G. Shevchenko, V. Petrushin) . Performing its main functions (hedonic, heuristic, communicative, educational), relying on developed artistic thinking, art operates with real images and makes it possible to analyze all the most complex, subtle facets of reality, manifestations of the aesthetic in nature, to realize, develop one's attitude, and one's own with it. moral and aesthetic ideals[10]. In the study, both art and nature contribute to the formation of a value attitude towards nature among older preschoolers.

The pedagogical effect in the process of environmental-aesthetic education becomes more effective when the abilities of art, the surrounding reality, and specifically nature, act in assistance. This contributes to a deeper perception of the aesthetic properties of objects of development and from here a value attitude towards them is formed. Therefore, an effective means of work can be an artistic and aesthetic complex - a special unification of artistic works of two or three genres, containing a single artistic image of nature and, step by step, based on direct communication with nature, they reveal aesthetic essence of both art and nature. A stable, conscious attitude to reality arises only through the interaction of the internal side (feelings, motives, needs, interests) and the external (practical activity) and expresses the unity of feelings, knowledge and activity. We developed an innovative methodology that ensured work in the following areas: enriching the emotional and sensory sphere of children, improving artistic and figurative perception, stimulating artistic and creative activities in an environmental direction [12].

The pedagogical conditions that ensured the effectiveness of this educational process include: the use of a complex of arts as a way of understanding the aesthetic value of nature; creating an emotional background at all stages of children's interaction with nature; compliance of the pedagogical process with the age, individual characteristics and capabilities of the older preschooler; focus on developing children's creative activity; step-by-step, systematic and consistent formation of children's value attitude towards nature in a preschool institution; coordination of work with parents; the pedagogical skill of the teacher, his erudition in the field of art; material support for the educational process Taking into account the pedagogical conditions and the main means of pedagogical influence (synthesis of arts, nature), a methodological model of the process of forming a value attitude towards nature among older preschoolers was created, which was implemented in the educational process as a complex didactic game "Travel with the Sunny A bunny in a rainbow." The game is designed for the school year, is divided into blocks corresponding to the seasons: "On a visit to the Golden Autumn", "Crystal Winter", "Vesnyanochko-Panyanochko", "Meeting with the Red Summer", includes the following types of children's activities: cognitive, subject-practical, evaluative, artistic-aesthetic, creative (musical, visual, artistic-speech, theatrical) [10].

The game was organized as three interconnected, pedagogically based

stages of children's activity:

1. *Emotional and sensory perception of nature* in the process of direct communication with nature in order to accumulate aesthetic impressions, children's assimilation of the aesthetic standard in nature, enriching the experience of children with elementary ecological and aesthetic knowledge, on which the depth and quality of perception of objects depends. appreciate their beauty. The main form of work was an interesting journey with stops near original objects with the greatest number of signs of the season, aesthetic qualities of nature ("Rowanka", "Autumn curiosities in our grove", "Kingdom of Icicles", "Stream", "Magic Meadow", etc.). The methods of work that contributed to the aesthetic perception and understanding of the beauty of nature (the assimilation of aesthetic standards) were the following: aesthetic observations, environmental and psychological trainings ("I am an autumn leaf", "Unusual dance", "Magic transformations", etc.), didactic games ("Photographer", "Which verse is this guest from", "Remember the song", etc.), assessment activities ("Find signs of autumn", "Whose is the best", etc.).

2. *Mastering the artistic form of nature*. The experimental work was carried out with the aim of: promoting an understanding of the means of artistic expression in art; teach to analyze the emotionally figurative content of a work, develop empathy (emotional response), cultivate the

ability to transfer assessments and artistic judgments to the perception of reality and other types of arts. The main form of work at the second stage was art classes (integrated), combining types of artistic activity - musical, artistic speech, visual arts, theater. The complex of arts influences the child holistically, systematically, forming a new, higher-level aesthetic perception, giving qualitatively new results of productive creative activity. By organizing communication with different types of art, consolidating the knowledge gained through direct communication with nature, children can form an artistic image of nature. Using works of various types of art in the process of forming a value attitude towards nature among older preschoolers, we adhered to certain requirements for their selection, the essence of which was as follows: taking into account their artistic value, the brightness of images of nature, their emotional appeal for children, which evokes good, sincere feelings , instills a love of nature, a desire to protect and preserve it. The object of artistic representation of nature by different types of art (painting - poetry - folk song - musical play) was common, the degree of complexity of works of art corresponded to the development of artistic perception of older preschoolers.

3. *Artistic and aesthetic activities of children.* The work was aimed at developing in children the ability to express their attitude towards nature in their own artistic and creative activities (visual, musical, speech, theatrical); identifying aesthetic impressions received by children when interacting with art, consolidating knowledge, concepts, judgments in various types of practical activities: play, works in nature, stimulating the transfer of aesthetic impressions into practical activities. Pedagogical applications contributed to the awakening and strengthening of children's interest in the theme of nature in artistic creativity, thanks to which the child shows his understanding of the world around him, his attitude towards it, and this helps to reveal his inner world, peculiarities of perception, his interests and abilities, provides opportunities for self-expression and self-development . . At this stage, the following forms of work were used: organizing the artistic and creative activities of children in such a way that all its types were interconnected by themes and images of nature: visual (drawing, modeling, collective appliqué), artistic and speech (composing stories, riddles, poems , fairy tales), musical (reproducing the image of nature in dancing, games, sounds of nature on children's musical instruments, composing songs, etc.); preparation and holding of environmental holidays ("Autumn Ball", "In the Palaces of the Snow Queen", "Meeting of Birds", "Red Summer on the Doorstep", etc.), entertainment (puppet theater, quizzes, competitions), as well as holidays of the folk calendar " Maslenitsa", "Candlemas", "Warm Oleksa", "Trinity", "Kupala", "Ozhinki", "Exaltation", exhibitions of drawings, modeling, products made from natural materials. Parents were involved in the preparation of the holidays; they were more aware than others of the need for environmental and aesthetic education of children [10].

The practical activities of children in nature were organized in such a way that children, with every act, showed a humane, caring attitude towards nature, and, to the best of their ability, helped nature to show its beauty, emphasizing its aesthetic properties. Throughout the year, children cared for plants and animals in a corner of nature, independently determining the types of care for them. In order to aestheticize everyday life, work was carried out on landscaping the interior of the group room and kindergarten premises. "Beauty corners" were created in which children, with the help of a teacher, showed their understanding of the beauty and harmony of nature. Working in the plots and in the flower garden, children learned to combine the principles of usefulness and beauty in their activities, creating original natural corners. Parents were actively involved in this type of work. In order to stimulate the development of environmental and aesthetic motives, children performed the following tasks: "Clean Morning" - cleaning the territory, "A mild winter for the birds", "Bird Canteen" - protecting wintering birds, "Book of Nature's Complaints" - recording the complaints of plants and animals, " Ecological mail" - a call for nature conservation, "Little saviors of nature" - detecting damaged nature and helping it, etc.

Conclusions and prospects for further research in this direction. Thus, one of the promising areas of activity of the research laboratory "Spiritual Foundations of Preschool Childhood" of the Department of Theory and Methodology of Preschool Education is the cultivation of an aesthetic attitude towards nature, which constitutes the spirituality of preschool children; and at the same time, an element of such a system as spiritual culture, which is a dialectical integrated unity of the emotional-sensual, moral and intellectual sphere, spiritual values, norms of behavior and methods of activity, aesthetic style of thinking, cultural knowledge, formed skills and abilities, is realized and improves in artistic and aesthetic activities,

© M. V. Rohanova, C. A. Shaparenko, O. M. Vasylenko, 2024

determining its nature and level. The leading means of forming an aesthetic attitude towards nature is art. Therefore, the pedagogical process is carried out more successfully when it interacts with various factors of environmental and aesthetic education: first of all, with nature; with a created artistic and aesthetic complex - an organic unification of artistic works of two or three genres (music, painting, literature), containing a single artistic image of nature, reveals the expressive capabilities of different types of arts in depicting nature and enhances the emotional impact on children.

We believe that the prospects for further research in this direction lie in the creation of effective humanistic educational technologies for the interaction of a child and nature, the development of interactive methods of environmental and aesthetic education that take into account mental characteristics, a complex of individual qualities, and a system of interests, needs, ideals, and creative capabilities of a preschool child. and thereby provided a holistic spiritual and physical influence on her.

Список використаних джерел:

1. Артемчук В. Ф. Естетико-екологічне виховання в дошкільному закладі : навч.-метод. посібник / В. Ф. Артемчук, В. С. Дажук, Н. В. Карпенко. – Вінниця, 2017. – 189 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – Режим доступу : http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Bazovyj_komponent.pdf (дата звернення 21.03. 2024).

3. Бастракова Т. О. Сучасні проблеми екологічного виховання дошкільників / Т. О. Бастракова // Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі. –2019. – Вип. 3. – С. 24-27.

4. Волкова В. А. Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку / В. А. Волкова // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 75 (2). – С. 11–15.

5. Джура Н. М. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти / Н. М. Джура. – Режим доступу : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/50/part_1/41.pdf (дата звернення 11.03.24).

6. Дорошенко Т. М. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях : навч. посіб. / Т. М. Дорошенко, В. В. Мацько. – Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. – 46 с.

7. Іванчук С. А. Сутність поняття екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку / С. А. Іванчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – 2020. – № 78. – С. 74-78.

8. Іванчук С. А. Екологічне виховання дошкільників у контексті його актуальних дефініцій / С. А. Іванчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2020. – № 70, т. 2. – С. 54–58.

9. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи екологічної освіти дітей дошкільного віку : підручник / Н. В. Лисенко, Л. О. Мацук, О. М. Лисенко. – Київ : Слово, 2019. – 336 с

10. Роганова М. В. Від ціннісного ставлення до природи до духовного розвитку дитини дошкільного віку / М. В. Роганова // Теорія та методика навчання та виховання. – 2018. – № 44. – С. 93-109. doi.org/10.5281/zenodo.141152.

11. Ознайомлення дітей з природним довкіллям : навч.-метод. посіб. для студентів пед. вузів / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Т. М. Дука. – Умань : Візаві, 2020. – 155 с.

12. Чорна Г. В. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі / Г. В. Чорна, Г. З. Скірко // Дошкільна педагогіка. – 2021. – Вип. 31, т. 2. – С. 163–169.

References:

1. Artemchuk, VF, Dazhuk, VS & Karpenko, NV 2017, *Estetyko-ekolohichne vykhovannia v doshkilnomu zakladi* [Aesthetic and ecological education in a preschool institution], Vinnytsia.

2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini [The key component of preschool education in Ukraine] n. d., viewed 21.03.2024 <http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Bazovyj_ komponent.pdf >.

3. Bastrakova, TO 2019, 'Suchasni problemy ekolohichnoho vykhovannia doshkilnykiv' [Modern problems of environmental education of preschoolers], *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori*, iss. 3, Pp. 24–27.

4. Volkova, VA 2017, 'Pedahohichni umovy ekolohichnoho vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku' [Pedagogical conditions of ecological education of older preschool children], Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky, iss. 75 (2), Pp. 11–15.

5. Dzhura, NM 2022, *Ekolohichne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh zakladu doshkilnoi osvity* [Environmental education of children of older preschool age in the conditions of a preschool education institution], viewed 11 march 2024 <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/50/part_1/41.pdf>.

6. Doroshenko, TM & Matsko, VV 2019, *Osnovy pryrodoznavstva z metodykoiu v skhemakh ta tablytsiakh* [Basics of natural science with methods in diagrams and tables], PP «Bitart», Kremenchuk.

7. Ivanchuk, SA 2020, 'Sutnist poniattia ekolohichno dotsilnoi povedinky ditei doshkilnoho viku' [The essence of the concept of ecologically appropriate behavior of preschool children], *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, no 78, Pp. 74–78.

© M. V. Rohanova, C. A. Shaparenko, O. M. Vasylenko, 2024

8. Ivanchuk, SA 2020, ‘Ekolohichne vykhovannia doshkilnykiv u konteksti yoho aktualnykh definitsii’ [Environmental education of preschoolers in the context of its current definitions], *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, no 70, vol. 2, Pp. 54–58.

9. Lysenko, NV, Matsuk, LO & Lysenko, OM 2019, *Oznaiomlennia z pryrodoiu ta osnovy ekolohichnoi osvity ditei doshkilnoho viku* [Acquaintance with nature and the basics of environmental education for preschool children], Slovo, Kyiv.

10. Rohanova, MV 2018, ‘Vid tsinnisnoho stavlennia do pryrody do dukhovnoho rozvytku dytyny doshkilnoho viku’ [From a valuable attitude to nature to the spiritual development of a preschool child], *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*, no 44, Pp. 93-109. doi.org/10.5281/zenodo.141152.

11. Duka, TM, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny 2020, *Oznaiomlennia ditei z pryrodnym dovkilliam* [Acquaintance of children with the natural environment], Vizavi, Uman.

12. Chorna, HV & Skirko, HZ 2021, ‘Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku v riznykh vydakh diialnosti v pryrodi’ [Formation of environmental competence of older preschool children in various activities in nature], *Doshkilna pedahohika*, iss 31, vol. 2, Pp. 163–169.

The article was received 30 April 2024

 © M. V. Rohanova, C. A. Shaparenko, O. M. Vasylenko, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-245-252
УДК 373.2

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

© Чаговець А. І., Пивоваренко М. С.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Інформація про авторів:
Чаговець Алла Іванівна: ORCID: 0000-0003-0680-3165; chagoalla@gmail.com; доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, провулок Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.
Пивоваренко Марина Сергіївна: ORCID: 0000-0002-2046-5206; marynapyvovarenko@gmail.com; доктор філософії, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, провулок Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.

У статті обґрунтовано актуальність проблеми духовно-морального виховання особистості починаючи з періоду дошкільного дитинства. Автори звертають увагу на поняття «духовність», як одну з провідних складових особистості. Визначено, що сучасна система виховання дітей дошкільного віку має ґрунтуватися на основоположних орієнтирах і духовно-моральних цінностях, до яких належать моральні, національні, громадянські, сімейні та інші цінності. На основі опрацювання філософських і психолого-педагогічних джерел, а також нормативних документів, доведено, що проблема виховання високоморальної й ціннісно зорієнтованої особистості є нагальною. Спираючись на сучасні наукові розвідки та методичну психолого-педагогічну літературу, автори зазначають, що дошкільний вік є періодом, коли закладається фундамент особистісного розвитку, зокрема формування духовної сфери. Із метою підвищення рівня духовної вихованості особистості важливим є створення відповідного простору в закладах дошкільної освіти. У статті розкрито значення створення безпечного й оновленого культурно-освітнього простору сучасного закладу дошкільної освіти для забезпечення позитивної динаміки рівня духовно-моральної вихованості дітей дошкільного віку, що відповідає вимогам сьогодення. Зауважено, що культурно-освітній простір закладу дошкільної освіти формується не лише за допомогою традиційних та вже доволі звичних засобів, а й за допомогою засобів дистанційного навчання. Адже, в умовах сьогодення важливості набуває формування цифрової грамотності й навичок споживання медіа продуктів. Звертається увага, що зміст культурно-освітнього простору сучасного закладу дошкільної освіти має бути наповнений можливостями для формування ряду компетентностей, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти. Виховання дитини відбувається під час окремих видів діяльності, які у своїй єдності сприяють досягненню гармонії виховного процесу. Визначено, що у різних формах роботи має відбуватися цілеспрямоване підвищення рівня духовно-моральної вихованості особистості дошкільника.

Ключові слова: духовно-моральне виховання, дошкільний вік, культурно-освітній простір закладу дошкільної освіти, духовність, моральне виховання, моральні цінності, базові якості особистості.

A. Chagovets, M. Pyvovarenko ″Spiritual and moral education of preschool children in the cultural and educational space of a modern preschool education institution″

The article substantiates the relevance of the problem of spiritual and moral education of the individual starting from the period of preschool childhood. The authors draw attention to the concept of "spirituality" as one of the leading components of personality. It was determined that the modern system of educating preschool children should be based on fundamental guidelines and spiritual and moral values, which include moral, national, civic, family and other values. Based on the study of philosophical and psychological-pedagogical sources, as well as regulatory documents, it has been proven that the problem of raising a highly moral and value-oriented personality is urgent. Based on modern scientific research and methodical psychological and pedagogical literature, the authors note that preschool age is a period when the foundation of personal development is laid, in particular, the formation of the spiritual sphere. In order to increase the level of spiritual upbringing of an individual, it is important to create a suitable space in

preschool education institutions. The article reveals the importance of creating a safe and updated cultural and educational space of a modern preschool education institution to ensure positive dynamics of the level of spiritual and moral education of preschool children that meets today's requirements. It is noted that the cultural and educational space of the preschool education institution is formed not only with the help of traditional and already quite familiar means, but also with the help of distance learning means. After all, in today's conditions, the formation of digital literacy and media product consumption skills is gaining importance. Attention is drawn to the fact that the content of the cultural and educational space of a modern preschool education institution should be filled with opportunities for the formation of a number of competencies defined by the Basic component of preschool education. Raising a child takes place during separate types of activities, which in their unity contribute to the achievement of the harmony of the educational process. It was determined that in various forms of work there should be a purposeful increase in the level of spiritual and moral upbringing of the preschooler's personality.

Keywords: spiritual and moral education, preschool age, cultural and educational space of preschool education institution, spirituality, moral education, moral values, basic personality qualities.

Постановка проблеми. Проблеми духовно-морального виховання молодого покоління завжди були й залишаються актуальними. Виховання особистості – це складний і багатогранний процес, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального становлення. Людина – духовна істота, вона прагне не тільки до фізичного розвитку, а й до духовного становлення.

Фундамент означеної складової виховання особистості закладається з раннього дитинства, а духовно-моральний потенціал розвивається впродовж життя. Сучасна система виховання дітей має ґрунтуватися на основоположних орієнтирах, духовно-моральних цінностях, до яких належать моральні, національні, громадянські, сімейні та інші цінності. Зважаючи на означене вище, можемо констатувати, що дошкільна освіта як перша сходинка в цілісній системі освіти виступає основою цілісного й різностороннього розвитку особистості.

Духовність формує змістову лінію життєдіяльності людини. Нині «духовність» як самостійне поняття визначає майже весь ідеологічний простір, набуваючи, не тільки гносеологічної, моральної, але й педагогічної спрямованості. В умовах сьогодення виховання духовно й морально здорової особистості все більше набуває характеру парадигмальної підстави, з огляду на які визначаються й віднаходять вирішення питання суспільного буття загалом, і виховання зокрема.

Досліджуючи цей напрям виховання особистості, можемо зауважити, що педагоги-практики, надають важливості саме періоду дошкільного дитинства, адже він є початковим етапом формування самостійної особистості. Саме в цей період закладається фундамент характеру людини, її ставлення до навколишнього світу, до людей, до самої себе, засвоюються моральні норми поведінки. У цей час стрімких темпів набуває фізичний і психічний розвиток дитини, відбувається початкове формування особистісних якостей.

Культурно-освітній простір сучасного закладу дошкільної освіти має бути не лише місцем для здобуття знань, але й засобом духовно-морального виховання, формування культури особистості дітей дошкільного віку. Адже сукупність знань, умінь та індивідуальних здібностей виступають пріоритетним засобом становлення духовних сил та інтелекту в освітньому середовищі. Вплив культурно-освітнього простору на повноцінний і гармонійний розвиток особистості є очевидним.

Сьогодні культурно-освітній простір ЗДО формується не лише за допомогою традиційних та вже доволі звичних засобів, а й за допомогою засобів дистанційного навчання. А тому актуальності набуває створення безпечного й оновленого культурно-освітнього простору ЗДО з метою досягнення позитивної динаміки рівня духовно-моральної вихованості дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень. Проблема духовно-морального виховання дітей дошкільного віку обумовлена рядом соціально-політичних факторів. Висвітлення проблеми виховання цілісної, свідомої, самодостатньої, високоморальної, висококультурної й духовної особистості стає предметом багатьох сучасних досліджень педагогічної галузі.

Про важливість духовно-морального виховання йдеться в таких нормативно-правових державних документах як-от: Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України

 © А. І. Чаговець, М. С. Пивоваренко, 2024

«Про фізичну культуру і спорт», Національна доктрина розвитку освіти, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), Концепція розвитку педагогічної освіти до 2029 року та інших.

Філософські засади духовно-морального виховання [22] висвітлено у працях Ф. Аквінського, Арістотеля, Д. Дідро, Конфуція, Ж-Ж. Руссо, Платона, Сократа, Ш. Фур'є, Ф. Шіллера та інших. Історичні та психолого-педагогічні основи досліджуваної проблеми розкрито в наукових працях та розвідках І. Апрєлєвої, О. Біди, Л. Зданевич, М. Єфименка, Н. Миропольської, Г. Пономарьової, М. Роганової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, Г. Шевченко та інших [14; 17; 21; 22].

Концептуальні положення духовно-морального виховання висвітлено в працях Л. Артемової, Гегеля, К. Дмитренко, Е. Еріксона, О. Запорожця, О. Кононко, Я.-А. Коменського, Т. Круцевич, С. Кулачківської, О. Кучая, Л. Лохвицької, А. Макаренка, О. Молчанюк, Л. Москальової, Ж. Піаже, Й.-Г. Песталоцці, С. Русової, К. Ушинського, М. Ярославцевої та інших [14; 21; 22; 23].

Духовно-моральне виховання розглядалося як виховання внутрішньо красивої й благочестивої особистості, яка відповідає усталеним поняттям і нормам поведінки. Зокрема, філософи й учені різних часів наголошували на важливості виховання особистісних якостей, а саме таких як-от: освіченість, справедливість, доброта, чуйність, чистота вмотивованості поведінки, щирість, чесність, здатність до самоконтролю, дисциплінованість тощо.

Здійснивши аналіз розвитку теорії духовно-морального виховання на основі опрацювання філософських і психолого-педагогічних джерел доходимо висновку, що проблеми виховання високоморальної й ціннісно зорієнтованої особистості є нагальними. Досліджуючи проблему духовно-морального виховання дітей дошкільного віку в різних видах діяльності, вчені наголошували, що виховний потенціал є в кожній із них. Адже, виконуючи будь-яку дію, особливо в колективі, дитина підпорядковується певним нормам і правилам поведінки.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості створення безпечного й оновленого культурно-освітнього простору ЗДО з метою досягнення позитивної динаміки рівня духовно-моральної вихованості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система дошкільної освіти перебуває на етапі пошуку рішень актуальних проблем і викликів сьогодення. У контексті духовно-морального виховання й розвитку дітей необхідно враховувати основні протиріччя, зокрема те, що швидке зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій у житті сучасного суспільства сприяє прогресивним змінам у всіх сферах людської життєдіяльності, але домінування матеріальних цінностей призводить до негативних наслідків як у навколишньому середовищі, так і в розвитку духовно-морального світу людини і дитини дошкільного віку зокрема.

А тому завдання духовно-морального виховання дітей дошкільного віку мають вирішуватись із врахуванням усіх варіантів реалізації змісту Базового компоненту дошкільної освіти, у якісно нових підходах до розвитку, навчання і виховання дитини дошкільного віку, що базуються на єдності наукової й народної педагогіки, педагогічної спадщини видатних учених із сучасними теоріями та державними вимогами [21].

Дошкільний вік є основним періодом засвоєння норм моралі й соціальних норм поведінки. До семи років формуються основи духовності особистості через засвоєння мови, її смислів і значень, звукової й музичної тональності, засобів самообслуговування, діяльного духовного й предметного спілкування з усім реальним оточенням, наслідування, співучасті й співпереживання, отже, через освоєння історично усталеної людської культури [14; 16].

Основним капіталом суспільства XXI століття є духовність людини, її креативний інтелект, прагнення до розвитку інновацій. Сучасна система освіти орієнтується на розвиток моральності та духовності, які набувають вагомого значення для гармонізації загальнолюдських, національних, етнокультурних, особистісних цінностей та розвитку цілісного світогляду, громадянської свідомості, життєвих навичок, творчої активності дітей [2].

Виховання дитини-дошкільника відбувається під час окремих видів діяльності, які у своїй єдності сприяють досягненню гармонії виховного процесу. Зауважимо, що проблема духовно-морального виховання дітей дошкільного віку виявляється актуальною для сучасного суспільства, саме

тим, що у високоморальне й духовно розвинене молоде покоління є запорукою міцності української держави. Для України, що потребує духовного й морального відродження, найважливішими завданнями є гармонійний розвиток душевних, духовних і фізичних сил молодого покоління.

Життєві реалії сьогодення вимагають від дітей перших шести (семи) років життя певного рівня сформованості досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності за власні рішення, їх наслідки для оточення. Соціальний запит на самостійну, творчу, здорову особистість, яка прагне до постійного самовдосконалення, є орієнтиром у процесі формування змісту сучасної дошкільної освіти.

Зважаючи на зазначене вище, можемо констатувати, що провідною метою дошкільної освіти є виховання зрілої, духовно й морально розвиненої особистості, яка має сформований світогляд, впевненість у собі, почуття власної гідності, здатність сприймати й розуміти емоції, бажання досягати успіху в різних видах діяльності. Тому важливості набуває питання відповідної організації культурно-освітнього простору сучасного закладу дошкільної освіти.

У наукових розвідках українських учених і дослідників розкрито аспекти вдосконалення процесу навчання й виховання дітей. Зокрема, С. Максименко у своїх працях важливого значення надає створенню комфортних умов розвитку творчого потенціалу особистості. В. Моляко та О. Кульчицька у своїх дослідженнях наголошують на створенні інтелектуального середовища [18].

У рамках нашого дослідження цінною постає думка про створення ефективного виховного середовища. М. Смульсон у своїх працях розкриває поняття творчого-освітньо-виховного середовища. К. Крутій, К. Приходченко розкривають особливості створення виховного середовища. Зокрема К. Крутій визначає творчо-освітньо-виховне середовище дошкільного освітнього закладу освіти основою гармонійного, інтелектуального, духовного, соціального й економічного розвитку суспільства. Від якості освіти залежить із якими знаннями, світоглядом і громадянським принципами ввійде до інформаційного суспільства молоде покоління [6; 10; 13; 15; 19; 20].

У наукових джерелах [1; 18; 19; 20] освітнє середовище сучасного ЗДО визначається як сукупність матеріальних, духовних та емоційно-психологічних умов, в яких відбувається освітній процес, і чинників, що сприяють або перешкоджають його ефективності.

Зважаючи на викладене вище, доходимо висновку, що в більшості наукових розвідок та досліджень використовувалось поняття «освітнє середовище». Тому вбачаємо доцільним розкрити особливості створення безпечного культурно-освітнього простору сучасного закладу дошкільної освіти. Адже він постає засобом формування як загальної, так і духовно-моральної, культури особистості дітей дошкільного віку. «Простір», на відміну від «середовища», це певна структура декількох взаємозалежних рівнів різних середовищ: від глобального (наприклад, система освіти) до найближчого оточення (заклад дошкільної освіти, родина). Освітній простір найближчого оточення є дієвим способом духовно-морального виховання особистості дитини. Його зміст полягає в цілеспрямованій діяльності суб’єктів, які беруть участь у виховному процесі, що спрямовано на формування базових якостей особистості.

Дошкільна освіта покликана допомогти створенню нової культури й духовності. Єдність знань, умінь та здібностей, освіченість особистості є провідним засобом формування й підтримки духовних сил та інтелекту в освітньому просторі, тому його вплив на повноцінний й гармонійний розвиток особистості є доведеним.

Культурно-освітній простір закладу дошкільної освіти як основа духовно-морального виховання дітей дошкільного віку, відповідно до реляційної концепції, може розглядатися як організаційні зусилля, завдяки яким виникають і налагоджуються освітні, комунікативні, професійні, міжособистісні взаємини тощо, і яка, власне, у них постає і розвивається [21].

Здійснюючи дослідження умов духовно-морального виховання особистості під впливом культурно-освітнього простору, можна виокремити ряд провідних завдань, а саме: створення відповідних умов для духовно-морального виховання кожної дитини; оновлення змісту освітньої діяльності; орієнтування освітнього процесу на духовний світ дитини; культуровідповідність освіти; формування у дітей дошкільного віку стійкості до соціальних змін тощо.

Духовно-моральний розвиток та виховання особистості є складним багатоплановим процесом. Він є

© А. І. Чаговець, М. С. Пивоваренко, 2024

невідокремленим від життя людини в усій його повноті та протиріччях, від родини, суспільства, культури, людства в цілому, країни проживання і культурно-історичної епохи, що формує образ життя народу й свідомості людини [2].

Духовно-моральне виховання особистості дошкільника в умовах культурно-освітнього простору ЗДО має забезпечувати повноту інтелектуального життя, духовну єдність, утвердження гідності, справедливості й поваги у взаєминах.

Сучасні заклади дошкільної освіти покликані допомагати сформувати життєві концепції дошкільника, слугувати реалізації їх творчих задумів, допомагати вибудовувати індивідуальну траєкторію життя, яку ми розглядаємо як ідеальну, динамічну модель свідомої побудови дитиною власного життя з урахуванням життєвої перспективи.

Показниками культурно-освітнього простору є його структура й зміст, які базуються на принципах різноманітності й варіативності. Тож, культурно-освітній простір вбачаємо доцільним розглянути як динамічне утворення, що є сукупністю його складових.

Гармонізація культурно-освітнього простору ЗДО досягається за допомогою узгодження його складників і функцій, із метою формування різносторонньо розвиненої, гармонійно вихованої особистості.

Означений процес передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію дітей дошкільного віку й педагогів, діалогічність діяльності на основі співпраці, співтворчості й пов'язана з активізацією саморозвитку, самоосвіти, самовиховання дітей, що сприятиме розкриттю їхніх потенційних можливостей, успішній подальшій самореалізації в житті.

Структурованість та змістовність культурно-освітнього простору закладу дошкільної освіти, як основи духовно-морального виховання дітей, є важливою умовою забезпечення успішності освіти впродовж життя, розвиток якої зумовлений глобалізаційними та інтеграційними процесами, демографічними чинниками, рядом внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних та освітніх факторів розвитку країни, суспільства й ринку праці [21].

В умовах сьогодення важливості набуває створення безпечного культурно-освітнього простору ЗДО засобами дистанційного навчання. Сучасні діти досить швидкими темпами оволодівають навичками користування різноманітними гаджетами, додатками та застосунками. Але необхідно розуміти, що поряд із низкою переваг використання засобів дистанційного навчання, існують виклики їх застосування в практиці дошкільної освіти.

Вагомим фактором, що має вплив на процес духовно-морального виховання особистості, стає послуговування засобами масової інформації та медіапродукцією. Тому необхідності набуває оволодіння особистістю здатністю пошуку нових знань, самовдосконалення й самореалізації.

Досліджуючи проблему створення безпечного культурно-освітнього простору закладу дошкільної освіти засобами дистанційного навчання необхідно враховувати такі чинники:

– рівень сформованості цифрової компетентності учасників освітнього процесу, що передбачає сформованість відповідних знань та навичок;

– можливості матеріально-технічного забезпечення усіх учасників освітнього процесу;

– адаптованість засобів дистанційного навчання для роботи з дітьми дошкільного віку;

– нормативні вимоги щодо використання засобів дистанційного навчання в роботі з дітьми дошкільного віку.

Необхідно пам'ятати, що простір, який створюється для дитини-дошкільника, безпосередньо впливає на формування її особистості в цілому, й духовно-моральної сфери зокрема. Тому необхідно орієнтуватися на вимоги, що висуваються до рівня дошкільної медіаосвіти. Вона принципово інтегрована й спрямована на гармонійне естетичне й інтелектуальне становлення особистості дитини (враховуючи різні форми інтелекту, зокрема емоційний, соціальний і практичний), забезпечення її захисту від негативного впливу медіасередовища, уміння грамотно споживати адаптовані до вікових особливостей продукти цифрового середовища.

Відповідно до зазначеного вище, вбачаємо доцільним розкрити основні вимоги використання цифрових матеріалів та засобів дистанційного навчання в культурно-освітньому просторі сучасного закладу дошкільної освіти. До таких вимог належать:

1. Перетин методичної мети та мети створення цифрових матеріалів. Використовувані матеріали повинні бути невід'ємною частиною заняття і відповідати програмовим вимогам.

2. Орієнтування на сприйняття змісту цифрових матеріалів.

3. Особливості організації роботи з цифровими матеріалами. Необхідно передбачити план опрацювання цифрових матеріалів.

4. Врахування різноманітності освітніх функцій цифрових матеріалів.

5. Систематичність роботи в умовах дистанційного навчання [12].

Невід'ємною складовою створення безпечного культурно-освітнього простору сучасного закладу дошкільної освіти засобами дистанційного навчання є співпраця з батьками. Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти підтримка батьків у процесі освоєння дітьми навичок роботи з цифровими матеріалами може здійснюватися за допомогою врахування таких факторів:

– відповідальне використання комп'ютера як сучасного засобу діяльності дитини-дошкільника;

– вибір ігрових та пізнавальних програм, що сприятимуть оптимізації процесу виховання й навчання дошкільника;

– формування знань у дитини щодо можливостей використання цифрових технологій у повсякденному житті;

– формування уявлень у дитини про правила поведінки під час роботи з комп'ютером та іншими пристроями, про небезпеки та правила взаємодії в мережі [3].

Зважаючи на вікові особливості дітей дошкільного віку, зазначені в чинних програмах виховання та навчання, доречною постає реалізація завдань духовно-морального виховання майбутньої особистості. Важливим напрямом діяльності є збереження та зміцнення здоров'я (фізичного, психічного, духовного, соціального, інтелектуального благополуччя) дітей цього вікового періоду, що сприятиме оптимізації виховного процесу.

Життя дітей дошкільного віку має бути насиченим різними видами діяльності, які спонукають її до пізнання навколишнього світу та самопізнання.

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти, зміст культурно-освітнього простору сучасного ЗДО має бути наповнений можливостями для формування ряду визначених компетентностей. У різних формах роботи має відбуватися цілеспрямоване підвищення рівня духовно-моральної вихованості особистості дошкільника. Адже ця складова виховання присутня в кожному освітньому напрямі й передбачає наявність таких якостей особистості як: чемність, чесність, щирість, повага, гідність, відповідальність, доброта, краса морального вчинку, взаєморозуміння, бережне ставлення до навколишнього світу та інші. Усі зазначені вище якості формуються під час проведення різних форм фізкультурно-оздоровчої роботи, занять з ознайомлення з природним довкіллям, соціумом, занять із логіко-математичного розвитку, образотворчої діяльності, розвитку мовлення. Кожне заняття або будь-яка інша форма роботи, що стає змістом культурно-освітнього простору ЗДО, має бути пронизана ідеєю підвищення рівня духовно-моральної вихованості молодого покоління.

Висновки. Отже, проблема визначення впливу змісту культурно-освітнього простору сучасного ЗДО на динаміку рівня духовно-моральної вихованості дітей дошкільного віку, незважаючи на те, що має практичну значущість, нині залишається недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в експериментальному плані, і потребує детального наукового обґрунтування, яке може бути перспективою подальших досліджень.

Нині актуальності набуває питання духовно-морального становлення й виховання особистості під час організації освітнього процесу дистанційно. Зважаючи на те, що сучасні дошкільники досить швидко оволодівають цифровими засобами налагодження міжособистісної взаємодії, необхідно формувати в дітей не лише навички користування різноманітними гаджетами, а й сприяти духовно-моральному вихованню особистості.

Таким чином, доходимо висновків, що сукупність різних форм організації діяльності дітей, що наповнюють зміст культурно-освітнього простору сучасного закладу дошкільної освіти, мають забезпечити позитивну динаміку рівня духовно-моральної вихованості дошкільників. Саме через поступовість та систематичність роботи за цим напрямом можна припустити досягнення результативності.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання фізичного виховання учнівської молоді: теорія і практика : монографія / за заг. ред. Т. Т. Ротерс. –Луганськ : Альма-матер, 2007. – 317 с.

2. Андрусенко М. П. Психологічні аспекти організації духовно-морального виховання дітей дошкільного віку / М. П. Андрусенко, М. С. Пивоваренко // Розвиток виховної роботи у сучасному вищому навчальному закладі : змістовні

© А. І. Чаговець, М. С. Пивоваренко, 2024

домінанти та тенденції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 лист. 2016 р.). – Харків : ФОП Петров В. В., 2016. – С. 276–279.

3. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс] : Наказ М-ва освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 25.03.2024).

4. Бех І. Дорослий і дитина: оптимізація особистісно-розвивального впливу / І. Бех // Дошкільне виховання. – 2010. – № 5. – С. 2-5.

5. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку / І. Д. Бех. – Київ, 2012. – 256 с.

6. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібник / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – Київ : Вища школа, 2002. – 280 с.

7. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2. – С. 49–57.

8. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посібник / Г. Бєлєнька, Н. Гавриш, С. Васильєва та ін. ; за заг. ред. Н. Гавриш. – Харків : Мадрид, 2015. – 220 с.

9. Каплуновська О. М. Вчуся жити. Духовно-моральне виховання дошкільнят. Старший дошкільний вік / О. М. Каплуновська. – Харків : Ранок, 2014. – 144 с.

10. Лісневська Н. В. Педагогічні умови створення здоров'язберігаючого середовища у дошкільному навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Н. В. Лісневська. –Київ, 2016. – 217 с.

11. Лохвицька Л. Організація здоров'язберігального середовища в дошкільних навчальних закладах / Л. Лохвицька // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Глухів : Вид-во ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – Вип. 16. – С. 124−127.

12. Медіаграмотність і критичне мислення в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Волошенюк, В. Ф. Іванова, Г. А. Дегтярьова. – Київ, 2020. – 79 с.

13. Петрочко Ж. Соціально-виховне середовище / Ж. Петрочко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – С. 855–856.

14. Пивоваренко М. С. Виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики : дис. … д-ра пед. наук : 011 / М. С. Пивоваренко ; Комунальний заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. – Харків, 2021. – 287 с.

15. Піроженко Т. О. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посібник / Т. О. Піроженко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. –272 с.

16. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник / Т. І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2006. – 456 с.

17. Роганова М. В. Виховання духовно-моральних цінностей в учнів основної школи в позакласній виховній роботі / М. В. Роганова // Професійна освіта: методологія, теорія та технології. – 2016. – Вип. 4. – С. 191–200.

18. Роганова М. В. Культурно-освітній простір закладу дошкільної освіти як основа гармонійного виховання дітей 4–6 року життя / М. В. Роганова, І. В. Апрєлєва, А. І. Чаговець // *Professional development of the teacher in the light of European integration processes* : кол. монографія / за наук. ред. проф. Г. Цвєткової. – Hameln : InterGING, 2019. – С. 361–385.

19. Семенов О. С. Освітнє середовище позашкільного навчального закладу як чинник формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника / О. С. Семенов // Освітній простір України. – 2016. – Вип. 6. –С. 127-135.

20. Семенова Р. О. Концептуальні основи побудови освітнього середовища для обдарованих дітей та молоді / Р. О. Семенова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. – Житомир : ЖДУ імені І. Франка, 2012. – Т. 6 : Психологія обдарованості, вип. 8. – С. 5–22.

21. Чаговець А. І. Гармонійне виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.07 / А. І. Чаговець ; Комунальний заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. – Харків, 2019. – 437 с.

22. Чаговець А. І. Історичний огляд проблеми морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики / А. І. Чаговець, М. С. Пивоваренко // Інноваційна педагогіка. – 2020. – Вип. 24, т. 2. – С. 201–207.

23. Ярославцева М. І. Пісочне мистецтво як засіб морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку / М. І. Ярославцева, О. В. Кучай // Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. праць. – Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. –Вип. 5 (98). – С. 249–261.

References

1. Roters, T 2007, *Aktualni pytannia fizychnoho vykhovannia uchnivskoi molodi [Topical issues of physical education of students: theory and practice]*, Almamater, Lugansk.

2. Andrusenko, M & Pyvovarenko, M 2016, 'Psykholohichni aspekty orhanizatsii dukhovno-moralnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku' *[Psychological aspects in organizing spiritual and moral education of preschool children], Rozvytok vykhovnoi roboty u suchasnomu vyshchomu navchalnomu zakladi : zmistovni dominanty ta tendentsii, m. Kharkiv, 22 lyst. 2016 r*, Kharkiv, Pp. 276–279.

3.3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny 2021, Bazovy`j komponent doshkil`noyi osvity`: Nakaz vid 12.01.2021 no 33 *[Basic component of preschool education]*, viewed 25/03/2024 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.0

© А. І. Чаговець, М. С. Пивоваренко, 2024

1/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf> .

4. Bekh, I 2010, 'Doroslyi i dytyna: optymizatsiia osobystisno-rozvyvalnoho vplyvu' *[Adult and child: optimizing personal developmental impact]*, *Doshkilne vykhovannia*, no 5, Pp. 2-5.

5. Bekh, I 2012, *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku [Personality in the space of spiritual development]*, Kiyv.

6. Bohush, A & Lysenko, N 2002, *Ukrainske narodoznavstvo v doshkilnomu zakladi [Ukrainian folklore in preschool]*, Vischa shkola, Kiyv.

7. Boryshevskyi, M 2008, 'Dukhovni tsinnosti yak determinanta rozvytku y samorozvytku osobystosti' *[Spiritual values as a determinant of personal development and self-development]*, [*Pedahohika i psykholohiia*, no 2, Pp. 49–57.

8. Bielienka, H, Havrysh, N & Vasylieva, S 2015, *Vykhovuiemo bazovi yakosti osobystosti starshoho doshkilnyka v umovakh DNZ [Cultivating basic qualities of the senior preschooler's personality in the preschool environment]*, Madryd, Kharkiv.

9. Kaplunovska, O 2014, *Vchusia zhyty. Dukhovno-moralne vykhovannia doshkilniat. Starshyi doshkilnyi vik [Learning to live. Spiritual and moral education of preschoolers. Senior preschool age]*, Ranok, Kharkiv.

10. Lisnevska, NV 2016, 'Pedahohichni umovy stvorennia zdoroviazberihaiuchoho seredovyshcha u doshkilnomu navchalnomu zakladi' *[Pedagogical conditions for creating a health-preserving environment in preschool educational institution]*, Kand. ped. nauk, thesis, Kyiv.

11. Lokhvytska, L 2010, 'Orhanizatsiia zdoroviazberihalnoho seredovyshcha v doshkilnykh navchalnykh zakladakh' *[Organization of a health-preserving environment in preschool educational institutions]*, *Visnyk Hlukhivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky*, iss 16, Pp. 124−127.

12. Voloshenyuk, OV, Ivanova, VF & Degtyarova, GA (eds) 2020, *Mediagramotnist i krytychne myslennya v zakladi doshkil`noyi osvity [Media literacy and critical thinking in preschool education]*, Kiyv.

13. Petrochko, Zh 2008, 'Sotsialno-vykhovne seredovyshche' *[Social and educational environment]*, in Kremen (ed), VH, *Entsyklopediia osvity*, Yurinkom Inter, Kyiv.

14. Pyvovarenko, M 2021, 'Vykhovannia moralno-estetychnykh yakostei u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy muzychno-rytmichnoi himnastyky' *[Education of moral and aesthetic qualities in children of senior preschool age by means of musical and rhythmic gymnastics]*, PhD, thesis, Komunalnyi zaklad «Kharkiv. humanitar.-ped. akad.» Kharkiv. oblrady. Kharkiv.

15. Pirozhenko, T. 2014, *Dytyna u suchasnomu sotsioprostori [The child in the modern social space]*, Imeks-LTD, Kirovohrad.

16. Ponimanska, T 2006, *Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]*, Akademvydav, Kyiv.

17. Rohanova, M 2016, 'Vykhovannia dukhovno-moralnykh tsinnostei v uchniv osnovnoi shkoly v pozaklasnii vykhovnii roboti' *[Education of spiritual and moral values in primary school students in extracurricular educational work]*, *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii*, iss. 4, Pp. 191–200.

18. Rohanova, M, Aprielieva, I & Chahovets, A 2019, 'Kulturno-osvitnii prostir zakladu doshkilnoi osvity yak osnova harmoniinoho vykhovannia ditei 4–6 roku zhyttia' *[Cultural and educational space of preschool education institution as a basis for harmonious upbringing of 4-6 year olds]*, in Tsvietkova, H (ed), *Professional development of the teacher in the light of European integration processes*, InterGING, Hameln.

19. Semenov, O 2016, 'Osvitnie seredovyshche pozashkilnoho navchalnoho zakladu yak chynnyk formuvannia tvorcho spriamovanoi osobystosti starshoho doshkilnyka' *[Educational environment of an out-of-school educational institution as a factor in the formation of a creatively oriented personality of a senior preschooler]*, *Osvitnii prostir Ukrainy*, iss. 6, Pp. 127-135.

20. Semenova, R 2012, 'Kontseptualni osnovy pobudovy osvitnoho seredovyshcha dlia obdarovanykh ditei ta molodi' *[Conceptual basis for building an educational environment for gifted children and youth]*, *Aktualni problemy psykholohii*, iss 8, vol. 6. : Psykholohiia obdarovanosti, Pp. 5–22.

21. Chahovets, A 2019, 'Harmoniine vykhovannia ditei 4–6 rokiv u kulturno-osvitnomu prostori doshkilnoho navchalnoho zakladu' *[Harmonious upbringing of 4-6 year old children in the cultural and educational space of preschool educational institution]*, Doct. ped. nauk, thesis, Komunalnyi zaklad «Kharkiv. humanitar.-ped. akad.» Kharkiv. oblrady. Kharkiv.

22. Chahovets, A & Pyvovarenko, M 2020, 'Istorychnyi ohliad problemy moralno-estetychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku zasobamy muzychno-rytmichnoi himnastyky' *[Historical review of the problem of moral and aesthetic education in preschool children by means of musical and rhythmic gymnastics]*, *Innovatsiina pedahohika*, iss. 24, vol. 2, Pp. 201–207.

23. Yaroslavtseva, M & Kuchai, O 2020, 'Pisochne mystetstvo yak zasib moralno-estetychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku' *[Sand art as a means of moral and aesthetic education of preschool children]*, *Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka*, iss. 5 (98), Pp. 249–261.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2024 р.

© А. І. Чаговець, М. С. Пивоваренко, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-253-260
УДК 378.015.31:613.2

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СТИЛЮ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

© Чорний С.С.

Інформація про автора:
Чорний Сергій Сергійович: ORCID: 0009-0004-3363-295X; serg.chornyy@ukr.net; старший викладач; Інститут управління державної охорони України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; вулиця Петра Болбочана, 8, Київ, 02000.

Сучасна система освіти потребує перегляду її змісту для забезпечення гуманістичних та гуманітарних вимірювань буття особистості, її соціально-духовних цінностей, діяльності в природі та суспільстві. Сутнісна характеристика такого відображення – цілісна картина світу та людини в ньому, у гармонії духовного та фізичного розвитку особистості, у формуванні здоров'язбережувального стилю поведінки особистості зокрема.

У статті пропонується аналіз наявного теоретичного матеріалу та висвітлення проблемного кола понять «здоров'я», «спосіб життя», «стиль життя» та «здоровий спосіб життя», які мають ключове значення для подальшого дослідження.

У результаті аналізу наукових розвідок із педагогічної точки зору розглядаємо здоров'я не як зафіксоване явище, а як розвиток суб'єктної позиції індивіда по відношенню до себе, до власного здоров'я, що дозволяє реалізувати власний ресурсний потенціал в освітньому процесі.

Доведено, що процес здоров'язбереження людини безпосередньо залежить від якості умов, у яких здійснюється життєдіяльність, тобто від способу життя. Під способом життя в більшості випадків ми розуміємо стійкий, сталий у певних суспільно-екологічних умовах спосіб життєдіяльності людини, який проявляється в нормах спілкування, поведінці, мисленні.

Сформулювано визначення поняття «здоровий спосіб життя» в широкому та вузькому розумінні.

Проведений аналіз наукових джерел дав змогу встановити, що здоровий стиль життя слід розуміти як систему дій і станів людини, що передбачають самотворювальну активність, по відношенню до себе і до навколишнього світу.

Зроблено висновок, що здоров'язбережувальний стиль поведінки - це система дій і станів людини, що характеризується певним рівнем валеологічних знань, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, фізичної культури, соціально-духовних цінностей, світоглядних установок та передбачають самотворювальну активність, по відношенню до себе і до навколишнього світу засобом емоційно-вольових проявів в практичній підтримці фізичної, психологічної та духовної безпеки особистості та розвиток її потенціалу.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбереження, здоровий спосіб життя, здоровий стиль поведінки, здоров'язбережувальний стиль поведінки.

S. Chornyi *"*Formation of a health-saving style of personal behavior as a component of professional training*"*

The modern education system needs to revise its content to ensure humanistic and humanitarian measurements of the existence of the individual, its socio-spiritual values, activities in nature and society. The essential characteristic of such a reflection is a holistic picture of the world and a person in it, in harmony of the spiritual and physical development of the individual, in the formation of a health-preserving style of behavior of the individual in particular.

The article offers an analysis of the available theoretical material and coverage of the problematic range of the concepts of "health", "way of life", "lifestyle" and "healthy lifestyle", which are key importance for further research.

As a result of the analysis of scientific intelligence from a pedagogical point of view, we consider health not as a fixed phenomenon, but as the development of the subject position of the individual in relation to his own health, which allows realizing his own resource potential in the educational process.

It has been proven that the process of preserving a person's health directly depends on the quality of the conditions in which life is carried out, that is, on the way of life. By the way of life in most cases, we

© С.С. Чорний, 2024

understand a steady, stable way of human life in certain socio-ecological conditions, which is manifested in the norms of communication, behavior and thinking.

The definition of the concept of "healthy lifestyle" in a broad and narrow sense is formulated.

The analysis of scientific sources made it possible to establish that a healthy lifestyle should be understood as a system of human actions and states that involve self-creating activity, in relation to oneself and the surrounding world.

It is concluded that a health-saving style of behaviour is a system of actions and states of a person, characterised by a certain level of valeological knowledge, motivational and value orientations, physical culture, social and spiritual values, worldview attitudes and involve self-creative activity, in relation to oneself and the surrounding world by means of emotional and volitional manifestations in practical support of physical, psychological and spiritual security of the individual and development of his potential.

Keywords: health, health saving, healthy lifestyle, healthy behaviour, health-preserving behaviour.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства модель висококваліфікованого фахівця передбачає включення, окрім вузькопрофесійних знань та умінь, основних властивостей особистості, гармонійний розвиток яких забезпечує духовне, фізичне, психічне та соціальне здоров'я, високий рівень культури, комунікації, спілкування та творчості майбутніх педагогів.

У цьому контексті сучасна система освіти потребує перегляду її змісту для забезпечення гуманістичних та гуманітарних вимірювань буття особистості, її соціально-духовних цінностей, діяльності у природі та суспільстві. Сутнісна характеристика такого відображення – цілісна картина світу та людини в ньому, у гармонії духовного та фізичного розвитку особистості, у формуванні здоров'язбережувального стилю поведінки особистості зокрема.

Здоров'язбережувальний стиль поведінки майбутніх фахівців проявляється у спрямованості на розвиток цілісної особистості, формування системних знань про людину і орієнтування в них, створення сприятливих можливостей для самовираження та самоактуалізації особистості, активізації готовності здобувачів освіти повноцінно реалізувати свої сутнісні сили у здоровому та продуктивному стилі життя.

Аналіз державних документів: Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті (Національна доктрина розвитку освіти, 2002), Законів України «Про вищу освіту» (Закон про вищу освіту, 2014), Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року, 2016) та ін. свідчить про те, що збереження здоров’я виступає як міра якості життя людей та кінцевий результат державної політики.

Потреба у формуванні здоров’язбережувального стилю поведінки майбутніх фахівців із фізичної культури зумовлена низкою обставин, а саме: зміщення акцентів із рухової сфери на розумову, психоемоційну призводить до погіршення стану здоров’я молодого покоління; зростання вимог до інтелектуальних та адаптаційних здібностей педагогів фізичної культури призводить до різних функціональних та психічних зривів; зміна індивідуально-психологічних властивостей та якостей характеру в результаті переживання внаслідок військової агресії підвищують вимоги до розвитку швидкості та точності рішень, витримки та самовладання, уміння спілкуватися з людьми, концентрації уваги фахівців.

Гуманітарна значущість проявляється у спрямованості на розвиток цілісної особистості, формування системних здоров'язбережувальних знань про людину та орієнтація на забезпечення життєдіяльності людини на біологічному (фізіологічному), психологічному (зокрема соціальному) та духовному рівнях за допомогою двох основних механізмів: збереження здоров'я та збільшення його резервів.

Змістовний аспект гармонійного розвитку майбутніх педагогів є комплексним, багатогранним явищем, яке передбачає: формування ціннісного ставлення до збереження та підтримки здоров’я людини; розвиток уявлень про зміцнення соматичного здоров’я та створення психічного і соціального благополуччя, створення сприятливих можливостей для самовираження та самоактуалізації особистості, активізації готовності майбутніх фахівців повноцінно

 © С.С. Чорний, 2024

реалізувати свої сутнісні сили у здоровому та продуктивному стилі життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здебільшого практична діяльність закладів освіти має здоров'язбережувальну сутність або, певною мірою, прагне до цього. Саме визначення «здоров'язбережувальний» стало з 1990-х років неодмінним атрибутом характеристики діяльності в системі освіти, спрямованої на мінімізацію так званих шкільних факторів ризику (О. Безкопильний, А. Матусевич) [4], створення адаптивно-розвивального середовища (А. Бобро) [4], охорона здоров'я здобувачів освіти у відповідність з санітарно-гігієнічними вимогами та нормами (Г. Власов) [6], упровадження оздоровчих технологій в освітній процес закладів вищої освіти (Н. Башавець, С. Гаркуша) [2;3], проєктування особливої інфраструктури освітньої організації, в якій медико-профілактичні послуги інтегрованівані в освітній процес (Ю. Драгнєв) [7], застосування засобів профілактики фізичної та психологічної перевтоми та активних засобів підвищення працездатності (С. Омельченко) [11].

Названі підходи беруть свій початок у таких науках, як медицина, гігієна, фізіологія та інших, але не мають власне педагогічних основ. Як складне, багатовимірне явище сучасного світу здоров'я досліджується з позицій різних наук: філософії, медицини, психології, соціології, педагогіки тощо. Пропонується безліч його визначень, що, безперечно, дозволяє уявити здоров'я як комплексне, різнорівневе та багатоаспектне явище.

Постановка завдання. Звернення до проблеми розвитку формування здоров'язбережувального стилю поведінки майбутніх вчителів фізичної культури виявило необхідність аналізу наявного теоретичного матеріалу на цю тему, а саме: розкрити зміст понять «здоров'я», «спосіб життя», «стиль життя» та «здоровий спосіб життя», які є визначальними для розуміння поняття «здоров'язбережувальний стиль поведінки».

Виклад основного матеріалу. Сьогодні існує безліч визначень поняття «здоров'я» у філософських, психологічних та педагогічних дослідженнях.

Поняття «здоров'я» характеризується як: гармонійне поєднання високо розвинених фізичного, психічного, соціального, духовного його компонентів у особистості (А. Бобро) [5]; взаємодія, взаємозалежність певних аспектів життя: фізичного, інтелектуального, соціального, морального, особистісного; як етап повного фізичного, психічного, соціального здоров'я та благополуччя людини; як потребу та вимогу часу; умову й основу гармонійного життя та щастя; діяльність людини в напрямку зміцнення індивідуального та суспільного здоров'я (С. Омельченко) [11].

У своєму дослідженні ми спиралися на наукові розвідки Л. Царенко, яка, проаналізувавши експериментальні дані та літературу з теми здоров'я, виокремила дев'ять соціокультурних моделей здоров'я, визначальних для українського соціуму: архаїчна (здоров'я як прихильність духів); патріархальна (здоров'я як наслідок чистоти роду); адаптаційна до соціуму (здоров'я як пристосованість до соціуму); адаптаційна до природи (здоров'я як спосіб життя відповідно до законів природи); християнська (здоров'я як близькість до Бога); медична (здоров'я як відсутність хвороби); системна (здоров'я як благополуччя) та антропоцентрична (здоров'я як особистісна зрілість) [14, с. 103].

Науковець зазначає, що на ідентифікацію себе як здорової особистості, а власного життя – як благополучного, впливає наявність в індивідуальній картині світу набору різних схем інтерпретації здоров'я і благополуччя. Що їх більше, що повніше вони представлені, то краще сформована здатність трансформувати наявні концепти здоров'я відповідно до ситуації, то більш здоровою і благополучною людина себе відчуває. Способи сприйняття й інтерпретування дійсності варто враховувати, створюючи програми із формування здорового способу життя [14, с. 112].

На сучасному етапі розвитку науки в Україні найбільш поширена стала холістична модель, яка розглядає здоров'я як життєву енергію, натхнення і задоволення від насиченого подіями життя.

Науковці (Г. Апанасенко, А. Бобро, В. Горащук, М. Гриньова, С. Попов та інші) розглядають здоров'я через такі його аспекти благополуччя, як: психічне (духовне, інтелектуальне, емоційне), соціальне, та фізичне.

Духовне благополуччя характеризується розумінням свідомого ставлення до особистого життя та професійної діяльності, наявністю позитивних цінностей, ідеалів, мети та сенсу життя.

Інтелектуальне благополуччя характеризується наявністю уміння вчитися й отримувати задоволення від навчання, здатності набувати і застосовувати знання, аналізувати проблеми та приймати зважені рішення.

© С.С. Чорний, 2024

Соціальне благополуччя проявляється у задоволенні соціальним статусом і якістю стосунків з оточенням, у здатності ефективно спілкуватися та взаємодіяти з людьми.

Емоційне благополуччя проявляється в здатності розуміти власні почуття та інших людей, адекватно реагувати та долати неудачі, керувати стресами.

Фізичне благополуччя передбачає добре фізичне самопочуття, енергійність, бадьорість, здатність витримувати фізичні навантаження.

З педагогічної точки зору розглядаємо здоров'я не як зафіксоване явище, а як розвиток суб'єктної позиції індивіда по відношенню до власного здоров'я, що дозволяє реалізувати власний ресурсний потенціал в освітньому процесі.

Наближеним терміном до поняття «здоров'я» є термін «здоров'язбереження» яке науковці розглядають як: комплекс дій та заходів учасників освітнього процесу з ціллю розв'язання проблеми збереження та покращення фізичного, духовного та соціального здоров'я учнів, формування та розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів та учнів (М. Шеян) [15, с. 45].

Слід зазначити, що процес здоров'язбереження людини безпосередньо залежить від якості умов, в яких здійснюється життєдіяльність, тобто від способу життя. Під способом життя у більшості випадків ми розуміємо стійкий, сталий у певних суспільно-екологічних умовах спосіб життєдіяльності людини, який проявляється у нормах спілкування, поведінці, мисленні.

У наукових розвідках (Н. Башавець, М. Шульга) спосіб життя є складноструктурною типовою формою життєдіяльності соціальних суб'єктів, у єдності людських потреб, професійної спрямованості особистості, реалізація яких зумовлена соціальними інститутами, соціально-політичним та економічним ладом, культурою.

Дослідники (О. Єжова, В. Оржеховська, П. Плахтій) у поняття «спосіб життя» включають три категорії:

– рівень життя, тобто задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб особистості;

– якість життя, як соціологічна категорія, що характеризує комфортність рівня задоволення людських потреб;

– стиль життя, що означає поведінкові особливості людини, деякий стандарт, типову модель поведінки, результатом яких є збереження або зміна рівня здоров'я людини.

Якщо перші дві категорії мають соціально-економічний характер, то остання – соціально-психологічний. Стиль життя – це персоніфікований прояв культури здоров'я, в основу якого покладені психологічні і фізіологічні особливості поведінки особистості. Саме тут проявляються більшою мірою валеологічні світоглядні установки, ставлення до здорового способу життя.

Існує велика кількість визначень поняття «здоровий спосіб життя». Ці питання порушують такі науковці, як: Г. Власов, В. Загородній, Н. Завидівська, Л. Ізбаш, О. Кречетов, Л. Маценко, Є. Пранова, П. Плахтій, І. Смолякова, Л. Соколенко, І. Шостак та ін.

Зокрема М. Балух дійшов висновку, що термін «здоровий спосіб життя» розглядається науковцями у співвідношеннях тріади «здоров'я», а саме:

– здоровий спосіб життя – культура здоров'я, що є найважливішими педагогічними умовами, які сприяють формуванню здорового способу життя, мотиваційно-ціннісного ставлення до збереження та зміцнення здоров'я;

– суб'єктивний показник – урахування особистісного фактора, який відіграє особливу роль у формуванні культури здорового способу життя;

– організація навчально-виховного процесу шляхом удосконалення змісту освіти за допомогою включення системи валеологічних знань й умінь;

– необхідність зосередження зусиль на формуванні відповідного ставлення з боку суспільства до навчальних закладів різного рівня як таких, що мають на меті разом з іншими завданнями навчити студентів бути здоровими;

– краще розвивати профілактичну роботу серед студентської молоді [1, с.5].

Не зупиняючись на окремих елементах, що характеризують його особливості і виокремлюючи загальне, можна зазначити, що здоровий спосіб життя (у широкому розумінні) – це соціально і історично визначене уявлення про здоров'я, а також засобах і методах його інтеграції в різні види практичної життєдіяльності (соціальної, особистісної, сімейної, виробничої тощо),

© С.С. Чорний, 2024

пов’язане з уявленнями про особисту і соціальну цінність здоров’я, засоби і форми його збереження.

У вузькому розумінні (по відношенню до особистості та її культури) здоровий спосіб життя – це світоглядно і соціально визначена сфера загальної культури людини, яка має якісний, системний, компетентнісно-творчий і динамічний стан, комплекс здоров'язбережувальних знань, стійкої мотивації та ціннісного ставлення до здорового способу життя, які людина може отримати у процесі організованого навчання і виховання, а також, в процесі самоосвіти і самовиховання засобом емоційно-вольових проявів в практичній здоров'язбережувальній життєдіяльності, фізичному, психофізичному і соціально-духовному здоров'ї.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив сформулювати основні характеристики здорового способу життя відповідно до предмета нашого дослідження, а саме:

– аксіологічна характеристика полягає в розгляді здоров'я суб'єктів освітнього процесу як найвищої людської цінності незалежно від часу, місця та суспільного устрою;

– гуманістична характеристика передбачає переоцінку всіх компонентів навчально-виховного процесу у світлі поглядів, що визнають особливу цінність особистості, її право на свободу, щастя, здоров'я, яке, будучи педагогічною цінністю, є одним із пріоритетних критеріїв ефективності навчально-виховного процесу;

– культурологічна характеристика – у визнанні педагога носієм культурних норм, традицій людства та педагогічного співтовариства в питаннях збереження та творення здоров'я вихованців;

– герменевтична характеристика передбачає усвідомлення педагогами сенсу здоров'язбережувальної діяльності як професійно значущої, переосмислення раніше напрацьованого педагогічного досвіду збереження здоров'я, залучення педагогів до осмисленого оволодіння навичками збереження та розвитку здоров'я;

– холістична характеристика забезпечує потенціал розвитку здоров'язбережувальної діяльності і розглядається з позицій цілісного підходу, заснованого на уявленні про оптимальне співвідношення духовної, душевної та тілесної складових природи людини, що утворюють внутрішню єдність;

– соціальна характеристика передбачає накопичення індивідуального досвіду у питаннях творення власного здоров'я трансформується в соціальний, тобто набуває суспільної значущості;

– суб'єктна характеристика дозволяє розглядати педагога як суб'єкта здоров'язбережувальної діяльності, що має аксіологічність, відповідальність, творчість;

– креативна характеристика передбачає розгляд розвитку творчих здібностей у процесі індивідуалізації здоров'я, творчої діяльності в житті та в професійній діяльності.

У дослідженні доречним вважаємо розглянути поняття «стиль життя» як персоніфікований прояв культури здоров'я, в основу якого покладені психологічні і фізіологічні особливості поведінки особистості. Саме тут проявляються більшою мірою валеологічні світоглядні установки, ставлення до здорового способу життя.

З точки зори соціологічних досліджень, Л. Сохань визначає стиль життя як індивідуально засвоюваний або обраний спосіб поведінки, спілкування, діяльності, типовий для певної категорії осіб [13].

З психологічної точки зору (О. Малина), стиль життя – це індивідуально-своєрідна цілісна система стійких засобів та форм опосередкування особистості об’єктивних умов життєдіяльності, яка формується на основі потреб та здібностей і проявляється в процесі реалізації життєвих цілей ті планів особистості [9, с. 77].

З педагогічної точки зору (М. Шульга), категорія «стиль життя» відбиває той зріз людського життя, де особистість чи група можуть проявити свою автономність до суспільного цілого та принципів його існування. Зокрема, М. Шульга визначає стиль життя як «бік організації життя людини, у якому особистість виявляє себе через свій світогляд, через свої ідеали, уявлення, смаки і преференції, через самоствердження…де демонструє ієрархію цінностей, які поділяє» [12].

Проведений аналіз наукових джерел дав змогу встановити, що здоровий стиль життя слід розуміти як систему дій і станів людини, що передбачають самотворювальну активність, по відношенню до себе і до навколишнього світу. Основне призначення здорового способу життя – підтримка фізичної, психологічної та духовної безпеки особистості, розвиток її потенціалу.

Потреба в збереженні життя, підкріплена ціннісними сенсами свого існування, в ідеалізованому вигляді мотивує людину дотримуватися здорового способу життя і на фізичному рівні (задоволення органічних потреб, потреби у безпеці), і на соціально-психологічному (задоволення потреб у приналежності та коханні, визнанні та повазі), і на духовно-моральному (пізнання свого Я, свого призначення в житті, прилучення до загальнолюдських цінностей).

Основний сенс здорового способу життя – у здоров'язбережувальній поведінці (фізичній, психологічній та духовній безпеці особистості), у розвитку її потенціалу. Зокрема О. Мірошниченко здоров'язбережувальну поведінку розглядає як інтегроване особистісне надбання, яке передбачає оволодіння усталеними способами діяльності, вміннями та навичками здоров'язбереження (дотримання особистої гігієни, режиму дня та правильного харчування, рухової активності, загартування, психорелаксації, профілактики шкідливих звичок) в конкретних життєвих або навчальних умовах [10, с.62].

У зв'язку з цим про залучення здобувачів освіти до здоров'язбережувальної поведінки можна говорити так:

– на рівні фізичного компонента здоров'я передбачено оптимізацію режиму дня відповідно до вікових та індивідуальних особливостей, характеру трудової (навчальної) зайнятості; раціональне харчування; оптимізацію рухової активності; зміцнення імунітету, у тому числі шляхом загартовування, проведення інших профілактичних процедур (наприклад, вакцинації);

– на рівні душевного (психічного, психологічного, емоційного, соціального) компонента здоров'я організація роботи з прийняття свого «Я» та конструктивної позиції стосовно особливостей своєї особистості (особистісний розвиток у напрямку культивування самостійності, відповідальності, позитивного сприйняття дійсності тощо) та усунення недоліків); розвиток стресостійкості та стійкості особистості до деструктивних психологічних впливів (маніпуляцій, провокування соціальної незадоволеності тощо); виховання раціонального ставлення до інформації, якщо вона провокує думки та дії, здатні завдати шкоди душевному здоров'ю; реалізація здобувачем освіти конструктивних (творчих по суті) соціальних ролей та гендерних стереотипів;

– на рівні духовно-морального компонента здоров'я: формування системи цінностей та світогляду при орієнтирі на позитивний соціальний досвід (на загальнолюдські, гуманістичні цінності, на національні традиції, підкріплені духовною практикою, що існує в суспільстві); безперервний пошук сенсу свого існування, самопізнання, самоактуалізації та самореалізації на основі місії соціального служіння.

Важливим для нашого дослідження є поняття «здоров'язбережувальна діяльність». У дослідженні спираємося на визначення Н. Кравчук, яка характеризує здоров'язбережувальну діяльність як категорію, що характеризує вид діяльності людини, яка спрямована на формування, збереження та зміцнення здоров'я як свого власного, так і інших людей, формування культури здоров'я, екології здоров'я, цілісної (холістичної) формули ЗСЖ, а також здатність вносити зміни в довкілля, спосіб власного життя та оточуючих людей, використовуючи та поєднуючи оптимальні методи навчання і виховання та вміння прогнозувати очікуваний результат [8].

Поєднання понять про здоров'я, здоровий спосіб життя, здоров'язбережувальний стиль життя, здоров'язбережувальна діяльність та поведінка, дає можливість визначити зміст поняття про здоров'язбережувальний стиль поведінки, який й перебуває в колі нашого дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, здоров'язбережувальний стиль поведінки ми визначаємо як систему дій і станів людини, що характеризується певним рівнем валеологічних знань, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, фізичної культури, соціально-духовних цінностей, світоглядних установок та передбачають самостворювальну активність, по відношенню до себе і до навколишнього світу засобом емоційно-вольових проявів в практичній підтримці фізичної, психологічної та духовної безпеки особистості та розвиток її потенціалу.

Подальша робота буде спрямована на висвітлення змісту та структурних компонентів здоров'язбережувального стилю поведінки майбутніх педагогів фізичної культури.

© С.С. Чорний, 2024

Список використаних джерел:

1. Балух М. Формування мотивації до здорового способу життя студентської молоді в умовах інноваційного освітнього середовища / М. Балух // Освітні обрії. - 2020. - № 2(51). - С. 4-6.
2. Башавець Н. А. Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Культура здоров'язбереження» : метод. рекомендації / Н. А. Башавець. - Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2010. - 272 с.
3. Гаркуша С. В. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій: теоретико-методичний аспект : монографія / С. В. Гаркуша. – Чернігів : Видав. Лозовий В. М., 2014. - 392 с.
4. Безкопильний О. О. Здоров'язбережувальна компетентність як важлива складова професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи в основній школі / О. О. Безкопильний, А. М. Матусевич // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. - 2017. - Вип. 3. - С. 107-111.
5. Бобро А. А. Формування соціального здоров'я студентської молоді у позааудиторній виховній роботі вищого навчального закладу : автореф. дис. …канд. пед. наук: 13.00.07 / А. А. Бобро. - Київ, 2017. - 22 с.
6. Власов Г. В. Охорона здоров'я студентів вищих медичних навчальних закладів як соціально-педагогічна проблема / Г. В. Власов // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. - 2009. - № 10. - С. 21-24.
7. Драгнєв Ю. В. Формування культури здоров'я студентів в умовах комп'ютеризації процесу навчання : автореф. дис. …канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. В. Драгнєв. - Луганськ, 2008. - 22 с.
8. Кравчук Н. П. Здоров'язбережувальна діяльність та її функції в процесі формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів / Н. П. Кравчук // Наукова думка сучасності і майбутнього *:* зб. ст. учасників другої практично-пізнавальної Інтернет-конф. (м. Дніпропетровськ, 25–30 квіт. 2016 р.). - Дніпропетровськ : Видавництво НМ, 2016. - С. 25-28.
9. Малина О. Г. Аналіз теоретичних підходів до поняття «стиль життя особистості» в психології / О. Г. Малина // Проблеми сучасної психології. - 2018. - № 2(14). - С. 72-77.
10. Мірошниченко О. М. Виховання здоров'язбережувальної поведінки молодших школярів засобами українських народних традицій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О. М. Мірошниченко. - Харків, 2018. - 313 с.
11. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : монографія С. О. Омельченко. - Луганськ : Альма-матер, 2007. - 352 с.
12. Стилі життя: панорама змін / за ред. М. О. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2008. - 416 с.
13. Стиль жизни личности: теоретические и методологические проблемы / Л. В. Сохань, Е. И. Головаха, В. А. Тихонович та ін. - Київ : Наукова думка, 1982. - 370 с.
14. Царенко Л. Г. Українські традиційні моделі здоров'я / Л. Г. Царенко // Психологічний часопис. - 2015. - № 2 (2). - С. 100 -113.
15. Шеян М. О. Педагогічні умови розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. … д-ра філос.: 015 / М. О. Шеян. - Хмельницький-Львів, 2021. - 330 с.

References:

1. Baluh, M 2020, 'Formuvannya motivaciyi do zdorovogo sposobu zhittya studentskoyi molodi v umovah innovacijnogo osvitnogo seredovisha' *[Forming motivation for a healthy lifestyle among students in an innovative educational environment]*, *Osvitni obriyi*, no 2(51), Pp. 4-6.
2. Bashavec, NA 2010, *Metodichni rekomendaciyi do praktichnih zanyat z kursu «Kultura zdorov'yazberezhennya» [Methodical recommendations for practical classes in the course "Culture of Health Protection"]*, vidavec Bukayev Vadim Viktorovich, Odesa.
3. Garkusha, SV 2014, *Formuvannya gotovnosti majbutnih fahivciv fizichnogo vihovannya do vikoristannya zdorov'yazberezhuvalnih tehnologij: teoretiko-metodichnij aspekt [Forming the readiness of future physical education specialists to use health-saving technologies: theoretical and methodological aspect]*, Vidav. Lozovij V. M., Chernigiv.
4. Bezkopilnij, OO & Matusevich, AM 2017, 'Zdorov'yazberezhuvalna kompetentnist yak vazhliva skladova profesijnoyi gotovnosti majbutnih uchiteliv fizichnoyi kulturi do roboti v osnovnij shkoli' *[Health-preserving competence as an important component of future physical education teachers' professional readiness to work in a primary school]*, *Naukovi zapiski Berdyanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Ser.: Pedagogichni nauki*, iss 3, Pp. 107-111.
5. Bobro, AA 2017, 'Formuvannya socialnogo zdorov'ya studentskoyi molodi u pozaauditornij vihovnij roboti vishogo navchalnogo zakladu' *[Forming the social health of student youth in the extracurricular educational work of a higher education institution]*, Kand. ped. n. abstract, Shidnoukr. nac. un. im. Volodimira Dalya, Kyiv.
6. Vlasov, GV 2009, 'Ohorona zdorov'ya studentiv vishih medichnih navchalnih zakladiv yak socialno-pedagogichna problema' *[Health care of higher medical education students as a socio-pedagogical problem]*, *Pedagogika, psihologiya ta mediko-biologichni problemi fizichnogo vihovannya i sportu*, no 10, Pp. 21–24.
7. Dragnyev, YV 2008, 'Formuvannya kulturi zdorov'ya studentiv v umovah komp'yuterizaciyi

procesu navchannya' *[Formation of students' health culture in the context of computerization of the learning process]*, Kand. ped. n. abstract, Lugan.nac.un-t im. T. Shevchenka, Lugansk.

8. Kravchuk, NP 2016, 'Zdorov'yazberezhuvalna diyalnist ta yiyi funkciyi v procesi formuvannya zdorov'yazberezhuvalnoyi kompetentnosti majbutnih vihovateliv doshkilnih navchalnih zakladiv' *[Health-preserving activity and its functions in the process of forming health-preserving competence of future preschool teachers]*, *Naukova dumka suchasnosti i majbutnogo: zb. st. uchasnikiv drugoyi praktichno-piznavalnoyi Internet-konf*, Pp. 25-28.

9. Malina, OG 2018, 'Analiz teoretichnih pidhodiv do ponyattya «stil zhittya osobistosti» v psihologiyi' *[Analysis of theoretical approaches to the concept of "lifestyle" in psychology]*, *Problemi suchasnoyi psihologiyi*, no 2(14), Pp. 72-77.

10. Miroshnichenko, OM 2018, 'Vihovannya zdorov'yazberezhuvalnoyi povedinki molodshih shkolyariv zasobami ukrayinskih narodnih tradicij' *[Teaching health-preserving behavior of junior schoolchildren by means of Ukrainian folk traditions]*, Kand. ped. n. thesis, Kharkiv.

11. Omelchenko, SO 2007, *Vzayemodiya socialnih institutiv suspilstva u formuvanni zdorovogo sposobu zhittya ditej ta pidlitkiv [Interaction of social institutions in the formation of a healthy lifestyle for children and teenagers]*, Alma-mater, Lugansk.

12. Shulhy, MO (ed), 2008, *Styli zhyttia: panorama zmin, [Lifestyles: a panorama of changes]*, Kyiv.

13. Sokhan, LV, Holovakha, EY & Tykhonovych, VA 1982, *Styl zhyzny lychnosty: teoretycheskye y metodolohycheskye problem, [Lifestyle of personality: theoretical and methodological problems]*, Naukova dumka, Kyiv.

14. Tsarenko, LH 2015, 'Ukrainski tradytsiini modeli zdorovia' *[Ukrainian traditional models of health]*, *Psykholohichnyi chasopys*, no 2 (2), Pp. 100-113.

15. Sheian, MO 2021, 'Pedahohichni umovy rozvytku zdorov'yazberezhuvalnoi kompetentnosti vchyteliv osnovnoi shkoly u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity' *[Pedagogical conditions for the development of primary school teachers' health-saving competence in the system of postgraduate pedagogical education]*, Doct. filos. n. thesis, Khmelnytskyi, Lviv.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.

© С.С. Чорний, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-261-268
УДК 34-047.22:378.018.8

ЗМІСТ І СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ЕТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

© Юрченко В.В.
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

Інформація про автора
Юрченко Василь Васильович: ORCID iD: 0009-0004-4980-4859; notar4340@gmail.com; аспірант кафедри теорії і практики технологічної та професійної освіти; Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, 84100

У статті розкривається проблема формування етико-правової культури майбутніх психологів, що є актуальною у світлі становлення демократичної держави, подолання кризових процесів в Україні, її розвитку з урахуванням традицій вітчизняної духовності, моральності, державності, залучення до співдружності цивілізованих держав; саме цьому сприяє правильно організована етична, громадянська і правова освіта, від її успішності якої багато в чому залежить побудова правової держави та громадянського суспільства в Україні.

Наголошується, що фахівець майбутнього повинен мати розвинений культурний світогляд, емоційний інтелект, критичне мислення, духовно-моральні якості, володіти декількома мовами, бути громадянином та патріотом своєї країни. Розкривається зміст та структурні компоненти етико-правової культури майбутніх психологів, зокрема гносеологічний, аксіологічний, поведінковий та особистісний; зазначається, що етико-правова культура майбутнього психолога є інтегративною якістю особистості, кожен компонент якої взаємопов'язаний з іншими і водночас є самостійною характеристикою, що виконує свої функції. Критеріями етико-правової культури майбутнього психолога визначено світоглядно-знаннєвий, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-рефлексивний, особистісно-емотивний, що визначають: знання правових, моральних та сутнісних особливостей діяльності майбутнього психолога; усвідомлення співвідношення своїх можливостей та професійних вимог до психолога, його моральних установок; ціннісно-смислове усвідомлення змісту професійної діяльності психолога та його особистісне прийняття морального вибору; здійснення особистісної саморегуляції згідно з ціннісно-смисловим змістом професійної діяльності майбутнього психолога на його етичного кодексу.

Ключові слова: культура, етика, мораль, право, етико-правова культура, зміст, компоненти, критерії, майбутній психолог.

V.Yurchenko *"*Content and structural components of ethical and legal culture of future psychologists*"*

The article reveals the problem of forming the ethical and legal culture of future psychologists, which is relevant in the light of the formation of a democratic state, overcoming crisis processes in Ukraine, its development taking into account the traditions of domestic spirituality, morality, statehood, and attracting civilized states to the community; This is exactly what a properly organized moral, civil and legal education contributes to, the success of which largely determines the construction of a rule-of-law state and civil society in Ukraine.

It is noted that a specialist of the future must have a developed cultural worldview, emotional intelligence, critical thinking, spiritual and moral qualities, speak several languages, and be a citizen and patriot of his country. The content and structural components of the ethical and legal culture of future psychologists are revealed, in particular, epistemological, axiological, behavioral and personal; It is noted that the ethical and legal culture of the future psychologist is an integrative quality of the individual, each component of which is interconnected with others and at the same time is an independent characteristic that performs its functions.The criteria for the ethical and legal culture of the future psychologist are defined as ideological-knowledgeable, motivational-value, activity-reflexive, personal-emotive, which determine: knowledge of the legal, moral and essential features of the future psychologist's activities; awareness of the relationship between one's capabilities and professional requirements for a psychologist, his moral principles; value-semantic awareness of the content of the professional activity of a psychologist and his personal acceptance of moral choice; implementation of personal self-regulation in accordance with the value and semantic content of the professional activity of the future psychologist according to his ethical code.

Key words: culture, ethics, morality, law, ethical and legal culture, content, components, criteria, future psychologist.

© В.В. Юрченко, 2024

Постановка проблеми. Реформування національної системи вищої освіти на початку XXI століття спрямоване на підвищення її якості та приведення у відповідність до загальноєвропейських та світових стандартів. Як засіб і результат позначена компетентнісна парадигма, основна ідея якої сформульована в термінах комунікативно-діяльнісного підходу і зводиться до «формування здатності та готовності людини до ефективної та продуктивної діяльності в різних соціально-значущих ситуаціях, а не володіння окремими знаннями, вміннями». У зв'язку з цим пріоритетним питанням позначено формування всебічно розвиненої особистості, що має не тільки глибоко розвинену громадянську ідентичність, а й здатну до швидкої адаптації в умовах крос-культурного різноманіття та тенденції до глобалізації та інтеграції у світовий простір [1].

Глобальні світові тенденції торкаються і розвитку вищої освіти України. Переважна більшість дослідників до основних тенденцій розвитку вищої освіти відносять глобалізацію, інтеграцію, інтернаціоналізацію, демократизацію, неперервність, гуманізацію, гуманітаризацію, навчання впродовж життя, відкритість, міжкультурну взаємодію та автономізацію освіти [2;,с 204]).

Фахівець майбутнього повинен мати розвинений культурний світогляд, емоційний інтелект, критичне мислення, духовно-моральні якості, володіти декількома мовами. Він має бути відкритим до різних способів пізнання світу від науки до мистецтва. З урахуванням цього освітній процес необхідно будувати за принципом розвитку інтелектуального потенціалу здобувачів освіти, «формування умінь самостійно набувати знання та працювати з матеріалом, здійснювати діяльність з пошуку, відбору, обробки, передачі, зберігання та продукування інформації» [3].

Становленню демократичної держави, подолання кризових процесів в Україні, її розвитку з урахуванням традицій вітчизняної духовності, моральності, державності, залучення до співдружності цивілізованих держав сприяє правильно організоване етична, громадянська і правова освіта, яке включає у собі навчання та виховання у тому нерозривному єдності. Від її успішності багато в чому залежить побудова правової держави та громадянського суспільства в Україні [4;5].

Сучасний період розвитку суспільства характеризується наростанням соціальної напруги, значним загостренням соціально-економічних протиріч, що призводить до зіткнення різних систем моральних цінностей, моральних оцінок здійснення протиправних вчинків. Цими чинниками зумовлені і психолого-педагогічні проблеми, що виникають у системі освіти та виховання. Вони актуалізують пошук шляхів підвищення ефективності духовного, етичного та правового виховання підростаючого покоління, забезпечення їх психічного благополуччя на основі традицій вітчизняної та зарубіжної теорії і практик. Це пов'язано насамперед із запобіганням правопорушенням та конфліктам, які набувають загрозливого характеру. Успіх громадян цивілізованої держави багато в чому залежить від особистості педагога, психолога, рівня сформованості його загальної, правової та моральної культури [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Належна увага вищезазначеним проблемам приділяється в освітянському просторі. У Законі України «Про освіту» визначені засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, серед яких – людиноцентризм, забезпечення громадянам рівного доступу до освіти, дотримання їх прав і свобод тощо. Учасники освітнього процесу мають права на справедливе та об’єктивне оцінювання результатів своєї діяльності, захист від приниження честі та гідності.

Зміст освіти студентів сучасних ЗВО не враховує взаємозв'язок у формуванні моральної та правової культури у процесі розвитку їх професійної культури, до якої, безумовно належить етико-правова культура психолога. Це, в першу чергу, пов’язано з тим, що розвиток світової вищої освіти постає як багатобічний, масштабний процес, а успіх виробничо-господарської організації на ринку освітніх послуг і ринку праці значною мірою залежить від ефективності використання людських ресурсів, які обумовлюють результативність організації, що виявляється у високопродуктивному використанні й розвитку матеріальних засобів виробництва, задоволення потреб і очікувань членів правового суспільства. Адже саме ефективними є спільноти, які володіють необхідним потенціалом правової культури, мотивовані до узгодженої з цілями організації етико-правової поведінки [7].

Важлива роль у цьому процесі належить психологу, його здатності розуміти

© В.В. Юрченко, 2024

екзистенційну цінність як власного життя, а й особистого життя іншого «тут і тепер», сприймати свій життєвий, отже, і професійний шлях цілісно, відчувати нерозривність минулого, сьогодення та майбутнього є характеристикою професійної культури психолога. Адже опанування особистістю світом професії - це оволодіння світом її культури, що завжди супроводжується як внутрішніми, так і зовнішніми змінами особистості, свідомості, діяльності. Питання полягає в тому, які нові системні якості свідомості, особистості та діяльності, що взаємодіють між собою, сприяють утворенню нового цілісного, а саме професійної культури [8],

Чинниками, що організують простір професійної культури психолога, є професійні цінності, значення, смисли як рухові сили, що забезпечують утворення професійної культури на перетині особистості, свідомості та діяльності. У кожному з цих компонентів, безумовно, є елементи етико-правової культури: починаючи від моральних і правових цінностей особистості і до способів їх реалізації у професійній діяльності. Тобто етико-правова культура психолога є частиною його професійної культури як сукупності загально-людських цінностей, і як процес інтерналізації творчого відтворення таких цінностей, етико-правова культура є елементом та органічно входить практично у всі компоненти професійної культури психолога, складає основу ідейно-морального та нормативно-правової складової структури особистості психолога, визначає його професійну свідомість, широкий спектр моральних почуттів та норм поведінки, професійну та громадянську позицію тощо [9].

Сьогодні інтерес до професійного становлення на етапі навчання в закладі вищої освіти зростає з огляду на нові стратегії, моделі та зміст технологій навчання, орієнтованих на реалізацію гуманітарної парадигми. Адже майбутньому фахівцю слід опанувати не лише професійні навички, але й розвинути ті особистісні якості, які забезпечуватимуть його адаптацію до умов професійної діяльності, яка містить відповідну системою відношень, специфіку виконання тощо.

За останній період у практиці освіти в контексті правової підготовки вдалося розв’язати досить широке коло питань: історико-теоретичні питання правової освіти та виховання дітей і дорослих (Р. Андрусишин, С. Василина, І. Галущак, А. Гетьман, І. Гуревич, О. Іваній, Я. Кічук, О. Костенко, О. Поліщук, О. Попадич, Л. Рябовол, В. Тацій та ін.); розвиток правової свідомості особистості (О. Ганзенко, В. Головченко, І. Голосніченко, О. Деменко, І. Огороднійчук, Н. Фоменко, І. Шаравара та ін.).

Різні аспекти правової культури суспільства й індивідів розглядали юристи (О. Войтанович, О. Ганзенко, Н. Коваленко, Р. Олійничук, І. Осика, В. Ткаченко, О. Тітомир, В. Царенко, М. Цвік та ін.); філософи (О. Данильян, Е. Ільєнков, Т. Кумеда, Л. Перевалова, С. Третяк, А. Шеременда та ін.); правознавці (В. Головченко, О. Довгий, А. Кутиркін, О. Скакун, В. Суботін, Н. Фоменко та ін.); соціологи (Ю. Битяк, О. Комарова, А. Курносенко, Н. Росенко, А. Семітко, Н. Смолова та ін.); педагоги (А. Будас, І. Дарманська, Т. Крутоус, С. Мальона, М. Подберезський, Л. Твердохліб, С. Тугуз, Н. Юрасюк, О. Яковенко та ін.).

Теоретичні й практичні аспекти професійної підготовки психологів відображено у наукових працях таких науковців як (Г. Абрамова, О. Бондаренко, В. Бочелюк, І. Булах, Л. Бурлачук, І. Вачков, В. Волошина, О. Грейліх, М. Донцова, І. Дубровіна, С. Комова, І. Краснощеченко, Л. Лежніна, Н. Макаренко, С. Максименко , Н. Мась, О. Низовець, О. Оклей-Проданюк, В. Панок, Л. Пастух, В. Пахальян, Н. Пов’якель, Н. Пророк, О. Райкова, Д. Романовська, В. Семиченко, Я. Стреляу, Л. Темнова, Я. Чаплак, О. Шумакова, В. Юстицкис , К. Ягнюк, Т. Яценко та ін.). Проте актуальність дослідження етико-правових аспектів діяльності психолога очевидна з ряду причин: недостатня теоретична обґрунтованість питання щодо формування етико-правової культури розвитку майбутніх психологів; гостра необхідність у формуванні нових кадрів, вільних та ініціативних, професіоналів-креативів, морально розвинених, оскільки лише такий фахівець може надати необхідно психологічну підтримку, має здатність до саморозвитку, самовдосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування змісту та визначення структурних компонентів етико-правової культури майбутніх психологів, а також критеріїв і показників.

Структурний підхід до етико-правової культури майбутнього психолога в контексті його професійної культури як явище вимагає визначення сутності цього культурного феномену і вимагає при цьому розгляду

співвідношення професіоналізму, майстерності та професійної культури особистості і дозволяє віднести до професійно-культурних когнітивні та ціннісно-смислові явища, явища самореалізації як складові етико-правової культури майбутнього. психолога як складової є професійної культури. Як зазначає Г. Дьяконов, професійна культура майбутнього психолога може бути представлена на двох рівнях, як «інтрасуб'єктний», другий – як «інтерсуб'єктний» [10.]

Інтрасуб'єктний рівень елементів професійної культури психолога - це рівень суб'єкта, на якому його професійні здібності та вміння у процесі освоєння та здійснення професії перетворюються на особливі структури та особливий, культурний, спосіб професійної дії. Інтрасуб'єктний рівень утворений когнітивною та ціннісно-смисловою складовими, які виконують функцію носіїв професійної психологічної культури та відображають її потенційний стан. Інтерсуб'єктний рівень - це рівень діяльності, у якому реалізуються, перетворені на спеціальні структури і спеціальний, культурний, метод професійного впливу перетворені першому рівні можливості і вміння суб'єкта. Інтерсуб'єктний рівень утворює самореалізацію особистості у професійній діяльності, яка виконує функцію проявів професійної психологічної культури та відображає її актуальний стан [10; с.24]..

Етико-правова культура майбутніх психологів є елементом професійної культури фахівця та органічно входить практично у всі її компоненти, вона складає основу ідейно-морального та нормативно-правового підґрунтя структури особистості психолога, визначає його професійну свідомість, широкий спектр моральних почуттів та норм поведінки, професійну та громадянську позицію та громадську свідомість [11].

Виходячи з підходів до визначення культури, права, правової культури, підходів до визначення, професійної та правової культури психолога, виділимо ті компоненти, які необхідні нам для визначення та вивчення етико-правової культури майбутнього психолога: правові знання (гносеологічний компонент); духовні, правові цінності, ідеали, норми (аксіологічний компонент); знання, вміння, навички провадження професійної діяльності (поведінковий компонент); особистісні якості, здібності та ставлення людини до природи, собі та іншого, що відображаються в діяльності особистості (особистісний компонент). Виділені складові етико-правової культури особистості універсальні, виділені компоненти не існують ізольовано друг від друга, у змісті підготовки майбутніх вони тісно взаємопов'язані. Взаємозв'язки можуть проявитися практично між усіма компонентами: перетворення на особистісно-смислової сфері можуть вплинути підвищення правової грамотності і компетентності, а правові знання впливають на ціннісні орієнтації особистості [12].

Таким чином, етико-правова культура майбутнього психолога є системною освітою, кожен компонент якої взаємопов'язаний з іншими і водночас є самостійною характеристикою, що виконує свої функції. Критеріями етико-правової культури майбутнього психолога виступають: знання правових, моральних та сутнісних особливостей діяльності майбутнього психолога; усвідомлення співвідношення своїх можливостей та професійних вимог до психолога, його моральних установок; ціннісно-смислове усвідомлення змісту професійної діяльності психолога та його особистісне прийняття морального вибору; здійснення особистісної саморегуляції згідно з ціннісно-смисловим змістом професійної діяльності майбутнього психолога на етичного кодексу психолога.

Розглянемо структурні компоненти етико-правової культури майбутнього психолога: гносеологічний, аксіологічний, поведінковий, особистісний.

Гносеологічний компонент визначає рівень праворозуміння особистості, що висвічується у науковому і системному формуванні правових знань, цілісному сприйнятті в складі правової культури суспільства, широкому розумінні культурно-історичного значення права як культурної цінності [13]. Гнучкий та творчий характер праворозуміння зумовлює здатність психолога до актуалізації та адекватного застосування набутих знань у різних ситуаціях діяльності та у професійній сфері. Але цим вимоги до гносеологічного компоненту етико-правової культури майбутнього психолога. Він повинен відображати вже досягнутий рівень розвитку знань, тенденцію їхнього осмислення. Гносеологічний компонент спрямований на збагачення у майбутніх психологів знань та уявлень про право в цілому та його різних сфер, структурних компонентів, ознак та

© В.В. Юрченко, 2024

особливостей. Гносеологічний компонент передбачає формування знань: сутнісної природи загальнолюдських цінностей та природно-суб'єктивного права, їх місце та роль у розвитку особистості та системи міжособистісних відносин; особливостей становлення та вдосконалення правової системи України, основних засад, закономірностей та механізмів морально-правової діяльності; понять та категорій права, що використовуються в освіті; основних документів з прав людини, їх значення у розвитку та соціалізації особистості; інших законодавчих та нормативно-правових документів (у тому числі локального типу), що регулюють морально-правові відносини у цілісному педагогічному процесі; теоретичних та методичних засад, стану та перспектив розвитку морально-правової освіти особистості [4]. Гносеологічному компоненту відповідає с*вітоглядно-знаннєвий* критерій, який визначає загальний світогляд майбутнього фахівця, відображає глибину, обсяг етико-правових та професійних знань, а також характеризує морально-правову свідомість майбутнього психолога. Показниками с*вітоглядно-знаннєвого* критерію є система етико-правових знань на рівні понять та категорій; морально-правова свідомість; професійні знання психологічної підтримки та психічного благополуччя.

Аксіологічний компонент у структурі етико-правової культури майбутніх психологів виділяється нами у зв'язку з тим, що педагог професійного навчання постійно перебуває в ситуації правової, оцінки подій, постановки завдань, пошуку та прийняття рішень та їх реалізації. Аксіологічний компонент розглядається як та основа, на якій відбувається цілеспрямоване формування особистісно-ціннісного ставлення майбутнього психолога до права та моралі. Функція аксіологічного компонента набуває домінуючого значення, оскільки сприяє пробудженню у студентів інтересу до права, оскільки воно надає майбутнім спеціалістам можливість освоїти науково-теоретичні основи управління педагогічними системами, психолого-педагогічні механізми його здійснення, а також благотворно впливають на формування особистісних якостей майбутніх фахівців. Аксіологічний компонент у складі правової культури особистості виявляє ступінь особистісної морально-правової зрілості майбутнього психолога. Його зміст утворює духовно-ціннісну основу правової культури особистості та визначає способи духовно наповненого життя та морально-правового вдосконалення особистості. Духовна наповненість ціннісної сфери висвічує глибинну суть правової культури - її ціннісне ядро, яке конкретизується в особистісно значимих цінностях і провідних орієнтаціях. Аксіологічному компоненту відповідає м*отиваційно-ціннісний критерій, який* характеризує морально-етичну спрямованість майбутнього психолога та визначає сформовані цінності як загальнолюдські так і професійні; п*оказниками мотиваційно-ціннісного критерію є* система ціннісних орієнтацій; орієнтація на цінність моралі та права, етико-правові переконання; потреба в дотриманні професійної етики [14].

Поведінковий компонент етико-правової культури майбутнього психолога визначає рівень гнучкого, відповідального, творчого світоперетворення, що проявляється в діяльності майбутнього психолога. Головною метою розвитку правової культури та водночас основним її показником є правомірна поведінка особистості у всіх сферах суспільного життя, врегульованих правом. Реалізація цього компонента етико-правової культури педагога професійного навчання забезпечує практичну активність у оволодінні та вдосконаленні правових знань умінь навичок та цінностей. Правомірна поведінка - найважливіша характеристика загальної культури педагога, в основі якої лежить прагнення реалізувати правові знання, уміння та навички у різноплановій правовій діяльності. Вона залежить від рівня розвитку правової свідомості, ставлення до правової дійсності, ґрунтується на свідомому виконанні вимог норм права та виявляється у їх (норм) дотриманні, виконанні, використанні. Поведінковий компонент етико-правової культури майбутнього психолога передбачає формування правової грамотності та здатності до ефективного використання правових знань та цінностей у конкретних ситуаціях; уміння на певному рівні оперувати правовою термінологією, тлумачити законодавчі акти, складати службово-ділову документацію, організовувати правову освіту, створювати правове освітній простір, будувати педагогічну взаємодію на паритетних правових засадах. Невід'ємними складовими діяльнісного компонента етико-правової культури особистості виступають системне володіння майбутніх психологів професійними знаннями та вміннями, розвинена здатність проектувати

та планувати діяльність на основі творчого підходу у вирішенні завдань формування етико-правової культури. Правові знання як елемент етико-правової культури майбутнього психолога виступають як: найважливіший елемент, що забезпечує соціально-активну поведінку людини у правових ситуаціях, найбільш повне використання демократичних права і свободи, сумлінне виконання юридичних обов'язків; дієвий інструмент реалізації творчої ролі права, сприяє втіленню його розпоряджень у практичні відносини та вчинки людей; є передумовою виховання глибокої поваги до закону, формуванню розвиненого правового мислення, здатності компетентно судити про всі процеси, явища правової сфери життя, ефективної боротьби засобами права за утвердження в суспільному житті соціальної справедливості [5]. Поведінковому компоненту відповідає *діяльнісно-рефлексивний* критерій, що визначає рівень гнучкого, відповідального, творчого світоперетворення, що проявляється в діяльності майбутнього психолога як правомірна поведінка особистості у всіх сферах суспільного життя, які врегульовані правом та мораллю; показниками діяльнісно-рефлексивного критерію є активність та прагнення до професійного саморозвитку на основі морально-правових установок; саморефлексія правомірності етико-правової поведінки, моральна та нормативна поведінка у психологічній взаємодії.

Особистісний компонент у структурі етико-правової культури особистості майбутнього психолога взаємопов'язаний із процесами осмислення педагогом професійного навчання правових знань, цінностей та правомірної поведінки та на цій основі соціально відповідального вибору ним способів організації педагогічного процесу. На основі персонального осмислення педагогом професійного навчання цінності права, принципів правової поведінки та культурного життя у суспільстві формуються персональні засади соціальної відповідальності, професійної етики та духовного самовдосконалення. Таким чином, зміст технологічного компонента у складі правової культури майбутнього психолога виступає основою соціокультурного функціонування та висвічує рівень компетентності майбутнього психолога. Це формує в психолога усвідомленість накопичуваних теоретичних знань, розвиває здатність до аргументації ціннісних суджень, узагальнень та їх конструктивного вбудовування в педагогічну діяльність, що і утворює, в результаті, науково-теоретичну готовність педагога професійного навчання до свідомого та самостійного освоєння правових знань та гнучкого застосування за умов педагогічної діяльності [8]. Особистісному компоненту відповідає о*собистісно-емотивний критерій, що* характеризує зрілість та відповідальність майбутнього психолога. Ціннісний сенс особистісно-емотивного критерію полягає в нерозривному зв'язку знань про етику, мораль право та його особистісні здібності для виконання діяльності. Показниками особистісно-емотивного критерію є особисті якості, морально-правові установки особистості, емпатія та толерантність.

Узагальнивши наведені трактування поняття, визначаємо етико-правову культуру майбутніх психологів як *інтегровану якість особистості, що характеризується сформованою системою етико-правових та професійних знань, розвиненою морально-правовою свідомістю та орієнтацією на цінність моралі й права у професійній діяльності, дотримання професійної етики, що проявляються у таких якостях психолога як емпатія, толерантність, активність та прагнення до професійного саморозвитку на основі морально-правових установок на основі саморефлексії правомірності етико-правової поведінки в психологічній взаємодії у професійній діяльності.*

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, етико-правова культура як система правових норм, цінностей, інститутів, станів і форм, що в сукупності виконують функцію соціально-правової орієнтації громадян є правовим середовищем життєдіяльності держави, соціуму та окремого індивіда. Поруч із мораллю, політикою, економікою, мистецтвом, право - невід'ємний елемент культури. Право сприяло долученню людства до культури. У свою чергу, для того, щоб досягти розвитку правової культури, люди мали вдосконалювати культуру в цілому. Гармонія політичної, моральної, естетичної та правової культури забезпечує духовний розвиток особистості громадянина. Етико-правова культура створюється поступово. Насамперед закладається фундамент - елементи моральної культури: совість, честь, правдивість, почуття власної гідності, доброта. Без цього етико-правова культура не може

© В.В. Юрченко, 2024

бути повноцінною. Етико-правова культура особистості є елементом та органічно входить практично в усі компоненти професійної культури майбутнього психолога, складає основу ідейно-морального та нормативно-правового каркасу структури особистості майбутнього фахівця, визначає його професійну свідомість, широкий спектр моральних почуттів та норм поведінки, професійну та громадянську позицію. Вона визначається як процес, як якість особистості, як інтегративна властивість, що забезпечує формування необхідних компетенцій майбутнього фахівця. У свою чергу, визначення сутності феномену «етико-правової культури», її психолого-педагогічних характеристик, а також її структурних компонентів дозволяють говорити про можливість цілеспрямованого формування і розвитку цього важливого феномену майбутніх спеціалістів як індивідуальної якості людини, що забезпечує внутрішній механізм її розвитку, результатом якої виступає самореалізація людини в професії та житті; процес перетворення людиною самої себе та навколишнього її професійного та життєвого середовища.

Список використаних джерел:

1. Орлова В. О. Правова освіта студентів як запорука реалізації їхніх прав та обов'язків у процесі соціалізації / В. О. Орлова, Г. В. Ангелов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2018. – Вип. 1, т. 1. – С. 66–70.

2. Головань М. С. Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства / М. С. Головань // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: педагогіка і психологія. – 2011. – Вип. 31, ч. 1. – С. 203–211.

3. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк (та ін.] ; НАПН України, Ун-т менеджменту освіти. – Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. – 176 с.

4. Шульга А. М. Знання права (правоінформованість) як складова правосвідомості особи / А. М. Шульга // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2018. – Вип. 25. – С. 25–28.

5. Рекотов П. Правова освіти у закладах вищої освіти неюридичного профілю / П. Рекотов // Право та державне управління. – 2018. – № 3 (32), т. 1. – С. 20–25.

6. Методичні засади формування комунікативної культури майбутніх психологів : посібник / Л. Руденко, Р. Сірко, О. Стельмах, О. Вавринів. – Львів, 2020. – 71 с.

7. Горбунова В. В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень / В. В. Горбунова // Практична психологія та соціальна робота. – 2015. – № 3. – С. 18–23.

8. Бондаренко Л. О. Психолого-правова деонтологія як етична основа діяльності практичного психолога у правоохоронній системі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2023/14.pdf (дата звернення 11.03 2024).

9. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія : навч.-метод. посіб. / Ю. М. Шевченко. – Мелітополь : Люкс, 2018. – 130 с.

10. Дьяконов Г. В. Інтерсуб'єктні методи оцінювання психології особистості : навч. посіб. для вищої школи / Г. В. Дьяконов. – Кіровоград : Лисенко В.Ф., 2012. – 36 с.

11. Безсмертний А. В. Взаємозв'язок політичної, світоглядної, моральної та правової культури / А. В. Безсмертний // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 2(25). – С. 147–153.

12. Чебикін О. Я. Психологічні основи правової культури та умови її корегування : [монографія] / О. Я. Чебикін, В. О. Булгакова. – Одеса, 2019. – 162 с.

13. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосниченко // Право України. – 2015. – № 4. – С. 24–25.

14. Ганзенко О. О. Формування правової культури українського суспільства в контексті підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС / О. О. Ганзенко // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 3. – С. 9–16.

References:

1. Orlova, VO & Anhelov, HV 2018, 'Pravova osvita studentiv yak zaporuka realizatsii yikhnikh prav ta obov'iazkiv u protsesi sotsializatsii' *[Legal education of students as a guarantee of realization of their rights and responsibilities in the process of socialization], Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Iurydychni nauky»*, iss 1, vol. 1. Pp. 66–70.

2. Holovan, MS 2011, 'Analiz tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii, intehratsii ta informatyzatsii suspilstva' *[Analysis of trends in the development of higher education in the conditions of globalization, integration and informatization of society], Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Seriia: pedahohika i psykholohiia,* iss 31, p. 1, Pp. 203–211.

3. Vasyliuk, A (ed), Dei, M (ed) 2019, 'Yakist vyshchoi osvity: teoriia i praktyka: navchalno-metodychnyi posibnyk' *[Quality of higher education: theory and practice: educational and methodological manual],* Vydavets PP Lysenko M. M., Kyiv.

4. Shulha, AM 2018, ‘Znannia prava (pravoinformovanist) yak skladova pravosvidomosti osoby’ *[Knowledge of law (legal awareness) as a component of a person's legal awareness], Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Krazina. Seriia «Pravo»,* iss 25, Pp. 25–28.

5. Rekotov, P 2018, ‘Pravova osvity u zakladakh vyshchoi osvity neiurydychnoho profiliu’ *[Legal education in institutions of higher education of a non-legal profile], Pravo ta derzhavne upravlinnia.* no 3 (32), Vol. 1, Pp. 20–25.

6. Rudenko, L, Sirko, R, Stelmakh, O & Vavryniv, O 2020, *Metodychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh psykholohiv [Methodical principles of formation of communicative culture of future psychologists],* Lviv.

7. Horbunova, VV 2015, ‘Etychni ta pravovi aspekty psykholohichnykh doslidzhen’ *[Ethical and legal aspects of psychological research], Praktychna psykholohiia sotsialna robota.* no 3, Pp. 18-23.

8. Bondarenko, LO 2023, *Psykholoho-pravova deontolohiia yak etychna osnova diialnosti praktychnoho psykholoha u pravookhoronnii systemi [Psychological and legal deontology as an ethical basis for the activity of a practical psychologist in the law enforcement system],* viewed 11.03.2024 <https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2023/14.pdf .

9. Shevchenko, YM 2018, *Pedahohichna deontolohiia [Pedagogical deontology],* Vydavnychopolihrafichnyi tsentr «Liuks», Melitopol.

10. Diakonov, HV 2012, *Intersub’iektni metody otsiniuvannia psykholohii osobystosti [Intersubjective methods of assessing personality psychology],* Lysenko V.F., Kirovohrad.

11. Bezsmertnyi, AV 2010, ‘Vzaiemozv’iazok politychnoi, svitohliadnoi, moralnoi ta pravovoi kultury’ *[Interrelationship of political, worldview, moral and legal culture], Naukovi pratsi MAUP*, iss. 2(25), Pp. 147–153.

12. Chebykin, OY & Bulhakova, VO 2019, *Psykholohichni osnovy pravovoi kultury ta umovy yii korehuvannia [Psychological foundations of legal culture and conditions for its correction],* Odesa.

13. Holosnichenko, I 2015, ‘Pravosvidomist i pravova kultura u rozbudovi Ukrainskoi derzhavy’ *[Legal awareness and legal culture in the development of the Ukrainian state], Pravo Ukrainy,* no 4, Pp. 24–25.

14. Hanzenko, OO 2014, ‘Formuvannia pravovoi kultury ukrainskoho suspilstva v konteksti pidpysannia uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS’ *[Formation of the legal culture of Ukrainian society in the context of the signing of the association agreement between Ukraine and the EU], Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky. no 3, Pp. 9-16.*

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024 р.

© В.В. Юрченко, 2024

DOI: https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-269-274
УДК 378.011.3-057.175(7+410):005.57]-043.5(045)

THE ROLE OF PEER OBSERVATION AND PEER REVIEW IN THE PROFESSIONAL FORMATION AND DEVELOPMENT OF AMERICAN AND BRITISH HIGHER EDUCATION TEACHERS

© Belmaz Y., Otroshko T.
Municipal Establishment
«Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council

Information about the authors:

Yaroslava Belmaz: ORCID 0000-0002-8823-640X; yaroslava_belmaz@ukr.net; Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Head of the Department of Foreign Philology, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, 7, Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine

Tamara Otroshko: ORCID: 0000-0001-5777-2309; ped_osvita16@ukr.net; Candidate of Pedagogic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social and Pedagogical Sciences and Foreign Philology, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, 7, Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine.

In the article peer observation and peer review are defined as effective forms of professional development of higher education teachers. For illustrative purpose experience of the USA and Great Britain is given.

In defining the concept of "professional development", the works of American and British teachers who use different definitions are analysed: "professional development", "career development", "staff development", etc.

It is noted that professional development is usually seen as a process aimed at improving skills through formal or informal learning. Professional development should be related to the needs of the individual and be consistent with the current situation in society and education.

The authors emphasise that peer observation and peer evaluation as a form of professional development of higher education teachers are increasingly used in higher education institutions in the USA and the UK, receiving support from organisations involved in improving the quality of learning and teaching in higher education.

The paper emphasises that peer observation is not a control or critical evaluation of teaching activities. It is seen as a support system and a means of professional development of the teaching staff.

The advantages of peer observation are analysed both for those teachers who are observers and for those whose classes are observed.

The authors note that there are formative (developmental) and summative (for solving personnel issues) peer observation.

In the process of peer observation, three stages can be distinguished: preparatory (instruction), observation as such, or attendance at a class, and final (feedback and analysis). The article analyses all of these stages in detail, emphasising the importance of each of them. Particular emphasis is placed on feedback, without which it is impossible to achieve the effectiveness of peer observation.

As an example, the article provides recommendations for visiting, observing and analysing classes during a peer observation at Keele University and the Center for Effective Learning and Teaching at North Carolina State University.

Keywords: peer observation, peer review, peer evaluation, higher education teacher, professional development, feedback, the USA, Great Britain.

Бельмаз Я. М., Отрошо Т. В. *"*Роль взаємовідвідування і взаємоспостереження у професійному становленні та розвитку американських та британських викладачів вищої школи*"*

У статті взаємовідвідування і взаємоспостереження розглядається як ефективна форма професійного розвитку і становлення викладачів вищої школи. Як приклад наводиться досвід США та Великої Британії. При визначенні поняття «професійний розвиток» аналізуються праці американських і британських педагогів, які вживають різні дефініції: «професійний розвиток», «кар'єрний розвиток», «підвищення кваліфікації» тощо.

Зазначається, що професійний розвиток зазвичай розглядається як процес, що спрямований на підвищення кваліфікації шляхом формального або неформального навчання. Професійний розвиток

© Y. Belmaz, T. Otroshko, 2024

має бути пов’язаний із потребами самої особистості та відповідати ситуації, що склалася в суспільстві та освіті.

Автори підкреслюють, що взаємоспостереження та взаємооцінювання як форми професійного розвитку викладачів вищої школи все частіше використовуються в закладах вищої освіти США та Великої Британії, отримуючи підтримку від організацій, що займаються питаннями підвищення якості навчання та викладання у вищій школі

У роботі наголошується, що взаємоспостереження – це не контроль чи критичне оцінювання викладацької діяльності педагогів. Воно розглядається саме як система підтримки та засіб професійного розвитку професорсько-викладацького складу.

Проаналізовані переваги взаємоспостереження як для тих викладачів, які є спостерігачами, так і для тих, заняття яких відвідують.

Автори зазначають, що виділяють формуюче (розвиваюче) та підсумкове (для вирішення кадрових питань) взаємоспостереження.

У процесі взаємоспостереження можна виділити три етапи: підготовчий (інструктаж), спостереження як таке, або відвідування заняття, і заключний (зворотній зв’язок та аналіз). У статті детально аналізуються всі зазначені етапи, підкреслюється важливість кожного з них. Особливо виділяється зворотний зв'язок, без якого неможливо досягти ефективності взаємовідвідування.

Як приклад наводяться рекомендації щодо відвідування, спостереження й аналізу заняття в процесі взаємовідвідування університету Кіле та Центру ефективного навчання та викладання університету штату Північна Кароліна.

Ключові слова: взаємовідвідування, взаємоспостереження, взаємооцінювання, викладач вищої школи, професійний розвиток, зворотній зв’язок, США, Велика Британія.

Introduction. The main driving force of professional development is the individual's desire to integrate into the social context on the basis of identification with social groups and institutions. In different cultural, historical and biographical conditions, this aspiration is manifested in orientations towards different professional spheres characterised by different tools of labour (horizontal orientation) and different qualification levels, which are determined by the volume and quality of general and vocational education.

Analysis of recent studies and publications. American and British teachers broadly understand professional development as personal development in the context of performing professional roles [10, p. 11]. A. Glatthorn defines professional development of teachers as professional growth achieved by a teacher as a result of systematic deepening of their own experience [2, p. 41]. At this stage of the development of pedagogical thought in English-speaking countries, in particular the UK and the USA, the term «professional development» is used, which is broader than the concept of «career development», which means growth, promotion of a teacher in his/her career, obtaining a higher position, and «staff development», which means the organisation of formal courses and programmes for teacher development [2, p. 41]. Professional development includes both formal forms (e.g., attending seminars, courses, mentoring, etc.) and informal forms (studying literature on learning and teaching, informal communication with colleagues, etc.) [10, p. 11]. It is also important to note that professional development covers all cycles of a teacher's professional formation – from training within a master's or doctoral programme to self-education [4; 11, p. 13-14].

Thus, professional development is usually seen as a process aimed at improving skills through formal or informal learning. Professional development should be linked to the needs of the individual and be relevant to the current situation in society and education.

Among the various ways of professional development of higher education teachers in the United States and the United Kingdom, peer observations are of great importance. This form of in-service training contributes to the development of teachers' professional skills and allows them to constructively exchange experience with colleagues. It is useful for both young and experienced teachers. Novice teachers gain experience in the process of attending classes, while experienced colleagues, on the one hand, can identify the strong and weak points of a novice teacher's work, and on the other hand, learn something useful and interesting for themselves.

It should be noted that in American and British pedagogy, the terms «peer observation» and «peer review» are used to define this concept, and less often – «peer evaluation».

Peer observation and peer evaluation as a form of professional development for higher education teachers are increasingly used in higher education institutions in the United States and the

© Y. Belmaz, T. Otroshko, 2024

United Kingdom, receiving support from organisations that promote the quality of learning and teaching in higher education (e.g., the Higher Education Academy, the Association for Professional and Educational Development of Faculty, the Center for Continuing Education, the Association of American Colleges and Universities, etc.).

The aim of this article is to analyse the concepts of peer observation and peer review as the forms of professional development of higher education teachers in the USA and Great Britain.

Presentation of the main material. Peer observation is a way for faculty members to exchange ideas about learning, teaching and student assessment. It is a support system that encourages faculty to discuss their teaching with colleagues and learn from each other's experiences [5].

In the context of the Teaching and Learning in Higher Education programme, the main purpose of peer observation is primarily to improve teaching, not to evaluate it. Ideally, colleagues should exchange the roles of observer and observed. This allows for a more constructive discussion of teaching [8].

Observations bring benefits to both parties – the teacher who observes and the teacher whose work is being observed. British and American educators name the following benefits:

- observation of how a colleague approaches a pedagogical situation can help in understanding how to act in a similar situation in your own teaching;

- it may prompt you to change or adjust your own teaching approaches;

- observation provides an opportunity to discuss alternative approaches to teaching or to look at a situation from a new angle;

- observation provides an opportunity for novice teachers to receive feedback from more experienced colleagues;

- the academic staff always strives to improve their teaching activities, to apply new approaches, technologies, methods and tools in their classes. As a rule, this is discussed at meetings of various levels, conferences, and forums. Peer observation and peer review provide an opportunity to see in practice how a particular technology works;

- when observing other faculties, you can find new forms of work with students;

- peer observation helps to get to know the teaching activities of your colleagues;

- peer observation helps to understand how colleagues evaluate their own teaching activities;

- through peer observation, professional vocabulary is expanded;

- peer observation provides an opportunity to establish the correspondence and contradictions between the goals that a teacher strives for and daily teaching activities;

- peer review provides an opportunity to test and evaluate teaching strategies that have not been used in their own teaching practice;

- peer observtion provides an opportunity to analyse one's own teaching activities in the context of feedback from colleagues [1].

Each higher education institution has its own scheme of peer review and observation, some of which are entirely focused on supporting and improving teaching, while others focus on career outcomes. However, there are common features that underpin the process of peer observation.

As a rule, there are three stages in the process of peer observation: preparatory (briefing), observation as such, or attending a class, and final (feedback and analysis).

It is important to prepare for visiting your colleague's class. It is necessary to clearly state the purpose. British teachers identify two main areas that are subject to observation – the professional level of the teacher and the learning activities of students. But in practice, these areas are inseparable [9].

All types of classes (seminars, workshops, labs) are subject to observation, but most often in US and UK universities, lectures are observed.

On the preceding day of the class to be observed, colleagues discuss the purpose and details of the observation. This approach, firstly, contributes to the effectiveness of the observation, and secondly, makes the visit correct and collegial.

The issues discussed at the preliminary meeting can be of the following kind:

- When do you want your colleague's visit to take place?

- Where do you want him/her to sit?

- How will you explain your colleague's presence in the classroom to the students?

- What kind of activity will be observed?

- Is there a specific area of activity you would like to demonstrate to your colleague?

- Will the observer be an active participant or not?

- Explain what is the purpose, objective of the activity to be observed?

- Is there any information about the group of students that you would like to share with your colleague?

© Y. Belmaz, T. Otroshko, 2024

- Is the colleague allowed to ask students about their impressions of the lesson or to rely only on their own observation?

- How will the lesson be recorded?

- When will there be a meeting to discuss and analyse the lesson?

- What type of feedback would you like to receive from your colleague? [5; 9].

The objectives of the preliminary meeting for the teacher who is an observer are as follows:

1) to get to know your colleague better, if you do not know each other well enough;

2) to get more information about the class you are going to observe: time, place, type of class, content, goals and objectives;

3) to get information about the students with whom the teacher will work in the class;

4) to find out what results the teacher expects from the class and what feedback and analysis he/she would like to receive;

5) to find out what the colleague would like you to observe: students' activities or his/her activities;

6) to analyse your own teaching activity and try to predict what you can get from the visited class to improve it [6, p. 14].

It is interesting to explain to students the presence of an external lecturer in the classroom. If it is a lecture with a large number of students, then, as a rule, no explanation is required. If the group of students is small, British teachers recommend explaining to students whether the external lecturer is interested in teaching or student learning, and also encouraging them to behave as usual and not to hold back on asking questions and giving answers.

Usually, before attending a lesson, the teachers involved in the process fill out a special form that reflects all the points discussed.

During the observation, you should take notes or otherwise record what you see. This will be useful when discussing the class. Each university or college has an observation form that is filled in by the observer. Although the forms vary, there are common points that an observer should pay attention to when attending a class, including

- how effectively the class started, how clearly the teacher explained the objectives of the class, how he/she combined them with the educational material already known to the students;

- questioning, namely the manner of asking questions, how students answer the questions, the teacher's reaction and comments on students' answers;

- students' attention: how it is achieved, for how long, what actions the teacher takes when students' attention is weakened;

- teacher's speech: voice, pronunciation, vocabulary, style;

- dealing with students' mistakes: whether and how the teacher corrects mistakes, how students who make mistakes feel, whether the teacher tries to encourage such students;

- students' activities in the classroom: types and forms of work, predominant activities, how instruction is conducted before a particular activity, whether each activity is analysed;

- student motivation;

- students' cooperation: how students interact with each other, whether mutual explanation and mutual evaluation are used in the class;

- resources used in the class;

- time management, ability to plan activities correctly, taking into account their duration;

- effectiveness of summing up the results [6, p. 18].

Therefore, the best option is to meet not immediately after the class or in a few days, but in 1-2 hours. On the one hand, there is time to think about and analyse the lesson, and on the other hand, all the events are still clearly imprinted in the participants' memory.

Sometimes it is common practice to send an analysis of a class by post or email. However, the most effective way to present an analysis is face-to-face, especially when the main purpose of observing a class is professional development. In this case, both tone of voice and eye contact play a role, and there is an opportunity to ask clarifying questions to both the observer and the teacher whose class is being discussed, to explain what was meant in a particular situation, etc.

Of course, it is important to cover the entire lesson in the process of analysis, but some points require more attention and careful consideration, for example, if the observer noticed a mistake in the teaching methodology or the teacher's uncertainty about a particular issue, or if colleagues have different views on the use of a particular method, etc. It is this kind of discussion that contributes to professional development and improvement of teaching activities.

Feedback will only be effective and efficient if it is based on trust and mutual respect. British educators believe that the best approach is to create an atmosphere where participants try to find constructive ways to solve problems and respect each other. As in any case, the beginning of the conversation is important. It is always recommended to start with positive aspects,

© Y. Belmaz, T. Otroshko, 2024

something that really caught the attention. Also, the constructiveness of the conversation is influenced not only by the content, but also by the style of expression and the relevance of the situation. Keele University professors provide recommendations to the observer on how to analyse their colleague's class:

- Be specific – generalisations do not help;
- Be realistic – focus your comments on what your colleague can change or influence;
- Be aware of your colleague's intentions when commenting on the class;
- Try not to be judgemental, evaluate actions, not personalities;
- Balance between positive and negative comments [8].

Similar recommendations are offered for the teacher whose class is being visited. It is important to be open to criticism and comments and ready to improve your own teaching practice. In particular, recommendations may include the following:

- be honest;
- monitor your reactions;
- listen more than talk, try to avoid a defensive position;
- do not leave anything in a colleague's comment unclear to yourself [7].

The concept of peer observation is related to the concept of peer review. This concept refers to the evaluation of teaching activities by colleagues. The components of the evaluation may include not only class observation, but also teaching materials, student assessment, portfolios, teacher self-assessment, etc.

There are two types of peer evaluation: formative (developmental) and summative (for personnel issues).

Formative assessment provides information to teachers that they can use to improve their teaching. This information is intended for the teacher's own use, rather than for public discussion and scrutiny. As a result, formative assessment is less formal. It is seen as a way of effective professional development throughout the career. Experts in this type of evaluation can be colleagues with any experience and holding any position.

In the process of summative evaluation, information is required to resolve a personnel issue related to the career development of a teacher, contract extension, appointment to the staff or for a mandatory analysis of the activities of a teacher who works on a permanent basis. As a result, the information collected becomes part of the documentation required by the personnel committee. The experts of the summative evaluation may be teachers who hold either an identical or higher ranked position and are usually members of the personnel committee (commission) [3].

In the context of professional development of higher education teachers, formative assessment deserves more attention. Colleagues are considered to be the best experts, given the fact that they are involved in the same type of activity and have a good understanding of the curriculum and content of the discipline. As noted earlier, different aspects of the activity are subject to assessment. The American educator Peter Seldin provides a list that gives a general idea:

1. The content of the syllabus.
2. The relevance of the objectives of the course and the teaching materials.
3. Compliance of teaching methods with the specifics of the course.
4. Compliance of technologies for assessing students' knowledge, skills and abilities.
5. The structure of the course.
6. Student achievements based on exam results, projects, presentations and reports.
7. Interest in teaching.
8. Textbooks, additional material, methodological developments, etc. [3].

In order to cover the above aspects, two approaches to the selection of the object of evaluation should be applied – evaluation of teaching materials and evaluation of the class.

The Center for Effective Teaching and Learning at North Carolina State University provides general guidelines for visiting and observing a colleague's class for formative assessment:

1) experts should receive prior instructions on how to evaluate a colleague's class;
2) one lesson cannot be an indicator of the quality of teaching and pedagogical skills of the teacher;
3) at the preliminary meeting, it is important to obtain information about the students, the purpose of the lesson, and the specifics of the course;
4) in the process of observation, it is necessary to use different techniques of recording what they see;
5) observers should try to be as invisible as possible [3].

Formative observation can focus on one or more aspects of teaching (e.g. questioning techniques, time management, use of certain methods, etc.), depending on what the teacher wants to improve in his/her work.

American educators emphasise not only the importance of discussing the lesson with a

colleague, but also the need for their own reflection on the lesson (and this method of professional development can be used not only after a lesson observed by a colleague, but also any other). R. Killen suggests answering the following questions to yourself:

1. Did the lesson go as planned? If not, why not?

2. Was the reaction of the students predictable?

3. Did you feel confident and enthusiastic during the class? Why?

4. Do you think that the students learnt everything you had planned? On what basis did you make this conclusion?

5. What did you do to encourage students to actively participate in the learning process?

6. What did you learn about teaching from this activity?

7. What did you learn about student learning from this session?

8. What tasks do you set for yourself to improve your teaching? Are they realistic?

9. If you were to teach the same class tomorrow, would you change anything? What would you change? Why? [3]

Conclusion. Thus, peer observation and peer evaluation are effective forms of professional development for higher education teachers. They are quite often used in universities and colleges in the USA and the UK. In order to achieve results, the processes of peer observation, peer review and peer evaluation should be structured and meet certain requirements for each stage.

Список використаних джерел:

1. Finkelstein M. J. The emergence of the modern academic role / M. J. Finkelstein // The academic profession: the professoriate in crisis / Eds. P. G. Altbach, M. J. Finkelstein. – New York : Garland Publishing, 1997. – P. 21–47.

2. Glatthorn A. Teacher development / A. Glatthorn // International encyclopedia of teaching and teacher education / Ed. L. Anderson. –London : Pergamon Press, 2010.

3. Killen R. Improving teaching through reflective partnerships / R. Killen. – 1995. – URL : https://digitalcommons.unl.edu/podimproveacad/335 (Last accessed 10.04.2024)

4. King K. P. Keeping pace with technology / K. P. King // Higher education. – 2003. – Vol. 2. – P. 46–50.

5. Peer observation in the University of Essex. – URL : http://www.essex.ac.uk/peer-observation (Last accessed 12.04.2024)

6. Race P. Using peer observation to enhance teaching / P. Race. – Leed : Leeds Metropolitan University, 2009. – 30 p.

7. Supporting educational change (introductory online course). – URL : http://www.seda.ac.uk/professional_development.html?p=3_3_1 (Last accessed 01.04.2024)

8. Teaching and learning in higher education programme. Observing teaching. – URL : www.keele.ac.uk/depts/ed/TLHEP (Last accessed 01.04.2024)

9. The Oxford Learning Institute. Observation of teaching. – URL : http://www.learning.ox.ac.uk/oli.php?page=150 (Last accessed 12.04.2024)

10. Villegas-Reimers E. Teacher professional development: an international review of the literature / Villegas-Reimers E. ; International Institute for Educational Planning, UNESCO. – 2003. – 196 p.

11. Wallance J. Supporting the first year experience. Series 4 / J. Wallance. - LTSN, 2003. 24 p.

References

1. Finkelstein, MJ 1997, 'The emergence of the modern academic role' in Altbach, PG & Finkelstein, MJ (eds) *The academic profession: the professoriate in crisis*, Garland Publishing, New York, P. 21–47.

2. Glatthorn, A 2010, 'Teacher development', in Anderson, L (ed) *International encyclopedia of teaching and teacher education*, Pergamon Press, London.

3. Killen, R 1995, *Improving teaching through reflective partnerships* viewed 10.04.2024 <https://digitalcommons.unl.edu/podimproveacad/335>

4. King, KP 2003, 'Keeping pace with technology' *Higher education*, vol. 2, Pp. 46–50.

5. Peer observation in the University of Essex n. d., viewed 12.04.2024 <http://www.essex.ac.uk/peer-observation>

6. Race, P 2009, *Using peer observation to enhance teaching*, Leeds Metropolitan University.

7. Supporting educational change (introductory online course) n. d., viewed 01.04.2024 <http://www.seda.ac.uk/professional_development.html?p=3_3_1>

8. Teaching and learning in higher education programme. Observing teaching n. d., viewed 01.04.2024 <www.keele.ac.uk/depts/ed/TLHEP>

9. The Oxford Learning Institute. Observation of teaching n. d., viewed 12.04.2024 <http://www.learning.ox.ac.uk/oli.php?page=150>

10. Villegas-Reimers, E 2003, *Teacher professional development: an international review of the literature*, International Institute for Educational Planning, UNESCO.

11. Wallance, J 2003, *Supporting the first year experience. Series 4*, LTSN.

The article was received 25 April 2024

© Y. Belmaz, T. Otroshko, 2024

ДО УВАГИ АВТОРІВ

В зв'язку зі зміною редакційної політики та популяризацією за кордоном збірника наукових праць «Проблеми інженерно-педагогічної освіти» (далі - Збірник) через світові бібліографічні, наукометричні бази,міжнародні каталоги повідомляємо наступне**.**

У збірнику представлено результати наукових досліджень у галузі педагогіки. Зважаючи на специфіку видання пріоритет надається роботам в галузі професійної підготовки за інженерними та інженерно-педагогічними спеціальностями.

У виданні також висвітлюються проблеми методології освіти, методики навчання і виховання учнів та студентів. Значна увага приділяється проблемам забезпечення якості освіти на сучасному етапі її розвитку.

Збірник зареєстровано у Міжнародному центрі періодичних видань, йому присвоєно Міжнародний стандартний номер серіального видання ISSN (International Standard Serials Number) 2074-8922 (print). Збірник індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах даних: IndexCopernicus, GoogleScholar, Ulrich'sPeriodicalsDirectory, Національна бібліотека України ім. Вернадського

ПУБЛІКАЦІЙНА ЕТИКА ТА ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Редакційна колегія Збірника орієнтується в роботі на норми та принципи міжнародної організації Committeeon Publication Ethics (COPE), її політика базована на рекомендаціях Budapest Open Access Initiative (BOAI).

Опубліковані в Збірнику наукових праць УІПА статті мають бути результатом наукових досліджень авторів, внеском у розвиток науки і забезпечувати спадкоємність наукових поглядів. З урахуванням цього редакція встановлює стандарти етичної поведінки для всіх сторін, що беруть участь в процесі публікації.

ОБОВ'ЯЗКИ АВТОРІВ

1. Стандарт авторства

Авторство має бути обмежене лише тими, хто вніс значний внесок в одержання результатів дослідження (розробка концепції, наукової ідеї та інш.). Автор, який представляє редакції рукопис, повинен гарантувати, що ним вказано всіх співавторів, що вони бачили і схвалили остаточний варіант рукопису і згодні з її поданням до редакції для публікації.

Статті, що подаються аспірантами, здобувачами, повинні мати рекомендацію наукового керівника, якщо він не є співавтором статті.

2. Стандарт однократності (неприпустимість паралельних публікацій).

Автор не повинен подавати до редакції рукопис раніше опублікованої статті. Він не повинен також подавати рукопис однієї і тієї ж за змістом статті в редакції декількох журналів одночасно.

Подача рукопису одночасно в кілька журналів є неетичною і неприйнятною.

3. Стандарт доступу до вихідних данихдослідження та їх зберігання.

Автор зобов'язаний подати вихідні матеріали (дані) дослідження на вимогу редакції і повинен бути готовийнадати публічний доступ до них. Автор повинен зберігати ці дані протягом певного часу після публікації.

4. Стандарт оригінальності і неприпустимість плагіату

Автор повинен представити в редакцію абсолютно оригінальну статтю. Якщо він використовував роботи або включає в свою статтю фрагменти з робіт (цитати) інших осіб, то таке використання має бути належним чином оформлене (лапки, виноска на джерело цитування, вказівка оригінального джерела в бібліографічному списку до статті).

Плагіат в будь-якій формі є неетичною і неприйнятною поведінкою автора.

5. Стандарт підтвердження джерел

Автор повинен в бібліографічному списку правильно вказати наукові та інші джерела, які він використовував у ході дослідження та які мали істотний вплив на результати дослідження.

Джерела, на які є виноски в тексті рукопису статті, повинні бути вказані в обов'язковому порядку. Інформація, отримана з неофіційних (приватних) джерел (розмова, листування, обговорення з третіми особами та ін.), не повинна використовуватися.

6. Стандарт виправлення помилок в опублікованих роботах

Якщо автор виявить суттєву помилку або неточність у вже опублікованій статті, то він зобов'язаний негайно повідомити про це редакцію і сприяти їй у виправленні помилки.

Якщо редакція дізнається про помилку від третіх осіб, то автор зобов'язаний негайно усунути помилку або представити докази її відсутності.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

1. До друку приймаються наукові статті, що мають наукову і практичну цінність. Редакція приймає статті, повністю підготовлені до друку в збірнику наукових праць. Статті, оформлення яких не відповідає вказаним вимогам, не приймаються до друку.

2. Автор має право подати до редакції лише одну наукову статтю в один випуск. Рішення щодо публікації (позитивнее чи негативне) повідомляється автору. Стаття може бути повернена для доопрацювання. Рукописи авторам не повертаються.

3. Статті, відіслані авторам на доопрацювання, повинні бути повернені до редакції не пізніше, ніж через 10 днів після її одержання.

4. До розгляду приймаються наукові статті обсягом не менше 20 тис.знаків (включаючи таблиці, графіки, рисунки), формат паперу – А4, орієнтація – книжкова, поля - ліве, праве, верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, міжрядковий інтервал – 1,0, кегль основного текста – 9–10 пт.шрифту – 11, гарнітура – TimesNewRoman, Arial, абзац – 1 см.

5. Формули, рисунки, таблиці вставляються по тексту одразу після посилання на них. Ілюстрації повинні бути чіткими, формули – написані загальноприйнятою символікою. Розмір шрифту в ілюстраційному матеріалі не менше 10 пт.

6. Статті подаються в друкованому (2 прим.) та в електронному варіантах у вигляді файлів (текст форматами DOC, RTF, графіки, рисунки – TIFF). Текст розташований у дві колонки **(окрім назв статей та рефератів)**, якщо текст статті разом з ілюстраціями виконано у вигляді одного файла, то необхідно додатково подати файл з ілюстраціями (одна ілюстрація – один файл).

7. На електронну адресу редакції подається комплект файлів, до якого має бути додано опис, де зазначаються:

- назва текстового редактора,
- імена файлів,
- назва збірника
- назва статті,
- розділ науки,
- прізвище, імя та по батькові авторів.

8. До редакції приймаються документи Microsoft Office версій, Word 2003,Word 2007, Word 2010.

9. Редакція залишає за собою право вносити поправки до статей, не змінюючи основного змісту. Відповідальність за цитування та достовірність інформації несуть автори статей.

10. Мова публікацій: українська, англійська.

11. Слід чітко розмежовувати тире (–) та дефіс (-). Необхідно використовувати однотипні лапки («…»). Недопускається ставити абзацний відступ пробілами та клавішою Tab. Рядки тексту в межах абзацу не повинні розділятися клавішею Enter.

12. Не допускається використання переносів. Міжініціалами та прізвищем ставиться нерозривний пробіл. Нумерація сторінок не проставляється.

13. Збірник з опублікованою статтєю надсилається авторові поштою або видається у редакції.

СТРУКТУРА НАУКОВОЇ СТАТТІ

(відповідно вимог ДСТУ 7152:2010
" Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках")

Матеріали, подані до збірника, мають відповідати вимогам Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», Постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. №55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» та повинні мати такі необхідні відомості:

1. **Індекс УДК** (вирівнювання по лівому краю). Визначити код УДК ви можете на сайті бібліотеки: http://library.uipa.edu.ua/

2. **Назва статті** (вирівнювання по центру, шрифт – напівжирний, великі літери).

3. **Прізвище та ініціали авторів**, співавторів (шрифт напівжирний)

4. **Анотація** (авторське резюме) без слова «Анотація» подається двома мовами – українською, англійською. Анотація містить прізвища та ініціали авторів (напівжирний курсів), назву статті у лапках, текст анотації обсяг анотації повинен бути не менше 1800 знаків.

5. Ключові слова (напівжирний курсив) – 7-10 слів двома мовами – українською, англійською.

6. **Текст наукової статті**.

7. **Список використаних джерел** українською мовою. В оригінальних роботах цитують не більш 15 праць, а в оглядах – до 50. Список повинен містити публікації за останні 10 років, більш ранні допускаються лише в особливих випадках.

8. **References** – список використаних джерел латинськими літерами відповідно до стандарту Harvard (Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. №55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницією»).

На сайті http://slovnyk.ua/services/translit.php можна безкоштовно скористатися сервісом транслітерації україномовного тексту в латиницю.

9. Стаття повинна супроводжуватися **авторською довідкою** (для кожного автора) двома мовами – українською, англійською.

10. Авторська довідка містить наступні дані:

- назва статті
- прізвище, повне ім'я та по батькові
- рік народження
- вчений ступінь, вчене звання
- місце роботи (англійською мовою – повна офіційно-прийнята назва установи)
- посада
-ідентифікатор ORCID (дивись сайт бібліотеки: http://library.uipa.edu.ua/naukovtsyam/item/768-reiestratsiia-vchenykh-u-mizhnarodnomu-reiestri-orcid.html)
- адреса для листування, телефон, e-mail
- адреса для відправки авторського екземпляру.

У кінці довідки треба зазначити «Поданий матеріал раніше не публікувався і до інших видавництв не надсилався». «Не заперечую протии виставлення повного тексту статті на сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, в реферативну базу даних «Україніка наукова» та повнотекстову базу даних «Наукова періодика України»,сайт **Наукової бібліотеки УІПА**

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ АНОТАЦІЙ (АВТОРСЬКИХ РЕЗЮМЕ) ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

До публікації приймаються рукописи з максимально конкретизованими анотаціями. Композиційно анотація може бути збудована за принципами IMRAD (Introduction, Methods (Methodology), Results and Discussion):

Актуальність – актуальність дослідження. Мета – мета і завдання дослідження.

Методи (методологія дослідження) – відомості про те, коли, де, як проводилося дослідження; яка інформація, методи використовувалися; хто був включений в групу піддослідних.

Результати – основні висновки (конкретика), результати дослідження.

Перспективи – інформація про те, як отриманий результат співвідноситься з висновками інших учених, які перспективи дослідження, напрями подальшої роботи, складності.

Загальновизнаною світовою практикою є використання анотацій (англійською мовою - resume чи abstract) не лише як структурного компонента власне наукової статті, але й як окремої наукової форми, що має на меті ознайомити у найзагальніших рисах із суттю та змістом дослідження.

Авторське резюме повинно викладати суттєві факти роботи, і не повинно перебільшувати або містити матеріал, який відсутній в основній частині публікації.

Відомості, що містяться в заголовку статті, не повинні повторюватися в тексті авторського резюме. Скорочення та умовні позначення не допускаються.

В авторському резюме не робляться посилання на номер публікації в списку літератури до статті.

Метод або методологію проведення роботи доцільно описувати в тому випадку, якщо вони відрізняються новизною або їх розробка становить самостійну частину роботи. У рефератах документів, що описують експериментальні роботи, вказують джерела даних і характер їхньої обробки.

Результати роботи описують гранично точно й інформативно. Наводять основні теоретичні та експериментальні результати, фактичні дані, виявлені зв'язки і закономірності. При цьому перевага надається новим результатам і даним довгострокового значення, важливим відкриттям, висновкам, які спростовують наявні теорії, а також даними, що, на думку автора, мають практичне значення.

Висновки можуть містити рекомендації, оцінки, пропозиції, гіпотези, описані у статті.

Слід уникати зайвих вступних фраз (наприклад, "автор статті розглядає"). Історичні довідки, якщо вони не становлять основний зміст документа, опис раніше опублікованих робіт та загальновідомі положення в рефераті не наводять.

У тексті анотації слід вживати синтаксичні конструкції, властиві мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій (не застосовуваних у науковій англійській мові).

Обсяг тексту визначається змістом публікації (обсягом відомостей, їх науковою цінністю та / або практичним значенням), але **не повинен бути менше 1800 знаків.**

Приклад авторського резюме українською мовою:

Значна частина планів по впровадженню змін, що містять в своїй основі нововведення, або не доходить до практичної реалізації, або в дійсності приносить набагато менше користі, ніж планувалося…….. У статті пропонується механізм …, заснований на аналізі ... Дослідження спирається на звід правил і процедур, що містять серію методів, використання яких дозволяє … До таких методів відносяться: ….Результатом розробленої автором методики … є пропозиція ….., яка в своїй концептуальній основі орієнтується на …вишукування шляхів та прискорить реалізацію.., що в кінцевому результаті призведе до…

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Відповідно до Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», текст статті має бути із зазначенням наступних елементів:

- **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень** і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- **формулювання цілей статті** (постановка завдання);
- виклад **основного матеріалу** дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **висновки** з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Особливості стилю наукової статті

Часто автори, які декларують звертання до наукової проблематики, використовують при цьому публіцистичний стиль викладу. Змішання стилів не є виправданим, оскільки створення якісного інтелектуального продукту не може асоціюватися із публіцистичністю у будь-якій її формі. Публіцистика і наука – це дві повноцінні, важливі для суспільного розвитку, але зовсім відмінні сфери інтелектуального самовираження. Отже, починаючи зі стадії осмислення прийомів збору інформації та закінчуючи формами викладу тих концепцій та ідей, до яких дійшов автор у результаті дослідження, слід чітко та однозначно орієнтуватися на загально-визнані наукові стандарти рівня аргументованості та стилю викладу матеріалу.

При цьому треба пам'ятати, щоб у статті не було бездоказових тез та концепцій; усі ідеї знаходилися у закономірному та обґрунтованому взаємозв'язку; автор прагнув до максимальної об'єктивності та пошуку наукової істини, вільної від тиску ідеології та емоцій.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СКЛАДАННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Після статті подається 2 списки:

Список використаних джерел (звичайний список літератури) та **References** (список для міжнародних БД, де дані українською мовою описуються за допомогою транслітерації (http://slovnyk.ua/services/translit.ph), а джерела англійською дублюються зі списку «Список використаних джерел»). Необхідно в опис документу у Списку та References вносити всіх авторів, не скорочуючи перелік до трьох, як це рекомендовано чинним у нас державним стандартом. З 1 березня 2021 року в нас розпочав діяти ДСТУ 7152:2020 (ISO 8:2019, NEQ; ISO 18:1981, NEQ; ISO 215:1986,

NEQ) “Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках”. Цей новий національний стандарт нарешті рекомендує нам вказувати у журналах DOI, ORCID... а також установлює як оформлювати пристатейні списки літератури. Отож, бібліографічні посилання (внутрішньотекстові, підрядкові, позатекстові) складають відповідно до положень ДСТУ 8302, а бібліографічні записи в пристатейних бібліографічних списках складають згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1 і ДСТУ ГОСТ 7.80.

Правила оформлення списку літератури *References*, транслітерованого у романському алфавіті (латиниця)

Правильний опис використовуваних джерел у списках літератури є запорукою того, що цитована публікація буде врахована під час **оцінювання наукової діяльності її авторів**, отже, (по ланцюжку) — діяльності організації, регіону, країни.

За цитуванням журналу визначається його науковий рівень, авторитетність, ефективність діяльності його редакційної колегії і т. д. З цього виходить, що найбільш значущими складовими в бібліографічних посиланнях є **прізвища авторів і назви журналів**, **необхідно в опис статті вносити прізвища всіх авторів**, не скорочуючи їх до трьох, чотирьох та інше.

Для опису україномовних статей з журналів рекомендуємо такий варіант структури бібліографічних посилань у References:

- ПІБ авторів (транслітерація);
- назва статті у варіанті, що транслітерується, **і переклад**
- назви статті англійською мовою в квадратних дужках [ ];
- назва джерела (транслітерація) і переклад назви джерела англійською мовою [ ];
- вихідні дані з позначеннями англійською мовою або лише цифрові (останнє залежно від вживаного стандарту опису).

Приклад опису статті з журналіу:

1. Bykov, VYu 2013, ‘Khmarna kompyuterno-tekhnolohichna platforma vidkrytoyi osvity ta vidpovidnyy rozvytok orhanizatsiyno-tekhnolohichnoyi budovy IT-pidrozdiliv navchalnykh zakladiv’, *Teorija i praktika upravlenija socialnymi sistemami*, no. 1, <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/ Nauko-va_periodyka/Tipuss/ 2013_1/Byk.pdf>.

2. Bohachkov, YuM, Bykov, VYu, Pinchuk, OP & Manako, AF 2012, *Orhanizatsiya seredovyshcha dystantsiynoho navchannya v serednikh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh*, Pedahohichna dumka, Kyyiv.

Збірник наукових праць “Проблеми інженерно-педагогічної освіти” Української інженерно-педагогічної академії України за наказом МОН України затверджено в категорії ″Б″ у галузі педагогічних наук (спеціальності - 011, 015) у Переліку наукових фахових видань України, де можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття ступенів доктора і кандидата педагогічних наук. (Наказ Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020р № 409 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо формування Переліку наукових фахових видань України від 26 лютого і 6 березня 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року № 975») Зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення як суб'єкт у сфері медіа - друковане медіа. Ідентифікатор медіа/Номер ліцензії: R30-02388

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УДК 377-378

Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. ; голов. ред. д-р пед. наук, проф. Д. В. Коваленко. – Харків, 2024. – № 82. – 280 с.

У збірнику подано результати наукових досліджень у галузі освітніх, педагогічних наук та професійної освіти. Висвітлені проблеми розвитку освіти на сучасному етапі, питання управління освітою, шляхи формування компетентностей у здобувачів освіти різних рівнів освіти, впровадження сучасних освітніх технологій, становленню особистості, досвіду освіти за кордоном.

Особлива увага приділена питанням впровадження інноваційних технологій в навчальний процес, аспектам формування професійних компетентностей у здобувачів освіти різних рівнів освіти.

Для науковців, аспірантів, викладачів, фахівців у галузі освітніх, педагогічних наук та професійної освіти.

SCIENTIFIC EDITION

УДК 377-378

Problems of engineering pedagogic education : collection of scientific works / Ukrainian engineering pedagogics academy (UEPA) ; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor D. V. Kovalenko (ed). Kharkiv, 2024. Iss. 82. 280 p.

The collection presents the results of scientific research in the field of educational, pedagogical sciences and vocational education. The challenges of educational development at the current stage, the management issues in education, strategies for fostering competencies in students at various levels of education, the integration of cutting-edge educational technologies, the cultivation of individuality, and the invaluable insight gained from studying abroad.

Particular attention is paid to the introduction of innovative technologies in the educational process, aspects of the formation of professional competencies in students of different levels of education.

For scientists, graduate students, teachers, specialists in the field of educational, pedagogical sciences and vocational education.

Підписано до друку 14.06.2024 р.
Формат 84x108/32
Папір офсетний. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. – 15,81.
Тираж прим. 200. Ціна договірна.
Віддруковано в ФО-П Єфименко С.А.